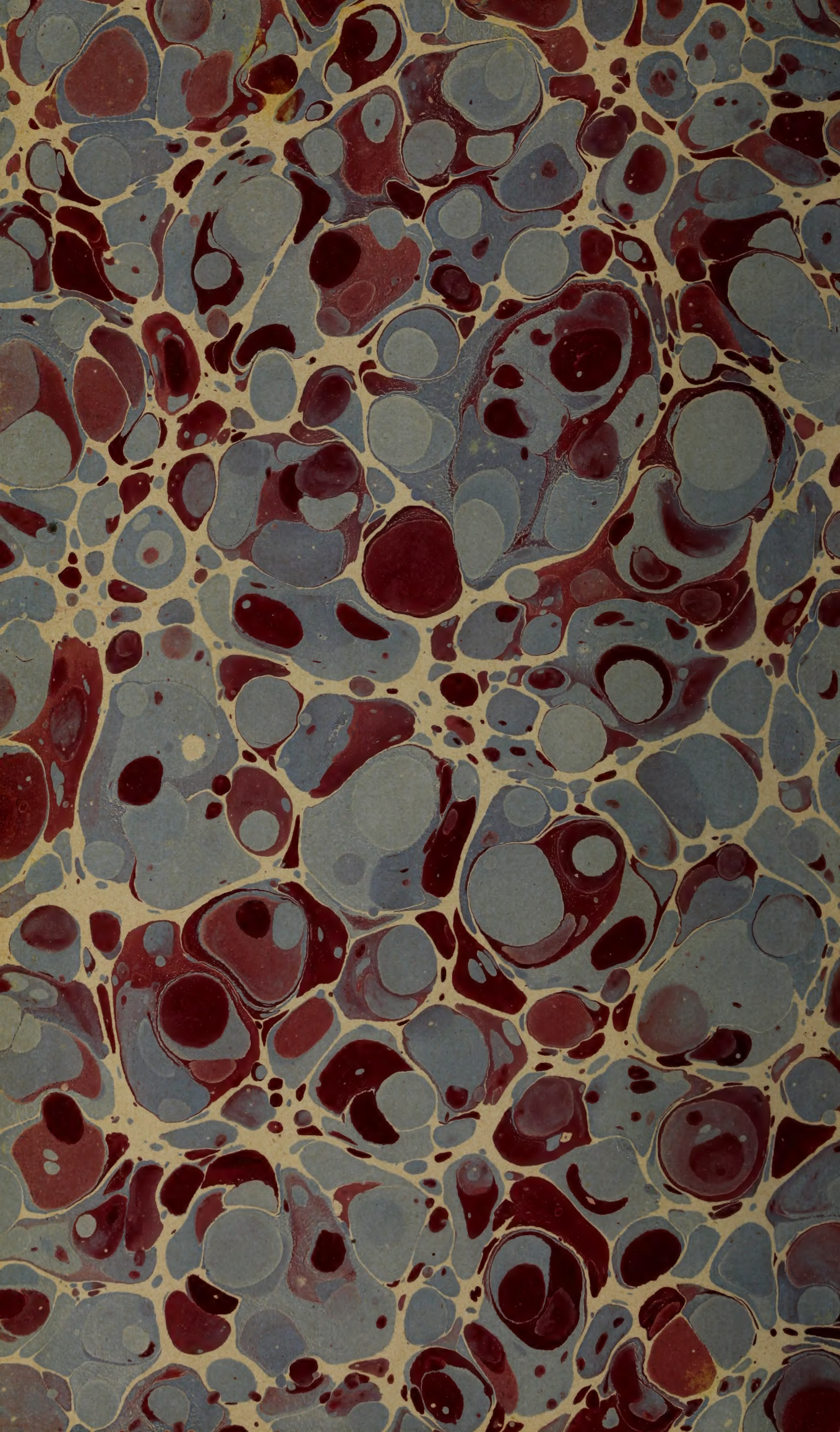
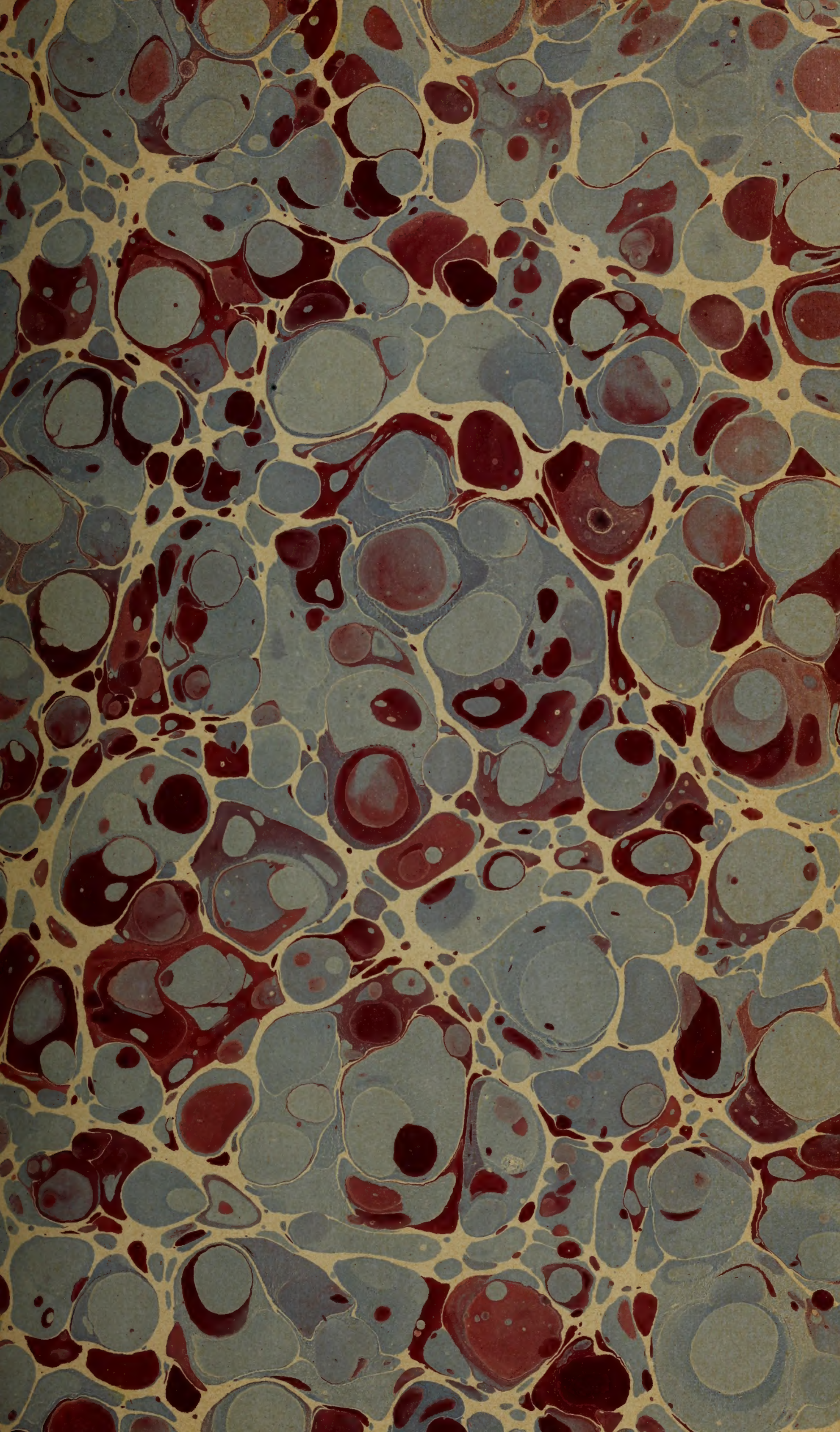

BIDRAG TIL

DEN STORE NORDISKE KRIGS HISTORIE

UDGIVNE AF

GENERALSTABEN

FØRSTE BIND

Bd. 1

DET NORDISKE FORLAG
BOGFORL. ERNST BOJESEN
KØBENHAVN MDCCCXCIX

KONG FREDERIK IV'S

FØRSTE KAMP OM SØNDERJYLLAND

KRIGEN 1700

UDARBEJDET VED GENERALSTABEN

AF

OBERSTLØJTNANTERNE

H. W. HARBOU OG A. P. TUXEN

OG KOMMANDØR C. L. WITH

DET NORDISKE FORLAG

BOGFORL. ERNST BOJESEN

KØBENHAVN MDCCCXCIX

KØBENHAVN.

Trykt hos J. Jørgensen & Co. (M. A. Hannover).

1900.

Siden Generalstaben i Aaret 1860 begyndte sine historiske Arbejder, har den saa at sige udelukkende beskæftiget sig med det 19de Aarhundrede. Der foreligger nu udførlige Fremstillinger af Krigene 1848—1850 og 1864, ligesom der i »Meddelelser fra Krigsarkiverne« er givet dels en stor Mængde Aktstykker, i Reglen med forklarende Indledninger, til Belysning af Danmarks militære og politiske Forhold i Perioden 1800—1814, dels en sammenhængende Skildring af Krigsbegivenhederne i Periodens 2 sidste Aar.

Skønt Stoffet ikke er udtømt, har Generalstaben ment nu at burde bearbejde Materialet til vor Hærs ældre Historie, og man har da bestemt sig for at begynde med en Række »Bidrag til den store nordiske Krigs Historie«. Af første Bind, som nu foreligger, er den første Bog til en vis Grad tillige at betragte som Indledning.

Da de opbevarede Arkivalier kun undtagelsesvis er saa fuldstændige, at en Aktstykkesamling alene vilde kunne give et fyldigt Billede af Forhold og Begivenheder, har man valgt at give en sammenhængende Fremstilling dels af den dansk-norske Stats militære og politiske Stilling ved Overgangen fra det 17de til det 18de Aarhundrede, dels af Krigen 1700.

Det foreliggende Bind er udarbejdet af Oberstløjtnanterne H. W. Harbou og A. P. Tuxen med Bistand af Kommandør C. L. With for Søkrigshistoriens Vedkommende. Det paabegyndtes under Tilsyn af den daværende Chef for Generalstabens taktiske Afdeling, Oberst C. F. F. E. Tuxen; men da denne fratraadte nævnte Stilling, blev Tilsynet overdraget Lederen af Generalstabens historiske Arbejder, Oberstløjtnant P. F. Rist.

Det er en Selvfølge, at man ved Udarbejdelsen har lagt Hovedvægten paa Skildringen af de militære Begivenheder og Forhold, og kun for disses Vedkommende hviler Fremstillingen i sin Helhed

paa første Haands Undersøgelser. Af de politiske Forhold har man kun medtaget, hvad der skønnedes nødvendigt for Forstaaelsen af Krigsbegivenhederne, og her har i Hovedsagen den nyere Litteratur tjent som Kilde. Dette gælder dog ikke for Perioden 1697—1700.

Blandt de utrykte Kilder, som, foruden de egentlige Arkivalier, har været benyttede ved Arbejdet, maa især nævnes de af Forfatteren til »Almindeligt Udkast til Krigens Skueplads«, dansk Generaladjutant, senere preussisk Generalmajor, H. O. Scheel, efterladte Samlinger til den store nordiske Krigs Historie. Disse, der beror ved Generalstaben, bestaar væsenlig af Afskrifter, der vel i det hele er ret mangelfulde, men dog ikke er uden Betydning, da en Del af Originalerne ikke længere forefindes. Desuden indeholder Samlingen et Antal Planer, som for Størstedelen hidrører fra H. O. Scheels Farfader, Generalløjtnant H. H. Scheel, der selv som Generalkvartermester havde deltaget i Krigen.

Foruden danske er ogsaa adskillige udenlandske utrykte Kilder benyttede. Oberstløjtnanterne Harbou og Tuxen har samlet Materiale i det storhertugelige Hus- og Centralarkiv i Oldenborg og i det preussiske Statsarkiv i Slesvig, førstnævnte tillige i svenske Arkiver og Bibliotheker, særlig Krigsarkivet og Rigsarkivet i Stockholm, medens sidstnævnte under et Ophold i Paris en kort Tid har arbejdet i det franske Udenrigsministeriums Arkiv. Desuden har det preussiske Statsarkiv i Hannover efter Anmodning sendt en Del Afskrifter af der beroende Aktstykker. Idet Generalstaben udtaler sin Tak for den af vedkommende Arkivbestyrelser viste Imødekommen, maa den med særlig Paaskønnelse fremhæve den Liberalitet, hvormed de oldenborgske og svenske Arkiver har udlaant Arkivalier til Afskrivning og Excerpering i København. Med Erkendtlighed maa endvidere nævnes, at det svenske Krigsarkiv har skænket Generalstaben et betydeligt Antal Kopier af Kort og Planer vedrørende Krigen 1700, tildels hidrørende fra Hertugen af Gottorps bekendte Ingeniør, Generalmajor Zacharias Wolff.

INDHOLD.

FØRSTE BOG.

Den dansk-norske Stats politiske Stilling og militære Magtmidler ved Fjendtlighedernes Udbrud i Aaret 1700.

III. Den dansk-norske Hærs Tilstand ved Frederik IV's Tronbestigelse.

IV. Oversigt over Hærforholdene i Nabostaterne ved Udgangen af det 17de Aarhundrede.

V. Den dansk-norske Sømagts Tilstand ved Frederik IV's Tronbestigelse.

VII. Den svenske Flaade 1699.

ANDEN BOG.

Krigen 1700.

VII. Felttoget i Holsten.

VIII. Den Ahlefeldtske Expedition. Forholdene i Oldenborg.

IX. Rustninger til Krigen paa Sjælland og i de omliggende Farvande.

---

[1]) Se dog herom Rettelsen Side 525 f.

XIV. Rustninger i Norge.

XV. Slutning.

FØRSTE BOG

DEN DANSK-NORSKE STATS POLITISKE STILLING OG MILITÆRE MAGTMIDLER VED FJENDTLIGHEDERNES UDBRUD I AARET 1700

I. Politisk-geografisk Oversigt over Nord- og Mellemeuropa.

Danmark og Holsten-Gottorp.

Den dansk-norske Stat inddeltes ved det 17de Aarhundredes Udgang i Rigerne, Fyrstendømmerne og Grevskaberne.

Ved Rigerne forstod man Kongerigerne Danmark og Norge. Førstnævnte havde ganske samme Udstrækning som »Kongeriget« inden 1864, og bestod altsaa af de danske Øer og Nørrejylland samt nogle Enklaver i Hertugdømmet Slesvig og Dele af Vesterhavsøerne. Norge omfattede foruden det nuværende Kongerige af dette Navn tillige Færøerne og Island.

Fyrstendømmerne, hvis kongelige Del ligesom Norge i Reglen styredes af en særlig Statholder, udgjorde Hovedparten af den nuværende preussiske Provins Slesvig-Holsten. Til den kongelige Del af Slesvig hørte Haderslev- og Flensborg Amter med Købstæderne af samme Navn; i Holsten bestod den kongelige Del af Rendsborg-Steinburg- og Segeberg-Amter samt den sydlige Del af Ditmarsken tillige med Stæderne Rendsborg, Itzehoe, Wilster, Krempe, Glückstadt, Oldesloe, Segeberg, Heiligenhafen og Lütjenburg.

Den større sydlige Del af det tidligere Herskab Pinneberg med Altona tilhørte den danske Krone uden at henhøre til det egentlige Holsten.

De smaa Hertugdømmer Nordborg, Sønderborg og Glücksborg, der omfattede Als, Ærø, Sundeved og en mindre Del af Angel, var ikke suveræne og maa i politisk Henseende henregnes til den kongelige Del af Fyrstendømmerne, hvorimod Hertugdømmet

Pløn, der indbefattede de, tidligere kongelige, holstenske Amter Pløn, Ahrensbök og Reinfeld samt Rethwisch, var mere uafhængigt stillet; sidstnævnte Amt styredes dog direkte af Hertugen af Holsten-Rethwisch.

Foruden Amterne og Stæderne hørte en Del spredte Landsbyer og Gaarde rundt om i Hertugdømmerne til den kongelige Del.

Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, der tilsammen udgjorde den nordlige Halvdel af det nuværende Storhertugdømme Oldenborg, hørte ind under den danske Krone, dog med Undtagelse af Herskabet Jever ved Jade, der tilhørte Fyrsten af Anhalt-Zerbst.

Holsten-Gottorp.

Den fyrstelige (hertugelige) Del af Slesvig bestod af Aabenraa-, Tønder-, Gottorp-, Husum- og Svabsted Amter, Løgumkloster, Maarkær, Ejdersted, Nordstrand, Femern og Helgoland samt Byerne Aabenraa, Tønder, Husum, Slesvig, Eckernførde, Frederikstad, Tønning og Garding. I Holsten besad Hertugen Amterne Bordesholm, Kiel, Oldenburg, Cismar, Steinhorst, Tremsbüttel, Trittau og Reinbek samt det nordlige Ditmarsken, med Stæderne Kiel, Neustadt og Oldenburg. Ligesom Kongen regerede ogsaa Hertugen over forskellige Smaaenklaver, der laa udenfor de ham tilhørende Amter.

Fællesregeringens Territorium.

De i Hertugdømmerne beliggende Adels- og Klostergodser styredes af en Fællesregering, hvori Kongen og Hertugen afvexlende førte Forsædet. I de nordslesvigske Amter fandtes kun mindre Godskomplexer, da de regerende Herrer ved Køb og Mageskifte havde inddraget en stor Del adelige Ejendomme under Amterne, de betydeligste endnu existerende Godser var Gram og Graasten; derimod var der en Mængde Adelsgodser i Angel og navnlig i Schwansen og Dänischwold. I Holsten fandtes meget betydelige Adels- og Klostergodser. Af det nordøstlige Holsten hørte Størstedelen ind under Fællesregeringen, der ogsaa omkring Itzehoe, Uetersen og i det sydlige Holsten besad store sammenhængende Landomraader. I øvrigt var en Del Godser Kongens eller Hertugens Ejendom, uden at det kunde lykkes de fyrstelige Ejere at unddrage deres Besiddelser fra Fællesregeringens Herredømme.

Paa holstensk Territorium laa foruden Hertugdømmet Pløn følgende til det tyske Rige henhørende Smaastater: Bispedømmet

Lybæk (Eutin), Fristæderne Lybæk og Hamborg med deres særlige og fælles Landdistrikter, samt Grevskabet Rantzau, der var oprettet af den nordlige Del af Pinneberg.

Sverig.

Under den svenske Krone henhørte foruden det egentlige Kongerige Sverig følgende Lande: Finland, Karelien, Ingermanland, Estland og Lifland med Aalandsøerne, Dagø og Øsel, det vil sige hele Østersøkysten fra Falsterbo til Dynas Munding. Endvidere besad Kongen af Sverig følgende tyske Lande: Forpommern med Rügen, Wismar med et Par smaa Distrikter (Pöhl og Neukloster) i det Meklenborgske, samt Hertugdømmerne Bremen og Verden, der laa mellem Elbens og Weserens nedre Løb.

Rusland.

Det europæiske Rusland strakte sig fra Ishavet til det kaspiske Hav, fra Ladogasøen og Dnieper til Uralbjergene. Fra Østersøen afspærredes det af Svenskerne og Polakkerne, fra det sorte Hav af Tyrkerne og Tartarerne. Desuden besad Czaren en stor Del af Sibirien.

Polen.

Skjønt Kongeriget Polen, »den polske Republik«, allerede havde maattet afstaa betydelige Landstrækninger til Sverig og Rusland, var det ved det 17de Aarhundredes Udgang endnu et meget anseligt Rige. Det bestod af det egentlige Kongerige Polen og Storfyrstendømmet Litauen og omfattede det nuværende russiske Polen, de preussiske Provinser Vestpreussen og Posen samt Kongeriget Galizien. Hertugdømmet Kurland, syd for den rigaiske Bugt, var nominelt et polsk Len.

Det tyske Rige.

Det nuværende Tyskland og en Del af Østerrig, nominelt ogsaa Nederlandene, Belgien og en Del af Norditalien, dannede det saakaldte hellige romerske Rige. Det var et broget Komplex af Stater af højst forskellig Størrelse, Betydning og Benævnelse. Der fandtes Hertugdømmer, Fyrstendømmer, Erkestifter, Grevskaber, Bispedømmer og Herskaber i Massevis; rigsumiddelbare

Riddere, Abbeder, Abbedisser og Provster gaves i Mængde, der var talrige Rigsstæder ja endog Rigslandsbyer. I alt havde det tyske Rige c. 1800 forskellige Medlemmer, der dog langt fra ikke alle var stemmeberettigede paa Rigsdagene. Alle disse mangfoldige store og smaa Stater var indordnede i 10 Kredse, der under Kredsdirektørerne og Kredsdagene havde en vis Autonomi indenfor Riget. Kredsene var følgende: den østerrigske, den burgundiske, den nederrhinske, den bajerske, den øvresachsiske, den frankiske, den schwabiske, den øvrerhinske, den westphalske og den nedersachsiske. Der var intet til Hinder for, at en Fyrste kunde være Medlem af flere Kredse, da Besiddelserne ofte var meget spredte; en udenlandsk Monark kunde ogsaa besidde tyske Provinser og paa den Maade blive Medlem af en eller flere Kredse, ja endog af et Kredsdirektorat. Kongen af Danmark var saaledes Medlem af den westphalske og den nedersachsiske Kreds, Kongen af Sverig var desuden Medlem af den øvresachsiske Kreds og af Direktoratet for den nedersachsiske.

Den mægtigste tyske Fyrste var Besidderen af de østerrigske Arvelande; han beklædte da ogsaa i Reglen den tyske Kejsertrone, men hans Magt beroede paa hans Landomraades, ikke paa hans Stillings Betydning; thi som Rigsoverhoved havde han ikke megen Indflydelse. Kun saare sjældent optraadte Tyskland som Enhed, de partikularistiske Interesser var de dominerende, og det store Rigsapparat med sine Kurfyrste-, Fyrste- og Rigsstadskollegier, sin Rigshofret o. s. v. formaaede ikke at holde Riget sammen.

De Kredse, med hvilke Danmark mest kom i Forbindelse, var de to sachsiske og den westphalske, der omfattede Størstedelen af Nordtyskland, hvis vigtigste Stater nedenfor skal omtales.

De brunsvig-lyneborgske Hertuger regerede over den østlige Del af den nuværende preussiske Provins Hannover. Endnu ved det 17de Aarhundredes Udgang dannede Fyrstendømmet Lyneborg, Grevskabet Hoya og Herskabet Diepholz en Stat med Celle som Hovedstad, medens Fyrstendømmerne Kalenberg, Grubenhagen og Gøttingen udgjorde et andet Hertugdømme, hvis Besidder residerede i Hannover, som gav denne Stat Navn. Hertugen af Lyneborg-Celle besad desuden Hertugdømmet Lauenborg samt Landskabet Hadeln mellem Elbens og Weserens Mundinger, og mellem ham og Hertugen af Hannover var der sluttet en Overenskomst om, at hans Lande efter hans Død skulde tilfalde denne eller hans Efterfølger i Regeringen. De

brunsvig-lyneborgske Lande forenedes i Aaret 1705. Imellem Lyneborg og Gøttingen-Grubenhagen laa Hertugerne af Brunsvig-Wolffenbüttels Besiddelser og Bispedømmet Hildesheim.

Nordvest for Lyneborg-Celle laa de tidligere omtalte svenske Besiddelser Bremen og Verden, Fristaden Bremen og de danske Grevskaber, og vest for disse laa Fyrstendømmet Østfriesland, der sammen med et Stykke af Bispedømmet Münster optog den vestlige Del af det senere Kongerige Hannover. Resten af sidstnævnte betydelige Bispedømme hører nu til Storhertugdømmet Oldenborg og den preussiske Provins Westphalen. I denne Egn af Tyskland laa foruden de endnu existerende Smaastater: Waldeck og Lippe en Mængde andre uden politisk Betydning. Kun Bispedømmerne Osnabrück og Paderborn fortjener at nævnes; førstnævnte styredes afvexlende af en katolsk Biskop og af en Prins af det brunsvig-lyneborgske Hus.

I Meklenborg, hvis Omraade omtrent var det samme som nu, herskede der ved det 17de Aarhundredes Udgang en Del Forvirring. Indtil 1692 havde Landet været delt i en vestlig Del, Hertugdømmet Meklenborg-Schwerin, og en østlig, Hertugdømmet Meklenborg-Güstrow, men da den sidstnævnte Linie nævnte Aar uddøde, gjorde Schwerin Fordring paa hele Landet. Efter langvarige Stridigheder ordnedes Sagen ved Forliget i Hamborg af 8de Marts 1701. Hertugen af Schwerin fik Størstedelen af Landet, medens hans yngre Broder fik Fyrstendømmet Ratzeborg og den stargardske Kreds, hvoraf han oprettede Hertugdømmet Meklenborg-Strelitz.

Kurfyrsten af Brandenborg var Nordtysklands mægtigste Fyrste, men hans Besiddelser laa meget splittede. Den midterste og største Del udgjordes af Bagpommern og det egentlige Markgrevskab Brandenborg samt Stifterne Magdeborg og Halberstadt. Længst mod Øst laa Østpreussen, omgivet af Polen og Østersøen. Denne Provins var et suverænt Hertugdømme og hørte ikke med til det tyske Rige. Syd for Brandenborg besad Kurfyrsten nogle smaa sachsiske Enklaver omkring Byerne Kotbus og Halle, og mod Vest i den nuværende Rhinprovins og Westphalen fandtes følgende brandenborgske Besiddelser: Fyrstendømmet Minden, Grevskaberne Ravensberg og Mark samt Hertugdømmet Cleve, hvortil i de første Aar af det 18de Aarhundrede føjedes Grevskaberne Tecklenburg og Lingen. Hele Landomraadet skal have udgjort c. 2000 □ Mil med 1½ Million Indbyggere. I Aaret 1701 antog Kurfyrsten af Branden-

borg Navn af Konge af Preussen, og alle hans Besiddelser indgik i det nye Kongerige.

Medens Brandenborg var den største af Staterne i den øvre-sachsiske Kreds, var Kursachsen den rigeste og bedst befolkede. Dette Land var langt betydeligere end det nuværende Kongerige Sachsen; store Strækninger af de nuværende preussiske Provinser Schlesien, Brandenborg og Sachsen henhørte dengang under Navnene Øvre- og Nedre-Lausitz, Kurkredsen og den thyringske Kreds til Kurfyrstens Rige. Siden 1696 var Polen ved en Slags Personal-union knyttet til Sachsen, hvorfra det kun var skilt ved en knap 7 Mil bred Strimmel af Brandenborg; men denne Forbindelse var ikke af nogen synderlig Betydning og var næppe engang saa meget værd som en almindelig Alliance.

I Thyringen fandtes ligesom nu et stort Antal Stater, af hvilke de vigtigste var de endnu existerende Hertugdømmer: Weimar, Coburg, Altenburg og Meiningen, der regeredes af Fyrster af den ernestinske Linie af det sachsiske Hus, medens de forskellige Grene af de schwarzburgske og reussiske Huse styrede de spredte Besiddelser, som disse Familer endnu regerer over.

Nordvest for Sachsen laa Anhalt, der var delt mellem flere forskellige Linier, og sydvest for de smaa sachsiske Hertugdømmer laa Bispedømmet Würtzburg, der hørte til den frankiske Kreds, og som til Trods for sin fjærne Beliggenhed stod i Allianceforhold til den danske Konge.

Af den øvrerhinske Kreds's Medlemmer stod kun Landgreverne af Hessen i nærmere Forbindelse med Danmark. Landet var delt mellem de to Linier Cassel og Darmstadt, af hvilke sidstnævnte regerede over det nuværende Storhertugdømme, medens førstnævntes Lande nu er indlemmede i Preussen.

Nederlandene.

De forenede Nederlandes Republik omfattede omtrent det samme Landomraade som det nuværende Kongerige Holland; kun den nuværende Provins Limburg hørte dels under de østerrigske Nederlande, dels under Bispedømmet Lüttich. Landet regeredes af de af Provinserne valgte »Generalstater« (Herren Staten), men Arvestatholderen (af Huset Nassau-Oranien) havde den egentlige Ledelse af Republikkens Politik.

England.

Kongerigerne England, Skotland og Irland var vel endnu ikke forenede til et Rige, Storbritannien oprettedes først 1707; men de tre Riger dannede dog i Virkeligheden en Enhed, der omfattede alle de britiske Øer. England og Wales skal ved det 17de Aarhundredes Udgang have haft omtrent $5^1/_2$ Million Indbyggere. Paa dette Tidspunkt var Englands Konge tillige Arvestatholder i Nederlandene.

Tidsregningen.[1])

Ved det 17de Aarhundredes Udgang skred man i flere protestantiske Lande til Indførelsen af den gregorianske Kalender, som allerede siden 1582—84 havde været i Brug hos Katolikerne.

I Danmark fandt Overgangen Sted til »ny Stil« i Aaret 1700. Man udelod 11 Dage i Februar og lod Mandagen den 1ste Marts følge umiddelbart paa Søndagen den 18de Februar. Samme Fremgangsmaade benyttedes i det protestantiske Tyskland.

I Nederlandene indførtes den nye Stil ogsaa i Aaret 1700, men først paa et senere Tidspunkt. Her udelod man 11 Dage af December og lod Søndagen den 12te December følge umiddelbart paa Lørdagen den 30te November.

I Sverig var det Meningen at indføre Forandringen lidt efter lidt ved at lade Skuddagene bortfalde i 40 paa hinanden følgende Aar. Man begyndte med at lade Skuddagen bortfalde i Aaret 1700, men i 1704 og 1708 bibeholdt man den, og i 1712 gik man tilbage til den julianske Kalender, Februar fik i dette Aar 30 Dage. Først i Aaret 1753 gik man over til den nye Stil.

I England og Skotland beholdt man den gamle Stil lige til 1752. Aaret forud bestemte en Parlamentsakt, at det borgerlige Aar i England, der hidtil var begyndt med den 25de Marts, fremtidig skulde begynde med den 1ste Januar, hvilket allerede længe havde været Tilfældet med det »historiske« Aar. I Skotland var sidstnævnte Forandring indført i Aaret 1600.

I Rusland anvendtes den julianske Kalender, der endnu ikke er afløst af den gregorianske.

De forskellige Landes Historikere anvender i Reglen den i deres Land brugelige Tidsregning. En Begivenhed, der er foregaaet i Midten af Aaret 1700, vil saaledes blive henlagt til 3 forskellige Datoer, efter som den er beskreven af en dansk, en svensk eller en engelsk Historiker, og dette har ofte frembragt Forvirring, idet der ikke er bleven taget Hensyn til de forskellige Tidsregninger ved Benyttelsen af Kilderne. Paa omstaaende Tabel er angivet de Datoer, der i de forskellige Lande svarer til hinanden.

---

[1]) R. W. Bauer: Calender for Aarene fra 601—2200. København 1868.

Danmark	England	Frankrig	Sverig	Gammel Stil.
18. Febr. 1700	18. Febr. 1700	28. Febr. 1700	18. Febr. 1700	18. Febr. 1700
1. Marts 1700	19. Febr. 1700	1. Marts 1700	19. Febr. 1700	19. Febr. 1700
11. Marts 1700	29. Febr. 1700	11. Marts 1700	1. Marts 1700	29. Febr. 1700
18. Aug. 1700	7. Aug. 1700	18. Aug. 1700	8. Aug. 1700	7. Aug. 1700
12. Marts 1712	1. Marts 1712	12. Marts 1712	1. Marts 1712	1. Marts 1712
28. Febr. 1753	28. Febr. 1753	28. Febr 1753	17. Febr. 1753	17. Febr. 1753
1. Marts 1753	1. Marts 1753	1. Marts 1753	1. Marts 1753	18. Febr. 1753

I det her foreliggende Værk er den i Danmark brugelige Tidsregning overalt benyttet. Alle Datoer til den 18. Februar 1700 er efter den julianske Kalender, medens den gregorianske er anvendt ved alle Tidsangivelser efter nævnte Dag.

II. Danmarks politiske Stilling ved Fjendtlighedernes Udbrud i Aaret 1700.

Den udenrigske Politik, som Christian V fulgte i sine 20 sidste Regeringsaar, var ganske vist ikke altid fuldt konsekvent; men i Hovedsagen gik den ud paa at sikre Danmarks Sydgrænse.

Den gottorpske Hertug, der, som Kongen udtrykker sig, »har været som en Slange ved vor Barm«, var den farligste af de sydlige Naboer. Hans Besiddelser var paa den mest forvirrede Maade indfiltrede og indkilede i de kongelige Dele af Slesvig og Holsten. Grænserne for hans Territorium var indviklede og vanskelige at kende, men endnu vanskeligere var det at fastslaa Grænsen for hans Magtstilling. Over visse Dele af Hertugdømmerne herskede han med fuld landsherrelig Myndighed, over andre kunde han kun udøve Magten som Deltager i Fællesregeringen, altsaa som den danske Konges Medregent. Han var anerkendt Suveræn, men havde ikke alle Suverænernes Prærogativer. Hans materielle Magt var kun ringe; men han kunde slutte Alliancer, tage fremmede Tropper i sin Sold og aabne sine Fæstninger for fremmede Hære, der ved en Krigs Udbrud kunde staa saa at sige i Hjærtet af det danske Monarki. Det maatte være de danske Konger i højeste Grad magtpaaliggende at faa disse Forhold ordnede paa en saadan Maade, at de selv blev eneraadende i de to Hertugdømmer, der efter Christian V's Mening helst burde inkorporeres i det danske Monarki, og det saa meget mere, som den gottorpske Sag stadig gav Sverig Lejlighed til at blande sig i Danmarks Affærer. Det gottorpske Fyrstehus var ved

stærke Familiebaand knyttet til de svenske Konger af det pfalziske Hus, og Hertugerne fandt altid aabent Øre hos deres mægtige Frænder, naar de klagede over virkelige eller formentlige Forurettelser fra den danske Konges Side. Saa længe det gottorpske Spørgsmaal existerede, var et varigt godt Forhold mellem Danmark og Sverig umuligt. Tabet af de skaanske Provinser, hvor tungt det end var, var dog mindre pinligt end de svenske Kongers stadige Indblanding i de danske Kongers og de gottorpske Hertugers Mellemværender.

I sine yngre Dage havde Christian V gjort Forsøg paa at tilbagetage de Landsdele, som »ved ulykkelige Tider var allieneret og frakommen« Danmark og Norge; men det var ikke lykkedes ham at fravriste Sverig de tabte Provinser. Han gentog ikke Forsøget, men levede Resten af sin Tid i officiel Fred med sin østlige Nabo. Forholdet var dog aldrig hjærteligt, og de to nordiske Magter vaagede skinsygt over hinandens Skridt.

Intet var rigtigere, end at den danske Konge stræbte at raade Bod paa de Ulykker, hans Forgængeres politiske Fejlgreb havde afstedkommet. Intet var naturligere end at han ønskede at vinde de Provinser tilbage, som Krigslykken havde berøvet hans Fader og Bedstefader. Christian V's gottorpske Politik var fuldstændig rigtig, og hans Stilling til Sverig fuldt forstaaelig; absolut uheldigt var derimod hans Forsøg paa at indblande sig i rent tyske Forhold ved at modarbejde Oprettelsen af det hannoveranske Kurfyrstendømme.

Syd for Holsten, paa Elbens venstre Bred laa de brunsviglyneborgske Lande. De dannede ingen Enhed, men var delte mellem forskellige Medlemmer af Fyrstehuset. Mod Slutningen af det 17de Aarhundrede viste der sig imidlertid Bestræbelser for at samle dem under én Regent og sætte en Bom for fremtidige Delinger ved at indføre Primogenituren (Førstefødselsretten) og ved at faa Hertugen af Hannover, Arvingen til alle brunsvig-lyneborgske Lande, anerkendt som Kurfyrste. Oprettelsen af en større Stat ved Sydgrænsen vilde vel næppe true Danmarks Sikkerhed, men den vilde i ikke ringe Grad besværliggøre den danske Konges Indblanding i det tyske Riges indre Forhold og kunde navnlig træde hindrende i Vejen for hans »velbegrundede Prætensioner paa Hamborg«. Men Christian V's hannoveranske Politik var alligevel hverken rigtig eller naturlig; dens uheldige Følger viste sig ogsaa snart efter hans Død.

Det gottorpske og det hannoveranske Spørgsmaal var altsaa Hovedfaktorerne i den Politik, som Frederik IV tog i Arv efter sin kongelige Fader.[1])

Ved Overenskomsten i København af 2den Maj 1658 var det holsten-gottorpske Hertugdømmes statsretslige Forhold til den danske Krone bleven ordnet. Kong Carl X Gustav af Sverig skaffede ved den Lejlighed sin Svigerfader, Hertug Frederik III, Suverænitet. Tidligere havde denne været den danske Konges Lensmand; nu gav Kongen og Rigsraadet Afkald paa Lenshøjheden, og Hertugen fik suveræne Rettigheder over den Del af Slesvig, der hørte ind under ham. Visse Dele af Hertugdømmet vedblev dog at staa under Fællesregeringen, og Hertugens Suverænitet var indskrænket paa mange Maader.

I Juni 1675 lod Christian V, der stod i Begreb med at angribe Sverig, den gottorpske Hertug, Christian Albrecht, fængsle i Rendsborg og tvang ham til at opgive sin Suverænitet og de øvrige Fordele, som de gottorpske Hertuger ved Sverigs Hjælp havde vundet fra den danske Krone. I Følge Rendsborg-Recessen af 10de Juli 1675 skulde Hertugen paa ny være Lensmand og inden Aar og Dag »mute« sit Len;[2]) da han undlod dette, inddrog Kongen det under Kronen den 19de December 1676. Ved Frankrigs Indblanding fik Hertugen tre Aar senere sine Rettigheder tilbage. En Separatartikkel i Traktaten i Fontainebleau af 23de August 1679 tilkendte ham paany Suveræniteten; derimod omtales den gottorpske Sag ikke i Fredstraktaten i Lund af 26de September 1679; det blev saaledes Frankrig, ikke Sverig, der blev Garant for Forliget.

Efter Freden i Fontainebleau forbedredes Forholdet mellem Danmark og Frankrig, og Christian V fik Mod til at undlade at opfylde de Bestemmelser i Fredstraktaten, som vedrørte Hertugen af Gottorp. Denne søgte forgæves Hjælp hos Sverig, Brandenborg og den tyske Kejser. Kongen af Danmark afviste enhver fremmed Indblanding i et rent indre Anliggende, men gik dog ind paa at forelægge Sagen for en brandenborgsk-kursachsisk Kommission, som

---

[1]) Jfr. J. J. A. Worsaae: Kong Christian V's Testamenter. København 1862.

[2]) Naar Lensherre eller Lensmand skiftede, skulde sidstnævnte mute Lenet, d. v. s. anmode om at faa det overdraget.

iøvrigt ikke formaaede at udrette noget. I April 1684 forelagde Kongen Hertugen et Ultimatum, og da Christian Albrecht ikke vilde give Afkald paa de i 1658 vundne og 1679 bekræftede Rettigheder, inddrog Kongen den 30te Maj 1684 den gottorpske Del af Slesvig under den kongelige. Hele Sønderjylland blev derved et suverænt Hertugdømme under den danske Konge, men det blev ingen Provins af Danmark.

De europæiske Forhold udviklede sig imidlertid paa en saadan Maade, at Hertugens Venner, særlig den svenske Konge, kunde komme ham til Hjælp. Det lykkedes Carl XI at formaa Kejseren og Kurfyrsterne af Sachsen og Brandenborg til at mægle i Sagen. I Oktober 1687 traadte deres Udsendinge sammen i Altona; men Forhandlingerne trak i Langdrag. Sverig og Gottorp stillede store Fordringer, og Danmark vilde ingen Indrømmelser gøre; det stolede paa Frankrig, der var allieret med England og saaledes kunde veje op mod hele det øvrige Europa. Vilhelm af Oraniens Landgang i England, hvis Trone han besteg efter at have forjaget Jacob II, forandrede imidlertid Situationen. Frankrig, der i September 1688 uden Krigserklæring havde kastet sig over Tyskland, kom til at staa alene, idet Englands nye Konge hørte til Ludvig XIV's ivrigste og mest energiske Modstandere. Sverig, der ikke direkte var indviklet i Krigen med Frankrig, rustede sig; de lyneborgske Hertuger samlede store Troppestyrker; Mæglerne i den gottorpske Sag blev skubbede til Side, og Danmark, der havde samlet en betydelig Hær ved Sydgrænsen, men ikke var stærkt nok til at gøre Front til to Sider, blev tvunget til at gaa ind paa Forliget i Altona af 20de Juni 1689. Traktaten garanteredes af Sverig, Sømagterne (England og Holland) og de brunsvig-lyneborgske Hertuger.

Kongen af Danmark skulde gengive Hertugen hans Lande, Suverænitet, Regalier, Ret til at udskrive Skatter, afslutte Forbund, bygge og besidde Fæstninger og i det hele alle de Rettigheder, denne havde givet Afkald paa, da han gik ind paa Rendsborg-Recessen 1675, ligesom ogsaa dem, han havde faaet ved Freden i Fontainebleau. Unionerne, Familiepagterne, Forligene indtil 1675 og Fællesregeringen skulde imidlertid vedblive at bestaa som hidtil. Uafgjorte Stridsspørgsmaal skulde afgøres ved mindelig Overenskomst. Dette Forlig var kun en formel Afslutning paa Striden mellem den danske Konge og den gottorpske Hertug. Traktaten indeholdt Spirer til nye Forviklinger, som ikke

kunde undgaas. Dog blev Forstaaelsen vedligeholdt indtil Slutningen af 1694, da Hertug Christian Albrecht døde.

Altona-Traktaten betegner et Nederlag for Christian V's gottorpske Politik. Slaget var foreløbig tabt. Kongen opgav dog ikke Sagen, men »anbefalede den Gud og Tiden«, sikker paa, at der senere vilde blive Lejlighed til at ordne den paa en for ham fordelagtigere Maade. Den var nemlig i Grunden ikke afsluttet ved Forliget. Vel anerkendte § 2 Hertugens Suverænitet; men denne blev betydelig modificeret ved de i § 4 indeholdte Bestemmelser: Unionerne skulde nemlig vedblive at bestaa. Den ældste af disse, der var oprettet i 1533, bestemte, at enhver Uenighed mellem Kongen og Hertugen skulde afgøres ved Voldgift; ingen af dem maatte understøtte den andens Fjender eller indlade sig i Fejde uden den andens Vidende. Blev en af Parterne angreben, skulde den anden ile ham til Hjælp med en vis, nærmere bestemt Styrke. Endelig var det tilladt Hertugdømmernes Indbyggere at tage Tjeneste hos hvilken af Hererne de vilde, samt at søge Hjælp hos den ene regerende Herre, naar de blev forurettede af den anden. Henved 100 Aar senere oprettedes den »extenderede Union« af 1623, der nærmere bestemte den Hjælp, Kongen og Hertugen skulde yde hinanden. Begge Parter lovede at advare hinanden mod truende Farer og forpligtede sig til aldrig at slutte Særfred- eller separat Vaabenhvile. Unionerne havde dog aldrig haft stor praktisk Betydning, men de dannede det retslige Grundlag for den danske Konges Paastand om, at Gottorp ikke egenmægtig maatte følge den Politik, det lystede.

En anden vigtig Hæmsko paa de gottorpske Uafhængighedsbestræbelser var Fællesregeringen eller Kommunionen, som var bleven nøjere bestemt paa Landdagen i Flensborg 1564. Hele Adelen med dens Bøndergods, de adelige Klostre og Byerne i politisk og judiciel Henseende styredes af Kongen og Hertugen i Forening, dog saaledes at de to regerende Herrer skiftedes til at have Forsæde i Fællesregeringen. Denne var imidlertid ikke indskrænket til de Landsdele, der umiddelbart var underlagt den[1]); men hvad Lovgivningen, Retsvæsenet og Finansvæsenet angik, var hele den kongelige og hertugelige Del underkastet Fællesregeringen, der i Landdagen og Landsretten havde sine vigtigste Organer.

---

[1]) Se Side 4.

Under disse Omstændigheder betød Hertugens Suverænitet i Grunden ikke andet, end at han var fri for Lenspligten; retslig kunde han hverken i sin indre eller i sin ydre Politik handle uden at tage Hensyn til sin mægtigere Medregent i Fællesregeringen.

Altona-Traktaten var saaledes heller ikke ubetinget heldig for Hertugen; men Hensynet til den mægtige slesvigske og holstenske Adel, der havde Besiddelser paa begge Sider Ejderen, og som ikke kunde staa sig ved, at Hertugdømmerne deltes i to i alle Retninger skarpt adskilte Dele, tvang ham til at finde sig i de Indskrænkninger, den vedblivende paalagde hans Suverænitet.

Efter Altona-Forliget nærmede Danmark sig Sømagterne, og den 15de August 1689 sluttede det Alliance med England, hvem det overlod 7000 Md., der foreløbig skulde anvendes til at kue den irske Opstand, men som senere overførtes til Flandern, hvor de kæmpede mod de Franske. Danmark stod rigtignok ogsaa i Allianceforhold til Frankrig; men efter den Tids Opfattelse var dette ikke nogen Hindring for at overlade dets Modstandere Soldater. Christian V tilbød ogsaa at give Ludvig XIV Tropper; dette Tilbud blev dog afslaaet; men Danmark fik aarlig 200,000 Rdlr. i Subsidier af ham mod at love Neutralitet og mod at forpligte sig til ikke at forstærke sit mod Frankrig kæmpende Hærkorps.

Ogsaa til Sverig traadte Danmark i Allianceforhold. Den 1ste Februar 1690 sluttedes mellem Rigerne et for 5 Aar gældende Forsvarsforbund, der Aaret efter suppleredes med et Handels- og Søfartsforbund. De nordiske Rigers samdrægtige Optræden imponerede de krigsførende Magter, og skønt Kaperne jævnlig tillod sig Overgreb mod Forbundsfællernes Handelsskibe, fik dog Frygten for Repressalier Sømagterne til i mange Tilfælde at give Erstatning.

Alliancerne med Sverig, Sømagterne og Frankrig fritog Danmark-Norge for Bekymringer for Østgrænsens og Kysternes Sikkerhed. Hertugen af Gottorp syntes ogsaa at ville forholde sig rolig. Christian V fik saaledes til liden Baade for Danmark Tid til at sysle med sin tyske Politik. Forholdene i de brunsvig-lyneborgske Lande udviklede sig nemlig i en Retning, der ikke tiltalte ham. Hans Morbroder, Hertug Ernst August af Hannover havde 1683 faaet kejserlig Stadfæstelse paa Primogenituren i det hannoveranske Hertugdømme, der altsaa fremtidig ikke kunde deles; hertil kom, at Hertug Georg Vilhelm af Celle, Ernst Augusts ældre Broder, der kun havde et eneste Barn, en Datter, havde testamenteret sine Lande til denne, der ægtede Ernst Augusts ældste Søn, Georg

Ludvig, som saaledes vilde blive Herre over de forenede hannoveranske og celliske Lande. Men Hertugen af Hannover var ikke tilfreds med, hvad han havde opnaaet; han attraaede ogsaa Kurværdigheden og henvendte sig i Aaret 1689 med sit Ønske til Kejseren. Denne vilde nødig opfylde det, men da han ikke kunde undvære de talrige og gode Tropper, de brunsvig-lyneborgske Hertuger havde overladt ham, og da Brandenborg og Sachsen stillede sig velvillig til Sagen, sendte han ved Juletid 1692 Kurværdighedens Emblemer til Hannover. Men dermed var Sagen ikke afgjort: den 9de Kur havde endnu indenfor det tyske Rige mange Modstandere, og det baade i Kur- og i Fyrstekollegiet.

Blandt dem, der med størst Iver kæmpede mod Ernst Augusts Ophøjelse, var Hertugerne Rudolf August og Anton Ulrich af Brunsvig-Wolffenbüttel. Disse Fyrster, der repræsenterede den ældre Linie af det brunsvigske Hus, vilde ikke lade sig overfløje af den yngre. De indgik derfor i Foraaret 1692 en Alliance med Christian V, der lovede dem al mulig Støtte, hvis de paa Grund af Hannovers ærgerrige Planer skulde blive indviklede i Strid eller krænkede i »deres gamle Rettigheder, Værdigheder og Prærogativer«[1]). Snart efter kom det til et væbnet Sammenstød mellem Danmark og Celle, dog ikke i Anledning af Kurstriden, men paa Grund af Hertug Georg Vilhelms egenmægtige Optræden i Sachsen-Lauenborg. Hertug Julius Franz af Sachsen-Lauenborg var nemlig død i Aarer 1689 uden at efterlade sig Sønner, og Hertugen af Celle havde strax ladet sine Tropper besætte Landet. Kurfyrsten af Sachsen og flere andre tyske Fyrster, der mente at være arveberettigede, protesterede, men ingen af dem prøvede paa at gøre sine Krav gældende med Vaabenmagt. Da Georg Vilhelm begyndte at befæste Ratzeborg, nedlagde Christian V Protest, og da dette ikke frugtede, rykkede han i August 1693 med en betydelig Styrke ind i Landet, lagde sig foran Fæstningen og begyndte at bombardere den. Værkerne var ufuldførte og Besætningen svag. Modstanden var derfor kun ringe; men Kejseren, Brandenborg, Sømagterne og Sverig blandede sig i Striden, og under deres Mægling og Garanti sluttedes den 29de September 1693 et Forlig mellem Kongen og Hertugen af Celle, der maatte love at demolere Fæstningen og trække alle sine Tropper over paa

[1]) Traktat af 5te April 1692 med hemmelig Artikkel af 6te April. Originalen i Rigsarkivet.

venstre Elbbred. Til Gengæld maatte Kongen forpligte sig til at rømme Hertugdømmet og til ikke tiere med Vaabenmagt at indblande sig i den lauenborgske Arvesag.[1]) Denne blev først definitivt ordnet 4 Aar senere ved et Forlig mellem Kursachsen og Celle.

Skønt det lauenborgske Spørgsmaal var bragt ud af Verden, var der Stridspunkter nok tilbage mellem Christian V og hans Morbrødre, hvem han blev ved at bekæmpe til sin Dødsdag. I Begyndelsen af 1695 tiltraadte han saaledes paa Holstens Vegne et mellem Hertugerne af Wolffenbüttel, Sachsen-Coburg, Württemberg og en Mængde andre Smaafyrster oprettet Forbund til Bekæmpelse af den 9de Kur. Alliancen med de »korresponderende Fyrster« var imidlertid kun af ringe Værdi. I det afgørende Øjeblik svigtede de. Deres Frygt for Kejseren og de mægtigere tyske Fyrster var større end Hadet til Kurfyrsten af Hannover.[2])

Den 27de December 1694 døde Hertug Christian Albrecht af Gottorp, og nu blussede Striden mellem Kongehusets ældre og yngre Linie atter op. Den nye Hertug, Frederik IV, krævede nemlig Ophævelsen af Unionerne og Fællesregeringen og indgik 1696 Forbund med Kongen af Sverig og de brunsvig-lyneborgske Hertuger. Han forstærkede Tønning, anlagde andre Værker, hvervede Tropper og antog svenske Soldater som Skansegravere. Christian V forlangte, at Unionerne skulde bekræftes, og erklærede, at Hertugen havde krænket Altona-Forliget ved sine Hvervinger.

Sverig og Brunsvig-Lyneborg stillede sig som Forligets Garanter resolut paa Hertugens Side, men Sømagterne var endnu optagne af Krigen med Frankrig og kunde vanskelig undvære de danske Hjælpetropper. Forholdet mellem Kongen af Danmark og Kongen af England var endog ret hjærteligt, hvorom Subsidietraktaten af 3dje Decbr. 1696 bærer Vidnesbyrd.

I 1696 foreslog Kejseren, at de samme Magter, der havde mæglet i Altona, paa ny skulde træde sammen for at søge at faa det holsten-gottorpske Spørgsmaal endelig løst. Kongen og Hertugen gik ind herpaa, og i August s. A. traadte deres Ministre

---

[1]) Traktat af 29. Septbr. 1693. Originalen i Rigsarkivet.

[2]) Om Danmarks Forhold til Lyneborg se bl. a. W. Havemann: Gesch. d. Land Braunschweig u. Lüneburg. Göttingen 1857. B. III; Zeitschr. d. hist Verein f. Niedersachsen. 1879; Milit. Repertorium. 1840.

i Pinneberg sammen med Udsendinge fra Kejseren, Kursachsen, Brandenborg, England, Holland og flere andre Lande. Sverig og Lyneborg var som Parter i Sagen ikke indbudne[1]), men var alligevel repræsenterede.

Som sædvanligt gik de første Dage hen med Behandlingen af Etikette- og andre rent formelle Spørgsmaal, og inden man naaede til selve Sagen, indtraf der et »Incident«, der yderligere forhalede Afgørelsen. Hertugen af Gottorp havde nemlig i sin Tid ligesom Kongen af Danmark stillet nogle Tropper til Sømagternes Raadighed. I Efteraaret 1696 skulde disse Tropper gaa i Vinterkvarter i den »fyrstelige« Del af Hertugdømmerne, men da Kongen netop bestred Hertugens Ret til at holde egen Armé, nægtede han dem fri Gennemmarche og truede med at tilbagevise dem med Magt. Lige til Juletid blev der forhandlet om denne Sag; først da tillod Kongen, at de gottorpske Tropper under Navn af »Rigskontingent« kunde overvintre i Tønning og de sydligste holstenske Amter; men det følgende Foraar skulde de afgaa til Krigsskuepladsen, og samtidig skulde de svenske Soldater, der havde ageret Skansegravere, afmarchere til Sverigs tyske Provinser. Da denne Sag var ordnet, var Kongressens Kræfter udtømte; ved Nytaarstid rejste de fremmede Ministre hjem, og Danmarks og Gottorps Befuldmægtigede forlod Pinneberg.

Den ene af de danske Delegerede, Geheimeraad Johan Hugo Lente, der tidligere havde været dansk Gesandt ved Hoffet i Berlin, sendtes fra Pinneberg til den brandenborgske Kurfyrste for at stemme ham gunstigere i den gottorpske Sag. Den danske Regering fandt nemlig, at Kurfyrstens Minister i Pinneberg var optraadt som Tilhænger af Hertugen og ikke som upartisk Mægler. Den kurfyrstelige Premierminister, Eberhard v. Danckelmann, svarede ikke imødekommende, og Lente rejste allerede i Februar tilbage til Pinneberg. Det blev senere lagt Danckelmann til Last, at han havde stødt Danmark, Brandenborgs gamle Forbundsfælle bort; men den brandenborgske Regering kunde paa dette Tidspunkt vanskeligt føre en konsekvent Politik; Kurfyrst Frederik III ønskede nemlig at antage Kongenavnet, og for at opnaa Anerkendelse maatte han søge at staa paa en god Fod med de toneangivende Magter i og udenfor Tyskland[2]).

[1]) Jfr. Protocoll d. Pinneberger Tractaten og Gehejmeregistraturen. Rigsarkivet.
[2]) Droysen: Gesch. d. preuss. Polit. B. IV; Geh. Reg. 1697.

En ganske lignende Grund til at optræde reserveret havde Sachsen, hvis Kurfyrste, Frederik August, efter en lang og kostbar Valgkamp blev valgt til Polens Konge den 16de Juni 1697. Han havde et stort Parti imod sig, ikke blot i Landet selv men ogsaa udenfor dette, og maatte altsaa søge at undgaa at støde Gottorps mægtige Venner ved at antage sig sin Allierede, den danske Konges Sag.

Midt i Marts 1697 traadte de forskellige Magters Udsendinge atter sammen i Pinneberg; men Forhandlingerne gik strax i Staa, da de danske Ministre, vilde have Unionerne og Kommunionen øverst paa Dagsordenen, medens de hertugelige erklærede, at Hertugens »jus armorum«, Ret til at holde egen Hær, var det vigtigste Spørgsmaal: med det stod og faldt Unionen, som han uden Tropper ikke kunde opfylde.

Inden Forhandlingerne for Alvor var begyndte, indtraf der en Begivenhed, der saa uheldvarslende nok ud for Gottorperne. Den 5te April døde nemlig deres mest trofaste Ven, den svenske Konge Carl XI. I ham mistede Hertugen sin paalideligste Støtte, og den nye svenske Konge, Carl XII, var endnu langt fra Myndighedsalderen. Der havde nu været Grund nok for Hertugen til at optræde med Forsigtighed; men han irriterede den danske Konge ved at montere sine Fæstninger Tønning og Gottorp og ved at armere Skanserne ved Husum og i Stapelholm; og dog svækkede han sin Armé ved at lade sine Auxiliærtropper afgaa til de Allierede ved Rhinen.

I Begyndelsen af Maj rejste Christian V fra København til Rendsborg, ledsaget af alle de i Danmark akkrediterede fremmede Gesandter, undtagen den svenske, der ikke var indbudt. Herfra tilstillede han Hertugen et Forslag til et Forlig, det saakaldte Rendsborg-Projekt, der gav Hertugen Ret til at slutte Forbund, holde Tropper og besidde Fæstninger, dog saaledes at han intet maatte foretage sig, der kunde være Danmark til Skade. Hans »jus foederum, armorum et fortalitium« var dog underkastet saa mange indskrænkende Bestemmelser, at den blev ret værdiløs.

Hertug Frederik IV vilde slet ikke forhandle om Rendsborg-Projektet, som han end ikke vilde se, men Christian V betragtede det som et Ultimatum, og i Slutningen af Maj lod han Feltmarskalk Gustav Vilhelm Greve af Wedel-Jarlsberg, med 4000 Mand rykke ind i de hertugelige Amter i Sydslesvig.

Den 10de Juni blev den sidste Skanse tagen, og faa Uger efter var Hertugens Feltbefæstninger jævnede med Jorden.

Denne voldsomme Afgørelse af Spørgsmaalet om Hertugens Ret til at anlægge Fæstninger gik mærkværdig upaaagtet hen. Forhandlingerne i Pinneberg gik deres vante, slæbende Gang, og ingen af Altona-Forligets Garanter var i Øjeblikket i Stand til at gribe ind. Kun Sverig betydede Danmark, at det ikke roligt kunde se paa, hvad der var sket i Slesvig. Men Sverig befandt sig ved Carl XI's Død i en meget vanskelig Stilling. Næsten alle Nabomagter havde Tab og Forurettelser at hævne, næsten alle afventede det Tidspunkt, da de med Udsigt til Held kunde forsøge paa at faa de tabte Provinser tilbage. Kun Sømagterne og Brunsvig-Lyneborg var paalidelige Venner, men de var for Øjeblikket stærkt optagne af Krigen med Frankrig, der netop i 1697 tog en for de Allierede uheldig Vending. Ogsaa de indre Forhold var vanskelige. Den voldsomme og ikke altid upartiske Maade, hvorpaa Regeringen havde gennemført »Reduktionen«, havde skaffet Kongemagten mange Fjender. I Principet var det naturligvis rigtigt, at det Krongods, der ved Tidernes Ugunst paa uretmæssig Maade var gledet over i Adelens Besiddelse, atter kom ind under Kronen og kom til at svare Skat; men man gik altfor haardt frem mod de daværende Brugere, hvis Forfædre i længst henrundne Tider havde faaet Ejendommene, og det var ikke let at indsé det billige i, at liflandske Adelsmænd nu skulde tilbagelevere den svenske Konge Godser, som deres Forfædre i sin Tid havde erhvervet af den polske Republik eller de tyske Riddere. Reduktionen skaffede Regeringen mange Fjender blandt Adelen, og da den kraftige Carl XI var død og afløst af en Formynderregering, blev Klagerne lydelige.

Kort efter Kongens Død indberettede den danske Envoyé i Stockholm, Bolle Luxdorph, at en stor Del af Adelen af al Magt »arbejdede paa en Rebellion«. Mange Adelsmænd havde udtalt, at de vilde gøre Opstand, hvis de kunde vente Hjælp fra Brandenborg, Rusland, Polen eller helst fra Danmark. Luxdorph turde naturligvis ikke give dem Haab, og den danske Regering vilde heller ikke indlade sig med dem, skønt den gav Envoyéen Ordre til ikke helt at afvise dem. De svenske Adelsslægter havde dog næppe alvorlig tænkt paa at søge Hjælp i Udlandet, i det mindste indberettede Luxdorph sidst i April, at de Misfornøjede vilde indanke deres Sag for den næste Rigsdag, og hvis de fik deres Arve-

godser og Privilegier tilbage, vilde de leve og dø som Kongens tro Undersaatter.

Efterretningen om de hertugelige Skansers Sløjfning gjorde intet synderligt Indtryk paa Folkestemningen i Sverig. I Hovedstaden var Tanken om en Krig med Danmark lidet populær; men ved Hoffet var Stemningen mindre fredelig. Enkedronning Hedevig Eleonora, Christian Albrechts Søster, der efter Ulrika Eleonoras Død (1693) optraadte som regerende Dronning, tog sig med Iver af sin Brodersøns Affærer. Der var vel samlet Tropper i Slutningen af Maj; men der var næppe nogen der for Øjeblikket ønskede, at det skulde »komme til Ruptur.«

Danmark ønskede ikke noget Brud; det søgte tværtimod at træde i et intimere Forhold til Sverig, for derved ad fredelig Vej at faa det gottorpske Spørgsmaal ud af Verden. Christian V ønskede at gøre den unge svenske Konge til sin Svigersøn ved at stifte et Parti mellem ham og den danske Prinsesse Sophie Hedevig, ligesom han ogsaa ønskede at faa sin Søn Prins Carl formælet med den ældste svenske Kongedatter Hedevig Sophie. Luxdorph fik Ordre til at sondere Stemningen, og i Juli indberettede han, at »naar Vorherre vilde tage Enkedronningen, som var nær ved at faa et Slagtilfælde, naar hun hørte Danmark blive nævnet,« vilde det næppe være vanskeligt at bringe de ønskede Partier i Orden. Det sagdes almindelig, at Carl XI før sin Død havde befalet sin Søn at »søge Mariage« med den danske Prinsesse, »hvilket alle fast en général ønsker.« I øvrigt var det en bekendt Sag, at Hertug Frederik IV af Holsten-Gottorp bejlede til den svenske Prinsesse[1]).

Samtidig med at den danske Regering henvendte sin Opmærksomhed paa Oprettelsen af et godt Forhold til Sverig, søgte den ogsaa at berolige Altona-Forligets øvrige Garanter. Gehejmeraad Christian Siegfried v. Plessen, der personlig var stemt for en venskabelig Holdning overfor Sømagterne og deres Allierede, sendtes i April 1697 til Fredskongressen i Rijswijk, hvor den svenske Gesandt Lilieroth, selv efter at den til Fredsmægler udvalgte Carl XI var død, vedblivende ledede Forhandlingerne. Christian V havde i sin Tid levende ønsket at mægle i Striden mellem Frankrig og dets Fjender; men da dette Hverv ikke blev tilbudt ham, kunde Plessen ikke komme til at spille nogen aktiv Rolle

[1]) Luxdorphs Relationer og Ordrer til ham. April—Juli 1697.

paa Kongressen, hvor han maatte indskrænke sig til sammen med den danske Envoyé i Nederlandene, Christian Lente, at vaage over, at Danmarks Interesser ikke krænkedes. Undervejs skulde han i Celle indlede Forbindelse med den meget formaaende Minister Bernstorff. Han skulde meddele ham, at Danmark vilde stille sig velvilligere overfor Spørgsmaalet om Hannovers og Celles Forening og overfor Kursagen, hvis Brunsvig-Lyneborg vilde være mere imødekommende i den gottorpske Sag. Baade Plessen og Lente havde Rang som extraordinære Ambassadører.

I Juni fik Plessen Ordre til at meddele Kong Vilhelm III, at Kongen af Danmark efter Skansernes Demolering ikke vilde foretage yderligere Skridt mod den gottorpske Hertug, skønt han ærligt havde fortjent det. Den engelske og den danske Konge lovede da hinanden ikke at søge den gottorpske Sag ordnet ved Vaabenmagt, saa længe Forhandlingerne i Pinneberg vedvarede. Efter Freden i Rijswijk tillod den danske Regering paa Sømagternes Opfordring de hertugelige Tropper at vende hjem paa samme Maade som i det foregaaende Aar[1]).

For at sikre sig en Forbundsfælle, i Fald Freden med Altona-Forligets Garanter blev brudt, indledede Danmark strax efter Carl XI's Død Forhandlinger med Rusland. Dette Rige havde hidtil kun i ringe Grad blandet sig i de europæiske Stridigheder, men med sine rige Hjælpekilder af alle Slags, kunde det blive en værdifuld Allieret i en Kamp mod Sverig, hvis baltiske Provinser nok kunde friste Czaren til at prøve Krigslykken.

Den 10de April, 5 Dage efter Carl XI's Død, udfærdigedes i København en Instrux for Kancelliraad Paul Heins, der skulde afgaa til Moskwa som extraordinær Envoyé. Hans officielle Opgave var at forhandle om »Handelen paa Kola og om Differencerne ved de laplandske Grænser,« men det virkelige Øjemed med hans Sendelse var at tilvejebringe en defensiv Alliance af en mindre vag Karakter end de sædvanlige Forsvarsforbund. Begge Parter skulde nemlig forpligte sig til, naar en af dem blev angreben af en Nabo, eller naar en af dem med den andens Vidende maatte indlade sig i Krig med en Nabo, da at gøre fælles Sag, bryde med den fælles Fjende og ikke nedlægge Vaabnene, før den fornærmede Part havde

[1]) Geh. Registratur 1697.

faaet Satisfaktion. Alle Kontrahenternes Riger og Lande var indbefattede i Alliancen, som skulde gælde baade for Rigernes nuværende Besiddere og for deres Efterfølgere[1]). Paa Grund af den store Afstand mellem Forbundsfællerne kunde Hjælpen kun ydes i Form af en »Diversion«, og Alliancen skulde i Følge Instruxens Ord »indrettes paa Fremtiden«. Det var paalagt Heins at minde om, at Danmark let i tidligere Tid kunde have ordnet det lapländske Spørgsmaal efter eget Tykke, og han skulde love Czaren, at Danmark vilde sende ham Ingeniører og Artillerister[2]).

Over Reval naaede Heins den 19de Maj Narva, hvor den svenske Guvernør modtog ham meget vel. Her fik han Bekræftelse paa, hvad han alt havde hørt under Vejs, at Czar Peter nogle Uger tidligere, inkognito, men ledsaget af et stort Følge var rejst over Riga til det vestlige Europa. Herved var Tidspunktet for Alliancens Afslutning skudt ud i en ubestemt Fremtid. Czarens Rejse bidrog i øvrigt meget til at stemme ham gunstigt for at til-

---

[1]) Defensiv-Alliancerne spillede en meget betydelig Rolle i det 17de og 18de Aarhundredes Statskunst; men stor reel Betydning havde de ikke. I Reglen forpligtede Kontrahenterne sig til at hjælpe hinanden med en nærmere bestemt Styrke en vis Tid efter at Hjælpen var rekvireret. »Rekvisitus« kunde anvende Mellemtiden til Fredsmægling; mislykkedes denne, skulde han sende »Rekvirenten« det stipulerede Kontingent uden selv at betragtes som krigsførende. Principielt var der intet i Vejen for, at en Stat kunde være allieret med to krigsførende Magter, og selv om det ikke var almindeligt, at man sendte begge Modstanderne Hjælpetropper, saa skete det ofte, at man sendte den ene Part Tropper og modtog Subsidier af den anden for i øvrigt at bevare Neutraliteten. Dette fandt saaledes Sted for Danmarks Vedkommende i Krigen 1688–97. En defensiv Alliance behøvede ikke at omfatte alle Kontrahenternes Lande. Saa vel Danmark som Sverig har ofte sluttet Allliancer paa deres tyske Provinsers Vegne. I øvrigt var Traktaternes Udtryk ofte vage og ubestemte, og de snedige Diplomater forstod altid at tyde dem efter Øjeblikkets Krav. Danmark har saaledes aldrig sendt Frankrig Hjælpetropper, og Danmarks Forbundsfæller har ligeledes i Reglen trukket sig tilbage, naar Traktaterne skulde træde i Kraft.

[2]) Se Heins Ordrer og Instruxer i Gehejme Registraturen og de russiske Gesandtskabspapirer. Blandt disse findes en udateret, til Dels sifreret Koncept, der aander de fjendtligste Følelser mod Sverig. Den indeholder Bestemmelser for Heins Forhold i det Tilfælde, at Czaren ikke vilde indlade sig med ham. Han skulde da fremstille alle de Farer, der truede Rusland fra Sverig, og fremhæve de Fordele, som den tilbudte Alliance med Danmark vilde yde. Hans egentlige Instrux derimod gik ikke ud paa et Angreb paa Sverig, og Rusland vilde af mange, Danmark vel bekendte Grunde, for Øjeblikket ikke være i Stand til at gaa angrebsvis til Værks.

træde et mod Sverig rettet Forbund; thi kun ved at bane sig Vej til Østersøen kunde han virkeliggøre de Reformplaner, som Udenlandsrejsen havde modnet i hans Sind.

Det skal have været Czarens Hensigt at besøge Danmark, og Christian V stillede paa Efterretningen herom Skibe til hans Disposition; men det synes som om brandenborgske Intriger forpurrede denne Plan. Kongen af Danmark maatte da indskrænke sig til at give sine Udsendinge ved Sømagterne Ordre til at træde i Forbindelse med det store russiske Gesandtskab, der under Leforts Ledelse fulgte Czaren, og han vexlede selv flere Gange Breve med denne, dog uden at berøre Alliancespørgsmaalet. Det var næsten umuligt at træde i politisk Forbindelse med Rusland; thi Czaren rejste som Privatmand, og i Hjemlandet havde han ikke efterladt nogen Stedfortræder. Det var en uhørt Begivenhed, at en russisk Czar rejste til Udlandet; man søgte ogsaa at vedligeholde Skinnet af, at han stadig opholdt sig i Rusland; alle hans Breve fra Rejsen er daterede Moskwa.[1])

Den 17de Juli ankom Heins til den russiske Hovedstad, men foreløbig var der ikke meget for ham at udrette. Han kom vel i Forbindelse med Czarens Onkel, Leof Cyrilewitsch Nariskin, og med flere andre høje Dignitarer, men han turde ikke sige, hvad hans Sendelses egentlige Maal var, saa meget mindre, som han hos Ministrene sporede en vis Uvilje mod Danmark, der uden Tvivl yderligere forøgedes ved den svenske Oberst Fabritius's Udtalelser. Denne, der var paa Vejen til Persien, havde af sin Regering faaet Ordre til at dvæle nogen Tid i Moskwa for at holde Øje med Heins. Den danske Envoyé var imidlertid meget forsigtig, han optraadte inkognito og slog kun overfor Nariskin paa, at Danmark ønskede at »forny de gamle Allianceг med Rusland«, og at Kongen gerne vilde udtale, hvor stor Pris han satte paa Czaren. I Begyndelsen af November afleverede Heins paa de russiske Ministres gentagne og indtrængende Opfordringer sit Kreditiv, og Forhandlingerne begyndte; men han optraadte stadig meget reserveret og stillede ingen positive Allianceforslag. Heller ikke fra russisk Side blev der stillet noget virkeligt Forslag; men Czaren havde faaet at vide, at den danske Envoyé var kommen, og havde ytret Ønske om at erfare den virkelige Aarsag til hans Sendelse. Sagen var imidlertid ikke egnet til skriftlig Forhandling. Aaret

[1]) Russiske Gesandtskabspapirer. Ordrer.

1697 gik hen, uden at den dansk-russiske Alliance tilsyneladende var kommen et Skridt videre.[1])

Øjemedet med Danmarks Tilnærmelse til Rusland var ikke et Overfald paa Sverig. Formaalet var kun at sikre Danmark en mægtig Forbundsfælle, hos hvem det kunde finde Støtte, naar det gottorpske Spørgsmaal engang blev modent til Afgørelse. Men det kunde vare længe, inden Czaren udad og indad til var stærk nok til aktivt at gribe ind i en Kamp, hvor han vilde finde den svenske Konge mellem sine Modstandere. Foreløbig vilde Danmark staa sig bedst ved at søge at komme til at staa paa en god Fod med Sverig. Jævnsides med Forhandlingerne med Rusland gik der da ogsaa en Række Forhandlinger med Sverig, der i en ganske anden Grad tog Sigte paa Nutiden.

Carl XII's Overtagelse af Regeringen i Efteraaret 1697 gav Christian V Anledning til at sende sin højtbetroede, ogsaa i Sverig højt ansete Mand »Gehejme-, Etats-, Justits- og Kancelliraad, Kammerpræsident Hr. Jens Juel, Friherre til Juelinge« m. m., til Stockholm for at lykønske den unge Konge og overvære hans Kroning og Salving. I Juels Instrux af 4de Decemher 1697 udtales det, at Gratulationen kun er et Paaskud. Hans egentlige Hverv er at virke for det ovenfor omtalte dobbelte Ægteskabsprojekt. Viste det sig umuligt at hindre Forbindelsen mellem Hertug Frederik IV og den ældste Prinsesse, skulde der arbejdes paa et Parti mellem Prins Carl og Carl XI's yngste Datter, Ulrika Eleonora. Over for den franske Gesandt, Grev d'Avaux, der med Held havde arbejdet paa Oprettelsen af et fransk Parti ved det svenske Hof, og som var særlig gunstig stemt mod Danmark, skulde han optræde aabent og tillidsfuldt, og det paalagdes ham at virke hen til Oprettelsen af en dansk-svensk-fransk Alliance. Med de svenske Ministre skulde der forhandles om den gottorpske Sag, om de lauenborgske Forhold, om Østersøens Neutralitet, om Danmarks Fordringer paa Hamborg og Sverigs Krav paa Bremen. Overfor de fremmede Gesandter, der kunde ane Uraad, ved at et Medlem af Konseillet var sendt i Mission til Sverig, skulde Juel udtale, at dette altid havde fundet Sted, naar en Kroningsfest forestod.

---

[1]) Heins Relationer 15de Maj til 31te December 1697.

Samtidig med sin Instrux fik Juel en Fuldmagt til at slutte en Forbundstraktat med Sverig.[1])

Det var lykkedes Grev d'Avaux at rokke den svenske Premierminister Bengt Oxenstiernas Stilling, hvilket var af stor Betydning for Juels Sendelse, da denne Statsmand, der i 17 Aar havde ledet Sverigs Udenrigspolitik, var ilde stemt mod Danmark og Frankrig; derimod ansaas den berømte Statsmand og Kriger, Nils Bielke, for at være en af det dansk-franske Partis bedste Støtter, og Elefantordenen tilligemed en stor Dotation var stillet ham i Udsigt, hvis han kunde bidrage til, at de danske Planer blev gennemførte.[2]) Herunder var dog ikke indbefattet Ægteskabsprojekterne, som skulde fremmes underhaanden og ikke gøres til Genstand for officielle Forhandlinger. Det gjaldt om at vinde indflydelsesrige Privatpersoner for denne saakaldte »store Sag«, og Juel raadede over en stor Sum, der skulde anvendes til Duceurer.

I Slutningen af Aaret 1697 kom de danske Underhandlere i Pinneberg, Gehejmeraaderne Conrad Biermann Ehrenschild og Johan Hugo Lente samt Landraad Christopher Blome, til Enighed med de mæglende Ministre, Grev v. d. Eck, Kansler v. Danckelmann og Baron v. Miltitz, der henholdsvis repræsenterede Kejseren, Brandenborg og Sachsen. Mæglerne erklærede sig villige til at begynde med Behandlingen af Unions- og Kommunionsspørgsmaalet, og de gottorpske Ministre lovede at gaa ind derpaa. Da det kom til Stykket, nægtede de imidlertid at forhandle, og Hertugen krænkede Kommunionen ved at belægge Klostergodserne med Tropper. Et Forsøg paa at opnaa et Interimsforlig strandede paa Hertugens Modstand. Ved Juletid rejste de fleste Gesandter bort, og denne Gang hvilede Forhandlingerne henved et halvt Aar.

Aaret 1697 var et Forberedelsens Aar. Det gottorpske Spørgsmaal naaede tilsyneladende ikke et Skridt nærmere mod sin Løsning, og Forsøgene paa at komme til en nærmere Forstaaelse med Altona-Forligets Mæglere og Garanter samt med Rusland naaede ikke ud over de forberedende Stadier.

---

[1]) Gehejme Registraturen 1697.

[2]) F. F. Carlson: Sveriges Hist. u. Konung. af Pfalziska Huset. VI, 32. f. f.

Nominelt skulde Forhandlingerne om det gottorpske Spørgsmaal ogsaa i 1698 føres i Pinneberg, men i Virkeligheden førtes de den største Del af Aaret i Stockholm. Jens Juel var ankommen hertil midt i December og havde strax sat sig i Forbindelse med d'Avaux, der meddelte ham, at det franske Parti, ledet af Bielke og Stenbock, stadig vandt mere Fremgang, og at Oxenstiernas Indflydelse var i stadig Aftagen. Ved Nytaarstid traadte to nye Mænd, Carl Piper og Thomas Polus, ind i Statsraadet, hvor de til liden Glæde for Carl XI's gamle Premierminister fik megen Indflydelse. Juel fik Foretræde for Kongen, konfererede med Oxenstierna, forhandlede med Bielke og traadte i Forbindelse med Polus. Han fik det Indtryk, at de ledende Statsmænd ikke absolut stod paa gottorpsk Side, men paa den anden Side var han forbavset over at se, hvor lidet Kendskab Raadets Medlemmer havde til Kærnepunkterne i Striden. Det var en almindelig Tro, at Kommunionen var det samme som Nadverens Sakramente, og Striden om Fællesregeringen antoges saaledes for at være en dogmatisk Fejde. Kun Oxenstierna og Polus forekom ham at være vel instruerede.

I Ægteskabssagen, »den store Sag«, som Juel kalder den, virkede han i Stilhed, energisk støttet af sin unge Gemalinde, Fru Dorothea Krag. Fra Danmark medførte Juel et Portræt af Sophie Hedevig, som det gjaldt om at faa spillet Kongen i Hænde, og sidst i Februar 1698 meldte han sin Regering, at Kong Carl var gunstig stemt mod den danske Prinsesse og ønskede at ægte hende, hvis han overhovedet vilde gifte sig. Der var iøvrigt mange Prinsesser, der bejlede til den 16aarige Monarks Haand. Først og fremmest Frederikke Amalie af Holsten-Gottorp og desuden Prinsesserne af Brunsvig-Bevern og af Baden-Durlach. Derimod var det givet, at Prins Carl af Danmark ikke kunde faa den ældste Prinsesse af Sverig, der havde givet Hertugen af Gottorp sit Løfte, som hun ikke paa nogen Maade vilde bryde. En Forbindelse mellem Prinsen og den yngste Prinsesse var mulig, men med den havde det ingen Hast.

Den 19de April holdt Hertugen af Gottorp sit Indtog i Stockholm. Juel havde Ordre til at vise ham al mulig »déférence«. Under Forhandlingerne med ham skulde han udtale, at Kongen ønskede at leve i god Forstaaelse med ham og var villig til at holde de tidligere Overenskomster, men at han med Hensyn til Unionerne, Kommunionen og jus armorum ingen Indrømmelser

kunde gøre. Under 8de April var Juel og Luxdorph af Kongen bemyndigede til at slutte et endeligt eller midlertidigt Forlig med Hertugen.

Hertugen, der ledsagedes af sin Minister Pincier, havde forsømt at underrette Juel om sin Ankomst. Da Pincier imidlertid gjorde mange Undskyldninger, søgte Juel alligevel Avdiens, men Sammenkomsten med Hertugen blev en tom Formalitet. Juel forhandlede imidlertid ivrigt med Pincier, med hvem han i Maj næsten daglig var sammen. Man faar i det Hele Indtrykket af, at det var den danske Regerings alvorlige Hensigt at komme til en virkelig Forstaaelse med Gottorp uden fremmed Indblanding. Striden stod hovedsagentlig om jus armorum, som laa Hertugen overmaade stærkt paa Sinde. Fik han blot den, erklærede Pincier, skulde han nok vise, at han ikke stod i Afhængighedsforhold til nogen anden Magt, og saa vilde Resten gaa af sig selv. Hertil bemærkede Juel, at det var en given Sag, at Hertugen uden Subsidier hverken kunde holde Hær eller bygge Fæstninger, og at den danske Regering vel vidste, at de gottorpske Tropper blev betalte med svenske Penge. Skønt Hertugen strax efter sit Bryllup (2den Juni) blev udnævnt til Generalissimus over de svenske Tropper i Tyskland og saaledes, i hvert Fald personlig, kom til at staa under den svenske Konge, erklærede Kongen af Danmark dog, at han vilde gaa ind paa at lade ham beholde den Hær, han for Tiden havde paa Benene, og tillade ham at bygge en Skanse til Marskens Dækning; men Hertugen erklærede personlig til Juel, at han vilde have uindskrænket Ret til at holde Tropper; og da den danske Konge i sin »endelige Erklæring« af 30te Juli ikke vilde gøre yderligere Indrømmelser i Forsvarsspørgsmaalet, blev Forhandlingerne frugtesløse. Den 5te September forlod Hertugen med sin unge Gemalinde Sverig, og med ham fulgte den svenske Generalkvartermester Carl Magnus Stuart, der skulde inspicere det gottorpske Forsvarsvæsen.

Da Hertugen var rejst, blev der paa ny intrigeret for at faa Kongen gift med den danske Prinsesse; men han erklærede, at han var for ung. Saaledes var det heller ikke lykkedes Juel at løse denne Del af sin Opgave. Derimod lykkedes det ham at faa Alliancetraktaten af 1690 fornyet paa 5 Aar, og da han Nytaarsaften 1698 havde sin Afskedsavdiens for kort efter at forlade Landet, havde han ingen Følelse af, at Stemningen i de svenske Regeringskredse var fjendtlig imod Danmark. Han havde tvært-

imod hørt baade de ledende Statsmænd og Kongen selv ytre, at de ønskede at befæste og udvide den gode Forstaaelse mellem de nordiske Riger.[1]) Der er vistnok heller ikke ringeste Tvivl om, at Danmarks Tilnærmelser til Sverig var alvorlig mente, selv om det ikke vilde binde sig for evig Tid. Luxdorph var død i September, han afløstes i November af Kammerjunker Christian Sehested, Deputeret i Generalkommissariatet.

Medens Juel var i Stockholm, havde den svenske Regering sluttet Alliancer med Generalstaterne, Hannover, Celle, Frankrig, Brandenborg og Kejseren. Der var bleven forhandlet med Sachsen-Polen, og man belavede sig paa at sende en Mission til Rusland. Heins Sendelse havde vakt »Jalousie«, men Faren ansaas ikke for overhængende, saa længe den uendelige Tyrkerkrig varede. 1698 var for Sverig Alliancernes Aar.[2])

I Pinneberg var Forhandlingerne begyndte i Juni, og den gottorpske Minister Wedderkopp var mødt med nye Instruktioner, som dog ikke var mere imødekommende end de tidligere. Mæglerne var misfornøjede med, at der forhandledes i Stockholm, men fra dansk Side blev det gjort gældende, at det kunde være dem ligegyldigt, hvor der forhandledes, naar blot Freden blev bevaret; og i September drog Pincier paa Hjemrejsen fra Sverig til det danske Hof. Han forhandlede med de danske Ministre, men uden Resultat, da han ikke kunde gaa ind paa den i den saakaldte frederiksborgske Bireces opstillede Fordring, at Kongen og Hertugen gensidig skulde underrette hinanden om paatænkte Forbund og vigtige militære Foranstaltninger. Næppe var Pincier kommen hjem, før der fra gottorpsk Side blev gjort et nyt Forsøg paa at forhandle bag Mæglernes Ryg. Hertugen lod tilmelde den danske Konge, at han var rede til at slutte Alliance med ham, og efter nogen Forhandling bad han om, at der maatte blive tilstillet den gottorpske Regering et Allianceforslag. Midt i Oktober udfærdigedes i det tyske Kancelli i København et »Forslag til Udvidelse af Unionerne«, der vilde have gjort Danmark og Gottorp til en Forbundsstat, hvis det var blevet antaget. Det blev imidlertid forkastet, og da Brandenborg foreslog at benytte Juels Allianceprojekt som Grundlag, erklærede den hertugelige Regering, at Forhandlingerne i Stockholm skulde betragtes som uskete.

[1]) Svenske Gesandtskabspapirer. Ordrer og Relationer.
[2]) Carlson VI, 143—166. Droysen IV, I, 133.

Pinneberg var altsaa atter det eneste Sted, hvor der forhandledes om den gottorpske Sag, og ved Juletid 1698 var man der ganske lige saa vidt, som da man samledes i August 1696.

Samtidig med at Danmark søgte at komme til at staa i et nogenlunde godt Forhold til Gottorp og den vigtigste af Altona-Forligets Garanter, Sverig, gjorde det ogsaa Anstrængelser for at vinde Sømagternes Venskab. Det var imidlertid ingen let Sag, da disse med megen Uvilje havde set paa Danmarks Tilnærmelse til Sverig og paa det franske Partis Fremgang i Stockholm. De danske Gesandter Plessen og Christian Lente kunde næsten ikke faa Vilhelm III bort fra den Tanke, at Juels Sendelse skyldtes Frankrigs Initiativ, og at en fransk-dansk-svensk Alliance var under Forberedelse. Paa den anden Side vakte Sverigs nye Alliance med Sømagterne nogen Bekymring i København, hvor man frygtede for, at den dansk-engelsk-hollandske Alliance af 1696 var i Fare.[1]) Plessen og Lente hjemkaldtes, og den nye Gesandt, Grev Niels Frijs til Frijsenborg, fik den Hovedopgave at arbejde paa Udvidelsen og Befæstelsen af det gældende Forsvarsforbund.[2])

Den danske Regerings Forsøg paa at nærme sig Sverig og Sømagterne forspildtes imidlertid ganske ved dens ukloge og udfordrende Holdning overfor Hertugerne af det brunsvig-lyneborgske Hus. Kurfyrst Ernst August af Hannover døde den 23de Januar 1698 og hans ældste Søn, Georg Ludvig, antog Faderens Titel, uden at Kurfyrsternes Kollegium rejste nogen Indsigelse derimod. Men de mindre tyske Fyrster, Hertugerne af Brunsvig-Wolffenbüttel, Coburg, Gotha, Landgreven af Hessen-Cassel, Bisperne af Münster, Würzburg o. s. v. vægrede sig stadig ved at anerkende den 9de Kur. Christian V støttede dem efter bedste Evne. Han hidsede Wolffenbüttlerne paa Lyneborgerne, æggede Ernst Augusts yngre Sønner til Strid mod deres ældre Broder og sluttede paa sine tyske Provinsers Vegne Alliancer med Wolffenbüttel og Cassel mod den 9de Kur. Danmarks Diplomater i Udlandet havde Ordre til aldrig at indlade sig med Hannovers Repræsentanter, og Gesandten i Paris havde Befaling til at søge at vinde Frankrig for de tyske Smaastater. Paa alle Maader drillede og fortrædigede Christian V den unge Kurfyrste og hans gamle Svigerfader, Hertugen af Celle. Ganske vist havde Lyneborgerne i de sidste

---

[1]) Jfr. S. 18.
[2]) Geh. Reg.

20 Aar beredt Danmark mange Vanskeligheder, men den personlige Rancune burde ikke have faaet Overhaand over Statsmandskløgten. Lyneborgerne var ikke blot Altona-Forligets Garanter, men det engelske Kongehuses nære Venner og Slægtninge. Georg Ludvig var ikke bestemt blot til at være Kurfyrste, men han havde tillige Udsigt til at blive Englands Konge; thi Vilhelm III's Ægteskab med Prinsesse Marie af England var barnløst, og af den danske Prins Jørgen og Prinsesse Annas mange Børn var kun et i Live, den lille, svagelige Hertug af Gloucester, der døde 1700. Georg Ludvig, der paa mødrene Side nedstammede fra det Stuartske Hus, var nærmest til Tronen, da Mandsætten var udelukket.

Ogsaa med Mæglerne forhandledes der, navnlig med Brandenborg og Sachsen. I April 1698 sendtes Gehejmeraad Hans Henrik Ahlefeldt som extraordinær Gesandt til Berlin for at faa Forsvarsforbundet af 21de Juni 1692 udvidet og tilpasset efter Forholdenes Krav.[1] Han skulde sætte Kurfyrsten nøje ind i det gottorpske Spørgsmaal og undersøge hans Forhold til Garanterne. Som Gengæld for Brandenborgs Hjælp skulde han love det Danmarks Støtte i forskellige Stridigheder mellem Kurfyrsten og Naboerne. Meget fik Gesandten ikke udrettet, Kurfyrsten gav vel sin Repræsentant i Pinneberg Ordre til at stille Mæglingsforslag, som Danmark kunde gaa ind paa, men da disse fandt Modstand, gjorde han intet Forsøg paa at sætte sin Vilje igennem. I det hele nærede den danske Regering ikke megen Tillid til den brandenborgske; Kongen tvivlede stærkt paa, at Kurfyrsten vilde føle sig bunden ved de gældende Traktater.[2]

Større Fremgang havde Forhandlingerne med den anden Mægler, Kurfyrsten af Sachsen. Den 29de Marts 1698 undertegnedes i København en Alliancetraktat mellem Danmark og Kursachsen eller rettere mellem Christian V og August II af Polen. De danske Underhandlere var Norges Statholder Ulrik Frederik Gyldenløve, Grev Conrad Reventlow og Oversekretær i det tyske Kancelli (Udenrigsministeriet), Gehejmeraad Thomas Balthasar v. Jessen. Den polske Konge repræsenteredes af Christoph Dietrich Bose jun. Traktaten af 3dje Marts 1693[3]) dannede Grundlaget for det nye Forbund. Kongen af Danmark

[1]) Denne for 10 Aar gældende Alliance omtales ikke i Reedtz: »Repertoire des traités.« [2]) Geh. Reg. [3]) Denne Traktat var fornyet 1694.

forpligtede sig til at hjælpe August II, ogsaa naar Angrebet gjaldt Polen, hvis Rigsdag Kongen vilde søge at formaa til at deltage i Alliancen.[1]) Rusland, de sachsiske Hertugdømmer og Wolffenbüttel skulde opfordres til at indtræde i Forbundet, der var rent defensivt. De 2 Monarker skulde bistaa hinanden med 5 Regimenter Fodfolk og 3 Regimenter Rytteri. I en hemmelig Artikkel lovede August II at modvirke Georg Ludvigs Optagelse i Kurfyrstekollegiet, at modsætte sig Hannovers og Celles Forening, at støtte Anhalt-Zerbsts Fordringer paa Lauenborg, og først og fremmest at stræbe hen til, at det gottorpske Spørgsmaal ordnedes efter de gældende Overenskomster. »Vil Hertugen ikke føje sig, og antager nogen sig hans Sag, saa at det kommer til Krig, da træder nærværende Forbund i Kraft.«[2])

Da de fleste kursachsiske Tropper anvendtes til at pacificere Polen, overlod den danske Konge sin Allierede to smaa Korps. Det ene, der bestod af et Dragonregiment og to Infanteribatailloner, som havde staaet i Kejserens Sold, kunde anvendes i Polen, det andet, et Rytterregiment og tre Batailloner, der kom direkte fra Danmark, maatte kun bruges til selve Sachsens Forsvar. Begge Korps talte tilsammen omtrent 4000 Mand.

Rusland stod udenfor Mæglernes og Garanternes Kreds, men fulgte med Interesse Danmarks Forhandlinger med disse. Efterretningen om Alliancen med August II modtoges med Bifald. Det var nu sikkert, at Danmark ikke vilde støtte Prinsen af Conti, hvem Rusland nødig saa paa den polske Kongetrone, da det frygtede for, at en fransk Prins vilde blive altfor afhængig af Ludvig XIV. Juels Sendelse til Sverig vakte derimod nogen Jalusi, hvad Heins ansaa for at være ret heldigt, da Rusland derved vilde stimuleres til at søge Danmarks Venskab. I øvrigt var Czaren fraværende lige til ind i August 1698, og saa længe kunde der absolut intet udrettes.

I Juli 1698 kom Peter I paa Hjemrejsen fra Vesteuropa til Wien, og her modtog han et maanedgammelt Brev, hvori det meddeltes ham, at Strelizerne, den gamle russiske Hærs Kærnetropper, havde gjort Oprør. Vel var Insurgenterne midt i Juni

---

[1]) I samtidige Dokumenter tales der i øvrigt stedse om Polens Alliance med Danmark, skjønt det kun var den polske Konge, ikke den polske Republik, der afsluttede Forbundet.

[2]) Efter Originalen i Rigsarkivet.

slagne af Generalerne Gordon og Scheïn, der havde ladet en Mængde af dem henrette eller derportere, men en stor Del af Folket stod paa Strelizernes Side, der netop havde rejst sig mod Udlændingene, hvis voxende Indflydelse af de Indfødte betragtedes med Uvilje. Czaren forlod den 20de Juli den østerrigske Hovedstad og ankom ganske uventet til Moskwa den 25de August om Aftenen.

Undervejs havde han dvælet nogle Dage paa Slottet i den lille galiziske By Rawa, og her mødtes han for første Gang med Polens Konge. Fra 31te Juli til 3dje August var Suverænerne daglig sammen, og skønt der ikke blev underskrevet Traktater, blev der truffet Aftaler af største Betydning. Der findes ingen officiel Beretning om, hvad der foregik i Rawa, men det er næppe tvivlsomt, at et Angreb paa Sverig blev besluttet, i hvert Fald var det paa Tale. I Følge »Journal de Pierre le Grand« bad Kongen Czaren om Hjælp mod Polakkerne, medens denne bad om Bistand mod Sverig. At Initiativet til et Angreb paa Sverig er udgaaet fra Rusland, maa i hvert Tilfælde betragtes som utvivlsomt, ellers havde den sachsiske Gesandt i Moskwa ikke uimodsagt kunnet minde Czaren derom, da der i 1699 forhandledes om en russisk-sachsisk Alliance.[1]) Om en øjeblikkelig fjendtlig Optræden mod Sverig var der ikke Tale. Peter I drog til Moskwa, hvor store Opgaver ventede ham, og August II marcherede med en sachsisk-polsk Armé mod Tyrkerne. Han fik dog ingen Lejlighed til krigerske Bedrifter. Stridigheder mellem Tyskere og Polakker i hans Hær tvang ham til at vende om. Den 25de December 1698 sluttede Porten i Carlowitz Fred med Kejseren og indrømmede Czaren en toaarig Vaabenstilstand.[2])

Czarens Fortrolige, General Lefort, der havde ledet det store Gesandtskab, som fulgte Peter I paa Rejsen, meddelte kort efter Hjemkomsten Heins, at Polens og Ruslands Herskere havde sluttet et varmt Venskab. Heins svarede, at ogsaa Danmarks Konge nylig havde sluttet Forbund med August II, hvorefter Lefort ytrede, at han og Czaren paa Hjemrejsen havde talt meget om, hvorledes man kunde faa Danmark til at gøre fælles Sag med Rusland og

---

[1]) Heins Relation af 1ste November 1699 S. 46.

[2]) Om Mødet i Rawa se: E. Herrmann: Gesch. d. russ. Staates. Hamburg 1846. B. IV; E. Schuyler: Peter the Great. London 1884. B. I; E. Schirren: Afhl. i Göttingische gelehrte Anzeigen 3.—10 Januar 1883.

Sachsen-Polen, og at Czaren havde ønsket en Sammenkomst med den danske Envoyé, saa snart Forholdene tillod det.

Det første Møde fandt Sted i Leforts Hus den 4de September, men det var rent formelt. I Løbet af September var Heins flere Gange sammen med Czaren, der endog viste ham den Ære at staa Fadder til hans Søn, og indbød ham til at overvære adskillige Exekutioner af de ulykkelige Strelizer;[1]) men først den 22de Oktober, 2 Timer før Daggry, fandt den første virkelige Forhandling Sted i den danske Kommissær Boutenant de Rosenbuschs Hus. Da Czaren forlangte Oplysning om, hvad Envoyéens virkelige Instrux gik ud paa, svarede Heins, at han var bemyndiget til at slutte et Forsvarsforbund med Rusland; han ventede imidlertid nye Ordrer fra sit Hof, da han ansaa det for ønskeligt, at August II optoges i Forbundet. Hertil bemærkede Czaren, at han gerne optog sin bedste Ven, Polens Konge, i Forbundet.

Den sachsiske Diplomat, General Carlowitz, som var fulgt med Czaren fra Rawa, meddelte kort efter Heins, at Peter I havde erklæret, at han af al Magt vilde støtte August II, og at han haabede at kunne tage de Østersøhavne tilbage, som Rusland ved Freden i Stolbowa (1617) havde afstaaet til Sverig. Dette Foretagende vilde lettere kunne udføres, efter at han havde sluttet Venskab med sin gode Nabo Christian V.[2])

Den 10de December 1698 tilsendte den danske Regering Heins et nyt Udkast til en nøjere Forbindelse mellem Danmark og Rusland. Projektet ligner aldeles de sædvanlige Alliancetraktater undtagen § 3, der i Oversættelse lyder saaledes: »Hvis en hvilkensomhelst Magt under et hvilketsomhelst Paaskud angriber en af Kontrahenternes Lande eller gjør Indgreb i hans Rettigheder eller hans Undersaatters Handel, da skal den anden 3 Maaneder efter Angrebet med al sin Magt ile ham til Hjælp, ja han skal endog bryde med Angriberen; dette gælder navnlig, naar den ene af Parterne er i Strid med en anden, og en tredje blander sig deri, under hvad Paaskud det end maatte være.« Alliancen skulde fornyes, hvis en af Kontrahenterne døde, undtagen hvis Dødsfaldet indtraf, efter at der var udbrudt

---

[1]) Heins ved intet om, at Czaren personlig er optraadt som Bøddel.

[2]) Heins Relation af 16de December 1698. Kongens og Czarens Lande grænsede i Lapland op til hinanden.

Krig, hvori begge Parter deltog.[1]) I Instruxen fik Heins iøvrigt Meddelelse om, at Forholdet til Sverig for Tiden var godt; han skulde derfor stræbe at optræde saaledes i Rusland, at han ikke vakte Svenskernes Mistanke, særlig skulde han søge at komme paa en god Fod med det store Gesandtskab, som i Vinterens Løb vilde afgaa fra Stockholm til Moskwa.

Da Kongressen i Begyndelsen af 1699 paa ny traadte sammen i Pinneberg, havde alle en levende Følelse af, at Konflikten ikke lod sig løse ad Forhandlingernes Vej. Efter næsten 3 Aars Arbejde var man endnu ikke kommen saa vidt, at man vidste, hvad Kommunionen var. De hertugelige Ministre holdt paa, at den kun var en Fællesregering over Prælater, Ridderskab og tildels Stæderne, medens de kongelige paastod, at den betød, at Hertugdømmerne udadtil var ét politisk Korpus. I Marts søgte Brandenborg og Garantimagterne at faa Hertugens jus armorum behandlet, idet man foreløbig lod Forhandlingerne om Fællesregeringen ligge; men de danske Underhandlere havde bestemt Ordre til at afvise ethvert Mæglingsforslag, der ikke erkendte, at Unions- og Kommunionsspørgsmaalet var det vigtigste. I April udstedte den gottorpske Regering en Rundskrivelse til Garanternes og Mæglernes Hoffer med Anmodning om Hjælp mod Danmark, hvis Obstruktionspolitik var den eneste Hindring for en snarlig Afgørelse af den Strid, der nu i en lang Aarrække havde umuliggjort en varig Fred i Nordeuropa. Dette Skridt stemte naturligvis ikke Danmark forsonligere, og Forhandlingerne gik i Staa.[2]) Der var imidlertid en Mulighed for, at de ligesom i 1698 kunde genoptages i Stockholm, hvorhen Hertug Frederik begav sig i Juli Maaned. Den danske Envoyé Christian Sehested var da ogsaa instrueret om at optræde meget forsonlig overfor Gottorperne og meddele Hertugen, at Kongen var rede til at slutte et midlertidigt Forlig paa Grundlag af status quo, samt til at fortsætte de af Juel forrige Aar førte Forhandlinger.

---

[1]) Russiske Gesandtskabspapirer. Ordrer. En hemmelig Artikkel forklarede nærmere § 3.

[2]) Geh. Registraturen.

Den svenske Konge havde modtaget sin Svoger i Ystad og havde ledsaget ham til Stockholm, hvortil de ankom den 13de Juli.[1]) Undervejs havde de unge Fyrster paa egen Haand truffet meget vigtige Aftaler, og midt i Maaneden sendtes Halvdelen af Lievens og hele Vellingks Regiment fra Wismar og Bremen til de gottorpske Besiddelser for at anvendes som Skansegravere.[2]) Først den 3dje August meddelte Bengt Oxenstierna Sehested, hvad der var sket. Han erklærede, at Kongen havde givet efter for Hertugens indtrængende Opfordringer om Troppehjælp, men at det ikke var hans Hensigt at krænke Danmark. Oxenstierna og de fleste andre svenske Statsmænd var meget betænkelige ved Kongens egenmægtige Skridt, men Hertugen triumferede, og den unge Konge gav Ordre til at holde flere Tropper rede, hvis der fra dansk Side skulde blive gjort Modstand mod Indmarchen.[3]) Indrykningen i Holsten løb imidlertid ganske fredelig af. Svenskerne marcherede uhindret gennem kongelige Amter og Fællesregeringens Territorium, hvorpaa de i Forening med Hertugens egne Regimenter begyndte paa en Genopførelse af de to Aar tidligere sløjfede Værker og paa at opkaste nye Skanser.

Den danske Regering udstedte den 31te Juli en Rundskrivelse til sine Repræsentanter i Berlin, Dresden, Haag og London med Klage over Sverigs og Gottorps Fredsbrud; ogsaa Gesandterne i Pinneberg fik Ordre til at protestere, medens Envoyéen i Stockholm, der jo endnu ikke havde faaet nogen officiel Meddelelse af den svenske Regering, skulde lade, som om han intet vidste.[4]) Den svenske Regering meddelte i et Cirkulære de fremmede Hoffer, at den havde overladt Hertugen nogle Tropper, for at han kunde bruge sin Ret til at holde Hær og Fæstninger; men paa den tyske Rigsdag i Regensburg blev den svenske Gesandt Snoilsky med Held imødegaaet af Danmarks Repræsentant Løvencron, der hævdede, at Hertugen ikke havde en saadan Ret. Paa Rigsdagen fandt Sverig kun Støtte hos Lyneborgerne. Alle andre indrømmede, at her forelaa et Traktatbrud. De hertugelige Skanser var saa spredte, og Linierne saa vidtstrakte, at Hertugens lille Hær umulig kunde besætte dem; der var ingen Tvivl

[1]) Svenske Gesandtskabspapirer.
[2]) Amthor: Regierung und Thaten Königs Friederich d. Vierten. Manuskr. i R. Ark.
[3]) Sehesteds Relationer. August 1699.
[4]) Geh. Reg.

om, at de var indrettede paa at optage fremmede Tropper og tjene den svenske Hær som Støttepunkter, naar den skulde operere mod Danmark.

Skønt Christian V kun var 53 Aar gammel, var han saa svagelig, at man ikke turde melde ham, at de svenske Tropper var rykkede ind i Fyrstendømmerne. Da han tilsidst erfarede, hvad der var sket, klagede han over, at man ikke vilde lade ham dø i Fred og tilføjede, at siden Gottorp og Sverig absolut vilde have Strid, vilde han haabe, at Gud vilde lade dem faa Krig nok.[1])

Først en Maaned efter Svenskernes Indrykning i Hertugdømmerne nedlagde Mæglerne paa Pinneberg Kongressen Protest mod det Skete.[2]) Indsigelsen gjorde ingen Virkning, og Forhandlingerne standsedes for en længere Tid.

Da Svenskerne gik over Traven, var de danske Forhandlinger med Rusland og Sachsen endnu ikke saa vidt fremskredne, at en energisk Indskriden fra disse Magters Side kunde paaregnes. Det ovenfor omtalte Allianceprojekt af 10de December 1698 kom først i Slutningen af Januar til Moskwa, og Czaren var længe om at tage sin Beslutning. I Løbet af Februar Maaned havde han flere Sammenkomster med Heins, der foreløbig ikke viste ham Udkastets hemmelige Artikel. Han indbød omsider den danske Envoyé til at komme til Woronesch ved Don, hvor han plejede at holde sine fortrolige Konferencer med de fremmede Gesandter bag sine egne Ministres Ryg, og i Begyndelsen af Marts blev Heins tilsagt til et Møde. Czaren erklærede, at Udkastet var for almindeligt i sine Udtryk. Naar der ikke specielt var Tale om Sverig, var et simpelt Løfte om gensidig Hjælp tilstrækkeligt. Da fremtog Heins den hemmelige Artikkel og forklarede, at Forslagets Punkt 3 betød, at Rusland skulde gøre en Diversion ind i de nærmeste svenske Østersøprovinser, hvis Danmark paa Grund af den gottorpske Strid kom i Krig med Sverig. Nu blev Czarens Interesse vakt; han erklærede, at han vilde fortsætte Forhandlingerne alene og udbad sig Oplysninger om Danmarks Forhold til Sachsen og Brandenborg. Heins overrakte ham som Svar en russisk Oversættelse af den forrige Aar sluttede Alliancetraktat med August II[3]) og tilbød at yde sin Medvirken ved Redaktionen af den dansk-russiske Forbundstraktat.

---

[1]) Amthor. [2]) Geh. Reg. [3]) Se S. 33.

Peter I følte dog Trang til at have en Fortrolig, med hvem han kunde diskutere Sagen; Lefort, der var hans nærmeste Ven, var imidlertid dødssyg, og det varede nogen Tid, inden Czaren kunde disponere over en anden Diplomat, hvem han kunde skænke sin Fortrolighed. Midt i April ankom endelig den tidligere russiske Gesandt i Haag, Feodor Alexiewitsch Gollowin, til Woronesch, og den 21de blev Heins tilsagt til en ny Konference. Czaren erklærede sig fuldstændig enig med den danske Konge og tiltraadte Traktaten i alle dens Punkter. Dens Betydning blev rigtignok noget svækket ved den af Czaren tilføjede Slutningsparagraf, at Alliancen først traadte i Kraft, naar Freden mellem Rusland og Tyrkiet var sluttet, men Heins betragtede dog sin Mission som helt lykket. I det russiske Kancelli havde man ingen Anelse om den vigtige Beslutning, Czaren havde taget. Heins lange Ophold i Woronesch havde nok vakt Mistanke i Regeringskredsene, men den svandt bort, da en af ham opsat Memoire om det lappiske Grænsespørgsmaal passerede Kancelliet.

Den 30te Juli kom Traktaten tilbage fra København i ratificeret Stand, men først den 24de August[1]) ratificeredes den af Czaren, der hele Sommeren var fraværende fra Moskwa paa Krigstog mod Tartarerne. Omtrent samtidig med Traktaten ankom det længe bebudede svenske Gesandtskab til Moskwa. Det havde ladet udsprede, at det skulde virke for en god Forstaaelse mellem Danmark, Sverig og Rusland; men da Efterretningen om Indfaldet i Holsten kom til Rusland, fandt dets fredelige Forsikringer ikke megen Tiltro.[2])

Afslutningen af den dansk-russiske Alliance havde ikke været forbunden med reelle Vanskeligheder. Det var langt besværligere at faa Kong August bunden ved en virkelig, ikke rent formel Alliancetraktat. Hans Stilling var ogsaa meget vanskelig; som Polens Konge var han i Virkeligheden svagere, end da han kun var Kurfyrste i Sachsen. Den polske Hær, der i og for sig var slet, kunde han ikke frit raade over, og de sachsiske Tropper havde nok at gøre med at pacificere Polen. Der var dog en Mulighed for, at Polakkerne vilde gaa med til en Krig mod Sverig, der havde frataget dem betydelige Provinser, og der var

[1]) Originalen i Rigsarkivet.
[2] Heins Relationer. Januar—September 1699.

ogsaa en vis Sandsynlighed for, at den liflandske Adel, der havde lidt meget under Reduktionen, ikke vilde være utilbøjelig til at skifte Herre. Sverigs Fjender søgte da ogsaa at formaa Kongen af Polen til at angribe Lifland; men den lunefulde Monark syntes aldeles at have glemt Sammenkomsten i Rawa, og han havde sikkert ganske opgivet alle Angrebsplaner mod Sverig, hvis der ikke havde været en Mand, som ved sin ubøjelige Energi havde forstaaet at omdanne et kongeligt Lune til en fast Vilje. Denne Mand var den liflandske Adelsmand Johan Reinhold Patkul.

Paa Grund af den Energi, hvormed han havde bekæmpet Reduktionen, var Patkul i December 1694 som Højforræder dømt fra Ære, Liv og Gods. Han havde imidlertid reddet sig ved at flygte til Udlandet og havde dernæst i flere Aar flakket hjemløs omkring i hele Europa, stadig pønsende paa Hævn. Gennem Feltmarskalk Flemming i Berlin var han kommen i Forbindelse med den sachsiske Generalløjtnant af samme Navn, August II's rænkefulde Yndling, og kort efter Czarens Besøg i Rawa kom han til Dresden.[1]) I April 1699 forhandlede han med Kong August i Warschau om Oprettelsen af en offensiv Alliance mellem Danmark, Sachsen-Polen og Rusland, og i Maj rejste han under Navnet Hr. v. Wallendorf i hemmelig Mission til København. Skønt Christian V's Søster, Enkekurfyrstinde Anna Sophie af Sachsen, havde medgivet ham en Anbefalingsskrivelse, kom han dog ikke til at forhandle med Kongen personlig, men havde den 16de Maj paa Sorgenfri en hemmelig Sammenkomst med de danske Ministre.[2]) Han gik strax til Sagen og spurgte, om Danmark, der sagdes et være i Begreb med at alliere sig med Rusland, var til Sinds at angribe Sverig. De danske Ministre, der optraadte med stor Forsigtighed, svarede, at Danmark ikke tænkte paa at bekrige Sverig; det paatænkte dansk-russiske Forbund var rent defensivt, men hvis Wallendorf vidste, at August II og Peter I tænkte paa at angribe Sverig, kunde han frit sige det. Patkul maatte indrømme, at der ikke var sluttet nogen Alliance, men han paastod, at alt var aftalt mundtlig. Da Ministrene indvendte, at Ruslands Krig med Tyrkerne og de

---

[1]) Otto Sjøgren: Johan Reinhold Patkul. Stockholm 1882. Dette Værk er for de danske Forholds Vedkommende i høj Grad upaalideligt.

[2]) Da Gaarden tilhørte U. F. Gyldenløve, har denne formodentlig ledet Forhandlingerne.

fortvivlede indre Forhold i Polen vilde vanskeliggøre et Angreb paa Sverig, svarede den sachsiske Udsending, at Freden med Porten var sikret, og at Polen vistnok kunde vindes for Sagen. De to Monarker vilde tilbageerobre de tabte Provinser. I Løbet af Vinteren vilde de aabne Felttoget, men paa Danmarks Tilslutning gjorde de først Regning, naar Søen henad Foraaret blev aaben. Den gottorpske Strid skulde benyttes som Paaskud til at begynde Fjendtlighederne. Den danske Konge skulde gøre Hertugen »en kraftig Deklaration« i Anledning af hans Vægring ved at anerkende Unionerne og Kommunionen. Sverig vilde da utvivlsomt blande sig i Sagen, og deraf vilde Rusland og Polen tage Anledning til at angribe Østersøprovinserne. Efter nogen Diskussion om de andre europæiske Magters Stilling til et saadant Skridt fra Østmagternes Side spurgte de danske Ministre Patkul, om han var bemyndiget til at slutte en Traktat. Hertil svarede han, at han ingen Fuldmagt havde, men at han skulde referere sin Herre den Beslutning, Kongen af Danmark maatte tage, for at der senere »paa et tredje Sted«, f. Ex. i Breslau, kunde forhandles om et endeligt Forbund.

I Konseillet paa Frederiksborg den 19de Maj blev det besluttet at svare Patkul, at Danmark ikke kunde gaa ind paa et Angrebsforbund, førend Ruslands Fred med Porten var sikret, og førend den dansk-russiske og den russisk-sachsiske Alliance forelaa som Kendsgerninger, ligesom man ogsaa maatte have Sikkerhed for Polens Tilslutning til Forbundet. Indtil da maatte man undgaa alt, hvad der kunde vække Mistanke hos Sverig og dets Allierede. Denne Beslutning meddeltes Patkul, der noget skuffet forlod Danmark. Han vedblev dog at føre en livlig Brevvexling med de danske Statsmænd.[1])

Medens Danmark saaledes optraadte forsigtigt overfor Sverig, var dets Optræden mod Lyneborgerne stadig udæskende. Den 7de Marts lykkedes det den danske Envoyé i Wolffenbüttel, Otto v. Mencken, at faa oprettet nye defensive Alliancer med Münster og Wolffenbüttel, og han vedligeholdt ved de tyske Smaahoffer en livlig Agitation mod den 9de Kur og alt, hvad dermed stod i Forbindelse.

---

[1]) Pakke i R. Ark.: Forhandlinger med Patkul. 1699; Schirren anf. Afh.; Carlson VI, 187—190.

Den 21de August 1699 døde Christian V uden at have løst nogen af de Opgaver, han efter Freden i Lund havde sat sig. Hans Søn og Efterfølger Frederik IV fortsatte sin Faders Politik og beholdt hans vigtigste politiske Raadgivere.

Efter Griffenfeldts Fald havde det været Christian V's Ambition »at være sin egen Premierminister«; men dertil manglede han faglig Indsigt og naturlig Begavelse. Som enevældig Monark kunde han selvfølgelig dominere Konseillet, og i den udenrigske Politik havde han, som ovenfor omtalt, selv bestemt det Maal, han vilde søge at naa; men han vaklede ofte, naar han skulde vælge Midlerne, og fulgte snart en, snart en anden af sine Raadgivere. Blandt disse indtog i Kongens sidste Leveaar Grev Conrad Reventlow den første Plads. Han var omtrent jævnaldrende med Kongen, var i en ganske ung Alder indtraadt i Hoftjenesten og fik tidlig høje civile Embeder. I den skaanske Fejde deltog han med Berømmelse som Rytteroberst, men traadte derefter paa ny over i Civiletaten, hvor han gjorde en glimrende Karriere. Senest 1682 blev han Medlem af Konseillet, og fra 1686 stod han i Spidsen for begge Kancellierne, dog uden at modtage Udnævnelse som Storkansler. Han var vel en duelig Embedsmand, men besad hverken fremragende Evner eller en særlig fast Karakter. Han lod sig let lede af andre, navnlig af sin vigtigste Medhjælper, Thomas Balthasar v. Jessen. Denne Mand, der siden 1688 stod i Spidsen for det tyske Kancelli, hvis Forretninger han allerede i længere Tid faktisk havde ledet, var opdragen i sin Svigerfader og Forgænger, Conrad Biermann v. Ehrenschilds Skole, og gik ganske i denne Diplomats Fodspor. Han var ikke glimrende begavet, men i høj Grad arbejdsom og forretningsdygtig. Faa kendte som han de almindelige politiske Forhold i Europa, og færre var saa bevandrede i de diplomatiske Former. Han var en Mester i at finde paa Udflugter og i at forhale en Sag, ret en »pater difficultatum«. Han var derhos yderst høflig, snarest noget krybende, og vandt megen Indflydelse hos Kong Christian, hvis Had til Gottorperne og Lyneborgerne han af Hjærtet delte. Han søgte stadig ved Frankrigs Hjælp at kue disse Danmarks uforsonligste Fjender og at skræmme deres Venner og Forbundsfæller. Blandt Christian V's Raadgivere var han en fuldblods Repræsentant for Kongens Udenrigspolitik.

Denne Politik havde en erklæret Modstander i Direktøren for Rentekammeret Christian Siegfried v. Plessen, der siden 1692 var Medlem af Konseillet. Denne dygtige og ansete Finans-

embedsmand, der havde været nøje knyttet til Prins Jørgen, kæmpede ivrigt for en Tilslutning til Sømagterne, men formaaede ikke at vinde Indflydelse paa Kongens udenrigske Politik. Hos Reventlow fandt han ingen Støtte, og han formaaede ikke at fortrænge Jessen, der havde et Par dygtige Forbundsfæller i Oversekretæren i det danske Kancelli Mathias Moth og Overkrigssekretæren Jens Harboe.

Konseillets to ældste Medlemmer, Ulrik Frederik Gyldenløve og Jens Juel, deltog ikke i Plessens Kamp mod Oversekretærerne. Den førstnævnte var allerede temmelig affældig og havde i længere Tid kun i ringe Grad givet sig af med Politik, og Juel med sit pessimistiske Blik paa Danmarks politiske Forhold har næppe ventet større Udbytte af en Tilslutning til Sømagterne end af et Forbund med Frankrig. En stor Del af hans Liv var jo hengaaet med haabløse Forsøg paa at tilvejebringe et taaleligt Forhold til Sverig, hvis Holdning var af ulige større Betydning for Danmark end baade Frankrigs og Sømagternes.

Ved Christian V's Død nedlagde Gyldenløve alle sine Embeder, medens Harboe og Moth fik deres Afsked; tildels fordi de i Kongens Levetid ikke havde vist Tronfølgeren tilbørlig Opmærksomhed. Moth afløstes af Ditlev Wibe, medens Christian Lente blev Overkrigssekretær og Medlem af Konseillet, Han var en Mand paa 50 Aar, der sit halve Liv havde virket i Udlandet som Diplomat. Sidst havde han sammen med Plessen, hvis politiske Anskuelser han delte, repræsenteret Danmark ved Fredkongressen i Rijswijk. I Aaret 1698 kom han hjem og blev Overhofmester ved det ridderlige Akademi, alt medens han ventede paa en Ansættelse i Centraladministrationen. Ved Harboes Afsked fik han dennes Embede, men det betød ikke Plessens Sejr over Oversekretærerne. Vel stod denne ikke længere ene i Konseillet med sine politiske Meninger, og vel var den unge Konge ham personlig bevaagen, men han mærkede snart, at der ikke var Tale om et Systemskifte; thi Jessen, hans argeste Modstander, Repræsentanten for den gamle Kurs, beholdt sin Indflydelse, og Reventlow blev ved Tronskiftet udnævnt til Storkansler. Efter nogle Maaneders Forløb indsaa han, at der intet var at haabe i Retning af en forandret Politik, hvorfor han tog sin Afsked som Direktør for Rentekammeret, dog uden at opgive sit Sæde i Konseillet. Finansbestyrelsen overtoges fra Januar 1700 af 3 Deputerede: Gehejmeraaderne Knud Thott og Christoph

Gensch v. Breitenau samt Etatsraad Hans Hansen Rosencreutz.

Frederik IV fortsatte altsaa sin Faders Politik i Tillid til de Alliancer, denne havde efterladt ham. Men disse var kun af ringe Værd. Forbundet med Rusland skulde fornyes og kunde endda ikke strax træde i Kraft; Sachsen og Brandenborg havde sluttet Forsvarsforbund med Danmark, men paa Grundlag af dem kunde der ikke kræves Hjælp under de nuværende Forhold; Alliancen med Sverig var faktisk brudt af denne Magt, og de tyske Smaafyrster var højst upaalidelige Forbundsfæller. Endelig var Frankrig saa stærkt optaget af det spanske Arvefølgespørgsmaal, at det ikke kunde indlade sig paa, at give sig af med de nordiske Sager, og i samme Situation befandt Kejseren og Sømagterne sig; alle havde de Øjnene rettede mod Spanien, hvis Tronarving, den unge bayerske Kurprins, lige var død.

Under disse Omstændigheder maatte den danske Regering for sin egen Sikkerheds Skyld søge at erhverve sig nogle paalidelige Forbundsfæller, der med Kraft vilde støtte dens Politik; den stræbte derfor at knytte Sachsen-Polen og Rusland endnu stærkere til sig. Den 11te September fik Storkanslerens Søn, Overjægermester, Oberst Grev Christian Ditlev Reventlow, Fuldmagt til at forhandle i Dresden med Generalløjtnant Fleming om Oprettelsen af et Angrebs- og Forsvarsforbund. Det officielle Maal for Reventlows Rejse var Wien, hvor han skulde inspicere det kejserlige Regiment, hvis Indehaver han var. Undervejs gjorde han imidlertid et Ophold i den sachsiske Hovedstad, og her førte han sine Forhandlinger med Fleming med saa stor Hemmelighedsfuldhed, at hverken de andre sachsiske Ministre eller den svenske Gesandt, Mauritz Vellingk, havde nogen Anelse om, hvad der gik for sig. Den 25de September blev Traktaten undertegnet. De to Monarker havde paa Forhaand ratificeret den. I Indledningen udtales, at en varig Fred i Norden først kan opnaas, naar Kongerne af Danmark og Polen i Forbindelse med Czaren har tilbageerobret de Lande, som Sverig i sin Tid har frataget dem. I øvrigt vil de Allierede kun, naar det er aldeles nødvendigt, fratage Sverig nogle af dets gamle Besiddelser. Senest i Februar 1700 vil August II angribe Lifland, og samtidig venter man, at Czaren vil falde ind i Ingermanland og Karelien. Danmark skal »agere saa kraftigt til Lands og til Vands, at Forbundsfællernes Arbejde derved lettes.« Hæren skal binde de svenske Tropper ved den holstenske og den norske Grænse, medens Flaaden

skal hindre de svenske Søtransporter og angribe de liflandske Havne. Saa vel under Krigen som ved Fredsslutningen skal der herske fuld Solidaritet mellem Forbundsfællerne, der garanterer hinanden deres Erobringer. Danmark skal stræbe at vinde Brandenborgs og Sømagternes Tilslutning til Alliancen eller i det mindste faa dem til at love Neutralitet, og Kong August paatager sig at faa Czaren til at tiltræde Forbundet. Opnaas dette ikke, er nærværende Traktat ikke bindende, men skal ligefuldt holdes hemmelig. Skulde Danmark blive angreben af Brandenborg eller Lyneborgerne, vil Sachsen falde dem i Ryggen; til Gengæld vil Kongen af Danmark afværge ethvert Angreb paa Kurfyrstens Arvelande.[1])

Traktaten betegner sig som en Udvidelse af Forbundet af 29de Marts 1698. I Virkeligheden blev den uden synderlig praktisk Betydning, og Danmark rekvirerede siden Hjælp fra Sachsen paa Grundlag af de ældre Traktater.

Forhandlingerne med Rusland gik betydelig langsommere. Efterretningen om Christian V's Død naaede først Moskwa en Uges Tid efter, at den dansk-sachsiske hemmelige Alliance var en fuldbragt Kendsgerning, og derefter hengik endnu en Maaned, inden Heins fik sin nye Udnævnelse sammen med Frederik IV's Ratifikation af Traktaten med Rusland. Han arbejdede dog paa egen Haand med stor Energi paa Oprettelsen af en dansk-russisk-sachsisk Alliance. Med Sachsens extraordinære Gesandtskab, der bestod af General Carlowitz og Wallendorf (Patkul), sluttede han et fortroligt Venskab, og han støttede i alle Maader dets Bestræbelser for at opnaa en mod Sverig rettet Alliance mellem Czaren og Kong August. Den danske Envoyés grundige Kendskab til Peter I's Karakter var Gesandterne til megen Nytte; bl. a. fik han dem fra at prøve paa at binde Czaren til en bestemt Felttogsplan.

Inden Peter I gik ind paa et Forbund med August II, ønskede han at kende Frederik IV's Planer og Karakter nøjere, og paa en Køretur underkastede han Heins et meget indgaaende Forhør. Envoyéen erklærede, at han kunde indestaa for, at den nye danske Konge ikke havde noget inderligere Ønske end at slutte et hjærteligt og urokkeligt Venskab med Czaren.

Den 27de Oktober var baade Carlowitz og Heins indbudne til Czarens Taffel. Efter Bordet lukkede Peter I sig inde i sit Kabinet

---

[1]) Efter Originalen i Rigsarkivet. Af de danske Statsmænd vides i det mindste Plessen at have kendt Traktaten. (Uregist. Koncepter 1690—99).

med sin Fortrolige Gollowin og den danske Envoyé og erklærede til Sidstnævnte, at han havde Vished for, at Kongen af Polen for Øjeblikket søgte at faa Danmark til at bryde med Sverig. Skønt Heins ikke havde faaet nogen Instrux fra sit Hof, vidste han dog paa Grund af sit fortrolige Forhold til de sachsiske Afsendinge god Besked med Wallendorfs[1]) Sendelse til København; han indskrænkede sig da til at svare, at det altsaa var overflødigt at opfordre Kong August til at tiltræde Alliancen, naar han selv tilbød sig. Czaren ytrede, at han havde megen Lyst til at indlade sig paa et Angreb paa Sverig, men Fred med Tyrkiet, og Sikkerhed for Danmarks Tilslutning maatte han først have. Hertil bemærkede Heins, at hans Herre helst vilde have Fred med Sverig, men dette Lands udæskende Optræden tvang ham til at være paa sin Post. Efter en Del Indvendinger gav Czaren Gollowin Ordre til at udfærdige Ratifikationen. Derefter blev General Carlowitz kaldt ind. I Heins Nærværelse fremstillede han Sagen for Czaren. Han mindede denne om, at det var Ruslands og ikke Polens Monark, der ved Sammenkomsten i Rawa havde foreslaaet at angribe Sverig. Kong August havde siden ledet sin Politik i den af Czaren ønskede Retning; skulde der ske et Indfald i Lifland, maatte det være nu, da de sachsiske Tropper stod ved Grænsen. Hertil svarede Peter I, at han ikke kunde begynde en ny Krig, inden Freden med Tyrkiet var sikret; men han var villig til at overlade Kong August 13,000 Mand Auxiliærtropper. »Voilà Sire! un grand secret qui est sur le tapis dans le monde, et qui pourrait fort embarasser les voisins.« Saaledes ender Heins sin Indberetning om denne mærkelige Sammenkomst.[2])

Svenskernes Mistanke var vakt; men det store svenske Gesandtskab, som den 13de Oktober var modtaget i højtidelig Audiens af Czaren, opdagede dog ikke noget. Peter I lovede at fornye de gamle Overenskomster med Sverig, men afslog at bekræfte dem med Ed, da han tidligere havde besvoret dem. Heins og Carlowitz viste de svenske Afsendinge al mulig Opmærksomhed og Tjenstagtighed for at aflede Mistanken. Den 8de November fik den danske Envoyé at vide, at Patkul var genkendt af en Landsmand,

---

[1]) At Wallendorf var et paataget Navn vidste Heins allerede paa dette Tidspunkt.

[2]) Heins til Kongen 1ste November 1699. Hverken denne eller de øvrige Relationer fra September til November 1699 har saa vidt vides før været desifrerede.

der stod i russisk Tjeneste. Czaren fik strax Underretning herom; han standsede øjeblikkelig Postgangen fra Moskwa og genoptog Underhandlingerne med Sachserne. Den 11te November[1]) blev den russisk-sachsiske Traktat underskreven og udvexlet, Kong August havde paa Forhaand ratificeret den; og den 16de afrejste Patkul.

I Traktaten lovede Czaren at understøtte Kongen af Polens Angreb paa Lifland, der skulde finde Sted i December, medens August II forpligtede sig til at hjælpe Rusland til at faa fast Fod ved Østersøen.

Da Heins erfarede, at Carlowitz' Mission havde naaet sit Maal, bad han indtrængende Czaren om, at den dansk-russiske Alliance-Traktat maatte blive ratificeret. Den 26de November blev Traktaten underskreven af Peter I. Saaledes var Rusland, Sachsen og Danmark knyttede til hinanden ved Traktater, der betød noget mere end de sædvanlige Forsvarsforbund. Men dog var den nye Triplealliance ikke meget værd. Rusland kunde paa Grund af sit Forhold til Tyrkiet ikke strax optræde aktivt, Kongen af Polen vilde ikke samtidig kunne angribe Svenskerne i Lifland og hjælpe de Danske i Holsten, og endelig var Danmark let udsat for at blive afskaaret fra sine Forbundsfæller, saa at det hverken kunde yde eller modtage Hjælp. I øvrigt er der ingen Tvivl om, at Czaren oprigtig ønskede at bryde med Sverig, saa snart Omstændighederne tillod det, og da det svenske Gesandtskab sidst i November afrejste til Stockholm, ytrede han spøgende til Heins, at det simple Papir, hvorpaa den dansk-russiske Alliance var udfærdiget, var mere værd end det paa Pergament udfærdigede Dokument, som det svenske Gesandtskab førte hjem med sig; trods sine Guldbogstaver og sine kostbare vedhængende Seglkapsler af Sølv, var dette nemlig værdiløst.

I Oktober 1699 lovede Hertugen af Gottorp, at han vilde udsætte Skansebygningen til Udgangen af Januar, hvis den danske Konge vilde garantere ham, at Stridsspørgsmaalene inden den Tid var ordnede ad fredelig Vej; ogsaa Mæglerne paa Pinneberg-Kongressen foreslog at fastsætte en Frist for Forhandlingernes Tilendebringelse. Men

[1]) Heins siger den 13de Novbr., men paa den Afskrift af Traktaten, der findes i Rigsarkivet, staar den 11te.

den danske Regering, som vidste, at Hertugen, der stadig opholdt sig i Stockholm, havde den unge Konge ganske i sin Magt, og at de svenske Garnisoner i Pommern og Wismar stadig forøgedes, svarede undvigende og foretog Rustninger til Lands og til Vands. En Hær paa 18—20,000 Mand samledes i Hertugdømmerne, hvor den belagde de kongelige Stæder, Egnen omkring Pinneberg og Segeberg samt nogle af Klostergodserne. En Eskadre paa 12 Linieskibe krydsede fra 24de Oktober til 3dje November i Østersøen. De fremmede Gesandter i København og de danske Udsendinge ved de udenlandske Hoffer fik Meddelelse om, at Kong Frederik nu for Alvor vilde træde op mod Hertugen, der havde krænket alle Traktater.[1])

Under disse Omstændigheder søgte den gottorpske Regering naturligvis at fæstne Forholdet til Altona-Forligets Garanter, hvis Ministre ved Pinneberg Kongressen den 3dje November underskrev en Erklæring om, at Garanterne vilde skride ind, hvis Danmark angreb de hertugelige Skanser eller belagde de hertugelige Amter. Denne Beslutning blev meddelt den danske Regering, der svarede, »at Kongen hellere vilde lade det komme til Yderligheder end indrømme Hertugen de Fordele, Kongressen havde bragt i Forslag.« Bevidstheden om, at de i det spanske Arvefølgespørgsmaal interesserede Magter ikke vilde deltage i en Krig i Norden, bidrog meget til at berolige den danske Regering, der saa ret fortrøstningsfuldt paa Forholdene.

Den 26de November indbragte Sachsens og Brandenborgs Ministre i Pinneberg et Mæglingsforslag af følgende Indhold:

1) Skansebygningen standses.
2) Danmark afholder sig under Forhandlingerne fra alle Fjendtligheder.
3) Ingen af Parterne maa forulæmpe den anden med Indkvartering.
4) En Frist fastsættes for Forhandlingernes Tilendebringelse.
5) Umiddelbart efter de svenske Troppers Afmarche fra de gottorpske Lande vender de danske Tropper tilbage til deres Standkvarterer.

Det sidste Punkt fandt den danske Regering uantageligt; Hertugen tilbød da sidst i December at stryge det, men da Sverig samtidig forlangte, at Danmark skulde garantere Pkt. 2—4, afbrødes

---

[1]) Sehesteds Relationer Septbr. og Oktbr.; Geh. Reg.; Amthor.

Forhandlingerne og ved Juletid forlod de danske Gesandter Kongressen.

Ligesaa resultatløse som Forhandlingerne i Pinneberg var ogsaa de Underhandlinger, som den danske Envoyé i Stockholm førte med Pincier, der havde ledsaget Hertugen paa hans Rejse til Sverig. I London gjorde den danske Envoyé v. Støcken store Anstrængelser for at faa Kong Vilhelm til at indse, at det var Sverig, og ikke Danmark, der havde brudt Altona-Forliget; men alt var forgæves.[1]) Under disse Omstændigheder maatte Danmark ty til sine Forbundsfæller. Kort efter Svenskernes Indmarche i Hertugdømmerne afrejste Kaptajn i Garden Jacques Duval de la Pottrie til Sachsen for at forlange den i Traktaten af 1698 stipulerede Hjælp. Hans Mission havde ingen Fremgang, hvorfor Grev C. D. Reventlow atter sendtes til Dresden for at formaa Flemming til at skynde paa Troppernes Udrustning. Sidst i November erklærede den sachsiske Regering, at et Korps paa 8000 Mand under den tidligere danske General F. H. Marquis de la Forest-Suzannet var rede til at afmarchere, saasnart Danmark havde sikret det fri Gennemmarche til Holsten. Den danske politiske Agent i Dresden, Sekretær Meuschén[2]), mente imidlertid, at den sachsiske Regering førte de danske Afsendinger bag Lyset; han nærede den Anskuelse, at Kong August hverken kunde eller vilde afsende Auxiliærtropper, men at han kun havde givet sit Løfte i det sikre Haab, at Nabomagterne vilde spærre Vejen for de sachsiske Hjælpetropper.[3])

Det viste sig snart, at Kongen af Polen havde regnet rigtigt. Kurfyrsten af Brandenborg erklærede, at han ikke vilde forstyrre Europas Fred ved at tillade Sachserne at marchere til Holsten. Derimod lovede han i et Brev af 2den December Frederik IV at understøtte Danmark, hvis det blev angrebet, og han stillede sig i det hele velvillig over for den danske Gesandt H. H. Ahlefeldts Forsøg paa at tilvejebringe en Fornyelse og Udvidelse af den gældende dansk-brandenborgske Defensivalliance.[4])

Smaahofferne i Gotha, Wolffenbüttel og Cassel, Bisperne af Münster og Würzburg blev bearbejdede af Oberst Hans Hartmann v. Erffa, der var sendt ned for at supplere Envoyéen i

---

[1]) Amthor; Geh. Reg.; Sehesteds Relationer.

[2]) Paa Grund af Etikettestridigheder havde Danmark ingen Minister i Dresden.

[3]) Sachsiske Gesandtskabspapirer: Ordrer og Relationer.

[4]) Geh. Reg.; Amthor.

Wolffenbüttel v. Mencken. De lovede alle at angribe Lyneborgerne, hvis disse skulde bryde Freden med Danmark. Men de »korresponderende Fyrster« var kun daarlige Allierede; enkeltvis var de for svage, og gensidig Skinsyge hindrede dem i at optræde i Fællesskab; deres Had til den 9de Kur gav sig aldrig Udslag i Handling. I Virkeligheden stod Danmark ved Udgangen af Aaret 1699 uden en eneste paalidelig Forbundsfælle.

Den 27de Januar 1700 lod Frederik IV sine Gesandter paa ny begive sig til Pinneberg for at forlange Svenskernes Udmarche af Hertugdømmerne. Men herpaa vilde Garanterne ikke indlade sig; navnlig stillede Generalstaterne sig bestemt paa Gottorps Side, og deres Repræsentanter i Pinneberg og København, v. Cranenburg og Goës fordrede, at den danske Regering skulde lade de gottorpske Skanser blive staaende. Under disse Omstændigheder maatte Danmarks Forsøg paa at faa Alliancen med Sømagterne af 1696 udvidet, nødvendigvis blive resultatløse.

Sømagternes Holdning blev afgørende for Kejserens Forhold overfor Danmark. Han kunde ikke undvære deres Bistand ved Løsningen af det spanske Arvefølgespørgsmaal og turde derfor ikke støde dem ved at indgaa et Forsvarsforbund med Kongen af Danmark. Grev C. D. Reventlow, der i December 1699 var afrejst til Wien, maatte saaledes midt i Februar forlade Kejserhoffet med uforrettet Sag. Han begav sig til Berlin, men heller ikke her kunde han udrette synderligt, da Kurfyrsten saa sig nødsaget til at optræde med stor Forsigtighed. I Wiens diplomatiske Kredse havde man nemlig faaet Nys om en dansk-sachsisk-russisk Alliance, og det hed sig, at denne var rettet ikke blot mod Sverig men ogsaa mod Kejseren, samt at de forbundne Magter ventede Tilslutning af Brandenborg og Frankrig. I den Anledning samlede Kejseren Tropper i Schlesien, og Kurfyrsten vovede ikke at træffe Krigsforberedelser, men raadede den danske Konge til Eftergivenhed. Alligevel underskrev han den 6te April en Alliancetraktat med Danmark, hvori det hedder, at Kurfyrsten havde sluttet en Overenskomst med Kongen af Polen angaaende en vis Plan mod en vis Nabo. Denne Overenskomst var meddelt Kongen af Danmark, med hvem Kurfyrsten nu sluttede en Overenskomst af følgende

Indhold: Brandenborg lovede ikke at hjælpe Danmarks Fjender, hvis Kong Frederik skulde komme i Krig med den ovennævnte Nabo; det vilde meget mere begunstige Danmark og dets Allierede og hindre andre i at støtte dets Fjender. Skulde det være nødvendigt, at Hjælpetropper paa Vejen til Danmark marcherede gennem brandenborgsk Territorium, ønskede Kurfyrsten betimelig Underretning derom for i Tide at kunne træffe sine Bestemmelser. Under alle Omstændigheder maatte det fordres, at Hjælpetropperne betalte alt med rede Penge og holdt god Mandstugt. Medens Kurfyrsten forbeholdt sig selv fuld Handlefrihed, skulde Danmark og dets Allierede være forpligtede til at ile ham til Hjælp, og hvis Danmark erobrede Wismar, skulde det sælge Staden til Kurfyrsten.[1])

Den Hjælp, Danmark kunde vente af Brandenborg, var væsentlig af negativ Art. Grunden til, at Kurfyrst Frederik nærede Uvilje mod aktiv Deltagelse i en Krig med Sverig, var imidlertid ikke blot Frygt for Kejseren, men ogsaa Mistillid til August II og hans Allieredes militære Dygtighed. Sachsernes Angreb paa Lifland blev nemlig ført med ringe Energi og liden Fremgang. Efter den første Bestemmelse skulde de sachsiske Tropper have overskredet Grænsen i December 1699. Patkul havde lagt Planen og skyndede af al Magt paa dens Udførelse; men Forberedelserne tog saa lang Tid, at Fremrykningen først begyndte i Februar 1700.[2]) Den svenske Gesandt i Dresden erfarede intet om de sachsiske Angrebsplaner, før disse var i fuld Gang med at blive udførte, men Liflands Guvernør, den 85aarige Feltmarskalk Erik Dalberg, sendte den 6te Februar sin Regering Meddelelse om, at et Overfald fra de i Kurland samlede sachsiske Tropper kunde ventes.[3]) Brevet naaede først Stockholm den 9de Marts, og allerede den 12te Februar i den tidlige Morgen havde Sachserne under Generalerne Flemming og Paykul tiltraadt Marchen mod Riga. Den gamle Feltmarskalk forsvarede med glimrende Tapperhed den forfaldne og slet forsynede Fæstning. Fra Finland kom der endelig Understøttelse, og i Begyndelsen af Maj maatte Sachserne gaa tilbage over Dyna.

Sachsernes Angreb paa Lifland var i politisk Henseende forhastet. Czaren var langt fra at være rede til at hjælpe sin Allierede.

---

[1]) Originalen i R. Ark.

[2]) I den hemmelige Traktat med Danmark af 25de Septbr. 1699 var det dog forudset, at Angrebet muligvis først blev begyndt paa dette Tidspunkt.

[3]) De svenske Gesandter i Udlandet var paa dette Tidspunkt i Reglen ikke i Besiddelse af udpræget Sporsans og Divinationsevne.

Dels var Freden med Tyrkiet endnu ikke sluttet, og dels var den russiske Hærreform endnu ikke gennemført. Peter I, der troede, at Sachserne vilde angribe Riga i December, erfarede først den 25de Januar, at denne Plan var opgiven, og man var langt inde i Marts, da han fik Meddelelse om det mislykkede Forsøg paa at overrumple Liflands Hovedstad midt i Februar. Czaren nærede kun ringe Tillid til Kong August; han bebrejdede ham, at han blev hos sine Elskerinder i Dresden i Stedet for at kommandere sin Hær i Felten. Han udtalte for Heins, at han frygtede for, at Kongen af Polen vilde slutte Særfred med Sverig og lade Rusland i Stikken. Derimod stolede han trygt paa Kongen af Danmark, for hvis Skyld han, efter hvad han paastod, havde allieret sig med August II. Den danske Envoyé bestyrkede ham i hans Tillid til Frederik IV og lovede, at Danmark vilde optræde med Kraft, naar det kunde stole paa Ruslands Hjælp.[1]) Det var midt i April, at Heins afgav denne Erklæring. Paa dette Tidspunkt havde Danmark allerede aabnet Felttoget mod Gottorp, men derom havde hverken han eller Czaren nogen Anelse.

Skønt Danmarks Forsøg paa at faa Hjælpetropper fra Sachsen ikke kronedes med Held,[2]) og skønt de fornyede Forhandlinger med de »korresponderende Fyrster« ikke gav noget positivt Resultat, lod Frederik IV i Begyndelsen af Marts 1700 sine Tropper rykke ind i de hertugelige Amter Tremsbüttel, Reinbek, Trittau og Steinhorst, og den 9de Marts sendte han de vigtigste af Udlandets Hoffer Meddelelse om dette Skridt. Da de brunsvig-lyneborgske Fyrster modtog denne Efterretning, afbrød de de Neutralitetsforhandlinger, som de førte med den danske Konge, idet de erklærede, at de var forpligtede til at sende Gottorp Hjælpetropper; men heraf fulgte dog ikke et Brud med Danmark, der jo selv 1689 havde sendt Tropper til Frankrigs Fjender, uden at det venskabelige Forhold til dette Land derved blev hævet.

I Sverig vakte Efterretningen om de Danskes Indrykning i Hertugens holstenske Amter ingen Forbavselse; men de politiske

---

[1]) Heins Relat.: Jan.—April 1700.

[2]) En udførlig Fremstilling af de sachsiske Hjælpetroppers Diversion til det Lyneborgske vil nedenfor blive given.

Forhold hindrede Carl XII i strax at sende sin Svoger Hjælp. Lyneborgerne var ikke krigsberedte, Sømagternes Flaade ikke udrustet, Sachsens Holdning var fjendtlig, Brandenborgs og de tyske Smaastaters tvetydig. Først naar Kongen af Sverig ved sine Allieredes Hjælp var stærk nok til at gøre en »Diversion« til de danske Øer, kunde en svensk Hjælpehær gaa over Elben. Men der gik over 2 Maaneder hen, inden man naaede saa vidt.

Ved Udgangen af Marts 1700 var den politiske Situation i Nordeuropa i korte Træk følgende: Danmark havde ladet sine Tropper besætte en Del af de hertugelige Amter, medens flere svenske Regimenter stod i Tønning og de befæstede Linier. Altona-Forligets Garanter: Sverig, Sømagterne og Lyneborgerne betragtede Danmarks Indgriben som Brud paa Forliget og rustede sig for at opfylde deres traktatmæssige Forpligtelser. Af Danmarks Allierede var hverken Sachsen eller Rusland i Stand til at optræde med Kraft til Fordel for det. De sachsiske Tropper var fuldt optagne i Lifland, og de russiske var under Omorganisation. Fra Brandenborgs og de korresponderende Fyrsters Side kunde Danmark i det højeste vente en velvillig Neutralitet. Frankrig, der stedse ønskede et godt Forhold mellem Danmark og Sverig for at kunne benytte dem som Modvægt mod Sømagterne, kunde ikke ventes at ville gribe ind i Kampen til Fordel for nogen af Parterne. Kejseren, der ligesom Frankrig og Sømagterne var stærkt optagen af det spanske Spørgsmaal, vilde først og fremmest hindre Uroligheder indenfor det tyske Rige og havde utvetydig givet til Kende, at han vilde tage en væbnet Indskriden mod den 9de Kur meget ilde op. I det hele var den politiske Situation højst ugunstig for Danmark, der vilde komme til at staa overfor en mægtig Koalition uden en eneste paalidelig Forbundsfælle.

De Magtmidler, hvorover Danmark raadede, var i Forhold til Monarkiets Folkemængde og finansielle Hjælpekilder meget betydelige. Den overvejende Del af Statsindtægterne medgik til

den anselige Hærs Anskaffelse og Underhold og til den store Flaades Personel og Materiel. De ved Subsidietraktaterne indvundne Pengemidler anvendtes i Reglen til militære Formaal, og større Dele af Hæren underholdtes til Tider som Følge af Defensiv-Alliancerne af fremmede Monarker.

Nedenfor vil der blive givet en Oversigt over den dansk-norske Krigsmagts Udvikling i den sidste Tredjedel af det 17de Aarhundrede og af det Standpunkt, hvorpaa den stod ved Christian V's Død, ligesom der ogsaa vil blive givet korte Fremstillinger af de militære Forhold i Nabolandene.

III. Den dansk-norske Hærs Tilstand ved Frederik IV's Tronbestigelse.

Indledning.

Det 17de Aarhundrede betegner Overgangen fra de lejede til de staaende Hære. Man havde faaet Øjnene op for det uheldige i, naar Krigen stod for Døren, at skulle tilvejebringe en Hær, der selvfølgelig blev desto dyrere, jo haardere man trængte til den, og som endda kun temmelig løst var knyttet til den Stat, for hvis Sag den skulde kæmpe. Rundt om i Europa arbejdede man derfor hen til i saa stor Udstrækning, som Finanserne tillod det, til Stadighed at have den Hær i Beredskab, som man skulde bruge i Krigstid. Ad to Veje, ved Hvervning eller ved Udskrivning, søgte man at naa dette Maal.

Hvervede Tropper, der ogsaa i Fredstid fik deres Underhold hos Krigsherren, kunde faas paa billigere Vilkaar end Lejetropper, der kun blev antagne og lønnede, naar der var Fare paa Færde, men som stod erhvervsløse, naar Krigen var til Ende.[1]) Afdelingerne var ikke i den Forstand Chefernes Ejendom som i Lejehærene; de stod i et langt nærmere Forhold til Statsoverhovedet, til hvem navnlig Officererne følte sig knyttede ved et Pligtens og Troskabens Baand, der ikke kendtes i Hære, der kun var tagne til Tjeneste med en enkelt Krig for Øje. De hvervede Krigsmænd kunde være Indlændinge eller Udlændinge; de sidste

---

[1]) For Danmarks Vedkommende se herom f. Ex. Mil. Repertorium, 2. R. IV. S. 131 f.

blev ofte foretrukne af statsøkonomiske Grunde: for ikke at drage Landets egne Børn bort fra deres borgerlige Sysler.

De udskrevne Tropper, der i Modsætning til de hvervede ofte kaldtes nationale, tilvejebragtes i Kraft af den Forpligtelse til Krigstjeneste og Arbejde paa Befæstningerne, som fra Arilds Tid i de fleste Lande havde paahvilet enhver vaabenfør Mand. Denne Værnepligt kunde hvile som en personlig Byrde paa Befolkningen eller som en reel Byrde paa Grundejendommene. I første Tilfælde udtoges Soldaterne i Reglen ved Lodtrækning i et Antal, der rettede sig efter Folketallet i vedkommende Distrikt; i sidste Tilfælde udrededes de af Grundejendommene i Forhold til disses Størrelse og Skatteevne. Det sidste System var det almindeligste i de nordiske Lande. Det udskrevne Mandskab laa i Reglen ikke til fast Tjeneste i Fredstid. Det forblev ved sin vante Syssel i sin Hjemstavn, hvor Befalingsmændene ligeledes fik Bopæl anvist og til bestemte Tider gav Mandskabet en mere eller mindre regelmæssig Uddannelse. Denne stod i Fredstid ikke paa Højde med de hvervede Troppers; men Manglerne opvejedes i Krigstid ved de nationale Troppers moralske Fortrin.

Frankrig, Brandenborg og især Sverig var de Magter, der gik i Spidsen for denne Udvikling. Men det bør ikke glemmes, at Christian IV havde været blandt de Fyrster, der tidligst og med størst Iver havde arbejdet hen til at grundlægge en staaende Hær i sine Lande. Som Følge af den Modstand, som Rigsraadet havde gjort mod Kongens Bestræbelser, var Udbyttet af disse dog kun blevet tarveligt. End ikke det ulykkelige Udfald af Torstenson-Fejden (1643—45) havde været nok til at aabne Adelens Øjne for Nødvendigheden af et i Fredstid ordnet Forsvarsvæsen. Stands- og Partiinteresser vedblev, ogsaa efter Frederik III's Tronbestigelse (1648), at være stærkere end Hensynet til Almenvellet, og Straffen for en saadan Kortsynethed og Mangel paa Offervillighed hos den herskende Stand skulde ikke udeblive. Den følgende Krig, Carl Gustavs-Fejden 1657—60, førte den dansk-norske Stat til Afgrundens Rand. Det var herved blevet aabenbart, hvor ilde Fædrelandets Tarv havde været røgtet af de Hænder, der hidtil havde holdt Styret, og Adelsvældens Fald blev derfor en uafviselig Følge af Freden i København. Efter en Menneskealders Kamp var saaledes den Hindring ryddet til Side, der havde stillet sig i Vejen for Oprettelsen af en staaende Hær, og Elementerne til at danne denne havde selve Krigen skaffet til Veje.

Af geografiske og politiske Grunde faldt Hæren paa dette Tidspunkt i 3 Hoveddele: en for Danmark (hvor dog Bornholm dannede en særlig lille Underafdeling), en for Norge og en for »Fyrstendømmerne«. Den første og den sidste Del smeltede dog inden ret lang Tid sammen til én, hvorimod Hæren i Norge, saa længe Foreningen mellem Rigerne bestod, formelt og til Dels ogsaa reelt, vedblev at indtage en Særstilling — et Forhold, der bl. a. finder sin Forklaring deri, at Sverig bestandig var den fødte Modstander, og at man derfor under enhver Krig maatte være belavet paa at kæmpe paa to ved Skagerak adskilte Krigsskuepladser. Disses naturlige Beskaffenhed bevirkede, at Ordningen af Forsvarsvæsenet i Norge i enkelte, men meget væsentlige Henseender blev en anden end i den sydlige Del af Monarkiet. Den danske og den norske Hærs Udvikling under Frederik III og Christian V og deres Tilstand ved sidstnævnte Konges Død vil derfor i det følgende blive behandlede hver for sig. Dog skal der forud gives en kort Oversigt over Centralstyrelsen, der var fælles for begge Hære, samt over nogle organisatoriske og personelle Forhold, der var de samme for hele Monarkiet, og som i det væsentlige holdt sig uforandrede fra den staaende Hærs Oprettelse til langt ind i det 18de Aarhundrede.

Den dansk-norske Hærs Centralstyrelse.

Efter at Frederik III havde overtaget Enevoldsmagten, indførte han det kollegiale Regeringssystem i alle Statsforvaltningens Grene. Medens »Hovedraadslagningerne« i alle, militære som civile, Anliggender var forbeholdt Kongen selv og »dem, som han admitterede til sit Gehejmeraad«, henlagdes den egentlige Administration til 4 Regeringskollegier: Krigskollegiet og Admiralitetskollegiet for de militære, Kancelliet og Skatkammerkollegiet for de borgerlige Anliggender.

Krigskollegiet — der havde en Forløber i det 1657 oprettede »Krigsraad« — skulde have »Inspektion og Direktion« over Krigsfolket i alle Kongens Riger og Lande og drage Omsorg for dets »Anskaffelse, Fordeling, Konservering, Exercering, Ordinering, Disciplinering«, Beklædning, Bevæbning og Underhold; endvidere over Fæstningerne, deres »Fortifikation, Garnison og Provision«, samt endelig over Tøjhuse, Magasiner, Værksteder og andre

Etablissementer. Kollegiets Medlemmer skulde mindst 3 Gange ugentlig træde sammen for flittig med hinanden at overlægge, hvad der kunde tjene til Hærens Bedste. Resultatet af deres Overvejelser skulde forelægges Kongen, fra hvem de derefter vilde modtage Bestemmelse med Hensyn til Udførelsen. De skulde holde sig nøje underrettede om de enkelte Hærafdelingers og Fæstningers Tilstand ved regelmæssig Korrespondance med Regiments- og Kompagnichefer, Kommandanter m. fl. og tilholde disse at gøre deres Skyldighed. Endelig skulde Kollegiet fungere som Overkrigsret.[1]) Kollegiet bestod af 11 Medlemmer, nemlig Feltherren Hans Schack som Præsident, Rigsmarskalken Johan Christopher Kørbitz, 6 Generalløjtnanter og Generalmajorer, Generalkrigskommissæren og Generalauditøren for Danmark samt Stadshauptmanden i København. Til Hjælp ved Forretningerne havde Kollegiet et Krigskancelli under en Krigssekretær.[2])

Denne Ordning bestod endnu i Begyndelsen af Christian V's Regering. Under 25de Juni 1670 blev der givet Krigskollegiet en ny og noget udførligere Instrux,[3]) der af nye Bestemmelser bl. a. indeholdt den, at Kollegiet skulde have Indseende med Besættelsen af de Officerspladser, som Generaler og Oberster i Kraft af deres Patenter og Kapitulationer havde Ret til selv at besætte, medens Kollegiet til de øvrige Pladser skulde bringe de dygtigste og værdigste i Forslag »til Vores eget allernaadigste milde Behag«.

Længe fik Ordningen dog ikke Lov til at bestaa uforandret. Endnu medens Schack, der var bleven til Aars og var begyndt at skrante, førte Forsædet i Krigskollegiet, blev dettes Betydning væsentlig indskrænket, idet den unge, ærgerrige og virkelystne Rigskansler Peder Griffenfeld mere og mere vidste at drage Forsvarsvæsenet med ind under sin Indflydelsessfære.[4]) Det var Griffenfelds Anskuelse, at en god Administration »snarere ved een fornemme Minister alene end ved et ganske, af adskillige og ofte differente Meninger bestaaende Collegii Direction skulde kunne befordres«. Han havde i sin Person faaet samlet saa at sige hele den Myndighed, der havde været tillagt de civile Kollegier, hvis kollegiale Raadslagninger var faldne bort. For at svække de

[1]) Instrux trykt i Aarsberetninger fra Gehejmearkivet II, S. 160 f. Jfr. Militært Repertorium, 2den Række, IV, S. 136 ff.

[2]) Aarsberetn. II, S. 164.

[3]) Trykt i Aarsberetn. II, S. 189 ff.

[4]) A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld, II S. 120 f., jfr. 69 ff.

militære Kollegier begyndte han med at fratage dem Bestyrelsen af de økonomiske Anliggender. I Lighed med hvad der 1673 var gennemført for Marinens Vedkommende, blev Aaret efter (29de Juli 1674) Bestyrelsen af Hærens Økonomi overdragen til 3 Civilembedsmænd, idet paa samme Tid Embedet som Generalkrigskommissær for Danmark blev ophævet.[1])

Den videre Udførelse af Griffenfelds Ideal tilfaldt dog ikke ham selv, men Hertug Johan Adolf af Pløn, der i Begyndelsen af 1676 blev udnævnt til Overfeltmarskalk og Medlem af Gehejmekonseillet og afløste Schack som Præsident i Krigskollegiet.[2]) Om Johan Adolf som Præsident har plejet Raad med sine »Kolleger«, er vist mere end tvivlsomt; i det mindste nævnes Kollegiet ikke i de Befalinger, som nu udgik til Hæren, og som Hertugen for Størstedelen udstedte under sin egen Haand.[3]) Endog paa de Befalinger, der maatte udstedes af den enevældige Konge personlig, satte Hertugen ligesom godkendende sit Navn under Majestætens. Hertugen af Pløn, hvis Stilling altsaa virkelig svarede til en Ministers, traadte dog allerede samme Efteraar tilbage fra Hærens Styrelse, og dermed var Vejen banet for et nyt Systemskifte. Ligesom Christian V, da Griffenfeld et halvt Aar forinden var falden i Unaade, havde udtalt, at fremtidig vilde han være sin egen Udenrigsminister, saaledes gik han nu ogsaa paa Forsvarsvæsenets Omraade mere og mere over til at regere autokratisk uden Hjælp hverken af egentlige Ministre eller Regeringskollegier. Der blev derfor ikke udnævnt nogen ny Præsident i Krigskollegiet, og Vicepræsidenterne — først Rigsmarskalk Johan Christopher Kørbitz, senere General Frederik Arenstorff — fik aldrig synderlig Indflydelse. Efter at den sidst nævnte i August 1678 var afsat fra sine Embeder og sat under Tiltale for sit Forhold som Overgeneral, blev heller ikke Vicepræsidentposten oftere besat, og efter Haanden som de øvrige Medlemmer ligeledes faldt fra, uddøde Kollegiet uden nogensinde udtrykkelig at være hævet.[4])

---

[1]) Sjællandske Tegnelser Nr. 270/1674.

[2]) Dansk biografisk Lexikon VIII, S. 499 f.

[3]) Koncepterne bære Paategningen »nomine ducis Oberfeldm.«

[4]) Holberg siger (Danmarks og Norges Stat, 3. Udg., S. 548), at »de sidste Protocoller, holdne af Krigs-Collegio«, er af 1678; de eneste, der nu kendes, er af 1660—61, men mulig har Holberg tænkt paa Protokollerne over de under den skaanske Krig afholdte talrige Krigsraad. Endnu i i Civilreglementet for 1682 opføres et »Krigs- og Admiralitetskollegium« som

I de nærmest foregaaende Aar var derimod Krigssekretæren, Herman Meier, mere og mere traadt i Forgrunden.[1] Han havde, hvad de opbevarede Arkivalier noksom bærer Vidnesbyrd om, alt længe baaret Hovedparten af det daglige Arbejde ved Hæradministrationen. Han havde udfærdiget alle i Kollegiets Navn udgaaende Expeditioner, men desuden havde Kongen som en personlig Begunstigelse overdraget ham ligeledes at udfærdige »alle andre Vores Militie immediate vedkommende Breve, som af Os selv skal underskrives«.[2] Dette Hverv var ikke blot paa Grund af de til Indløsningen af Bestallinger o. l. knyttede Sportler meget indbringende, men bragte tillige Krigssekretæren i stadig, nær Berøring med Kongen personlig, og Christian V, der som sagt mere og mere blev tilbøjelig til at være sin egen Krigsminister og Overgeneral, havde god Brug for Meiers administrative Duelighed og nøje Kendskab til Hærens Anliggender, som denne havde været med til at ordne fra deres første Begyndelse. Herved voxede ikke blot Meiers personlige Indflydelse, men ogsaa Stillingens Betydning, og den Forandring i Styrelsesmaaden, der traadte tydelig frem efter Arenstorffs Afsættelse, var saaledes i Virkeligheden gennemført allerede længe forinden. Fra at have været et blot Expeditionsbureau under Krigskollegiet var Krigskancelliet gaaet over til at blive Kongens Militærkabinet — fra en Kollegialstyrelse var man gennem et kortvarigt Ministerium gledet over i en Kabinetsstyrelse.

Marinens Styrelse havde i samme Tidsrum gennemgaaet en tilsvarende Udvikling. Kongen havde allerede i lang Tid ladet Befalinger vedrørende Flaaden udfærdige af Herman Meier, og paa denne Maade var Krigskancelliet efter Haanden blevet Centralorganet for hele Forsvarsvæsenets Styrelse. Krigskancelliet var fælles for begge Værn indtil 1735.

Hærens Økonomi og Materieladministration, der 1674 var bleven adskilt fra de personelle Anliggender, vedblev

overordnet Krigskancelliet, og Oprettelsen af en saadan Institution har vel altsaa været under Ventilation; men da Medlemmerne ikke anføres, er det sikkert aldrig blevet til noget. Fra 1683 forsvinder ogsaa dette Spor, samtidig med at Krigskancelliet overføres fra Civil- til Militærreglementet (d. e. fra det civile til det militære »Budget«).

[1]) Dansk biogr. Lexikon XI, S. 224 f.; Aarsberetninger II, S. 190. Jfr. Mil. Repertorium, 2. Række, IV, S. 420.

[2]) Bestemmelsen findes i Krigskollegiets Instrux af 25. Juni 1670, § 8, men er vistnok i Virkeligheden ældre.

ogsaa fremtidig at være det, men det varede længe, inden man fandt den endelige Form for Sagernes Behandling; i en Snes Aar blev man ved med ligesom at prøve sig frem. 19de Marts 1677 henlagdes saa vel Hærens som Flaadens Økonomi til et fælles Generalkommissariat, der dog hævedes fra Nytaar 1680, men genoprettedes 31te Marts 1683, efter at det i Mellemtiden havde været overdraget Rentemesteren (d. e. Chefen for Finanserne) at fungere som »Generalkommissarius« for Hæren. 21de Marts 1685 fordeltes Forretningerne til to forskellige Kollegier, ét for hvert Værn, men kun for atter at forenes 4 Maaneder senere (25de Juli). 22de Februar 1690 adskiltes de paa ny og først 6te Februar 1694[1]) indførtes den Ordning, der vedblev at gælde i Resten af Christian V's og en Del af Frederik IV's Regering.[2]) Behandlingen saa vel af Hærens som af Marinens økonomiske Anliggender blev da betroet et Kollegium, officielt benævnet »de Deputerede ved Søetaten og ved Landmilitiens Etat«.[3]) Fællesskabet bestod dog kun i, at det var de samme Embedsmænd, der varetog Forretningerne for begge Værn; thi Kollegiet fik samme Dag to Instruxer — en for hvert af disse — og dets Behandling af de land- og sømilitære Sager blev holdt strængt sondret. Den foregik paa forskellige Dage i Ugen og paa forskellige Steder (henholdsvis udenfor Holmen og inde paa denne), ligesom ogsaa det underordnede Personale og Arkivalierne var fuldkommen adskilte.

I Spidsen for Kollegiet stod som første Deputeret den udmærkede Statsmand, Gehejmeraad i Konseillet, Baron Jens Juel, der ogsaa tidligere havde præsideret i det fælles Generalkommissariat. Blandt de Deputerede, der alle var civile, var endvidere Overkrigssekretæren, Jens Harboe, samt et Medlem af Kammerkollegiet.

Samtidig med, at Systemskiftet saaledes blev fuldbyrdet, fandt

---

[1]) Instrux af 19de Marts 1677 er trykt i Meddelelser fra Rentekammerarkivet, 1871, S. 134 ff., Instrux af 22de Februar 1690 og 6te Februar 1694 i Aarsberetn. II, S. 292 ff. Jfr. ogsaa Aarsberetn. II, S. 229 og 260 ff. Garde: Efterretn. om den dansk-norske Sømagt I, S. 287—289, 320 og 343. Holberg: Danmarks og Norges Stat, 2. Udg. S. 500.

[2]) 1712 blev Land- og Søetatens Generalkommissariater adskilte for ikke oftere at forenes.

[3]) Forkortet blot »de Deputerede ved Søetaten« eller endnu kortere »de Deputerede«. Ogsaa den baade før og senere officielle Benævnelse, »Generalkommissariatet«, bliver jævnlig benyttet.

der et Personskifte Sted, idet Meier, uvist af hvilken Aarsag,[1]) trak sig tilbage som Krigssekretær og 10de August 1678 afløstes af Jens Harboe,[2]) der under Krigen havde beklædt Stillingen som Kommissarius i Fæstningen Landskrona. I hele Resten af Christian V's Regeringstid vedblev denne Mand at staa i Spidsen for Hærens Styrelse, og det blev derfor ham, der bragte denne ind i det Spor, som den vedblev at følge, lige indtil Saint-Germain 1763 begyndte sine Reformer.

Krigskancelliets Chef, Krigssekretæren eller, som han fra 1688 af kaldtes, Overkrigssekretæren,[3]) havde ikke, saaledes som Krigskollegiet, »Inspektion og Direktion« over Krigsmagten. Det var Kongen personlig, der afgjorde selv ganske ubetydelige Spørgsmaal. Overkrigssekretæren havde kun at forelægge Kongen Sagerne, at modtage Kongens Bestemmelser og at udfærdige de deraf flydende Expeditioner. Forelæggelsen skete efter alt, hvad der foreligger, i Form af et simpelt Referat, ikke af en motiveret Forestilling. Resolutionen blev given mundtlig, eller i hvert Fald ganske formløst; kongelige Reskripter til Overkrigssekretæren kjendes ikke. Expeditionerne kunde udgaa i Kongens eget Navn og med hans Underskrift, i hvilket Tilfælde de paraferedes af Overkrigssekretæren, eller som »Haandbreve«, simple Meddelelser fra Overkrigssekretæren om den kongelige Beslutning. Hvad Kongebrevene angaar, da var det, som anført, allerede 1670, eller maaske endnu tidligere, overdraget Meier at udfærdige disse, og der var den Gang tilføjet den Bestemmelse, at han, efter at have modtaget Kongens Underskrift paa Sagerne, skulde levere dem ind i Danske Kancelli, for at de kunde blive forseglede »med Vores Segl, som dér gemmes«. Han skulde derhos »ugentlig og rigtig Fortegnelse af, hvis som expederet er, udi Vores Kancellier indlevere, paa det at dér altid god Efterretning kan haves om, hvis Militien angaaende i saa Maade af hannem er udfærdiget«. Fra denne Afhængighed af Danske Kancelli vidste Harboe dog at emancipere sig, thi fra 1684 af fik Krigskancelliet sit eget kongelige Segl.[4])

---

[1]) Han blev til sin Død 1685 stadig benyttet i vigtige administrative og diplomatiske Stillinger.

[2]) Personalhist. Tidsskrift, 2. R. V, S. 5 ff.

[3]) Nogen Instrux for denne Embedsmand kendes ikke.

[4]) I kgl. Reskripter til Generalkommissariatet er det sidste Brev med den gamle Forsegling og det første med den nye begge daterede 15. April 1684. I kgl. Reskripter for s. A. til (Over)-Rentemesteren findes Breve, paraferede

Personel- og Kommandosager afgjorde Kongen umiddelbart paa Grundlag dels af Indstillinger fra Generaler, Regimentschefer eller Kommandanter, dels af Supplikker, indsendte af Andragerne selv eller af andre paa deres Vegne. Den sidste Form blev stærkt benyttet, og nogen Fremsendelse ad Tjenestevejen blev i Almindelighed ikke forlangt. Ved Siden af disse til Kongen »indkomne Sager« (eller Memorialier), findes iblandt Krigskancelliets Arkivalier stadig en Række til Overkrigssekretæren »indkomne Breve«, hvori de vedkommende søger at stemme denne gunstig for deres Ønsker eller takker ham for, hvad han har gjort for dem, og — hvad der forøger Samlingens Betydning — ofte udtaler sig udførligere og mere uforbeholdent end i deres allerunderdanigste Henvendelser til Kongen.[1])

Marinens Sager blev i Krigskancelliet behandlede under ét med Hærens, og uden at der i Bogføring eller paa anden Maade blev gjort nogen Sondring imellem dem.

I Følge Instruxen af 6te Februar 1694 (der i øvrigt ikke afveg væsentlig fra de tidligere Instruxer) paahvilede det de Deputerede i deres Egenskab af Hærens højeste administrative Myndighed fornemmelig at føre Tilsyn med, »at Militsen over alt paa bedste Maade konserveres, stedse komplet og i god Stand, parat og marchefærdig holdes, rigtig mønstres og afbetales, Magasinerne og Fæstningerne med al Fornødenhed og Forraad forsynes og vedligeholdes, god Orden og Skik over alt i Kvartererne og paa Marcherne holdes.«

Spørgsmaal, angaaende hvilke de Deputerede ikke i Instruxen eller paa anden Maade havde modtaget bestemte Forskrifter, maatte de ikke afgøre paa egen Haand, men »tillige med deres allerunderdanigste, udførlige Mening og Betænkende« indstille til Kongen, d. v. s. Sagen indsendtes til Krigskancelliet og behandledes af Overkrigssekretæren ganske i Lighed med, hvad ovenfor er omtalt for Personel- og Kommandosagers Vedkommende.

For de Deputeredes Pligter giver Instruxen endvidere følgende Bestemmelser:

---

af Sekretærer i Kancelliet, som er forseglede med samme Signet (eller rettere Signeter), som de af Harboe paraferede indtil nævnte Dato. Om et lignende Forhold mellem Danske og Tyske Kancelli se Holberg, anf. Skrift, S. 548.

[1]) Gode Exempler herpaa (fra Oberst Frands Juul) findes i Mil. Tidsskrift XVII S. 324 ff.

De skulde, saa tidt det var nødvendigt, konferere med Regimentschefer, Kommandanter og Generaler, samt Krigs og Landkommissarier, Ammunitions- og Proviantforaltere, og af disse kvartals- og maanedsvis lade sig give Statusopgørelser af Personel og Materiel, saa at de altid kunde vide, hvad der fandtes paa hvert Sted; eventuelle Mangler skulde de derefter snarest søge at afhjælpe.

De skulde 2 Gange om Aaret holde Mønstring over Kavalleriet, 4 Gange aarlig over de andre Tropper i vedkommende Generalers og Fæstningskommandanters Nærværelse. Naar de Deputerede ved andre Embedsforretninger var forhindrede i selv at holde Mønstring, kunde de lade denne foretage af Overkrigskommissarius eller Landkommissarius i vedkommende Distrikt. Den Generalmajor, i hvis »Kanton« Regimentet laa, skulde altid være tilstede. Naar det ved Mønstringen viste sig, at nogen Officer havde forsét sig saaledes, at det ikke paa Stedet kunde afhjælpes uden Krigsret, skulde Sagen indmeldes til Kongen. I Tilfælde, der ikke taalte Opsættelse, kunde de anmode den tilstedeværende General om at skride ind og derhos anmelde Sagen for Generalauditøren. Ved Mønstringen skulde tillige examineres, at Forordningen om Hvervning nøje overholdtes. Efter endt Mønstring skulde der gøres Afregning med alle dem, der lønnedes efter Militærreglementet (d. e. det aarlige Budget for Hæren), hvornæst de Deputerede skulde revidere Afregningerne, inden der udstedtes Anvisning til deres Betaling.

Angaaende alt, hvortil der skulde bruges rede Penge, skulde de Deputerede konferere med Direktøren for Finanserne, Gehejmeraad C. S. v. Plessen, med hvem de derfor skulde have mindst én Sammenkomst om Ugen. Med Plessen skulde de saaledes forhandle om, hvorledes Afregningerne kunde assigneres med mindst Besvær for Undersaatterne, samt om, hvorledes Regimenterne »bedst, rigtigst og i rette Tid kunde erholde deres Lønnings-, Forskuds- og Undermunderingspenge uden nogen Afkortning, som ellers, hvis de ikke prompte og i Tide skulde følge, ikke uden Fortræd og Ulempe til vores Tjenestes Præjudice og Nachdel vilde med sig drage«. De Deputerede skulde ogsaa have Tilsyn med, at alle til ordinære og extraordinære Udgifter bestemte Penge blev anvendte rettelig og forsvarlig efter Bestemmelsen.

De skulde sørge for, at der i Magasinerne altid fandtes Proviant for et Aar af alle Slags for hele Hæren, og at der desuden i Fæstningerne ved Grænserne fandtes Forraad for

10—12,000 Mand i 7 Maaneder af saadanne Varer, Rug, Havre, Salt o. desl., som ikke var udsatte for at fordærves. De skulde have Tilsyn med Kvaliteten og Kvantiteten af det Brød, der leveredes Soldaterne, med at der altid var rigtigt Maal og Vægt i Provianthusene, og endvidere med at alt hertil indkøbtes paa den fordelagtigste Maade. Med Varerne i Magasinerne maatte ikke drives noget »Købmandskab, Udlaan eller anden Usømmelighed«, ligesom det var strængt forbudt de Deputerede selv eller nogen af de dem underlagte Betjente at indlade sig paa nogen Leverance, »eftersom ved saadan Tilladelse stort Underslæb til Vores mærkelige Skade lettelig kan underløbe«. Naar en Armé for kortere eller længere Tid skulde »sættes i Marken«, skulde de Deputerede ogsaa sørge for dens Proviantering, dog efter nærmere kongelig Befaling.

Paa lignende Maade skulde de føre Tilsyn med Soldaternes Beklædning og Bevæbning, med Fæstningernes Beholdninger af Ammunition og Materialier, med Reserve-, Felt- og Fæstningsartilleriet, samt med alle Byggeforetagender ved Fæstninger, Tøjhuse, Magasiner o. s. v.

De havde i Forening med Generalløjtnant S. C. v. Plessen, Chef for Hestgarden, og Overkrigskommissær Gothard Braëm Overbestyrelsen af Ryttergodset for de 10 Nationalregimenter.

De skulde forestaa Ordningen af Troppernes Indkvartering paa Landet og i Stæderne, sørge for en ligelig Fordeling af Indkvarteringsbyrden og »have skarpt og flittigt Indseende med, at Borgerskabet og Landmanden ej af Milicen graveres eller nogen Molest i deres Huse eller andet Steds tilføjes, men tværtimod kraftig beskytte dem mod alle Insolentier.«

Naar Tropperne skulde skifte Standkvarter eller af anden Grund beordres til nogen Marche, skulde de Deputerede udstede de fornødne »Marcheruter«, i hvilke de tydelig skulde specificere, hvor vedkommende Afdeling hver Nat skulde disloceres, og hvilke Ydelser der tilkom den i Kvartererne. De skulde paasé, at alt, hvad der leveredes der udover, var afgjort inden Afmarchen, og i modsat Fald skulde de afkorte det i vedkommende Officerers Lønning.

Overfor den norske Militæretat havde de Deputerede samme Pligter som overfor den danske; dog skulde de herom »flittigen kommunicere« med den Øverstbefalende, Statholder og General-

feltmarskalk Ulr. Fr. Gyldenløve, og ikke anordne noget uden hans Vidende.

Endelig skulde de til bestemte Tider tilstille Kongen Oversigter over Hærens Styrke og Tilstand, over hvorledes det stod til med Betalingen og med Forsyningerne, hvilke Foranstaltninger der var trufne til at afhjælpe Manglerne, hvorledes de til Hæren bestemte Midler var indkomne og anvendte o. s. v.

Der var saaledes en ret betydelig Ulighed mellem Generalkommissariatet og det ældre Krigskollegium, saa vel i Henseende til Sammensætning og Virksomhedsomraade, som i Henseende til den Stilling, de to Kollegier indtog overfor Kongen. Medens Krigskollegiet, hvis fleste Medlemmer var Officerer, især havde beskæftiget sig med den militære Side af Hærens Styrelse, var de Deputerede som Civilembedsmænd i Hovedsagen henviste til den økonomiske Side. Selv den kontrollerende Virksomhed overfor Personel og Materiel, der var paalagt begge Kollegier, maatte faa en væsentlig forskellig Karakter efter den forskellige Sagkundskab, som den inspicerende Myndighed repræsenterede. Fremdeles, medens Krigskollegiet havde været et virkeligt Regeringskollegium og som saadant var traadt i umiddelbart Forhold til Kongen, var Generalkommissariatet en rent forvaltende Myndighed, hvis Sager refereredes Monarken af Overkrigssekretæren.

Til Hjælp ved Landetatens Forretninger havde de Deputerede 3 Kontorer: et Bogholderkontor, et dansk og et tysk Expeditionskontor. Fordelingen af Sagerne til de 2 sidste synes hovedsagelig at være sket efter det Sprog, hvori de skulde expederes. Fra det danske Kontor udgik derfor ordentligvis Breve til civile Myndigheder og Personer i Danmark samt alle norske Sager, fra det tyske Breve til militære i Danmark samt alle Sager vedrørende Hertugdømmerne og Grevskaberne.

Hverken de Deputerede eller Overkrigssekretæren raadede over noget talrigt Kontorpersonale (henholdsvis 7 og 6 Personer), og der kunde derfor ikke i disse Kontorer skænkes betydeligere Sager, der laa udenfor de daglige løbende Forretninger, nogen indgaaende Behandling. Saadanne Sager blev derfor jævnlig overdragne til særlige, i samme Øjemed nedsatte Kommissioner, hvad der iøvrigt ligeledes var almindeligt paa de ikkemilitære Omraader.

Tilbage staar at omtale Hærstyrelsens Forhold til de øvrige

Grene af Statsstyrelsen, af hvis Ordning i den sidste Del af Christian V's Regering, der derfor skal gives et kort Omrids.[1])

Kollegiesystemets naturlige Toppunkt var Kongens Raad, Gehejmekonseillet, hvor »Statssager og de vigtigste Affærer udi Kongens egen Nærværelse med nogle af de fornemste Ministre og Gehejmeraader forhandles og tages i Deliberation«. Det var dog især Sager, der henhørte under Kancellierne, og da navnlig de udenrigske Forhold, der regelmæssigt behandledes i Konseillet. Finansielle Spørgsmaal (Rentekammersager) kom sjælden for her, militære endnu sjældnere. Efter Hans Schack og Johan Adolf af Pløn fandtes der derfor heller ikke i henved 100 Aar noget egentlig militært Medlem af Konseillet, ligesom det kun var ganske undtagelsesvis, at Overkrigssekretæren havde Sæde i samme.

Den egentlige Forvaltning af Statens ikke-militære Anliggender var delt imellem Danske Kancelli, Tyske Kancelli og Rentekammerkollegiet (der 1680 var traadt i Stedet for Skatkammerkollegiet).

Danske Kancelli stod for Retsplejen samt Kirke- og Undervisningsvæsenet i Danmark, Tyske Kancelli for de samme Anliggender i den kongelige Del af Hertugdømmerne samt i Oldenborg, og desuden for de udenrigske Anliggender. Hvert Kancelli havde sin Oversekretær, der ledede Forretningerne; endvidere nogle Deltagere i de kollegiale Raadslagninger (Kancelliraader og -assessorer), i Reglen de samme for begge Kancellier, samt et Antal underordnede Embedsmænd (Sekretærer m. fl.). I Spidsen for de samlede Kancellier stod Storkansleren, hvis Embede dog siden 1686 ikke havde været formelig besat, men varetaget af Grev Conrad Reventlow. Hvorledes Krigssekretæren oprindelig stod i et vist Afhængighedsforhold til Danske Kancelli, men senere frigjorde sig derfor, er tidligere omtalt.

Rentekammerkollegiet varetog hele Monarkiets materielle Anliggender, herunder indbefattet Regnskabs- og Revisionsvæsenet, der ikke var udskilt fra den egentlige Administration. Forretningerne ledede siden 1692 af en Direktør; andre Embedsmænd deltog i de kollegiale Raadslagninger (Kammerraader og -assessorer) eller besørgede de underordnede Forretninger (Renteskrivere m. fl.)

I Rentekammeret revideredes ogsaa de militære Regnskaber, og med Direktøren, Gehejmeraad Christian Siegfried v. Plessen

---

[1]) Efter E. Holm: Danmark—Norges indre Hist. 1660—1720 og Kringelbach: Den civile Centraladministrations Embedsetat, 1660—1848.

skulde Generalkommissariatet i Følge Instruxen af 1694 forhandle om Tilvejebringelsen af de fornødne Midler til alle ordinære og extraordinære Udgifter. Derimod hindrede Krigskancelliets Forretningsgang Plessen i at faa den Indflydelse, han kunde ønske, paa Fastsættelsen af Udgifterne, og hans Bestræbelser gik derfor ud paa atter at faa Forsvarsvæsenet henlagt under en Kollegialstyrelse, hvis Sager saa, i Lighed med de civile Kancelliers, skulde foredrages Kongen i Konseillet. Selvfølgelig bragte disse Bestræbelser ham i et meget spændt Forhold til Overkrigssekretær Harboe. Denne sluttede sig derfor saa meget nøjere til de andre Oversekrerærer, navnlig Jessen, der var Plessens politiske Modstander og personlige Uven. Tilsidst skal Harboe være gaaet over fra Forsvar til Angreb og have gjort Forsøg paa at fortrænge Plessen fra Finansstyrelsen. Hverken i den ene eller den anden Henseende skete der dog nogen Forandring, saa længe Christian V var i Live.[1])

Den civile Styrelse bar lige som den militære et stærkt centraliseret, bureaukratisk Præg. Dens Organer rundt i Provinserne var Amtmændene (Stiftamtmændene). Herredsfogeder og lignende Embedsmænd indtog en meget underordnet Stilling, uden netop som Underdommere; større Betydning havde Købstædernes Magistrater. Oppebørslerne var overdragne særlige Embedsmænd, Landkommissærer og Amtsskrivere (Amtsforvaltere, i Norge Fogeder), med hvilke de militære Myndigheder kom en Del i Berøring, navnlig i Indkvarterings- og Forplejningssager, ligesom disse Embedsmænd ogsaa ved Mønstringerne kunde fungere som de Deputeredes Stedfortrædere.

I Norge var der som Mellemled mellem Kollegierne og Amtmændene indskudt en Statholder, Kongens Halvbroder, Ulrik Frederik Gyldenløve, der forenede den højeste militære og civile Myndighed. Det samme gjaldt Guvernøren i Oldenborg, Feltmarskalk Gustav Vilhelm Wedel Greve af Jarlsberg, hvorimod Statholderen i Slesvig og Holsten, Gehejmeraad og Generalmajor Greve Frederik Ahlefeldt til Langeland etc., ingen militær Kommando havde. I Hertugdømmerne og Grevskaberne bestod desuden lokale Regeringskollegier med Sæde henholdsvis i Glückstadt og i Oldenborg.

---

[1]) Personalhist. Tidsskrift, 2 R. V, S. 16 ff. Jfr. ovenfor, S. 42 f.

Den dansk-norske Hærs taktiske og administrative Ordning.

Fodfolkets og Rytteriets højeste faste Enhed var fra Midten af det 17de Aarhundrede Regimentet, der deltes i Staben og Kompagnierne. Benævnelserne Eskadron og Bataillon, der tidligere havde været benyttede i Flæng, havde efter Haanden fæstnet sig som Betegnelser for en Samling af flere Kompagnier, henholdsvis til Hest og til Fods, hvis Antal var for ringe til at danne et Regiment. Indenfor Regimentet var Eskadronen eller Bataillonen en rent taktisk Benævnelse, der næppe en Gang var fast og derfor ikke forekommer i »Etater«, »Reglementer« o. l. Ved Styrkeopgivelser, ordres de bataille og desl. benyttedes derimod saa godt som altid disse Betegnelser. Almindeligst hørte 2, højst 3 Rytterkompagnier til en Eskadron, 5—6 Fodfolkskompagnier til en Bataillon. Frikompagnier var enkelte Kompagnier, der ikke henhørte til noget Regiment (Bataillon, Eskadron); de var ofte Levninger af opløste Regimenter og fandtes bl. a. som Garnisonstropper i mindre Fæstninger. Kompagnierne inddeltes i Korporalskaber, og disse i Roder.

Ved Slutningen af Aarhundredet optræder undertiden Brigaden som en taktisk Forening af flere Batailloner.

Regimenterne havde indbyrdes en bestemt Rang. Den almindelige Regel herfor var, at Garderne og Kongehusets Livregimenter kom først, derefter de, som havde Navn efter Rigets Provinser. Disse Regimenters indbyrdes Rang var fastslaaet en Gang for alle; de øvrige derimod tog Rang efter deres Chefers indbyrdes Aldersorden og benævnedes efter disse; skiftede et Regiment Chef, skiftede det hermed tillige baade Rang og Navn. Regimenternes Rang iagttoges sædvanlig ogsaa ved Opstilling i Slagorden; dog havde Kongen udtrykkelig reserveret sig mod, at dette skulde være nogen Ret, og forbeholdt sin Feltherre at opstille Regimenterne, som han maatte finde det tjenligst.[1])

Indenfor Regimenterne havde Kompagnierne ikke faste Numre, men rangerede og nummereredes efter Chefernes indbyrdes Aldersorden. De benævnedes aldrig efter Nummeret, men efter Chefen; Regimentschefens Kompagni hed Livkompagniet.

---

[1]) Jfr. herom Løvenskiold: Efterretninger om den kgl. Livgarde til Fods, S. 86 f. Personalhistorisk Tidsskrift 3dje R. I, S. 91.

Chargernes Benævnelser var i Hovedsagen de samme som i senere Tid. Af Officerer fandtes ved en Regimentsstab ordentligvis 3: Oberst, Oberstløjtnant og Major, ved et Kompagni ligeledes 3: Kaptajn eller Ritmester, Løjtnant og Fændrik eller Kornet. Obersten (d. e. Regimentschefen, der ofte kunde være en General) saa vel som Oberstløjtnanten og Majoren havde altid Kompagni; disse 3 Officer tælles derfor baade ved Staben og Kompagnierne, hvilket maa erindres ved Opgørelsen af Styrken. Løjtnanten ved Livkompagniet kaldtes Kaptajnløjtnant og rangerede over de øvrige Løjtnanter. I den sidste Del af Aarhundredet, da Tendensen ved Fodfolket gik i Retning af kun at have én Fane pr. Bataillon i Stedet for pr. Kompagni, formindskedes Antallet af Fændrikker, hvorimod der blev givet Fodfolkskompagnierne 2 Løjtnanter: Premier- og Sekondløjtnant. Det samme fandt undtagelsesvis Sted ved Rytteriet, hvor ogsaa Benævnelsen Underløjtnant forekommer.

Foruden de 3 Stabsofficerer hørte til en fuldstændig Regimentsstab: en Regimentskvartermester, en Adjutant, en Auditør, en Feltpræst, en Feltskær med Svende, en Gevaldiger eller Profos med Stokkeknægt, en Vognmester og endelig en Regimentstambur og nogle Skalmejeblæsere, eller ved Rytteriet en Pavker. Hele dette Personale sammenfattedes under Benævnelsen Understab. Regimentskvartermesteren var endnu efter Midten af det 17de Aarhundrede i Reglen en Officer, der ogsaa ved Exercitsen[1]) havde sine bestemte Funktioner; senere gik han over til kun at have med Administrationen at gøre. Adjutanten, der vel navnlig anvendtes som Regimentsskriver, havde ikke Officersrang, men forfremmedes efter nogen Tids Tjeneste i Stillingen i Reglen til Fændrik (Kornet) eller Løjtnant. Ved en selvstændig Bataillon (»Fribataillon«) eller Eskadron var Staben paa Fredsfod i Almindelighed ikke fuldstændig, og det samme gjaldt for Regimenter sammensatte af udskrevet Mandskab, der ikke var til stadig Tjeneste. Ogsaa ved Regimenter, der udelukkende bestod af hvervet Mandskab, sparedes paa Fredsfod undertiden Adjutanten, hvis Forretninger da varetoges af Regimentskvartermesteren eller Auditøren. Feltpræst og Vognmester fandtes i Reglen kun paa Krigsfod.

Den Del af Kompagniet, som ikke var fordelt til Korporalskaberne, sammenfattedes under Benævnelsen prima plana (d. e.

[1]) F. Ex. efter det norske Inf.-Exercerreglement af 1677.

det første Blad, nemlig af Stamrullen), navnlig altsaa Officerer, Underofficerer og Spillemænd. Underofficersgraderne var ved Fodfolket: Capitaine d'armes (d. e. Vaabenmester, en Grad, der dog var ved at gaa af Brug), Furér, Sergent og Korporal — ved Rytteriet: Kvartermester, Vagtmester og Korporal. Blandt de sidste fandtes ofte en Gefrejterkorporal (Officersaspirant). Til de skriftlige Forretninger havdes en Mønsterskriver. Et Korporalskab førtes i Reglen af en Korporal, en Rode ved Fodfolket af en Gefrejter. Endelig fandtes ved Kompagnierne til Fods og til Hest henholdsvis nogle Tamburer og Trompetere. Haandværkere hørte i Reglen ikke til Kompagniernes planmæssige Styrke; under Tiden opføres dog Bøssemager, Sadelmager og Beslagsmed — ved Fodfolket endvidere Tømmermænd, der gjorde et Slags Pionertjeneste.

Fodfolkskompagniernes Styrke var paa Krigsfod i Reglen omtrent 100 Mand, Rytterkompagniernes 60—80. Paa Fredsfod kunde Tallet være mindre, for at spare Folk — eller større, for at spare Befalingsmænd.

Ved Dragonerne, der endnu til Dels var at betragte som beredent Fodfolk, benævnedes Chargerne som ved dette Vaaben, hvorimod Inddelingen og Styrken nærmest var den samme som ved Rytteriet.

Udenfor Fodfolk, Rytteri og Dragoner fandtes fra først af ingen regelmæssig Inddeling, hvorimod der til de enkelte Fæstninger var knyttet en Stab af Artilleri-, Fortifikations- og Fæstningsbetjente, hvis Tal rettede sig efter det lokale Behov. De to første Klasser udskiltes siden som særlige Korps.

Ved Artilleriet, der lige var kommet ud over Haandværkerstadiet, var de almindelige Officerscharger først nylig komne i Brug; foran disse sattes ofte Benævnelsen »Styk«- (f. Ex. Stykmajor), ligesom Stykjunker traadte i Stedet for Fændrik. Adskillelsen mellem Over- og Underklasser var fra først af ikke saa skarp som i de andre Vaaben; ved Slutningen af Aarhundredet hørte saaledes Arkelimester-Chargen, der oprindelig havde været meget anselig, nærmest til Underklasserne, men var iøvrigt ved at forsvinde. Særlige Underofficerscharger fandtes under Tiden, men langtfra altid. Mandskabet benævnedes Konstabler og Haandlangere (Underkonstabler); af de sidste var der som Regel dobbelt saa mange som af de første.

Ved Tøjhusene var der en Række Funktionærer med forskellige Benævnelser: Tøjmester, Tøjhusskriver, Rustmester, Over-

fyrværker o. s. v., der dels var Officerer, dels lige stillede med disse; fremdeles Fyrværkere, i hvilken Stilling de vordende Artilleriofficerer i Reglen begyndte deres Løbebane, og endelig en Del Haandværksmestre og -svende, samt Rodemestre (ɔ: Formænd) og Arkeliknægte (ɔ: Arbejdere). De 2 sidste Benævnelser var dog før 1699 gaaede af Brug og afløste af Betegnelserne Konstabler og Haandlangere.

Feltartilleri fandtes ikke paa Fredsfod; det formeredes først ved Mobilisering og inddeltes da i Reglen i Kompagnier. Fyr- og Haandværkerpersonalet holdtes da sammen i en Underafdeling for sig; til det sidste regnedes Minører og Pontonnerer, samt under Tiden Pionerer (eller »Vejberedere«). De nødvendige Forspand med tilhørende Personel organiseredes paa Krigsfod i en særlig Staldetat, der kommanderedes af en Staldmester og under denne af »Fuhrherrer« og »Skaffere«. Kuskene tilvejebragtes ved Leje eller Udskrivning for Mobiliseringens Varighed.

Af Fortifikationsbetjente fandtes Ingeniører, der førte det overordnede Tilsyn og havde de almindelige Officersgrader fra Kaptajn og op efter, samt Konduktører, Værkbaser og Voldmestre, der var knyttede til enkelte Fæstninger. For at spare Lønninger brugtes under Tiden at ansætte Ingeniører og Konduktører i Kaptajns- og Løjtnantspladser ved Infanteriregimenterne. I Spidsen for Fortifikationen stod en Generalkvartermester; den næste Grad var Generalkvartermesterløjtnant. Personale af Underklasserne (Skansegravere) fandtes kun ganske undtagelsesvis.

Til Fæstningsbetjentene regnedes foruden vedkommende Kommandant, efter Omstændighederne en Vicekommandant, Stadsmajor, Kaptajnvagtmester eller Vagtmesterløjtnant; endvidere Proviant-, Ammunitions- og Materialforvaltere, hvilke Embeder i Reglen var forenede hos én Person, men i enkelte af de største Fæstninger adskilte; en Skriver kunde være adjungeret hver af disse Forvaltere. Til Kommandantskaberne var paa sine Steder tillige knyttet Garnisonsauditører og andet Justitspersonale, Garnisonspræster, -feltskærer o. s. v.

Til Generalstaben henregnedes egentlig kun Indehaverne af de højeste Charger: Feltmarskalk, Feltmarskalkløjtnant, General, Generalløjtnant, Generalmajor og Brigadér. Organer for det, der nu forstaas ved Generalstabstjeneste, fandtes ikke paa Fredsfod; først ved Mobilisering blev der udtaget et Antal Generaladjutanter, General-

adjutantløjtnanter og Brigademajorer, der dog som oftest forblev i Nummer ved deres Regimenter. Derimod opførtes efter Omstændighederne ved Generalstaben enkelte Officerer, der i Øjeblikket var uden Ansættelse, samt en Del fagligt Personale (Ingeniører, Justitsbetjente m. fl.), der ikke hørte til bestemte Regimenter eller Fæstninger.

For Generalernes tjenstlige Stilling var der ikke fastslaaet almindelige Regler. Oprindelig var der en kommanderende General i hver af Rigets 3 Hoveddele: Feltmarskalkerne Hans Schack i Danmark, Claus Ahlefeldt i Norge og Eberstein i Hertugdømmerne. Den sidste traadte dog allerede under Frederik III ud af dansk Tjeneste, og i Norge afløstes Ahlefeldt af Ulrik Frederik Gyldenløve, der lige til Christian V's Død vedblev at føre Overbefalingen over den norske Hær, i en Del Aar med Gustav Vilhelm Wedel som en Slags Adlatus. Ogsaa i Hertugdømmerne havde under Christian V en General eller Generalløjtnant (Geyse, Arenstorff, du Mesnil) »Inspektion over Milicen og Fæstningerne«, dog med langt ringere Myndighed end den, Gyldenløve havde i Norge. I Danmark og særlig paa Sjælland har Kongen i Reglen betragtet sig selv som kommanderende General.

Generalerne var ellers i Danmark og Holsten nærmest knyttede til en enkelt Vaabenart, idet de havde Inspektion, men sjælden egentlig Kommando over de i et bestemt Distrikt (»Kanton«) garnisonerende Fodfolks- eller Rytterregimenter.[1] I Norge havde en Generalmajor Kommandoen over samtlige Tropper nordenfjælds, men ogsaa i det søndenfjældske synes Generalmajorerne at have haft en Slags Distriktskommando.

Nogle af Generalerne var tillige Kommandanter i de større Fæstninger eller Regimentschefer. Dette sidste, der tidligere havde været Reglen, var mod Slutningen af Aarhundredet dog kun undtagelsesvis Tilfældet.

Forplejningsvæsenet lededes under Frederik III's og Begyndelsen af Christian V's Regering i hvert af Rigerne af en Generalkrigskommissær. Denne var tillige en Art Mellemled i alle Forhold mellem Hærens Afdelinger paa den ene Side og den borgerlige Befolkning paa den anden, saasom med Hensyn til Indbetaling og Fordeling af de for militære Øjemed bestemte Penge- og Natural-

---

[1]) Se f. Ex. Instrux for de Deputerede ved Landetaten af 6te Febr. 1694 § 8.

ydelser, Indkvartering, Ægtkørsel, Udskrivning o. s. v. Tillige spillede han en vigtig Rolle ved Kontrollen med Afdelingernes og Underafdelingernes Økonomi, navnlig ved de hyppige Mønstringer, der afholdtes for at sikre sig, at alt var til Stede og i Orden. 1674 blev, som det ovenfor er omtalt, Generalkrigskommissærchargen hævet og Forretningerne henlagte til et Kollegium (Generalkommissariatet, de Deputerede for Landetaten). Derimod blev der vedblivende ansat Krigskommissærer for de enkelte Distrikter, med mindre denne Tjeneste var henlagt under de saa kaldte Landkommissærer[1]), Embedsmænd under Rentekammeret, der navnlig varetog Oppebørselstjenesten. Ogsaa andre Civilembedsmænd, især Amtsforvaltere, anvendtes som Kommissærer ved Forplejningstjenesten og Mønstringerne. Ved Mobilisering oprettedes særlige Feltkommissariater. For mindre Korps eller Fæstninger paa Krigsskuepladsen beskikkedes en enkelt Kommissarius.

I Spidsen for Retsplejen var der for hvert af Rigerne i Fred som i Krig en Generalauditør og under denne forskellige andre Justitsbetjente: Overauditører, Krigsfiskaler, Generalgevaldigere, Skarprettere m. fl.

Af Militærgejstlige fandtes i Fredstid kun enkelte Garnisonspræster, medens der i Tilfælde af Mobilisering ansattes Feltpræster ved Regimenterne.

Det militære Lægevæsen var endnu ved Slutningen af det 17de Aarhundrede temmelig uudviklet. Under den skaanske Krig nævnes efter hinanden flere Feltmedici, der havde et Slags overordnet Tilsyn med Sygeplejen ved Hæren, men i Fredstid fandtes ingen saadanne. Af egentlige Læger havdes kun enkelte Garnisonsmedici, hvorimod de ved Regimenterne ansatte Feltskærer eller Kirurger kun paa Barberstuerne havde faaet en rent haandværksmæssig Uddannelse.

Et ordnet Veterinærvæsen kendtes ikke. Selv til fast ansatte Beslagsmede (Kursmede, Fanesmede) findes kun enkelte Spor.

I Fredstid havde Hæren intet Trænpersonale. Ved en Hær paa Feltfod ansattes en Generalvognmester, under Tiden ogsaa Vognmestre for enkelte Regimenter eller flere saadanne. Feltartilleriets Staldetat er ovenfor omtalt.

---

[1]) Jfr. Aarsberetn. fra det kgl. Geheimearchiv, II, S. 284.

Den danske Hær 1660—99.

Efter Freden i København og Enevoldsmagtens Indførelse 1660 havde Frederik III frie Hænder til at organisere en staaende Hær; men da Krigen yderligere havde forværret Rigets i Forvejen mislige økonomiske Stilling, maatte han begynde med at foretage en betydelig Indskrænkning i den Styrke, der var stillet paa Benene i Løbet af Krigen. Ved en Reduktion i flere Hold blev de hvervede Tropper i Løbet af 3 Aar bragte ned til den Styrke, hvorved man foreløbig agtede at blive staaende, noget over 10,000 Mand, hvornæst der, særlig for at faa Mandskab til Arbejde ved de nødvendige Befæstningsanlæg, blev taget fat paa en Genoprettelse af det nationale Fodfolk. Grunden til denne Institution — hvis Princip maa føres tilbage til Middelalderens Leding og Inne, d. e. Forpligtelse til Krigstjeneste og Arbejde paa Rigets Fæstninger — var lagt af Christian IV, først (1615) ved at udlægge Krongods til Soldaterhold, senere (1621) ved at inddele alle Bøndergaarde, Adelens Arvegods undtaget, i Lægder, der hver skulde stille en Soldat. Forholdene havde dog ikke tilladt Institutionen at faa virkelig Livskraft. 4de Juli 1664 udkom derfor en Forordning, der ordnede Sagen paa et nyt og varigere Grundlag. Lægdets Størrelse, der tidligere havde været sat til et vist Antal Gaarde (først 9, siden 5), blev nu sat til 60 Tønder Hartkorn; fra Udskrivningen undtoges dog det Gods, der som Følge af Tidernes Ugunst ikke var bebygget. Soldaten skulde tages af selve Lægdet, fortrinsvis blandt Ungkarlene, og en af Lægdets Bønder skulde tage ham i Tjeneste med sædvanlig Kost og Løn; Udrustningen skulde til Dels leveres af Lægdet. Ogsaa i de kongelige Dele af Hertugdømmerne blev der foretaget en lignende Udskrivning: en Mand af 3 »Plove«.

De udskrevne Soldater anvendtes fra først af til Fæstningsarbejde, men 1666 indkaldtes de til virkelig Øvelse, da det trak op til Krig med England. Styrken organiseredes i Kongeriget i Regimenter, der, lige som det tidligere havde været Tilfældet, fik Navn efter Provinserne (1 sjællandsk, 2 jyske og 1 fynsk). Denne Mobilisering gav endvidere Stødet til en mindre Udvidelse af den hvervede Styrke og til, at en anden Del af det gamle nationale Værn, Rostjenesten (egentlig »Rusttjenesten«), atter blev kaldt til Live. Denne Institution — der ligeledes i Princippet kan føres tilbage til Middelalderen, da det som Vederlag for Adelsmandens Skattefrihed paahvilede ham at gøre Krigstjeneste til

Hest med et vist Antal Svende — havde ogsaa faaet sin første egentlige Organisation af Christian IV. 1666 blev der udskrevet en rustet Rytter af hver 300 Tønder Hartkorn frit Jordegods, hvorved der tilvejebragtes omtrent 800 Mand, fordelte til 6 Kompagnier. Rostjenesten blev dog ophævet allerede 1669.[1])

Ved Frederik III's Død havde Hæren følgende Sammensætning og Styrke:

Fodfolk: Drabantgarden (37 Hoveder), 4 hvervede og 4 nationale Regimenter á 8 Kompagnier, 15 hvervede og 11 nationale Kompagnier udenfor Regimentsinddelingen.

Kompagniernes Styrke var omtrent 150 Mand uden prima plana, Fodfolkets samlede Styrke omtrent 14,400 Mand.

Rytteri: Livgarden (134 Hoveder), 1 hvervet Regiment paa 6 Kompagnier, 9 andre hvervede Kompagnier.

Kompagniernes Styrke var 100 Mand uden prima plana, Rytteriets samlede Styrke omtrent 1650 Mand.

Dragoner fandtes ikke; de tidligere bestaaende Afdelinger af denne Vaabenart var opløste eller omdannede til Fodfolk.

Artilleri-, Fortifikations- og Fæstningsbetjente talte henholdsvis omtrent 250, 20 og 125 Hoveder, fordelte til 14 Fæstninger.

Angaaende Drabantgarden og Livgarden til Hest skal bemærkes, at disse Korps foruden til Vagttjeneste om Kongehuset anvendtes som et Slags Depot for en Del af de ved Reduktionerne afgaaede Officerer.

Endnu stod paa Bornholm en lille Hærafdeling, bestaaende af 2 hvervede og 2 nationale Kompagnier til Fods, 1 nationalt Kompagni til Hest og nogle Artilleri- og Fæstningsbetjente, i alt omtrent 700 Mand.

Hele den danske Hær var saaledes noget over 17,000 Mand stærk, hvoraf henved 600 Officerer og ligestillede. Af Underklasserne var omtrent 40 pCt. udskrevne, Resten hvervede.

I Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst — som Frederik III i Forening med Hertugen af Gottorp havde taget i Besiddelse

---

[1]) Af »Den danske Armees Organisation og Forpleining under Frederik den Tredie« har J. H. F. Jahn givet en udførlig Skildring i Milit. Repertorium, 2. R. IV. — Om Tilstanden ved Kongens Død giver en Betænkning fra Krigskollegiet af 22de Februar 1670 særdeles interessante og instruktive Oplysninger.

ved den sidste regerende Greves Død 1667 — fandtes desuden 5 hvervede Kompagnier til Fods samt nogle Artilleri- og Fæstningsbetjente, men intet Rytteri. En Nationalmilits til Hest og til Fods var projekteret, men ikke gennemført.

Denne Hær var dog langt fra stærk nok til den Revanchekrig mod Sverig, som allerede ved Tronbestigelsen (9de Februar 1670) fyldte Christian V's Tanker, og den unge Konge tog derfor strax fat paa Udvidelser i flere Retninger.

Det første og betydningsfuldeste Skridt i denne Retning var Oprettelsen af det nationale Rytteri. Kavalleriet udgjorde nemlig, henset til de Fordringer, Datidens Krigskunst stillede, en uforholdsmæssig ringe Del af den danske Hær; det var i Fredstid meget kostbart at underholde, medens det kun gjorde ringe Nytte ved den ordinære Vagt- og Garnisonstjeneste. Ved at organisere det »paa svensk Manér«[1]), kunde man imidlertid uden følelig Forøgelse af de direkte Statsudgifter skaffe det den ønskelige Udvidelse. Allerede i Efteraaret 1670[2]) blev der givet Regler for, hvorledes de hvervede Ryttere skulde underholdes, naar de fordeltes til Landsognene, hvor de lettere kunde beskæftiges paa en gavnlig Maade end i Købstadkommunerne; 2 og 2 Sogne skulde underholde en saadan »Sognerytter«. Kun faa Dage senere udlagde Kongen »af sær Kongelig Omsorg for Vore kære og tro Undersaatters Velstand saa og til Vore Rigers og Landes bedre Sikkerhed, af Vores egen Indkomst og Jordegods en anselig Sum og Antal til Ryttergods« — i Kongeriget i alt henved 30,000 Tønder Hartkorn. Bønderne paa dette Gods skulde enten selv »ride for Gaarden« eller i Stedet herfor holde en dygtig Karl og forsyne ham med Hest, Vaaben og anden Udrustning. Til Gengæld blev Gaarden fri for Størstedelen af de den ellers paahvilende Afgifter, Arbejds- og andre Naturalydelser.[3])

Paa denne Maade blev der i Kongeriget dannet 4 Rytterregimenter — 1 sjællandsk, 2 jyske og 1 fynsk — hvert paa 1000 Hoveder, i hvilket Tal dog var indbefattet en Del Sognerytteree; de

---

[1]) Krigskoll.s Betænkning, H. Schacks, J. Bjelkes og O. Powisch's Vota.

[2]) Forordning af 30te September 1670.

[3]) Forordning af 5te Oktober 1670. A. D. Jørgensen: Griffenfeld. I, S. 293. Et Par senere Forordninger om samme Genstand (27de Juli 1671 og 2den Marts 1672) gav i det hele kun nøjere Bestemmelser for Forhold, som i de første ikke var tilstrækkelig præciserede.

hvervede Rytterkompagnier, paa Livgarden nær, blev nemlig opløste, og Mandskabet fordelt til Nationalregimenterne.

1673[1]) blev endvidere Rostjenesten genoprettet som et Regiment paa 1000 Hoveder, og i Haderslev, Flensborg og Rendsborg Amter blev der ligeledes udlagt Ryttergods til et Regiment, der dog kun blev gjort halvt saa stærkt som de kongerigske. 1675 dubleredes Regimenterne paa dette sidste nær, og man fik saaledes oprettet 2 Rostjeneste- og 9 andre nationale Rytterregimenter, hvert paa 500 Heste, inddelte i 6 Kompagnier.

Ved det nationale Fodfolk forøgede Christian V saa vel den udskrevne Styrke som Antallet af Kompagnier og Regimenter. Et nyt Regiment dannedes 1670 af de i Hertugdømmerne udskrevne Kompagnier, og efter at være forstærkede ved gentagne Udskrivninger deltes saa vel dette som de 4 kongerigske Nationalregimenter hvert i 2, hvis Styrke var 8 Kompagnier à 100 Mand.

Af Udskrivningen foretoges den første[2]) paa det tidligere Grundlag af 1 Mand for hver 60 Tønder Hartkorn, øde Gods undtaget. Senere medtog man alt Gods, øde og besat, hvorimod man udvidede Lægdets Størrelse til 70 Tønder.[3]) I Løbet af den skaanske Krig blev der aarlig foretaget en »halv Udskrivning«, d. e. 1 Mand af 140 Tønder Hartkorn.[4]) De sidst anførte Udskrivninger kom dog næppe udelukkende de egentlige nationale Regimenter til Gode, idet Krigen mere og mere udviskede Forskellen mellem disse og de hvervede. Efter at Dubleringen havde fundet Sted, er saaledes de 5 ældre Nationalregimenter i Etaterne indrangerede mellem de hvervede efter Cheferne, medens i deres Sted de 5 nye er opførte umiddelbart efter Livregimenterne. Under alle Omstændigheder blev der, hvad Anvendelsen angaar, inden- og udenfor Landets Grænser, i Fæstningerne og i aaben Mark, ikke gjort Forskel paa udskrevne og hvervede Tropper.

Endnu et Par Udvidelser af det nationale Fodfolk fandt Sted under Krigen. Ved Forliget i Rendsborg i Juli 1675 tvang Kongen

---

[1]) Forordning af 17de Juni. — Se endvidere Forordninger af 24de December 1674, 15de December 1676, 24de August 1677 og 5te November 1678.

[2]) Forordn. af 9de April 1670.

[3]) Af de dertil sigtende Forordninger findes den af 18de Maj 1775 samt en senere af 1ste April 1776, i Følge hvilken de vakante Soldaterlægder skulde kompletteres, i Sjæll. Tegn., men ikke i de trykte Forordninger (Kvartudgaven).

[4]) Forordn. af 15de Decbr. 1676, 4de Novbr. 1677 og 5te Novbr. 1678.

Hertug Christian Albrecht af Gottorp til at overlade ham sine Tropper, og af disse, der beløb sig til omtrent 3000 Mand, hovedsagelig Fodfolk, var her ved Halvdelen udskrevne i de fyrstelige Amter. Hertugens Kompagnier kom dog ikke til at danne særlige Afdelinger, men blev anvendte til Komplettering af de kongelige Regimenter.[1]) Derimod blev det Mandskab, der blev udskrevet i Oldenborg, hvor Christian V 1673 faktisk, og 1676 retslig blev Eneherre, organiseret i et særligt Infanteriregiment.

Medens Christian V saaledes havde styrket den nationale Del af Hæren meget betydeligt, var han for de hvervede Troppers Vedkommende begyndt med at nedsætte Styrken. Næsten hele det hvervede Rytteri var fordelt til Nationalregimenterne. Ved Fodfolket blev et Par af Frikompagnierne opløste, medens de øvriges Styrke blev formindsket. Efter Haanden som Krigen nærmede sig, blev man dog i stærkere og stærkere Grad nødsaget til atter at ty til Hvervningerne, som fortsattes gennem hele den skaanske Fejde. I Enkelthederne at følge disse er dog i denne Sammenhæng uden Betydning, idet de nydannede Regimenter og Kompagnier paa ganske faa Undtagelser nær kun kom til at føre en efemer Tilværelse. Efter Haanden som Krigen decimerede dem, blev de opløste og anvendte til Komplettering af andre Afdelinger. Endnu maa dog berøres, at Christian V under Krigen modtog Hjælpetropper fra forskellige tyske Fyrster, og at enkelte af disse Regimenter med deres Krigsherres Samtykke traadte over i dansk Tjeneste.

At Artilleriet i Anledning af Krigen og under denne blev betydelig udvidet, er en Selvfølge; men, da Ordningen og Inddelingen skiftede fra Aar til andet uden at sætte sig blivende Spor i Udviklingen, er der ingen Grund til her nærmere at gaa ind derpaa.

Den 26de Septbr. 1679 sluttedes Freden i Lund og fra 1ste Jan. 1680 traadte en ny Fredsordning i Kraft, som i Hovedtrækkene vedblev at bestaa for Resten af Christian V's Regeringstid, selv om Enkelthederne underkastedes hyppige og undertiden ganske betydelige Forandringer. Den kan følges i de ret udførlige Reglementer

[1]) Indkomne Sager til Krigskancelliet, 1676, Nr. 573.

(d. e. Budgetter) og Etater (d. e. Fortegnelser over Regimenterne og Hærens øvrige Dele samt Officerernes Fordeling til disse), som derefter aarlig udarbejdedes og for Størstedelen endnu er bevarede.[1])

Ved Reglementet for 1680 fastsattes Hærens Styrke til 20,846 Hoveder med en Udgift af 820,778½ Rdl. foruden 3081 Gaarde, anslaaede til 32 Rdl. Stykket, eller i alt omtrent 920,000 Rdl. Styrken og Udgifterne var fordelte paa følgende Maade:

	Antal Hoveder	Rdl.	Sk.	Gaarde
Generalstab	27	28849	»	»
Kavalleri:				
Garden	408	43811	39	»
4 gevorbne Regimenter	1624	106009	66	»
8 nationale —	3256	45408	27	3052
Drabantgarden	100	10903	92	»
Infanteri:				
9 Regimenter	13054	380632	75½	»
10 Frikompagnier	1000	27517	55½	»
Artilleri- og Fæstningsbetjente	678	51381	3	»
Brød til 14,000 Mand af Infanteriet og Artilleriet	»	112000	»	»
Bornholms Milice	664	4518	25	29
Pensionærer og Gratialpersoner	35	9746	48	»

Hele Styrken med Undtagelse af 550 Mand paa Bornholm var hvervet. Af Hensyn til Landboforholdenes slette Tilstand mente man sig nemlig, med Rette eller Urette, tvungen til at afbryde den saa vel begyndte Udvikling af Hæren i national Retning. De nationale Betegnelser, som Regimenterne beholdt, havde for Rytteriets Vedkommende kun Hensyn til Forplejningsmaaden og var i øvrigt ikke andet end Navne, ved hvilke man i det rent ydre søgte at bevare Traditionen, ligesom de vel ogsaa var et Tegn paa, at man kun modstræbende brød med denne.

Generalstaben indbefattede 1 Feltmarskalkløjtnant, 2 Generalløjtnanter, 7 Generalmajorer og 2 Brigaderer, samt endvidere 5 Fortifikationsofficerer og 10 Justitsbetjente.

---

[1]) Uddrag af Reglementer og Etater findes derhos tillige med lignende Oplysninger for den norske Hær og for Marinen i smaa Haandbøger til Kongens personlige Brug.

De 13 Rytterregimenters Navne var følgende:

Garden til Hest,
Livregiment til Hest,
1ste—3dje Sjællandske Regiment,
1ste—2det Fynske —
1ste—4de Jyske —
Wedels —
Bernstorffs —

Hestgarden var 1675 udviklet til et Regiment af det fra Frederik III's Tid bestaaende Livgardekompagni; Livregimentet var hvervet 1672, Bernstorffs 1675; Wedels var et oprindelig münstersk Regiment, der under Krigen var overladt Danmark. Naar de øvrige Regimenter kaldes »nationale«, havde denne Betegnelse, som anført, tabt sin oprindelige Betydning, idet den ikke havde Hensyn til den Maade, hvorpaa Mandskabet blev tilvejebragt. Det var hvervede Tropper, der var fordelte enten til Ryttergodset, hvor Bønderne efter bestemte Regler skulde sørge for deres Underhold, eller til Landsognene i Forholdet 400 Tdr. Hartkorn om en Rytter.[1]) Med Hensyn til Navnene bemærkes, at 3dje Sjællandske var det tidligere 2det Fynske, og at 2det Fynske var det tidligere Sønderjyske. Wedels Regiment blev endnu samme Aar ligeledes sat paa national Fod og fik Navn af 5te Jyske. — Regimenterne var alle inddelte i 4 Kompagnier paa 100 Hoveder uden prima plana. Rostjenesten var hævet og erstattet med en Skat.[2])

De 9 Fodfolksregimenters Navne var følgende:

Kongens Livregiment,
Dronningens —
Prins Frederiks Regiment,
Prins Christians —
Prins Georgs —
Sjællandske —
Jyske —
Fynske —
Oldenborgske —

De 5 først nævnte var de »gamle« Regimenter, der kunde føres tilbage til Carl Gustavs Fejden, nemlig foruden de 4, der bestod ved Tronskiftet, et lignende (Prins Christians), som 1672

[1]) Forordninger af 25de Juli og 5te Juni 1680.
[2]) Forordning af 11te December 1679.

var formeret af en Del holstenske Frikompagnier, der i sin Tid havde hørt til Feltmarskalk Ebersteins Regiment; alle 5 gamle Regimenter var nu rykkede op til »Regimenter af det kongelige Hus«. Sjællandske, Jyske og Fynske Regiment nedstammede alle 3 mere eller mindre direkte fra de gamle nationale Regimenter; Jyske var f. Ex. dannet ved en Forening af de to jyske Regimenter af »2den Udskrivning« med et forhenværende münstersk Regiment, der med Feltmarskalkløjtnant Wedel var traadt i dansk Tjeneste; det kaldtes derfor i en Række af Aar for det »Jysk-Wedelske« Regiment. De nævnte 8 Regimenter var alle paa 12 Kompagnier à 125 Hoveder, hvorimod Oldenborgske Regiment, der var opkaldt efter Stedet, hvor det fra først af var udskrevet, og hvor det stadig garnisonerede, kun havde 8 Kompagnier.

De 10 Frikompagnier, der hver talte 100 Hoveder, var fordelte med et til hver af følgende Fæstninger: København, Citadellet Frederikshavn, Kronborg, Nakskov, Nyborg, Fredericia, Hals og Fladstrand, Rendsborg, Frederiksort og Glückstadt.

Med Hensyn til Kompagniernes Sammensætning maa nævnes, at man efter fransk Forbillede havde indført Grenaderer, ved Regimenterne 6 pr. Kompagni, ved Frikompagnierne 4. De samledes senere i særlige Kompagnier.

Artilleriet blev, idet Feltartilleriet var opløst, atter i ulige store Underafdelinger knyttet til Fæstningerne. Styrken var fordelt med 118 til Københavns Tøjhus, 258 til de danske Fæstninger, 150 til de holstenske samt Tøjhuset i Glückstadt, 67 til de oldenborgske Fæstninger. Der blev endvidere foretaget en delvis Adskillelse af Artilleriet i Danmark og i Holsten.

Fortifikationsbetjentenes Antal var 23, nemlig 1 Generalkvartermester og Generalingeniør, 1 Ingeniørmajor, 3 Ingeniører og 18 Konduktører, de sidste fordelte til Fæstningerne.

Af Fæstningsbetjente havdes 60, fordelte til de samme Fæstninger som Frikompagnierne og desuden til Korsør, Krempe, Steinburg, Hitler Skanse, Oldenborg, Delmenhorst og Apen.

Bornholms Milice bestod af Stab (3 Hoveder), Artilleri (14), 4 Fodfolkskompagnier, nemlig 1 hvervet (56) og 3 nationale (à 143) samt 1 nationalt Rytterkompagni (162).

Som Pensionærer og Gratialpersoner findes opført en Del Officerer af alle Grader, som havde staaet ved de opløste Regimenter, og som man ikke havde villet skille sig ved, enten paa Grund af deres Fortjenester i Krigen, eller fordi de ansaas for

særlig brugbare. Andre Officerer af de reducerede Regimenter var optagne i Drabantgarden.

Uagtet Marinerne ikke er opførte i Militær-Reglementet, skal de dog endnu nævnes her. De var bestemte til Soldateske paa Orlogsskibene og paa Holmen og forplejedes derfor i en Række af Aar under Søetaten, men maa dog til en vis Grad henregnes til Landhæren. De var organiserede efter samme Principper som dennes Afdelinger og kommanderedes af Landofficerer. 1ste Januar 1680 var der kun 1 Kompagni paa 150 Hoveder, men allerede s. A. oprettedes et Regiment paa 6 Kompagnier à 200 Hoveder, der fra 1692 overførtes til Landetatens Reglement.

I de sidste 20 Aar af sin Regeringstid førte Christian V kun Smaakrige med Hamborg (1686) og Brunsvig-Lyneborg (1693);[1]) men Forholdet til Gottorp, der i Reglen var spændt, gav flere Gange Anledning til betydelige Mobiliseringer ved Monarkiets Sydgrænse. Herved fremkom der Forandringer i Hærens Styrke og Organisation, af hvilke flere fik blivende Betydning.

Ved Mobiliseringen 1683—84 blev Hæren saaledes forøget til henved 38500 Mand med en budgetteret aarlig Udgift af c. 2 Millioner. Og da den atter blev sat paa Fredsfod, kom den til at tælle 26000 Mand, altsaa c. 6000 Mand flere end i 1680. Den aarlige Udgift ansloges til 1080000 Rdlr.

Ved Fodfolket blev de 8 gamle Regimenter udvidede til 1 Grenader- og 18 Musketerkompagnier, Oldenborgske til 1 Grenader- og 12 Musketerkompagnier. Ved Garden til Fods (som Kongens Livregiment fra 1684 var benævnet) var samtlige Kompagnier paa 113 Hoveder, ved de øvrige Regimenter Grenaderkompagnierne paa 112, de andre paa 102. Af de ved Mobiliseringen oprettede nye Afdelinger blev kun Schacks Bataillon paa 6 Musketerkompagnier ved at bestaa.[2]) Frikompagniernes Antal indskrænkedes til 5, der havde samme Styrke som Regimenternes Musketerkompagnier.

Ved Rytteriet blev alle 13 ældre Regimenter formerede paa 9 Kompagnier; disses Styrke var ved de 10 saakaldte nationale 36, ved de 3 øvrige (Garden, Livregimentet og Bernstorffs) 46 Hoveder. Af nye Afdelinger opretholdtes 8 Dragoneskadroner, der fra

---

[1]) Om disse Smaakrige se henholdsvis Hist. Tidsskrift, 6. R. IV og Mil. Repertorium, 1. R. VI. Jfr. ovenfor S. 17.

[2]) Bataillonens oprindelige Stamme var Frikompagniet i Citadellet Frederikshavn.

1686 blev organiserede i 2 Regimenter (senere kaldte Livregimentet og Holstenske) af samme Styrke og Sammensætning som de ikke-nationale Rytterregimenter.

I øvrigt opløstes de nyhvervede Afdelinger. En Del af de reducerede Officerer blev midlertidig anbragte ved Drabantgarden, der modtog en forbigaaende Udvidelse til 200 Hoveder i 6 Kompagnier, men snart atter indskrænkedes først til 100, siden til 50.

Af størst Betydning var det dog, at de specielle Vaaben 1685 modtog en regulær Organisation; Artilleriet blev inddelt i 2 Korps (eller, om man vil, Regimenter), Danske og Holstenske Artilleri, hvert med en Stab, et Tøjhus- og Haandværkerkompagni og 6 lige store egentlige Artillerikompagnier. Sammensætningen af de 2 Korps var dog foreløbig forskellig. Ved det danske var Stab og Tøjhuspersonale stærkere (ialt 131 Hoveder mod 42 ved holstenske), Kompagnierne derimod svagere (40 mod 69). Ved de danske Kompagnier var der 3 Officerer (Kaptajn, Løjtnant og Stykjunker), ved de holstenske var der 1 Løjtnant mere og desuden 4 Underofficerer og 1 Tambur. Af Mandskabet var en Tredjedel Konstabler, to Tredjedele Haandlangere. Grunden til den større Styrke, der var givet de holstenske Artillerikompagnier, kan maaske søges i, at de var bestemte til eventuelt at afgive Personel til Feltartilleriet, hvis Materiel ogsaa opbevaredes ved Tøjhuset i Glückstadt. Et Bombarderkompagni (til Betjening af Morterer), som 1686 blev oprettet ved Danske Artilleri, fik ikke nogen lang Levetid. Artilleriet i Oldenborg blev delt i 2 Kompagnier à 50 Hoveder og blev fra 1689 underlagt Chefen for Holstenske Artilleri.

Paa lignende Maade blev Ingeniører og Konduktører samlede i 2 Fortifikationsetater, en dansk og en holstensk. Begge Etater deltes 1684[1]) i 4 Kompagnier, af hvilke hvert bestod af 1 Kaptajn, 1 Over- og 2 Underkonduktører, 2 Værkbaser og 9 »Skansegravere«. Disse sidste og med dem Kompagniindelingen forsvandt dog efter 3 Aars Forløb, saa at de 2 Etater fremtidig kun kom til at bestaa af Officerer.

I de nærmest følgende Aar holdt Hærens Styrke sig ved 26000 Mand, indtil den 1688, da Striden med Gottorp atter truede med at blive akut, blev bragt op til 33000. Garden til Fods forøgedes med endnu 1 Grenaderkompagni, det blev bestemt, at Kompagniernes

---

[1]) Kgl. Ordre til Generalkommissariatet af 6te November s. A. Jfr. Tychsen: Fortifikationsetaterne og Ingenieurkorpset, S. 4 ff.

Antal ogsaa ved Oldenborgske Regiment og Schacks Bataillon, der fra nu af blev til et Regiment, skulde bringes op til 19, og et 11te Regiment, »Kurlandske«, oprettedes, hvorimod 2 Frikompagnier opløstes. Musketerkompagniernes Styrke sattes ligesom Grenaderkompagniernes til 112 Hoveder. Ved samtlige Rytterregimenter blev Kompagniernes Styrke sat op til 57 Hoveder, og der oprettedes et nyt Dragonregiment af lignende Sammensætning som de ældre.

Forliget i Altona (20de Juni 1689) bragte foreløbig de gottorpske Forviklinger til Afslutning, og Hærens Styrke blev derfor i Reglementet for 1690 atter sat ned til 26,000 Mand. Nedgangen var dog denne Gang bevirket paa en ejendommelig Maade. Den Styrke, hvormed Hæren var bleven formindsket — 6000 Mand Fodfolk og 1000 Ryttere — var ikke definitivt afgaaet, men midlertidig bortsendt som Hjælpetropper i fremmed Tjeneste. Kongen havde overladt dem til Vilhelm III, Konge af England og Arvestatholder i Holland, under hvem de 1689—97 kæmpede mod Jacobiterne i Irland og mod Ludvig XIV i Nederlandene, uden at Danmark derfor blev betragtet som krigsførende Magt. Hjælpetropperne[1]), der fik Hertug Ferdinand Vilhelm af Württemberg til Højstbefalende, bestod af 3 Rytterregimenter og 8 Fodfolksbatailloner. De første var sammensatte ved Detachering fra alle de 10 nationale Regimenter, de sidste afgivne fra de 8 gamle Fodfolksregimenter med 1 Bataillon af hvert. Ogsaa Oldenborgske Regiment afgav en Bataillon, men denne maatte aflevere alt sit Mandskab til Bataillonen af Dronningens Livregiment, der paa Overrejsen til England havde mistet 4 Kompagnier[2]), som blev opsnappede af franske Kapere.

Paa lignende Maade overlod Christian V 1692 den tyske Kejser et Korps paa 2400 Mand, nemlig 1ste Jyske Rytterregiment, det senest oprettede Dragonregiment og et Fodfolksregiment, sammensat af 1 Bataillon af Schacks og 1 af Kurlandske Regiment.[3])

Endelig blev 1694—97 Holstenske Dragonregiment overladt Hertugen af Gottorp, til hvem Forholdet en kort Tid, i det mindste i det ydre, var venskabeligt.

---

[1]) Om dette Korps se J. H. F. Jahn: De danske Auxiliairtropper, I (Kbh. 1840).

[2]) Disse udgjorde Stammen til Ludvig XIV's dansk-norske Regiment »Royal Danois«, om hvilket se Mil. Tidsskrift XVII.

[3]) Om dette Korps se Militært Repertorium, 2. R. I.

Styrken i Hjemmet gik saaledes ned til 22000 Mand, idet henved 10,000 Mand underholdtes af fremmede Magter, og Oldenborgske og Kurlandske Regiment, der næppe nogen Sinde havde naaet den planmæssige Styrke, var indskrænkede til Batailloner paa henholdsvis 5 og 4 Kompagnier. De øvrige Fodfolksregimenter var formerede paa 1 Grenader- og 12 Musketerkompagnier à 112 Hoveder. Rytter- og Dragonregimenterne havde 6 Kompagnier à 82 Hoveder. Der blev i denne Periode givet nye Bestemmelser for Ryttergodset[1]), af hvilke de, der i militær Henseende frembyder Interesse, nedenfor skal omtales.

Efter Freden i Rijswijk 1697 afgik de til Vilhelm III afgivne Hjælpetropper og kom i det følgende Aar tilbage til Moderlandet. Fodfolket indlemmedes i de 8 gamle Regimenter, som herved atter blev bragte op til 19 Kompagnier, Garden og Dronningens endog til 20. Rytterregimenterne opløstes, og Styrken fordeltes til de 9 hjemmeværende Nationalregimenter, uden at Antallet af Kompagnier ved disse forøgedes.

De Regimenter, der havde været i kejserlig Tjeneste blev 1698 overladte til Kurfyrst Frederik August III af Sachsen, der havde erhvervet den polske Krone, men endnu maatte kæmpe for Besiddelsen af denne. Fodfolks- og Dragonregimentet sendtes til Polen, hvor de efter Freden i Carlowitz 1699 opløstes; 1ste Jyske Rytterregiment derimod gik til Sachsen, hvorhen der tillige fra Danmark sendtes 3 Fodfolksbatailloner, nemlig 1 af Sjællandske og 1 af Fynske Regiment samt Resten af Kurlandske Regiment. De gjorde Garnisonstjeneste i de sachsiske Fæstninger, saa længe Kurfyrstens egne Tropper var i Polen. I Sommeren 1699 vendte de hjem, hvornæst den Kurlandske Bataillon blev opløst paa 1 Kompagni nær, der blev afgivet til Oldenborgske Bataillon, medens 1ste Jyske Rytterregiment blev reduceret til 4 Kompagnier.[2])

Endnu skal omtales, at, medens man havde opgivet den personlige Værnepligt som Middel til Rekrutering af den egentlige Hær, var Princippet gentagne Gange bragt til Anvendelse ved Bestemmelser om Landeværn. Allerede under den skaanske Fejde[3])

---

[1]) Forordn. af 10de August 1695. Jfr. Instrux for de Deputerede for Landetaten af 6te Febr. 1694 §§ 12—13.

[2]) Kgl. Ordre til Generalkommissariatet 10de Juni 1699.

[3]) Kgl. Forordning af 6te August 1675.

var et saadant organiseret, men da Krigen førtes udenfor Rigets Grænser, kom det ikke til at staa sin Prøve. Under Forviklingerne 1689 blev det paany kaldt til Live.[1]) Stiftsbefalingsmænd og Amtmænd skulde have Overkommandoen hver for sit Omraade, Herreds- og Birkefogder, skulde føre hver sit Herreds eller Birks Mandskab, andre Officerer skulde af Amtmanden beskikkes efter Fornødenhed blandt saadanne Mænd, der forhen havde gjort Krigstjeneste. Ejeren af en Helgaard skulde møde med Kaarde og Musket, Ejeren af en Halv- eller Fjerdinggaard med Kaarde og Pike, »dog hvis Almuen ikke skulde have saadant Gevær, da at medtage, hvad de kunne afstedkomme«. Paa Øerne og ved »Strandsiderne« skulde efter Amtmændenes Paabud oprettes Bavner og en Dannemand af de nærmest boende forordnes som Bavnemester.

Ligesaa skulde Borgerskabet i Stæderne inddeles i Kompagnier, forsynes med Vaaben og Ammunition og »til deres Fædrenelands Forsvar færdig holdes«, navnlig for at hindre Landgang af Kapere.

Det eneste fast organiserede Korps udenfor den egentlige Hær var dog vistnok Københavns Borgervæbning[2]), der paa en saa glimrende Maade havde modtaget Ilddaaben under Belejringen 1658—60. Lige indtil 1668 havde Væbningen derefter bestridt Vagttjenesten i Staden, lige som den under den skaanske Fejde atter havde overtaget denne, naar Garnisonen var bortkommanderet. Hver Gaard eller hvert Hus skulde stille og udruste en Mand. Disse samledes efter Kvartererne i Kompagnier, i alt 11 foruden Brandkompagniet, hvert under sin Fane. Af Officerer havde et Kompagni 1 Kaptajn, 1 Løjtnant og 1 Fændrik. Staben bestod af en Stadshauptmand (før 1676 Stadsoberst) som Chef, en Adjutant, der exercerede Mandskabet, og en Mønsterskriver, der førte Rullerne.[3]) Den førstnævnte lønnedes af Militærreglementet, de 2 sidste af Magistraten. Kaptajner udnævntes af Kongen, der ligeledes stadfæstede de lavere Officerers Udnævnelse.[4]) Alle Befalingsmænd lige ned til Gefrejtere var fritagne for borgerlige Ombud.

---

[1]) Kgl. Forordning af 8de Juni 1689.
[2]) O. Nielsen, Københavns Hist. og Beskr., V, 458 ff.
[3]) Sjæl. Tegnelser 24de April 1676.
[4]) Registratur ov. kgl. Ordres og Resolutioner, 30te Decbr. 1699.

Ved Tronskiftet, den 25de August 1699, var Hærens Styrke, Sammensætning og Fordeling i Danmark, Hertugdømmerne og Grevskaberne følgende:

Generalstab.

1 General: Ferdinand Vilhelm Hertug af Württemberg-Neustadt, Oberst for Livgarden til Fods.

2 Generalløjtnanter: Hans Christian Schack, Oberst for et hvervet Infanteriregiment, Kommandant i København,
Samuel Christoph Plessen, Oberst for Livgarden til Hest.

8 Generalmajorer: Andreas Fuchs, Kommandant i Rendsborg,
Charles Damas Cormaillon,
Jobst Scholten, Chef for Fortifikationsetaten i Holsten,
Laurids Munk, Oberst for Danske Artilleri,
Andreas Harboe, Oberst for Holstenske Artilleri,
Adam Frederik Trampe,
Carl Rudolf Prins af Württemberg-Neustadt og
Johan Rantzau.

3 Brigaderer: Anton Günter Pottendorf, Kommandant i Oldenborg,
Hartvig Passau, Kommandant i Glückstadt, og
Johan Didrik Haxthausen, Oberst for Dronningens Livregiment.

Under Generalstaben opførtes endvidere:
2 Oberstløjtnanter og
Stadshauptmand i København: Niels Enevoldsen.

Fodfolk.

10 Regimenter, hvoraf 1 Marineregiment,
1 Bataillon og
2 Frikompagnier,

alle hvervede. Regimenterne garnisonerede i Købstæderne, fortrinsvis Fæstningerne; Antallet af Kompagnier var noget forskelligt; se i øvrigt Oversigten Side 90. Af de 2 Frikompagnier garnisonerede det ene i Hals og Fladstrand, det andet i Hitler Skanse.

En Regimentsstab bestod foruden af Stabsofficererne af:
1 Regimentskvartermester,
1 Auditør,
1 Adjutant,
1 Regimentsfeltskær med Svende,
5 Skalmejeblæsere og
1 Gevaldiger med Stokkeknægt.

Garden havde 6 Skalmejeblæsere og desuden en Regimentstambur. — Antallet af Stabsofficerer var ved de 8 gamle Regimenter noget større end det normale (1 Oberst, 1 Oberstløjtnant og en Major), eftersom der havde været fuld Besætning

af Stabsofficerer saa vel ved den hjemmeværende Del af Regimentet som ved de Batailloner, der havde været i fremmed Sold; Fynske Regiment havde endog 2 Oberster, 2 Oberstløjtnanter og 3 Majorer. Ved Oldenborgske Bataillons Stab var ansat

1 Auditør og Regimentskvartermester,
1 Feltskær og
1 Gevaldiger med Stokkeknægt.

Et Grenaderkompagnis Styrke var 112 Hoveder, nemlig:

1 Kaptajn,
1 Premierløjtnant,
1 Sekondløjtnant,
3 Sergenter,
1 Furér,
3 Korporaler,
2 Tamburer og
100 Grenaderer.

Et Musketerkompagni talte 81 Hoveder, nemlig:

1 Kaptain,
1 Premierløjtnant (ved Livkomp. Kaptajnløjtn.),
1 Sekondløjtnant,
2 Sergenter,
1 Furér,
3 Korporaler,
2 Tamburer,
2 Tømmermænd,
6 Gefrejtere og
62 Menige.

Garden havde 2 Gefrejtere og 8 Menige mere pr. Musketerkompagni, altsaa 91 Hoveder. Ved Marineregimentet var alle Kompagnierne lige stærke: 100 Grenaderer eller 10 Gefrejtere og 90 Musketerer. Foruden de anførte 3 Officerer pr. Kompagni havde Garden 6, hvert af de 7 andre gamle Regimenter 3, Schacks 2, Oldenborgske Bataillon 1 Fændrik; Marineregimentet derimod 1 Fændrik pr. Komp.

Frikompagniernes Styrke var foruden Chefen, Fæstningskommandanten, 50 Hoveder, nemlig:

1 Løjtnant eller Fændrik,
1 Sergent,
2 Korporaler,
1 Tambur,
5 Gefrejtere og
40 Menige.

Rytteri og Dragoner.

13 Rytterregimenter, hvoraf 3 paa hvervet og 10 paa national Fod,
2 Dragonregimenter paa hvervet Fod.

Samtlige Regimenter var paa 6 Kompagnier med Undtagelse af 1ste Jyske, der efter Hjemkomsten fra fremmed Tjeneste kun talte 4. Se i øvrigt Oversigten Side 91.

Regiment	Chef	Antal Komp. Grenader	Antal Komp. Musketer	Stabskvarter	Garnisoner
Garden til Fods	General Ferd. Vilh. Hertug af Württemberg-Neustadt	2	18	København	København 10, Frederiksborg og Slangerup 1, Roskilde 2, Køge 2, Præstø og Vordingborg 1, Næstved 2 og Holbæk 2 Kompagnier.
Dronningens Livregiment	Brigadér Johan Didrik Haxthausen	2	18	Glückstadt	Glückstadt 15, Krempe 5 Komp.
Prins Frederiks Regiment	Oberst Palle Krag	1	18	København	København 7, Kronborg 5, Kalundborg 4, Korsør og Skelskør 3 Komp.
Prins Georgs Regiment	— Claus Ulrik Roepstorff	1	18	Flensborg	Flensborg 10, Frederiksort 3, Rendsborg 6 Komp.
Prins Carls Regt.	— Christopher Bielke	1	18	Itzehoe	Itzehoe 7, Rendsborg 7, Glückstadt 3, Altona 2 Komp.
Sjællandske Regt.	— Georg Christoph Puttkamer	1	18	København	København 12, Kronborg 4, Holbæk 1, Slagelse 2 Komp.
Jyske Regt.	— Herman Frederik Boyneburg	1	18	Fredericia	Fredericia 6, Kolding 1, Ribe 2, Haderslev 2, Rendsborg 8 Kp.
Fynske Regt.	— Jacob de Bruin	1	18	Odense	Odense 6, Nyborg 4, Assens 1, Faaborg 1, Svendborg 1, Rendsborg 6 Komp.
Schacks Regt.	Generalløjtn. Hans Chr. Schack	1	12	København	København (Christianshavn og Citadellet.)
Marineregt.	Oberst Frederik Gersdorff	1	10	København	København.
Oldenborgske Bataillon	— Erhard Baron Wedel	1	5	Oldenborg	Oldenborg og Delmenhorst.

Regiment	Chef	Stabskvarter	Garnisoner eller Distrikt.
Livgarden til Hest	Generalløjtn. Samuel Christoph Plessen	København	København.
Livregiment til Hest	Oberst Chr. Ditlev Greve Reventlow		Flensborg og Haderslev Amter, Slesvig Domkapitels Gods.
1. Sjæll. Regt.	— Claus von See	Frydendal (Tudse Hrd.)	Holbæk, Dragsholm, Kalundborg, Ringsted, Sorø og Andvorskov Amter
2. — —	— Mathias Numsen	Ringsted	Ringsted, Andvorskov, Roskilde og Vordingborg Amter.
3. — —	— Baltzer Fred. Rabe	Slagelse	Andvorskov, Korsør og Sæbygaards Amter.
1. Jyske —	— Fred. Leegaard	Bratskov (Ø. Han Hrd.)	Vendsyssel, Thy og Mors
2. — —	— Adam Marcus Uterwick	Eltang (Brusk Hrd.)	Kolding Amt.
3. — —	— Ditlev Brockdorff	Bramminge (Gjørding H.)	Ribe, Kolding, Lundenæs og Bøvling Amter.
4. — —	— Jørgen Rantzau	Taastrup	Kolding, Stjernholm og Aarhus Amter.
5. — —	— Adam Ehrenreich Prehn	Viborg	Skanderborg, Silkeborg, Kalø, Mariager, Aalborg, Dronningborg, Skivehus og Hald Amter.
1. Fynske —	— Schack Baron Brockdorff	Odense	Odense, Rugaard og Nyborg Amter.
2. — —	— Frederik Ahlefeldt	Gribsvad (Vends Hrd.)	Assens, Hindsgavl, Rugaard og Odense Amter.
Bernstorffs —	— Eggert Ditlev Bernstorff	Segeberg	Segeberg og Rendsborg Amter
Livregt. Dragoner	— Ulrik Frederik Valdemar Baron Løvendal	Uetersen	Herskabet Pinneberg.
Holstenske Dragon-Regt.	— Cæsar la Batt	Rendsborg	Rendsborg By og Amt, Angel, Flensborg Amt.

Et Rytterregiments Stab bestod foruden af de 3 sædvanlige Stabsofficerer af:

1 Auditør, tillige Regimentskvartermester,
1 Feltskær med Svende,
1 Gevaldiger med Stokkeknægt og
1 Pavker.

Ved Livgarden havdes desuden:

1 (særlig) Regimentskvartermester.
1 Adjutant og
1 Mønsterskriver,

ved de nationale Regimenter 1 Regimentsskriver (til Varetagelse af de Ryttergodset vedrørende Forretninger.)

Et Rytterkompagni talte 57 Hoveder, nemlig:

1 Ritmester,
1 Løjtnant (ved Livkomp. Kaptajnløjtnant),
1 Kvartermester,
3 Korporaler,
1 Trompeter og
50 Menige;

ved Livgarden kaldtes Løjtnanten Premierløjtnant og havdes desuden

1 Kornet og
1 Trompeter.

Ved nogle af Regimenterne stod en Stabsofficer i Ritmesters Nummer eller en Ritmester i Løjtnants Nummer. Desuden pensioneredes af Ryttergodsets Indtægter indtil anden Ansættelse: 2 Generalmajorer, 4 Oberster, 3 Oberstløjtnanter, 9 Ritmestre, 6 Løjtnanter og 1 Kornet.

Et Dragonregiments Stab var sammensat som et Rytterregiments, dog var der i Stedet for Pavkeren 4 Skalmejeblæsere.

Et Dragonkompagni talte 67 Hoveder, nemlig:

1 Kaptajn,
1 Løjtnant (ved Livkomp. Kaptajnløjtn.)
1 Sergent,
3 Korporaler,
1 Tambur og
60 Menige.

Livregimentet havde 1 Grenaderkompagni, ved hvert af Holstenske Dragonregiments Kompagnier var 6 af de Menige Grenaderer.

Artilleri.

Danske Artilleri, under Generalmajor Laurids Munk, bestod af Staben og 1 Tøjhuskompagni (i København) samt 5 Artillerikompagnier (i København, Kronborg, Nyborg og Fredericia).

Holstenske Artilleri, under Generalmajor Andreas Harboe, bestod af Staben og 1 Fyr- og Haandværkerkompagni (Rendsborg) samt 6 Artillerikompagnier i Holsten (Rendsborg, Glückstadt og Frederiksort) og 1 i Oldenborg.

Ved Danske Artilleri hørte til Staben, foruden Chefen og 1 Major:

1 Tøjhusskriver,
2 Undertøjhusskrivere,

1 Rustmester,
8 Rustknægte,
1 »Mester-Kunstbøssemager« og
1 Regimentskvartermester.

Tøjhuskompagniet, som var Livkompagni, bestod af:

1 Kaptajnløjtnant,
2 Stykjunkere,
12 Fyrværkere,
12 Konstabler,
24 Haandlangere og
1 Tambur;
1 Minørkaptajn,
1 Minørmester med 5 Minørsvende,
1 Krudtmester med 2 Svende,
4 »Kvæstede« (d. e. Invalider) til Vagthold,
2 Opvartere til Vagten,
2 Kuske og
4 Arbejdskarle; endvidere
13 Haandværksmestere og 17 Svende, nemlig:

1 Grovsmed	med 8	Svende,
1 Klejnsmed	— 1	—
1 Sværdfejer,		
1 Bøssemager	— 1	—
1 Skæfter,		
1 Drejer	— 1	—
1 Snedker,		
1 Tømmermand	— 2	—
1 Hjulmand	— 1	—
1 Lavetmager	— 2	—
1 Bromester,		
1 Sadelmager,		
1 Skifferdækker og		
1 Bødkersvend.		

Et Artillerikompagi bestod af 33 Hoveder:

1 Kaptajn,
1 Løjtnant,
1 Stykjunker,
10 Konstabler og
20 Haandlangere.

Et af Kompagnierne (paa Kronborg) havde dog 12 Konstabler og 24 Haandlangere, og udenfor Kompagnierne fandtes i Korsør samt i Hals—Fladstrand, hvert Sted:

1 Stykløjtnant,
2 Konstabler og
5 Haandlangere.

Ved Holstenske Artilleri bestod Staben, foruden af Chefen, 1 Oberstløjtnant og 1 Major, af:

2 Tøjhusskrivere (1 for Felt- og 1 for Fæstningsartilleriet),
1 Undertøjhusskriver (for Feltartilleriet),
1 Auditør, tillige Regimentskvartermester og Adjutant, samt
1 Feltskær;
endvidere i Oldenborg
1 Rustmester.

Fyr- og Haandværkerkompagniet bestod af:
1 Tøjmester,
1 Fyrværkerløjtnant,
1 Stykjunker,
12 Fyrværkere og
1 Minørløjtnant med 6 Svende; endvidere
11 Haandværksmestre og 15 Svende, nemlig:

1 Grovsmed	med	4	Svende,
4 Bøssemagere,			
1 Drejer	—	1	—
1 Tømmermand	—	4	—
1 Hjulmand	—	4	—
1 Lavetmager	—	1	—
1 Sadelmager	—	1	— og
1 Bødker.			

Et Artillerikompagni i Holsten bestod af 61 Hoveder:
1 Kaptajn,
1 Løjtnant (ved Livkomp. Kaptajnløjtnant),
1 Stykjunker,
3 Underofficerer,
2 Underfyrværkere,
2 Underminørsvende,
14 Konstabler,
36 Haandlangere og
1 Tambur.

I Oldenborg talte Kompagniet 37 Hoveder, nemlig foruden de 3 Officerer:
2 Fyrværkere,
2 Underofficerer,
10 Konstabler og
20 Haandlangere.

Desuden fandtes i Steinburg og Hitler Skanse:
hvert Sted 1 Konstabel og henholdsvis 1 og 2 Haandlangere.

Fortifikation.

Fortifikationsetaten i Danmark, under Oberst Hans Erasmus v. d. Pfordten, bestod foruden af Chefen af 15 Hoveder, nemlig:
1 Oberstløjtnant,
1 Generalkvartermesterløjtnant,
1 Ingeniørkaptajn,
3 Overkonduktører,
2 Konduktører,

4 Underkonduktører,
1 Værkbase og
2 Tornplantere.

Udenfor Etaten fandtes:

1 Ingeniørkaptajn ved Københavns Tøjhus,
1 Voldmester - — Fæstning.
1 Konduktør - Kronborg —

Fortifikationsetaten i Holsten, under Generalmajor Jobst Scholten, bestod foruden af Chefen af 13 Hoveder, nemlig:

1 Oberst,
2 Ingeniørkaptajner,
3 Overkonduktører,
2 Konduktører og
5 Underkonduktører.

Udenfor Etaten fandtes

1 Værkbase og 1 Tornplanter ved Rendsborg Fæstning.

Drabantgarde.

Drabant-Hauptmand: Oberst Christopher Bielke, tillige Chef for Prins Carls Regiment, og desuden 56 Hoveder, nemlig:

2 Førere,
2 Underførere,
50 Drabanter,
1 Regimentskvartermester og
1 Auditør.

Fæstningsofficerer og -betjente.

København og Christianshavn.

Kommandant: Generalløjtnant Hans Chr. Schack, tillige Kommandant i Citadellet Frederikshavn,

1 Vicekommandant,
1 Vagtmesterløjtnant,
1 Adjutant,
1 Materialforvalter,
2 Præster (1 dansk og 1 tysk) og
1 Auditør.

Citadellet Frederikshavn.

1 Vicekommandant,
1 Vagtmester,
1 Proviantforvalter,
1 Kornmaaler,
1 Auditør,
1 Profos,
1 Skolemester og
1 Smed.

Kronborg.

Kommandant: Oberst Hans Erasmus v. d. Pfordten,

1 Vagtmesterløjtnant,
1 Proviantforvalter,

1 Auditør,
1 Profos med Stokkeknægt,
4 Haandværkere og
10 »Fanger«.

Korsør.
Kommandant: Oberstløjtnant Peter Knapsted,
1 Stokkeknægt.

Nyborg.
Kommandant: Oberst Henning Matthias Pogrell,
1 Kaptajnvagtmester,
1 Skriver og
1 Stokkeknægt.

Fredericia.
Kommandant: Oberstløjtnant Christian Wilcken,
1 Vagtmesterløjtnant,
1 Skriver,
1 Skarpretter (for Jylland og Fyn) og
1 Stokkeknægt.

Hals og Fladstrand:
Kommandant: Major Hans Vilhelm Auerswald,
1 Opsynsmand,
1 Feltskær og
1 Stokkeknægt.

Frederiksort.
Vicekommandant: Oberstløjtnant Johan Siegismund Fuchs,
1 Vagtmesterløjtnant,
1 Proviantkommissær,
1 Præst,
1 Klokker,
1 Feltskær,
1 Tømmermand,
1 Smed og
1 Stokkeknægt.

Rendsborg.
Kommandant: Generalmajor Andreas Fuchs,
1 Stadsmajor,
1 Vagtmesterløjtnant,
1 Adjutant,
1 Proviantkommissær,
1 Materialskriver,
1 Garnisonsmedicus,
1 Feltskær,
1 Bøssemager,
1 Auditør,
1 Gevaldiger med 2 Stokkeknægte og
50 »Fanger«.

Glückstadt.
Kommandant: Brigadér Hartvig Passau,
1 Vicekommandant,
1 Stadsmajor,
1 Adjutant,
1 Proviantkommissær,
1 Gevaldiger med Stokkeknægt,
1 Evertfører.

Steinburg.
Kommandant: Major Frederik Redegelt.

Hitler Skanse.
Kommandant: Major Thomas Haliborton,
1 Feltskær,
1 Proviantforvalter,
1 Evertfører.

Oldenborg.
Kommandant: Brigadér Anton Günter Pottendorf,
1 Kaptajnvagtmester,
1 Proviantforvalter,
1 Stokkeknægt.

Delmenhorst.
Kommandant: Oberstløjtnant Anton Günter zur Hellen af oldenborgske Batl.,
1 Vagtmesterløjtnant,
1 Stokkeknægt.

Bornholms Milice.

Kommandantskab:
Oberstløjtnant Andreas Bugenhagen (tillige Chef for 1 Kompagni til Fods og 1 til Hest),
1 Auditør,
1 Feltskær,
1 Profos og
2 »Piloter«.
Material- og Ammunitionsforvaltertjenesten varetoges af Amtsskriveren.

3 Kompagnier til Fods, hvert med:
1 Kaptajn.
1 Løjtnant,
1 Fændrik,
1 Capitaine d'armes,
2 Sergenter,
3 Korporaler,
1 Tambur og
133 Menige (»gaa for deres egne Gaarde«).

1 Kompagni til Hest, med:
2 Løjtnanter,

1 Kornet,
2 Kvartermestre,
6 Korporaler,
2 Trompetere og
150 Ryttere (»ride for deres egne Gaarde«).

Artilleri paa Hammershus:
1 Kaptajn (der tillige forrettede Konduktørtjeneste),
1 Løjtnant,
1 Stykjunker,
1 Arkelimester,
4 Konstabler og
et ubestemt Antal Haandlangere (»tages af Landet«);

desuden i Rønne:
2 Konstabler og
6 Haandlangere.

Paa Christiansø fandtes:
1 Frikompagni med 3 Officerer samt
1 Stykløjtnant.
Hele Besætningen, 86 Hoveder, henhørte under Søetaten.

Justits.

Foruden det til Regimenterne og Fæstningerne hørende Personale fandtes:
1 Generalauditør: Elias Hübsch,
2 Overauditører (1 i Danmark, 1 i Holsten),
2 Krigsfiskaler (ligeledes),
1 Generalgevaldiger,
1 Undergevaldiger (i Holsten),
2 Justitssergenter (1 i Danmark, 1 i Holsten),
1 Stokmester og
1 Skarpretter med 2 Knægte.

Kommissariat.

»Deputerede ved Søetaten og ved Landmilitsens Etat« var:
Gehejmeraad, Baron Jens Juel,
— Peter Brandt,
— Matthias Moth,
— Jens Harboe, Overkrigssekretær,
Etatsraad Reinhold Meier og
Justitsraad Oluf Hansen.

Ved selve Kommissariatet var ansat (jfr. S. 66):
1 Bogholder med 2 Kopister,
2 Kommissarieskrivere (Kontorchefer), hver med 1 Kopist,
1 Fyrbøder,
1 Bud og
1 Soldat af Garnisonen som Ordonnans;

udenfor samme:

1 Overkrigskommissær for Sjælland,
2 Krigskommissærer, henholdsvis for Fyn og for Jylland, samt
1 Overkrigskommissær og
1 Kvarterkommissær for Hertugdømmerne.

Krigskancelli.

1 Overkrigssekretær: Gehejmeraad Jens Harboe,
1 Krigssekretær,
1 Kancelliforvalter,
2 Kancellister,
2 Kopister samt
1 Opvarter og Fyrbøder.

Efter Militærreglementet for 1699 var Hærens Forplejningsstyrke følgende:

	Antal Hoveder
Generalstaben	16
Drabantgarden	56
Garden til Hest	362
2 Rytterregimenter paa hvervet Fod	694
9 — — national —	3163
2 Dragonregimenter	820
Garden til Fods	1881
8 andre Regimenter, Oldenborgske og Kurlandske Batl.	13097
Marineregimentet	1255
2 Frikompagnier	102
Artilleri	742
Fortifikationen	28
Fæstningsbetjente	165
Bornholms Milice	613
Justits, Kommissariat, Kancelli	27
Tilsammen...	23021

Den aarlige ordinære Udgift til Hæren var anslaaet til 837704 Rdlr.

Extraordinært var anslaaet til:

Fæstningerne (se Side 105)	14750	Rdl.
Artillerimateriel m. v. (se Side 128)	5400	—
Rendsborg nye Tøjhus (se Side 127)	1400	—
Reparation af Barakker og »Corps de Guarder«	1200	—
	22750	Rdl.

Med Hensyn til de ordinære Udgifter bemærkes:

Nationalrytteriet betaltes af »Nationalkasserne«, der havde Indtægterne af 3754 Gaarde, og som foruden Udgifterne til Regimenterne afholdt et Pensionsbeløb af 4483½ Rdl.

Bornholms Milice lønnedes foruden med Penge med 79 Gaarde.

De Afdelinger (1 Rytter-, 1 Dragon- og 1 Infanteriregiment), som ved Aarets Begyndelse var i fremmed Tjeneste, er ikke opførte i Reglementet (se Side 86).

Ved Christian V's Død var alle Afdelinger, der havde været i fremmed Tjeneste enten hjemkaldte eller opløste. Styrken var da et Rytterregiment paa 4 Kompagnier (233 Hoveder) større, og 3 Kompagnier Fodfolk (245 Hoveder) mindre end ved Aarets Begyndelse. De andre Forandringer var uden Betydning.

Kompagniernes Fordeling til de forskellige Landsdele var, i det mindste i Hovedsagen, saaledes:

	Fodfolk	Rytteri	Artilleri
Sjælland	82	24	4
Fyn	13	12	} 1
Jylland	10	28	
Slesvig	15	9	1
Holsten	60	15	5
Oldenborg	6	»	1
Bornholm	3	1	1
	189	89	13

Fæstningsvæsenet i Danmark. Ligesom de fleste andre europæiske Stater besad Danmark i det 17de Aarhundrede et betydeligt Antal Fæstninger, bestemte dels til at forsvare Grænserne mod fjendtlige Indfald, dels til at sikre Forbindelsen mellem de adskilte Landsdele. Christian IV, Frederik III og Christian V havde alle tre vist levende Interesse for at forbedre Befæstningssystemet, og Størstedelen af Fæstningerne var ogsaa af ret tidssvarende Konstruktion. Deres Tal var dog for stort, saa vel i Forhold til de Pengemidler, man i Fredstid havde Raad til at anvende paa dem, som i Forhold til de Tropper, man i Krigstid ret vel kunde undvære til deres Besætning. Tilmed var de gennemgaaende for smaa til at kunne binde en betydelig Del af en fjendtlig Hær. Kun København og Rendsborg dannede i saa Henseende Undtagelser fra Reglen. Den første af disse rummede fra gammel Tid Hærens og Flaadens vigtigste Etablissementer, den anden havde efter sin Udvidelse under Christian V faaet en lignende Betydning for Hæren i Holsten.

Paa Grund af Monarkiets spredte Beliggenhed var en af Befæstningssystemets Hovedopgaver den, at sikre Forbindelsen mellem Landsdelene. Overfarten over Store Bælt dækkedes af Korsør og

Nyborg, over Lille Bælt af Fredericia. I det nordlige Jylland skulde Skanserne ved Hals og Fladstrand dække Forbindelsen med Øerne, og, især sidstnævnte, tillige med Norge. Frederiksort (tidligere Christianspries) var anlagt for at lette Adgangen til Søs fra Øerne til Halvøens sydlige Del; den havde i sin Tid korresponderet med Nakskov, der imidlertid 1690 var nedlagt som Fæstning.

København og Kronborg, der i tidligere Dage havde tjent som Støttepunkter for Overfarten til de skaanske Provinser, var nu at anse som Grænsefæstninger mod Øst. Navnlig den første havde som saadan stor Betydning, saa vel under en Forsvars- som under en Angrebskrig.

Christiansø var et i Østersøen fremskudt Støttepunkt for Flaaden. Hammershus kunde derimod kun faa Betydning for selve Bornholms Forsvar.

Holstens Sydgrænse, siden 1658 den eneste Landgrænse paa Monarkiets sydlige Krigsskueplads, laa aaben; Mangel paa Samvirken med Gottorp gjorde en rationel Forsvarsplan umulig. Det havde været paatænkt at befæste Oldesloe og at anlægge Værker bag Bille-Floden, men det var ikke blevet til noget. Elb-Linien forsvaredes af Fæstningen Glückstadt og den lille Hitler Skanse. Bag Glückstadt laa det ubetydelige Steinburg, der skulde spærre Vejen fra Hamborg ind i Marsken. Den havde tidligere været sekunderet af Breitenburg og Krempe, der dog begge var opgivne, om end Værkerne endnu 1699 ikke var sløjfede. Hovedadgangen til Sønderjylland forsvaredes af Rendsborg, efter København Monarkiets vigtigste Vaabenplads.

Grevskaberne havde bevaret deres eget Forsvarssystem, der dog var alt andet end betryggende. Hovedfæstningen var Oldenborg og foruden denne holdtes endnu kun Slottet Delmenhorst besat. Fortet Apen og Skansen Ellenserdamm paa Vestgrænsen, samt Slottet Oevelgönne paa Østgrænsen blev ikke længere betragtede som Fæstninger. Selv Fæstningen Christiansborg, som Christian V havde anlagt ved Jademundingen for at dække Grevskabernes Forbindelse ad Søvejen med Holsten (Glückstadt), var atter opgiven.

Om de ved Christian V's Død bestaaende Fæstninger skal her anføres nogle korte Oplysninger, særlig vedrørende deres Tilblivelse og deres Tilstand paa nævnte Tidspunkt.[1])

---

[1]) I Hovedsagen efter Planer og Beskrivelser i Ingeniørkorpsets Arkiv.

Københavns Befæstning[1]) var i sin daværende Skikkelse i Hovedsagen grundlagt af Christian IV, der havde arbejdet paa at bringe de fra det 16de Aarhundrede bestaaende Værker i Overensstemmelse med den nyere (hollandske) Krigsbygningskunsts Principper. Paa Vest- og Nordsiden havde han fulgt den ældre Befæstningslinie: langs Stranden (der da gik lige til Slotsholmen) samt den nuværende Vestervoldgade og Nørrevoldgade til Nørreport. Paa denne Strækning havde han dækket de gamle Murværker med Jord, nedbrudt en Del af Taarnene, der havde besørget Flankeringen, og erstattet dem med Bastioner. Den nordlige Del af den gamle Befæstning, der omtrent fulgte den nuværende Gothersgade, havde han ganske nedbrudt og flyttet den til dens senere Plads fra Nørreport til hen imod det Sted, hvor nu Toldboden ligger. Paa Fløjen ud imod Sundet havde han anlagt en stor Skanse, der siden omdannedes til Citadel. Ogsaa Christianshavn havde han nødtørftig befæstet.

Christian IV havde dog næret videre gaaende Planer, som, hvis de var bleven gennemførte, i senere Tider kunde have haft overordentlig Betydning. Han havde paatænkt at lade »Søerne« saa at sige danne Fæstningens Grav. Bag disse skulde Hovedforsvaret lægges; Mellemrummene skulde spærres ved Brohoveder (ved Ladegaarden og Ravnsborg), og Fløjene dækkes ved befæstede Linier (fra Kallebodstrand til St. Jørgens Sø og fra Sortedamssøen til Sundet), Hvor Linien stødte til Sortedamssøen, skulde der anlægges et Slags Citadel (Ny Vartov). Denne fremskudte Linie blev paabegyndt 1630, men aldrig fuldført efter Planen. Da man frygtede for at mangle Folk til dens Besættelse, opgav man under Belejringen 1658 ganske at forsvare den, og de halvt fuldførte Værker blev endog vendte mod selve Staden og af Carl Gustav benyttede som Cerneringslinie.

Ogsaa den egentlige Hovedfæstning var 1658 i en maadelig Forfatning, men efter Fredsslutningen tog Frederik III fat paa at forbedre den. Først anlagdes af Hollænderen Ruse i Aarene 1662—1665 Citadellet, ligesom en Del af Vestervold og Christianshavns Vold udbedredes; derpaa tog man fat paa Resten af Fæst-

---

[1]) Militært Tidsskrift XIII. O. Nielsen: Københavns Historie og Beskrivelse IV—V. Militært Repertorium 2 R. V. (Jahn: Henrik Ruse). S. A. Sørensen: Københavns Belejring 1658—59.

ningen, og i Christian den V's første Regeringsaar havde denne i Hovedsagen faaet den Form, som den beholdt i omtrent 200 Aar.[1]) Senere lod Christian V Gravene uddybe og forsyne med Batardeauer, men der blev endnu kun anlagt enkelte Raveliner, navnlig foran Portene. 1685 paabegyndtes Anlægget af de endnu existerende Volde, der dækker Nyholm mod Søen, og s. A. blev der fastslaaet en Demarkationslinie, der gik i en Bue omtrent fra den nuværende Værnedamsvej i Vest til Gl. Kalkbrænderi i Øst.

1699 var København saaledes en nogenlunde tidssvarende Fæstning, der baade fra Land- og Søsiden var i Stand til at modstaa et alvorligt Angreb.[2])

Kronborg med sin bastionerede og til Dels kassematterede indre Vold var 1671 af Ruse forsynet med nye Udenværker: mod Landsiden et Kronværk med vaad Grav og Ravelin, mod Søsiden nogle Søbatterier. Fæstningen var i og for sig ret stærk, men ude af Stand til at beherske Sundet.

Christiansø, anlagt 1684—86 paa Ærtholmene, bestod af et Par Taarne omgivne af Kampestensmure og havde en lille, men god Havn.

Korsør var at betragte som et lukket Søbatteri. En Vold med 4 Bastioner omgav et Taarn og nogle andre ældre Bygninger, der benyttedes til Magasiner o. lign. Den var i ret god Stand.

Nyborg var omgiven af en Vold med 7 Bastioner af forskellig Form. Mod Landsiden var den omgiven dels af vaade Grave, dels af naturlige Moradser; foran laa et Par Raveliner og Kontregarder. Mod Søsiden fandtes kun et simpelt Brystværn. Det hele var i høj Grad forældet og forfaldent.

Fredericia, tidligere Frederiksodde, var anlagt af Frederik III, og forsvaredes mod Landsiden af en halvkredsformet Vold med 7 Bastioner, vaad Grav og dækket Vej; i næsten alle Bastionerne fandtes Kavallerer; foran laa nogle Raveliner. Mod Søsiden bestod Befæstningen af en lettere Linie med Bastioner og Flecher. Et Citadel, der skulde have ligget i Fæstningens sydøstlige Hjørne, var ikke fuldført.

Hals ved Indløbet til Limfjorden var en gammel, ubetydelig Stjerneskanse.

---

[1]) Amagerport er bygget 1665, Vesterport 1668 og Nørreport 1671; Østerport fik derimod først sin endelige Plads 1708.

[2]) En udførligere Beskrivelse af Fæstningens Tilstand vil blive given nedenfor.

Fladstrand, anlagt 1687, bestod af et Taarn, omgivet af et »Tranchement« med til Dels bastioneret Grundrids. Nord herfor laa en i Frederik III's Tid anlagt Skanse.

Frederiksort ved Indløbet til Kielerfjord var anlagt 1664—67 af Ruse omtrent paa samme Sted, hvor Christian IV i sin Tid havde anlagt Skansen Christianspries. Den bestod af en Vold med 5 Bastioner, omgiven af vaade Grave, nogle Raveliner samt dækket Vej med Kontregarder og Forgrav. I den dækkede Vej fandtes nogle Søbatterier.

Rendsborg var Rigets mest moderne Fæstning og bestod af 3 Dele: Altstadt, paa en Ø i Ejderen, omgivet af en 1669—71 af Ruse anlagt Vold med 7 Bastioner og nogle Raveliner; Neuwerk, paa holstensk Grund, en halvkredsformet Vold med 6 Bastioner, anlagt 1684—85 af Scholten; Kronværket, paa et Stykke slesvigsk Grund, der ved Mageskifte var erhvervet fra Gottorp, anlagt 1690—95. De to sidste Dele var forsynede med tørre Grave samt Raveliner og andre Udenværker.

Glückstadt var anlagt af Christian IV paa begge Sider af den lille Rhin-Flods Udløb i Elben. Den var 1671 i en maadelig Tilstand, men var under Christian V bleven udvidet og forbedret. Fæstningen havde 12 Bastioner med vaad Grav, nogle Raveliner og dækket Vej. Indløbet til Havnen, der var Station for »Elb-Ekvipagen«, forsvaredes af et Citadel (Taarn med Brystværn). Den havde hidtil huset de vigtigste Tøjhus- og andre Magasiner for de holstenske Tropper, men efter Fuldførelsen af Rendsborgs Udvidelse, var man i Gang med at flytte de nævnte Forsynings-anstalter derhen.

Hitler Skanse laa paa en lille Ø (Hitler-Sande) i Elben, 3 Mil ovenfor Glückstadt. Her havde Ruse 1672—73 anlagt en lille Stjerneskanse, med vaade Grave og et Par Raveliner. Profilet var meget svagt og Betydningen ringe.

Steinburg, 1¼ Mil Nordøst for Glückstadt, var en ubetydelig Skanse med 4 Bastioner, anlagt under Christian IV.

Oldenborgs Befæstning var meget forældet; de sidste større Arbejder var vistnok foretagne 1644 af Grev Anton Günter. 1671 udtalte Ruse sig mod en egentlig Befæstning af Staden, men for at bibeholde Befæstningen af Slottet. Dette laa mellem Floderne Hunte og Haare, hvilken sidste skilte det fra Byen. Dets Volde, der havde 5 Bastioner eller Rondeller, stod dog i Forbindelse med Volden omkring Byen, der havde 6 Bastioner af

højst forskellig Tracée. I den vaade Grav fandtes nogle Raveliner og Kontregarder, mod Syd ud for Slottet et Hornværk, mod Nord et Glacis. Den moradsige Omegn lettede iøvrigt Forsvaret.

Delmenhorst var et befæstet Slot med Taarne og Rondeller, omgivet af en Enveloppe med 9 smaa Bastioner, Kurtinerne kun 30—40 Alen lange. Befæstningen havde en dobbelt vaad Grav med en Ravelin foran Indgangen, og uden om denne igen et Kronværk.

Fæstningerne vare 1699 gennemgaaende i maadelig Stand. De var anlagte af ret forgængeligt Materiale og krævede stadige og kostbare Vedligeholdelsesarbejder, idet Havet, eller for Glückstadts og Hitler Skanses Vedkommende, Elben, hver Vinter gjorde betydelig Skade. De manglede i Fredstid Palisaderinger, og de færreste havde bombesikre Rum. Det tog derfor lang Tid at faa dem sat i Forsvarsstand. De Beløb, der i Reglementerne for 1697—99 findes opførte til Fæstningernes Vedligeholdelse, var følgende:

	1697	1698	1699
	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
København	3000	2000	1500
Kronborg	4000	5000	3000
Frederiksort	200	200	200
Rendsborg	21350	9500	5800
Glückstadt	2250	8000	2100
Hitler Skanse	150	700	700
Oldenborg og Delmenhorst	800	250	250
Andre Fæstninger	1500	1500	1200
Ialt....	33250	27150	14750

Hærens Rekrutering. Under den skaanske Fejde havde de nationale Tropper vist sig som fortrinlige Soldater, hvis »Mandighed, Troskab, Fatigue, Bestandighed og Patience uden nogen Desertion« (som Rentekammeret 1685 udtrykker sig) man havde haft al Grund til at paaskønne. Af Hensyn til Landboforholdenes slette Tilstand ansaa man det alligevel for rigtigst efter Fredsslutningen foreløbigt at opgive Udskrivningssystemet og indtil videre udelukkende at rekrutere Hæren ved Hvervning.[1]) Meget

[1]) Jfr. Holm: Danmark-Norges indre Historie I, 429 f.

tyder dog paa, at Hensigten var, naar Tiderne blev bedre, at genindføre Udskrivningen. I Krigsartiklernes § 152 udsiges det saaledes 1683, at det »med Nationalmilicens Udskrivning, Opbud, Fordeling og Underholdning forbliver ved Vore allerede derom udgangne eller efter Omstændighederne herefter udkommende Forordninger og Patenter.« Gentagne Gange, senest 1696 blev Spørgsmaalet atter rejst; der blev udarbejdet Forslag til Nationalmilicens Genoprettelse; men videre kom Sagen ikke.[1])

Ved det 17de Aarhundredes Udgang bestod den danske Hær udelukkende af hvervede Soldater. At rekrutere de 25—35000 Mand, som Christian V holdt paa Benene, alene med Indlændinge, var ugørligt; de samme Grunde, som man havde anført mod Udskrivningen, talte endnu stærkere herimod. Man maatte altsaa ty til udenlandsk Hvervning ved Siden af den indenlandske, men det nationale Element var dog ret talrigt repræsenteret. Ved 8 af de 12 Fodfolksregimenter fandtes saaledes 1699 ialt 4232 Danske og Normænd, 4228 Tyskere, heri iberegnet Folk fra Hertugdømmerne og Grevskaberne, 108 Svenskere, 340 Mand fra Vest- og Sydeuropa, 687 fra Østeuropa. Ved Marineregimentet var det danske Element stærkest, ved Dronningens Livregiment svagest repræsenteret. Det skal bemærkes, at blandt de Regimenter, hvorom der savnes Oplysninger, er baade Garden, der bestandig fortrinsvis rekruteredes i Indlandet, og Jyske Regiment, der sikkert har talt mange Danske. Ved 12 af de 14 Rytterregimenter fandtes samtidig 1569 Danske og Normænd, 2645 Tyskere, 25 Svenskere, 57 Syd- og Vesteuropæere, 56 Østeuropæere. Ogsaa her savnes Oplysning om Garden, hvor det danske Element, ligesom ved de sjællandske Regimenter, sikkert var i Overvægt. De i Holsten og Oldenborg garnisonerende Regimenter bestod væsentligst af Tyskere.[2])

Kompagnichefen skulde sørge for at holde sit Kompagni komplet. Til Rekrutering blev et vist aarligt Beløb stillet til hans Raadighed, hvilket ved Fodfolket og Artilleriet skete under den Form, at der for hvert Kompagni opførtes 2—4 Passevolants[3]), ledige Numre, for hvilke Chefen oppebar Lønning m. m. Ved Hestgarden fik Kompagnichefen til Rekrutering og Remontering aarlig 300 Rdlr., ved Rytter- og Dragonregimenterne henholdsvis

---

[1]) Hist. Tidsskrift 5. R. IV, 534 f.

[2]) Kongens milit. Haandbog 1699.

[3]) Ved en Passevolant forstaas egentlig et Individ, der ved Mønstringen blev stukket ind i Geleddet for at skjule et ubesat Nummer (jfr. Krigsartbr. § 142).

160 og 140 Rdlr. Kun Tab paa Valpladsen erstattedes af Kongen. Vakancer skulde strax anmeldes og udfyldes inden 6 Uger.[1]) Der var sat stræng Straf for den Kaptajn, der ved Mønstring havde ud over et bestemt Antal ledige Numre i sit Kompagni; men paa den anden Side var det ogsaa forbudt at have flere Folk, end dem, som var mønstrede. Selv Volontærer, f. Ex. Officersaspiranter, skulde indføres i Rullerne blandt det øvrige Mandskab.[2])

De Folk, der hvervedes, skulde være »tapre, ærlige, ej til anden Tjeneste forbundne, ikke heller tvungne Soldater.« Folk, der var dømte fra deres Ære, maatte ikke taales; derimod var det befalet, at Løsgængere og ulydige Tjenestekarle kunde afgives til Militien. Det skulde undersøges om Rekrutterne, for saa vidt de forhen havde været i Krigstjeneste, havde faaet rigtig Afsked, og der maatte ingen Svig eller Underfundighed bruges ved Hvervningen.[3]) Købstadborgere maatte ikke antages, med mindre de gav Afkald paa deres borgerlige Rettigheder eller var saa forarmede, at de ikke kunde svare til Byens Tynge.[4]) Ved de paa national Fod staaende Rytterregimenter maatte der kun antages Folk, der tilforn havde tjent som Ryttere i 2—3 Aar, eller som ved Sessionen viste sig at være vel øvede.[5]) Paa Grund af Vanskeligheden ved at holde Hæren komplet, blev Reglerne for Hvervningen dog ikke altid nøje fulgte. List og Tvang anvendtes ofte, og man tog det ikke saa nøje med Rekrutternes Kvalitet. Desertører og Krigsfanger antoges efter en stor Maalestok.

Aftakning af Mandskabet maatte kun ske ved Mønstringerne, medmindre Tjenesten vilde lide Skade ved en Opsættelse.[6]) Ingen Kaptajn maatte egenmægtig aftakke en Soldat, der en Gang var mønstret og antagen. Afskedspasset, der udstedtes af Regimentschefen, var kun gyldigt, naar det var paategnet af vedkommende Krigskommissær.[7]) Fandt Kongen for godt at befale en almindelig Afskedigelse, havde enhver under Livs og Æres Fortabelse at finde sig deri uden Indsigelse.[8])

---

[1]) Forordning af 1ste September 1676.
[2]) Krigsartikkelsbrev § 98.
[3]) Krigsartikkelsbrev §§ 153 ff. Forordning af 18de December 1688.
[4]) Forordning af 28de December 1678.
[5]) Forordning af 10de August 1695 § 44, jfr. 27de Oktober 1680 § 13.
[6]) Instrux for de Deputerede af Landetaten 1690. Pkt. 11
[7]) Krigsartikkelsbrev §§ 182—183.
[8]) Samme St. § 187.

Mønstring skulde ved Generalkommissariatets Foranstaltning finde Sted »i det ringeste hvert Kvartal, førend Betalingen sker;«[1]) for Rytteriets Vedkommende dog kun hvert halve Aar.[2])

Underofficererne udnævntes af Regimentschefen efter Kompagnichefens Forslag.[3]) De skulde have gjort 3 Aars virkelig Tjeneste som Menige, »med mindre de forinden dertil maatte findes duelige(!) eller i en og anden Aktion særdeles have udmærket sig.«[4]) Officersaspiranter, navnlig Officerssønner, blev i Reglen hurtig udnævnte til Underofficerer. Undertiden blev Officerssønner som spæde satte i Korporalsnummer.[5])

Officerskorpset rekruteredes ad forskellige Veje; der fandtes i det 17de Aarhundrede ikke nogen Skole til Forberedelse af Officerer. Det ridderlige Akademi, der traadte i Virksomhed 1692, gav vel Undervisning i enkelte militære Fag, og en Del af dets Elever traadte ind i Hæren; men det var i Hovedsagen beregnet paa Uddannelsen til den højere Civilembedsstand. Akademiet optog baade Adelige og Borgerlige; da det var meget kostbart, blev det aldrig stærkt besøgt.[6]) Kongelige Pager blev undertiden ansatte i Officerspladser; men Hovedreglen var, at unge Mænd, der vilde indtræde i Officersstanden, lod sig engagere ved et Regiment og efter Haanden gennemgik de lavere Grader, indtil Chefen indstillede dem til en ledig Officersplads. Garderne blev meget benyttede som Planteskole for tilgaaende Officerer, som derfra gik ud til andre Regimenter. Det var ikke sjældent, at en ældre Underofficer blev »Oberofficer«, og endnu hyppigere skete det, at Officerer, der havde tjent i fremmede Hære, traadte ind i den danske.

Officerspladserne blev besatte med en vis Fordomsfrihed uden synderligt Hensyn til Nationalitet eller Byrd: »Ædle og Uædle, Indlændigske og Udlændigske« tjente Side om Side i alle Afdelinger. Blandt Officererne ved 22 af Hærens 27 Regimenter var i Christian V's sidste Regeringsaar 136 Danske og Normænd, 410

---

1) Reskript i Militærreglement for 1680.
2) Krigsartikkelsbrevets Kap. XI giver udførlige Regler for Mønstringen.
3) Se f. Ex. Forordning af 10de August 1695 § 43.
4) Krigsartikkelsbrev § 158.
5) Holbergs tre latinske Breve.
6) Personalhist. Tidsskrift, 2. Række, I. S. 53 f. Akademiet hævedes 1710.

Tyskere, medens 53 tilhørte forskellige andre Nationaliteter. Til »Tyskerne« regnedes Slesvigere, Holstenere og Oldenborgere. Ved Rytteriet var det danske Element svagest repræsenteret. Af 245 Rytterofficerer var kun 40 Danske, 200 Tyskere, 5 Franskmænd. Ved enkelte Fodfolksregimenter var Officerskorpset derimod overvejende nationalt; af Marineregimentets 44 Officerer var saaledes 30 Danske. Til Gengæld havde Dronningens Livregiment kun 4 danskfødte Officerer mod 59 af andre Nationer.[1] Garnisonsstedet og Chefens Person havde i saa Henseende megen Indflydelse. Af 37 Generaler og Regimentschefer henhørte 8 til den danske, 3 til den holstenske Adel, 4 var borgerlig fødte Danske, 2 Franskmænd og 3 Nederlændere; 17 var tyskfødte og henhørte, naar de 2 württembergske Prinser undtages, næsten alle til nordtyske Adelsslægter.

De fleste i Udlandet fødte Officerer havde fra unge af staaet i dansk Tjeneste; en Del var dog indtraadt i denne efter at have begyndt deres militære Løbebane i en anden Hær. Dette fandt navnlig Sted i større Udstrækning, naar der oprettedes nye Regimenter, eller Hæren paa anden Maade udvidedes, og de saaledes antagne Officerer fik ofte en højere Grad end den, de havde haft i Udlandet.

Alle Officersudnævnelser foretoges af Kongen, i Reglen dog paa Regimentschefens Indstilling. Kun naar nye Regimenter eller Kompagnier oprettedes, fik de Chefer, der havde paataget sig at opstille dem, Ret til første Gang at besætte Officerspladserne med dertil egnede Personer, men Udnævnelsen skulde dog ogsaa i dette Tilfælde approberes af Kongen.

Forfremmelser foregik i Reglen efter Aldersorden indenfor samme Regiment, dog var Undtagelser ikke sjældne. Som almindelig Betingelse for at udnævnes til Kornet eller Fændrik krævedes, at Vedkommende havde tjent i 3 Aar og »gjort sine Tog og Vagter,« for at blive Løjtnant skulde man have tjent i 4 Aar, for at blive Ritmester eller Kaptajn i 5 Aar, eftersom »man ofte i Krigen af Mangel paa behørig Kundskab selv maa undgælde.«[2] Køb og Salg af Underafdelinger blev ikke sjælden tilladt.

Afskedigelser foretoges af Kongen, der ogsaa befalede alle Forsættelser, endog af Løjtnanter og Fændrikker indenfor de enkelte

---

[1]) Kongens militære Haandbog 1699.

[2]) Krigsartikkelsbrev § 158.

Regimenter. Ofte udtraadte saa vel indfødte som fremmede Officerer midlertidig eller for bestandigt af den danske Hær for at søge deres Lykke i Udlandet.

Gardernes Officerer rangerede et Trin over de øvrige: Majorer med Oberstløjtnanter o. s. v. Ved Forsættelse og samtidig Forfremmelse kunde f. Ex. en Løjtnant af Garden blive Major ved et andet Regiment.[1]) Ogsaa Officererne af Livregimenterne og af Artilleriet havde en noget højere Rang end de énsbenævnte Charger i de øvrige Regimenter. Det var endnu ikke saa almindeligt som senere at meddele Officerer en højere Karakter end den Charge, de virkelig beklædte; derimod skete det hyppigt, at Officerer, der var reducerede, d. e. afgaaede paa Grund af en Indskrænkning i Hæren, paa ny fik Ansættelse i en lavere Grad end den, de før havde beklædt.

Hærens Stilling i det borgerlige Samfund. Det ligger i Sagens Natur, at en Hær, hvis Mandskab og Officerskorps rekruteredes alle Vegne fra, maatte faa et uensartet og lidet nationalt Præg, ligesom den ogsaa maatte komme til at staa i et fjærnere Forhold til Befolkningen, end om den helt og holdent var udgaaet fra denne. Kommandosproget var Tysk, og dette Sprog kan til en vis Grad betegnes som Hærens officielle Sprog, idet f. Ex. Krigsartikkelsbrevet og Krigsretsinstruktionen (af 9de Marts 1683) var affattede paa Tysk. Andre officielle Aktstykker (f. Ex. Forordninger, der ikke særlig angik Holsten), var dog affattede paa Dansk, og Overkrigssekretærens saa vel som Generalkommissariatets Korrespondance førtes snart paa det ene snart paa det andet Sprog.

Den hvervede Soldat, hvad enten han var Indlænding eller Udlænding, stod udenfor det borgerlige Samfund; men han kunde ikke undgaa paa mange Maader at komme i Berøring med det. Da Kasernering kun anvendtes i meget ringe Omfang, maatte Soldaterne dele Bolig med den civile Befolkning. I Byerne var de indkvarterede hos Borgerne, og paa Ryttergodserne levede de sammen med Bønderne, deltog i deres Arbejde og delte Livsvilkaar med dem. Vel blev der klaget over Indkvartering som

[1]) Rangforordningerne af 31te December 1680, 11te Februar 1693 og 11te Februar 1699. Jfr. Løvenskiold: Efterretn. om den Kgl. Livgarde til Fods. Side 95 f.

over alle andre Byrder og Afgifter, men Forholdet mellem de Indkvarterede og deres Værter var dog i Reglen taaleligt. Rivninger forekom ofte; men Tiden var raa, og Forargelsen kom ikke altid fra de Militære. Paa den anden Side assimileredes selv de fremmede Soldater ofte med Befolkningen; Ægteskaber med Smaaborgernes Døtre var almindelige, og den udtjente Soldat nedsatte sig ofte som Haandværker eller Arbejdsmand i sin Garnisonsby.[1]) De knappe, uregelmæssig udbetalte Lønnninger bidrog naturligvis til, at Soldaterfamilierne kom til at høre til den laveste Klasse af Bybefolkningen, og deres Forsøg paa ved Arbejde at forbedre Livsvilkaarene bragte ofte Soldaterne i et spændt Forhold til Borgerne; men i det Hele kan det ikke siges, at de stod paa et lavere Standpunkt i Samfundet end de Klasser, hvorfra de var udgaaede, og de kan paa ingen Maade betegnes som en Pariakaste. De haarde Straffe, man kunde ikende Soldaterne, var ikke ejendommelige for de militære Love; ogsaa for den civile Befolkning gjaldt barbariske Straffebestemmelser. Tiden var jo raa, og Begreberne om Straffens moralske Betydning endnu meget lidt udviklede.

Det ligger dog i Sagens Natur, at Straffe langt hyppigere bragtes til Anvendelse overfor Soldater end overfor Borgere; Soldaterne havde jo et langt større Omraade at begaa Forseelser paa end disse. Forsyndelser mod Disciplinens Bud forekom naturligvis jævnligt; men den mest karakteristiske Forseelse var Desertionen, denne alle hvervede Armeers Kræftskade. Troskab mod Konge og Fane fandtes kun i ringe Grad hos Mandskabet; Folkene deserterede ofte uden nogen paaviselig Grund, blot for at prøve, om Forholdene andet Steds var bedre end der, hvor de for Øjeblikket befandt sig. Regeringerne sluttede Karteller om Udlevering af Desertører, og det var forbudt at antage dem til Tjeneste; men Rekrutnøden bevirkede, at man saa igennem Fingre med, at de strænge Bestemmelser blev omgaaede. Manglen paa Troskabsfølelse i Forbindelse med Frygt for den slette Behandling, der blev Krigsfanger til Del, bevirkede, at disse ofte lod sig overtale til at indtræde i den fjendtlige Hærs Rækker. Men den Slags Folk blev ikke paalidelige Soldater. De indfødte hvervede Folk var naturligvis gennemgaaende paalideligere end de Fremmede. I Felttoget 1700 fandt der meget talrige Desertioner Sted ved den danske Hær i Holsten; men i Begyndelsen af Krigen var ogsaa et

---

[1]) Se f. Ex. Museum 1891, I (A. Tuxen, Garnisonsliv i Helsingør i Christian V's Tid).

meget stort Antal gottorpske Soldater stukne ind i de danske Regimenter.

Skønt Officerskorpset var endnu mindre nationalt end Mandskabet, udmærkede det sig dog fremfor dette ved sin Troskab mod Kongen og Fanen. Det er meget almindeligt, at en Officer fra en »Potentats« Tjeneste træder over i en andens, men det forekommer kun sjældent, at han paa egen Haand forlader den Krigsherre, hvem han har svoret Troskab, og selv de i Udlandet fødte Officerer fandt sig ofte i haard Behandling i Fangenskab og modstod alle Tilbud om at tage Tjeneste hos den, der havde taget dem.[1]) Pligtfølelsen traadte hos Officerskorpset i Stedet for Fædrelandskærligheden, men i Tidens Løb blev Danmark et nyt Fædreland for mange af de indvandrede Officerer; de giftede sig ind i danske Familier, købte eller arvede Jordegods; deres Sønner indtraadte i Hæren og følte sig fuldkommen som Danske; den Gang som nu tilhørte et fremmed klingende Navn ofte en Mand, der i Sprog og Tænkemaade var saa dansk som nogen.[2]) Andre tog kun midlertidigt Ophold her i Landet, og vendte efter at have tjent her i nogen Tid tilbage til deres Hjemstavn; men dette gentog sig oftere fra Fader til Søn, i den ene Generation efter den anden, og mange nordtyske, navnlig meklenborgske Adelsslægter følte sig paa denne Maade saa at sige hjemme i den danske Hær.

Af politiske Grunde udelukkede de første Enevoldskonger den gamle danske saa vel som den holstenske Adel fra at beklæde den højeste Kommandopost i Hæren,[3]) men der var intet i Vejen for, at indfødte Adelsmænd kunde naa Generalsværdigheden. Der synes ikke at have hersket nogen Rivalitet mellem de indfødte og de fremmede Officerer, og disse blev heller ikke trukne frem paa hines Bekostning. Det var snarere en Anbefaling at være Kongens »Arveundersaat.« Heller ikke mellem den civile Befolkning og Officererne herskede der nogen egentlig Animositet; skønt der naturligvis ofte opkom Rivninger. Saa vel i Byerne som paa Landet levede Officererne mellem Befolkningen, uden at det synes,

---

[1]) Betegnende er det Forhold, som de i 1689 tagne Officerer af Dronningens Livregiment viste. De blev i $1^1/_2$ Aar holdt i strængt Fangenskab i Frankrig; der blev gjort dem glimrende Tilbud om at træde i fransk Tjeneste, men de lod sig ikke overtale til at bryde deres Ed. Og dog var næsten alle disse Officerer Tyskere. (Milit. Tidsskr. XVII. A. Tuxen »Royal Danois«).

[2]) Se f. Ex. H. E. v. d. Weydes Selvbiografi i Personalhist. Tidsskrift, 3. R., I.

[3]) Kong Christian V's Testamenter.

at der har været hyppigere Stridigheder mellem dem og det borgerlige Element end imellem de civile Beboere indbyrdes. Ægteskaber mellem indvandrede Officerer og indfødte Kvinder var ikke ualmindelige, og selskabeligt Samkvem mellem Officererne og de med dem jævnstillede Klasser i det borgerlige Samfund fandt ofte Sted. Men Officerskorpset var meget uensartet i sin Sammensætning; nogle af dets Medlemmer var udgaaede fra og ligestillede med Samfundets højeste Klasser, andre hævede sig i Dannelse lige saa lidt som i Byrd synderlig over Almuen.

Det er derfor umuligt at give en Karakteristik, der passer paa hele Officerskorpset. Det Dannelsestrin, det moralske Standpunkt, hvorpaa dets Medlemmer stod, var saa forskelligartet som vel tænkeligt. Boglig Lærdom var ingen nødvendig Betingelse for at komme frem; man kunde, selv blandt Generalerne, træffe Folk, der, skønt de var tyske Adelsmænd, ikke formaaede at skrive deres Modersmaal, end sige Fransk eller Dansk, nogenlunde korrekt,[1]) og i de lavere Grader var dette ret almindeligt.[2]) Men paa den anden Side fandtes der baade mellem de ældre og de yngre Officerer, og det saa vel blandt de indfødte som blandt de fremmede, adelige som borgerlige, mange særdeles intelligente og oplyste Mænd, som i human Dannelse stod fuldt ud paa Højde med Civiladministrationens Spidser. Mangfoldige Breve, Rapporter og andre Aktstykker vidner om, at deres Forfattere baade har forstaaet at tænke og at fremstille Tanken klart,[3]) og det maa fremhæves, at der blandt Brevskriverne er Folk, der har vidst at behandle deres danske Modersmaal med saa megen Fynd og Djærvhed, at man ikke skulde tro, at de levede i det 17de Aarhundrede.[4]) Det var heller ikke sjældent, at Militære benyttedes i diplomatiske Sendelser.

I rent militær Henseende stod det danske Officerskorps paa Højde med Tiden. De ældre Officerer havde kæmpet i den skaanske Fejde, og af de yngre havde mangfoldige deltaget i de

---

[1]) Se f. Ex. Generallt. H. E. Tritzschlers Selvbiografi. (Personalhist. Tidsskr., 2. R. III).

[2]) Kommandanten i Korsør, Oberstløjtnant Peter Knapsted, kunde ikke skrive sit Navn.

[3]) Se f. Ex. indkomne Breve til Overkrigssekretæren fra Hertug Ferd. Vilh. af Württemberg, Valdemar Løvendal, Christopher Bielke, Andreas Harboe o. m. a.

[4]) Se f. Ex. indkomne Breve fra Johan Rantzau.

senere europæiske Krige, dels ved de danske Auxiliærtropper, dels i fremmede Hære. I Tiden fra 1690—99 stod saaledes en Mængde Officerer i fransk Tjeneste, hvor i denne Periode Regimentet »Royal Danois«, der førtes af Frands Juul og Christian Gyldenløve, havde en til Dels dansk-norsk Officersbesætning. Af de højere Officerer fulgte mange i Krigstid med de krigsførende Hæres Hovedkvarter, og af deres Indberetninger fremgaar det, at de havde Betingelserne for at forstaa Operationerne, og at de med Udbytte fulgte dem. Man kan ikke frakende Officererne Interesse og Iver for deres Kald, derimod savnes jævnlig Selvstændighed og Mod til at paatage sig Ansvar. Frygten for at handle mod den enevældige Monarks Hensigter lammede Handlekraften. I de afgørende Øjeblikke ventede de ofte paa Ordre i Stedet for at handle efter Omstændighedernes Bydende.

Men selv om Frygten for den enevældige Konge var stor, saa var Overtrædelserne af hans Bud alligevel hyppige. Overgreb mod Undergivne og mod Befolkningen, egennyttig Omgang med Statens Midler, Ulydighed mod givne Bestemmelser forekom saare ofte, og selv om de paataltes og straffedes haardt, gentog de sig atter og atter, i det militære som i det borgerlige Samfund.[1]) Det var et Udslag af Tidens Tendens til at skaffe sig de størst mulige personlige Fordele paa det Offentliges Bekostning. Grunden til de hyppigt forekommende Underslæb, Udpresninger og andre »Insolentier« eller »Excesser«, som de kaldtes, maa i øvrigt for en stor Del søges i Forplejningsforholdene.

Den militære Retspleje var ordnet ved Christian V's Krigsartikkelsbrev og Krigsretsinstruktion, der udkom samlede den 9de Marts 1683.

Krigsartikkelsbrevet var væsentlig en Straffelov, navnlig dens 4de—9de Kapitel, men ogsaa de øvrige Kapitler indeholder lejlighedsvis spredte Straffebestemmelser. Straffene var gennemgaaende haarde, til Dels endog barbariske, og bragtes derfor langtfra altid til Anvendelse i hele deres Strænghed. Artiklerne var imidlertid affattede i Tidens Aand, og at de for deres Tid har været vel

---

[1]) I »E. Holm: Danmark og Norges indre Historie 1660—1720«, bærer II. Binds 4de Kapitel Overskriften: »Om de Vanskeligheder, Regeringen havde ved at skabe Lydighed mod Love og Forordninger«.

udarbejdede, behøver vel intet bedre Bevis end, at de i Hovedsagen vedblev at være gældende Ret i 200 Aar.[1])

Krigsartiklerne gav desuden Regler for forskellige andre tjenstlige Forhold, de 3 første Kapitler saaledes for Gudstjenesten, for Befaling og Lydighed, og for Krigsfolkets Pligt og Arbejde. Andre Kapitler handlede om, hvorledes der ved Fæstningers og Lejres Indtagelse skulde forholdes med Fanger og Bytte, om de vigtige Mønstringer og om Antagelse, Traktement og Aftakkelse. En Del af disse Bestemmelser er omtalte i anden Forbindelse.

Ogsaa Krigsretsinstruktionen, der jo endnu den Dag i Dag venter paa Afløsning, indeholder, foruden de bekendte Regler for de forskellige Arter af Krigsretter og den militære Rettergang over Hovedet, enkelte andre Bestemmelser, saa som for Generalauditørens særlige Pligter i forskellige Retninger.

Med Hensyn til Værneting var det fastsat, at Officerer og hvervede Soldater i alle Sager, vedrørende »deres Bestillinger, Liv, Ære, Besolding, Gevær og Gælds Fordring« hørte under Krigsretten, i andre Sager under de lokale Domstole. For de paa Ryttergodset udlagte Officerer og Ryttere gjaldt i alt væsentligt samme Regel, hvorimod udskrevne Soldater kun hørte under militær Ret, saa længe de var indkaldte.[2])

Lige som Soldaterne var af forskellig Nationalitet, saaledes maatte man ogsaa finde sig i, at de var af forskellig Religion, uagtet Tiden ellers var meget intolerant paa dette Omraade. Man paasaa omhyggelig, at Soldaterne flittig overværede Gudstjenesten, og straffede dem, hvis de ikke gjorde det, men der blev kun ansat Feltpræster af den »uforandrede augsburgske Konfession«.[3]) Disse skulde have absolveret den lovbefalede teologiske Embedsexamen, og maatte alene ansættes af Kongen.

Forplejningsforholdene. I Christian V's Tid forplejedes Hæren efter en »Ordonnans« af 1ste November 1679.[4]) Kongen havde forbeholdt sig efter Tid og Omstændigheder at forhøje eller nedsætte Lønningerne,[5]) men dette skete ikke. Reglementerne af

---

[1]) Som bekendt blev saa vel Krigsartikkelsbrevet som Krigsretsinstruktionen i 1808 udgivne i en officiel dansk Oversættelse.

[2]) Danske Lov 1.—2.—9. og 10. Forordning af 10de August 1695, § 24.

[3]) Krigsartikkelsbrev § 5.

[4]) Jfr. O. Wolff, Journal f. Politik og Historie, 1811, IV, S. 275.

[5]) Krigsartikkelsbrev § 162.

1680 og 1699 er saa at sige ganske enslydende, hvad Pengelønningerne angaar, og Overensstemmelsen gaar vistnok endnu længere tilbage; en Kaptajn ved det hvervede Fodfolk fik 1699 nøjagtig samme Gage som i 1662.[1])

Lønningen beregnedes maanedsvis; »Zahlmaaneden« talte 32 Dage, og 3 saadanne Maaneder udgjorde et Kvartal, der spillede en vis Rolle i den militære Økonomi.[2]) Kun en Del af Lønningen, »Avancen«, betaltes forud, Resten holdtes tilbage som »Afregning« og udbetaltes med stor Uregelmæssighed. Statskassen kunde aldrig i rette Tid klare sine Forpligtelser; ved Christian V's Død havde saaledes Officererne i Rendsborg ikke mindre end 7 Kvartaler til Gode.[3])

Denne Uregelmæssighed i Betalingen af de i og for sig knappe Lønninger havde de uheldigste Følger, som de kongelige Forordninger forgæves søgte at hæve; de formaaede ikke at afhjælpe den Nødstilstand, der undskyldte Overgrebene, og det hjalp kun lidet, at de gentoges og blev skarpere i Udtrykkene. Ordet »Underslæb« forekom atter og atter, i Instruxen for Generalkommissariatet af 1677 saaledes ikke mindre end 5 Gange; og paa mangfoldige Steder gives Forskrifter til Forebyggelse af »Egennytte, Insolentier og Forurettelser«. Ja, det var endogsaa paabudt,[4]) at Majorer, Regimentskvartermestre, Kvartermestre, Furerer og Mønsterskrivere skulde tages i særlig Ed paa ufortøvet at indmelde ethvert Underslæb, hvori de dem foresatte Regiments- og Kompagnichefer gjorde sig skyldige ved Mønstringer og Lønningsudbetalinger. Betegnende er det ogsaa, at et Udtryk (Passe-volant, se ovfr. Side 106), der oprindelig betegnede en grov Uregelmæssighed, efterhaanden var gledet over til at betegne en af Kompagnichefens ordonnansmæssige Indtægter.

Fristelsen til at begaa Underslæb blev endnu større ved den lette Lejlighed, der blev given dertil. Til Bestridelse af en Del af Regimenternes og Kompagniernes Fornødenheder blev bestemte Beløb stillede til vedkommende Chefers Raadighed. Vel blev der hyppigt afholdt Mønstringer for at paasé, at Midlerne anvendtes

---

[1]) Milit. Repert 2. R. IV, S. 131.
[2]) Kvartalerne begyndte hvert Aar med en ny Dato. Noget egentlig »Regnskabsaar« synes ikke at have existeret.
[3]) Indkomne Breve: Andreas Fuchs, 23de September 1699.
[4]) Krigsartikkelsbrev § 172.

efter Bestemmelsen, men mange Chefer søgte at gaa Kontrollen saa nær som muligt; kun den velhavende Underafdelingschef havde Raad til at holde »et smukt Kompagni«, og naar han anvendte sin Flid og sine Penge derpaa, var det i Haab om at vække Opsigt og derved naa et raskere Avancement. Af Mønstringsrapporterne fremgaar det, at Kompagniernes Udrustning og Remontering ofte lod meget tilbage at ønske, men man saa gennem Fingre med Manglerne; det eneste Middel, der kunde afhjælpe dem, en rettidig Udbetaling af de anviste Penge, saa man sig ikke i Stand til at anvende.

Kun for Generalsklassens Vedkommende var Lønningen forholdsvis høj.[1]) General Hertug Ferdinand Vilhelm af Württemberg lønnedes saaledes 1699 med 8000 Rdlr., en Generalløjtnant med 3000 Rdlr., en Generalmajor med 2000 Rdlr.; en Brigadér fik et

[1]) Den i Christian V's Tid anvendte Møntenhed var Rigsdaleren, der inddeltes i 6 Mark à 16 Skilling. Denne Rigsdaler, der i Sølvværdi omtrent svarede til den senere Speciesdaler eller, efter det i 1873 indførte Beregningsforhold, 4 Kroner, var imidlertid kun at betragte som en Regningsenhed. Den Mønt, der anvendtes i daglig Handel og Vandel, Kronen, (Sletdaleren) à 4 Mark, var nemlig saa meget ringere i virkelig Værdi, at det kunde lønne sig, selv med en Opgæld paa 4 % og derover, at opkøbe Rigsdalerne og indsmelte eller udføre dem, hvorfor de allerede i de første Aar af Christian V's Regering kom ud af Cirkulation. Regningsenheden — Rigsdalerens — virkelige Værdi var derfor i Christian V's Regeringstid successivt dalende fra ca. 3 Kr. 87 Øre til 3 Kr. 63 Øre og sank under den store nordiske Krig yderligere indtil ca. 3 Kr. 20 Øre. Pengenes Købeevne var betydelig højere end i Nutiden, i al Almindelighed kan det siges omtrent $2^1/_2$ Gange større, men overfor de enkelte Omsætningsgenstande i et noget forskelligt Forhold.

Exempelvis kan anføres, at i Aaret 1700 var Kapitelstaxten i Sjælland:

for Rug	1	Rdlr.	5	Mk.	4	Sk.	(6	Kr.	71	Øre.)
- Byg	1	—	3	—	8	—	(4	—	6	—)
- Havre	»	—	4	—	»	—	(2	—	37	—)

Samtidig kostede

1	Pd.	bedste fersk Studekød	4	Sk.	(ca.	15 Øre)
1	—	godt fersk Kalvekød	7—8	—	(- 26—30	—)
1	—	— Lammekød	$3^1/_2$—4	—	(- 13—15	—)
1	—	fersk Svinekød	4—5	—	(- 15—18	—)

Den halvaarlige Arbejdsløn for Landarbejdere var for en Avlskarl 3 Rdlr. 2 Mark (henved 12 Kr.), for en Røgter 2 Rdlr., for en Pige 2 Rdlr. à 2 Rdlr. 4 Mark, alt foruden Kosten. Medens Arbejdslønnen i lange Tider holdt sig temmelig konstant, kunde Priserne for Livsfornødenheder, navnlig

Tillæg af 500 Rdlr. til sin Regimentschefsgage. Enkelte højere Officerer oppebar i Christian V's Tid personlige Tillæg, men disse ophørte ved Frederik IV's Tronbestigelse. De Generaler, der var Regimentschefer eller Kommandanter, fik i Reglen ikke egentlig Løn i sidstnævnte Egenskab, men derimod de med Stillingen forbundne uvisse Indkomster og, hvis de var Regimentschefer, tillige Indtægterne af Livkompagniet. En Oberst, en Oberstløjtnant og en Major havde som »Stabsgage« i Reglen henholdsvis 55, 16 og 9 Rdlr. maanedlig og nød desuden samme Gage og Emolumenter som de andre Kompagnichefer.[1])

Samtlige Underklasser af Fodfolket og Artilleriet fik foruden Lønning daglig $1^1/_2$ Pd. blødt Brød. Til Transport, Maling og Bagning var der beregnet en rund Sum, i 1699 saaledes 24000 Rdlr. Brødkornet leveredes af de kongelige Magasiner og var holdt udenfor Militærreglementet. Der blev nemlig aarlig til Hærens og Flaadens Fornødenhed udskrevet en Kornskat, der kunde betales in natura eller i Penge.[2]) Magasinerne bestyredes i Garnisonsbyerne af Proviantforvaltere, i øvrigt af vedkommende Amtsskriver (Amtsforvalter).

I Fredstid fik de paa hvervet Fod staaende Tropper ikke anden Naturalforplejning. Derimod skulde den »nationale« Rytter hos Rytterbonden have enten Kosten, »som Bonden selv spiser den«, eller maanedlig 2 Skpr. Rug, 2 Skpr. Byg og $^1/_4$ Skp. Byg- eller Havregryn samt 4 Mark til Sul. Naar Rytteren var udkommanderet, betalte Bonden daglig 6 Skilling i Kostpenge til Regimentskassen.[3])

Korn, være underkastede betydelige Svingninger, idet Misvæxtaar kunde drive dem stærkt i Vejret; Variationer indtil det 3-dobbelte kunde forekomme indenfor korte Tidsrum. Saaledes var Kapitelstaxten for Rug i 1699 4 Rdlr. 8 Sk. = ca. 14 Kr. 50 Øre, i 1702—03 derimod 1 Rdlr. 2 Mk. 4 Sk. = 4 Kr. 80 Øre. (W. Scharling: Pengenes synkende Værdi. Kbhvn. 1869. Ovenstaaende Oversigt er gennemset og suppleret af Forfatteren 1898.)

[1]) Paa omstaaende Skema (Side 120—121) er der givet en Oversigt over de aarlige Lønningssatser i Danmark og Norge.

[2]) I 1699 betaltes pr. Td. Hartkorn følgende Kornskat: Sjælland og Fyn $1^1/_2$ Skp. Rug, $1^3/_4$ Skp. Byg og $1^3/_4$ Skp. Havre. Laaland-Falster gav $^1/_4$ Skp. Rug og $^1/_4$ Skp. Byg mindre, men maatte til Gengæld betale $^1/_2$ Skp. Ærter. De jyske Amter var satte til $2^3/_4$ Skp. Rug og 2 Skp. Havre. Kornet kunde afleveres paa nærmere opgivne Steder indenfor Stiftet eller direkte sendes til de norske og holstenske Magasiner mod Godtgørelse af Fragten (Kgl. Forordning 17de September 1698).

[3]) Kgl. Forordning af 10de August 1695. Pkt. 5 og 9.

For Anvendelsen af Mandskabets »Traktement« var der i Følge Kongens Haandbog 1699 i Danmark truffet følgende Bestemmelser:

	Infanterist		Dragon		Rytter		Rytter
	hvervet						national
	Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.	Rdlr.
Lønning i Penge	16	16	26	59	30	40	8
Kost							8
Kvarter			6	16	6	48	8
Furage			12	80	16	32	
Overmundering	3	76	3	77	5	67	4
Undermundering	1	86	5	67	5	67	4
Kvæsthus og Regimentsomkostning		92					
Sum...	22	78	55	11	64	62	32

Fodfolkets og Artilleriets Underklasser havde Ret til frit Kvarter,[1]) der i Reglen præsteredes in natura og fordeltes af en Indkvarteringskommission. Kun enkelte Steder saaledes i Citadellet i København, i Frederiksort og i Rendsborg var der Barakker, hvorfor der beregnedes 1 Sk. daglig i Kvarterpenge.[2]) Det samme Beløb betaltes i Godtgørelse til den Indkvarterede, naar denne, hvad der ofte var Tilfældet, fik Tilladelse til selv at sørge for sin Bolig. Rundt omkring i Garnisonerne, i Hovedstaden som i Provinserne fandtes »Soldaterboder«, der af Private udlejedes til de Indkvarterede, særlig til de Gifte.[3]) Underofficererne og Mandskabet ved Artilleriet var ret jævnlig Husejere; ved Fodfolket var dette sjældent Tilfældet, da Kompagnierne hyppig vexlede Garnison. Regimenterne laa ofte spredt i en Mængde Købstæder; de samledes omkring Stabskvarteret i Anledning af de fjerdingaarlige Mønstringer, og naar disse var endte, fandt Garnisonsskiftet Sted. Ved Kvarter til en Menig eller Underofficer skulde forstaas Husly med nødtørftig Ild, Lys og Seng; med den Indkvarteredes Forplejning havde Værten intet at gøre, undtagen naar Generalkommissariatet

[1]) Kgl. Forordninger af 12te Juni 1683 og 20de December 1684.
[2]) Generalkommissariatets Kopibøger, København.
[3]) Museum 1891, I; O. Nielsen, Københavns Beskrivelse. V.

Oversigt over Lønningssatserne

Charge	Livgarden til Hest a		Hvervet Rytteri i Danmark b		Nationalt Rytteri i Danmark c		Nationalt Rytteri i Norge d		Hvervede Dragoner i Danmk. e	
	Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
Oberst	•		912	48	872	55	880	»	889	66
Oberstløjtnant	1311	69	467	64	427	70	470	»	444	81
Major, Ingeniørkaptajn	958	12	387	78	347	85	310	»	363	»
Ritmester, Kaptajn, Overkonduktør	684	36	285	15	245	22	220	»	262	33
Løjtnant, (Kaptlt., Prmlt.) Konduktør	456	24	182	48	136	84	100	»	171	09
Sekondløjtnant, Kornet, Fændrik, Stykjunker Underkonduktør	319	36	[159	66]	[114	06]	90	»	•	
Fyrværker, Værkbase	•		•		•		•		•	
Kvartermstr.,Sergent o.l.	182	48	110	24	68	42	40	»	81	72
Korporal, Konstabel	159	66	87	43	45	60	36	»	68	42
Spillemand { Pavker, Trompeter, Skalmejeblæser, Tambur	159 136	66 84	98 87	82 43	45	60	36	»	57	03
Grenader, Gefrejter	•		•		•		•		57	03
Rytter, Menig, Haandlanger	91	24	64	61	•		•		55	13
Regimentskvartermester	330	75	182	48	136	84	•		•	
Adjutant	273	72	•		•		•		•	
Auditør	273	72	•		•		114	06	•	
Regimentsskriver	•		•		245 199	22 58	•		•	
Feltskær med Svende	365	»	182	48	136	84	100	»	•	
Gevaldiger med Stokkeknægt	228	12	114	06	68	42	•		•	
Haandværksmestre ved Artilleriet	•		•		•		•		•	
Haandværkssvende ved Artilleriet	•		•		•		•		•	

Anmærkninger:

1. Foruden med Penge var en Del Personale lønnet hver med 1 Gaard, nemlig under c, d og g samtlige Officerer og Underklasser, under f kun Officerer og Underofficerer, under k kun Officerer.

   Under d skulde egentlig en Ritmester have haft 4, andre Befalingsmænd hver 2 Gaarde, men disse var paa 1 nær erstattede med Penge.

   Den aarlige Indtægt af en Gaard var anslaaet: under c til 32—40 Rdlr., under d og k til 20 Rdlr., under f og g til 10 Rdlr. (Halvgaarde).

aarlig i Danmark og Norge.

Hvervede Dragoner i Norge f	Nationale Dragoner i Norge g	Livgarden til Fods h	Hvervet Fodfolk i Danmark og Norge i	Nationalt Fodfolk i Norge k	Artilleri i Danmark l	Artilleri i Norge m	Fortifikation n
Rdlr.	Rdlr. Sk.	Rdlr. Sk.	Rdlr. Sk.	Rdlr.	Rdlr. Sk.	Rdlr. Sk.	Rdlr. Sk.
•	875 »	969 51	855 44	825	•	•	695 75
•	430 »	524 66	410 60	580	433 42	•	490 45
•	330 »	479 6	330 76	280	353 57	400 »	319 36
180	180 »	342 18	228 12	180	250 90	228 12	228 12
80	80 »	171 09	136 84	68	159 66	136 84	159 66
60	60 »	159 66 136 84	114 06	66	136 84	114 06	114 06
•	•	•	•	•	79 81	68 42	68 42
45	45 »	51 32	45 60	45	68 42	57 »	•
40	40 »	38 02	34 21	40	45 60	45 60	•
•	25 64	68 42 27 54	25 64	•	•	•	•
•	•	27 54	25 64	•	•	•	•
8	•	25 64	22 78	•	34 21	34 21	•
•	•	171 09	136 84	•	•	•	•
•	•	136 84	114 06	•	•	•	•
•	114 06	136 84	114 06	•	•	•	•
•	•	•	•	100	•	•	•
•	100 »	205 30	182 48	100	•	•	•
•	85 64	85 52	85 52	30	•	•	•
•	•	•	•	•	91 24 68 42	80 » 68 42	•
•	•	•	•	•	45 60	45 60 34 21	•

2. De Menige under f fik kun Vartpenge (se nedenfor S. 153).
3. Under h, i, l og m fik hver Mand af Underklasserne desuden $1^1/_2$ Pd. blødt Brød daglig in natura.
4. Idet Lønningerne er ansatte i Zahlmaaneder à 32 Dage, svarer 1 Rdlr. maanedlig til 11 Rdlr. 39 Sk. aarlig. Dette forklarer, at Lønningssatserne er saa lidet »runde«.

udtrykkelig havde befalet det. Naar Kvarteret ikke blev benyttet, fik Værten ingen Godtgørelse, men den Indkvarterede maatte ikke paa egen Haand tage imod Penge i Stedet for Kvarter in natura. Et Officerskvarter bestod af »Husværelse«, Sengested og Staldrum, »som Værten de kan afstedkomme«, hvilket ikke vilde sige ret meget. Kvartererne, saa vel Officerernes som Underklassernes, var i Reglen af den tarveligste Beskaffenhed.[1])

For Dragonerne og det paa hvervet Fod staaende Rytteri var der beregnet et vist Beløb til Standkvarter. Dette indbefattede Staldrum, men skulde i øvrigt være af samme Beskaffenhed som Fodfolkets. Af Hensyn til Staldrum var disse Tropper dog i Reglen indkvarterede paa Landet; kun i Rendsborg var Hestene opstaldede i Barakker, men der klagedes over disses uheldige Indflydelse paa Sundhedstilstanden.[2])

Fra 1685—1697 var Møen udlagt til Kvarterer for Garden til Hest, som belagde Øen med de to Tredjedele af sin Styrke, medens Resten laa i København, og efter en vis Tids Forløb afløstes af en af de paa Møen garnisonerende Tredjedele.[3]) Dette Forhold blev hævet, dels paa Grund af de Uordener, der gik i Svang, dels paa Grund af at Øen skulde benyttes til Baadsmandshold.

Nationalrytteriets Menige fik Kvarter bestaaende af 6 Fag Hus med Skorsten, Seng med Sengklæder, Lys og Brændsel samt Furage. Var Kvarteret ubelagt, betalte Bonden 4 Mark maanedlig til Regimentets Kasse. Officererne fik enten en Gaard anvist til Brug, og maatte da svare almindelig Afgift af, hvad denne oversteg 8 Tønder Hartkorn, eller ogsaa fik de anvist Kvarter hos en Rytterbonde af samme Beskaffenhed som de menige Rytteres. Indtægten af Officerernes Gaarde regnedes til 40 Rdlr. om Aaret, Mandskabets til 32.

En Del af Mandskabets Lønning var bestemt til Munderingens Anskaffelse.[4]) Dette Beløb blev for alle de Afdelinger, der stod paa hvervet Fod, og som lønnedes direkte af Statskassen, holdt tilbage af Generalkommissariatet, der fra Tid til anden udbetalte et vist Antal »Kvartaler« til de nødvendigste Anskaffelser.[5]) Overmunderingen, hvortil henregnedes Hat, Kjole, Kappe eller

---

1) Se f. Ex. Museum 1891, I.
2) Kgl. Ordre til Generalkommissariatet 1ste Iuli 1699.
3) Kgl. Forordn. af 21de Marts og 3dje Oktober 1685 samt 12te Septbr. 1696.
4) Se Skema, S. 119.
5) Etat af Militiens Mundering 1695—97 og 1698—99.

»Casaque« og Lædertøj, blev anskaffet af Regimentschefen, medens Kompagnicheferne ved Fodfolket sørgede for Tilvejebringelsen af Undermunderingen: Buxer, Strømper, Sko, Skjorter og Halsklud, ved Rytteriet skulde Mandskabet selv anskaffe disse Undermunderingsgenstande. Der var sat Termin for Sagernes Varighed: ved Fodfolket for Kjole og Casaque 3 Aar, for Hat og Undermundering $1^1/_2$ Aar; Rytterens Hat skulde holde 1 Aar, hans Kjole i 2, Kappen i 4 Aar. Vaaben anskaffedes af Overmunderingspengene, Rideekvipagen i Hovedsagen for Undermunderingspengene. Fodfolket havde i 1698 gennemgaaende faaet nye Munderinger for de indtil 26de August 1696 forfaldne »Kvartaler«, Rytternes Uniformer skrev sig fra 1695. Terminerne blev saaledes ikke strængt overholdte. Artilleriets og Dragonernes Munderingsøkonomi var i det væsentlige ordnet som Fodfolkets, men Dragonernes Udrustning var i Hovedsagen som Rytteriets.

Ved de paa national Fod staaende Rytterregimenter betalte Rytterbonden Overmunderingspengene til Regimentschefen, Undermunderingspengene til Rytteren selv. Terminen var en Del længere end ved de Rytterregimenter, der stod paa hvervet Fod, nemlig for Hatten $1^1/_2$ Aar, for Kjolen 3, for Kappe og Skaberak med Pistolhylster 6 Aar. Rytteren skulde efter Regimentschefens nærmere Bestemmelse anskaffe og vedligeholde Handsker, Støvler med Sporer, Kaarde med Gehæng, Karabinrem, Patrontaske, Sadel og øvrige Rideekvipage samt Undermundering, dog maatte han ikke tvinges til at anvende paa Munderingen, hvad der var bestemt til hans Kost. Hvis Rytteren »af Liderlighed« ikke holdt sin Udrustning forsvarlig ved lige, kunde Regimentschefen bemyndige Kompagnichefen til at forlange Pengene udbetalte af Rytterbonden.

Klædet til Munderingerne skulde af Hensyn til »Manufakturernes Opkomst her i Riget« købes i Indlandet. I Frederik III's og Begyndelsen af Christian V's Tid blev Klædet forfærdiget og forarbejdet ved Børnehuset paa Christianshavn, med hvis Direktion Regimentscheferne akkorderede om en Betaling, der var »lidelig baade for Soldatesken og for de Fattige paa Børnehuset«.[1]) Først efter den skaanske Fejde blev det bestemt, at »Officererne Soldaterne herefter skal klæde«.[2]) De Regimenter og Kompagnier som i »Aar og Dag ingen Klæder havde faaet«, fik det nødvendigste udleveret

[1]) Kgl. Forordn. af 21de Marts 1670.

[2]) Kgl. Reskr. til Rentemester v. Støcken i Militærregl. f. 1680.

af Tøjhuset, hvorefter Officererne skulde »dem i Mundering, som forsvarligt er, underholde«.

I den sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede indførtes ved den danske Hær som i næsten alle europæiske Hære en regimentsvis ensartet Paaklædning. Hovedbedækningen var overalt en Filthat, og som Vaabenfrakke benyttedes ved alle Vaabenarter en langskødet Kjole. Fodfolket og Artilleriet havde Knæbenklæder, lange Strømper og Sko; Rytteriet Ridestøvler, Dragonerne »Halvstøvler«.

Uniformkjolens Farve var i Reglen lysegraa med forskelligfarvet Underfoer og Opslag for de forskellige Regimenter. Livgarden til Hest, Livregiment til Hest og Dronningens Livregiment til Fods havde dog røde Kjoler med gult Underfoer; Livgarden til Fods, paillegul Kjole med rødt, Drabantgarden og Livregiment Dragoner, karmoisinrød Kjole, henholdsvis med mørkeblaat og hvidt, Holstenske Dragoner rød Kjole med grønt Underfoer. Danske og Holstenske Artilieri havde henholdsvis violette og røde Kjoler med grønt Underfoer.[1])

Kun 1 Rytterregiment, 1ste Jyske, var forsynet med Kyrasser, som det havde erhvervet i Udlandet og faaet Lov til at beholde. Chefen, Oberst F. Leegaard, paastod, at det var »det eneste Kyrasser-Regiment, der i over 100 (!!) Aar har tjent Kongen«.[2])

De syge Soldater fik frit Lægetilsyn og Hospitalspleje. Fra 1682 fik Landetaten Part i Søetatens Kvæsthus, men 8 Aar senere fik den sit eget Krigshospital. Dette oprettedes udenfor Vesterport i Københavns Slots tidligere Ladegaard og er vistnok det samme, der senere bar Navnet »Krigshospitalets Ladegaard«.[3]) Søkvæsthuset maatte svare 9000 Rdlr. til det nye Hospital, hvis Indtægter i øvrigt blandt andet bestod i forskellige Bøder og i Udbyttet af en Art Rangskat. Af Infanteristens Lønning indeholdtes en ringe Sum som »Kvæsthusomkostning«. Kvæsthuset var vistnok oprindelig paatænkt anvendt som egentligt Sygehus, men senere kom det i det mindste til Dels til at tjene som Invalidestiftelse, ligesom Krigshospitalkassen udbetalte Understøttelser til invalide Krigere.[4])

Regimentscheferne fik aarlig udbetalt en vis Sum til Medikamenter. Denne Sum beløb sig ved Garderne til Hest og til Fods

---

[1]) Etat af Mil. Mund. 1698—99.

[2]) Indk. Memorialer 5te Septbr. 1699. Gen. kom. Kopibog 14de Oktbr. 1699.

[3]) Herholdt og Mansa: Saml. til den danske Medicinalhist. I S. 66 ff. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen, I S. 513 og 553, II S. 50 og 89.

[4]) Se f. Ex. Indk. Breve: Indberetn. fra Generalkom. 18de Aug. 1698.

til 100 Rdlr., ved Infanteriregimenterne til 60—80 Rdlr. efter Kompagniernes Antal, ved Rytter- og Dragonregimenterne til henholdsvis 50 og 30 Rdlr. Disse Penge skulde dog tillige anvendes til »Justitsens Bekostning«.[1])

Hærens Bevæbning og Remontering. Rytteriet havde en Estandart pr. Kompagni. Fodfolket og Dragonerne havde Faner.[2]) De »gamle« Regimenter synes at have haft 6 saadanne. En Nationalfane fandtes ikke. Indenfor hvert Regiment var Faner og Estandarter ens, hvad Farver og Tegning angik, men de var mærkede med forskellige Valgsprog. Livkompagniets Fane kunde dog ogsaa i Farve afvige fra de øvrige ved Regimentet, og var da hvid. Ved Garderne og vistnok ogsaa ved Livregimenterne var alle Faner og Estandarter hvide.

I Henseende til Bevæbning var Danmark under Christian V fulgt godt med Tiden. Ved Fodfolket var den dobbelte Bevæbning, dels med Pike og dels med Luntebøsse, afskaffet i Slutningen af Firserne og afløst af et Enhedsvaaben, Gevær med Bajonet. I Kongens sidste Regeringsaar var man ved alle Regimenter i Gang med at forsyne Mandskabet med nye 14-lødige Flinter med Bøgetræs Skæfte, fransk Stenlaas og Træladestok, og 1697 var der i Stedet for en ældre Bajonet befalet indført en Kaardebajonet, som kunde anbringes paa Siden af Geværet i 2 til Piben befæstede Jærnringe; den var dog intet godt Stødvaaben og faldt let af. Papirspatronen havde længe været i Brug. Grenadererne var oprindelig bestemte til at kaste Haandgranater, 2—3 Pds. Sprængprojektiler, der medførtes i en Granattaske. Da dette Vaaben ikke var praktisk i aaben Mark, udrustedes de senere med Granatbøsser (Mousquetons), korte Geværer med tragtformig Munding, hvormed man udskød smaa Kardæsker.[3])

Reformerne var dog langt fra gennemførte ved Kongens Død. Ved Dronningens Livregiment var saaledes endnu en Tredjedel af Styrken forsynet med ældre Geværer, for Størstedelen 16-lødige, enkelte dog 12- eller 18-lødige; af samtlige Vaaben betegnes kun

---

[1]) Kongens Haandbog 1699.

[2]) Etat af Milit. Mund. 1698—99.

[3]) C. L. Løvenskiold: Efterretn. om den kgl. Livgarde til Fods, S. 100; Munderingsetater for 1695—97 og 1698—99 samt Tøjhusregnskaber. (Artilleriets historiske Vaabensamling besidder fra hin Tid enkelte Soldatergeværer, men ingen Bajonet.)

Halvdelen som gode, en Fjerdedel som middelmaadige, Resten som ubrugelige.[1]) Efter Frederik IV's Tronbestigelse paaskyndedes Vaabnenes Ombytning med nye og har vel i Hovedsagen været gennemført ved Krigens Udbrud. De ældre Vaaben afleveredes til Tøjhuset, hvor de istandsattes til Brug for Landeværnet og andre Tropper udenfor den egentlige Hær.

Befalingsmændene havde ikke Ildvaaben, men foruden Kaarden Stødvaaben af forskellige Former. I Norge skulde saaledes Kaptajner være bevæbnede med en 13 Fod lang Pike, Løjtnanter og Korporaler med en »halv Pike«, de andre Underofficerer med Hellebard.[2]) Piken forsvandt dog ved Aarhundredets Slutning og »Korsgeværet« (Esponton, Partisan) blev det almindelige Vaaben for Fodfolkets Befalingsmænd.

Rytterne var bevæbnede med Pallask, Karabin og Pistoler. Pallasken var et tveægget, forholdsvis let Stødvaaben med Staal- eller Messinghæfte. Ved Garden var Karabinen 14-lødig, Pistolen 20-lødig, ved de andre Regimenter var begge Vaaben 17-lødige. Som Underofficersvaaben nævnes »lange riflede Karabiner«.[3]) Flintelaasen var reglementeret, men Hjullaasen endnu ikke ganske fortrængt. De mange gamle, ubrugelige Skydevaaben ved Regimenterne blev under Mobiliseringen 1699—1700 ombyttede med nye.

Dragonerne var bevæbnede med en 14-lødig Flint, Kaarde og Pistoler, men synes ikke at have været forsynede med Bajonet. I Følge Resolution af 10de Decbr. 1698 skulde der gives Regimenterne 4 Kvartalers Afregning til Anskaffelse af nye Flinter.

Holstenske Artilleri var, utvivlsomt i sin Egenskab af Feltartilleri, reglementeret med 14-lødige Flinter og Kaardebajonet, hvorimod saadanne Vaaben ikke er anførte for Danske Artilleri.

Ogsaa det svære Skyts[4]) var særdeles tidssvarende. I Følge Traditionen er der af Chefen for Holstenske Artilleri, Andreas Harboe, konstrueret et System af Metalkanoner, der approberedes ved en Ordonnans af 1680, og hvis Tegninger og Konstruktionstabeller endnu existerer. Dette, det første egentlige Kalibersystem her til Lands, bærer i det mindste efter ham Navnet Harboes System, men kaldes for øvrigt ogsaa det gamle danske;

---

[1]) Memorial fra Brigadér Haxthausen af 12te Septbr. 1699.

[2]) Exercerreglement f. det norske Infanteri 1677.

[3]) Munderingsetaterne.

[4]) O. Blom: Ældre Dansk Jern- og Metalskyts; Tøjhusregnskaberne.

det er let kendeligt paa de som Elefantsnabler formede Hanke. Støbningen var 1687 paabegyndt i Lybæk, 1693 ligeledes i København, og der fandtes ved Tronskiftet ret rigelige Beholdninger af følgende 5 Kalibre: 24 Pd.s, 18 Pd.s, 12 Pd.s, 6 Pd.s og 4 Pd.s, af hvilke de 3 første anvendtes som Fæstnings- og Belejringsskyts, medens de 2 andre var bestemte for Feltartilleriet. Et Par større Piecer, en 48 Pd.s og en 36 Pd.s naaede ikke ud over Forsøgsstadiet. Allerede 1680 var man derimod begyndt at støbe en 3 Pd.s Regimentskanon, og paa Tøjhuset fandtes endnu mindre Kalibre, indtil $^1/_4$ Pd.s

Af Jærnkanoner fandtes flere Systemer, af hvilke Carl Frederiks Rids og det saakaldte nye Rids var de vigtigste. Kaliberne var de samme som for Metalkanonerne, men i øvrigt findes i Tøjhusregnskaberne Jærnkanoner af en Mængde forskellige Modeller. De meget store var dog kun sparsomt repræsenterede.

Ved Siden af de reglementerede Jærnkanoner, der var støbte efter Bestilling hjemme eller i Tyskland, havde man ogsaa de saa kaldte Finbankere, der var en almindelig Handelsvare af engelsk, svensk eller hollandsk Fabrikat.

Foruden enkelte Metalhaubitser havde man endvidere Metalmorterer af forskelligt Kaliber. Til »Harboes System« hørte følgende 4: 200 Pd.s, 150 Pd.s, 100 Pd.s og 50 Pd.s.

Af Jærnmorterer nævner Tøjhusregnskaberne en Mængde Arter, fra 95 Pd.s til 6 Pd.s (Haandmorter).

Bestyrelsen af Artillerimateriellet var 1660 gaaet over fra Rigshofmesteren til de militære Myndigheder, en Overgang, der tillige medførte en Adskillelse mellem Land- og Søartilleriets Beholdninger. Regnskabsmæssig tilendebragtes denne Adskillelse 1670, men Forbindelsen hævedes dog først fuldstændig 1739.[1]) Hovedtøjhuset var for Danmarks Vedkommende i København, for Hertugdømmerne i Glückstadt, hvorfra det i de sidste Aar af Christian V's Regering flyttedes til Rendsborg.[2]) At Skytset dels fabrikeredes i Indlandet, dels indførtes, er allerede omtalt, og det samme gælder Krudtet. Af indenlandske Etablissementer kan nævnes

[1]) Hist. Tidsskrift 6. R. I., S. 623 ff.

[2]) I Reglementet for 1699 var opført 1400 Rdlr. »til Rendsborg nye Tøjhus, 2 Krudttaarnes Indretning og Transport af Artillerisager fra Glückstadt til Rendsborg.«

Stykkestøberiet i København, Krudtmøllerne paa Christianshavn, Ørholm og Raavaddam, der alle 4 vare Fællesejendom for Hær og Flaade.

Til Artillerimateriel m. m. var i Reglementet for 1699 anslaaet følgende Beløb:

Artilleriet i København	1200 Rdl.
Feltartilleriet i Holsten..........	700 —
Stykkestøbning ved Landetaten..	800 —
Hammermøllen at holde i Gang.	1200 —
Bøsseskæfter....................	300 —
Arbejdsløn for Krudt at gøre ...	1200 —
	5400 Rdl.

Under sædvanlige Forhold skulde Kompagnicheferne ved Rytter- og Dragonregimenterne selv sørge for Remonteringen, ligesom det paalaa dem at holde Kompagniets Mandskabsstyrke komplet. I dette dobbelte Øjemed var der tilstaaet dem en Sum, der ved Hestgarden var 300 Rdlr., ved Rytterregimenterne 160 Rdlr. og ved Dragonerne 140 Rdlr. aarlig. Der findes dog ogsaa Exempler paa Udskrivning af Heste. I Aaret 1688 blev der saaledes, da de hidtil uberedne Dragoner skulde gøres beredne, udskrevet en Dragonhest af hver 25 Tdr. Hartkorn Hovedgaardstaxt samt Præste- og Degneboligs Hartkorn.[1]) Ligeledes blev Artilleri- og til Dels Trænheste, der ikke havdes i Fredstid, ved Mobilisering tilvejebragte ved Udskrivning, saaledes i 1683 en Artillerihest af 700 Tdr. Hartkorn i Kongeriget og 30 Plove i Hertugdømmerne. Disse sidste maatte i Aaret 1688 levere en Hest af 20 Plove.[2]) Hestene skulde være 4—8 Aar gamle og mindst 14 Palmer (c. 8 Kvarter) høje. I Stedet for en Hest kunde der i 1683 betales 26 Rdlr., men Aaret efter var Prisen sat op til 30 Rdlr. Fodfolksofficererne medførte paa Feltfod til Brug under Marchen Ride- og Pakheste, men disse var privat Ejendom. Afdelingstrænet, der paa Krigsfod var meget betydeligt, maatte ved Mobiliseringen skaffes tilveje ved Køb eller Leje.

Staldrum hørte med til Standkvarteret, hvilket ogsaa var Tilfældet med Furagen for Nationalrytteriets Vedkommende, hvis Heste i 5 Maaneder (15de Maj til 15de Oktober) gik paa Græs, medens Rytterbonden til de øvrige 7 Maaneder leverede 5 Læs Hø

[1]) Kgl. Forordn. af 28de Novbr. 1688.

[2]) Kgl. Forordn. af 5te Maj 1683, 14de April 1684 og 18de Decbr. 1688.

og 3 Læs Rughalm à 258 Skaalpund pr. Læs, samt 4 Tdr. Havre strøget Maal. Desuden leverede de kongelige Magasiner til hver Hest 2 Tdr. Havre Topmaal, d. e. $^3/_4$ Skp. extra pr. Tønde.[1]) Den daglige Ration blev saaledes omtrent 6 Pd. Hø, 3,7 Pd. Halm og knap $^1/_4$ Skp. Havre (c. 6 Pd.). Til de paa hvervet Fod staaende Ryttere og Dragoner leverede Magasinerne henholdsvis 14 og $10^1/_2$ Tdr. Havre aarlig pr. Hest.[2])

Beslaget skulde Rytteren selv betale af sine Undermunderingspenge.

Taktik og militære Øvelser. De betydningsfulde Forandringer, som i anden Halvdel af det 17de Aarhundrede var foregaaede i Henseende til Bevæbningen, havde haft en tilsvarende Forandring i Taktikken til Følge. Den franske Hær havde i denne Periode været den toneangivende, men den danske var i det hele fulgt hurtigt efter. For at bringe flere Skydevaaben i Virksomhed, til Dels vel ogsaa for at formindske Tabene overfor Fjendens stærkere Ildvirkning, var man gaaet over til fladere Formationer; Antallet af Geledder blev ringere, efter Haanden som Bajonetgeværet mere og mere fortrængte Piken. Lineartaktikken var dog endnu i sin Barndom; man havde endnu ikke rigtig lært at evolere med de flade, udstrakte Formationer, og Forandringen var derfor foreløbig gaaet ud over Bevægeligheden.

Udviklingen her hjemme kan for Fodfolkets Vedkommende følges ved Hjælp af Exercerreglementer, af hvilke der kendes et af 1673 for det danske, et 4 Aar yngre for det norske Infanteri, og endelig et af 1704, forud for hvilket der 1701 var gaaet Bestemmelser for de nye Haandgreb. Samtlige Reglementer er affattede i det tyske Sprog.

Reglementet af 1673[3]) nævner 30 Greb med Musketten (næsten alle angaaende Vaabnets Ladning og Affyring) og 19 Greb med Piken; Kommandoordene anføres, men der mangler Forklaring. Derimod forklares Begreberne Geled og Rode; begges Antal i Opstillingen bør være deleligt med 4, Geleddernes Antal helst 8,

[1]) Kgl. Forordn. af 10de August 1695. Generalkom. Kopibog 1698 N. 408.
[2]) Kongens Haandbog 1699.
[3]) Exercitz Ordnung bey Ihro Königl. Mayest. zu Dennemark etc. Infanterie 1673. (16 Sider, Oktav, meget stort Tryk).

eventuelt 4 eller 12; Afstanden mellem Geledderne 3, mellem Roderne 1 Skridt, hvilke Afstande nøje bør overholdes. Geværerne bæres »sirligt«. Kun de Kommanderende maa tale; hvad der skal udføres, angives under »General-Exercitsen« ved et Avertissement, hvornæst Kommandoen udføres paa Kommandoet »Marche«. Der trædes an med højre Fod, under Vendingerne bliver venstre Fod staaende. Pikenererne, der endnu udgjorde en Tredjedel af Styrken, staar i Midten, Musketererne paa Fløjene. Af Evolutioner beskrives kun Dublering af Geledder og Roder, hvorimod Udførelsen af Kontramarche, Aabning og Slutning af Geledder og Roder, Svingning og Chargering overlades til den Kommanderendes »Forgodtbefindende og Erfaring«. En kortfattet Vaabenlære slutter det lille Hæfte.

Disse Forskrifter genfindes i det noget udførligere norske Reglement af 1677[1]); kun skal der i Følge dette trædes an med venstre Fod. Af Reglementets øvrige Bestemmelser, der maa antages i Hovedsagen ligeledes at have været gældende i Broderrigets Hær, skal nævnes, at der for hver 8de Rode er et Mellemrum paa 6 Skridt, hvor Befalingsmændene tager Plads under Skydningen, og hvorigennem 1ste Geleds Skytter, naar de har afgivet deres Ild, passerer for at lade paa ny bag Fronten. Under Kampen skal Pikenererne fordoble Geledderne, Skytterne derimod formerer Pelotons (ordret »Garnnøgler«) paa Siderne af Bataillonen, eller Linie foran eller bag denne. Under Tilbagegangen gør de bageste Geledder omkring og skyder. Tamburerne staar i Grundopstillingen paa højre Fløj af Bataillonen, men træder under Marchen ind mellem 1ste og 2det Geled. Kompagniet inddeles i 3 »Divisioner«, kommanderede henholdsvis af Kaptajnen, Fændrikken og den ældste Underofficer, hvilket tyder paa, at Kompagniet, i Modsætning til hvad senere var Reglen, har haft nogen Betydning som taktisk Led. Naar et Regiment var inddelt i 2 Bataillоner, kommanderede Obersten den ene, Oberstløjtnanten den anden, hvorimod Majoren, uden at have nogen fast Plads, sammen med Regimentskvartermesteren og Adjutanten skulde afhjælpe Uordener, hvor det gjordes nødigt. Ellers skulde Regimentschefen staa foran højre Fløj,

---

[1]) Handgriff von Musqueten und Picken, wonach I. K. M. Infanterie in dero Königreich Norwegen exercirt und die Commandowörter überall gebraucht werden sollen. Chria 1677. (16 Sider, Oktav, smaat Tryk).

Oberstløjtnanten foran venstre og Majoren foran Midten. Reglementet beskriver nærmere Befalingsmændenes særlige Vaaben, hvorledes man skal bære disse og hilse med dem. Ligeledes giver det Regler for, hvorledes bevæbnede Kommandoer skal aflægge Honnør.

Endnu maa nævnes, at Officererne, »naar der var givet Befaling til Angreb og Slag«, skal stige af deres Heste, lade disse bringe bort og i fuld Rustning stille sig paa den for dem bestemte Plads.[1])

1701 gaves, som anført, Bestemmelser for de nye Haandgreb.[2]) Reglementet af 1704[3]) føjede hertil Bajonettens Paasætning og Aftagning samt »Fæld Gevær«, hvorhos det kodificerede den nye Taktik. Dennes Principper er ikke væsentlig forskellige fra den ældres; dog er Pikenererne nu forsvundne, og Geleddernes Antal fastsat til 4. Disse kan dubleres af 2det og 4de fremad, eller af 1ste og 3dje bagud; eventuelt ogsaa ved, at de 2 bageste rykker ind i de 2 forreste, eller omvendt. Ogsaa Roderne kan dubleres. Kontramarche kan foretages indenfor Roden eller Bataillonen. Naar Geledderne skal sluttes, bliver 1ste Geled staaende, og de øvrige rykker frem paa henholdsvis 2, 4 og 6 Skridt. Naar Bataillonen skal foretage en Svingning, sluttes først Geledderne; Officererne, der marcherer foran Fronten, regulerer Bevægelsen. Reglerne for Skydning er ret udførlige. Forinden Chargeringen paasættes Bajonetten, og Geledderne slutter op, men Roderne maa ikke staa tættere end, at Soldaten frit kan røre sig. Den kommanderende Officer befaler Ildens Afgivelse i Henhold til Fjendens »Mouvements og Contenance«. Ilden afgives paa Stedet (à pied ferme) eller under Bevægelse, geledvis eller pelotonvis. Skal der skydes geledvis à pied ferme, træder Officererne ind mellem 2det og 3dje Geled; der sluttes op, og de 2 forreste Geledder falder ned paa højre Knæ; der skydes oprejst, de bageste Geledder begynder. Fremrykningen sker med aabnede Geledder, Officererne foran; naar der skal skydes, gøres Holdt; der sluttes op, og Ilden afgives som paa Stedet; skal der atter rykkes frem, springer de 2 forreste Geledder op, og der tages Afstand. Skal

[1]) Krigsartikkelsbrev § 99.

[2]) Militairische Exercitien. Kbh. 1701. (1 Blad, Fol.)

[3]) Exercises für die Infanterie. 1704. (80 Sider, Octav.)

der skydes pelotonvis, sker det fra en af Fløjene, fra Midten mod Fløjene eller fra begge Fløje mod Midten. Naar under Øvelse 2 Bataillоner chargerer mod hinanden, fældes Geværet, saa snart Skydningen er ophørt, og Bataillonerne gaar løs paa hinanden, idet de, naar de mødes, efter Omstændighederne marcherer igennem hinanden eller gør omkring. En Bataillon paa 6 Kompagnier har i Reglen 6 Pelotons, men kan ogsaa have 9 eller 12. Til Evolering inddeles Bataillonen ordentligvis i 3 Divisioner, til hvilke Tamburerne fordeles under Marchen; forrest gaar Tømmermændene paa 2 Geledder, derefter Hautboisterne (Skalmejeblæserne) paa 1 Geled; de 2 Kaptajner foran, de 2 bagved Bataillonen, den 5te fører Fanen, til hvis Bedækning Bataillonens 4—6 midterste Roder er bestemte. Hver Division inddeltes i 6 Delinger.

Foruden disse reglementariske Forskrifter skal om Datidens Fodfolkstaktik endnu anføres følgende. Bataillonen var Evoleringsenheden, alle Evolutioner udførtes paa Bataillonskommandørens Kommando. Kompagnierne opstilledes efter Chefernes Rang, men var ganske uden Betydning som taktiske Led af Bataillonen; Officerer og Underofficerer, der opstilledes paa 1 Linie, henholdsvis foran og bag Fronten, stod ikke en Gang ved deres egne Kompagnier. En Undtagelse dannede Grenaderkompagnierne, der kunde opstilles særskilt paa Bataillonens højre Fløj, for saa vidt de ikke fra forskellige Regimenter samledes for sig. Grenadererne gik i øvrigt mere og mere over til kun at være Elitefodfolk. Bevægeligheden var, som anført, den svage Side ved Datidens Taktik, en Følge af, at man endnu ikke forstod at benytte Leddelingen paa rette Maade. Udenfor Kampen marcheredes i en Rodekolonne paa 4 Geledder. Paa Kamppladsen manøvreredes paa Linie med aabne Geledder; der kunde udføres Frontmarche, Vendinger og Svingninger med hele Bataillonen, samt enkelte Afbrydninger (med Divisioner eller Delinger); de herved frembragte Formationer var dog meget dybe og meget tunge, navnlig paa Grund af de store Afstande. Flere Bataillоner kunde manøvrere sammen i Brigade, og Bataillonen traadte da i Divisionens Sted. Fodfolket virkede i Angrebet næsten udelukkende ved sin Ild; det blanke Vaaben anvendtes i Reglen kun til Forsvar mod Rytteri. I sidstnævnte Øjemed var man begyndt at indføre Karrěer og Kredse, men som Følge af Troppernes Mangel paa Manøvredygtighed, kom disse Formationer sjældent til Anvendelse i Fægtning.

Det ældste bevarede danske Reglement for Rytteri og Dragoner er af 1704,[1]) men ligesom for Fodfolkets Vedkommende tør man antage, at det i Hovedsagen er en Kodifikation af, hvad der alt tidligere har været brugt. Det begynder med at beskrive Grebene med Kaarde (Pallask), Karabin og Pistol, samt Bevægelser, Svingninger og Vendinger med Firer. Rytterne skal, siger Reglementet, være Herre over deres Heste og Vaaben, kunne marchere vel sluttede og uden Støj og foran Fjenden gøre saa faa »Karakoller« og Bevægelser som muligt; de maa hurtigt kunne gaa over fra Skridt til Trav og omvendt. Rytteriets Normalopstilling er paa 3 Geledder, men det bageste kan forstærke de forreste ved at rykke op til begge Sider. Officerernes Plads er umiddelbart foran forreste Geled. Skal der angribes med det blanke Vaaben, gaar man 20 Skridt fra Fjenden over fra Skridt til Trav. Til Angreb med Karabinen rykkes frem indtil 15 Skridt fra Fjenden, Karabinen affyres, og Værget trækkes; Pistolen maa ikke affyres paa længere Afstand end 8 Skridt; kun forreste Geled skyder. Vil man modtage Fjenden à pied ferme, sluttes op; Ilden kan da afgivet geledvis, idet forreste Geled efter at have løsnet sit Skud svinger ud til højre og venstre for at trække sig bag Fronten; dette kaldtes at karakollere.

Dragonexercitsen er en Kombination af Infanteriets og Rytteriets. Mandskabet skal lære at exercere med Kaarde, Pistol og Flint. Naar der skal kæmpes til Fods, sammenkobles Hestene, og 9 Mand pr. Kompagni samt 1 Underofficer og 1 Tambur pr. Eskadron bliver tilbage hos dem. De afsiddede Dragoner gør Holdt 40 Skridt foran Hestene og kæmper paa samme Maade som Fodfolket, dog kun paa 3 Geledder, idet det forreste falder ned, medens de 2 bageste skyder.

Ligesom ved Fodfolket var Kompagniinddelingen uden taktisk Betydning; saa vel for Rytteri som Dragoner var Eskadronen Enheden. Formationer og Evolutioner havde megen Lighed med Fodfolkets, saa meget mere som Brugen af Skydevaabnene ogsaa ved de beredne Vaabenarter spillede en vigtigere Rolle end det blanke Vaaben.

Om Artilleritaktik var der ved Aar 1700 endnu ikke Tale. Det saakaldte Feltartilleri bestod af temmelig svære Piecer, og da

---

[1]) Exercises für die Cavallerie und Dragouner (47 Oktavsider, hvoraf 18 angaar Dragonerne).

det manglede faste Bespændinger og Kuske, var Manøvredygtigheden højst ubetydelig. Kanonerne bragtes i Batteri paa passende Steder af Slagordenen og blev staaende her under hele Slaget. Tabtes dette, gik som oftest ogsaa hele Feltartilleriet tabt, da Bespændingerne ikke kunde skaffes til Veje i rette Tid. Nogen samlet Virkning af større Artillerimasser tilstræbtes ikke. Ved Siden af de egentlige Feltkanoner havde man saakaldte Regimentskanoner, meget lette Piecer, der fulgte Fodfolket, hvis Mandskab betjente og til Dels selv trak dem. Deres Antal var ikke stort, og de optraadte kun enkeltvis.

Slagtaktikken var lige saa simpel som de enkelte Vaabenarters Taktik. Opstillingen var i 2 Træfninger med Fodfolket i Centrum, Rytteri og Dragoner paa Fløjene. Principmæssig var der foreskrevet Intervaller mellem de enkelte Batailloner og Eskadroner i hver Træfning, saaledes at 2den Træfnings Afdelinger kunde staa bag 1ste Træfnings Intervaller. I Praxis bestod Træfningerne dog som oftest af tætte Linier uden Mellemrum.

Datidens Taktik krævede altsaa, som man har set, hverken de ældre Tiders store Vaabenfærdighed hos den enkelte Mand eller de senere Tiders udviklede Manøvredygtighed hos de samlede Masser. Kun Behandlingen og Brugen af Skydevaabnene kunde være ret vanskelig, og har derfor sikkert været Hovedformaalet for Uddannelsen. Da de hvervede Rekrutter mødte til enhver Tid af Aaret, kendte man ikke egentlige Rekrutskoler; man har indskrænket sig til at lade Rekrutterne dressere af Underofficerer, indtil de havde opnaaet den nødvendige Færdighed. Fodfolket, der jo garnisonerede i Købstæderne, synes at have holdt Kompagni- og maaske ligeledes Bataillonsexercits paa Vagtdagene inden Afløsningen. Ved det saakaldte nationale Rytteri i Danmark forlangtes, at Mandskabet forinden Antagelsen skulde være tilbørlig indøvet.[1]) Exercits skulde afholdes korporalskabsvis hver Maaned og kompagnivis hvert Kvartal, »hvor det efter Landets Situation kan falde belejligt«. Regimentsøvelser befaledes af Kongen og har formodentlig været afholdte i Forbindelse med Mønstringerne. Mønstringsrapporterne giver dog ikke Oplysning herom, men kun om Mandskabets, Hestenes og Udrustningens Beskaffenhed.[2])

---

[1]) Forordning om Ryttergodset af 10de August 1695, §§ 44—45. Jfr. S. 107.
[2]) Se f. Ex. Rapport fra Johan Rantzau i Indk. Sager 1698.

Der blev lagt nogen Vægt paa Skarpskydning ved alle Vaaben. Rytterregimenterne havde et fast aarligt Beløb (50 Rdl.) til »Krudt og Lod«;[1]) Fodfolk og Artilleri derimod ikke, og da der sjælden var Raad til extraordinære Udgifter, kunde Cheferne ikke drive Øvelserne, som de ønskede. 1695 fik de hjemmeværende Kompagnier af Fodgarden 6 skarpe Skud til Skiveskydning.[2]) Efter Indstilling af Chefen for Danske Artilleri, Generalmajor L. Munk, fik Københavns Garnison 1697 tilstaaet 5 skarpe Skud pr. Mand; men næste Sommer klagede Chefen for Fynske Regiment, Oberst Jacob de Bruin, over, at de paa Fyn garnisonerede Kompagnier af Regimentet trængte haardt til Øvelse i Skarpskydning.[3]) Danske Artilleri fik 1697 1 Centner Krudt pr. Kompagni til Øvelse i de næste 2 Aar, men havde rigtignok da ingen Øvelse kunnet holde siden 1694. Der har derfor næppe været Raad til at anvende noget af dette Krudt paa de 3 Mand pr. Fodfolkskompagni, der ved Fæstningskommandanternes Foranstaltning skulde uddannes i Skytsbetjening.[4])

Større samlede Øvelser i Lejr eller lignende havde i Aarene forud for den skaanske Fejde været afholdte gentagne Gange; den bekendteste og vigtigste var Lejren ved Almind mellem Kolding og Fredericia 1674. 1691 holdtes en Øvelseslejr ved Lyngby. Fremdeles bidrog de gentagne Mobiliseringer og særlig Afgivelsen af Hjælpetropper til fremmede Magter væsentlig til at vedligeholde og udvikle Hærens Krigsdygtighed.

Vagt og Arbejde lagde for øvrigt stærkt Beslag paa det hvervede Fodfolks Tid og Kræfter. Københavns Garnison, Garden ikke iberegnet, stillede saaledes daglig 376 Mand til Vagt, og til Tider desuden over 1000 Mand til Arbejde, og det ikke blot ved de kongelige Slotte, Volden, Tøjhuset, Proviantgaarden, Holmen eller lignende, men ogsaa til private Stormænd.[5]) Men, som sagt, Datidens Taktik synes at have kunnet lade sig nøje med forholdsvis ringe Øvelse, og som Forholdet var i Danmark, var det sikkert overalt.

---

[1]) Forordn. af 10de August 1695 § 49.
[2]) Løvenskiold: Efterretninger etc. S. 125.
[3]) Indk. Sager. 1697 og 1698.
[4]) Kgl. Ordre af 21de Marts 1696 til samtlige Regimentschefer.
[5]) Memorial fra Vicekommandant Steen Bille 17de Marts 1698. (Indk. Sager.)

Ved det 17de Aarhundredes Udgang besad Danmark saaledes en forholdsvis talrig, efter Omstændighederne vel organiseret og vel udrustet Hær. Tropperne stod i det hele paa Højde med Tidens Fordringer; de Mangler, der klæbede ved dem, genfandtes i næsten alle Datidens Hære. Tropperne var gennemgaaende krigsdygtige, og mange af Officererne besad Krigserfaring. Men Hæren som saadan var ikke krigsvant; Afdelingerne var ikke indbyrdes sammenarbejdede, hele Hærmekanismen arbejdede tungt og med stor Friktion; Førerne kunde ikke hurtigt tage Beslutninger, og Tropperne formaaede ikke hurtigt at udføre dem. Men ogsaa disse Mangler var typiske for Tiden. Kun en genial Feltherre kunde raade Bod paa dem.

Den norske Hær 1660—99.

Grundvolden til det norske nationale Værn var lagt af Christian IV; men da han i Norge traf Vanskeligheder af samme Art som i Danmark, lykkedes det ham ikke at give Organisationen Fasthed. Til Tider syntes den at være helt opløst, men ganske uden Livskraft var den dog ikke. Saavel i »Hannibals-Fejden« (1643—45) som i »Krabbe-Krigen« (1657—60) kæmpede de norske Tropper ikke blot med Hæder, men ogsaa med Held. Det viste sig, at Organisationen i sine Grundtræk var vel afpasset efter Landets Tarv. Da Forsvarsvæsenet efter 1660 skulde have en fastere Ordning, kunde man i Hovedsagen bygge videre paa det alt bestaaende Grundlag.

Ved Fodfolket beholdt man den gamle Inddeling i 6 nationale Regimenter. Da Hæren i 1666 i Anledning af Forviklingerne med England blev sat paa Krigsfod, forøgede man Afdelingernes Styrke, men ikke deres Antal.

Da Rytteriet i den ældre Organisation var for svagt i Forhold til Fodfolket, blev der 1663 udlagt en Del Gods til Rytterhold for et Regiment paa 8 Kompagnier. Tre Aar senere oprettedes endvidere 2 nationale Dragonkompagnier.

Den hvervede Styrke var forholdsvis ringe. De hvervede Ryttere fordeltes til de nationale Kompagnier ved disses Oprettelse; de udgjorde kun en Femtedel af hele Styrken. Det hvervede Fodfolk vedblev ogsaa efter 1660, formeret i særlige Underafdelinger, at være knyttet til Fæstningerne, og det samme var Tilfældet med Artilleriet, der helt igennem bestod af hvervede.

Ved Frederik III's Død var den norske Hærs Sammensætning og Styrke følgende:[1])

6 nationale Fodfolksregimenter, nemlig
Agershusiske,
Oplandske,
Smaalenske,
Vesterlenske,
Bergenhusiske og
Trondhjemske;
hvert Regiment var inddelt i 8 Kompagnier og havde en fast Styrke (Stab og prima plana) af i alt 105 Mand; det udskrevne Mandskab talte for alle 6 Regimenter tilsammen omtrent 9000 Mand;

det hvervede Fodfolk i Garnisonerne, bestaaende af 44 Befalingsmænd og 427 Menige;

1 Rytterregiment paa 8 Kompagnier, 5 søndenfjælds og 3 nordenfjælds; af Styrken, 1000 Mand, henhørte 65 til Stab og prima plana; af Mandskabet var den ene Femtedel hvervet, Resten nationalt;

2 Dragonkompagnier, 1 søndenfjælds og 1 nordenfjælds, tilsammen omtrent 300 Mand;

Artilleri-, Fortifikations- og Fæstningsbetjente, henholdsvis 81, 3 og 29 Hoveder, fordelte til 6 Fæstninger.

Efter Christian V's Tronbestigelse blev det for Norge ligesom for Danmark taget under Overvejelse, om der burde foretages Forandringer i den bestaaende Ordning, og særlig, hvorvidt der kunde foretages nogen Udvidelse uden Forøgelse af Udgifterne; men da det nationale Princip allerede var gennemført i videste Omfang, blev man i Hovedsagen staaende ved, hvad man havde. Rytteriet indskrænkedes dog til det halve (500 Mand i 4 Kompagnier), Artilleriet udvidedes derimod noget, og det hvervede Fodfolk formeredes i 4 Kompagnier. Til Besætning af de til Kystforsvaret nødvendige Fartøjer organiseredes et Marineregiment paa 6 Kompagnier.

»Gyldenløve-Fejden«, som den skaanske Krig kaldtes i Norge, gav ogsaa for den norske Hærs Vedkommende Anledning til forskellige Udvidelser. Det nationale Mandskab forøgedes ved Opbud af de saakaldte Reserver, og ved Fodfolket fandt derefter nogle Delinger af Regimenterne Sted, som dog atter hævedes ved Fredslutningen. Endvidere oprettedes en lille Afdeling Skiløbere, der

---

[1]) Krigskoll. Betænkn. Februar 1670.

»om Sommeren kaldtes Fyrrørere« efter Bevæbningen, og som navnlig anvendtes i den lille Krig. — Rytteriet blev atter bragt op til 1000 Mand, Dragonerne til 800. Forøgelsen af Rytteriet skete ved Udskrivning af Rostjeneste og Sogneryttere, 2 Kompagnier af hver Slags. De første stilledes af Godsejerne, med en »gerust Hest« først af 300, siden af 130 Tønder Hartkorn, de sidste af civile og gejstlige Embedsmænd, der maatte tilvejebringe og udruste fra 4 Ryttere (Stiftamtmænd) til $^1/_4$ (Sorenskrivere).[1])

Efter at Krigen var endt, blev Hærens Styrke ved Reglementet for 1680 fastsat til 11743 Hoveder med en Udgift af 128000 Rdl., foruden 816 Hel- og 306 Halvgaarde; de første var ansatte til 20 Rdl., de sidste til 10 Rdl. Stykket, tilsammen repræsenterede de altsaa 19380 Rdl. aarlig. Styrke og Udgift var fordelt paa følgende Maade:

	Hoveder	Rdl.	Gaarde	
			hele	halve
Generalstab	16	6900	—	—
Landinfanteri, 6 Regimenter	9212	40242	270	—
Garnisonerne	914	36970 $^2/_3$	—	—
Kavalleri	501	2706	546	—
Rostjeneste og Sogneryttere	500	2160	—	—
Dragoner	300	1346	—	306
Artilleri	202	9565	—	—
Marinere til Gallejerne	100	3732 $^1/_2$	—	—
Pensioner og Vartpenge	—	4377 $^5/_6$	—	—
Extraudgifter	—	20000	—	—

De 6 nationale Infanteriregimenter, hvis Benævnelser forblev uforandrede, var delte i 9 Kompagnier; prima plana var overalt 11 Hoveder, Antallet af Menige derimod forskelligt. Den under Krigen midlertidig indførte Reserve-Institution blev ved Overgangen til Fredsfod fastslaaet som permanent, idet man paalagde Lægderne foruden det virkelig udskrevne Mandskab at holde en lige saa stor Styrke i Reserve.[2]) Af denne Reserve blev der i Følge

[1]) Kgl. Forordninger af 9de August 1675 og 14de December 1677. (Saml. t. d. norske Folks Spr. og Hist. IV, S. 56 ff.).

[2]) Forordning af 6te December 1679. Jvf. J. C. Berg: Historisk Underretning om Landværnet. (Chria 1830), Side 77 ff.

Reglementet for 1683 oprettet særlige Kompagnier, nemlig 5 for Trondhjemske og 3 for hvert af de andre Regimenter, hvorved Landinfanteriets Styrke voxede til omtrent 14000 Menige. Reservekompagniernes prima plana bestod dog kun af 1 Kaptajn, 3 Underofficerer og 1 Tambur, og selv disse svage Rammer forsvandt faa Aar efter; Reserverne afskaffedes i Fredstid,[1]) og Regimenternes Styrke og Inddeling blev atter væsentlig den gamle.

Det hvervede Fodfolk (»Garnisonerne«) bestod 1680 af 6 Kompagnier à 150 Mand, fordelte til Fæstningerne Agershus, Frederiksstad, Frederikshald, Christianssand, Bergen og Trondhjem, hvortil fra 1683 kom et 7de Kompagni i Kongsvinger. De var dog ikke tilstrækkelige til Garnisonstjenesten, og det nationale Fodfolk maatte derfor turvis deltage i denne. For at undgaa dette, blev den hvervede Styrke søndenfjælds 1687—88 forøget til 2 Regimenter paa 2 (fra 1694 kun 1) Grenader- og 8 Musketerkompagnier à 110 Hoveder.[2]) I disse Regimenter indlemmedes Frikompagnierne med Undtagelse af 2, det bergenske og det trondhjemske.

Rytteriet bestod 1680 af 4 Kompagnier paa Ryttergodset, 2 Rostjeneste- og 2 Sognerytter-Kompagnier. De 4 sidste hævedes 2 Aar efter,[3]) hvorimod der paalagdes en Rostjenesteskat til Underhold af hvervede Ryttere, af hvilke der i Reglementet for 1683 opføres 4 Kompagnier à 67 Hoveder; efter faa Aars Forløb faldt de dog atter bort. Fra 1689 bestod det norske Rytteri af 8 nationale Kompagnier à 69 Hoveder.

Dragonerne bestod 1680 kun af 2 Kompagnier à 150 Hoveder, men udvidedes senere, saa at de 1689 bestod af 8 Kompagnier à 108 Hoveder. 6 af Kompagnierne var nationale, 2 »hvervede«; de sidst nævnte, om hvilke mere nedenfor, laa dog ikke til fast Tjeneste.

Ogsaa i Rytter- og Dragonlægderne var der 1679 paabudt Reserver, af hvilke der 1683 formeredes 4 Kompagnier (prima plana 4 Hoveder), men disse hævedes snart lige som ved Fodfolket. Derimod indførtes 1692 de saakaldte Rytter- og Dragon-Drenge,[4]) d. v. s. man udskrev indenfor Kompagnidistrikterne for hvert fjerde

---

[1]) Forordning af 29de December 1685.

[2]) Ved Forordning af 10de September 1687 blev der i den Anledning paalagt en Skat af 4 Rdl. aarlig af hvert Soldaterlægd, og ved en anden Forordning af s. D. udskrevet 4000 Rdl. aarlig af Nordlandene.

[3]) Forordning af 22de April 1682.

[4]) Forordning af 30te April 1692 § 22.

Rytter- eller Dragon-Lægd, en Dreng (d. e. Tjenestekarl), der indøvedes sammen med det egentlige Mandskab, »paa det man ej som hidtil skal være forbunden, naar en Rytter eller Dragon afgaar, enten at antage en fremmed Karl i hans Sted, eller og at sætte en aldeles ukyndig Bondedreng til Hest«.

Artilleriet bestod 1680 af en Stab (1 Major og 1 Mønsterskriver) og 2 Kompagnier à 100 Hoveder, men deltes senere i 7 uligestore Kompagnier efter Hovedfæstningerne og forøgedes til 300 Hoveder.

Af Fortifikationsbetjente var der 1680 1 Generalkvartermester, 1 Ingeniør og 2 Konduktører. 1688 samledes de i en Fortifikations-Etat, og Tallet udvidedes til 1 Generalkvartermester som Chef, 2 Ingeniørkaptajner, 7 Konduktører, 1 Voldmester og 1 Tømmermester. I de følgende Aar gik Tallet dog atter noget ned.

Af Marinere bestod 1680 kun 1 hvervet Kompagni »hos Gallejerne at bruge«. Styrken var 100 Hoveder, men blev senere nedsat til 60. Det benævnedes ogsaa »det Christianssandske Gallejkompagni«, til Forskel fra et 1680—81 oprettet Marineregiment, eller rettere 3 Batailloner, hver under 1 Major, med i alt 6 Kompagnier à 209 Hoveder. De Menige hertil toges af Fodfolkslægderne.

1699, ved Christian IV's Død, var den norske Hærs Styrke, Sammensætning og Fordeling følgende:

Generalstab.

Norges Statholder, Feltmarskalk Ulrik Frederik Gyldenløve (der »lønnedes hos de gehejme Raad«) havde Overkommando over Hæren.

Feltmarskalkløjtnant: Christian Gyldenløve.

Generalmajorer: Johan Vibe og Hans Ernst Tritzschler.

Brigadér: Caspar Hermann Hausmann.

Hos Statholderen som Øverstkommanderende for Hæren var ansat en Stabssekretær.

Fodfolk.

2 hvervede Regimenter, hvert paa et Grenader- og 8 andre Kompagnier,
2 hvervede Garnisonskompagnier,
6 nationale Regimenter, hvoraf 5 paa 9 og 1 (Trondhjemske) paa 10 Kompagnier,
5 nationale Kompagnier Marinere.

Regiment	Chef	Garnisoner eller Distrikt
Gyldenløves	Feltmarskalkløjtnant Chr. Gyldenløve	Frederikshald 4, Frederiksstad 4, Christianssand 1 Kompagni
Hausmanns	Brigadér Caspar Herman Hausmann	Christiania 6, Kongsvinger og Christianstjæld 2, Christianssand 1 Komp. (saalænge de store Fæstningsarbejder i Frederikshald stod paa, skulde der om Sommeren dertil afgives 5 Komp.)
Agershusiske	Oberst Peter Bertelsen Holst	Christiania Stifts midterste Del
Smaalenske	— Barthold Henrik Lützow	— — søndre Del (paa begge Sider af Christiania Fjord.)
Oplandske	— Caspar Christopher Brockenhuus	— — nordre Del
Vesterlenske	— Johan Arnold	Christianssands Stift
Bergenhusiske	— Albrecht Christopher v. Heinen	Bergens Stift
Trondhjemske	— Georg Christopher Schultz	Trondhjems Stift

Stabskvartererne var skiftende, idet Cheferne valgte disse indenfor Regimentets Omraade.

Af Garnisonskompagnierne laa 1 i Bergen og 1 Trondhjem.

Af Marinekompagnierne hørte 1 hjemme i Trondhjems, 2 i Bergens og 2 i Christianssands Stift.

Ved de hvervede Regimenter bestod Regimentsstaben foruden de 3 Stabsofficerer af 9 Hoveder, nemlig:

1 Regimentskvartermester,
1 Auditør,
1 Feltskær,
4 Skalmejeblæsere og
1 Gevaldiger med Stokkeknægt.

E Grenaderkompagni bestod af 110 Hoveder, nemlig foruden Chefen:

1 Løjtnant,
1 Fændrik,
1 Capitaine d'armes,
2 Sergenter,
3 Korporaler,
1 Tambur og
100 Grenaderer.

Et Musketerkompagni bestod af 100 Hoveder, nemlig i Stedet for Grenadererne:

10 Gefrejtere og
80 Menige.

Et Garnisonskompagni talte 135 Hoveder, nemlig:

1 Major,
1 Premierløjtnant,
1 Sekondløjtnant.
1 Fændrik,
1 Capitaine d'armes,
3 Sergenter,
3 Korporaler,
2 Spillemænd,
1 Feltskærsvend,
1 Stokkeknægt og
120 Menige.

Ved de nationale Regimenter talte Staben foruden Stabsofficererne 4 Hoveder, nemlig:

1 Regimentsskriver,
1 Auditør,
1 Profos og
1 Bøssemager;

Kompagniernes prima plana 10, nemlig foruden Chefen:

1 Løjtnant,
1 Fændrik,
2 Sergenter,
3 Korporaler og
2 Tamburer.

Af Menige opføres for

Agershusiske	Regiment	1360,
Smaalenske	—	1369,
Oplandske	—	1137,
Vesterlenske	—	1332,
Bergenhusiske	—	1398,
Trondhjemske	—	2072.[1]

For Marinekompagnierne er kun opført prima plana, 7 Hoveder nemlig:

1 Kaptajn eller Løjtnant,
1 Mønsterskriver,
1 Tambur,
2 Højbaadsmænd og
2 Baadsmandsmater.

Endnu findes i Etaten en Oberst, Jørgen Reichwein, som Chef for »Landfolket i Hedemarken, Gudbrandsdalen og der omkring«.

[1]) Kongens Haandbog 1699; i H. H. Rosencreutz's Relation af 29de Septbr. 1699 om Norges Tilstand (trykt i Budstikken 1823, S. 513 ff.) er Tallene ikke ganske de samme, men giver dog i alt kun en Differens af 35 Mand.

Rytteri og Dragoner.

1 Rytterregiment, Oberst Jens Maltesen Sehested, 8 nationale Kompagnier, hvoraf 6 søndenfjælds og 2 nordenfjælds;

1 Dragonregiment, Oberst Frands Vilhelm Fölckersam, 6 nationale og 4 hvervede Kompagnier, henholdsvis 4 og 2 søndenfjælds, 2 og 2 nordenfjælds;

Rytterregimentets Stab talte foruden de 3 Stabsofficerer:

1 Auditør,
1 Feltskær og
1 Pavker;

dets Kompagnier 71 Hoveder, nemlig foruden Chefen:

1 Løjtnant,
1 Kornet,
1 Kvartermester,
3 Korporaler,
1 Trompeter,
1 Sadelmager,
1 Smed,
1 Stokkeknægt og
60 Menige.

Dragonregimentets Stab talte foruden de 3 Stabsofficerer:

1 Auditør,
1 Feltskær,
1 Bøssemager,
4 Skalmejeblæsere,
1 Gevaldiger og
3 Stokkeknægte;

de nationale Kompagnier 110 Hoveder, nemlig foruden Chefen:

1 Løjtnant,
1 Fændrik,
1 Capitaine d'armes,
1 Sergent,
3 Korporaler,
100 Menige,
1 Sadelmager og
1 Smed.

De hvervede Kompagnier havde kun 108 Hoveder, idet de 2 Haandværkere manglede.

Artilleri.

7 uligestore Kompagnier i Hovedfæstningerne. Kompágniet i Frederiksstad afgav 2 Konstabler og 4 Haandlangere til Christiansfjæld og lige saa mange til Basmo.

Den ældste Officer, Oberstløjtnant David Felber, havde Inspektion over hele Styrken, 260 Hoveder (den var fra Nytaar 1699 formindsket med 42). Nogen særlig Tøjetat var ikke formeret.

Fordelingen var følgende:

	Oberstløjtnant	Major	Kaptajn	Løjtnant	Stykjunker	Fyrværker	Arkelimester	Konstabel	Haandlanger	Minørmester	Minørsvend	Lavetmager ell. Tømrer	Grovsmed	Bøssemager ell. Skæfter	Hjulmand	Bødker	Tilsammen
Agershus	1			1	1	8	1	10	20	1	4	1	1	1	1		51
Kongsvinger		1			1			6	12							1	21
Frederiksstad			1	1	1		1	14	28		1	1	1	1		1	51
Frederikshald			1	1	1		1	8	16			1	1	1		1	32
Christianssand				1	1		1	7	14								24
Bergenhus			1	1	1		1	10	20		1	1	1	1	1		39
Trondhjem			1	2	1	2	1	10	20		1	1	1	1	1		42
	1	1	4	7	7	10	6	65	130	1	7	5	5	5	3	3	260

Fortifikationsetat.

Generalkvartermester: Oberst Arvid Christian Storm, tillige Kommandant i Frederiksstad,
2 Overkonduktører og
5 Konduktører.

Fæstningsofficerer og -betjente.

Agershus.

Kommandant: Oberst Nicolas de Seue,
1 Kaptajnvagtmester,
1 Skriver,
1 Proviant-, Ammunitions- og Materialforvalter.

Kongsvinger.

Kommandant: Oberstløjtnant Markvard Otto Mangelsen,
1 Kaptajnvagtmester,
1 Forvalter,
1 Skriver,
1 Profos.

Christiansfjæld.

1 Kommandant,
1 Løjtnant,
1 Sergent,
2 Korporaler,
1 Tambur,
1 Feltskær,
1 Smed.

Blakær.

1 Kommandant.

Basmo.

1 Kommandant,
1 Løjtnant,
1 Vagtmester,
1 Tambur,
1 Skriver
1 Præst,
1 Feltskær,
1 Smed,
1 Profos.

Frederiksstad.

Kommandant: Oberst Arved Christian Storm

1 Vagtmesterløjtnant,
1 Adjutant,
1 Forvalter,
1 Skriver,
1 Feltskær,
1 Skibmand,
1 Stokkeknægt.

Agerøen.

1 Kommandant.

Frederikshald.

Kommandant: Oberst Joachim Casper Rappe,

1 Kaptajnvagtmester,
1 Forvalter,
1 Skriver,
1 Stokkeknægt.

Overbjerget, det Store Taarn og Sponvigen.

Hvert Sted 1 Kommandant.

Staværn.

1 Kommandant.

Christianssand.

Kommandant: Oberstløjtnant Frederik Hartvig Nostitz,

1 Forvalter,

1 Betjent,
1 Feltskær,
1 Smed,
1 Stokkeknægt.

Frederiksholm.

1 Kommandant,
1 Løjtnant,
2 Underofficerer,
1 Tambur.

Bergenhus.

Kommandant: Oberst Albrecht Christopher von Heinen,
1 Kaptajnvagtmester,
1 Forvalter,
1 Skriver.

Trondhjem.

1 Kommandant (vakant),
1 Vagtmesterløjtnant,
1 Forvalter,
1 Skriver,
1 Garnisonsfeltskær.

Munkholm og Skonæs.

Hvert Sted 1 Kommandant.

Vardøhus.

Intet særligt Personale; besat ved et Detachement fra Bergen.

Justitsbetjente.

Generalauditør: Gustav Vilhelm Schade,
1 Krigsfiskal,
1 Gevaldigerløjtnant,
1 Justitssergent,
1 Stokkeknægt,
1 Skarpretter.

Kommissariat.

Overkrigskommissær: Frederik Mercker
med Skrivere.

Lægevæsen.

Inspektør over Feltkisterne søndenfjælds: Dr. Henrik Bonsach.
Forretningerne nordenfjælds besørgedes af Garnisonsfeltskæren i Trondhjem.

Hærens Forplejningsstyrke og de ordinære Udgifter til denne var efter Militærreglementet for 1699 følgende:

	Hoveder	Rdlr. aarlig	Gaarde
Generalstab, Fortifikation, Justits og Kommissariat	21	16604	»
Rytteri	571	6006	650
Dragoner	1123	11292	677
Hvervede Fodfolksregimenter	1838	56357	»
Nationale —	8668	38751	220
Marinekompagnierne	35	1219	»
Garnisonerne med Artilleriet	591	31837	»
1 Pensionist	1	100	»
Brød til det hvervede Mandskab	»	8000	»
	12848	170166	1547

Til extraordinære Udgifter var samme Aar tilstaaet 5800 Rdlr.

Kompagnierne var fordelte paa følgende Maade:

	Fodfolk					
	hvervet	nationalt	Marinere	Ryttere	Dragoner	Artilleri
Søndenfjælds	18	36	2	6	6	5
Nordenfjælds	2	19	3	2	4	2
	20	55	5	8	10	7

Fæstningsvæsenet i Norge. Ligesom Danmark havde Norge et betydeligt Antal Befæstninger. Deres Bestemmelse var dels at dække Landets Østgrænse mod et Indfald fra Sverig, dels at beskytte de betydeligste Havnebyer mod Angreb fra Søen. Til den første Gruppe, som kom til at spille den vigtigste Rolle, hørte der dog kun 2 egentlige Grænsefæstninger, Frederikssten og Basmo, idet Hovedforsvaret søndenfjælds var lagt et Par Mil længere tilbage, i Glommen-Linien. Her laa Frederiksstad, Blakær, Kongsvinger og Christiansfjæld foruden en Del Blokhuse og Retranchementer, der ikke var af permanent Karakter eller havde fast Besætning. Frederiksstad var tillige af Vigtighed for Forbindelsen med Danmark og som Støttepunkt for den norske Skærgaardsflotille, og det samme gjaldt Staværn og Christianssand. Sidstnævnte var dog lige saa lidt som Norges 3 vigtigste Byer,

Christiania, Bergen og Trondhjem, egentlige Fæstninger, men kun ved Søbatterier og Forter skærmede mod Søsiden. Til Støtte for Grænseforsvaret i det nordenfjældske fandtes ingen egentlig permanente Anlæg. Kun Skonæs Skanse havde en lille Besætning, ligesom Stene Skanse holdtes besat om Vinteren, »saalænge Passagen til Levanger Marked varer«. Endnu maa nævnes Rigets nordligste Fæstning, Vardøhus, nær den svenske og russiske Grænse.

Angaaende de enkelte Anlæg skal her anføres følgende om Tilstanden 1699[1]):

Frederikssten var anlagt 1661—66 og bestod af en bastioneret Femkant paa et Fjæld tæt Sydøst for Byen Frederikshald. I en Afstand af 300—1000 Alen fra Hovedfæstningen laa følgende detacherede Værker: mod Vest Borgerskansen, mod Nordøst Gyldenløve, mod Sydøst det store Taarn og Overbjerget, mod Sydvest Kratskansen. En Mils Vej Vest for Frederikssten, ved Indløbet til Singelfjorden, der danner Grænsen mellem Norge og Sverig, laa Sponvigens Skanse, som dog ikke havde stor Betydning, da den ikke kunde beherske Overfartsstedet Svinesund.

Basmo var (lige som Blakær, Kongsvinger og Christiansfjæld) anlagt 1683 af Feltmarskalk Wedel og skulde forsvare Vejen fra Ørje Bro over Høland til Blakær. Den laa paa et Fjæld, bestod af et Taarn, omgivet af en Vold med tenailleret Grundrids, og var forsynet med et Art Kronværk. Hele Anlæget var dog uden synderlig Betydning.

Frederiksstad var 1664—66 anlagt paa Glommens venstre Bred tæt ved Udløbet og var paa Landsiden omgiven af en Vold med 5 Bastioner, vaade Grave, Raveliner, Kontregarder og dækket Vej. Langs Glommen løb et Brystværn, flankeret fra en Bastion, og paa Flodens højre Bred var et Art Brohoved i Form af en Lunette. Noget fremskudt, Øst for Fæstningen, laa Fortet Kongssten. I Søen fandtes et befæstet Anlæg paa Agerøen.

Blakær var en lille Stjærneskanse med 5 Fronter; foran den nordligste og de 2 sydligste af disse laa smaa Hornværker.

Kongsvinger, ved den bekendte Magnorbro-Vej, bestod af et Par Taarne, omgivne af en syvkantet tenailleret Vold, opført dels af Kampesten, dels af Tømmer, med Jordbrystværn og Voldgang.

---

[1]) Planer og Beskrivelser i Ingeniørkorpsets hist. Arkiv.; Norsk mil. Tidsskrift 1886; Rosencreutz's Relation.

Mod Nord fandtes et Stykke dækket Vej, mod Syd et Par ubetydelige Udenværker.

Christiansfjæld bestod af et Kampestenstaarn, omgivet af en Mur af samme Materiale med Brystværn og Voldgang. Den dannede Glommen-Liniens venstre Fløj.

Agershus, paa en Odde Syd for Christiania, var ældre end selve Staden. Slottet laa med sine Søbatterier paa Vestsiden af Odden og var imod Land dækket af en Art Kronværk. En Linie med 6 Bastioner, tørre Grave og dækket Vej forsvarede Odden mod Angreb fra Øst og Nord. Disse Anlæg var i Hovedsagen udførte under Christian V.

Staværn, paa en lille Klippeø ved Indløbet til Laurvig Fjord (hvor senere Frederiksværn er anlagt), bestod i Hovedsagen af et Taarn omgivet af en 8-kantet tenailleret Linie.

Christianssand var mod Søsiden dækket af flere Værker. Længst ude laa Frederiksholm, et Kampestens Taarn, opført midt i det 16de Aarhundrede og omgivet med en tenailleret Linie af samme Materiale; udenom denne løb det »nedre Værk«, en ligeledes tenailleret Linie, der fulgte Øens Konturer. Christiansholm laa Sydost for Byen, forbunden med denne ved en Dæmning, og var af væsentlig samme Beskaffenhed. Paa Odderøen, Syd for Byen, laa Overbjerget og Underbjerget, 2 femkantede Skanser, den sidste med et Taarn. Endelig laa der et lille Batteri paa Lagmandsøen Syd for Byen.

Bergenhus var et gammelt Slot paa den nordøstlige Side af Bergens Fjord (Vaagen). Det var omgivet af en bastioneret Vold og af Vand til alle Sider undtagen mod Nord, hvor det dækkedes af Fortet Sverresborg. Paa Vaagens modsatte Side laa Nordnæs Retranchement, et Jordværk med Reduit, Sydvest herfor Bolværksskansen Frederiksberg og paa en Ø Øst for Bergenhus Reduten Christiansholm. En betydelig Del af Arbejderne var udførte under Frederik III og Christian V.

Munkholm, paa en Ø i Trondhjemsfjorden, bestod af et Taarn, omgivet af en tenailleret Vold med et Par Bastioner. Indgangen til selve Trondhjem var mod Søsiden dækket af en bastioneret Front med 2 Bastioner og mellemliggende Halvmaane. Øst for Byen, paa Byelvens højre Bred, laa Mølleberg Skanse, og endnu længere mod Øst Christianssten.

Skonæs var et provisorisk Værk med nogle Magasiner.

Vardøhus var et meget gammelt Fort, eller rettere Blokhus, uden militær Betydning.

Fra de norske Fæstninger, hvis Tilstand var endnu brøstfældigere end de danskes, var der i Reglementerne for 1697—99 opført følgende Beløb:

	1697	1698	1699
	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.
Frederiksten med Overbjerget og Sponvigen	1000	4500	1150
Basmo	250	280	200
Frederikstad	1400	1220	200
Kongsvinger	400	150	130
Christiansfjæld	200	100	80
Agershus	1500	180	200
Christianssand	4800	180	200
Bergen	300	100	100
Trondhjem	800	400	700
ialt...	10650	7110	2960

Den norske Hærs Rekrutering. Meget af, hvad ovenfor er anført om de personelle og tjenstlige Forhold i den danske Hær, finder Anvendelse paa den norske, men i enkelte Retninger var Forholdene dog ret afvigende, og i første Række maa da nævnes det nationale Præg, der kendetegnede den norske Hær i Sammenligning med den danske.

For en Del gjaldt dette allerede Officerskorpset, idet de norske Regimenter gennemgaaende talte langt flere indfødte Officerer end de danske. Officerskorpset maa dog til en vis Grad betragtes som ét med det danske, idet Forsættelser mellem begge Hære skete med samme Lethed, som fra et Regiment til et andet indenfor samme Hær, og det ved en saadan Forsættelse var en Selvfølge, at den erhvervede Anciennitet bevaredes. Unge norske Officerer, navnlig af de mere velhavende og fremtrædende Slægter, traadte da ogsaa ind i danske Regimenter, idet Tjenesten ved de hvervede Tropper bød bedre Betingelser for den militære Uddannelse, især ved den Del af disse, der som Hjælpetropper tog Del i Udlandets Krige. Paa den anden Side blev en Del af de efter forbigaaende Udvidelser af den danske Hær reducerede Officerer anbragte i ledige Pladser ved norske Regimenter, og navnlig de

højere Poster blev ikke sjældent besatte fra Danmark. Blandt de Generaler, Regimentschefer og Kommandanter i Norge 1699, som er nævnede ovenfor, var saaledes næppe en eneste født Normand: 8 var Danske eller Holstenere, 1 var Svensker, 1 Kurlænder, 1 Franskmand og 8 Tyskere. Størstedelen havde begyndt deres Tjeneste i Danmark, men mange af dem havde dog længe tjent i Norge.

For Mandskabets Vedkommende var Forholdet klart nok: de udskrevne Tropper udgjorde det langt overvejende Flertal, og selv de forholdsvis faa hvervede Tropper bestod hovedsagelig af Indfødte.

Værnepligten havde oprindelig været en reel Byrde, hvilende paa Bøndergaardene, men var siden 1671 gaaet over til at blive en delvis personlig Byrde. Naar der i Lægdet ingen Ungkarl fandtes, hvilket paa Grund af dets ringe Størrelse let kunde ske, skulde nemlig Soldaten udtages ved Lodtrækning blandt hele Sognets unge Mandskab, ogsaa blandt saadanne, der tjente hos Folk udenfor Bondestanden. Disse Regler, der oprindelig var givne for Fodfolket, synes senere at have fundet almindelig Anvendelse. Der skulde holdes særskilte Ruller over det Mandskab, der hørte hjemme i Fodfolkslægderne, og det, der hørte hjemme i Rytter- og Dragonlægderne.[1])

For Fodfolket udgjorde siden 1666 2 fulde Gaarde et Lægd. Almindelig Udskrivning skulde holdes hvert 4de eller 5te Aar, mindre Udskrivninger til Komplettering efter Statholderens Befaling. Sessionen skulde afholdes af en General eller særlig dertil beskikket Kommissarius, og overværes af vedkommende Oberst, Oberstløjtnant (eller Major) og Kaptajn, samt af Amtmanden, Præsten, Fogeden og andre Embeds- og Bestillingsmænd. Soldaten skulde mod sædvanlig Løn tage Tjeneste hos en af Lægdsmændene (d. e. en at Gaardejerne i Lægdet). Han maatte ikke »bygsle« Gaard, forinden han havde udtjent.[2])

Til Oplysning om forskellige Forhold vedrørende det nationale Fodfolk er nedenstaaende Data[3]) ikke uden Interesse, selv om de mangler for de 3 Regimentsdistrikter og er mindre fuldstændige for det fjerde:

---

[1]) J. C. Berg: Historisk Underretning om Landværnet, S. 23—31.
[2]) Kgl. Forordning af 18de September 1671.
[3] Kongens Haandbog 1699.

	Agershusiske	Bergen-husiske	Vesterlenske
	Regimentsdistrikt		
Antal Lægder eller Soldater.....	1278	1309	1237
heraf har tjent fra 1— 6 Aar ...	1195	»	956
— 6—12 — ...	79	»	262
— 12—18 — ...	»	»	19
Antal Lægdsmænd...............	4768	9934	7516
heraf har været Soldater	2361	2187	2703
er endnu Soldater..........	321	ingen	344
Af ungt Mandskab findes........	1875	3430	2629
heraf tjenstdygtige	1116	2275	1700
Af Husmænd findes..............	914	»	907
heraf tjenstdygtige	344	»	170

Marinerne udskreves efter lignende Regler som det egentlige Fodfolk.[1]) De var bestemte til i Fejdetid at afgive Besætning til de norske Kystforsvarsfartøjer.

For Rytteriet var der 1662—63 af særlige Kommissioner udlagt noget over 1000 Gaarde paa passende Steder hele Landet over. Det var oprindelig Meningen hertil kun at anvende Krongods; men man saa sig nødsaget til at medtage saavel privat Fæstegods som Odelsgods. Forholdet var i lang Tid temmelig vaklende. Først 1692 indførtes en fast Ordning.[2])

Hver af de udlagte Gaarde skulde stille en Rytter og hele Kompagnidistriktet desuden for hver fjerde af disse en Rytter-Dreng (se ovenfor). Saa længe der paa Gaarden var Søn eller Frænde, der havde tjent som Dreng, skulde han foretrækkes til Rytter. Bonden havde Ret til selv at »ride for Gaarden«, men af Hensyn til Landbruget ansaas det for uheldigt. Rytteren skulde paa visse Betingelser have Fortrinsret til at overtage Gaarden, men skulde i saa Fald strax løslades af Tjenesten »uden noget derfor at gælde eller at give«. Foruden 4 Kvartalssessioner, skulde der

[1]) Kgl. Forordning af 26de Februar 1689.
[2]) Kgl. Forordning af 30te April 1692.

holdes 2 aarlige Generalmønstringer, ved hvilke ligeledes Udrederne skulde være tilstede, og ved hvilke alle Kassationer, Afskedigelser o. l. skulde finde Sted.

For de nationale Dragoner, til hvilke der var udlagt »Halvgaarde«, var Forholdet ordnet paa ganske tilsvarende Maade som for Rytterne.

De saakaldte hvervede Dragoner var ikke hvervede i almindelig Forstand. De bestod af ældre Mandskab, som i sin Tid, navnlig under Gyldenløve-Fejden, havde tjent som Ryttere eller Dragoner; de gjorde ingen Tjeneste i Fredstid, men modtog en aarlig Ventepenge af kun 8 Rdlr. for at være til Raadighed i Krigstid.[1])

Det nationale Mandskab skulde ordentligvis tjene en af Lægdsmændene eller Udrederne for sædvanlig Kost og Løn. Dog var det Mandskabet tilladt indenfor Kompagnidistriktet at ernære sig ved Haandværk eller paa anden lovlig Maade, men Lægdet havde i saa Fald ingen Forpligtelse til at yde noget ud over, hvad »Kvarterbilletten« (se nedenfor) lød paa.

Forplejningsforhold. Oplysning om Lønningssatserne er ovenfor (Side 120—121) given for Personalet af de hvervede Afdelinger og Befalingsmændene ved de nationale. Det udskrevne Mandskab tilkom der ikke nogen egentlig Lønning udenfor Indkaldelserne til virkelig Tjeneste, i hvilket Tilfælde det betaltes af den kongelige Kasse i Lighed med de hvervede Tropper. Udrustningen og enkelte andre ordinære Udgifter skulde derimod bekostes af Lægderne.

For Fodfolkets Vedkommende var det oprindelig bestemt, at Lægdet hvert 4de Aar skulde forskaffe Soldaten »en Kjortel saa lang som til hans Knæ af samme Farve, som Regimentet bruger.«[2]) Senere bestemtes det, at Kongen selv vilde forsyne Soldaten med Kjole og Vaaben mod en aarlig Afgift af $1^1/_3$ Rdlr. af hvert Lægd.[3]) Disse Penge synes ikke at være blevne anvendte efter Bestemmelsen, og 1699 var det nationale Fodfolks Munderinger i en

---

[1]) Rosencreutz's Relation.
[2]) Kgl. Forordning af 18de September 1671.
[3]) Kgl. Forordning af 2den Marts 1689.

meget maadelig Forfatning. Marinerne skulde af Lægderne hvert 3dje Aar have en Vadmels Kjole og Kabuds samt Undermundering »efter deres Magelighed, dog at den Udskrevne som andre upaaklagelig underholdes.« Til Munderingspenge var ogsaa her beregnet $1^1/_3$ Rdlr. aarlig.[1])

For en Rytter eller Dragon skulde Udrederen aarlig betale henholdsvis 20 og 10 Rdlr.; dette var nemlig det Beløb, hvortil de Afgifter, der paahvilede de udlagte Gaarde, gennemsnitlig kunde anslaas; men da de selvfølgelig ikke alle var lige store, skulde Afgiftens Størrelse anføres paa en »Kvarterbillet«; Stedets Foged skulde da for de større Gaardes Vedkommende indkræve hvad Afgifterne beløb sig til ud over 20 (henholdsvis 10) Rdlr., og heraf indbetale det manglende for Rytterne eller Dragonerne paa de mindre Gaarde. Pengenes Anvendelse var saaledes bestemt:

Til Rytteren, resp. Dragonen selv............	12 Rdlr.	» Sk.	7 Rdlr.	» Sk.
Regimentet til Overmundering...........	3 —	» -	2 —	» -
- — - Regimentsomkostninger....	» —	24 -	» —	18 -
- — - Kvæsthuset...............	» —	8 -	» —	6 -
— - Proviants- og Forraadskassen	4 —	64 -	» —	72 -
ialt...	20 Rdlr.	» Sk	10 Rdlr.	» Sk.

Af de Penge, der udbetaltes til Manden selv, skulde han atholde Udgifterne ved Undermunderingens Anskaffelse, ved Paaklædningens og Armaturens Vedligeholdelse, ved »Generalmønstringer og partikulære Exercitser«, ja Rytteren skulde endog selv anskaffe sin Hest og holde den med Beslag. Der kan saaledes kke være bleven meget tilovers til hans private Fornødenheder.

Undermunderingen skulde bestaa af en Læder- eller Vadmels Kamisol, et Par Strømper, 2 Skjorter, Halsklud og et Par Handsker, for en Rytter desuden et Par Støvler med Sporer og et Par Sko. Overmunderingen skulde af Obersten anskaffes hvert 6te eller 7de Aar efter nærmere kongelig Befaling. Overmundering og Vaaben skulde forvares af Udrederen, der skulde svare til, at Sagerne blev vel behandlede. Udrederne skulde endvidere forsyne Rytter- og Dragon-Drengene med Kjortel og Støvler, til hvilket Brug der aarlig skulde indeholdes $^1/_2$ Rdlr i deres Løn.

Bevæbning og Remontering. Med Hensyn til den norske Hærs Bevæbning gjaldt i Hovedsagen det samme, som ovenfor

[1]) Kgl. Forordning af 26de Februar 1689.

er anført om den danske Hær: Indførelsen af nye tidssvarende Vaaben var paabegyndt, men ikke gennemført.

Hesten skulde Rytteren, som anført, selv anskaffe. Dragonhesten skulde derimod leveres af Udrederen, og Dragonen maatte i Fredstid kun benytte den til Exercits og Generalmønstring. Hestens Højde var sat til henholdsvis 13 og 12 Palmer (d. e. c. $7^1/_4$ og 7 Kvarter). Der skulde paa Gaarden stedse holdes en god, ung Hest i Fremvæxt til Afløsning. Udrederen skulde indbetale henholdsvis 16 og 12 Sk. aarlig af hver Tønde Hartkorn til Regimentskassen, for at denne kunde komme henholdsvis Rytteren eller Udrederen til Hjælp, naar han, navnlig paa Grund af Uheld, skulde anskaffe en ny Hest. Staldrum og Furage skulde præsteres af Udrederen, der ligeledes, naar Generalmønstring holdtes om Vinteren, da der intet Græs var paa Marken, skulde levere det nødvendige Hø in natura eller 6 Sk. daglig for hvert Døgn, Hesten var ude af Kvarteret, dog ikke ud over 8 Dage.

Til det til Stab og prima plana hørende Personale var der udlagt Gaarde ligesom til Mandskabet, altsaa ved Rytteriet Helgaarde, ved Dragonerne Halvgaarde. Efter den oprindelige Bestemmelse skulde Befalingsmændene have flere Gaarde (saaledes ved Rytteriet Kompagnicheferne 4, de øvrige hver 2), men dette var senere forandret til, at kun 1 Gaard anvistes in natura, medens Resten erstattedes med Penge.

Officererne maatte intet kræve af Gaarden ud over de for Mandskabet fastsatte Ydelser; dog skulde Officerskvartererne mindst bestaa af en Stue, et Sengekammer og et Karlekammer samt Staldrum m. m. til 4 Heste. Fandtes dette ikke paa den anviste Gaard, skulde hele Kompagnidistriktets Udredere i Fællesskab bekoste et saadant Kvarter indrettet.

Ogsaa til det nationale Fodfolks Befalingsmænd m. fl. var der udlagt Helgaarde, hvortil den første Anordning var truffen allerede 1662, da der første Gang blev udlagt Ryttergaarde.[1])

Kornvarer til den norske Hærs Forsyning sendtes fra Danmark af det der udskrevne Skattekorn. Magasinerne var dog ikke altid tilbørlig forsynede, som det viste sig under Mobiliseringen 1700. I Norge selv blev aarlig udskrevet en Proviantskat,[2]) som betaltes dels in natura dels i Penge.

---

[1]) Militær-Reglementerne. J. C. Berg: Hist. Underretning, S. 24.
[2]) Se navnlig Forordning af 2den Marts 1689 og 13de Ma 1693.

Jurisdiktionsforholdene var i Norge ordnede paa tilsvarende Maade som i Danmark; dog var det udskrevne Mandskab, ogsaa medens det ikke var indkaldt, undergivet Krigsretten i Sager vedrørende »Liv, Ære, Charge, Gevær og Mundering«, hvorimod alle Civilsager, saaledes ogsaa Gældssager her skulde afgøres af den borgerlige Øvrighed. Officererne havde et Slags Politimyndighed over Soldaterne i deres Distrikt. Ogsaa Skifte efter afdøde Officerer var her ordnet ved særlige Regler.[1])

Taktik og militære Øvelser. At den norske Hær i taktisk Henseende fulgte de samme Principper som den danske, er en Selvfølge. Det er ovenfor omtalt, at der i 1677 udkom et særligt Exercerreglement for det norske Fodfolk, som i visse Retninger var noget fyldigere end det, der nogle Aar forud var givet for det danske Fodfolk, men i øvrigt stemmede overens med dette.

Ogsaa i Henseende til Uddannelsen har Principperne været de samme. De garnisonerende Afdelinger havde nogen Øvelse i Exercits og Skarpskydning, megen Vagt- og Arbejdstjeneste. Det er allerede anført, at der i de sidste Aar af Christian V's Regering hver Sommer blev sendt 5 af de i Christiania og Kongsvinger garnisonerende Kompagnier af Hausmanns Regiment til Frederikshald for at tage Del i de store Befæstningsarbejder, som foretoges der.[2]) At forskaane de nationale Tropper for Indkaldelser til saadant Arbejde var jo netop Grunden til, at den hvervede Styrke var bleven forøget. De nationale Tropper øvedes i Distrikterne. For Fodfolkets Vedkommende var det derfor bestemt, at Underofficererne skulde have Fortrinsret til at fæste saadanne af Kronens eller Kirkernes Gaarde, som laa belejligt for Øvelserne, »paa det at Exercitien med Soldaterne, som om Søndagen efter Prædiken ved Kirken skal holdes, des bekvemmere og uden Bondens Bekostning kan forrettes.«[3]) For Ryttere og Dragoner var det bestemt,[4]) at Officererne sognevis 1 Søndag om Maaneden skulde exercere og undervise saavel det egentlige Mandskab som »Drengene« i, hvad de til Kongens Tjeneste vide bør. Øvelsen skulde afholdes før

---

[1]) Forordning af 8de Juli 1690.
[2]) Rosencreutz's Relation.
[3]) Forordning af 18de September 1671, § 8.
[4]) Forordning af 30te April 1692, § 45.

eller efter Prædiken, som det bekvemmeligst kunde ske, uden at Gudstjenesten derved forsømtes eller forhindredes, og slutte saa tidlig, at enhver kunde være hjemme samme Aften.

Krigsvant var den norske Hær ikke i 1699. Af Veteraner fra Gyldenløve-Fejden var der blandt Mandskabet næppe andre tilbage end dem, der havde ladet sig engagere ved de saa kaldte hvervede Dragonkompagnier. Til Auxiliærtropperne havde der ikke været afgivet norske Afdelinger eller over Hovedet norske Tropper.[1]) Derimod havde en Del Officerer deltaget i de sidste 20 Aars europæiske Krige, dels i danske Regimenter dels som frivillige. Afdelingernes manglende Krigserfaring opvejedes dog i visse Maader ved deres nationale Sammensætning. Folkene var vante til at færdes iblandt de Fjælde, hvor der skulde kæmpes; de vare haardføre og nøjsomme, og Desertion var saa at sige ukendt iblandt dem. Derimod havde de under Tiden Vanskelighed ved at bøje sig under den militære Disciplin. Det faldt dem derhos i Reglen meget svært at vænne sig til Soldaterkosten, navnlig til det »sure Brød«, hvorfor der altid var megen Sygelighed ved de nationale Regimenter, naar de var indkaldte.

---

[1]) Historisk Tidsskrift 5. Række V, Side 258 ff. Jfr. C. O. Munthe: Optegnelser af Generalmajor Peder Todderud. Chr. 1897 S. 6.

IV. Oversigt over Hærforholdene i Nabostaterne ved Udgangen af det 17de Aarhundrede.

I alle europæiske Stater, store og smaa, var der ved det 17de Aarhundredes Slutning indført staaende Hære, men disse var ikke alle støbte i samme Form. Deres Organisation rettede sig efter Landets Natur og Beliggenhed, Befolkningens Ejendommeligheder og Traditioner, ligesom den ogsaa mangen Gang bar tydelige Spor af den Landsherres Karakter, der fra første Færd havde ført sin Hær ind paa en Bane, der blev bestemmende for hele dens senere Udvikling. Forskellighederne viser sig navnlig i Bestemmelserne for Hærenes Forsyning med Mandskab og Befalingsmænd, i Reglerne for deres Uddannelse og Underhold og i den Fasthed, Organisationen havde naaet. Derimod var den administrative og taktiske Inddeling, Bevæbningen og Udrustningen i Hovedsagen den samme overalt. De forskellige Hære fulgte de samme taktiske Regler; Forskellen laa i den større eller mindre Færdighed, hvormed de anvendtes, og Feltherrens Personlighed spillede en maaske endnu større Rolle end i vore Dage. I de Hære, der bestod af hvervede Tropper, var de nationale Ejendommeligheder i Reglen saa lidet udprægede, at Kontingenter fra mange forskellige Lande uden Vanskelighed kunde optræde som en Enhed under en fælles Overfeltherre.

Da alle de til den dansk-norske Stat grænsende Lande i højere eller ringere Grad inddroges i de krigerske Begivenheder, der fandt Sted i Aaret 1700, skal der neden for gives en kort Fremstilling af Hærforholdene i Holsten-Gottorp, Sverig, Brunsvig-Lyneborg, Brandenborg, Sachsen, Polen og Rusland.

Den holsten-gottorpske Hær.

Allerede i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede havde Hertugen af Holsten-Gottorp en lille militær Styrke i sin Tjeneste; den bestod for en væsentlig Del af udskrevet Mandskab (»Ausschuss«)[1]; en mindre hvervet Styrke tjente desuden som Garnison i de faste Punkter[2]. Nogen egentlig staaende Hær fik Hertugen dog først ved samme Tid, som denne Institution traadte i Live i Nabolandene, noget efter Midten af det 17de Aarhundrede.

I Aaret 1674 havde den fyrstelige Milits følgende Styrke og Sammensætning:

6 hvervede Fodfolkskompagnier paa i Alt 1200 Hoveder, fordelte til Garnisonerne paa Gottorp Slot og i Tønning.

2 Kompagnier »hvervet Landfolk«, i Alt 350 Hoveder.

4 Kompagnier slesvigsk og 3 Kompagnier holstensk »Ausschuss«, i Alt 1300 Hoveder.

1 hvervet Kompagni Garde til Hest paa 124 Hoveder.

36 Artillerister, fordelt til Gottorp Slot og Tønning[3].

Den samlede Styrke gik op til omtrent 3000 Mand, hvortil kom Borgervæbningen i Tønning, henved 300 Mand[4].

Fodfolkskompagniernes Styrke varierede noget. De havde en fast Inddeling i Korporalskaber og Roder. En Tredjedel af Styrken indenfor hvert Kompagni bestod af Pikenerer, Resten var Musketerer.

Aaret efter (30te Juni 1675) blev Hertug Christian Albrecht tvungen til at overlade Kong Christian V sine Tropper og sine Fæstninger. Den gottorpske Hærs Historie blev herved afbrudt, idet dens Kompagnier, saa vel hvervede som udskrevne, brugtes til at komplettere forskellige i Anledning af den skaanske Fejde ny oprettede danske Regimenter (Lütkens, Harloffs, Witmakes o. a.)[5]. Ogsaa Størstedelen af Officererne, der løstes fra deres Ed

---

[1]) A. XX, Nr. 1395—96 (Ausschuss fra Nord-Ditmarsken og Ejdersted 1638) Nr. 1397 (Rostjeneste for Prælater og Ridderskab, 1641).

[2]) Mønsterruller over enkelte Kompagnier findes endnu bevarede i Arkiverne i Slesvig og Oldenborg.

[3]) Acta A. XX, Nr. 1222 (Slesvig). Den hvervede Styrke havde 1672 noget nær samme Tal: 1575 Hoveder med en Udgift af omtr. 86,000 Rdl. (W. E. Christiani: Geschichte der Herzogthümer Schleswig u. Holstein, IV, Side 431 f.).

[4]) Acta A. XX, Nr. 1408 (Slesvig).

[5]) Indkomne Sager til Krigskancelliet, 1675, Nr. 593.

til Hertugen, gik med Kommandanten i Tønning, Generalmajor Hans Walter, i Spidsen i dansk Tjeneste.

De Afdelinger, dels hvervede, dels nationale, som Hertugen efter Freden i Lund oprettede, har kun efterladt faa Spor, og deres Tilværelse har næppe varet længere end til 1684, da Christian V inddrog den gottorpske Del af Slesvig under Kronen. Forliget i Altona 1689, da Hertugen fik sit Land og sin Suverænitet restitueret, bliver derfor det egentlige Udgangspunkt for den gottorpske Hærs Historie.

Den etatsmæssige Styrke var 1690 følgende[1]):

Kavalleri: 2 Kompagnier à 65 Hoveder,

Infanteri: 2 Regimenter à 10 Komp., à 110 Hoveder,

Artilleri-, Fortifikations- og Fæstningsbetjente: 60 Hoveder,

i Alt omtr. 2400 Mand, udelukkende hvervede Tropper. I Spidsen for Hæren stod Generalløjtnant og Krigsraad Baron Grothusen.

I de følgende Aar modtog Hærstyrken forskellige Udvidelser, dels af midlertidig, dels af blivende Natur. Allerede 1690—92 stod 2 brandenborgske Kompagnier i Hertug Christian Albrechts Sold, maaske som Rigskontingent,[2]) og 1694 overlod Kong Christian V ham for 3 Aar et Dragonregiment (Holstenske, under Chr. Ditlev Reventlow).[3]) Christian Albrechts Søn, Hertug Frederik IV, sluttede sig atter nøjere til Sverig og fik af Carl XI overladt en Bataillon paa 5 Kompagnier af et i Wismar garnisonerende, hvervet Regiment.[4]) Denne Bataillon, der, da Hertugen 1698 havde ægtet Carl XII Søster Hedevig Sophie, fik Navn af Hendes kgl. Højhed Hertugindens Livbataillon, vedblev en lang Tid at høre til den gottorpske Hær, hvorimod Reventlows Dragonregiment efter Udløbet af de 3 Aar 1697 traadte tilbage i dansk Tjeneste.

Samtidig med, at Hertug Frederik IV saaledes havde fremmede Tropper i sin Tjeneste, sluttede han 1695 med Sømagterne en Traktat om som Hjælpetropper i Krigen mod Frankrig (den pfalziske Krig) at stille et Dragonregiment og 2 Infanteriregi-

---

[1]) Acta A. XX, Nr. 1232 (Slesvig).

[2]) Acta A. XX, Nr. 1420 (Slesvig).

[3]) Acta A. XX, Nr. 1427 (Slesvig). Traktat af 7de September 1694 (Oldbg.). Jfr. ovenfor Side 85.

[4]) Utländ. värfv. Inf. Reg. Nr. 250 (Krigsark., Stockh.). Zimmermannske Saml. Nr. 147 (Rigsark., Stockh.). Jfr. nedenfor Side 177.

menter.[1]) Disse sidste dannedes ved Dublering af et af de bestaaende Regimenter, hvis ene Halvdel, formeret som Bataillon under Felttogene 1693—95 havde været afgivet som Rigs- og Kredskontingent til den tyske Rigsarmé,[2]) og i Følge særlig Overenskomst underlagt Kredsdirektøren i den nedersachsiske Kreds, Hertug Georg Vilhelm af Lyneborg.[3]) Det til Hjælpetropperne hørende Dragonregiment (»Dragongarden«) blev i Vinteren 1695—96 hvervet fra nyt i Hertugens holstenske Amter.[4]) Alle 3 Regimenter vedblev at bestaa, efter at deres Forhold til Sømagterne var hævet som Følge af Freden i Rijswijk 1697.

Ved den hjemmeværende Styrke foretog Hertug Frederik IV 1695 en lille Forandring, idet han oprettede en bereden Drabantgarde,[5]) til dels efter svensk Mønster. Derimod opløste han de af Faderen oprettede 2 Kavallerikompagnier, hvis Personel formodentlig er stukket ind i Drabantgarden eller Dragongarden.

I Sommeren 1699 var den gottorpske Hærs Sammensætning, Styrke og Fordeling følgende:[6])

Rytteri og Dragoner.

Drabanterne, under Major Behr, 84 Hoveder, nemlig:

1 Major,
2 Løjtnanter,
2 Vagtmestre,
1 Fanesmed,
3 Premierkorporaler,
3 Sekondkorporaler,
72 Drabanter.

Dragongarden, 1 Regiment paa 6 Kompagnier, under Oberst Grev Gerhard von Dernath.

Staben bestod foruden af de 3 Stabsofficer af 14 Hoveder nemlig:

1 Regimentskvartermester,
1 Auditør,
1 Regimentsfeltskær med 2 Svende,
1 Pavker,
6 Hautboister,
1 Gevaldiger med Knægt.

---

1) Acta A. XX, Nr. 1310—1311 (Slesvig).
2) Acta A. XX, Nr. 1307—1308 (Slesvig).
3) Traktat af 18de April 1693 (Oldbg.).
4) Acta B. X. 1. Nr. 685 (Slesvig).
5) Acta A. XX, Nr. 1385, jfr. Nr. 1352 og 1362 (Slesvig). Alt tidligere fandtes nogle faa Drabanter »im hochfürstl. Hause zu Hamburg« (A. XX, Nr. 1359—1362, Slesvig).
6) Generaler Kriegesstaat, Acta A. XX, Nr. 1232 (Slesvig).

Et Kompagnis Styrke var 50 Hoveder, nemlig:

1 Kaptajn,
1 Løjtnant,
1 Fændrik,
1 Vagtmester,
3 Korporaler,
1 Fanesmed,
2 Tamburer og
40 Dragoner.

Ved Livkompagniet var der foruden Obersten 1 Kaptajn, saa at hele Regimentets planmæssige Styrke var 315 Hoveder.

Officererne havde efter Chargen fra 10—3 Heste, alle øvrige hver 1 Hest.

Fodfolk.

Livregimentet paa 2 selvstændige Bataillоner, Oberstløjtnanterne Christopher von der Meden og Thielemann Andreas Bergholtz, hver paa 1 Grenader- og 4 Musketerkompagnier.

Prins Christian Augusts Regiment, Oberstløjtnant Otto Reventlow, 1 Grenader- og 7 Musketerkompagnier.

Oberst Daniel Bautzens Regiment, 8 Musketerkompagnier.

Hertugindens Livbataillon (svensk), Oberst Baron Philip Christian Mardefelt, 5 Musketerkompagnier.

Et Regiments Stab talte, foruden de 3 Stabsofficerer, 17 Hoveder, nemlig:

1 Auditør,
1 Adjutant,
1 Regimentsfeltskær med 4 Svende,
1 Regimentstambur,
6 Hautboister,
1 Gevaldiger med 2 Stokkeknægte.

Ved Livregimentet var der ingen Oberst, men 2 Oberstløjtnanter og 2 Majorer, og Staben talte foruden disse, som Følge af Bataillonsinddelingen, i Alt 20 Hoveder.

Et Grenaderkompagni talte 62 Hoveder, nemlig:

1 Kaptajn,
1 Løjtnant,
4 Sergenter,
2 Pibere,
2 Tamburer,
4 Korporaler og
48 Grenaderer.

Et Musketerkompagni talte 90 Hoveder, nemlig:

1 Kaptajn,
1 Løjtnant,
2 Sergenter,
2 Underofficerer,
2 Tamburer,
4 Korporaler,

6 Gefrejtere og
72 Menige.

Endvidere havde hvert Regiment 2—4 Fændrikker.

Ved den svenske Bataillon bestod Understaben kun af 4 Hoveder, nemlig:

1 Auditør,
1 Præst,
1 Bataillonsskriver og
1 Profos;

Kompagnierne af 108, nemlig:

1 Kaptajn,
1 Løjtnant,
2 Sergenter,
2 Underofficerer,
2 Tamburer,
6 Korporaler,
8 Gefrejtere og
86 Menige;

ved Oberstens Kompagni desuden 1 Fændrik.

I Alt var den planmæssige Styrke saaledes for:

Livregimentet	868	Hoveder
Christian Augusts Regiment	711	—
Bautzens Regiment	720	—
Hertugindens Livbataillon .	545	—

I Lighed med hvad der var Tilfældet i Danmark, laa Dragonerne i Landdistrikterne, Fodfolket i Byerne; Dislokationen skiftede fra Tid til anden. I Sommeren 1699 var Kompagnierne fordelte paa følgende Maade:

Dragoner:	1	i Husum og Svabsted Amter,
—	1	i Stapelholm,
—	2	i Gottorp Amt og Domkapitlets Gods,
—	1	i Bordesholm Amt og Neumünster Sogn,
—	1	i Trittau og Tremsbüttel Amter.
Fodfolk:	7	i Slesvig,
—	15	i Tønning,
—	4	i Husum,
—	2	i Eckernförde,
—	1	i Svabsted og Ramsted,
—	2	i Kiel.

Artilleri.

Vaabnet havde ingen taktisk Inddeling. Det var fordelt til Tønning og Gottorp saaledes:

i Tønning 48 Hoveder, nemlig:

1 Kaptajn,
1 Tøjvarter,
2 Stykjunkere,
2 Fyrværkere,

1 Sergent,
1 Underfyrværker,
16 Konstabler,
15 Haandlangere,
1 Barber og
8 Haandværkere;

paa Gottorp 8 Hoveder, nemlig:

1 Kaptajn (karakteriseret),
1 Sergent,
3 Konstabler og
3 Haandlangere.

Udenfor Afdelingerne.

1 Generalmajor, J. G. Banér.
1 Oberstløjtnant,
1 Ingeniørmajor,
1 Stadsmajor i Tønning,
1 Vagtmesterløjtnant,
1 Krigskommissær,
4 andre Kommissariatsembedsmænd,
2 Garnisonspræster, i Tønning og paa Gottorp, samt
2 Degne.

Kommandanten i Tønning, Oberst D. Bautzen, var tillige Regimentschef, og en Del Ingeniørofficerer var tillige ansatte ved Regimenter.

Hele Hærens planmæssige Styrke var godt 3300 Mand og den budgetterede Udgift, 165300 Rdl., nemlig til:

Drabanterne	11813	Rdl.
Dragongarden	31257	—
3 Fodfolksregimenter	80159	—
Brød til disse	33630	—
Artilleri	4322	—
Generalstab og Kommissariat . .	4122	—

Antagelig af lignende Grunde som i Danmark havde man siden 1689 ganske opgivet Udskrivningerne, saa at den gottorpske Hær udelukkende bestod af hvervede Tropper. Hvervningerne i Indlandet blev drevne i ikke ringe Omfang, men der blev i øvrigt antaget Folk fra alle Riger og Lande.[1] Størstedelen var Tyskere, men der fandtes ogsaa Franskmænd, Polakker, Svenske og ikke faa Danske, særlig Jyder.

Blandt Officersbesætningen synes der at have været temmelig megen Tilgang fra og Afgang til andre Hære, bl. a. ogsaa den danske. Vist nok den mindste Del af Officererne hørte hjemme i Hertug-

[1]) Se f. Ex. A. XX, Nr. 1225 og 1427 (Slesvig).

dømmerne; det holstenske Ridderskab var ikke talrigt repræsenteret, men synes at have foretrukket den sikrere kongelige Tjeneste. Størstedelen af Navnene var dog tyske, enkelte franske og skotske, i den senere Tid en Del svenske. Blandt disse maa først og fremmest nævnes Generalmajor Johan Gabriel Friherre Banér, der efter Freden i Rijswijk 1697 havde faaet Overbefalingen over den gottorpske Hær. Han var da 35 Aar gammel, havde fra ung af tumlet sig i forskellige Herrers Krigstjeneste og sidst under den nylig afsluttede Krig i Nederlandene kommanderet et svensk Auxiliærregiment i Sømagternes Sold. Som det viste sig, kunde Hertugen ikke have gjort noget bedre Valg end denne dygtige og energiske Officer.

Da en stor Del af de hertugelige Tropper ligeledes havde deltaget i den pfalziske Krig, var Officerer og Mandskab gennemgaaende krigsvante, og Felttoget 1700 viste, at der herskede en god Aand i den holsten-gottorpske Hær.

Forplejningsforholdene lignede i mange Henseender de danske, dog var Officerernes Pengeløn forholdsvis noget højere, Underklassernes noget lavere. For de sidstes Vedkommende beroede dette dog paa, at forskellige Poster, der ved den kongelige Hær var indbefattede i Lønningen, ved den hertugelige opførtes særskilt. Ved Dragonerne beregnedes saaledes Munderingen med 8 Rdlr. aarlig pr. Mand, ved Fodfolket med 6 Rdlr. for en Underofficer, 5 Rdlr. 14 Skilling for en Menig. Desuden fik Dragonerne hver 6 Rdlr. aarlig i Kvarterpenge. Fodfolket fik Kvarter in natura; i Tønning var det indkvarteret i Barakker, af hvilke man i 1693 havde opført en Del med Stuer til 4 Mand. Endvidere fik Fodfolket Brød in natura; for hver Mand var der aarlig beregnet 3 Tønder Rug. Hertugindens Livbataillon forplejedes paa gottorpsk Fod, men Brødkornet blev leveret fra Hertugdømmet Bremen, og Pengene synes at være betalte af det svenske Kammer i Stade.

Lønningssatserne var aarlig:

	Dragoner Rdlr.	Infanteri Rdlr.
Oberst . .	1020	981
Oberstlnt. .	576	645
Major . . .	552	483
Kaptajn . .	360	309
Løjtnant .	216	190
Fændrik . .	192	178

	Dragoner Rdlr.	Infanteri Rdlr.
Vagtmester eller Sergent . .	76	52
Underofficer	—	40
Korporal	52	28
Gefrejter eller Grenader . .	—	20
Menig	40	18

Rigsdaleren gjaldt 48 Skilling.

Ligesom i Danmark var der tilstaaet Cheferne faste Beløb til Rekrutering og til Medikamenter.

Af Fæstninger havde Hertugen, foruden Gottorp Slot, der kun meget uegentlig kunde betragtes som saadan, ikke andre end Tønning, der efter 1676 at være sløjfet af Christian V, atter var opført i 1692 og nærmest følgende Aar. Kort efter at Hertug Frederik IV havde tiltraadt Regeringen (27 Dec. 1694), fattede han dog Planer om yderligere Befæstningsanlæg, idet han ved Benyttelse af de naturlige Forhold vilde gøre hele det sydvestlige Hjørne af Sønderjylland til en Slags befæstet Lejr. 1696 begyndte han med at anlægge Skanser paa de Veje, der Øst fra fører til Landskabet Stapelholm. Denne Fremgangsmaade stred dog direkte imod de Forpligtelser, som Hertugen selv kort i Forvejen havde paataget sig overfor de mæglende og garanterende Magter, og uden Indsigelse fra disses Side kunde Christian V derfor i Juni 1697 lade Anlæggene (Holmer- og Sorger-Skanse) angribe og nedrive.[1])

Hertugen opgav dog ikke derfor sine Planer. Tværtimod ønskede han ved et System af Oversvømmelser og Befæstningsanlæg fuldstændig at spærre Adgangen til Ejdersted fra Øst, og han omgikkes derhos med en Plan om i Stedet for Tønning at gøre Frederiksstad til Hovedfæstning i dette System. Den bekendte svenske Ingeniør Carl Magnus Stuart, der 1698 blev hentet over for at tjene Hertugen som Raadgiver i Befæstningsspørgsmaalet, tog dog bestemt Afstand fra det sidst nævnte Projekt. Derimod udarbejdede han »udførlige Dessins«, til de for det nævnte Spærringssystem nødvendige Værker, og den paafølgende Sommer tog Hertugen fat paa at bringe dem til Udførelse[2]). Hertil anvendtes dels udskrevne Bønder, dels

---

[1]) Se herom Mil. Repertorium VI; jfr. ovenfor S. 20.

[2]) Saa vel de nye Anlæg som Fæstningen Tønning vil blive udførlig omtalte i et senere Afsnit.

Soldater, og for at faa sat mere Kraft paa Arbejdet fik Hertugen tillige sin Svoger Carl XII til foruden den Bataillon, der fast var i hans Tjeneste, yderligere at overlade ham $1^1/_2$ af de i Nordtyskland garnisonerede svenske Regimenter, nemlig et Regiment fra Wismar (B. Lieven) og Halvdelen af et Regiment fra Stade (M. Vellingk). Dette Skridt betragtedes af Danmark som et eklatant Brud paa alle gældende Overenskomster, og ved Troppernes Ankomst til Sønderjylland i Juli 1699 blev Forholdet mellem den kongelige og den hertugelige Regering i den Grad spændt, at en Krise snart maatte indtræde.

Den svenske Hær.

Den staaende Hær var i Sverig oprettet tidligere end i noget andet af de nordeuropæiske Lande; allerede Aar 1600 havde Rigsdagen besluttet, at der til Stadighed skulde underholdes et vist Antal »Hofmænd og Knægte«, d. e. Ryttere og Infanterister. Kongelige Feltherrer, Gustav II Adolf og Carl X Gustav, havde derefter grundlagt et Militærmonarki, som ved Aarhundredets Udgang stod paa sit Kulminationspunkt, ansét og frygtet i en Grad, der langt overgik, hvad Rigets Folketal og materielle Hjælpemidler lod vente. Det var dog ikke Kongerne alene, hvem Æren herfor maa tilskrives. Landets krigerske Adel havde givet Hæren talrige udmærkede Generaler og dygtige Officerer, ligesom de fra den svensk-finske Almue udgaaede Soldaters Mandstugt og Tapperhed havde staaet som et lysende Exempel for de mange brogede Elementer, som Hæren ellers var sammensat af. Thi »ligesom Svenskerne førte Trediveaarskrigen for udenlandske Penge, saaledes førte de den ogsaa i Hovedsagen med udenlandsk Blod«, og det samme gælder Carl Gustavs Krigstog.

Det nationale Værn havde dog ikke faaet Lov til at forfalde. Gennem hele Tidsrummet havde der fra Tid til anden fundet Udskrivninger Sted, snart efter Mandtal, snart efter Gaardetal. Den udskrevne Hær bestod ved Gustav Adolfs Død af 8 Regimenter til Hest og 20 til Fods, tilsammen omtrent 32000 Mand. Ved Siden af at forsvare Riget var dens Bestemmelse at danne en Reserve for den hvervede Hær. Denne sidste blev efter Carl Gustavs Død (1660) for Størstedelen aftakket, og under den skaanske Fejde var Carl XI i Hovedsagen henvist til Landets egne Kræfter. Trods al den glimrende Energi, han selv og hans Folk udviklede under

Krigen, skyldtes det imidlertid kun Frankrigs Indblanding, at Sverig gik ud af den uden Tab af Land. Dette aabnede Kongens Øjne for de Mangler, der hæftede ved den bestaaende Ordning, og i den paafølgende Fredsperiode, den længste, Sverig havde kendt siden Løsrivelsen fra Unionen, viste Carl XI sine fremragende organisatoriske Evner ved med en klog Benyttelse af det fra Fortiden nedarvede at give Sverigs Forsvarsvæsen en saa fast og rationel Ordning, at denne i sine Hovedtræk er bleven staaende lige til Nutiden. Denne Organisation bestod af to Dele, Rustholdet og Roteringen, af hvilke den første hovedsagelig bragtes til Anvendelse for Rytteriet, den anden for Fodfolket. Ogsaa i deres Oprindelse var de forskellige, men havde i øvrigt megen Lighed med hinanden. Tilsammen dannede de Inddelingsværket.

Rustholdet, der ikke maa forvexles med Adelens Rusttjeneste,[1]) stammede allerede fra Carl IX († 1611) og bestod i en Forpligtelse, der var paalagt visse »kronohemman« (d. e. Bøndergaarde paa Krongodset), til at stille og underholde en Rytter mod Afslag i Jordebogsafgifterne. Institutionen var dog i Tidens Løb kommen i Forfald, bl. a. fordi store Dele af Krongodset under Dronning Christina og siden under Formynderregeringen var gaaede over i Adelens Hænder. Ved den 1680 vedtagne »Reduktionsakt«, der gennemførtes med stor Skaanselsløshed, blev dette Gods tilligemed mange andre af Kronens tidligere Besiddelser atter inddraget. Carl XI, der samme Aar havde taget fat paa en Reorganisation af Rustholdet, fik herved Midler til at forøge dette, som han tillige udvidede ved at drage »skattehemman« (Selvejergaarde) med ind derunder, ligesom for kronohemman mod Lettelse i Afgifterne. Blandt de Bøndergaarde, der saaledes i Forening dannede et »Rusthold« (Rytterlægd), blev et enkelt »kronohemman« udpeget som »Rustningsstamme«, der var ansvarlig for »Rustningen«. Af Hensyn til Landbruget under Krigsforhold tillod Carl XI ikke, at Bonden selv, som det i tidligere Tid havde været Brug, »red for Gaarden«; han skulde stille en »sventjenare«, til hvem der skulde udlægges et »torp« (Hus med Jordlod), men var til Gengæld fri for »Rotering« (se nedenfor). De øvrige Deltagere i et Rusthold (»augmentet«), der kun skulde yde Pengebidrag (»hästrentor«) til Rytterens Underhold, Hest, Bevæbning og Mundering, maatte derimod deltage i Roteringen lige med andre Bønder. Ved »Udmarche«

---

[1]) Om Levningerne af denne, »Adelsfanerne«, se nedenfor.

maatte Rustholderen betale Rytterens halve Lønning. Vaabenfærdigheden skulde vedligeholdes ved regelmæssige Øvelser, hvorfor der til Befalingspersonalet blev udlagt »kronohemman« indenfor Distriktet.

Rytterregimenterne havde i Reglen Navn efter de Landskaber, i hvilke den største Del af dets Gods var beliggende. Paa lignende Maade fik Kompagnierne, undtagen Livkompagniet, Navn.

Paa denne Maade gennemførtes Rustholdet i Løbet af faa Aar og efter en bestemt Plan, ikke blot i de gamle svenske og finske Lande, men ogsaa i en noget modificeret Skikkelse i de fra Danmark-Norge tagne Provinser. Paa det betydelige skaanske Krongods, som i Følge Freden i København var givet som Erstatning for Bornholms Tilbagegivelse til Danmark, blev der saaledes inddelt 2 Rytterregimenter, men Mandskabet til disse blev taget fra Smaaland, da man endnu ikke stolede paa Skaaningernes Hengivenhed for deres nye Fædreland. I Halland og Baahuslen blev paa lignende Maade anbragt et Rytter- og et Dragonregiment, hvis Mandskab oprindelig var hvervet. Jemteland med Herjedalen maatte underholde et uberedent Dragonregiment og et dermed forenet Rytterkompagni. Ogsaa paa Krongodset i Estland blev der inddelt et Rytterregiment, men ellers kom Systemet ikke til Anvendelse udenfor det nuværende Sverig og Finland.

En anden Art af nationalt Rytteri var derimod fælles for hele Riget, saavel dets gamle som dets erobrede Landsdele paa begge Sider af Østersøen; det var de saakaldte Adelsfaner, smaa Rytterafdelinger, der som en Levning af Fortidens Lenspligt stilledes af Landsdelenes adelige Jordegodsejere.

Medens Rustholdet i Virkeligheden kun var en Form, hvorunder visse Grundejendomme betalte de dem paahvilende Afgifter, kan Roteringen betragtes som en Byrde, hele Bondestanden paatog sig for derved at købe sig fri for den almindelige Værnepligt, der fra Arilds Tid havde hvilet dels paa Jorden, dels paa Befolkningen selv. Kongerne havde, om de end først skulde indhente Stændernes Samtykke, haft Ret til at foretage Udskrivning efter begge Systemer, og uagtet en større Styrke var lettere at udskrive efter Folketal, foretrak de dog i Reglen Udskrivning efter Gaardetal, der hvilede paa et paalideligere Grundlag. Denne Udskrivning var imidlertid bleven i høj Grad upopulær hos Bondestanden. I samme Forhold, som Adelsgodset, der nød betydelige Friheder, var bleven forøget, var Byrden nemlig kommen til at

hvile tungere paa »skatte- og kronohemman«, og desuden gav Udskrivningerne Anledning til mange Misbrug og Uretfærdigheder. Allerede 1624 havde derfor Almuen i Dalarne forpligtet sig til stadig at holde en bestemt Styrke paa Benene mod at slippe for Udskrivning, og denne Vej, som enkelte andre Landskaber senere havde fulgt, var det, at Carl XI slog ind paa for uden uforholdsmæssige Udgifter at tilvejebringe Fodfolket til sin staaende Hær. Paa Rigsdagene 1680 og 1682 fremsatte han Forslag til at indføre det »ständige knektehållet« over hele Riget, men Forslaget strandede paa Adelens Modstand. Derimod lykkedes det, som ovenfor berørt, 1680 at faa vedtaget »Reduktionsakten«, hvorved Kongemagten fik Midler i Hænde, ikke blot til Krigsmagtens Underhold, men ogsaa til en ligeligere Fordeling af Værnepligtsbyrden. 1682 blev det endvidere sat igennem, for det første, at Udskrivningen i Krigstid skulde fordeles paa Adelsgodset i samme Forhold som paa det »ufrelse« Gods, og dernæst, at Kongen skulde kunne foretage Udskrivning uden Stændernes Samtykke. Al fortsat Modstand blev derefter umulig; allerede samme Aar gik en Del af Landskaberne ind paa Roteringen, og ved Carl XI's Død (1697) var den gennemført i alle gamle svenske og finske Landskaber, alene med Undtagelse af Østerbotten. Gennemførelsen skete ved »Knægtholds-Kontrakter«, som de enkelte Landskaber hver for sit Vedkommende sluttede med Kongen. I mange Maader maatte denne derfor læmpe sig efter de lokale Forhold, og Institutionen fik ikke den helstøbte Skikkelse, som udmærkede Rustholdet.

Roteringen fik sit Navn af, at Landet inddeltes i Roter (d. e. Lægder), en Samling Bøndergaarde, der i Fællesskab maatte hverve, underholde og mundere en »Knægt« (Infanterist). Ligesom Rytteren skulde Knægten have leveret et »torp«, men i Modsætning til hin blev Vaabnene ydet ham af Kronen, der ogsaa, naar han gjorde Tjeneste, betalte hele hans Lønning. I andre Henseender, bl. a. ogsaa for Øvelser og Befalingsmændenes »boställan«, gjaldt samme Regler som ved Rytterregimenterne.

Hvert Len (Landshøvdingdømme) maatte paa denne Maade stille et Infanteriregiment, der bar dets Navn, ligesom Kompagnierne ogsaa her fik Navn efter deres Distrikter. Regimentets Styrke skulde normalt være 1200 Mand; Kongen maatte dog indrømme enkelte Afvigelser som Følge af Forskellighederne i Lenenes Størrelse og økonomiske Vilkaar.

Det var kun i de gamle svenske og finske Landskaber, at Carl XI indførte Roteringen. I de erobrede Provinser maatte Befolkningen købe sig fri for Udskrivningen med rede Penge, der anvendtes til at underholde hvervede Tropper.[1])

Med Roteringens Indførelse var altsaa den almindelige Værnepligt i Princippet afskaffet for Landbefolkningens Vedkommende. Vel skulde Roteholderne indenfor hvert Sogn have Mandskab rede »i vargering«, d. e. som Reserve til, naar faste Numre blev ledige, at indtræde i disse. Men det var forudsat, at den tjenstgørende Styrke ikke maatte forøges ud over, hvad der var fastsat i Kontrakten. Alene til selve Landskabets Forsvar kunde der opbydes en Art Landeværn (»utskott«), men kun i enkelte af de mest udsatte Grænseprovinser (Vermland, Dalsland) blev der i Fredstid gjort noget for at organisere dette Landeværn. Allerede ved den første Mobilisering bristede derfor den nævnte Forudsætning, idet det, som det nedenfor vil blive omtalt, blev paalagt et vist Antal Roter i Forening at afgive en Mand til de saakaldte Fordoblingsregimenter.[2]) Den samme Foranstaltning blev indført ved Rytteriet, og der blev saaledes paalagt saavel Rust- som Roteholdere langt større Byrder, end der ved Inddelingsværkets Oprettelse havde været stillet dem i Udsigt.

Den inddelte Armé laa altsaa fordelt over Størsteparten af Riget, saa at sige i et meget spredt Kantonnement. Befalingsmænd og Mandskab, Heste, Vaaben og anden Udrustning var til enhver Tid tilstede, og en Mobilisering var derfor forholdsvis let at iværksætte; Koncentrationen var derimod saa meget vanskeligere paa Grund af de store Afstande og de slette Samfærdselsmidler. Alene dette nødvendiggjorde, at der tillige fandtes en hvervet Hær, som kunde dække den inddelte Hærs Opmarche. De hvervede Regimenter gjorde Tjeneste som Besætningstropper i det spredt liggende Riges talrige Kyst- og Grænsefæstninger, et enkelt af dem som Livvagt for Kongehuset og Garnison i Hovedstaden. De Hjælpetropper, som Carl XI ligesom andre samtidige Monarker overlod til fremmede Magter (Kejseren, Sømagterne), bestod ogsaa udelukkende af hvervede Regimenter; men naar Sverig selv var indviklet i en

---

[1]) I Løbet af den store nordiske Krig kom disse Provinser dog gennem Udskrivning og indenlandsk Hvervning til at yde et ikke ringe Bidrag til Hærens Forøgelse og Fornyelse.

[2]) »Tremänninger«, »Sexmänninger« o. s. v., som de benævnedes efter det Antal Roter, der var sammen om at stille en Knægt.

Krig, var der intet til Hinder for at anvende inddelte Regimenter ogsaa udenfor Rigets Grænser.

Den hvervede Styrke, der var til fast Tjeneste i Fredstid, var omtrent halvt saa stor som den inddelte Hær. De Regimenter, der garnisonerede i de tyske og baltiske Provinser, rekruteredes ved udenlandsk Hvervning; de derimod, som laa indenfor det nuværende Sverigs Grænser, skulde alene bestaa af Indlændinge. Uagtet Udskrivningerne var afskaffede, havde derfor den svenske Hær ved Udgangen af det 17de Aarhundrede et langt mere nationalt Præg, end Tilfældet var med andre samtidige Hære, og i Særdeleshed i Sammenligning med Danmark.

Fodfolksregimenterne havde i Almindelighed en Styrke af 1200 Mand og bestod af 12 Kompagnier — de inddelte i Fredstid dog kun af 8. I taktisk Henseende var Regimenterne formerede i 2 Batailloner. Af Rytterregimenterne var Størstedelen af de inddelte paa 1000 Heste, enkelte paa 800, de hvervede var paa 600, Dragonregimenterne paa 500. Regimenterne deltes i 8 Kompagnier og formeredes i taktisk Henseende i 2—4 Eskadroner. De vigtigste Afvigelser fra det normale var, at Livgarden til Fods (hvervet, i Stockholm) og Livregimentet til Hest (inddelt, i Södermanland, Vestmanland og Uppland) var omtrent 1½ Gang saa store som andre Regimenter, samt at et af de i Hertugdømmet Bremen staaende Infanteriregimenter kun talte 1 Bataillon (600 Mand).

Regimentsstabenes og Kompagniernes Besætning med Befalingsmænd o. s. v. var den paa de Tider almindelige. Dog havde i Reglen alle 3 »Regimentsofficerers« (d. e. Stabsofficerers) Kompagnier en Sekondkaptajn eller Kaptajnløjtnant.

Bevæbningen var for Fodfolket dels Geværer med Flintlaas (Model 1692, hver Mand medførte 24 Patroner), dels Piker, omtrent i Forholdet 2 til 1. Bajonettens Indførelse var paabegyndt i Slutningen af det 17de Aarhundrede, men da Carl XII satte megen Lid til Piken, bibeholdtes dette Vaaben under hele den nordiske Krig — længst ved de inddelte Regimenter. I Løbet af Krigen tog man, tvungen af Nødvendigheden, mange forældede Vaaben i Brug. Rytteriet var bevæbnet med Sabel, Karabin og Pistol; Dragonerne fik efter Haanden afkortede Bajonetgeværer. Flintlaasene indførtes først senere ved disse Vaabenarter.

Normalopstillingen var for Fodfolket paa 6 Geledder med Mellemrum mellem Roderne, saa at der kunde opmarcheres paa 3

Geledder og Ilden afgives i denne Formation. Pikenererne stod i Midten, Musketererne paa Fløjene. — Rytteriets Opstilling var paa 3 Geledder.

Artilleriet bestod udelukkende af hvervet Mandskab; det var samlet i et Regiment, hvis Styrke angives til omtrent 3000 Hoveder og hovedsagelig var fordelt til Fæstningerne. Dog var der udskilt en særlig Feltartilleri-Stat, der var inddelt i Kompagnier og garnisonerede i Stockholm og Jönköping; om fornødent toges imidlertid ogsaa Officerer og Mandskab fra Fæstningerne til at betjene Feltartilleriet. Dette bestod — foruden af 3 Punds Regimentskanoner, der tildeltes Infanteriregimenterne og for en Del betjentes af disses Mandskab — af 6 og 12 Punds Kanoner og 12 Punds Haubitser. Det var kun lidet bevægeligt, krævede en forholdsvis stærk Bespænding og dertil svarende Staldetat. For Stockholms Feltstat angives denne sidste saaledes til 940 Hoveder mod et Betjeningspersonale af 240 Befalingsmænd og Menige. Som bevægeligt Positionsskyts anvendtes 18 og 24 Punds Kanoner, 16 og 20 Punds Haubitser, 20 og 40 Punds Morterer. Det samlede Artilleri var underlagt en for Hær og Flaade fælles Generalfelttøjmester. Vaabenfabrikker, Kanonstøberier og Krudtværker fandtes i selve Landet.

Ligesom Artilleriet stod den svenske Fortifikation i det hele paa samme Standpunkt som andre Landes ved samme Tid. Med en Generalkvartermester som Chef bestod den af en Stab af Ingeniørofficerer og andre Teknikere, men havde intet Mandskab.

For Tjenesten ved de højere Stabe[1]) havde Carl XI 1695, vistnok hovedsagelig paa Grundlag af ældre Praxis, udstedt en Forordning. I Følge denne skulde der ved en Armé paa Feltfod altid være en Generalløjtnant og en Generalmajor du jour (»daghavende«), disse assisteredes af 1 Generaladjutant af Kavalleriet og 1 af Infanteriet, begge med Oberstløjtnants Rang, gennem hvilke alle Befalinger blev udgivne. Samtlige Generaler havde endvidere 2—4 Adjutanter med Løjtnantsrang, samt 6—24 Ordonnansryttere. Det var nemlig forbudt at udtage Ordonnanser af Rytterregimenterne. De ved Hærens Opstilling til Slag funktionerende »Brigademajorer« blev udtagne blandt de til Regimenterne hørende Officerer.[2])

---

[1]) L. H. Tingsten, Hufvuddragen af Generalstabstjensten (1896). S. 253 f.

[2]) Da dette under Felttoget i Holsten viste sig upraktisk, bestemtes samme Efteraar, at der fremtidig ved Generalstaben skulde ansættes et vist Antal Brigademajorer (Projekt til Feltstaterne 1700, Rigsarkivet, Stockholm).

Højere Troppeenheder end Regimentet fandtes i Sverig ligesaa lidt som i andre Lande. Generalguvernører og Guvernører i det vidtløftige Riges ny erhvervede Provinser var Generaler og havde ved Siden af deres administrative Funktioner Kommandoen over de i Provinsen garnisonerede Tropper. Ligesom andre Generalspersoner var de i Reglen, om ikke altid, tillige Regimentschefer. Ogsaa mange af Landshøvdingerne i det egentlige Sverig og Finland, navnlig i Grænselandskaberne, var forhenværende Generaler og Oberster, der i givet Tilfælde kunde tage Kommandoen over den lokale Forsvarsstyrke.

I Spidsen for hele Hærens Administration stod et Krigskollegium,[1]) der havde bestaaet siden 1625 og ligesom de andre høje Kollegier var en Forgrening af Rigsraadet. Medlemmerne var dels Rigsraader, der havde beklædt militære Embeder, dels Generaler. Dette Kollegiums Myndigheds- og Virksomhedsomraade synes dog under Carl XI at være bleven ret begrænset, idet alle Pengeanvisninger og Pengedispositioner krævede Rentekammerets Medvirkning, og al Befalingsmyndighed var hos Kongen, der lod sine Ordrer i militære Anliggender ligesom i civile expedere gennem Kancelliet.[2])

Af særlige Bureauer kan nævnes Militiæ-Kontorerne, et svensk og et finsk, der varetog den inddelte Armés Kontrol- og Regnskabsvæsen.

Med rastløs Iver og ubestridelig Dygtighed havde Carl XI arbejdet paa at skaffe sit Rige en krigsdygtig Hær. Ved jævnlige Mønstringer havde han sikret sig, at alt var til Stede og i Orden, ved regelmæssige Indkaldelser og Møder havde han sørget for den inddelte Hærs Manøvredygtighed. Han holdt strængt over Mandstugten og lod udfærdige Krigsartikler og Forordninger om den militære Retspleje.

Ved Udbrudet af den store nordiske Krig havde Sverig haft Fred i 20 Aar. Den inddelte Hær var efter Reorganisationen endnu uprøvet i Felten; en Del af de hvervede Regimenter havde

---

[1]) Tingsten, anf. Sted.

[2]) De er indførte i den saa kaldte Riksregistratur.

Man ser, hvorledes den danske Hærstyrelse oprindelig var ordnet efter svensk Mønster (jvfr. S. 62); som Følge af den forskellige Statsforfatning var det dog ganske naturligt, at man snart maatte komme ind i et andet Spor.

derimod som Auxiliærtropper deltaget i forskellige Krige, og Traditionerne fra Gustav Adolfs og Carl Gustavs Sejrstog blev endnu trofast bevarede. Af de ældre Befalingsmænd havde ligesom i Danmark Størstedelen deltaget i den skaanske Fejde, af de yngre havde mange været i udenlandsk Krigstjeneste. Officererne havde faaet deres Uddannelse ad rent praktisk Vej; nogen Kadetskole eller lignende Uddannelsesanstalt fandtes ikke. Fra Adelens Side var der flere Gange fremsat Ønsket om, at der skulde oprettes en særlig Garde, hvor unge Adelsmænd kunde blive uddannede til Officerer, samt at Officerspladserne fortrinsvis maatte være forbeholdte den indfødte Adel; men Carl XI havde svaret undvigende herpaa. En stor Del af Officerskorpset henhørte dog til den talrige gamle og nye Adel, der fandtes saa vel i det egentlige Sverig som i de nye Provinser; for de »ufrelse« var Krigstjenesten en særlig Adkomst til at blive adlet, hvad der ogsaa opmuntrede mange Indfødte af denne Stand til at træde ind i Hæren. Fra Trediveaarskrigens og Carl Gustavs Krigenes Tid fandtes grumme mange fremmede — mest tyske, men ogsaa skotske og franske — Navne i Officerskorpset, men deres Bærere var nu gode svenske Mænd. Carl XI paabød, at alle udenlandske Officerer ved de svenske Regimenter skulde »oförmärkt afskaffas«, og i Slutningen af hans Regeringstid fandtes saadanne derfor kun i de »oversøiske« Provinser. Officerskorpset var altsaa ligesom Mandskabet langt mere nationalt end f. Ex. i Danmark.

I de første 2 Aar efter Carl XI's Død foregik ingen nævneværdig Forandring med den Hær, han havde skabt. Dennes Styrke var da godt 60000 Mand, eller $2^1/_2$ % af Rigets Indbyggerantal, der anslaas til $2^1/_2$ Million.[1]) Omtrent 2 Tredjedele af Styrken hørte til de nationale, 1 Tredjedel til de hvervede Tropper. Hvorledes Regimenterne i Fredstid var forlagte til Rigets forskellige Dele fremgaar af omstaaende Oversigt.[2]) De paa denne anførte Garnisonsbyer var paa Stockholm nær alle Fæstninger, men da de ikke kom til at spille nogen Rolle i Krigen med Danmark

---

[1]) Hertil kom for Flaaden c. 10000 Mand, se nedenfor.

[2]) Sammenstillet paa Grundlag af en i (svensk) Historiskt Tidsskrift, 1886, S. 376 f. aftrykt Liste over de svenske Regimenter i Januar 1698, i Forbindelse med Mankells »Uppgifter«, Nr. 452 og 462 samt de Oplysninger (efter Riksregistraturen), som nedenfor vil blive meddelte om Oprettelse af nye Afdelinger 1699—1700.

	Hoveder	Rytteri og Dragoner		Fodfolk	
		ind-delt	hver-vet	ind-delt	hver-vet
Gamle svenske Landskaber					
Kongl. Majestæts Drabanter	160				
Adelsfanen	400				
4 inddelte Rytterregimenter	4500				
14 — Fodfolksregimenter	16800				
1 hvervet Fodfolksreg. (Garden i Stockh.)	1900	4900	160	16800	1900
Tidligere dansk-norske Kystlande samt Gøteborg					
3 inddelte Rytterregimenter	2800				
1 — Dragonregiment	500				
3 hvervede Fodfolksregimenter (i Carlshamn, Malmø, Landskrona, Halmstad, Varberg, Gøteborg, Ny-Elfsborg og Marstrand)	3100	3300	»	»	3100
Jemteland					
1 inddelt Rytterkompagni	100				
1 — uberedent Dragonregiment	1000	100	»	1000	»
Finland					
Adelsfanen	150				
3 inddelte Rytterregimenter	3000				
1 — Dragonregiment	500				
7 — Infanteriregimenter	7200	3650	»	7200	»
Østersøprovinserne					
Adelsfanen	600				
1 inddelt Rytterregiment	800				
4 hvervede Infanteriregimenter (i Narva, Dorpat, Pernau og Riga)	4800	1400	»	»	4800
Pommern					
Adelsfanen	600				
1 hvervet Rytterregiment	600				
3 hvervede Fodfolksregimenter (i Stettin og Stralsund)	3600	600	600	»	3600
Wismar					
2 hvervede Fodfolksregimenter	2400	»	»	»	2400
Bremen					
Adelsfanen	140				
1 hvervet Rytterregiment	600				
$1^1/_2$ — Fodfolksregiment (i Stade, Ottersberg og Carlsborg)	1800	140	600	»	1800
		14090	1360	25000	17600

Tilsammen: Rytteri og Dragoner 15450 Hoveder
Fodfolk .... 42600 —
hvortil kom Artilleri .... 3000 —
ialt... 61000 Hoveder

1700, skulle de her ikke nærmere omtales. Dog maa nævnes, at Carl XI ogsaa i Henseende til Befæstningsvæsenets Udvikling havde indlagt sig store Fortjenester.

I den normale Fordeling af Tropperne var der alt under Carl XI foretaget en lille Forandring, idet henved Halvdelen (5 Kompagnier) af et af de i Wismar garnisonerende Regimenter var bleven overladt til Hertugen af Gottorp.[1]) Som Erstatning blev 1698 et inddelt Fodfolksregiment (Jønkøpings) lagt i Garnison i Wismar. I Sommeren 1699 blev endnu et hvervet Regiment fra denne Fæstning og ½ fra Bremen udlaante til den gottorpske Hertug.[2])

De brunsvig-lyneborgske Hære.

I de brunsvig-lyneborgske Hertugdømmer var Hærforholdene af en ejendommelig Art, hvilket beroede paa, at Hertugerne drev Troppeudlejning efter en storartet Maalestok. Til Tider havde de derfor Armeer, hvis Størrelse ikke stod i noget rimeligt Forhold til Landenes Folketal og politiske Betydning, og til andre Tider var Hertugdømmerne næsten fuldstændig blottede for Tropper.

Ridderskabet var siden 1639 fritaget for personlig Krigstjeneste mod at betale en aarlig Afgift, der anvendtes til de hvervede Troppers Underhold. Naar Hertugerne vilde oprette et nyt Regiment, sluttede de Kontrakt med den Officer, der var udpeget til dettes Chef, og denne antog saa baade Mandskab og Befalingsmænd. Undertiden blev disse sidste dog udnævnte af Krigsherren. Mandskabet bestod udelukkende af hvervede Udlændinge; indenlandsk Hverving var forbudt.

Foruden de hvervede Hære fandtes i begge Hertugdømmerne et Slags Landeværn, »Ausschuss«, hvis Mandskab udtoges blandt Gaardmændene og disses Sønner. Disse Militssoldater fik den nødtørftigste Øvelse og en ringe Løn. Landeværnsfolkene blev under-

---

[1]) Se ovenfor S. 160.

[2]) Ovenstaaende Fremstilling af det svenske Hærvæsen er i Hovedsagen bygget paa Th. Wijkander: Öfversigt af Svenska Krigsförfattningens historiska utveckling (1866). J. Mankell: Uppgifter rörande Svenska Krigsmagtens styrka, sammansätning och fördelning jemte Öfversigt af Svenska Krigshistoriens vigtigaste händelser (1865). Oscar Fredrik: Några bidrag till Sveriges Krigshistoria, II (1863) og H. O. Prytz, Historiska upplysningar om Svenska och Norska Arméernes Regimenter och Kåren (1867).

tiden stukne ind i de hvervede Regimenter, og undertiden blev hele Ausschussregimenter anvendte i Krigene.

De brunsvig-lyneborgske Hære manglede ganske Stabilitet. Regimenternes Antal vexlede efter Behovet, og indenfor Afdelingerne var Kompagniernes Styrke og Antal højst omskifteligt.

De hannoveranske Fodfolksregimenter havde ved det 17de Aarhundredes Udgang 7 Kompagnier. Kun Garden havde 14, fordelte til 2 Batailloner. Kompagniernes Styrke var gennemsnitlig 100 Hoveder. De hannoveranske Rytter- og Dragonregimenter talte 6 Kompagnier à 60—70 Mand, hvoraf Halvdelen i Fredstid var uberedne.

De celliske Fodfolksregimenter var paa samme Tidspunkt inddelte i 2 Batailloner à 5—8 Kompagnier. Disses Styrke var i Reglen 50 Hoveder. Rytter- og Dragonregimenterne inddeltes som oftest i 6 Kompagnier à 38 Mand, hvoraf en stor Del i Fredstid var uberedne.

Artilleriet var i begge Hertugdømmerne fuldstændig uden Organisation.

I Aaret 1698 var de brunsvig-lyneborgske Hæres Styrke og Sammensætning følgende:

Hannover

Fodfolk	8	Regimenter,	hvoraf 1 Garde,
Rytteri	5	— ,	— 1 —
Dragoner	1	— ,	

I alt c. 5700 Mand Fodfolk, c. 1900 Ryttere og Dragoner, hvoraf 900 uberedne, samt nogle Artilleriofficerer og Betjente. Ausschuss kan anslaas til c. 2000 Mand. Efter Freden i Rijswijk havde Kurfyrsten opløst en Del af sine Regimenter.

Celle

Fodfolk	3½	Regimenter,	
Rytteri	3	— ,	hvoraf 1 Garde,
Dragoner	2	— ,	

I alt c. 1800 Mand Fodfolk, c. 1400 Ryttere og Dragoner, hvoraf over Halvdelen uberedne. Hertil kom 14 Kompagnier Ausschuss med henved 2500 Mand.

Hertugen af Celle havde ogsaa efter Freden i Rijswijk reduceret sin Hær, men Rammerne bestod endnu og kunde hurtig udfyldes.

De brunsvig-lyneborgske Tropper stod, hvad krigsmæssig

Uddannelse angik, paa Højde med Nabolandenes, og Hærene var forsynede med tidssvarende Vaaben og Udrustning.

Fodfolket var bevæbnet med Flintlaasgevær med Bajonet; Rytterne førte Pallask, Karabin og Pistol; Kyrasset var afskaffet 1693, paa hvilket Tidspunkt Fodfolket aflagde Piken. De hvervede Afdelinger var uniformerede; Paaklædningen var meget broget og meget forskelligartet ved de forskellige Regimenter. Militsen synes ikke at have været uniformeret.

Det hvervede Mandskab holdtes i Tømme ved meget strænge Straffebestemmelser. I Hannover var den militære Retspleje ordnet ved et Reglement af 1686; i Celle udkom Hertugens Krigsartikkelsbrev først i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. Regimentschefen havde arbitrær Straffemyndighed, men Krigsretten maatte altid træde til, naar Straffen var højere end Spidsrod.

De brunsvig-lyneborgske Hære havde som Auxiliærtropper deltaget i alle de Krige, der var førte i Europa siden 1679. De havde kæmpet i venetiansk og i kejserlig Sold mod Tyrker og Magyarer, de havde deltaget i Smaakrigene ved Danmarks Sydgrænse, og endelig havde en stor Del af Regimenterne været udlejede til Sømagterne i den pfalziske Krig fra 1688—97. Officererne, blandt hvilke der var mange hugenotiske Adelsmænd, var vante til Feltlivet, mange af dem havde saa at sige uafbrudt været i Krig i 20 Aar. Skønt de brunsvig-lyneborgske Tropper ikke var saa fast organiserede som Sverigs, maa de dog betragtes som meget krigsdygtige.[1])

Den brandenborgske Hær.

Den store Kurfyrste Frederik Vilhelm (1640—88) er den brandenborgske Hærs Skaber. Før hans Tid oprettedes Regimenterne ved Krigens Udbrud og opløstes ved Fredsslutningen; han derimod lod Afdelingerne vedblive at bestaa og forøgede eller formindskede deres Styrke efter Forholdenes Krav. Hæren fik sin Tilgang ved Hvervning, for en stor Del i Indlandet. Hververnes Virksomhed var reguleret ved en Mængde Bestemmelser, der gik ud paa at forbyde Voldsomheder eller andre »Insolentier«. Landstrygere og andre Erhversløse skulde først og fremmest tages, gifte og bosiddende Mænd maatte kun i Nødsfald hverves. Ved forskellige Be-

[1]) Ovenstaaende Fremstilling af Forholdene ved de brunsvig-lyneborgske Hære er i Hovedsagen bygget paa Generalløjtnant v. Sichart: Geschichte d. Königlich Hannoverschen Armee, B. I, Hannover 1866.

gunstigelser forsøgte man at faa de aftakkede Soldater til at blive i Landet for i Krigstid at have en Reserve ved Haanden. Rytteriet skulde egentlig stilles af de Lenspligtige, men det lykkedes Kurfyrsten at faa Ridderskabet til at frikøbe sig herfor mod at betale en aarlig Afgift. Herved kom han i Besiddelse af de nødvendige Midler til at anskaffe et godt, hvervet Rytteri. Der blev baade af Frederik Vilhelm og hans Efterfølger arbejdet paa at genoplive den gamle Landeværnsinstitution; der blev af og til foretaget Udskrivninger, men først 1692 forelagde Kurfyrst Frederik III Stænderne et Udkast til Oprettelsen af en Landmilits. Denne Institution var dog ved Aarhundredets Udgang endnu ikke traadt ud i Livet.

Det var en af den store Kurfyrstes vigtigste Opgaver, at tilvejebringe et Officerskorps. Oprindelig antog han sine Officerer alle Vegne fra uden at spørge om Nationalitet eller Herkomst. Det varede imidlertid ikke længe, inden Kurfyrsten skred til Oprettelsen af Uddannelsesanstalter, der kunde sikre Officerskorpset en stadig, ensartet Tilgang. Saadanne Skoler var de brandenborgske Ridderakademier, hvortil senere kom Kadetkompagnierne og Regimentskadetinstitutionen. Kun unge Adelsmænd kunde antages som Officersaspiranter. Saa længe den store Kurfyrste levede, udnævntes Officererne af de forskellige Chefer; men ingen Udnævnelse var gyldig, naar den ikke var approberet af Krigsherren. Under hans Efterfølgere beholdt Cheferne kun Indstillingsretten, medens Kurfyrsten (fra 1701 Kongen) forbeholdt sig alle Udnævnelser.

Ved den store Kurfyrstes Død bestod Hæren af:

6	Bat. Garde	3600 Md.
30	— Infanteri	18000 —
32	Esk. Ryttere	3840 —
8	— Dragoner	960 —
20	Garnisonskompagnier	3000 —
		29400 Md.

Hertil kom noget Artilleri, der ikke var taktisk organiseret.[1])

[1]) De foreliggende Kilder til den brandenborgske Hærs Historie angiver alle Styrken i det 17de Aarhundredes sidste Halvdel i Batailloner og Eskadroner Disse Benævnelser betegner dog kun ganske undtagelsesvis administrative Enheder. Som saadanne anvendtes ogsaa i denne Hær Kompagni og Regiment, og Forholdet var ganske det samme som i den danske Hær. (Jfr. S. 69).

Denne Styrke beholdt Hæren omtrent uforandret hele Aarhundredet ud. Under Kurfyrst Frederik III blev Infanteriets Inddeling forandret, idet Regimentet kom til at bestaa af 3 Batailloner à 5 Kompagnier à 145 Md., af hvilke 10—12 var Grenaderer. Rytteriet og Dragonerne inddeltes i Regimenter med henholdsvis 6 og 4 Kompagnier paa 65 og 80 Md. Artilleriet organiseredes paa 9 Kompagnier.

Hele Infanteriet var bevæbnet med Flintlaasgevær, Bajonet og lige Sabel. Hver Mand bar 24—36 Patroner, og der var sørget for Ammunitionsforsyning under Kampen. Rytterne havde Pallask, Karabin og Pistoler samt Jærnkors i Hatten, Dragonernes Udrustning var omtrent den samme, kun lettere. Artilleriets Kalibre vexlede mellem 3 og 24 Pd., det medførte ogsaa i Felten 50 Pd.s Morterer. Infanteriet fik tidlig ensartet Paaklædning, de andre Vaabenarter kom først senere med, men ved det 17de Aarhundredes Udgang var hele Hæren uniformeret.

Den brandenborgske Hær var vel indøvet. Fodfolkets Formationer var forholdsvis flade, Opstillingen i Reglen paa 4 Geledder. Der blev lagt megen Vægt paa Haandteringen af Geværet og paa Ilddisciplinen; ogsaa Bajonetangrebet blev hyppigt indøvet. Rytteriet optraadte i Kampen i Reglen paa 2 Geledder; det 3dje anvendtes til Flankeangreb og Forfølgning. Skydevaabnet spillede endnu en alt for stor Rolle, men det blanke Vaaben brugtes dog hyppigere end i andre Rytterier. Artilleriets Taktik var endnu i sin Barndom, dets Officerer var mere Teknikere end Taktikere.

Disciplinen var forholdsvis god. Kurfyrst Frederik Vilhelms Krigsartikkelsbrev af 1656 var et godt Grundlag for den militære Lovgivning. Det udmærkede sig ved at være gennemtrængt af en ægte militær Aand og var ikke en blot og bar Fortegnelse over de Forseelser, en Soldat kunde begaa, og over de Straffe, han derved hjemfaldt til.

Den brandenborgske Hær havde megen Krigserfaring. Foruden i Krigene med Svenskerne 1658—60 og 1675—79 havde Brandenborg deltaget i Rigskrigen mod Frankrig 1688—97, og Dele af Hæren havde 1691—99 kæmpet i kejserlig Sold mod Tyrkerne. Hæren var vistnok den bedste af de tyske Armeer og udmærkede sig ved sin Stabilitet og sit nationale Præg. Kurfyrsterne drev heller ikke Soldaterhandel i saa stort Omfang som de andre tyske Fyrster.[1])

[1]) Ovenstaaende Fremstilling af det brandenborgske Hærvæsen er i Hovedsagen bygget paa A. v. Crousaz: Die Organisationen des brandenburgischen und preusischen Heeres seit 1640 o. s. v. Berlin 1873.

Den kursachsiske Hær.

I November 1680 udstedte Kurfyrst Johan Georg III, der kort forinden havde tiltraadt Regeringen, et Dekret, der gik ud paa, at han vilde »lade udfærdige et vist Reglement for sine Tropper og inddele dem i visse Regimenter«. Landdagen bevilgede de fornødne Midler, og 1682 raadede Kurfyrsten over en staaende Hær paa omtrent 10000 Md. Sachsen havde ganske vist i lange Tider haft staaende Tropper som Besætninger i Slotte og Fæstninger, men først fra 1682 havde Kurfyrstendømmet en staaende, organiseret Hær, hvis Mandskab udelukkende tilvejebragtes ved Hvervning i Ind- som i Udland. En Art nationalt Fodfolk, »Defensionerne« var oprettet 1613, hvortil Mandskabet blev stillet af Amter og Byer; ved samme Tidspunkt organiseredes ogsaa et nationalt Rytteri, der stilledes af Adelen; men dette Landeværn blev aldrig ordentlig indøvet, og dets militære Værd var kun ringe.

Fra 1687 udnævntes alle Officerer af Kurfyrsten; Regimentscheferne, der oprindelig havde antaget og ansat de lavere Officerer, beholdt Indstillingsretten for disses Vedkommende. Kadetkorpset, der oprettedes 1692, skulde opdrage unge Adelsmænd, der ønskede at indtræde i Hæren; men om nogen Uddannelse i Krigsvidenskaberne var der ikke Tale.

Den Organisation, som Hæren fik 1682, blev i de nærmest paafølgende Aar ofte forandret. Nye Afdelinger oprettedes, ældre opløstes, Kompagniernes Antal indenfor Regimenterne forøgedes eller formindskedes. Grenaderkompagnier oprettedes 1692 ved alle Infanteriregimenter. Fra 1696 bestod hvert Regiment af 15 Kompagnier, hvoraf 1 Grenaderkompagni, à 150 Md. 5 Kompagnier udgjorde en Bataillon. Et Rytter- eller Dragonregiment havde 6 Eskadroner à 2 Kompagnier à 58 Heste. Artilleriet og de øvrige tekniske Tropper var inddelte i Kompagnier.

Hærens Administration varetoges fra 1684 af et Gehejmekrigsraadskollegium. En Generalinspektør for hele Hæren vaagede i Forbindelse med de særlige Vaabeninspektører over Troppernes Uddannelse og over Administrationen. Kurfyrsten var Hærens Øverstkommanderende, under ham kommanderede Generalfeltmarskalken.

Ved Udgangen af Aaret 1699 bestod den kursachsiske Hær af følgende Afdelinger:

Kavalleri:

1 Regiment Garde du corps,
5 — Kyrasserer.[1]

Dragoner:

4 Regimenter.[2]

Fodfolk:

2 Garderegimenter,
8 Infanteriregimenter.[3]

Artilleri:

1 Fyrværkerkompagni,
3 Kanonerkompagnier,
1 Minørkompagni,
Nogle Pontonerer.

I Alt:

Kavalleri og Dragoner	c.	6000	Md.
Infanteri	c.	23000	—
Artilleri	c.	1000	—
		30000	

Infanteriet var bevæbnet med Flintlaasgeværer med Bajonet. Hver Mand medførte 24 Patroner. Rytteriet førte Sabel, Pistol og Karabin. Dragonerne et afkortet Bajonetgevær.

Samtlige Tropper var uniformerede. Hovedfarven var rød, men Farven paa Krave og Opslag var forskellig ved de forskellige Regimenter. Omkostningerne ved Soldatens Beklædning og Udrustning overtoges 1698 af Generalkrigskassen.

Uddannelsen foregik under Inspektørernes Tilsyn efter Reglementer, der gjaldt for hele Vaabnet.

Disciplinen var som i de øvrige hvervede Armeer. Mandskabet maatte ved strænge Straffe holdes til Lydighed. Desertionen var ogsaa denne Hærs Kræftskade.

---

[1] Et af disse var overladt Kurfyrsten af Hertugen af Sachsen-Gotha.

[2] Et af disse var overladt Kurfyrsten af Hertugerne af Brunsvig-Wolffenbüttel.

[3] Et af disse stilledes af Bayreuth.

Skønt Kursachsen siden den staaende Hærs Oprettelse ikke havde været indviklet i nogen Krig, var den sachsiske Armé dog meget krigsvant. I Firserne deltog Kurfyrstens Tropper nemlig i Kejserens og Venedigs Kampe mod Tyrkerne, og i Halvfemserne kæmpede de ved Rhinen mod Franskmændene og i Ungarn mod Insurgenterne. Da Kurfyrst Frederik August i Aaret 1697 valgtes til Konge over den polske Republik, fik han rigelig Anvendelse for sit Arvelands Soldater, da en stor Del af hans nye Undersaatter nægtede at anerkende ham. I det hele maa den kursachsiske Armé betegnes som jævnbyrdig med de fleste andre af Datidens Hære. Finansernes slette Tilstand bevirkede dog, at dens Krigsberedskab lod en Del tilbage at ønske.[1])

Den polske Hær.

Skønt Polen ikke direkte 1699 tiltraadte Alliancen mod Sverig, kom dog en Del af dets Tropper efterhaanden til at deltage i Krigen. Nogle Oplysninger om den polske Hær skal derfor medtages her. Den samme Desorganisation og Indisciplin, der gav den polske Republik sit Særpræg, herskede ogsaa i den polske Hær. Den inddeltes i to af hinanden uafhængige Korps: Kronarmeen og den litauiske Armé. Den førstnævnte skulde tælle 36000, den sidstnævnte 12000 Md., men der var altid mange Vakancer. Hver af Hærene stod under en Storgeneral, der stod i Spidsen for Administrationen, og en Feltherre, der førte Kommandoen i Krigen. Kongen kunde ikke tildele Feltherrerne direkte Befalinger; de var kun ansvarlige overfor Rigsdagen.

Rytteriet rekruteredes af den overmaade talrige lavere Adel; det inddeltes i Kyrasserer og Husarer. Fodfolket rekruteredes ved Hverning i Ind- og Udland. Det inddeltes i Regimenter og Kompagnier og blev uddannet og kommanderet paa tysk. Uniformer var ukendte, og Forplejningsvæsnet i det hele højst mangelfuldt indrettet. Trods deres medfødte Tapperhed var Polakkerne slette Soldater.[2])

---

[1]) Ovenstaaende Fremstilling af det sachsiske Hærvæsen er i Hovedsagen bygget paa O. Schuster og F. A. Francke: Gesch. d. sächs. Armee I. Leipzig 1885.

[2]) Massuet: Histoire des Rois de Pologne. Amsterdam 1734. I, S. 73.

Den russiske Hær.

Da Peter I overtog Regeringen, havde Rusland en meget talrig Militshær, men manglede staaende Tropper. Hæren bestod af Soldater af »russisk Formation«, Soldater af »fremmed Formation« samt af en broget Skare af halvbarbariske Krigere, som med et fælles Navn kan benævnes Kosakker, skønt de tilhørte forskellige Stammer af europæisk og asiatisk Herkomst.

Soldaterne af russisk Formation bestod af Strelizerne, Bojarbørnene, Bykosakkerne, det udskrevne Landfolk, den russiske Landadel med Vasaller og Rytterne fra de oprindelig polske Byer. Af disse havde Strelizerne mest Lighed med regulære Tropper. Korpset, der var oprettet midt i det 16de Aarhundrede, blev 1682 inddelt i 30 Regimenter (Polker). Af disse laa 12 i Moskwa, medens Resten var fordelt omkring i Riget. Strelizerne var frie Folk, der var hvervede til bestandig Krigstjeneste; Bønder, Livegne og Landstrygere kunde ikke optages. Folkene lønnedes med Penge og Jord; Klæder og Vaaben fik de udleverede, og de havde Ret til at drive Handel og Industri uden at svare Afgift deraf. Ved Slutningen af det 17de Aarhundrede talte Korpset henved 50000 Mand, hvoraf 5000 tjente til Hest. De andre russiske Soldater talte henved 70000 Mand.

Soldaterne af fremmed Formation bestod oprindelig af hvervede Udlændinge; men disse var ved Aarhundredets Udgang i Hovedsagen afløste af Russere, mest frie Folk, medens Befalingspersonalet dog vedblivende bestod af Fremmede. Ogsaa disse Tropper var inddelte i Regimenter af højst ulige Styrke og Sammensætning. De 2 bedste, de saakaldte moskowske Eliteregimenter, laa ved Hovedstaden; den øvrige Styrke, 36 Infanteri- og 25 Rytter- og Dragonregimenter, var dels samlet i Militærkolonier i Grænsedistrikterne, dels spredt i hele Riget. Soldaterne lønnedes kun i Felten med Penge; i Fredstid levede de paa deres Tjenestejord. Folkene maatte i Reglen selv holde sig med Vaaben, Heste og Udrustning og skulde hvert Aar møde til en Maaneds Øvelse. »Soldaterregimenterne« var noget bedre førte og øvede, men meget mindre ansete end Strelizerne. Styrken kan ved Peter den Stores Tronbestigelse anslaas til 36000 Mand, hvoraf ca. 16000 Ryttere og Dragoner.

Kosakkerne var inddelte i en Mængde Stammer: de stor- og lillerussiske, wolgaske, donske, uralske o. s. v., der til forskellige

Tider havde givet sig under russisk Herredømme. De var i Ordets egentlige Forstand irregulære Tropper, men var dog tildels inddelte i Polker og Sotnier. De dannede selvstændige Kommuner og nød visse Privilegier. Nær beslægtede med dem var Kalmykkerne og de kristnede Tatarer, der boede i det sydlige og sydøstlige Rusland. Disse irregulære Rytterskarer talte ialt 150—200000 Mand. Endelig havde Rusland et Artillerikorps paa 3—4000 Mand, der, hvad Uddannelse og Udrustning angik, stod paa et meget primitivt Standpunkt.

Denne broget sammensatte Hær var ganske ude af Stand til at optage Kampen med en regulær europæisk Armé. Ryttere, Dragoner, Strelizer, Soldater og Kosakker levede paa deres Jord eller i deres Stæder, beskæftigede med Handel og Agerdyrkning, Haandværk og Kvægavl. Vaaben og Udrustning opbevaredes i Kvartererne og var i Reglen i maadelig Stand. Hestene var utilredne og stod ikke for Skud. Folkene udeblev massevis fra de aarlige Øvelser. Officererne bestod af uvidende Russere eller fremmede Eventyrere. En russisk Armé i Felten mindede med sit uhyre Tros om en af Folkevandringens Nomadehorder.

Med en saadan Hær kunde Peter I ikke udføre sine store Planer. Der maatte skabes en ny Armé. Den kom til Verden halvt i Leg. Som Barn legede den vordende store Czar Soldat med sine unge Venner i Skovene ved Preobrashenskoje nær Moskwa, og som han voxede til, blev Legen Alvor. 1683 dannedes af hans Legekammerater i Forbindelse med en Del Strelizer og Soldater af Eliteregimenterne det Preobrashenskyske Regiment, der snart fik saa stor Tilgang af unge Adelsmænd, at en Del af det maatte forlægges til Semenofsk, hvor den kom til at danne Stammen til det i 1687 oprettede Semenofske Regiment. Disse nye Regimenter, der paa en Gang blev Garderegimenter og Kadetanstalter, hvor den russiske Adel oplærtes i Krigshaandværket, blev lige som Gordons og Leforts Soldaterregimenter uddannede paa europæisk Vis, og Czaren, der 1689 selv overtog Regeringen, søgte ved at afholde Øvelser og Manøvrer at puste nyt Liv i den gamle Hærorganisation. I 1695 deltog 120000 Mand af de gamle Formationer i Kampene ved Asow sammen med en ny Hær, bestaaende af de 4 omtalte Regimenter. Garden var bleven suppleret med nogle Artilleriafdelinger.

En indgribende Hærreform fandt først Sted efter Czarens Hjemkomst fra den store Udenlandsrejse 1698. Anledningen dertil

var, som bekendt, de moskowske Strelizers Oprør. Det kuedes med stor Strænghed, 1151 Mand henrettedes; de nævnte Regimenter opløstes, og Folkene maatte nedsætte sig som Bønder. Det blev forbudt at antage dem til Soldater, men dette Forbud blev snart taget tilbage. De øvrige Strelizregimenter vedblev at bestaa, og adskillige af dem deltog i Slaget ved Narva.

I Aaret 1699 paabegyndtes Reformen, der skulde forvandle den russiske Hær fra en hvervet Milits til en udskreven staaende Armé. Den 8de November befalede Czaren Gejstligheden at stille 1 Soldat af hver 25 Gaarde, medens Adelen fik Ordre til at levere 1 Mand af 30—50 Gaarde. De livegne Rekrutter mødte i December 1699 og Januar 1700 ved Preobrashenskoje. De inddeltes i 3 Divisioner à 9 Regimenter, og et Detachement i Novgorod paa 2 Regimenter. De nye Tropper uddannedes af Udlændinge, som dog snart for en Del afløstes af unge Adelsmænd fra Garden. Regimenterne, af hvilke 2 var beredne (Dragoner) inddeltes i 10 Kompagnier. Styrken varierede mellem 950 og 1300 Mand. I Foraaret 1700 bestod den nye russiske Hær af 2 Garderegimenter, 2 Dragonregimenter og 29 Infanteriregimenter, inklusive Gordons og Leforts tidligere Soldaterregimenter. Tropperne var udrustede og munderede efter tyske Forbilleder. Infanteriet var bevæbnet med Geværer med Sabelbajonet, der blev stukken ned i Løbet.

Den russiske Hær var saaledes i Aaret 1700 en Blanding af løst organiserede regulære, halvt regulære og helt irregulære Tropper. Der var ingen Tvivl om, at de udisciplinerede, slet øvede og daarlig førte Hobe vilde blive slaaede af Verdens første Soldater; men paa den anden Side raadede Czaren over et uhyre Menneskemateriel, hans Hære kunde forøges saa meget, det skulde være; naar Krigen trak i Langdrag, vilde hans Troppers Beskaffenhed forbedres, og ved Nederlagene vilde de tilsidst lære at sejre.[1])

[1]) Fr. Stein: Geschichte des russischen Heeres vom Ursprunge desselben bis zur Thronbesteigung des Kaisers Nikolai I. Hannover 1885: E. Schuyler: Peter the Great. London 1884; Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine. B. 81; Hermann: Geschichte des russischen Staates. B. IV.

V. Den dansk-norske Sømagts Tilstand ved Frederik IV's Tronbestigelse.

Indledning.

Medens den danske staaende Hær først skriver sig fra den sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede, kan den danske Flaade føre sin Historie meget længere tilbage i Tiden. Det ligger i Sagens Natur, at en Flaade er endnu langt vanskeligere at improvisere end en Hær; en krigsførende Magt, der vil optræde som Sømagt, maa derfor allerede i Fredstid disponere over en Kærne af Materiel og Personel, der i Krigstid om fornødent kan suppleres. Allerede i Slutningen af det 15de Aarhundrede bliver der her i Landet Tale om Orlogsflaader, og paa dette Tidspunkt begynder man at forsyne Krigsskibene med Ildvaaben, selv om en egentlig dansk Orlogsflaade, helt igennem monteret med Kanoner, først optræder i »Grevens Fejde«.[1]) En stor Del af dennes Skibe var dog egentlig kun armerede Handelsfartøjer, og de allerfleste var efter Nutidens Begreber meget smaa; men snart voxede Skibenes Dimensioner, Bestykningen blev kraftigere, og der udviklede sig særlige Typer for Krigsskibene, som noget afveg fra de almindelig brugelige Handelsskibe. Den store Usikkerhed, der i lange Tider vedblev at herske paa Søen, bevirkede imidlertid, at de større Handelsskibe maatte kunne optage en Kamp med Kapere og Sørøvere; de maatte altsaa indrettes til at føre et, endog betydeligt

---

[1]) Kgl. Vidensk. Selsk. Skr. I.

Antal Kanoner, og herved opstod en Klasse Skibe, der i Krigstid kunde bruges til at supplere den egentlige Orlogsflaade og til at danne en Reserve for denne. Det var heller ikke ualmindeligt, at det i Alliancetraktater med Sømagter fastsloges, at disse i Krigstilfælde skulde sende et nærmere bestemt Antal Krigsskibe til Hjælp; saadanne Auxiliærflaader er ogsaa optraadte i adskillige af de Krige, Danmark har ført; men Kærnen i Søforsvaret var dog den nationale Krigsflaade.

Under Kong Hans's Regering lagdes Grunden til den kongelige Flaade. Under ham blev de første, udelukkende til Krigsbrug bestemte Skibe anskaffede eller byggede, og Begyndelsen blev gjort til Anlægget af Flaadeetablissementer, hvor Krigsskibene blev byggede, vedligeholdte og opbevarede. Under de følgende Konger voxede og udvikledes Flaaden yderligere, indtil den under Christian IV kom til at indtage et forholdsvis meget højt Standpunkt. Oprettelsen af en »staaende Flaade«, hvis man tør bruge dette Udtryk, medførte, at der ogsaa maatte antages et fast Personel. Det var nødvendigt at have et teknisk Personale til Tjeneste i Flaadens Værksteder, et søkyndigt og militært Personale, der kunde føre de udrustede Krigsskibe og kæmpe paa dem, og endelig maatte man ogsaa have en Stab af Embedsmænd med Hjælpere, der kunde varetage de administrative Forretninger. Flaadens søkyndige militære Personale var imidlertid i de første Aarhundreder i Fredstid faatalligt. Naar en Krig udbrød, maatte man hverve Officerer og Mandskab i meget stort Tal. Datidens Krigsskibe brugte forholdsvis meget store Besætninger, og det var ugørligt at have et saa talrigt Mandskab til Rede i Fredstid. De fornødne »Baadsmænd« (Søfolk) skaffedes til Veje dels ved Udskrivning, dels ved Hvervning saavel i Ind- som i Udlandet. Da Skibene heller ikke i Fredstid kunde ligge blot nogenlunde sejlklare, tog Flaadens Udrustning og Krigsberedskab meget lang Tid. Et betydeligt Supplement til Krigsskibenes Besætninger leveredes af Landhæren, der afgav forholdsvis stærke Kommandoer som »Soldateske«.

Flaadens Hovedstyrke var knyttet til Monarkiets Hovedstad, København, kun en meget ringe Del var stationeret i Norge. Skønt en stor Del af Besætningen hørte hjemme i dette Kongerige, er der saaledes ikke, som for Hærens Vedkommende, Anledning til at skælne mellem en dansk og en norsk Flaade.

Marinens Centralstyrelse.

Marinens overordnede Administration fulgte en lignende Udviklingsgang som Hærens: den gik fra Kollegial-Styrelse over til en delvis ministeriel for at ende i en Kabinetsstyrelse, og den var i saa Henseende endda i Reglen et Skridt forud for Landkrigsmagten. Den kollegiale Ordning var saaledes allerede indført under Enevælden, idet Frederik III, maaske af Mistillid til Rigsadmiralen Ove Gjeddes Dygtighed, 1655 oprettede et Admiralitetskollegium[1]) bestaaende af Rigsadmiralen som Præsident, 5 andre Søofficerer (deriblandt Holmens Admiral og Viceadmiral) og 2 civile Admiralitetsraader. Dette Kollegium skulde holde Møde 1 Gang ugentlig, eller saa ofte Rigshofmesteren eller Rigsadmiralen befalede det, deliberere om »hvis Søetaten og dens Forbedring her i Riget kan vedkomme«, udfærdige Instruxer for Skibe, der skulde udgaa paa Togt, gøre Forslag om »Navigationens og Commerciens Fortsættelse«, om Orlogsskibes Bygning, og billigste Underhold, om Indkøb af Materialier, om Købstædernes Søfolk, Færgers og Skibsbroers Vedligeholdelse, samt om »alt andet, som af Os kan vorde befalet at deliberere om.«

Dybere Spor har dette Kollegiums Virksomhed dog ikke sat før 1661, i hvilket Aar det formentlig har faaet en ny og udvidet Indretning og er indtraadt i de egentlige Regeringskollegiers Række.[2]) Foruden at varetage alt, hvad der vedrørte den egentlige Sømagts Bestyrelse og Kommando, skulde det drage Omsorg for Bygningen af Defensionsskibe (Koffardiskibe, der mod visse Privilegier skulde indrettes saaledes, at de kunde bruges som Krigsskibe). Det skulde endvidere sørge for Politi og Sikkerhed i Farvandene, modtage de Indkomster, der indgik til Flaadens Underhold, og bestyre Søetatens Justits. Rigsadmiralen (siden 1660 Henrik Bjelke) skulde være Præsident i Kollegiet, der i øvrigt skulde bestaa af 11 Admiralitetsraader (heraf 2 borgerlige Jurister, Resten Søofficerer), og have 2 Sekretærer.

En ny og udførligere Instrux[3]) fik Admiralitetskollegiet kort efter Christian V's Tronbestigelse samtidig med forskellige andre

---

[1]) Garde, Efterretninger om den dansk-norske Sømagt, I, S. 158 f.

[2]) Garde, Efterretninger, I, S. 160 ff. Jfr. Aarsberetn. fra Gehejmeark. II, S. 165.

[3]) Trykt i Aarsberetn. II, S. 185 f.

Kollegier (25de Juni 1670). Ved denne fik Kollegiet, der kom til at bestaa af 6 militære og 3 civile Medlemmer en ret udstrakt Myndighed over alt, hvad der hørte til Søetaten: Personel, Materiel, Økonomi o. s. v. Det var sammensat af dygtige Kræfter; blandt sine militære Medlemmer talte det saaledes foruden Rigsadmiralen H. Bjelke, Mænd som Cort Adeler, der som General-Admiral var Kollegiets Vicepræsident, og Niels Juel, og det civile Element blev 1671 forstærket med 4 ansete Embedsmænd.[1]) Ikke desto mindre synes det ikke at have funktioneret ganske tilfredsstillende, særlig i økonomisk Henseende, hvilket tildels havde sin Grund i dets uensartede Sammensætning. Det havde temmelig énsidigt lagt Vægt paa Skibbyggeriet, hvorimod Flaadens Udrustning ved given Lejlighed viste sig at være mangelfuldt forberedt. Under 18de Februar 1673 nedsatte Kongen derfor en Kommission[2]) for at undersøge alle Flaadens Forhold, og Resultatet heraf blev en fuldstændig Omordning af den øverste Styrelse. Rigskansleren Griffenfeld og Cort Adeler synes i saa Henseende at have været enige om, at en stærkere Centralisation vilde være heldig, saaledes at Forvaltningen blev lagt i Hænderne paa en Rigsadmiral, en Rentemester og en Kommissarius. At Griffenfeld hermed har forbunden Tanken om, at han paa denne Maade vilde have lettere ved at faa Indflydelse paa Flaadens Anliggender, er mere end sandsynligt.

Hovedtrækkene i den nye Ordning, der er dateret 17de April 1673, var følgende.

Fra at være et Regeringskollegium sank Admiralitetskollegiet[3]) ned til at blive et Slags sagkyndigt Raad, hvis Opgave kun paa enkelte og forholdsvis underordnede Punkter gik videre end til at tage Sagerne under Overvejelse og afgive Betænkning over dem til Kongen.

Rigsadmiralen[4]) skulde derimod have Direktionen over »Søetatens Administration, Flaadens Ekvipering, og hvad dertil hører og deraf dependere kan.« Han skulde dog ikke være eneraadende i denne Direktion; thi af Hensyn til den økonomiske

---

[1]) A. D. Jørgensen, Griffenfeld, II, S. 67 ff.

[2]) Om Marinekommissionen se H. D. Linds Afh. i Tidsskr. f. Søv. 1893. S. 281 ff.

[3]) Instrux trykt i Aarsberetn. II, S. 208 f.

[4]) Instruxer trykte i Aarsberetn. II: for Rigsadmiralen S. 209 ff., for Rentemesteren »saa vidt Søstaten vedkommer«, S. 214 f., for Kommissarius ved Søstaten, S. 215 ff.

Side af Sagen blev der adjungeret ham en Rentemester og en Kommissarius, der skulde medunderskrive alle Pengeanvisninger — den første som Tegn paa, at der fra Skatkammerets Side intet var til Hinder for Udbetalingen, den anden til Betryggelse for, at Udgiften blev rigtig bogført ved Søetaten.

I mange og vigtige Spørgsmaal greb Kongen dog direkte ind, navnlig i Personal- og Kommandosager. De Expeditioner, der vedrørte disse, udfærdigedes derfor hverken af Admiralitetet eller af Rigsadmiralen, men gennem Krigskancelliet, der oprindelig kun havde haft med Landkrigsmagtens Sager at gøre.[1]) Paa denne Maade udviklede der sig for Marinens Anliggender en Kabinetsstyrelse ligesom for Hærens. Overgangen lettedes ved, at Henrik Bjelke paa Grund af Alder og Svagelighed efter Haanden trak sig tilbage fra Forretningerne uden formelt at fratræde Stillingen som Rigsadmiral.[2]) Den 19de Marts 1677 blev Marinens (og tillige Hærens) økonomiske Forvaltning overdragen til et Generalkommissariat,[3]) og medens Bjelke 1679 blev fritagen for at møde i Admiralitetet,[4]) overtog dette under 6te December s. A. atter en Del af de Forretninger, som 1673 var overdragne Rigsadmiralen.[5]) Man var herved i Hovedsagen kommen ind paa den Ordning, som vedblev at være den gældende for lange Tider, og hvis Spor kunne forfølges lige til Nutiden.[6])

Det er ved Fremstillingen af Hærens Centralbestyrelse omtalt, hvorledes Kongen under den skaanske Krig mere og mere selv havde overtaget den direkte Styrelse af Forsvarsvæsenets Anliggender, saa at han efter Haanden var gaaet over til at blive »sin egen Krigs- og Marineminister«. Det er endvidere omtalt, at han hertil ikke benyttede anden direkte Medhjælp end Krigskancelliets Chef, Krigssekretæren eller, som han fra 1684 benævnes, Overkrigssekretæren, der forelagde Kongen alle sø- og landmilitære Sager og atter expederede disse i Henhold til Majestætens Bestemmelse.

---

[1]) Allerede under Frederik III var dog Bestemmelser vedrørende Marinens Personale til Dels udfærdigede gennem Krigskancelliet.

[2]) Efter Bjelkes Død 1683 blev der ikke mere udnævnt nogen Rigsadmiral.

[3]) Instrux trykt i Meddelelser fra Rentekammerarkivet, 1871, S. 134 ff.

[4]) Dansk Biografisk Lexikon II, S. 330.

[5]) Instrux trykt i Garde, Efterretn. I, S. 255 f.

[6]) F. Ex. i Benævnelsen paa og Forretningsfordelingen til Marineministeriets 3 Afdelinger: Sekretariat og Kommandodepartement, Admiralitetsdepartement og Kommissariatsdepartement.

Denne Embedsmand havde altsaa ingen selvstændig Myndighed men kunde kun virke indirekte, i Forhold til den Indflydelse han personlig besad hos Kongen. Forretningsgangen var den samme for Marinen som for Hæren, og begge Etaters Sager behandledes i Krigskancelliet under ét.

Noget anderledes stillede Forholdet sig for Generalkommissariatets Vedkommende. Ved sin første Oprettelse 1677 havde dette Kollegium været fælles for Hær og Flaade, fra Nytaar 1680 skiltes de to Værns Administration fuldstændig. Mellem disse 2 Yderligheder svingede man i de næste 14 Aar frem og tilbage, indtil man 1694 indtil videre havnede i en Ordning, hvorved Styrelsen saa vel af Sø- som af Landkrigsmagtens Økonomi blev overdragen et fælles Kollegium, de Deputerede ved Søetaten og ved Landmilitiens Etat, men saaledes, at dette skulde holde Behandlingen af de to Etaters Sager strængt ude fra hinanden.[1])

Admiralitetet endelig havde selvfølgelig udelukkende med Marinens Sager at gjøre. Dets egentlige administrerende Virksomhed var ret begrænset, i Hovedsagen til hvad der henhørte til »Navigationen«, men ved Siden heraf indtog det overfor en Del af Marinens Personale, navnlig Søofficerskorpset, en Stilling, der i flere Henseender svarede til Hærens Regimentschefers, ligesom det ogsaa var Domstol i visse Sager. Lige saa lidt som de Deputerede (Generalkommissariatet) traadte Admiralitetet i direkte Forbindelse med Kongen. Det maatte indlevere de Sager, det havde haft til Behandling, til Krigskancelliet og modtog Kongens Bestemmelse skriftlig gennem dette.

Af de Instruxer, som 1699 var gældende for de 2 omhandlede Kollegier hidsættes følgende:

De Deputerede ved Søetaten[2]) skulde komme sammen 2—3 Gange ugentlig for at raadslaa om alt, »hvad til Flaadens og Søetatens Konservation, Gavn og Bedste kan geraade«. De skulde til enhver Tid sørge for at være nøje underrettede om alt desangaaende og derfor lade sig levere de nødvendige Ruller og Inventarier.

---

[1]) Jfr. ovenfor S. 61 f. Som der anført, fik Søetaten fra 1712 sit eget Generalkommissariat og fra 1735 sin egen Overkrigssekretær.

[2]) Instrux af 21de Marts 1685 med Varianter efter Instruxerne af 22de Februar 1690 og 6te Februar 1694, trykt i Gehejmeark. Aarsberetn. II, S. 260 ff., jfr. Garde, Efterretn. I, S. 289 ff. og 320 ff. samt 343.

De skulde sørge for, at Flaaden altid var i en saadan Tilstand, at den med 2—3 Maaneders Varsel kunde stikke i Søen, og endvidere for, at der til enhver Tid havdes Beholdninger af Proviant, Ammunition m. m. til en hel Sommers eller 7 Maaneders Togt.

De skulde føre Tilsyn med, at Skibene altid holdtes i god Stand, og at de til Reparationer nødvendige Materialier blev anskaffede i Tide, ligesom de, naar der var truffet Bestemmelse om Bygning af nye Skibe, skulde anskaffe alle Materialier saa betimelig, at intet Ophold herved foraarsagedes.

De skulde have Opsyn med alle Søetatens Betjente, saa at de kunde vide, hvor hver enkelt af dem til enhver Tid var at finde. De skulde derfor mønstre ethvert Skib, der gik ud eller kom hjem, og i Henhold til disse Mønstringer gøre Afregningen op. Naar ingen Flaade var i Søen, skulde de hvert Kvartal holde Generalmønstring over det hjemmeværende Personale, hvorefter Rullerne skulde udfærdiges. De skulde paasé, at alle Udbetalinger skete overensstemmende med Reglementet, og, naar Afregningen var gjort op, udstede Anvisning paa de Summer, der skulde udbetales. Ved Udbetalingen af Afregningen til Mandskabet skulde de selv være til Stede for at paasé, at enhver fik, hvad der tilkom ham. Udbetalinger, der ikke var opførte i Reglementet, maatte kun ske efter Kongens udtrykkelige Befaling og med fornøden Bemærkning herom i Regnskabet.

De skulde kontrollere alle Leverancerne baade i kvantitativ og kvalitativ Henseende, lige som ogsaa, at Beholdningerne »i Stæderne, hvor Søetatens tilhørende Varer er beliggende«, stemmer med Regnskaberne. Hverken de Deputerede selv eller nogen af Betjentene maatte deltage i nogen Leverance. De Deputerede skulde sørge for, at disse skete paa de bedst mulige Betingelser, selv underskrive Kontrakten med Leverandørerne, lade Bogholderen paategne denne, og, efter at Varerne var modtagne, anvise Pengene til Udbetaling. Originalkontrakter med tilhørende Kvitteringer skulde følge med Regnskabet.

Ved alle Udbetalinger af Afregninger, Afslutning af Kontrakter, kort sagt alle Pengesager, skulde de Deputerede (i Lighed med, hvad der var bestemt for Landetatens Sager, se ovf. S. 64), handle i Forening med Direktøren for Finanserne, Gehejmeraad C. S. v. Plessen, med hvem de skulde have mindst én Sammenkomst om Ugen.

De skulde føre Tilsyn med Proviantgaarden, Bageriet og Bryghuset, for at Skibenes Proviantering, Maanedskosten og »Spisningen i Boden« ikke skulde give Anledning til Klage. De skulde endvidere kontrollere, at Skibene ved Afrejsen havde modtaget de dem tilkommende Beholdninger, ligesom ogsaa, at de Kvanta, der havdes i Behold ved Hjemkomsten, stemmede med Regnskaberne. Endvidere skulde de kontrollere, at nævnte »Spisning i Boden« foregik efter den opgivne Taxt, og at der ikke beregnedes Spisning for andre end dem, der virkelig var til Stede.

I Forening med Holmens Admiral skulde de føre Tilsyn med, at Arbejderne paa Holmen gav Møde og ej forrettede andet end Kongens Tjeneste, samt med Arbejdet paa Værkstederne og de dertil leverede Materialier. Ligesaa skulde de føre Tilsyn med, hvorledes Ekvipagemesteren forrettede sin Charge, med at Søetatens Bygninger blev tilbørlig vedligeholdte og anvendte efter deres Bestemmelse, samt med, at intet af Holmens, Tøjhusets, Proviant- og Bryghusets Beholdninger »abalieneres«, bortkommer eller udlaanes. De sidstnævnte Beholdninger skulde de endvidere efterse og revidere, for at, hvad der var ubrugeligt, kunde blive udskilt og erstattet.

De skulde paasé, at Skibe, der udsendtes i Fragtfart, ikke befordrede andet end Kongens egne Varer, samt at der herved ingen »Defraudationer« skete. De skulde i det hele kontrollere Betjentenes Embedsførelse og uden Ophold eller Persons Anseelse melde Kongen enhver Forseelse. I Tilfælde, der ikke taalte Opsættelse, skulde de strax lade Fiskalen undersøge Sagen.

De skulde føre Tilsyn med Søkvæsthuset.

De var bemyndigede til »en og anden Forandring med Materialernes Udlevering at gøre«, idet Kongen stolede paa, at de kun vilde gøre dette, hvor det kunde være til Gavn for den kongelige Tjeneste.

Endelig skulde de ved jævnlige Indberetninger og Extrakter holde Kongen underrettet om Tilstanden og fremkomme med Forslag til, hvad der kunde tjene til at forbedre denne.

I Sammenligning med de Deputeredes var Admiralitetets Virksomhedsomraade ret begrænset.[1]) Det skulde træde sammen,

---

[1]) Instrux af 22de Marts 1690 trykt i Aarsberetninger II, S. 290 ff. jfr. Garde I, S. 322 ff.

naar Kongen ønskede at modtage dets Betænkning angaaende en eller anden Sag, og i øvrigt saa tidt, det gjordes nødig for at overlægge, hvad der kunde tjene til »Navigationens Forbedring, dens Skoles Tiltagelse og Lærlingernes Undervisning eller i andre Maader til Vores Tjenestes Befordring«. Resultatet af disse Overvejelser skulde det i en allerunderdanigst Memorial forelægge Kongen til Afgørelse. Derimod maatte det ikke i nogen Maade befatte sig med Holmen, »dens Arbejde, Ekvipagen og, hvad deraf dependerer«.

Naar Flaaden eller enkelte Orlogsskibe gjordes klar, skulde Admiralitetet kommandere de fornødne Officerer fra Kommandørkaptajn til Lærlinge inklusive, samt endvidere Marinerne. Det skulde forsyne Skibe, der udgik enkeltvis, ikke i Flaade eller Eskadre, med Instrux og Ordre. Det skulde træffe Bestemmelse med Hensyn til »Vagternes Fordeling en general omkring Vores Flaade«, og dertil kommandere Officererne, medens Underofficerer og Mandskab kommanderedes af Holmens Admiral. Paa lignende Maade skulde forholdes med Hensyn til Kommanderinger til Søkrigsret. Det skulde gøre Indstilling om Besættelse af ledige Officerspladser, fortrinsvis efter Aldersorden.

Admiralitetet skulde være Præses i Underadmiralitetsretten behjælpelig ved Varetagelsen af hans Embedspligter. Det skulde fungere som Overret for de Sager, der appelleredes fra de lavere Instanser, ligesom det i første Instans skulde undersøge og paakende Sager vedkommende Kommisfarere, (d. e. Kapere), Søkonfiskationer, Priser o. desl., eller Sager, som Kongen særlig henviste til det. Dets Domme kunde inden 3 Maaneder efter Afsigelsen appelleres til Højesteret.[1])

Som et i visse Maader selvstændigt Led i Marinens Styrelse ved Siden af de 2 Kollegier maa endnu nævnes Holmens Admiral.

Marinens Personel.

Holmen. Betegnelsen »Holmens Admiral« kan føres tilbage til 1564, men bortfaldt for en Tid 1657, da Christopher

---

[1]) Om Admiralitetet som Domstol se nedenfor S. 214.

Lindenov døde.[1]) Den 8de Juni 1656 var der for ham og hans undergivne Viceadmiral paa Bremerholm, Jørgen Bjørnsen, udstedt en Instrux, der befalede dem »at have Generalinspektion paa Holmen, befordre Vores og Kronens Bedste, føre Mønstringsbøger, hvorefter der en Gang maanedlig kan holdes Generalmønstring«, samt »flittig indsende (til Admiralitetet) Inventariumsbøger over Skibene med deres Redskab«. Den Myndighed, der tildeltes dem, var saaledes overordentlig ubestemt og indsnævredes yderligere dels ved Admiralitetets Instrux, dels ved de Instruxer, der tildeltes andre, tilsyneladende underordnede Embedsmænd, for deres Virksomhed paa samme Omraade. Samtidig overdroges det nemlig Kaptajnerne Nicolai Helt, Cornelius Cruse og David Dannell at føre specielt Tilsyn henholdsvis med Skibbyggeriet, Reberbanen og Skibstiltaklingen samt med Bespisningen paa Bremerholm og i Skibene (Proviantmagasinet). Disse tre Officerer underlagdes direkte Admiralitetet, af hvilket de tillige var Medlemmer; men Holmens Admiral synes ikke at have haft anden Indflydelse paa deres Embedsførelse end den, han som ældre og højere stillet Medlem af samme Kollegium kunde tiltage sig.

Lindenovs Efterfølger blev Niels Juel, der i sin Udnævnelse dog kun betegnes som »Tilsynsmand paa Holmen«.[2])

Ganske kort Tid efter Niels Juels Tiltrædelse ansattes paa Holmen en Ekvipagemester, der sorterede direkte under Admiralitetet. Hvilket Embedsomraade man oprindelig har tiltænkt denne Funktionær, ses ikke klart. Der findes saaledes en Ordre til Juel om at lade et Skib klargøre,[3]) hvilket synes at tyde paa, at man har tiltænkt ham en Art Overkommando; men langt hyppigere stiledes de kongelige Ordrer direkte til Ekvipagemesteren, hvoraf det synes at fremgaa, at denne har været den egentlige Leder af Forretningerne. Den 22de April 1673 udstedtes endelig for denne Embedsmand, en Instrux[4]) der fastslog, at han i alle Enkeltheder skulde være den Styrende. Han skulde føre Tilsyn med Mønstringen, med Provianten, saa vel paa Bremerholm og paa

---

[1]) I Midten af det 16de Aarhundrede forekommer af og til Betegnelsen »Bremerbolms Befalingsmand« (jfr. H. D. Lind: Kong Christian IV og hans Mænd).

[2]) Sjæll. Tegn 1657. Nr. 76.

[3]) Sjæll. Tegn 1657. Nr. 263.

[4]) Instruktionsbog 1670—97 i Danske Kancelli.

Provianthuset som om Bord, med Skibene og deres Inventar, med Værkstederne, disses Bestyrere (Mestre) og menige Haandværkere, med Skibsregnskaberne, med de underordnede Regnskabsførere paa Holmen (Materialskriveren o. fl.), med Depoter for Tømmer m. m., med de oplagte Skibe, deres Fortøjning, Vedligeholdelse o. s. v., med Bremerholms Fanger og med alle Bygninger. Ja i Slutningen af Instruxen beordres han endog til at opbevare Nøglerne til Bremerholms Porte om Natten. I alle Tilfælde, hvor han forefinder nogen Forsømmelse eller »Defect«, henvises han til Rigsadmiralen som sin direkte Overordnede.

I ovennævnte Instrux nævnes »Holmens Tilsynsmand« ikke med et Ord, og det er ikke godt at se, hvilken Myndighed man har tiltænkt ham. Det maa imidlertid erindres, at Admiral Niels Juel allerede fra 1657 saa ofte var kommanderet til Søs, at han næppe har kunnet ofre ret megen Tid og Arbejde paa Bremerholms Administration, selv om han har haft formel Adgang dertil.

Ekvipagemesterens Myndighed blev imidlertid snart betydelig indskrænket. Allerede 1680 førte Admiral Henrik Spann et Slags overordnet Tilsyn med Holmen, hvor han fik anvist Bolig i den Bygning, »som General-Commissariatet tilforn haft og brugt haver«;[1]) men først 1690, da han udnævntes til »Holmens Admiral«, blev det slaaet fast, at han skulde være Holmens virkelige Administrator med en Myndighed, der jævnstilledes med Generalkommissariatets.[2]) Af dette skulde han daglig forlange Folk til Arbejdets Udførelse; efter Samraad med dette skulde han straffe begaaede Forselser og lade Reparationer ved Skibene udføre; hos dette skulde han ogsaa forlange Supplering af Magasinernes Beholdninger. Ekvipagemesteren underlagdes ham herefter direkte som Medhjælper.

Indtil sin Død, den 27de December 1694, vedblev Spann at beklæde Stillingen som Holmens Admiral. Hans Eftermand blev Viceadmiral Christopher Ernst v. Støcken, der først afgik den 23de December 1710.

Efter at Nyholm var anlagt, blev der til Assistance for Ekvipagemesteren ansat en Løjtnant af Søetaten som Under-

---

[1]) I. H. Lützow: Adm. Henr. Spanns Levnet og Bedrifter.

[2]) Instrux af 11te Marts 1690. Se Garde: Efterretn. I, S. 316 f. f.

ekvipagemester.[1]) Senere, da Anlægget yderligere blev udvidet, viste det sig nødvendigt at ansætte en Ekvipagemester paa hver af Holmene. Denne Foranstaltning fandt dog først Sted 1711.

Skibbyggeriet paa Bremerholm blev indtil 1692 ledet af en Skibbygmester under Ekvipagemesterens Inspektion og Admiralitetets Direktion. Skibbygmesteren antoges ofte fra Udlandet og lønnedes forholdsvis meget højt. Saaledes indforskreves 1641 de ansete engelske Skibbyggere James Rubbins, Fader og Søn hertil, hvor de virkede henholdsvis til 1651 og 1670. Fra 1686 nævnes som eneste Skibbygmester Frans (Francis) Shelton (den ældre), der havde 1000 Rdlr. i Gage og 100 Rdlr. til Hus og Brændsel, og som tidligere havde været i svensk Tjeneste, hvor hans Sønner, Francis (den yngre) og Charles, forblev, efter at han selv havde forladt Sverig. Det var paalagt ham at »overlægge med Ekvipagemesteren om Arbejdets rette Udførelse«, at oplære Folk til Skibbyggeriet og ellers ved alt Arbejde forhandle med Ekvipagemesteren og Generalkommissariatet.[2])

Efter at Henrik Spann var bleven Holmens Admiral blev imidlertid 1692 den i hans Hus optagne Student Ole Judichær, der havde studeret Matematik og Skibbyggeri, udnævnt til Fabrikmester, efter at han i 2 Aar havde fungeret som Underekvipagemester. Han ledede Skibbyggeriet under hele den store nordiske Krig, uagtet han 1718 avancerede til Holmens Chef, en Stilling, hvis Funktioner han allerede siden 1710 havde varetaget. Under sig havde han Skibbygmestre, der dog hyppigere benævnedes Tømmermestre.

Til Bremerholm var endvidere knyttet efternævnte »Betjente der ej gaa til Søs«:[3])

1 Assessor i Admiralitetet og Vicepræsident i Underretten,
1 Admiralitetsskriver (senere 4 Kopister),
1 Kommissarius og Bogholder,
1 Sognepræst til Holmens Kirke,
3 Kapellaner,[4])
1 Kantor,
2 Ekvipageskrivere,

---

[1]) Kgl. Resolut. af 30te Marts 1686.
[2]) Instrux af 27de Juli 1686. Jfr. S. 233.
[3]) Nedenstaaende Fortegnelse skriver sig fra Reglementet 1680; men Forholdene holdt sig i Hovedsagen uforandrede Aarhundredet ud.
[4]) Den ene af disse blev senere erstattet med en hollandsk Præst.

1 Fiskal,
1 Spisemester ved Holmen,
1 Materialskriver (senere 2),
1 Tømmerskriver,
1 Vejer og Inventarieskriver,
1 Mønsterskriver (senere 2),
4 Eskadreskrivere over Søfolket ved Holmen,
1 Eskadreskriver ved Tøjhuset,
1 Reberbaneskriver,
1 Smedieskriver,
1 Skifteskriver,
1 Kirurgus ved Søetaten (senere tillige 1 Badskær),
1 Navigationsskole-Direktør,
1 Fyrbøder } ved Admiralitetet,
5 Opvartere } ved Admiralitetet,
1 Kok,
1 Overprofos,
2 Portnere,
5 Natvagter (senere 4 Natvægtere),
1 Opvarter ved Bradbænken paa Tøjhuset.

Ved de Holmen underlagte Etablissementer: Provianthuset, Bryghuset og Tøjhuset var ansatte:

Provianthusets Betjente:

1 Proviantskriver,
2 Underproviantskrivere,
2 »Redesvende«,[1])
1 Kornmaaler,
15 Arbejdskarle,
1 Mesterbager,
1 Tjener hos denne,
3 Portnere,
2 Kuske.

Bryghusets Betjente:

1 Bryghusskriver,
1 Mesterbrygger,
10 Bryggersvende,
1 Møller,
1 Møllersvend,
1 Mølledriver,
1 Arbejdskusk,
2 Portnere,
1 Skriverdreng.

---

[1]) Vistnok en Slags Forvaltere.

Tøjhusets Betjente:

1 Tøjmester,
1 »Zeugwarter«,
1 Profos.

Endelig opføres under »Daglønnere«, nu nærmest svarende til Haandværkerkorpset:

3 Mester Skibbyggere,
1 — Mastemager,
1 — Baadebygger,
1 — Smed,
1 — Billedhugger,
1 — Snedker,
1 — Blokkedrejer,
1 — Sejllægger,
1 — Rebslager,
4 — Skibbyggersvende,
1 — Smedesvend,
34 Smedesvende,
7 Billedhuggersvende og 1 Dreng,
15 Snedkersvende og 1 Dreng,
1 Blokkedrejersvend,
1 Sejllæggersvend,
148 Tømmermænd,
16 Borere,
1 Pompeborer,
24 Savskærere.

Søofficerskorpset. Betegnelsen Admiral indførtes i Danmark i det 16de Aarhundrede, dog ikke som en fast Titel, men kun for at angive, at dens Indehaver var Øverstbefalende over en større eller mindre Søstyrke, udsendt i et bestemt Øjemed. Naar Expeditionen var til Ende, blev »Admiralen« paa ny reduceret til Kaptajn, eller hvad han nu tidligere havde været. Endnu i den skaanske Fejdes Tid (1675—79) var Forholdet ikke ganske fastslaaet. Peter Jensen Morsing benævnes saaledes snart Kaptajn, snart Schoutbynacht, snart Viceadmiral. Betegnelsen »Kongelig Majestæts Admiral« eller »øverste Admiral« tildeltes dog allerede midt i det 16de Aarhundrede Personer, der til Stadighed havde den Forpligtelse i Kongens Fraværelse at føre hans samlede Flaade, og

omtrent 1575 afløses disse Betegnelser definitivt af Benævnelsen »Rigsadmiral«.[1])

Rigsadmiralen var oprindelig i Krigstid Flaadens øverste Anfører, i Fredstid »Sø-Statens« øverste Administrator, men hans Myndighedsomraade var noget ubestemt og løb ofte over i andre Autoriteters f. Ex. Rigshofmesterens. Under Enevælden indskrænkedes hans Myndighed baade af Admiralitetskollegiet og ved Kongens direkte Indgriben i Krigsforvaltningen. Ved Henrik Bjelkes Død den 16de Marts 1683 ophævedes Stillingen.

Betegnelsen Rigsviceadmiral anvendes af og til paa Rigsadmiralens Næstkommanderende. Dens sidste Ihændehaver var Henrik Bjelke, der 1662 blev Rigsadmiral.

Titlen General-Admiral tildeltes første Gang Cort Sivertsen Adeler, da han 1663 blev Viceformand i Admiralitetskollegiet; den er senere kun given til Hollænderen Marten Tromp, da han 1676—78 stod i dansk Tjeneste, til Baron Jens Juel til Juellinge, da han 1699—1700 stod i Spidsen for Marinen, samt til Ulrik Christian Gyldenløve, der førte den fra 1711 til sin Død 1719.

Titlen General-Admiral-Løjtnant blev for første Gang tildelt Niels Juel efter Slaget paa Køgebugt 1677. Den paavirkede i øvrigt ikke hans tjenstlige Stilling, idet han baade før og siden var Vicepræsident i Admiralitetet, indtil han efter Henrik Bjelkes Død blev Præsident. Senere var Ulrik Christian Gyldenløve fra 1697—1711 General-Admiral-Løjtnant. Efter ham har kun Frederik Greve af Danneskjold-Samsøe og Frederik Hoppe baaret denne Titel, henholdsvis fra 1743—70 og fra 1770—76.

Allerede under Christian IV benyttedes Betegnelserne Admiral og Viceadmiral for de farende Officerer, der optraadte som øverst- og næstøverst Kommanderende. Titlen Schoutbynacht[2]) indførtes først 1656 for at betegne Flaadens tredjeøverste Officer; de øvrige Skibsofficerer kaldtes i ældre Tider Høvedsmænd, senere Kaptajner. Først efter 1620 skælnes mellem Kaptajner og Løjtnanter. Ved Udbrudet af den skaanske Fejde inddeltes Kaptajnerne i 3 Klasser, af hvilke den ældste betegnedes ved Navnet Kaptajn-Kommandør. Fra 1656 anvendtes Betegnelsen Kaptajnløjtnant, der tidligere var brugt om Soldateskens Fører, paa den Søofficer, der varetog Flagkaptajnens Funktioner. Fra

[1]) Jfr. H. D. Lind: Kong Christian IV og hans Mænd.

[2]) Senere Kontreadmiral.

1700 inddeltes endeling Løjtnantsklassen i to Grader: Premierløjtnanter og Underløjtnanter.

Ved Kommandør forstod man fra Frederik III's Dage og til 1701 Føreren af en Brander; sidstnævnte Aar oprettedes Kommandørklassen, hvis Medlemmer rangerede mellem Kaptajns- og Admiralsklassen.[1])

Antallet af faste Officerer var oprindelig kun ringe. Kort før den skaanske Fejdes Udbrud havde man kun 49, ved Krigens Slutning 64 foruden 10 Lærlinger. I Aaret 1700 havde det faste Officerskorps (Aarstjenere) følgende Styrke og Sammensætning:

General-Admiral Jens Juel,
General-Admiral-Løjtnant Ulrik Christian Gyldenløve,
3 Admiraler, Frederik Ejler Gjedde, Matthias Paulsen og Christopher Ernst v. Støcken,
» Viceadmiraler,
2 Schoutbynachter, Johan Schinkel og Christian Wibe,
1 Kommandør,
18 Kaptajn-Kommandører,
14 Kaptajner,
14 Kaptajnløjtnanter,
13 Løjtnanter.

Hertil kom en Kaptajn-Kommandør og en Løjtnant, der opførtes som »Pensionister«.

Officererne blev ansatte, forfremmede og afskedigede af Kongen.

Allerede i Christian IV's Tid var det paalagt Holmens Admiral at examinere de Personer, der ønskede at antages som Kaptajner eller Skibshøvedsmænd; men denne Examination havde ikke stort at betyde og var i alt Fald udelukkende af praktisk Natur. Først ved Cort Adelers Ansættelse som General-Admiral blev der gjort en Begyndelse til en mere rationel Uddannelse af Søofficererne, idet han som en af Betingelserne for sin Indtrædelse i dansk Tjeneste satte Fordringen om at maatte oprette et Lærlingekorps, hvilket dog aldrig tilnærmelsesvis naaede den Størrelse, han oprindelig havde tænkt sig. Lærlingerne, der i Reglen antoges i 16—20 Aars Alderen, færdedes mest ude i Verden, til Koffardis

[1]) Niels Juels Flagkaptajn Peter Beesemacher var dog 1683 udnævnt til Kommandør.

eller Orlogs, særlig i Holland, eller hvor der var Krig at finde, og søgte derved at »perfektionere sig til Kongens Tjeneste«. Naar de opholdt sig i Hjemlandet, undervistes de i Navigation af Navigationsdirektøren, Bagge Wandel, som allerede siden 1647 havde undervist Styrmændene. To Aar efter hans Død, 1683, fortsattes Undervisningen af hans Efterfølger, Valentin Lorens, paa en Skole, der 1683 særlig var indrettet til Undervisningslokale for Lærlingerne, som lønnedes med 100 Rdlr. aarlig. Om nogen større videnskabelig eller militær-teknisk Uddannelse var der saaledes ikke Tale. Lærlingeinstitutionen kunde ikke rekrutere Søofficerskorpset i Fredstid, endsige i Krigstid; helt op til den skaanske Fejde haves mangfoldige Exempler paa, at Folk er avancerede fra almindelig »Baadsmand« (Matros) gennem Underofficersgraderne til Officer og Chef for de største Skibe. I Aaret 1701 oprettedes Søkadetkompagniet som Planteskole for vordende Søofficerer. Kadetterne maatte dog i de første Tider ligesom forhen Lærlingerne »forsøge sig«, d. v. s. gaa i udenlandsk Tjeneste. Kun under Opholdene i Hjemlandet nød de en nogenlunde regelmæssig, om end højst mangelfuld Undervisning paa en Skole, der laa paa Bremerholm, og som i alle Retninger var tarveligt udstyret.

Ved Udgangen af det 17de Aarhundrede var Størsteparten af Søofficererne uden egentlig videnskabelig Uddannelse. Fra deres Tjeneste paa fremmede Flaader og i udenrigske Skibe medbragte de et større eller mindre Kendskab til det rent praktiske Søvæsen, hvorved det dog maa erindres, at den egentlige Navigationsvidenskab paa dette Tidspunkt dels ikke var højt udviklet, dels for Størstedelen kun udøvedes af de saakaldte »Skippere og Styrmænd«. Disse stod vel i Rang under Officererne, men spillede i alt, hvad Skibets Førelse angik, en vigtig Rolle under Sejladsen. Kendskabet til Farvandene var heller ikke stort, Søkortene var upaalidelige, Opmaalingen i vore Farvande ligesaa.[1]) Sømærker og Fyr forefandtes kun i sparsomt Maal, Officererne erholdt saa godt som ingen Uddannelse i Besejling af de danske Farvande. Man medførte derfor ogsaa ofte i de større Skibe saakaldte »bekendte Mænd«, ældre Sømænd, tagne fra Handelsflaaden, hvor de gennem en aarelang Sejlads paa visse Ruter efterhaanden havde indhøstet en vis praktisk Indsigt og Erfaring. Da Ansvaret for Sejladsen for største Delen

[1]) Først fra Admiral Løvenørns Tid (født 1751, død 1826), er Opmaalingsarbejderne traadte ind i et mere rationelt Spor.

lagdes paa disse Mænds Skuldre, var det kun ringe bevendt med Officerernes Interesse for Farvandenes Ejendommeligheder.

Heller ikke i militær Henseende stod Søofficerskorpset synderlig højt. De Officerer, der havde tjent i den skaanske Fejde, var næsten alle afgaaede ved Aarhundredets Slutning. De yngre var uden Krigserfaring, hvis de ikke havde været heldige nok til i udenrigs Tjeneste at deltage i et eller flere Felttog.

I almindelig social Henseende indtog en stor Del af Søofficerskorpset et temmelig lavt Standpunkt, en naturlig Følge af den forholdsvis langvarige Uddannelsestid i Underklasserne, den raa og brutale Maade, paa hvilken Besætningerne behandledes, det haarde og anstrængende Liv paa Søen samt den knappe Lønning. Drukkenskab var navnlig almindelig udbredt; men der fandtes naturligvis mange hæderlige Officerer, der i alle Henseender foregik med det bedste Exempel. Ved Aarhundredets Slutning var imidlertid en mere forfinet Omgangstone trængt frem i Marinen, alt eftersom flere og flere yngre Adelsmænd, formodentlig lokkede af Niels Juels smukke Exempel, søgte Ansættelse. Mænd som C. Th. Sehested, Just Juel, Ivar Huitfeldt, C. C. Gabel o. fl. maatte med deres Kundskaber og Dannelse absolut højne Niveauet. Uheldigvis medførte denne Indvandring af Adelige en sørgelig Splittelse i Officerskorpset, hvis adelige og borgerlige Del under hele den store nordiske Krig intrigerede mod hinanden og bekæmpede hinanden paa mange Maader. Det adelige Parti bar Sejren hjem, for saa vidt det gjaldt hurtig Befordring og betroede Poster; men den kammeratlige Tone og Loyaliteten i Korpset led gennemgaaende meget ved disse Intriger og skjulte Kampe.

Flaadens Officerskorps var saaledes næsten lige saa uensartet som Hærens. Adelige og Uadelige, Indfødte og Fremmede tjente Side om Side med hinanden. I Krigstid antoges saakaldte Maanedstjenere, deriblandt mange Udlændinge, og ikke faa af disse blev staaende, naar der indtraadte fredelige Forhold. En ikke ringe Del af Officererne var af hollandsk Herkomst. Dog var det nationale Element det overvejende, og Dansk var Søværnets officielle Sprog.

Flaadens Underklasser (Aarstjenere) bestod i Aaret 1652[1]) af:

24 Skippere,
10 Styrmænd,

[1]) H. D. Lind: Kong Frederik III's Sømagt, S. 45.

32 Højbaadsmænd,
21 — Mater,
24 Skibmænd,
14 — Mater,
109 Kvartermestre,
8 Trompetere,
2 Profosser,
8 Mestermandssvende,
336 Arkelimestre og Bøsseskytter,[1])
6 Trommeslagere.

Den menige Styrke bestod samme Aar af:

5 Bødkere,
19 Sejllæggere,
500 Baadsmænd,[2])
20 Pødkere,[3])
127 Skibstømmermænd,
1 Skolemester paa Holmen,
3 Fangefogeder.

Denne Styrke forøgedes i de senere Tider betydeligt, men var naturligvis aldrig tilstrækkelig til at dække Behovet i Krigstid. Naar Flaaden skulde udrustes, maatte man i stor Udstrækning anvende Udskrivning samt Hvervning i Ind- og Udlandet. Under Krigen med England, der var en Følge af Traktaten med Holland af 1663, forpligtede Danmark sig til at holde en Flaade paa 20 Orlogsskibe i Søen. I den Anledning udskreves og hvervedes 3600 Baadsmænd og Bøsseskytter (Maanedstjenere); og dog maatte Landhæren yderligere afgive 2000 Mand, da Skibenes Besætning ikke nær var fuldtallig. Hvervningen foregik med stor Hensynsløshed, og dels herfor, dels fordi Baadsfolkene efter endt Tjenestetid havde de største Vanskeligheder ved at faa deres Tilgodehavende, var den meget upopulær.

Udskrivningen, der gik Haand i Haand med Hvervningen, var en Art Værnepligt, der paahvilede Stæderne og Smaaøerne. Der blev hvert Aar gjort et Overslag over det Antal Folk, der i Krigstilfælde skulde stilles. For Aaret 1681 lyder dette f. Ex. saaledes:

		Baadsmænd	Trompetere
Byerne i Sjællands	Stift	222	13
— - Laaland-Falsters	—	98	»
— - Fyn	—	138	5
		458	18

[1]) Nærmest svarende til Nutidens Kanonerer og Overkonstabler.
[2]) Menige befarne Folk.
[3]) D. e. Drenge (svensk: Pojker).

	Baadsmænd	Trompetere
Overført . . .	458	18
Byerne i Ribe Stift . . .	116	2
— - Aarhus — . . .	82	3
— - Viborg — . . .	42	3
— - Aalborg — . . .	135	1
Smaaøerne	218	»
Norges Byer.	450	»

Denne Styrke blev dog ikke altid stillet in natura; jævnlig betalte Byerne »Baadsmandsskat« i Stedet for at levere Mandskab.

I Aaret 1679 forsøgte man at erstatte Udskrivningen med en Indrullering, saaledes at Byerne og Kystdistrikterne skulde stille et én Gang for alle fastsat Kontingent af Søfolk mod at slippe for Udskrivning.[1]) Den 9de Marts 1680 bestemtes, at det indrullerede Mandskab skulde være fritaget for alle borgerlige og Byens Bestillinger samt Tynge og Paalæg, selv om de brugte en eller anden borgerlig Næring (Told, Accise og Konsumption at det, de forhandlede, dog undtagen); de maatte fare, hvorhen de lystede, men skulde 2 Gange i Vinterens Løb indstille sig ved Mønstringen. Ved Juletid vilde det under ordinære Forhold blive opgivet, hvormange Folk der skulde indkaldes det følgende Aar. I Rullerne skulde strax optages 4000 Mand, deraf Halvdelen i Norge. Hver Mand fik 21 Rdlr. i aarlig Dusør, og en Del Officerer samt 10 Mønsterskrivere, hvoraf 6 i Norge, blev ansatte ved Indrulleringen.[2]) Denne i og for sig nyttige Institution kom dog, navnlig paa Grund af Købstædernes Vrangvilje, aldrig til at spille nogen Rolle og blev allerede ophævet den 31te December 1680.[3])

I December 1680 oprettedes 2 Marineregimenter, et ved Bremerholm og et i Norge, hvorved man sikrede sig en fast Stamme til Flaadens Soldateske. Dissse Regimenter kom dog snart til at udgøre en Del af Hæren og er derfor omtalte under denne.[4])

---

[1]) Admiralitetets Kopibog 18de December 1679.

[2]) Krigskancelliets Expeditioner, 9de Marts 1680. Jfr. Kgl. Forordn. af 30te Septbr. 1679, 5te Juni 1680 og 12te Septbr. 1696.

[3]) Admiralitetets Kopibog 31te December 1680. Den indførtes dog paa ny med bedre Resultat ved Forordningerne af 16de Oktober 1703 og 25de Januar 1704.

[4]) Se ovfr. S. 83 og 140.

Ved Resolution af 7de August 1680 inddeltes Flaadens Mandskab i 4 Eskadrer. Til hver af disse Eskadrer, der inddeltes i 4 Kompagnier, hørte:[1])

8 { Kaptajner,
Kaptajnløjtnanter,
3 Løjtnanter,
8 Skippere,
2 Styrmænd,
8 Højbaadsmænd,
56 andre Underofficerer,
8 Profossvende,
2 Trommeslagere,
256 Baadsmænd,
31 Pødkere.

I November 1688 indførtes en ny Organisation af Søfolkene og Tøjhusmandskabet i Land. De første inddeltes i 3 Delinger à 10 Kompagnier, og underlagdes General-Admiral-Løjtnant Niels Juel. Hvert Kompagni bestod af:

1 Kaptajn,
1 Løjtnant,
2 Skippere,
1 Højbaadsmand,
1 Skibmand,
7 andre Underofficerer,
1 Profossvend,
2 Pødkere,
90 »Gemene«.

i alt 106 Hoveder.

Ved Dannelsen af disse 30 Kompagnier bestemtes, at der først skulde tages alle Officerer og Underofficerer ved Holmen, dernæst alle derværende gemene Aarstjenere og faste Maanedstjenere samt alle Tøjhusets Bøsseskytter, efter at de 300 bedste var udtagne til Tøjhuskompagnierne. Dernæst »Underofficerer og Gemene af det fra Norge til Foraaret forventede Marineregiment paa 1200 Gemene under Oberst F. Juul.« Resten skulde skaffes til Veje paa bedste Maade.[2])

De 3 Delinger kommanderedes af Niels Juel, Admiral Christian Bjelke og Admiral Henrik Spann. Ved hver Deling

[1]) Krigskancel. Indk. Sager 13de September. 1680, jfr. Admiralitetets Kopibog N. 322 af 11te December s. A.

[2]) Krigskancel. Exped. 9de Nvbr. 1688.

ansattes endvidere en Viceadmiral og en Schoutbynacht. Delingernes og Kompagniernes Chefer skulde holde nøje Indseende med deres Folk og føre Ruller over dem. Vakancer skulde udfyldes under Generalkommissariatets Kontrol; skiftevis gik en halv eller hel Deling paa Arbejde ved Holmen en Uge ad Gangen; de andre øvedes i praktisk Tjeneste for at gøre dem duelige. Delingernes Styrke forøgedes senere til 1800 Hoveder.

Til Raadighed havdes endvidere Ekvipagemesterens Afdeling, der bestod af:

24	Sejllæggere	med 2	Drenge,
40	Rebslagere	— 2	—
20	Blokkedrejere	— 2	—
300	Ruhuggere		
390	Hoveder.		

Flaadens Artillerimandskab, der i Land, ligesom det ved Holmen opførte Tøjhuspersonale, var underlagt Chefen for Danske Artilleri, Generalmajor L. Munk,[1]) var inddelt i 3 Tøjhuskompagnier, hvert bestaaende af:

10	Arkelimestre,
10	Underarkelimestre,
20	Mater,
100	Bøsseskytter.
140	Hoveder.

Denne Inddeling bestod i det væsentlige uforandret under hele den store nordiske Krig.

Forplejningsforhold. Søofficerernes Lønningsforhold blev ordnede samtidig med Landofficerernes, nemlig 1679, og store Forandringer undergik de ikke i Resten af det 17de Aarhundrede. I Aaret 1700 var Lønningssatserne følgende:

General-Admiralen lønnedes »hos de gehejme Raad«.

General-Admiral-Løjtnant	5000	Rdl.	aarlig.
Admiral	1800	—	—
Viceadmiral	1200	—	—
Schoutbynacht	700	—	—
Kaptajn-Kommandør	400—500	—	—
Kaptajn	250—300	—	—
Kaptajnløjtnant	200—250	—	—
Løjtnant	150—200	—	—

[1]) Jfr. S. 201 og 224.

Hertil kom Kostpengene, der for General-Admiralen udgjorde 300 Rdlr., for en Admiral 100, en Viceadmiral og Schoutbynacht 50, for Kaptajnsklassen $16^2/_3$ og Løjtnantsklassen $13^1/_3$ Rdlr. om Maaneden.[1])

Underklassernes aarlige Pengeløn var i Perioden 1690—1700 følgende:

Skipper	100	Rdlr.
Underskipper	50	—
Højbaadsmand	36	—
— Mat.	24	—
Styrmand	60	—
Skibmand	30	—
— Mat.	23	—
Kvartermester	30	—
Profossvend	24	—
Trommeslager	24	—
Baadsmand	21	—
Dreng	12	—

Desuden erholdt en Skipper 2 Mands Kost, en Underskipper og Styrmand $1^1/_2$ Mands Kost.

Kostportionen var forskellig, eftersom Mandskabet forrettede Tjeneste i Land eller om Bord. I første Tilfælde havde den følgende Sammensætning:[2])

Grønsaltet Flæsk	8	Pund	maanedlig.
Salt Oxekød	15	—	—
— Sild	$^1/_8$	Otting	—
— Torsk	$^1/_4$	—	—
Bergfisk	4	Pund	—
Smør	$3^1/_2$	—	—
Byggryn	1	Ottingkar	—
Ærter	$^3/_4$	—	—
Rug	$2^1/_2$	Skp.	—
Malt	$1^1/_2$	— $1^1/_2$ Fdk.	—
Humle	30	Lod	—
samt nogle Tællelys.			

Den aarlige Værdi af en saadan Kostportion ansloges til 32 Rdlr. Den udleverede Malt og Humle blev i Hjemmene brygget til Øl og svarede til ca. 70 Potter om Maaneden.

Naar Nybodersdrengene havde naaet 8 Aars Alderen, kunde de paa visse Betingelser faa en mindre Portion Rug; fra deres 12te Aar fik de en fuld Ration; herfra stammer Betegnelsen »Rugdrenge«.

Om Bord var den maanedlige Kostration følgende:

---

[1]) Smlg. Landetatens Lønninger S. 120—121 samt Oversigten over Pengenes Værdi S. 117, Note.

[2]) Spisetaxt af 19de Januar 1680.

Flæsk........	$4\frac{1}{3}$	Pund	
Kød	8	—	
Smør	4	—	
Bergfisk......	8	—	
Gryn	$\frac{1}{2}$	Otting	1 Ottingkar.
Ærter	1	—	1 Fjdkr.
Haardt Brød .	24	Pund	
eller			
Blødt — .	36	—	
Øl	80	Potter	

Her blev Kosten selvfølgelig udleveret daglig og i tilberedt Stand; men ogsaa paa Bremerholm blev det der arbejdende Mandskab bespist efter ovenstaaende Spisetaxt i den saakaldte »Bod« lige til Udgangen af det 17de Aarhundrede. Fra 1685 fik dog Underofficererne og efterhaanden ogsaa en Del af Mandskabet en Gang maanedlig hele deres Kostportion udleveret i utilberedt Stand.

Ved Resolution af 10de Maj 1682 bestemtes det, at »Kostmaaneden« skulde beregnes til 28 Dage, medens »Zahlmaaneden« var 4 Dage længere.

Fra Christian III's Tid var Flaadens Mandskab med deres Familier indkvarterede i de af ham opførte »Skipperboder«, der laa overfor den nuværende Holmens Kirke; men da Christian IV forøgede Holmens Mandskab, slog disse Boder ikke til. Han indkvarterede da Folkene hos Borgerne; men da denne Foranstaltning dels viste sig upraktisk for Søetaten, dels var ilde set af Borgerne, skred han til Opførelsen af »de nye Boder« paa »Byens Mark og Fælled«, der uden Vederlag beslaglagdes til dette Brug. Aarstallet for Nyboders Anlæg kan ikke bestemt angives, men falder sandsynligvis omkring 1629—30.[1]) Skipperboderne blev i Slutningen af det 17de Aarhundrede til Dels afhændede til Private; 1690 hærgedes de af en stor Ildsvaade, og efter Københavns store Ildebrand 1728 forsvinder de helt.

Allerede under Christian IV fik det faste Mandskab en »Opklædning« fra Klædekammeret; men reglementeret Uniform indførtes først 1688. Den bestod af en Klædes Kjole, en »engelsk Hat« og en Skibsklædning. Under Frederik IV bestod Underklassernes Uniform af en graa Klædestrøje med rødt Underfor, graa Knæben-

---

[1]) H. D. Lind: Nyboder og dets Beboere.

klæder, røde Strømper og en Klædes Hue med Skilt. Derimod var Officerskorpset ikke uniformeret; kun for Søkadetterne blev der fra 1701 indført et Uniformsreglement; først 30 Aar senere udstedtes et saadant for Officererne.

Under Hensyn til Pengenes Værdi og Datidens Fordringer til Livet var Søværnets Over- og Underklasser ikke særlig slet lønnede; men det gik i Flaaden som i Hæren: »Reglementet« var ofte et dødt Bogstav. Lønningerne udbetaltes sjældent i rette Tid; og naar der endelig blev givet Officerer og Mandskab noget af deres Tilgodehavende, var disse ofte komne i ligefrem Nød. Hertil kom, at Kosten, navnlig om Bord, jævnlig var af slet Beskaffenhed, hvorfor der ofte herskede hærgende Sygdomme paa Flaaderne; det hjalp kun lidt, at der ydedes fri Lægehjælp, denne var ikke meget værd, og Behandlingen paa Søkvæsthuset lod ogsaa meget tilbage at ønske.

Allerede 1618 havde Christian IV oprettet »Baadsmændenes Sygehus«, der 10 Aar senere flyttedes fra Bremerholm til Gammelmøntkvarteret. Det opretholdtes til Dels ved Bøder, der henlagdes til det. Anstalten kom snart i Forfald, men 1658 oprettede Frederik III Søkvæsthuset.[1]) En Sum paa 10000 Rdlr., indsamlet som Gave, anvistes til dets Drift, det erholdt Indtægter ved forskellige Kirkebøsser i danske og norske Kirker samt Andel i visse Konfiskationer. To af Stadens 32 Mænd ansattes som Forvaltere af dets Midler og skulde aflægge Regnskab til en Kommission, bestaaende af flere høje Rigsembedsmænd. Under Københavns Belejring, da Søkvæsthuset toges i Brug, kunde det rumme 250 Kvæstede. Fra 1668 henlagdes »de Kvæstede« paa Børnehuset paa Christianshavn, og Fattigvæsnet paatog sig deres Forplejning mod at erholde Søkvæsthusets Midler og Inventar; men allerede 6 Aar efter overgik det hele til Admiralitetet, da Fattigvæsnet ikke kunde staa sig ved denne Entreprise. Søkvæsthuset fik atter sin egen Bygning i Admiral Jens Rodsteens Gaard (i den nuværende Kvæsthusgade), hvor det forblev indtil 1776, og overtog selv Patienternes Bespisning, idet det af sine egne Midler tilskød, hvad denne kostede ud over »Landspisetaxten«. Læger og Medicin betaltes direkte af Kongens Kasse. Søkvæsthuset var kun et Hospital for dem, der saaredes i Kongens Tjeneste; det var ikke en Lemmestiftelse. De Saarede,

[1]) Om de forskellige Søkvæsthuses Beliggenhed se S. 228.

der nogenlunde genvandt deres Førlighed, fik forskellig Ansættelse ved lettere Arbejde paa Holmen, hvorimod de egentlige Invalider anbragtes rundt om i Landet i Hospitaler og lignende velgørende Stiftelser. Fra 1693 optoges foruden Kvæstede ogsaa Søfolk, der var komne til Skade eller var blevne syge i Kongens Tjeneste.

Den sømilitære Retspleje var ordnet ved Christian V's Sø-Krigsartikler og Sø-Krigsretsinstruktion, der approberedes den 27de Marts 1683 og kort efter udkom i Trykken.

Sø-Krigsartiklerne udkom omtrent samtidig med Landetatens Krigsartikkelsbrev; de var affattede paa Dansk, men lignede ellers meget nævnte Lovbog. I Hovedsagen var de en Straffelov, men indeholdt i øvrigt Regler for en Mængde forskellige Forhold, saaledes for Gudstjenesten, Kommando og Lydighed, »Sø-Bestillinger«. Nogle Kapitler strejfede ind paa det taktiske Omraade, idet de gav Bestemmelser om »Tegn og Seing« (Signaler) samt om Fægtning mod Fjenden, andre holdt sig til Administrationen og omhandlede Vaaben, Ammunition og Skibsredskab, Antagelse, Afsked og Lønning o. s. v. Næsten alle Afsnit indeholdt imidlertid ogsaa Straffebestemmelser, hvoraf mange var egne for Søetaten, saasom Kølhaling, Spring fra Raaen, Nagling til Masten o. s. v. Straffene var haarde, ofte barbariske, men paa den anden Side maa det erkendes, at der gaar en human Aand gennem hele Bogen, idet det overalt indpræntes Over- og Underordnede at de »trolig skulde elske og bistaa hinanden uden Hensyn til Religion og Nationalitet«. Sø-Krigsartiklerne indeholder Spiren til en stor Mængde af de senere Reglementer og Bestemmelser.

I Sø-Krigsretsinstruktionen gives Regler for Retsplejen, naar Flaaden eller Dele af den var i Søen. Der skælnedes da mellem en Over- og en Underret. Sidstnævnte, Skibskrigsretten, blev nedsat af Skibschefen og dømte i Sager, som ikke henhørte under Admiralitetsretten, naar Forseelsen var begaaet af Underklasserne fra Matros til Højbaadsmænd. Chefen præsiderede, og Retten bestod i øvrigt af mindst 6 Bisiddere, udtagne blandt Skibets Officerer og Underofficerer. Dommen blev exekveret ved Chefens Foranstaltning, undtagen naar den gik ud paa Tab af Ære, Liv eller et enkelt Lem, samt naar den lød paa Kølhaling; i disse Tilfælde indmeldtes den til General-Admiralen eller til Flaadens

Højstbefalende. For isolerede Skibe blev der givet særlige Instruktioner.

Oversøkrigsretten blev sat af Flaadens Øverstkommanderende, der præsiderede. Som Bisiddere fungerede Admiraler, Schoutbynachter, Kaptajner og Kaptajnløjtnanter, og den dømte i Forseelser, begaaede af Officerer, Skippere og Styrmænd.

Ligesom paa Flaaden var der ogsaa paa Holmen en Over- og en Underret. Før Suverænitetens Indførelse var den sidstnævnte sammensat af 4 Løjtnanter og 4 Skippere, medens førstnævnte bestod af Admiralen, Viceadmiralen, alle tilstedeværende Kaptajner og 4—6 af de ældste Skippere.

Ved Admiralitetets Instrux af 9de December 1679 bestemtes, at Admiralitetet hvert 1/4 eller 1/2 Aar skulde udnævne en Schoutbynacht til Præses i Underretten for tilligemed en af Kongen udnævnt civil Vicepræsident at forestaa Retten efter Sø-Artiklerne. Vicepræsidenten skulde tillige være Skifteforvalter for Søetatens Betjente og »antage sig de Umyndige med Retfærdighed og Billighed«, alt under Admiralitetets Tilsyn og Kontrol.

I alle de Sager, der appelleredes fra Underretten (Holmens Ret), skulde Admiralitetet dømme, og tillige skulde det i første Instans dømme i Sager, der henvistes til det af Kongen, eller som angik Kapere, Søkonfiskationer og Priser. I disse Sager kunde der appelleres til Højesteret, naar Stævning udtoges inden 3 Maaneder efter, at Dommen var fældet.

Admiralitetsretten bestod foruden af Admiralitetets Medlemmer af en Admiralitetsraad og alle tilstedeværende Schoutbynachter.

Ved Admiralitetets nye Instrux af 11te Marts 1690 bestemtes, at Admiralitetsraad Christian Schjønning skulde som Præsident administrere Underadmiralitetsretten (Holmens Ret) foruden at varetage de ovennævnte Skifteforvalter- og Overformynder-Forretninger. Naar Forhør eller Søkrigsret skulde afholdes, blev de dertil fornødne Officerer beordrede af Admiralitetet til at give Møde.

Alle uappellerede Domme, som ikke angik Ære og Liv, og som var fældede af Underadmiralitets- eller Søkrigsretten, skulde Admiralitetet lade exekvere. I Livs- og Æressager skulde Kongens Resolution indhentes. Med Holmens »smaa Sager« skulde Admiralitetet ikke befatte sig; de skulde afgøres af Holmens Admiral efter den ham tildelte Instruktion.

Flaadens Materiel, Etablissementer og Taktik.

Paa Grevefejdens Tid (1533—36) bestod den danske Krigsflaade endnu væsentligst af »Kraveler«. Dette Krigsskib, der ikke maa forvexles med de spanske og portugisiske »Caraveller«, havde Skytset anbragt i Siderne, 3—4 Master uden Stænger med Latinersejl og var forude forsynet med en lang Snabel — rimeligvis en Overlevering fra Galejerne. Kravelen var bred i Vandgangen men indfaldende over Vandet; paa Dækket fandtes høje Hytter og en Bak med Kasteller, alt sammen en Arv fra Typens Forgænger, »Galeonen«; Kanonerne skød oprindelig over Bænk, men fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede anbragtes paa hver Side 3—6 Kanoner i Porte paa et lukket Batteri. Artilleriet var dog meget svagt. Kampen afgjordes i Reglen ved Entring, og den talrige Besætning bestod for en stor Del af Soldater.

Alt eftersom Artilleriet skred fremad i Udvikling, hvorved dets Betydning i Søkampen steg, og alt eftersom Sejlene fik større Betydning som Fremdrivningsmiddel, og Kendskabet til deres Betydning udbredtes, foregik der jævnt og gradevis en Forandring i de gamle Kravelers Form: Sidearmeringen forøgedes, Skibsskroget forstærkedes, Linierne forbedredes, hvorved der opnaaedes større Sødygtighed og Fart. Den upraktiske Skibssnabel bortfaldt. For at skaffe Plads til det forøgede Artilleri fandt man paa at bygge Skibene med flere Dæk, og saaledes fremstod lidt efter lidt Linieskibet eller, som det endnu op til den store nordiske Krigs Tid kaldes, Orlogsskibet.

Betegnelsen Orlogsskib skriver sig fra Midten af det 16de Aarhundrede. Et af de første her i Landet var Herluf Trolles Admiralskib »Fortuna«, der havde flere Batterier med i alt 66 Stkr. Skyts af 9 forskellige Kalibre. Samtidig fandtes i England, Sverig og flere andre Steder tilsvarende, men endnu større Skibe, f. Ex. det svenske »Makeløs« med 127 Stkr. Skyts.

Der er næppe Tvivl om, at Christian IV, der med en levende Interesse for sin Flaade forbandt indgaaende Kundskaber i Skibskonstruktionen, i flere Retninger har været banebrydende paa Skibsbygningskunstens Omraade. Andre Steder i Europa tog man Lære af de Forbedringer, han indførte. Selv har han vistnok været paavirket af Englænderen Sir Walter Raleigh[1]), navnlig efter at

---

[1]) Paavirkningen har dog ikke været personlig, da Raleigh under Kongens Besøg i England hensad som Fange i Tower.

han i Aaret 1606 under et Ophold i England med en Eskadre havde haft Lejlighed til at anstille en Sammenligning mellem sine egne og de engelske Krigsskibe.

Den videnskabeligt uddannede engelske Skibsbygger Phineas Pett, der var var stærkt paavirket af Walter Raleigh, bragte Skibbyggeriet i England op paa et højt Standpunkt, og Christian IV antog derfor engelske Mestre som David Balfour, Daniel Sinclair og James Rubbins, af hvilke sidstnævnte foruden Huslejegodtgørelse oppebar den for hin Tid høje Løn af 900 Rdlr. aarlig. Støttet af disse dygtige Hjælpere og sin egen Indsigt lykkedes det Kongen at holde sin Flaade paa fuld Højde med Udviklingen.[1])

I Begyndelsen af hans Eftermands Regering forfaldt Flaaden en Del; først efter Freden 1660, og navnlig efter Cort Adelers Ansættelse 1663, blev der for Alvor taget fat paa atter at bringe den paa Fode. Vel hæmmedes Bestræbelserne en Del ved Pengenøden og ved unyttige Rustninger i Perioden 1665—70, men dog lykkedes det Adeler, støttet af Niels Juel at arbejde Flaaden saa betydelig op, at Danmark ved den skaanske Krigs Udbrud raadede over et kraftigt Søværn. Vel var de danske Orlogsskibe forholdsvis smaa, dels af Hensyn til Farvandene, dels ogsaa fordi man foretrak flere mindre for færre større Skibe, men Fremgangen var dog meget kendelig. Under den skaanske Fejde var »Christianus Quintus« den danske Flaades største Skib. Det førte 92 Stkr. Skyts og var muligvis en Tredækker, der havde 3 fuldt lukkede Kanondæk foruden Skanse og Bak, hvor de letteste Kanoner var anbragte.

Skibets Længde var 160, dets Bredde 41 Fod, medens Christian IV's Skibe næppe har været over 100 Fod i Længden.

Karakteristisk for den Tids Orlogsskibe var endnu det høje Agterskib med Kanonporte i flere Lag samt den temmelig høje Bak forude, ligeledes forsynet med Kanonporte. Jo længere disse to Opbygninger strakte sig henholdsvis for- og agterefter, desto nærmere var de ved at mødes og danne et fuldt Dæk. Det er derfor undertiden vanskeligt at afgøre, om visse Skibe skal betegnes som To- eller Tredækkere. Karakteristiske var fremdeles de indfaldende Stævne, forsynede med svære »Skæg«, de meget klodsede Rejsninger, tre i Tal foruden Sprydet, paa hvis Nok der befandt sig

[1]) B. W. Jordening: Efterretn. om de af den danske Flaade udgaaede Skibsklasser. Tidsskr. f. Søv. Ny Række XIV—XVII Bd.

en lille, lodret staaende Mast, »Blinde-Rejsningen«. Til Officererne fandtes Bekvemmeligheder i det høje Agterhus; til det menige Mandskab var der derimod endnu ikke taget synderligt Hensyn. Provianten stuvedes direkte i Lasten, ovenpaa denne lagdes løse Brædder, og dette primitive Gulv var Besætningens egentlige Opholdssted. Først 1731 indførtes fast Banjerdæk til Opholdssted for Mandskabet, noget som Sir Walter Raleigh allerede havde gjort sig til Talsmand for henved halvandet Aarhundrede før Tanken slog igennem.

Af Orlogsskibe ejede Danmark ved den skaanske Krigs Udbrud følgende:

	Kan.	Md.	Længde og Bredde	Indlemmet i Flaaden	Udgaaet	
Christianus Qvintus	92	662	160' × 41'	1669	1716	
Tre Kroner	84	554	141 × 38	1665	1712	Grundsat paa Reden for at danne Trekroners Batteri.
Norske Løve	82	528	141 × 36	1665	1679	
Kurprinsen	74	534	143 × 36	1666	1713	Skænket Holmens Folk til Ophugn.
Prins Georg	70	534	143½ × 37½	1664	1712	Som Tre Kroner.
Charlotte Amalia	60	446	125 × 36	1670	1712	do. do.
Anna Sophie	60	440	122 × 35½	1670	1715	1684 betegnet som helt ubrugeligt.
Svanen	60	350	141 × 33¾	1670	1716	
Christianus Qvartus	56	393	123½ × 32¾	1672	1719	Grundsat paa Reden.
Fridericus Tertius	56	391	123½ × 33	1672	1714	Forlist 8de April p. Bergens Fjord.
Gyldenløve	56	334	122½ × 31	1666	1716	
Lindormen	50	290	125 × 29¾	c. 1657	1705	Ophugget, Tømmeret skænket til Holmens Folk.
Delmenhorst	48	275	113 × 31	1666	1712	Grundsat som Fundament for Prøvesten.
Sophie Amalia	90	680	—	1650	1686	Ophugget.
Enighed	66	390	—	—	1679	Grundsat i Calmarsund.
Tre Løver	64	353	—	c. 1657	1685	Sænket som Bølgebryder ved Christiansø.
Nældebladet	54	293	—	1672	1692	
Christiania	54	283	—	Købt 1674	1686	Til Vestind. Komp.

	Kan.	Md.	Længde og Bredde	Indlemmet i Flaaden	Udgaaet	
Christianssand	40—44	200	— Defensionsskib, købt	1676	1685	Forulykket i det vestindiske Kompagnis Tjeneste.
Færø	40	190	— Købt i Holland	1666	1679	
Victoria	c. 50	238	—	1676—77	1688	Strandet ved Gedser.

Af disse Skibe kan »Christianus Qvintus«, »Norske Løve«, »Prins Georg« og »Sophie Amalia« nærmest betegnes som Tredækkere. Kun en Del af dem var byggede paa Bremerholm, mange paa andre Steder, navnlig i Norge (Hovedøen ved Christiania), i Neustadt og i Kiel; enkelte var købte i Udlandet. »Færø« blev saaledes købt af Cort Adeler, det hed oprindelig »Agathe«, blev en Tidlang brugt som Ostindiefarer og existerede endnu 1685 som Pram. Foruden dette udgik i Krigens Løb kun »Enighed«, der 1679 sænkedes i Calmar Sund, og »Norske Løve«, der s. A. forliste ved Bornholm. Derimod forøgedes Flaaden med følgende svenske Orlogsskibe:

	Kan.	Md.	Indlemmet i Flaaden	Udgaaet	
Svenske Falk	44	260	1675	1692	Erobret ved Wismar 1675.
Neptunus	44	—	1676	1716	
Amarant	54	280	1677	1679—83[1])	
Engel Gabriel	44	c. 200	1677	1716	
Wrangels Palais	44	200	1677	1687	Strandet ved Anholt.
Svenske Havfrue	44	200	1677	1686	
Cæsar	60	—	1677	1688	Mastekran.
Mars	74	506	1677	1716	Til Trekroner.[2])
Flyvende Ulv	56	214	1677	1685	Ostind. Komp. 1680 omdannet til Hukkert.
Mercurius	66	504	1677	1716	Utjenstdygtigt 1710.
Hieronymus	72	—	1677	1679—83[3])	
Dragen	64	468	1677	1702	Kranskib.[4])
Svenske Løve	52	—	1677	1681	Strandet ved Hesselø.
Laxen	52	338	1679	1688	Solgt for 4000 Tdr. Rug.

[1]) Den hollandske Envoyé Moering indberetter 1684 om dette Skib: »Is op't Land gehalt«.
[2]) »Mars'« Dimensioner 136 × 37.
[3]) Moering indberetter 1684: »liegt desperat in den Grond gesonken«.
[4]) »Dragens« Dimensioner 130 × 34¾.

I Tidsrummet 1680—1700 byggedes 16 nye Orlogsskibe, nemlig:

	Kan.	Md.	Længde og Bredde	Indlemmet i Flaaden	Udgaaet	
Norske Løve	84	528	141 × 36	1681	1712	Sænket som Forstærkning af Trekroner.
Sværdfisken	42	350	115 × 31	1682	1720	
Tumleren	42	350	$117^1/_2 \times 30^3/_4$	1682	1720	
Elefanten	84	580	146 × 38	1684	1708	Kranskib; sænket 1717 ved Trekroner.
Slesvig	50	290	114 × 28	1684	1711	Forsvunden i Nordsøen.
Oldenborg	52	398	—	1689	1728	
Prins Frederik	84	615	—	1687	1716	Kranskib.
Tre Løver	78	529	—	1689	1728	
Dannebroge	94	680	—	1692	1710	Sprang i Luften i Slaget paa Køgebugt.
Nældebladet	54	360	$121^3/_4 \times 29$	1694	1720	
Dronning Louise	78	529	—	1695	1745	
Prins Carl	54	404	134 × 36	1696	1736	
— Vilhelm	54	404	do.	1696	1734	
— Christian	76	529	—	1697	1739	
Sofie Hedevig	76	529	—	1697	1728	
Fridericus Qvartus	110	950	185 × 50	1699	1732	

I samme Tidsrum udgik af Flaaden 18 Orlogsskibe, saa at Antallet forblev omtrent uforandret, nemlig 33. Da de nyanskaffede Skibe imidlertid tilsammen førte 1112, de udgaaede kun 1016 Kanoner, ses det, at Flaadens virkelige Styrke dog er steget, idet Skibene er blevne større og kraftigere. I øvrigt er Kanonantallet paa de aarlige Flaadelister noget varierende. Skibene var ganske vist »borede« til et vist Antal Kanonporte, men disse var næsten aldrig fuldt besatte.

Aaret 1690 blev et Mærkeaar i det danske Krigsskibbyggeris Historie. Nævnte Aar blev nemlig Anlægget paa Nyholm saa vidt færdigt, at Skibe kunde bygges der, og fra nu af udførtes Flaadens Nybygninger, paa enkelte Undtagelser nær, paa dens eget Orlogsværft. Beding Nr. 1 anlagdes 1690 paa samme Sted, hvor den nu ligger; Aaret efter anlagdes Nr. 2, og i Oktober 1692 løb det første paa Nyholm byggede Orlogsskib »Dannebrog« af Stabelen fra Nr. 1. Sidstnævnte Aar overtog, som tidligere omtalt, Judichær Ledelsen af Skibbyggeriet, som han bragte ind i et mere rationelt

Spor. Under hans lange Virketid, der strakte sig til 1737, byggedes 19 Orlogsskibe, hvis Særmærke var stor Sødygtighed, saa at de forholdsvis længe kunde bruge deres underste Batteri, men tillige brede, fyldige Linier, hvoraf fulgte, at de ikke var synderlig hurtigt sejlende.

Foruden Orlogsskibe besad Flaaden et stort Antal mindre Krigsskibe, der benævnedes Fregatter, Snaver, Barcalongaer og Jagter, uden at det er muligt at drage nogen bestemt Skillelinie mellem Klasserne. Jævnlig ses et og samme Skib betegnet med alle fire Navne. Reglen var dog den, at de største kaldtes Fregatter, de mindste Jagter, medens Mellemstørelsen benævnedes Snaver og Barcalongaer. Fregatterne, der gennemgaaende var langt mindre end den Skibstype, som i det 19de Aarhundrede har baaret Navnet, havde et fuldt Kanondæk. Undertiden, f. Ex. i den skaanske Krig, indlemmedes de anseligste af dem i Slaglinien. Snaver og Barcalongaer svarede nærmest til de mere moderne Betegnelser Korvet og Brig; de havde kun ét Dæk og oprindelig to, senere tre Master. Skytset var af de mindste Kalibre.

Af saadanne Skibe talte den danske Flaade ved Aaret 1700 følgende:

	Kan.	Kaliber Pd.	Md.	Længde og Bredde	Indlemmet i Flaaden	Udgaaet	
Fregatter.							
Søhunden	40	8	156	—	1700	1721	
Hvide Falk	26	6	118	85 × 23½	1686	1716	
Lossen	26	4	90	85 × 23½	1686	1718	
Hejren	24	6	114	102 × 23	1683	1712	
Kongens Jagt Kronen	24	6	96	—	1691	1728	
Ørnen	20	4	70	90 × 21	1686	1715	
Maagen	20	4	70	90 × 21	1694	1709	
Snaver.							
Sværmeren	16	4	70	87¾ × 23	1682	1711	
Pak an	16	4	64	92 × 20	1682	1717	
St. Johannes	16	4	58	—	1686	1702	
Frøken Elsken	16	3	58	—	1691	1721	
Jagt Elefanten	16	4	50	73? × 17	1687	1720	(Fløjte).
Phønix	12	4	64	—	1687	1736	(Galejfregat).
Mynden	12	3	50	81½ × 20½	1679	1718	(Barcalonga).
Flyvende Abe	12	3	50	84 × 18	1683	1720	
Andrikken	12	3	50	89½ × 19	1683	1717	
Snarensvend	12	3	50	91½ × 19	1683	1718	
Makrelen	8	2	36	74¾ × 17¾	1679	1721	(Barcalonga).
Flyvende Fisk	8	2	36	76 × 18	1679	1722	do.
Lindormen	6	2	14	—	1700	1714	
Sækkepiben	16	—	—	—	1686	—	

I Flaadelisterne findes endvidere en Del Handelsskibe, der benyttedes til Transport o. l., og som efter Størrelsen benævnedes Krejert, Fløjte, Galiot, Hukkert, Skude, Kat, Kitz og Jagt. Nogle af disse eller private dertil indkøbte Koffardiskibe anvendtes som Brandere. De fik da en let Armering og fyldtes med letantændelige, brændbare Sager. Naar den fjendtlige Flaade laa tæt sammenpakket, sendtes de med Vinden ned mod den. Besætningen antændte Skibet saa nær Fjenden som muligt og gik derpaa fra Borde, hvorefter Branderen fortsatte sin Kurs ned mellem Modstanderne for at splitte eller antænde de fjendtlige Fartøjer.

Til særlig Brug ved Bombardement o. l. konstruerede Judichær en Del Bombarderskibe og Stykpramme, der i Felttoget 1700 kom til at spille en Rolle overfor den engelsk-hollandsk-svenske Flaade, medens denne blokerede den danske Sømagt paa Københavns Red. Disse Skibe vil særlig blive nævnede i 2den Bog. Her skal kun bemærkes, at to af dem, »Hekla« og »Postillonen«, der førte henholdsvis 25 og 16 Kanoner med 64 og 46 Mands Besætning, var indrettede til at gaa til Søs og følge Flaaden i vore egne Farvande.

Foruden de alt nævnte Skibstyper maa endnu Galejerne omtales. Denne Klasse Skibe skriver sig fra Middelhavet og nedstammer fra den klassiske Oldtids Triremer. Her i Landet indførtes de i det 16de Aarhundrede, men kun under Tordenskjolds Angreb paa den svenske Kattegatskyst under den store nordiske Krig har de spillet en større Rolle.

Saa vidt bekendt omtales Galejer i Danmark første Gang 1570. Noget senere har Frederik II ladet en Del Galejer bygge i Norge. I Christian IV's Tid blev der saa vel i Norge som i Holsten bygget Skibe af denne Type, og under Frederik III, navnlig efter at Cort Adeler var bleven ansat i dansk Søkrigstjeneste, kom der Fart i Galejbyggeriet. Disse Fartøjer var navnlig beregnede paa at anvendes i Norge, men de førtes dog jævnlig ned til København. Efter Cort Adelers Død tabte Interessen for Galejerne sig noget, dog blev der 1686 anlagt et særlig paa Galejer beregnet Skibsværft i Christianssand.

Efter den store nordiske Krig gik Galejerne mere og mere af Brug; i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede fortrængtes de ganske af Rokanonbaadene.

En af Grundene til, at Galejerne aldrig trængte ret igennem herhjemme var, at de krævede en stor Besætning til Aarerne.

I Middelhavet, hvor man hertil brugte Straffefanger, til hvilke man intet Hensyn tog, havde denne Side af Sagen mindre at sige end hos os, hvor man maatte anvende almindelige Baadsfolk eller Soldater. Hertil kom, at de ikke var meget sødygtige og kun førte faa Kanoner. Christian IV's Galejer har dog været forholdsvis sødygtige; de anvendtes jævnlig til at krydse i Østersøen og Skagerak efter Sørøvere, da de bedre end de tunge, dybtstikkende Orlogsskibe kunde forfølge Dunkerkernes og de andre »Kommisfareres« lette Fribytterfartøjer.

I Modsætning til Middelhavets Galejer havde de nordiske kun én Række Aarer paa hver Side. Cort Adelers Galejer var 60—70 Fod lange, 12 Fod brede, havde 2 Master med Latinersejl, 18 Aarer paa hver Side, en lang Væder-Snabel forude og et Kastel agter med 4 Kanoner.[1]) De efter 1688 byggede Galejer var 80—100 Fod lange, 14—17 Fod brede, førte 24—36 Aarer, 5—8 Kanoner af 3—18 Pd.s Kaliber og havde en Besætning paa 12—20 Mand foruden c. 120 Mand ved Aarerne.

I Aaret 1700 havdes følgende Galejer, der alle var stationerede i Christianssand:

	Kan.	Kaliber Pd.	Md.	Indlemmet i Flaaden	Udgaaet
Galej-Fregat.					
Væk op	8	3	20	1688	1717
Galejer.					
Ny Galej	7	10	20	1699	1709
Norske Løve	7	10	20	1691	1708
Lindormen	6	10	14	—	—
Christianus Qvintus	4	10	20	1691	1708
Duk-Anden	3	10	12	1691	1707
Frederik	3	10	12	1688	1707
Brigantinen Næsvis	»	—	6	1690	1709
Galioten Vindhunden	4	2	18	1691	1720

Foruden den lille Galejflaade og den i København stationerede Hovedflaade besad Danmark endnu en Søstyrke paa Elben, den saakaldte Glückstadtske Ekvipage, der i Aaret 1700 bestod af følgende Skibe:

[1]) Jfr. en Søofficersforeningen tilhørende Tegning.

	Kan.	Kaliber Pd.	Md.	Indlemmet i Flaaden	Udgaaet	
Fregatter.						
Hummeren	32	8—18	248	1672	1700[1]	
Dragoneren	26	6—12	160	1678	1702	Ophugget.
Snav.						
Flyvende Drage	16	4	75	1700	1712	Forlist.
Jagter.						
Prins Frederik	12	3	50	1666	1716	
Junker	12	2—3	50	1666	1716	
Støren	6	—	18	1691	1704	
Havfruen	12	—	68	1697	1718	

Den regulære Krigsflaade var saaledes meget betydelig, men da den ikke ansaas for at være stor nok til at løse de mange Opgaver, der i Krigstid kunde blive stillede den, indførte Christian IV Defensionsskibene. Det var Handelsskibe, der byggedes efter visse Bestemmelser, saa at de blev anvendelige til Krigsbrug. Rederne fik under Fredsforhold visse Forrettigheder, saasom Lettelser i Told o. l.[2]) I Aaret 1636 bestemte Kongen, at Skibe, der for paa Frankrig, Spanien og andre fjærnere Steder, skulde, naar de var tjenlige til Krigsbrug og førte mindst 6—12 Kanoner, være fritagne for Saltskat og Bidrag til Nyboders Opbygning. Ogsaa Besætningerne og de Haandværkere, der byggede Defensionsskibe, fik visse Skattelettelser. En Del af disse Privilegier inddroges i Aaret 1645 efter Freden i Brømsebro, da Ejerne af Defensionsskibene ikke havde opfyldt deres Forpligtelser i Krigen; men i Hovedtrækkene vedblev Institutionen dog at bestaa indtil 1702.

En ny Forordning om at bygge Handelsskibe, der kunde føre 12—34 Kanoner, udgik 1671; men Antallet blev aldrig meget betydeligt, og nogen afgørende Rolle kom Defensionsskibene aldrig til at spille i Danmark. I den skaanske Fejde optraadte nogle danske Defensionsskibe i Marquard Rodsteens Eskadre ved Gøteborg 1676, men i Hovedflaaderne indlemmedes de ikke, hvilket derimod fandt Sted i Sverig. Ved Udbrudet af Krigen 1700 existerede der endnu en Del Defensionsskibe; enkelte af disse indkaldtes; de andvendtes til Troppetransport, men kom ikke til at spille nogen Rolle i de egentlige Krigsbegivenheder.

---

[1]) Om Hummerens Skæbne se Afsnittet om Felttoget i Holsten.

[2]) Forordn. af 10de December 1621, 8de—26de August 1622, 1ste Febr. 1623. Forordn. f. norske Def. Skibe 22de December 1630.

Det danske Søartilleri var ganske overordentlig broget sammensat. Det bestod af en Mængde Piecer af forskellig Art og Konstruktion; det talte baade Kanoner, Haubitser og Morterer, baade Jærn- og Metalstykker, og det benyttede Projektiler af mange Slags. Bestyrelsen af Søartilleriet var underlagt Obersten for Danske Artilleri lige til 1739, og derfor gaar dets Udvikling i noget nær samme Spor som Landartilleriets, skønt Skytsbeholdningen, der oprindelig havde været fælles, i Aaret 1671 var bleven delt mellem Land- og Søetaten. I Christian V's Tid indførtes flere nye Systemer, saaledes støbtes efter 1673 en Del Metalkanoner efter »Christian V's Rids« og fra 1687 indførtes et System, der meget nærmede sig det under Hæren omtalte »Gamle System.« Af Jærnkanoner indførtes de samme Systemer som i Hæren: »Carl Frederiks Rids« og »Nye Rids«. Metalkanonerne støbtes for største Delen i København, medens Jærnkanonerne tilvirkedes i Norge og tildels i Sverig. De hyppigst forekommende Kalibre var 24—18—12—8—6—5 og 3 Pds. De fleste af Systemerne indbefattede ogsaa 36 Pds. Kanoner, men af disse fandtes kun et ringe Antal. De ganske smaa 2, 1 og $1/2$ Pds. Piecer indgik i enkelte af Systemerne, men dannede i øvrigt en egen Klasse for sig, »Falkonetter«. Foruden disse mere moderne Kanoner fandtes i Beholdningerne en overordentlig Mængde ældre Metal- og Jærnskyts, navnlig stammende fra Christian IV's Tid, og endelig et meget stort Antal »Finbankere« af alle mulige Kalibre fra 24 Pd. og nedefter. Disse Kanoner var en almindelig Handelsvare og stammede fra mange forskellige Lande. De talrige i den skaanske Fejde erobrede svenske Skibe afgav selvfølgelig en Mængde Kanoner til den danske Flaade.

De omtalte Kanoner var alle Forladere, dog støbtes endnu i 1697 til Flaadens Brug en Del 12 og 6 Pds. »Kilestykker«, Bagladekanoner af en temmelig ufuldkommen Konstruktion.

Af Haubitser og Morterer anvendtes forskellige Systemer; men denne Art Skyts var kun svagt repræsenteret i Flaadens Beholdninger. I Aaret 1700 indførtes en Metal-Fodmorter af 100 Pds. Kaliber; de almindeligst forekommende Kalibre var 50—36 og 25 Pd. De i Felttoget 1700 anvendte Bombarderskibe udrustedes navnlig fra Hærens Tøjhus.[1])

---

[1]) Oversigten over Søartilleriet er given efter O. Blom: Ældre danske Metal- og Jernstykker, Kbhvn. 1889—91.

Som det fremgaar af de ovenfor meddelte Flaadelister, var Fregatterne og de andre mindre Skibe armerede med meget let Skyts fra 8 Pds. og nedad. Det sværere Skyts anbragtes paa Orlogsskibene. Exempelvis kan anføres, at »Christianus Quintus« 1675

paa underste Batteri førte	14	Stk.	24	Pds.
	12	—	18	—
— mellemste —	12	—	18	—
	12	—	12	—
— øverste —	20	—	8	—
Skanse- og Bakskanoner	10	—	4	—
	2	—	Skraastykker	
	2	—	3	Pds. Kilestykker
	2	—	1	— Falkonetter.

Bestykningen var saaledes meget sammensat, og dette gjaldt for alle Flaadens større Skibe.[1])

Flaadens Hovedstation var København. Her havde Centraladministrationen sit Sæde, her boede Størstedelen af det faste Mandskab, her fandtes Tøjhuset og de Værksteder, hvorfra de fleste af Skibene udgik, hvor de vedligeholdtes, og hvor de udrustedes. Det ældste og vigtigste Flaadeetablissement var Bremerholm, der allerede i Kong Hans's Tid anvendtes som Skibsværft. I Løbet af Christian III's og Frederik II's Regering blev Bremerholm yderligere udvidet. I den sidstnævnte Konges Tid begrænsedes den mod Nord af en ca. 1400 Fod lang Linie, der gik fra den daværende Østerport, ved Indgangen til Østergade, langs Vandet. Den vestlige Grænse dannedes af et smalt Sund, den senere Holmens Kanal, der fra Østerport gik i sydøstlig Retning og endte blindt, samt af Kongens Vingaard, der laa Nord for Boldhuset. Mod Syd begrænsedes den af Slotsholmskanalen, medens Stranden dannede den ca. 1100 Fod lange Østgrænse.[2])

Langs Nordgrænsen opførte Frederik II Reberbanen med Sejlhus, ligeoverfor Slottet byggede han den store Ankersmedie, der

[1]) Jfr. Garde: Efterretn. I, S. 175 f.

[2]) Jfr. en Grundplan, gengiven af C. Bruun i Københavns Historie I, S. 422.

1619 omdannedes til Holmens Kirke, og nogle andre Bygninger, blandt hvilke maaske den tidligere omtalte Navigationsskole befandt sig.

I Christian IV's Tid[1]) blev det ovenfor omtalte Sund ført ud til Havnen udenfor Smedien, hvorved Terrænet deltes i 2, ved en Bro forbundne Dele. Paa den sydligste opførtes langs Størrestræde og i Flugt med Holmens Kirke nogle Bygninger, hvoraf den ene 1680 indrettedes til Bolig for Holmens Admiral.[2]) Paa den nordlige Del laa Beddingerne og forskellige Værkstedsbygninger. Midt paa Pladsen opførtes ca. 1633 »Trunken«, der benyttedes som Arrest for de i »Bremerholms Jærn« dømte Forbrydere.

I Frederik den III's Tid undergik Værftet ingen væsentlige Forandringer;[3]) men under Christian V blev Bremerholm stærkere bebygget og i det hele omdannet.[4]) Mod Nord begrænsedes den ved det 17de Aarhundredes Udgang af Charlottenborgs Have, mod Vest af »Gjethuset«, Holmens Kanal og Størrestræde, mod Syd af Slotsholmskanalen og mod Øst af Havnen. Ved Opfyldning ud mod denne var den bleven betydelig udvidet. Nord for Reberbanen anlagdes en Kanal, »Chalupgraven«, og Nord for denne opførtes Chalupskuret; her laa ogsaa Tømmerhaven og Mastegraven, der stødte op til Charlottenborgs Have. Langs Holmens Kanal laa Magasinbygninger, blandt hvilke en ret anselig Pavillon ragede op der, hvor nu Studenterforeningen ligger. I denne fandtes Arkiv, Foredragssal for Officerer og Modelkammer. I Magasinbygningernes sydligste Fløj havde Generalkommissariatet sine Lokaler; langs Slotsholmskanalen laa Smedierne, Ekvipagemesterens Kontorer, Værkstedsbygningen og i dennes Østende »Fangekirken«. I den nordlige Krog op mod Gjethuset fandtes et Tjærehus og »Drøgen«, hvor Tovværket tjæredes. Her laa ogsaa »Slaveporten«, en snæver Udgang til Kongens Torv. Hovedindgangen til Bremerholm gik over en Bro Nord for Holmens Kirke.

Mellem Trunken og Reberbanen begyndte man 1680 at anlægge en Dok, der skulde være 300′ lang, 86′ bred og 24′ dyb.

---

[1]) Johan v. Wicks »Delineation« af 1611, i antikv. top. Arkiv.

[2]) Jfr. S. 198.

[3]) Se Trap: stat. topogr. Beskr. af Danmark, 2den Udg. II, S. 28.

[4]) Jfr. en ikke signeret, men formentlig fra Perioden 1680—90 stammende Grundplan af Bremerholm, der nu opbevares paa Orlogsværftet.

Dimensionerne ændredes dog 1682 til 220 × 106 × 24 Fod, og i November s. A. var Arbejdet, der ledede af Oberstløjtnant Hoffmann, i Hovedsagen færdigt. Da Fangdæmningen mod Havnen skulde borttages, fandt der imidlertid et Gennembrud Sted; Bassinet løb fuldt af Vand, og 1690 blev Foretagendet opgivet, efter at man 1687 havde genoptaget Arbejdet. Lige til 1800 beskæftigede man sig med Planer om Dokkens Genopførelse, men de blev aldrig realiserede.[1])

Flaadens Leje var oprindelig paa Bremerholms Sydside i den egentlige Havn (»Krabbeløkke«), Farvandet mellem Slotsholmen og Bremerholm, i Frederik II's Tid derimod snarere i Farvandet udfor Tøjhuset.[2]) Under Christian IV oplagdes Skibene fra Tøjhuset og nordefter langs Bremerholm. I denne Konges senere Regeringsaar paabegyndtes Anlægget af den nuværende Havn, idet Grundene Nord for Christianshavn opfyldtes. Toldboden og »Skansen ved St. Anna«, det senere Citadel, var allerede anlagt 1630,[3]) og Indsejlingen til Havnen foregik derefter gennem et smalt Løb over Revsalingen paa samme Sted som nu.

I Aaret 1685 var Landdannelsen nordefter paa Christianshavns-Siden saa vidt fremskreden og Farvandet saa vidt uddybet, at man kunde skride til Anlægget af den saakaldte »Nye Holm«. Flaaden blev da henlagt i »Hokken«, senere »Flaadens Leje«, og udenom denne blev der efter Oberstløjtnant Hoffmanns Forslag[4]) anlagt et »Stokværk« med Batterierne »Store Batteri«, »Neptunus«, «Gamle Batteri« og »Batteriet ved Toldboden«. Ved Nordenden sænkedes den gamle Kølhalingspram »Sorte Rytter« og Skibet »Svenske Diderik« for at hindre Isgang ind over Skibene. I Oktober 1685 etableredes Vagten paa Nyholm.[5])

Tøjhuset anlagdes af Christian IV og var sammenbygget med Provianthuset. Dette Bygningskomplex bestod af 4 Fløje, hvoraf den østligste gik lige ud til Vandet og havde en Aabning, gennem hvilken Skibe kunde lægge ind i det lukkede Basin og forsynes. I Tøjhuset opbevaredes svært Skyts, Haandvaaben og Ammunition; her fandtes tillige et Laboratorium for Fyrværkerisager; senere indrettedes en Smedie samt Tømrer- og Hjulmagerværksted.

---

[1]) H. Degenkolv: Opt. om Værftet.
[2]) Jfr. ovenanførte Plan.
[3]) Jfr. S. 102.
[4]) Res. af 16de Maj 1684.
[5]) Garde: Efterretn. I, S. 296—97.

I Firkantens østlige Fløj fandtes »Proviantgaarden«, der indeholdt Proviant til Flaadens Behov og Naturalforplejning for Holmens Folk; sammesteds indrettedes senere et Bageri og en Grynmølle.

Det nuværende »Bryghusmagasin« anlagdes efter 1603 som Bryghus for Flaaden, hvorfra der leveredes Øl til Skibenes og Holmens Behov.

Et Hospital for de Folk, der blev kvæstede i Kongens Tjeneste, oprettedes 1658.[1]) Søkvæsthuset indrettedes i det af Frederik II opførte Sejlhus ved den vestlige Ende af Reberbanen. Den 2den November 1668 flyttedes det til Børnehuset paa Christianshavn, 1674 fik det Lokale i »Guldhuset«[2]) og 1683 etableredes det i Admiral Jens Rodsteens Gaard.[3])

Foruden Hovedstationer i København havde Flaaden nogle mindre Etablissementer nemlig Glückstadt, Christiansø og Christianssand.

Glückstadt blev anlagt i Aaret 1620 af Christian IV ved det lille Vandløb Rhinens Udløb i Elben, 6 Mil nedenfor Hamborg. Den nye By blev forsynet med en god Havn og omgivet med anselige Fæstningsværker. Det var Kongens Tanke at skabe en Rival til Hamborg og sikre sig Herredømmet over Elbmundingen. Under hans Efterfølgere blev Værkerne udvidede, men hverken som Handelsplads, som Fæstning eller som Krigshavn kom Byen til at spille den Rolle, dens kongelige Bygherre havde tiltænkt den.[4])

Allerede i Christian IV's Tid var der i Glückstadt en saakaldt »Søekvipage«, hvortil der Tid efter anden sendtes Orlogsskibe. Der blev opført forskellige Bygninger til Flaadens Brug, men en fast Flaadestyrke kom der først langt senere. I Aaret 1672 bestod Ekvipagen af 2 Fregatter og 1 Galiot;[5]) men Forholdene blev først af en mere stabil Natur fra 1681, da Kaptajn (fra 1697 Admiral) Matthias v. Paulsen blev ansat som Chef for Søekvipagen.

---

[1]) Fundats 13de Juli 1658

[2]) Nu Garnisonssygehus.

[3]) Nu det forenede Dampskibsselskabs Kontorbygning.

[4]) Om Glückstadt se endvidere S. 104.

[5]) Zahlmester Regnskaber fra 1672.

I Aaret 1689 var der ved Ekvipagen ansat en Kaptajn og en Løjtnant foruden Chefen.[1]) I Aaret 1692 var der i Glückstadt foruden Chefen 2 Kaptajner, 7 Kaptajnløjtnanter og Løjtnanter, 53 Bøsseskytter, 119 Marinere, 192 Underofficerer og Baadsmænd. Til hele Ekvipagens Bemanding krævedes nævnte Aar 626 Mand, medens den tilstedeværende Styrke kun talte 374 Hoveder. Naar der ingen Udrustning fandt Sted, bestod Stationens faste Mandskab kun af 2—3 Officerer, 1 Skriver, 2 Tømmermænd og 12 Matroser. De ordinære aarlige Udgifter beløb sig til ca. 3000 Rdlr., hvoraf de 2000 til Materiellets Vedligeholdelse, Resten til Underklassernes Lønning. Flaademateriellet bestod i Reglen af 2 Fregatter med ringe Dybgaaende, en Del armerede Jagter og et skiftende Antal uarmererede Smaafartøjer og Baade.[2])

Christiansø. I Aaret 1680 blev der efter Christian V's Befaling udarbejdet et Projekt til Ertholmenes Befæstning; men da Forslaget var temmelig kostbart, blev det foreløbig henlagt. Tre Aar senere indkom Brødrene Niels og Jens Juel med et nyt Forslag, som dog først blev sat i Værk 1684, efter at det havde vist sig umuligt at anlægge en befæstet Havn ved Arnager paa Sydsiden af Bornholm.

I Sommeren 1684 begav Admiral Spann sig til Ertholmen ledsaget af Generalmajor C. H. v. d. Osten, Generalkvartermester Oberstløjtnant G. Hoffmann og en Del Haandværkere. Den 19de Juli nedlagdes Grundstenen til et Taarn og til Havnebatteriet.; i de følgende Aar til 1686 fuldendtes Arbejderne, og Havnen indrettedes til at rumme 5—6 Fregatter. Fæstningen fik Navnet Christiansø, den blev forsynet med Kanoner og fik en Garnison, der fra 1695 talte 86 Hoveder. Ved Havnen, der blev aabnet for fremmede Skibe, var der fra 1685 ansat en Lods.

Christiansø, hvis aarlige Drift kostede 5300 Rdlr, fik ikke ringe Betydning som Operationsbasis og Tilflugtssted for de smaa Eskadrer, der indtil langt ud paa Efteraaret maatte holde gaaende i Østersøen for at have Øje med den svenske Flaades Bevægelser og med Udrustningerne i Carlskrona. I Krigstid var bestandig

---

[1]) Officererne er medregnede paa de tidligere meddelte Lister over Officerskorpset.

[2]) Fortegnelse over Skibene findes S. 222 f.

nogle Skibe stationerede i Havnen Vinteren over; men i øvrigt havde Øen ikke nogen særlig Søekvipage.

Christianssand. I Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede fandtes der i Norge flere Stationer, hvor Galejer og andre til Søforsvaret bestemte Fartøjer oplagdes, men 1634 lod Christian IV alle norske Galejer føre ned til København, da de ikke holdtes forsvarlig vedlige af Normændene. I de følgende 30 Aar blev der kun bygget Skærbaade i Norge; først da Cort Adeler paa ny havde vakt Interessen for Galejerne, begyndte man at bygge Fartøjer af denne Type paa de norske Værfter, særlig i Bergen.

I Aarene 1683—84 blev der bygget 2 Galejer i Mandal,[1]) men indtil 1686 laa det egentlige Skibsværft i Frederiksstad. Her garnisonerede det i 1680 oprettede »Galejkompagni«, der bestod af:

1	Kaptajn,
1	Ekvipagemester,
1	Overløjtnant,
1	Underløjtnant,
1	Kvartermester,
1	Tømmermester med Gesell,
1	Sejlmager,
1	Grovsmed,
1	Mønsterskriver,
90	Marinere.
100	Hoveder.[2]).

I Frederiksstad udfoldedes en ganske livlig Virksomhed. Her blev ikke faa Skibe byggede og reparerede, herfra udgik de norske Søexpeditioner, og her oplagdes de norske Fregatter og andre mindre Skibe efter endt Togt.[3])

Værftet i Frederiksstad styredes fra 1683 af Kaptajn Johan Schinkel.

I Oktober 1686 flyttede Schinkel efter kongelig Ordre med samtlige Galejer til Christianssand for der at anlægge et Skibs-

[1]) Admiralitetets Kopibog.

[2]) Kongens Haandbog 1680. Marinerne afløstes 1685 af 50 Matroser.

[3]) I November 1683 indberettedes saaledes, at en Snav er løben af Stabelen, og at 6 Galejer er blevne fortømrede. I 1686 foretager de i Frederiksstad byggede Fregatter »Ørnen« og »Lossen« et Togt, hvorefter de paa ny oplægges.

værft[1]), og samme Aar anvistes 1500 Rdlr. til Galejernes og Jagternes Konservation«.[2])

Galejværftet i Christianssand,[3]) hvis Chef korresponderede direkte med Admiralitetet, stod i økonomisk Henseende under Statholderen i Norge, indtil det 1691 henlagdes under de Deputerede af Søetaten.

Schinkel blev 1690 afløst af Schoubynacht Christian Wibe som 1699 afløstes af Kaptajn Jørgen Bjørn.

Foruden de S. 222 nævnte Galejer og Smaaskibe fandtes i Christianssand Fregatterne »Ørnen« og »Lossen«, der 1694 indgik i Hovedflaaden, samt »den nye Fregat«, et anseligt Fartøj med 36 Stk. 12 Pds. Kanoner og 248 Mds. Besætning; det blev bygget 1692 og forliste paa Norges Vestkyst 1696. Samme Aar udgik 2 Galejer og 3 Skærbaade ligeledes af Ekvipagen.

I Aaret 1692 havde den norske Søekvipage følgende Styrke:

1	Kaptajn,
6	Løjtnanter,
361	Underofficerer og Baadsmænd,
34	Bøsseskytter,
72	Marinere.
474	Hoveder.

I det 17de Aarhundredes Slutning befandt Søtaktikken sig endnu i sin spæde Barndom, skønt man havde opgivet at søge Afgørelsen ved blanke Vaaben og nu stræbte at hidføre den med det svære Skyts. Kampene indlededes og gennemførtes næsten altid med Flaaderne sejlende i Kølvandslinie, og Bestræbelserne gik navnlig ud paa at holde denne Linie saa sluttet som muligt; det vil sige at indskrænke Afstanden mellem Skibene til det mindst mulige. Den Kommanderende havde under Bataille to Veje at gaa; han kunde enten modtage Kampen i Læ af Fjenden, hvorved han opnaaede at kunne byde denne sit luv Batteri, eller han kunde selv søge at »vinde Luven« d. v. s. komme op paa Vindsiden af sin Modstander, hvorved han fik den Fordel at have større Manøvrefrihed, men paa den anden Side udsatte sig for den

[1]) Admiralit. Resol. Prot.
[2]) Kgl. udf. Expd.
[3]) Om Christianssands Fæstningsværker se S. 149.

Ubehagelighed at slaas med læ Batteri, hvad der navnlig i stærk Kuling var ubekvemt, for ikke at sige farligt. Det var dog egentlig først, efter at Niels Juel i Slaget paa Køgebugt — ved at holde af og gennembryde Fjendens Linie — havde vist, paa hvilken Maade den større Manøvrefrihed kunde udnyttes, at det blev Flaadecheferne magtpaaliggende at komme til Luvart for deres Modpart. Den store Opsigt, Niels Juels Taktik paa Køgebugt vakte i maritime Kredse i England[1]), viser noksom, hvor lidet kendt eller anvendt hans Fremgangsmaade tidligere havde været.

Det var altsaa kun dette Maal: at vinde Luven, hvorpaa Taktikken gik ud; i øvrigt øvede man kun Skibscheferne i at holde sluttet Linie. Og selv heri fik de kun sparsom Øvelse; efter Slutningen af den skaanske Fejde omfattede foruden Niels Juel kun Admiral C. E. v. Støcken og nær op mod Aarhundredets Slutning General-Admiral-Løjtnant U. C. Gyldenløve saadanne Manøvrer med Interesse. Først langt ind i det næste Aarhundrede under Admiralerne Le Sage de Fontenay blev Søtaktikken behandlet som en Videnskab og rationelt studeret.

I Christian V's 20 sidste Regeringsaar førte Danmark kun Smaakrige, hvori Flaaden ikke kom til at deltage; men det spændte Forhold til Sverig og Urolighederne i Vest- og Mellemeuropa gav jævnlig Anledning til, at der blev udrustet Eskadrer og Flaader. I de fleste Tilfælde kom disse dog ikke udenfor Bommen. Kun 1683, 1689 og 1699 foretoges Krydstogter i Østersøen med større Flaadestyrker.

Ved Krigens Udbrud raadede Danmark over en anselig Sømagt, der talte mange store og gode Skibe. Udrustningen var i fortrinlig Stand, men Krigsberedskabet var mangelfuldt; Personellet manglede Øvelse og Krigserfaring, det var ikke sammenarbejdet, og man savnede en overlegen Personlighed, der ved sin Dygtighed og Energi kunde afhjælpe Manglerne.

---

[1]) Engelske Gesandtskabspapirer.

VII. Den svenske Flaade 1699.

Den svenske Sømagt gik meget svækket ud af den skaanske Fejde. Af den mægtige Flaade, Riget 1676 besad, var der 3 Aar efter kun 16 Linieskibe, 4 Fregatter og 6 mindre Fartøjer tilbage, og disse var ikke engang alle i brugbar Stand. Krigen havde derhos blottet adskillige Svagheder i Søværnets Ordning, men med samme Iver som Carl XI efter Freden i Lund havde taget fat paa Hærens Reorganisation, tog han ogsaa fat paa Flaadens, kraftig hjulpen af sin betroede Mand, Generaladmiral Grev Hans Wachtmeister.

En af de væsentligste Ulæmper, Flaaden i hin Krig havde lidt under, var Mangelen paa en bekvemt liggende Flaadestation i Østersøen. Medens Kattegat-Eskadren havde haft Gøteborg som Udrustnings- og Tilflugtssted, havde Østersø-Eskadren foruden et ubetydeligt Anlæg ved Riga, kun haft Stockholm eller rettere den stockholmske Skærgaard at ty hen til. Helt bortset fra de uheldige Ud- og Indsejlingsforhold samt Ishindringer, egnede Stockholm sig imidlertid daarlig til Station paa Grund af sin store Afstand fra den sandsynlige Krigsskueplads og fra de svenske Besiddelser i Tyskland. Vel havde man 1678—79 med noget Held benyttet sig af det gunstige Farvand i Calmarsund og af Calmars Befæstning, men ogsaa dette Sted laa for nordligt og manglede desuden et egentligt Orlogsværft.

I de nærmeste Aar efter Krigen lykkedes det imidlertid Wachtmeister, trods Modstand fra flere Sider, paa Trotsö ved Blekingens Kyst at faa anlagt en Marinestation, der blev kaldet Carlskrona.

Den nye Stad fik Indbyggere fra det nærliggende Ronneby, der 1680 var blevet hærget af Ildebrand; samme Aar erholdt den sine Købstadsprivilegier, og 1686 løb den første Nybygning, Linieskibet »*Göta*«, af Stabelen paa det nye Værft. Af Fæstningsværker omkring dette anlagdes under Carl XI Søbatterierne paa Kungsholm og Drottningskär. Stockholms Station indskrænkedes derefter til at være Oplagssted for Galejerne og en Del andre Smaafartøjer; Göteborg vedblev derimod at være Station for en mindre Eskadre; det her under Dronning Christina anlagte Værft blev sløjfet og et nyt indrettet 1700.

Bygningen af *nye Krigsskibe* blev samtidig dreven med Iver ved Hjælp af de fra England indkaldte Skibbyggere *Francis Shelton* den ældre (1655—85), samt hans to Sønner *Francis* (1685—92) og *Charles* (1692—1739). Disse konstruerede for den svenske Marine en Del gode og i Forhold til Kanonantallet store Orlogsskibe med ikke under 18 Punds Kanoner i underste Batteri. Et gennemgaaende Træk ved de Sheltonske Skibe var deres fyldige Linier under Vandet og stejlt opadgaaende Forstavne. Ved Siden af flere Fordele havde de den væsentlige Mangel, at deres underste Batteri, hvor det kraftigste Artilleri var anbragt, laa saa lavt, at Kanonportene maatte lukkes, saa snart Kulingen og Søen blev frisk.

Ved Carl XI's Død 1697 bestod den svenske Flaade af ialt 43 Skibe med 2526 Kanoner, nemlig:

<table>
<tr><th colspan="3">Skibenes</th><th colspan="3">Kanonernes</th></tr>
<tr><th>Klasse</th><th>Antal</th><th>Længde (danske Fod)</th><th>Antal paa de enkelte Skibe</th><th>samlede Antal</th><th>største Kaliber (Pund)</th></tr>
<tr><td>Linieskibe af I Kl.</td><td>5</td><td>170—146</td><td>108—76</td><td>448</td><td>36</td></tr>
<tr><td>— - II —</td><td>10</td><td>154—146</td><td>80—68</td><td>748</td><td rowspan="2">24</td></tr>
<tr><td>— - III —</td><td>6</td><td>140—127</td><td>70—62</td><td>402</td></tr>
<tr><td>— - IV —</td><td>14</td><td>127—112</td><td>56—46</td><td>738</td><td rowspan="2">18</td></tr>
<tr><td>Fregatter - I —</td><td>3</td><td>118—109½</td><td>36—32</td><td>100</td></tr>
<tr><td>— - II —</td><td>5</td><td>95— 78</td><td>26—16</td><td>90</td><td>8</td></tr>
</table>

I de nærmest følgende Aar byggedes endvidere 5 Linieskibe med tilsammen 268 Kanoner, saa at Flaaden 1700 bestod af 40 Linieskibe og 8 Fregatter med i alt omtrent 2800 Kanoner. Af

disse Skibe var 14 byggede i Carlskrona, 6 i Stockholm og 6 i Calmar, de sidste i Tidsrummet 1679—86.

Ogsaa Personellet undergik under Carl XI en gennemgribende Omorganisation, som for Mandskabets Vedkommende gik ud paa, at Flaaden ved Udbruddet af en Krig hurtigt og sikkert kunde faa den nødvendige Bemanding.

Fra gammel Tid fik Flaaden sit Mandskab, »Baadsmænd«, paa ganske tilsvarende Maade som Hæren sit, og paa enkelte Punkter var den i saa Henseende gaaet i Spidsen for Udviklingen. Allerede 1612 var Aalandsøerne blevne fritagne for Udskrivning mod at stille et fast Antal Baadsmænd. Andre Landsdele fulgte efter, og omtrent 1634 blev et større Antal Sogne, der laa ved Kysten eller højst 1 Mil fjærnede fra denne, den saakaldte Strandmil, lagte ind under Admiralitetet og bestemte til fast Baadsmandshold. Disse Distrikter blev »roterede« og fordelte til 3 Regimenter. Paa samme Tid var der andre Distrikter, hvor Bønderne mod Afslag i Afgifterne maatte underholde Baadsmænd efter tilsvarende Regler som Rustholderen sin Rytter. Det var dette sidste System, Carl XI efter Freden i Lund gav en forøget Anvendelse for at faa saa meget Mandskab som muligt samlet i Nærheden af sin nye Flaadestation. I Finland og de nordligste svenske Landskaber lod han 1680—82 Baadsmandsroteringen »stille paa vakans«, d. v. s. afløse af en Pengeafgift, og flyttede 1500 Baadsmænd til Blekinge og den nærmeste Del af Calmar Len (Södra Möre Herred), hvor de blev »indsatte« paa Bøndergaardene, der fritoges for en Del af deres Afgifter mod Forpligtelse til fremtidig at stille og underholde Baadsmænd. I de gammelsvenske Kystlandskaber fik Baadsmandsholdet derimod en fast Ordning efter Roteringssystemet. Kontrakterne afsluttedes 1690 for samtlige Distrikter under ét, og med nogen Modifikation indførtes Systemet snart efter ligeledes i Baahus Len og Norrland. Som en Særegenhed maa mærkes, at saa vel Baadsmands-Roteholderne som -Rustholderne i Modsætning til Armeens maatte forpligte sig til »Fordobling« i Krigstid. »Torpet« var for Baadsmændene allerede indført ved Midten af Aarhundredet.

I Købstæderne havde der i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede været udskrevet Søfolk efter Mandtal. Paa Rigsdagene 1624 og 1629 var de imidlertid blevne fritagne for Udskrivningen mod at stille et bestemt Antal »godt og dueligt Søfolk«, der skulde fordobles i Krigstid. Denne Ordning stod stadig ved Magt.

Af inddelte Baadsmænd havde den svenske Flaade saaledes:

af Rustholdet	ca. 2300	Mand	i 6	Kompagnier,
- Roteringen	— 3200	—	- 17	—
- Købstæderne	— 900	—	- »	—

tilsammen omtrent 6400 Mand, der i Krigstid ved det saakaldte »Fordoblingsmandskab« kunde bringes op til omtrent 10000 Mand. Paa Grund af Pengemangel var det dog ikke muligt at give denne Styrke den ønskelige Øvelse, og fra dansk Side betegnedes de inddelte Baadsmænd ogsaa foragtelig som »Bønderdrenge, dyppede i Vand«. Ved Siden deraf blev der imidlertid holdt et Antal hvervede Søfolk: »Volontører«, »Vintervagts-« og »Koffardi-« Mænd samt Skibsdrenge, i alt omtrent 1300 Mand, fordelte i Kompagnier paa ca. 100 Mand. Desuden maa nævnes, at der i Skaane, Halland og Baahus Len indførtes den saakaldte Enrollering, der første Gang fremtræder 1675, og hvori Grundtanken var ved »wartgelder« i Fredstid at sikre sig befarent Mandskab til Flaaden i Krigstid. I samme Øjemed lod Carl XI fremmede Søfolk »animere« til at bosætte sig i de nævnte Provinser, hvor de skulde være fri for alle Paalæg og i Fredstid ikke tvinges til at tage Tjeneste paa Flaaden, saa længe de ernærede sig ved Søfart paa svensk Fartøj.

Flaadens Rammer bestod 1697 af:

1 General-Admiral,
9 andre Flagmænd (Admiraler, Viceadmiraler og Schoutbynachter), hvoraf en var Holmens Chef,
112 andre Søofficerer (2 »Holmmajorer«, samt Kaptajner, Over- og Underløjtnanter),
184 Skippere og Styrmænd samt
70 Højbaadsmænd;
5 Artilleriofficerer,
3 Artilleribetjente og
150 Konstabler og Konstabelsmater;
15 Spillemænd,
8 Læger, Barberer m. fl.,
6 Præster,
5 Justitsbetjente,
42 andre Civilbetjente ved Holmen og
37 Betjente ved Sømilitiækontoret, der havde Kontrollen og Regnskabet med det inddelte Mandskab.

I Lønning til disse 647 Hoveder blev der aarlig udgivet 150000 Rdlr.

Søartilleriet var henlagt under den for Hær og Flaade fælles Generalfelttøjmester.

Flaadens Centralstyrelse havde indtil Udgangen af den skaanske Krig været lagt i Hænderne paa et Admiralitetskollegium, der bestod af Søofficerer og Civilembedsmænd og kunde føre sin Oprindelse saa langt tilbage som til 1617. Efter Freden i Lund lagde Carl XI saa godt som hele Styrelsen i General-Admiralen, Wachtmeisters, Haand, idet han overdrog ham Anlægget af Marinestationen i Carlskrona og Indrettelsen af Inddelingsværket; han fik i en Instrux af 6te December 1679 fuld Raadighed over de til Skibbyggeriet anviste Midler og blev tillige udnævnt til Guvernør for Blekinge, Øland og Calmar Len, hvor, som man har set, en meget betydelig Del af Flaadens inddelte Mandskab var bosat. Admiralitetskollegiet blev ikke formelt afskaffet, men det regnedes ikke længere til de høje Regeringskollegier; de civile Medlemmer udtraadte, og dets Virksomhed, der blev betydelig indskrænket, forlagdes fra Stockholm til Carlskrona.

Længe varede denne Centralisation dog ikke, da Wachtmeister med al sin Energi og Arbejdsdygtighed ikke kunde overkomme alt, hvad der var ham paalagt. 1683 blev derfor Kommandoen over Eskadrerne i Göteborg og Stockholm overdragen henholdsvis til Admiralerne Erik Sjøblad og Hans Clerck, og 1687 fik Admiralitetskollegiet til Dels sin gamle Skikkelse og Myndighed igen. Med General-Admiralen som Præsident fik det 2 Admiraler som Raader, samt et vexlende Antal Officerer og 4 Civilembedsmænd som Adjoints.

Heller ikke med denne Ordning var Carl XI imidlertid tilfreds, navnlig ikke hvad Regnskabsvæsenet angik, der trods det forholdsvis betydelige Administrationspersonale og trods gentagne Paamindelser fra Kongen til den ellers saa energiske Wachtmeister altid var i Uorden. Efter at forskellige andre Ordninger var prøvede og atter forkastede, blev der 1695 som sideordnet Admiralitetet indrettet et Admiralitets-Statskammerkontor, der omtrent svarede til Generalkommissariatet i Danmark. Under denne Myndighed, for hvilken ligeledes Generaladmiralen var Formand (»ordförande«), blev Pengemidlernes Oppebørsel, Beregning og Anvendelse henlagt, tilligemed forskellige andre administrative Anliggender, saasom Sømilits-, Værfts- og Artillerisager. Med Hensyn til Regnskaberne

var man dog 1697 endnu ikke naaet til at faa dem for 1684 og følgende Aar sammenstillede og indsendte til Kammerkollegiet.

Ligesom for Hærens, saaledes kunde Carl XI ogsaa for Flaadens Vedkommende med Tilfredshed se tilbage paa, hvad han havde udrettet i den lange Fredsperiode efter den skaanske Krig. Ved sin Død 1697 efterlod han sin Søn en Flaade saa anselig, at Sverig aldrig havde haft den bedre, forsynet med et rationelt organiseret Personel og rigeligt Materiel, samt en vel beliggende og vel indrettet, befæstet Marinestation.[1])

---

[1]) Foranstaaende Fremstilling er udarbejdet paa Grundlag af: Tornkvist: Utkast til Svenska flottans sjötåg (1788); P. O. Bäckström: Svenska flottans historia (1884); Oscar Fredrik: Några bidrag til Sveriges krigshist. I (1863) og Th. Wijkander: Öfversigt af Svenska Krigsförfatningens historiske utveckling (1866).

ANDEN BOG

KRIGEN 1700

I. Den danske Felthærs Mobilisering og Sammendragning i Hertugdømmerne.

Ved Frederik IV's Tronbestigelse fratraadte Gehejmeraad Jens Harboe Stillingen som Overkrigssekretær[1]) og afløstes af Gehejmeraad Christian Lente, Danmarks tidligere Repræsentant i Haag. Den nye Overkrigssekretær var lige saa lidt som sin Forgænger Militær, og havde tilmed aldrig haft Lejlighed til at befatte sig med militære Anliggender, men da Krigskancelliet jo nærmest var et Expeditionsbureau og intet egentligt Administrationsorgan, har Kongen vel ment at kunne se bort herfra. Lente var ganske vist noget af en Lykkejæger, men han var i alle Tilfælde en begavet og vel instrueret Mand med megen Rutine i Embedsforretninger. Kort efter sin Tiltrædelse indførte han forskellige Forbedringer i Forretningsgangen, saa at der i en lang Aarrække efter hans Afgang, der fandt Sted 1710, ingen Forandring af Betydning foretoges ved denne.

I Generalkommissariatet medførte Regeringsskiftet store Forandringer. Harboe udtraadte strax, og sammen med ham Brandt og Moth; Jens Juel blev den 21de Oktober ansat som Chef for Admiralitetet og udnævnt til General-Admiral. Af de ældre Deputerede var saaledes kun R. Meier og O. Hansen tilbage. I de afgaaedes Sted indtraadte, foruden den nye Overkrigssekretær, i Oktober Gehejmeraad Knud Thott, som dog kort efter blev Deputeret for Finanserne, og Etatsraad Frederik Christian Adeler; i April 1700 blev Thotts Plads besat med Justitsraad Christoph Joachim Giese.

I Norge blev der efter U. F. Gyldenløves Afgang ikke ansat nogen ny Statholder. Den civile Styrelse blev overdragen

[1]) Jfr. S. 43 f.

Gehejmeraad Frederik Gabel som Vicestatholder, medens den hidtilværende Guvernør i Oldenborg, Feltmarskalk Grev Gustav Vilhelm Wedel, blev kommanderende General. Man havde ventet, at Kongens ældste Halvbroder, den 25-aarige Christian Gyldenløve, der tjente i den norske Hær som Feltmarskalkløjtnant, skulde overtage Statholderembedet efter sin Svigerfader og tidligere Formynder, men skønt Kongen personlig holdt meget af ham, vilde han ikke betro ham saa vigtig en Post under saa vanskelige Forhold.[1])

I Hertugdømmerne vedblev Grev Frederik Ahlefeldt at være Statholder, men da han under hele Felttoget var fraværende i diplomatiske og militære Øjemed, varetoges Embedet af Vicestatholderen, Grev Christian Ditlev Rantzau.

I Grevskaberne blev, da Wedel sendtes til Norge, Etatsraad Johan Georg v. Holstein ansat som Overlanddrost, og Feltmarskalkens Søn, Oberst Baron Erhard Wedel, overtog den militære Overkommando, idet han afløste den gamle Brigadér Pottendorf som Kommandant i Fæstningen Oldenborg men tillige blev staaende som Chef for Oldenborgske Bataillon.

I den nærmeste Tid efter Tronskiftet blev der desuden foretaget en Del Forandringer i de højere militære Poster:

Chefen for Livgarden til Hest, Generalløjtnant S. C. Plessen, blev afsat paa Grund af mislig Embedsførelse og afløst af Brigadér Niels Krabbe. Brigadér Fred. Gersdorff, Chef for Marineregimentet, blev udnævnt til Generalmajor og sendt til Norge i Stedet for den gamle Generalmajor Johan Arnold, der fik Afsked. Obersterne H. E. v. d. Pfordten, Kommandant paa Kronborg, Hans Christopher Schønfeld, Næstkommanderende ved Livgarden til Fods, og Christopher Bjelke, Chef for Prins Carls Regiment, forfremmedes til Brigaderer. Endvidere udnævntes

til Chef for Fynske Regiment Oberst Hans Hartmann Erffa,
— — Marineregimentet — Lave Hohendorff,
— — Smaalenske Regt. — Barthold Henrik Lützow,
— — Vesterlenske Regt. — Fabian Eppingen,
— Kommandant i Frederikshald — Henning Matthias Pogrell,
— — paa Bornholm — Valdemar Reedtz,
— — i Hals og Fladstrand Skanser, Oberstløjtnant Mogens Gyldenstjerne.

[1]) Krigsforberedelserne i Norge vil blive behandlede i et særligt Afsnit.

Kommandantskabsforretningerne i Nyborg varetoges efter Pogrells Forsættelse af Garnisonens ældste Officer.

Her kan tillige bemærkes, at Prins Frederiks Regiment efter Frederik IV's Tronbestigelse og den nye Tronfølgers kort derpaa følgende Fødsel fik Navnet Prins Christians Regiment.

Allerede inden Christian V's Død var man forberedt paa, at Krigen stod for Døren. Det var derfor naturligt, at et af de første Skridt, Frederik IV foretog som Konge, var Valget af en Overgeneral, og lige saa naturligt var det, at Valget faldt paa de danske Hjælpetroppers prøvede Fører i den nys afsluttede pfalziske Krig. Ferdinand Vilhelm Hertug af Württemberg-Neustadt (født 1659) var som ganske ung traadt i dansk Tjeneste og havde allerede under den skaanske Fejde tjent i Kongens Livregiment, den senere Livgarde til Fods, hvis Chef han var siden 1682. Han var bleven Generalløjtnant 1689 og 3 Aar senere General af Infanteriet. Fra 1689—97 havde han ført Kommandoen over det danske Auxiliærkorps i Sømagternes Sold og havde en væsentlig Del i den Hæder, som de danske Hjælpetropper havde knyttet til deres Navn. Siden havde han med den danske Konges Tilladelse ført de sachsisk-polske Tropper mod Tyrkerne. Over alt nød han stor Anseelse for sin Tapperhed, Dygtighed og Hæderlighed. Ved Christian V's Død opholdt han sig i Holland, hvorfra Frederik IV strax kaldte ham hjem. Som Tegn paa den Kommando, der var tiltænkt ham, gav Kongen ham den 26de August 1699 Titel af »General til Hest og til Fods«. Under 11te Novbr. kundgjordes det for alle Regimenter m. fl., at Kongen havde beskikket Hertugen til General en chef over hele Milicen i Danmark, Hertugdømmerne og Grevskaberne. Nogle Dage senere rejste Overgeneralen til Holsten, hvor man imidlertid havde samlet de Tropper, der skulde danne Felthæren, og de Generaler, som skulde kommandere dem, nemlig Generalmajorerne af Rytteriet, Carl Rudolph Prins af Württemberg, Broder til Hertugen, og Johan Rantzau, Generalmajorerne af Fodfolket Andreas Fuchs, Charles Damas Cormaillon, Jobst Scholten, Andreas Harboe og Adam Frederik Trampe[1]); endvidere Brigadererne Ulrik Frederik

[1]) Trampe var dog, da Fjendtlighederne begyndte, sendt til Sachsen som extraordinær Gesandt og kom ikke til at spille nogen Rolle under Felttoget.

Valdemar Løvendal, Johan Didrik Haxthausen, Hartvig Passau, Christopher Bjelke og Hans Christopher Schønfeld. Kun Harboe, Rantzau, Løvendal og Bjelke var danskfødte, Cormaillon var Franskmand, Scholten Hollænder, de 6 andre Tyskere; de havde dog alle i lang Tid, til Dels siden den skaanske Fejde, staaet i dansk Tjeneste. Fuchs og Scholten, maaske ogsaa Cormaillon, var oprindelig Ingeniører, Harboe var Artillerist. Nogen fremragende Hærfører var der ikke imellem dem, men det var alle dygtige og brave Officerer, der fuldt ud var deres Stillinger voxne. Det var gennemgaaende Mænd i deres kraftigste Alder: Fuchs, der var den ældste, var fyldt 58 Aar; Prinsen af Württemberg, som var en Del yngre end de andre, var kun 32 Aar.

Den 17de og 21de Oktober fik følgende Afdelinger Ordre til at marchere til Hertugdømmerne: Livgarden til Fods med hele sin Styrke, 1 Bataillon af Prins Christians Regiment, 1 af Sjællandske, 1 af Fynske og 1 af Schacks. Hver Bataillon bestod af 1 Grenaderkompagni og Regimentets 6 bedste Musketerkompagnier. De 3 førstnævnte Batailloner kommanderedes af vedkommende Regimentschef, Schacks Bataillon førtes af Oberstløjtnant Valentin Eickstedt. Endelig beordredes de i Jylland garnisonerende Kompagnier af Jyske Regiment til at støde til Felthæren. Af Rytteri sendtes de 5 jyske og de 2 fynske Nationalregimenter til Hertugdømmerne, hvor der saaledes ialt var samlet 20 Batailloner à 6 Musketerkompagnier, 11 Grenaderkompagnier, 9 Rytter- og 2 Dragonregimenter.[1] Af Bataillonerne var 4, henholdsvis af Dronningens, Prins Carls, Prins Georgs og Jyske Regiment, bestemte til at gøre Garnisonstjeneste i de holstenske Fæstninger.

»Marcheruterne« udfærdigedes af Generalkommissariatet, indtil Haderslev i det danske, derfra videre mod Syd i det tyske Kontor. Marchelængden var gennemgaaende saa vel for Fodfolk som for Rytteri 3 Mil daglig, med Rast hver 3dje Dag. Marchen gennem Sjælland fra København til Korsør tog saaledes 7 Dage, Overfarten over Store Bælt 1 Dag, Marchen gennem Fyn fra Nyborg over Odense til Assens 4—5 Dage; Overfarten over Lille Bælt skete herfra til Aarøsund. Rytteriets Marche fra Aalborg til

[1]) Jfr. S. 90.

Haderslev medtog 12 Dage, fra Viborg 9 Dage. Paa »Marcheruterne« var der givet Bestemmelser om Indkvartering, Forplejning m. m., som ligeledes var tilstillede vedkommende civile Myndigheder: i Reglen Amtsskriveren, i Rytterdistrikterne Regimentsskriveren, i Købstæderne Magistraten. Der skulde leveres til hver Underofficer og Menig $1^1/_2$ Pd. blødt Brød daglig, til hver Hest 8 Pd. Hø og $^1/_2$ Skp. Havre Strygemaal, til Staben og hvert Kompagni 4 tospændige Bøndervogne, til Staben desuden 2 Par Forspandsheste. Til Brug ved Overfarten over Store Bælt fik Magistraterne i Aarhus og Kalundborg Ordre til at sende Færgesmakker til Korsør.[1])

I Dagene 14de—21de November var den endelige Dislokation i Hertugdømmerne tilendebragt. Fodfolket fordeltes, som sædvanligt, hovedsagelig til Byerne, Rytteriet indkvarteredes paa Landet. Fordelingen var følgende:[2])

Fodfolk:

Livgarden	3 Batl.	Flensborg,
Dronningens Livregiment	2 —	Glückstadt,
	1 —	Krempe,
Prins Christians Regiment	1 —	Itzehoe,
Prins Georgs —	1 —	Pinneberg,
	8 Komp.	Rendsborg,
	4 —	Frederiksort,
Prins Carls —	1 Batl.	Altona,
	1 —	Uetersen,
	1 —	Rendsborg,
Sjællandske —	1 —	Elmshorn,
Jyske —	1 —	Oldesloe,
	1 —	Segeberg,
	1 —	Rendsborg,
Schacks —	1 —	Itzehoe.[3])

Rytteri:

1ste Jyske Regiment	Preetz Klosters Gods,
2det — —	Rendsborg Amt,

[1]) Gen.-Kom. Kopibøger.

[2]) Gen.-Kom. Kopibøger (særlig tysk Kopibog under 24de Oktober); jfr. Forslag fra Hertugen af Württemberg i Indk. Memorialier.

[3]) 3 af Kompagnierne blev senere forlagte til Wilster.

3dje Jyske Regiment	Herskabet Pinneberg,
4de — —	Rendsborg Amt,
5te — —	— —
1ste Fynske —	Itzehoe og Uetersen Klostres Gods,
2det — —	Segeberg Amt,
Livregiment Ryttere	Standkvartererne.
Bernstorffs Regiment	

Dragoner:

Livregiment Dragoner	Standkvartererne.
Holstenske Regiment	

Ubelagt var Slesvig Domkapittels og St. Johannes Klosters Gods, Bredsted og Steinburg Amter samt hele Marsken, som til Gengæld maatte levere Furage og præstere Ægtkørsler.[1])

Denne Fordeling forblev omtrent uforandret hele Vinteren igennem. Fra første Færd var der truffet Forberedelser til Opmarche i en Stilling bag Trave og Alster, hvorfra et fjendtligt Indfald fra Lauenborg ind i Holsten kunde imødegaas. Højre Fløj skulde staa ved Altona, venstre ved Oldesloe, Centrum ved Ulzburg, medens en Del af Rytteriet skulde skydes frem foran Linien;[2]) men Vinteren gik hen, uden at Fjenden foretog noget.

Ordenen i Kantonnementerne synes gennemgaaende at have været upaaklagelig. Besværinger over »Excesser« fra Troppernes Side, der altid var sikre paa at finde et villigt Øre, saa vel hos Kongen som hos Generalkommissariatet, forekommer kun sjældent, og de faa, der foreligger, synes ikke at have været meget begrundede, i hvert Fald var de begaaede Uregelmæssigheder meget undskyldelige. I Anledning af en Klage fra Præsidenten i Altona, Matthias Jessen, Oversekretærens Broder, fik Generalmajor Scholten Ordre til at anstille en Undersøgelse, men denne gav det Resultat, at Indkvarteringen i Altona var saa »konfus«, at det blev nødvendigt at foretage en komplet Omkvartering, saa at hver Kompagnichef fik

[1]) Skønt Klostergodserne hørte ind under »Fællesregeringen«, synes de dog at have været dragne ind under den første Indkvartering. I Følge Nordberg: Das Leben Carl des Zwölften (tysk Udg.) I, 117, blev de først belagte midt i December, og dette betegnes som »Begyndelsen til Fjendtlighederne«.

[2]) Planen, der er indsendt til Kongen med et Brev af 25de November, ligger ikke blandt »Memorialier«, men blandt »Indkomne Breve«.

sit bestemte Distrikt at svare til. I Regimentschefens, Brigadér Bjelkes, Overværelse havde Scholten holdt Forhør, og dette var endt med, at Jessen maatte erklære sig tilfreds i alle Maader, takke Bjelke for den gode Orden, han havde holdt, og gøre Undskyldning for sin Klage. En lignende Besværing fra »Verbitter« (d. v. s. Kurator) for Itzehoe Kloster, Etatsraad Frederik Reventlow, var ikke bedre begrundet. Klageren maatte finde sig i at vedkommende Regimentschef, Oberst Baron Schack Brockdorff, »talte ham haardt til«, da det viste sig, at der ikke var »taget saa meget som et Æg«.[1]) Den stærke Indkvartering har selvfølgelig været trykkende for Beboerne, men ser man hen til, at Mænd som Jessen og Reventlow maatte finde sig i at faa deres Klager fuldstændig afviste, skønt Tendensen paa højeste Steder ellers altid var paa Forhaand at stille sig paa de civile Klageres Side,[2]) er der al Grund til at antage, at Disciplinen i Kantonnementerne har været god, og at den Mistillid, hvormed man plejede at betragte de militære Myndigheders Forhold overfor Befolkningen, i dette Tilfælde var ugrundet.

Strax efter sin Ankomst til Holsten begyndte Hertugen af Württemberg at inspicere de ham underlagte Regimenter. Rytteriet og Dragonerne vandt hans fulde Bifald. Om 1ste Fynske Rytterregiment (Schack-Brockdorff) udtalte han, at Kongen maatte ønske, at hans Garde var saa godt bereden, og Livregiment Dragoner (Løvendal) fik den Ros, at »det ej kan være bedre«. Med Felthærens Fodfolkskompagnier var han gennemgaaende tilfreds; de til Garnisonstjeneste bestemte betegnedes derimod i Reglen som middelmaadige, ganske enkelte som slette; de sidste fik nye Chefer. Af Regimentscheferne fremhævedes især Oberst Hans Ulrik Roepstorff (Prins Georg) som »fort joli colonel«.[3])

Ledelsen af Forplejningsvæsnet, »Feltkommissariatet«, var overdragen til Etatsraad Reinhold Meier, Deputeret i Generalkommissariatet, som allerede ved Mobiliseringen i Holsten 1688 og under Toget til Ratzeborg 1693 havde haft samme Hverv. Hans

[1]) Indk. Br. fra Scholten af 1ste December, 1699, fra Reinh. Meier af 25de November, 29de November og 2den December 1699 samt fra Hertugen af Württemberg af 2den December; Kgl. Ordre af 25de November 1699 i Gehejmeprotokol.

[2]) Talrige Exempler herpaa findes i Generalkom. Korrespondanceprotokoller.

[3]) Hert. af Württ. til Lente 25de November, 19de December, 29de December 1699, 17de Januar, 24de Marts 1700.

Instruktion, der var af 31te Oktober,[1]) gik i Hovedsagen ud paa, at han i Almindelighed skulde følge de gældende Bestemmelser, og i særlige Tilfælde indhente Hertugen af Württembergs Befalinger. Alle Kommissærer ved Proviant-, Ammunitions-, Furage- og Materiel-Oplag skulde være ham undergivne, og Amtsforvaltere og Amtsskrivere følge hans Anvisninger i Henseende til alle Indtægter og Udgifter, der vedrørte Hæren. Han skulde modtage regelmæssige Indberetninger om Til- og Afgang og igen gøre Direktøren for Finanserne, Rede for disse. Han havde Ret til at kontrollere Magasin- og Oppebørselsbetjentenes Bogføring, optælle Beholdningerne og mønstre Regimenterne. Naar man bestemte sig til at »elargere Kvartererne« d. v. s. belægge de gottorpske Landsdele, skulde han sørge for saa meget som muligt at lette Byrderne for Kongens Undersaatter. Han skulde i Tide være betænkt paa at skaffe Kuske og Forspand til Artilleriets »mouvement«. Disse skulde til en vis Grænse præsteres af de ikke belagte Distrikter, hvorefter Resten skulde paalignes Hertugdømmerne i Almindelighed.

Det paalagdes Meier at skaffe sig Oplysning om de i Hertugdømmerne tilstedeværende Beholdninger af tærsket og utærsket Korn samt Hø. Uden Kongens udtrykkelige Tilladelse maatte Ingen udføre Furage, dog havde Syd-Ditmarsken faaet visse Friheder mod at levere 10000 Tdr. Havre til 1 Rdlr. Tønden til de kongelige Magasiner. Der skulde endnu indkøbes 100000 Tdr. Havre, som Meier maatte søge at kontrahere om med de holstenske Marsker, Bredsted Amt og de adelige Godser, saaledes at Betalingen kunde ske i flere Terminer. Hvis Nogen, der havde Kornbeholdninger, ikke vilde overlade ham dem paa disse Vilkaar, maatte paagældende tilskrive sig selv, at han vilde blive belagt med Indkvartering. Der skulde tilvejebringes en Beholdning af Rug for et helt Aar. Fra Danmark vilde der, om muligt, blive sendt 20000 Tdr., Resten maatte skaffes til Veje paa samme Maade som Havren.[2]) Hvis der ikke kunde tilvejebringes tilstrækkeligt Hø, skulde et Læs Hø erstattes med 6 Tdr. Hakkelse af Rug- eller anden god Halm, der skulde reparteres paa Amter, Marsker, Prælater og

---

[1]) Protokol over Krigskancelliets udfærdigede Sager.

[2]) Under 23de Januar 1700 fik forskellige Amtsskrivere i Danmark Ordre til at sende 8000 Tdr. Rug og 14000 Tdr. Havre til holstenske og slesvigske Havne. (Gen.-Kom. danske Kopibog).

Ridderskab med 6 Tdr. pr. Plov. Det Forplejningssystem der skulde anvendes var altsaa Magasinforplejningen, der jo i det 17de og 18de Aarhundrede var det sædvanlige.[1])

Meier ankom først den 22de November til Rendsborg. Hertugen af Württemberg var allerede indtruffen 2 Dage tidligere, og Tropperne var for Størstedelen rykkede i deres Kantonnementer. De herved opstaaede Uregelmæssigheder og Uordener i Forplejningen blev dog hurtigt rettede, og foruden i Fæstningerne Rendsborg og Glückstadt etableredes Magasiner i Krempe, Oldesloe, Segeberg, Itzehoe, Bramstedt, Altona og Ulzburg. Foruden Furage leveredes fra Magasinerne kun Brød til Underklasserne. Ved særlige Lejligheder uddeltes dog efter Ordre fra Kongen eller Overgeneralen Kød og Øl til Tropperne. Der savnes Oplysninger om, hvorvidt Forplejningen iøvrigt er bleven indkøbt af den enkelte Mand eller af Kompagnierne.

Sammen med sin Instruktion fik Meier en Liste over, hvor stort et Beløb, der ordentligvis maanedlig tilkom de forskellige Afdelinger m. fl., og hvor stor en Del heraf maanedlig skulde udbetales i Forskud. For et Rytter- eller Dragonregiment udgjorde disse Beløb henholdsvis c. 2400 og 1175 Rdlr., for en Fodfolksbataillon med Stab, 1 Grenader og 6 Musketerkompagnier 1738 og 1213 Rdlr. De samlede Omkostninger ved Hæren i Hertugdømmerne var anslaaede til 67263 Rdlr. maanedlig (foruden Brød og Furage), hvoraf 35352 Rdlr. skulde udbetales forskudsvis. Hvis de indkomne Kontributioner ikke var tilstrækkelige til Forskudene, skulde Rentekammeret anvise »Krigskassen« det manglende. I Forskudet synes hele Mandskabets Lønning at have været indbefattet. Resten, Afregningen, skulde efter Bestemmelsen betales kvartalsvis bagud, men dette skete, som sædvanligt, meget uregelmæssigt. Ved Kantonnementets Begyndelse havde Officererne 7 Kvartaler til Gode, og Hertugen af Württemberg gør sig jævnlig til Talsmand for deres Klager. »De har ikke engang saa meget som til at lade sig kurere for, hvis de bliver saarede«; skriver Hertugen den 2den April 1700 til Overkrigssekretæren.[2]) Først i

---

[1]) Feltkommissariatets Arkiv er desværre ikke bevaret, og af Magasinernes Regnskaber er der kun levnet Brudstykker. Fremstillingen af Forplejningsforholdene kan derfor ikke blive saa udtømmende og paalidelig som ønskeligt.

[2]) Afskrift i de Scheelske Papirer i Generalstabens Manuskriptsamling.

Begyndelsen af Marts blev der givet Anvisning paa et Kvartal, og henholdsvis den 10de og den 18de April fik Officererne Anvisning paa endnu 2 Kvartaler, men da var Krigsbegivenhederne allerede i fuld Gang.

Rentekammeret var hensynsløst nok til at anvise Beløbene paa kongelige Kasser i Danmark, og det fastholdt denne Bestemmelse, uagtet Lente forestillede Thott det ubillige i, at Officererne kom til at bære Udgifterne ved Pengenes Forsendelse.[1])

De Deputerede for Finanserne viste ogsaa paa andre Punkter Mangel paa god Vilje til at arbejde sammen med de militære Myndigheder. Saaledes forbød de Oppebørselsbetjentene at honorere Meiers Anvisninger uden særlig Bemyndigelse fra dem. Dette Forbud er dog næppe blevet opretholdt, da det stod i ligefrem Strid med Meiers Instrux og de i Forbindelse dermed givne kongelige Befalinger.[2]) Meier har maaske ogsaa været noget vanskelig at forhandle med; det mærkes nemlig ved flere Lejligheder, at der har hersket Misstemning mellem ham og hans Kolleger i København. Hertugen af Württemberg tog ham imidlertid i Forsvar mod de Klager, der rejstes mod hans Administration, og synes i det hele at have været tilfreds med hans Tjeneste.[3])

Felttillæg eller lignende Tilskud til Gagen synes ikke at have været ydet. For »Generalstabens« Vedkommende blev der gjort et Tillæg til »Reglementet«, der i øvrigt vedblev at tjene som Rettesnor for Afdelingernes Forplejning undtagen for de »nationale« Rytterregimenter, der under Udrykningen forplejedes i Lighed med de hvervede, mod at der i vedkommende Rytterdistrikter indeholdtes de sædvanlige Afdrag.[4])

Under Feltforhold havde enhver Officer og Ligestillet Ret til at holde et efter hans Charge afpasset Antal Heste og en Knægt for hver 2 Heste. Allerede under 11te Januar 1700 havde Hertugen af Württemberg givet Bestemmelser for disses Forplejning i Henhold til, hvad der tidligere havde været Brug; og disse Bestemmelser stadfæstedes siden af Kongen. En Fændrik eller Løjtnant af Fodfolket, en Adjutant eller Feltpræst fik Foder til 2 Heste og

---

[1]) Württemb. til Lente 14de Februar 1700; Lente til Württemb. 2den Marts og 10de April s. A.

[2]) Lente til Württemb. 3dje Februar 1700.

[3]) Württemb. til Lente 30te Marts 1700.

[4]) Meiers Instruktion.

Brød til 1 Knægt; 1 Kaptajn af Fodfolket eller Løjtnant af Rytteriet fik det dobbelte Antal og saa fremdeles stigende, saa at f. Ex. en Oberst af Rytteriet, en Generaladjutant, Generalkvartermester eller Generalauditør fik Foder til 12 Heste, en Generalmajor til 24 og en Generalløjtnant til 36 Heste. Antallet af Officersknægte angives i April til 1449.[1])

Til Transport af Brød havde ved Fodfolket hvert Kompagni, ved Rytteriet hver Eskadron (2 Kompagnier) en Karre. For hver 2 Kompagnier skulde der desuden haves en let Rustvogn til Transport af Telte; men det blev senere bestemt, at der i Stedet for en Rustvogn skulde gives 60 Rdlr. en Gang for alle og 6 Rdlr. om Maaneden; Kompagnicheferne skulde saa selv sørge for Transporten af Teltene.[2]) Disses Antal var 27 pr. Kompagni, Prisen var 4 Rdlr. for Stykket.[3]) Blandt de Forberedelser, der blev trufne, da der blev Tale om et Vinterfelttog, maa nævnes, at der blev anskaffet »Uldsække« for at beskytte Mandskabet mod Kulden.[4])

I Efteraaret 1699, allerede inden Hæren var samlet i Holsten, blev der givet Befaling til nogle mindre Forandringer i Regimenternes Styrke. Fodfolks- og Dragonkompagnierne forstærkedes henholdsvis fra 70 til 80 og fra 60 til 75 Mand, hvorhos 1ste Jyske Rytterregiment fik 2 nye Kompagnier i Stedet for dem, der var reducerede ved dets Hjemkomst fra Sachsen. Hertugen af Württemberg havde indgivet Forslag om yderligere Forøgelser af Hæren; men Kongen vilde ikke gaa ind derpaa, da han stadig haabede paa, at hans Allierede vilde yde ham aktiv Hjælp, eller at det i det mindste maatte lykkes ham at »tilforhandle« sig nogle Regimenter. Hertugen derimod holdt fra første Færd paa, at man ikke kunde stole paa andre end paa sig selv; han foreslog at forstærke de bestaaende Afdelinger og i Tide afslutte Kapitulationer om Oprettelsen af nye med de Officerer »draussen« fra, som han kalder dem, der havde meldt sig hos ham. Hertugens videst-

---

[1]) Gen.-Kom. danske Kopibog 10de og 27de April 1700.

[2]) Kgl. Ordre af 6te og 13de samt Lente til Württemberg 24de April 1700.

[3]) Gen.-Kom. danske Kopibog 24de April 1700.

[4]) Württemb. til Lente 15de December; Lente til Württemb. 12te og 19de December; Gehejme Protokol 12te December 1699.

gaaende Forslag[1]) var imidlertid at danne nye Regimenter af udskrevet Mandskab, som kunde anvendes i Fæstningerne, for at alle de regulære Tropper kunde støde til Felthæren. Han henviste til den betydningsfulde Hjælp, Sverig og flere tyske Stater havde i deres Nationalmilits, og mente, at der kunde udskrives 1500 Mand paa Sjælland, 1000 paa Fyn og Smaaøerne, 2400 i Jylland og 1200 i den kongelige Del af Hertugømmerne. Disse 6100 Mand skulde formeres i 5 Regimenter, der, for at »lette Kassen«, som Hertugen udtrykker sig, kunde kommanderes af Regimenternes »dobbelte Oberstløjtnanter«, d. e. de Stabsofficerer, der var overtallige, efter at de Bataillоner, der havde kæmpet i Sømagternes Sold atter var slaaede sammen med Stamregimenterne. Tanken om en almindelig Udskrivning stødte dog paa saa stærk Modstand, at den ikke kunde gennemføres. Frygten for at skade Landbruget ved at gøre Landarbejderne til Soldater var endnu almindelig udbredt. Efter Krigens Udbrud blev der imidlertid i forskellige Landsdele opbudt Mandskab til Hjælp ved det lokale Forsvar, men dette Landeværn eller »Ausschuss«, som det kaldtes i de tyske Landsdele, vilde have gjort adskillig mere Nytte, hvis det i Tide var bleven organiseret. Det viste sig i det hele, at Hertugen havde set rigtigere paa Sagen end Kongen. Hjælpen fra de Allierede udeblev, og de Auxiliærtropper, som langt om længe afsendtes fra Sachsen, blev slaaede, inden de kunde komme til at operere sammen med den danske Hær. Først da Krigen umiddelbart stod for Døren, og til Dels endog efter at Fjendtlighederne var udbrudte, blev der givet Befaling til at oprette nye Afdelinger og yderligere at forstærke de bestaaende. Men da disse Foranstaltninger blev trufne saa sent, blev de for Størstedelen ikke gennemførte, før Krigen var omme. »Det er lovlig silde at rekrutere, naar Fjenden vil til at agere«, skrev Hertugen af Württemberg den 7de Maj til Lente, og deri maatte Overkrigssekretæren give ham Ret.

Efter Hertugen af Würtembergs Anskuelse var det navnlig mere Fodfolk, at der trængtes til. Da Kongens Morbroder, Landgreven af Hessen-Philippsthal i Marts ønskede at oprette en Bataillon for sin 18-aarige Søn, Prins Carl, anbefalede Hertugen derfor at tage imod Tilbudet, men at stille den Betingelse, at Styrken blev forøget til et Regiment. Forhandlingerne, der trak

[1]) Memorial af 25de November 1699.

ud i flere Maaneder, førte imidlertid ikke til noget,[1]) og da Kongens Tilbøjelighed gik i Retning af at udvide Rytteriet, uagtet dette baade vilde kræve mere Tid og flere Penge, blev Fodfolksregimenternes Antal overhovedet ikke forøget.

Derimod var det under 6te Marts bleven befalet, at de 6 Regimenter: Prins Christian, Prins Carl, Prins Georg, Sjælland, Jylland og Fyn, der hidtil kun havde haft 19 Kompagnier, skulde bringes op til 20, og at Oldenborgske Bataillon, der havde 6 Kompagnier, skulde have 1 til, saa at den og Schacks Regiment tilsammen kom til at tælle 20 Kompagnier. Samtidig blev det bestemt, at samtlige Kompagnier ved Regimenterne, der i Følge Ordre af 13de Januar havde faaet en ny Forøgelse af 10 Mand, nu skulde have en Styrke af 100 Mand foruden prima plana. Senere kom hertil endnu et Par Smaaudvidelser (1 Furér og 2 Tømmermænd pr. Kompagni), hvorhos Frikompagniet i Hitler Skanse fik samme Styrke som andre Kompagnier.[2]) Marineregimentet forøgedes med 5 Kompagnier og dets ældre Kompagnier forstærkedes.[3])

Det blev paalagt Generalkommissariatet at kapitulere om Oprettelsen af de nye Kompagnier med Officerer, som var villige dertil, og som anbefaledes af deres Regimentschefer; men det viste sig snart, at saadanne Officerer var vanskelige at skaffe, og det, skønt der derved blev givet unge Løjtnanter, ja endog Fændrikker, med nogen Formue Lejlighed til i en tidlig Alder at faa Kompagni. Sagen var vistnok den, at Officererne frygtede for at miste deres nye Stillinger, hvis Hæren efter Fredsslutningen skulde reduceres; noget saadant var nemlig sket ved tidligere Mobiliseringer. I alle Tilfælde blev Kapitulationerne om de nye Kompagnier, af hvilke de, der hørte til Prins Christians og Sjællandske Regiment skulde opsættes paa Sjælland, ikke afsluttede før i Maj. Det var tilmed blevet vanskeligt at tilvejebringe det nødvendige Mandskab. Den lille Udvidelse, der var befalet i Efteraaret, var gaaet let fra Haanden; der havde været Rekrutter nok at faa for 15 Rdlr. pr. Mand; men i Vinterens Løb blev Rekrutterne dyre, da de forskellige Magter, der nu rustede, overbød hinanden. De 20 Rdlr. i Hvervnings- og

---

[1]) Württembergs og Lentes Korrespondance, passim.

[2]) Kopi af en Memorial fra Württemberg i en Pakke Ordrer, vedrørende Krigen 1700, fra Generalkommiss. til Danske Assignationskontor.

[3]) Se herom Afsnittet om Krigsbegivenhederne paa Sjælland.

Munderingspenge, som var tilstaaede, slog ikke til, og Summen maatte sættes op til 25 Rdlr.; men ved Forhandlingerne herom gik megen Tid til Spilde. I Begyndelsen af Marts viste Maanedslisterne, at mange af de gamle Kompagnier ikke havde naaet den i Januar paabudte Styrke af 90 Mand[1]) og synderlig stærkere var de næppe heller, da Fjendtlighederne udbrød en Maaned senere. De nye Kompagnier naaede ikke engang at blive feltdygtige i Løbet af Krigen.

Ved Rytteriet var de 2 nye Kompagnier ved 1ste Jyske Regiment blevne forholdsvis let og hurtigt organiserede, hvorimod Dragonregimenterne havde haft Vanskelighed ved at skaffe de 15 Mand pr. Kompagni, som de i Efteraaret havde faaet Ordre til at hverve. Livregimentets Kompagnichefer havde direkte til Prins Carl Rudolf af Württemberg, der 19de September 1699 havde faaet Inspektionen over Rytter- og Dragonregimenterne i Hertugdømmerne, beklaget sig over, at en bereden og udrustet Dragon vilde koste 90 Rdlr., medens der kun var anvist dem 40 Rdlr. Dette Skridt skaffede dem dog kun en kort Afvisning, ledsaget af en alvorlig Irettesætttelse, fordi de ved Indsendelsen af Memorialen var gaaede uden om deres Regimentschef.[2]) Den 10de April blev yderligere befalet, at Dragonregimenterne skulde bringes op til en Styrke af 500 Menige, og under 4de Maj blev der tilskrevet Hertugen af Württemberg, at Kongen ønskede Felthærens 9 Rytterregimenter bragt op til samme Styrke. Hertugen var dog meget imod denne Reform. Han fandt, at en Eskadron (2 Kompagnier) under ingen Omstændigheder burde være over 150 Heste stærk, og han syntes ikke om den Uregelmæssighed, at det ene af Eskadronens Kompagnier fik 84, det andet kun 83 Menige (sic!). Han indsendte derfor et Forslag, hvorefter man med samme Udgift som den, der vilde foraarsages ved den paatænkte Udvidelse af Regimenterne, kunde forøge hvert af disse med 60 Mand, oprette et nyt Rytterregiment og 2 Dragonregimenter og endda 1 Infanteriregiment paa 13 Kompagnier.[3])

Oprettelsen af Infanteriregimentet, der var tiltænkt den ovenfor omtalte hessiske Prins, blev dog, som sagt, ikke til noget, men

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 9de Marts 1700.
[2]) C. R. af Württemberg til Lente 31te Oktober 1699, med Koncept til Svaret.
[3]) Jfr. Württemberg til Lente 14de Maj 1700.

i øvrigt blev Forslaget godkendt og iværksat.[1]) I Juni og Juli forøgedes de ældre Rytter- og Dragonregimenters Styrke til henholdsvis 360 og 500 Menige. Der blev givet Ordre til at kapitulere med Hertug Philip Ernst af Glücksborg, karakteriseret Oberst ved Fynske Infanteriregiment, og Christian Rodsteen, Oberstløjtnant ved Marineregimentet, om Oprettelsen af 2 nye Dragonregimenter af samme Styrke som de ældre for en Betaling af 50 Rdlr. pr. bereden og udrustet Dragon, og Hertugen af Württemberg fik Bemyndigelse til, blandt de Officerer, der havde tilbudt at hverve et Kyrasserregiment, at vælge den, der vilde gøre det hurtigst og billigst; 70 Rdlr. pr. Mand og Hest blev anset for passende. Valget faldt paa Cay Burchard Greve Ahlefeldt-Eskildsmark, der havde været Oberstløjtnant ved 1ste Jyske Rytterregiment, men var reduceret ved Hjemkomsten fra Sachsen 1699. Til Oprettelsen af de nye Regimenter blev der tilstaaet en Frist af 3 Maaneder; den var følgelig ikke fuldt tilendebragt inden Fredsslutningen. Rodsteens Dragoner blev midt i August sendte over til Fyn.

Forøgelsen af Kompagniernes Mandskabsstyrke, gjorde det naturligvis ønskeligt ligeledes at forstærke Rammerne, og det blev derfor bestemt, at der skulde ansættes en Fændrik eller Kornet ved alle de Kompagnier, som ingen havde.[2]) Dette blev dog kun ufuldstændig gennemført, da Kongen og Hertugen mødtes i den Tanke, at man gjorde vedkommende Underofficerer en daarlig Tjeneste ved at forfremme dem, hvis de saa efter Fredsslutningen maatte reduceres.

Artilleriet i Holsten skulde have været bragt op til den samme Styrke, som det havde haft ved Mobiliseringen 1689; men en saadan Udvidelse fandt ikke Sted. Under 5te December tillodes det atter at antage 6 Mand pr, Kompagni, som var reducerede ved Militærreglementet for 1699, og i Hamborg eller andet Steds

---

[1]) Ifølge et Uddrag af Gehejmeregistraturen i »Extrakt af Expeditioner fra Krigskancelliet« er Hertugens Forslag under 17de Maj tilbagesendt ham med paategnet kgl. Approbation; Originalen kendes ikke. Jfr. ogsaa Württemberg og Lentes Korrespondance, samt Regnskaberne for de nationale Rytterregimenter. Ogsaa de paa Sjælland værende Rytterregimenter (1. og 3. Sjællandske) forstærkedes med 10 Ryttere pr. Kompagni (Kgl. Ordre af 27de Maj).

[2]) Kgl. Ordre af 10de April for Dragonerne, 11te Maj for Rytteriet, 17de Maj for Fodfolket.

at engagere 12 Fyrværkere, da Artilleriet i Danmark ingen kunde undvære. Samtidig fik Artillerikompagniet i Nyborg og Fredericia, Kaptajn Emanuel Grolau, Ordre til at afgaa til Rendsborg, hvor dets Styrke blev forøget med 20 Mand. Hvervningen af de faa Artillerister var ikke forbunden med Vanskeligheder.

Den 11te November 1699 udstedtes en Instruktion for Overgeneralen af følgende Indhold:

1. Da fremmede Tropper dels nærme sig Hertugdømmernes Grænser, dels allerede er rykkede ind over disse, er det Kongens Hensigt, da Regeringen er fælles, at sikre de samlede Hertugdømmer — ingenlunde ved at foretage noget offensivt Skridt, men udelukkende ved at varetage det ham paahvilende retmæssige Forsvarsværk. De kongelige Tropper skal derfor foreløbig udelukkende indkvarteres i Kongens egne Amter og Stæder.
2. Skulde de Fyrstelige »mod Forventning«(!) ville betjene sig af fremmed Magt, skal Hertugen af Württemberg saa vidt muligt imødegaa denne paa Grænsen af Hertugdømmerne og hindre dens Indrykning.
3. Naar det saaledes kommer til Fjendtligheder, skal der handles paa den Maade, hvorpaa man efter »Krigsræson« kan gøre Fjenden størst Afbræk. Kan Kongens Befaling ikke indhentes i rette Tid, overlades Sagen til Hertugens Skøn. Han skal sammenkalde Generalitetet til Krigsraad og, naar Sagen ikke taaler Opsættelse, skride til Handling og siden forklare Kongen sine Grunde.
4. Hertugen er sat til Chef over alle Tropperne næst Kongen, der vil tilstille ham alle Befalinger til disse til videre Bekendtgørelse og Foranstaltning.
5. Naar der opstaar Stridigheder mellem Tropperne indbyrdes eller mellem disse og Befolkningen, skal Hertugen snarest bilægge den, og, naar de er afgjorte i Henhold til Krigsartiklerne, indsende Sagen til Kongen. Justitsen bliver i øvrigt ved det gamle, undtagen i de Tilfælde, hvor Nødvendigheden kræver, at der holdes Standret.
6. Angaaende Troppernes Forplejning, Marcher og Indkvartering samt de øvrige Kommissariatsanliggender er der truffet Bestemmelser. Det ved Tropperne ansatte Medlem af General-

kommissariatet, Etatsraad Meier, skal rette sig efter Hertugens Befalinger og forevise ham sin Instrux in originali.

7. Angaaende Besættelsen af ledige Pladser skal Hertugen gøre Forslag til Kongen og herved tage Hensyn, ikke blot til Aldersorden, men ogsaa til Erfaring og Duelighed. Kongen vil da meddele ham sin Resolution.
8. Naar Hertugen vil holde Krigsraad, skal han til dette sammenkalde dem, som han i det foreliggende Tilfælde mener bedst kan befordre Kongens Interesse.
9. Artilleriet, Fortifikationen og Fæstningsbetjentene, kort sagt alle i Militærreglementet opførte Personer, er underlagte Hertugens Kommando.
10. Hertugen kan i Tilfælde, der ingen Opsættelse taaler, afsende Underhandlere til Fremmede.
11. Kongen er forvisset om, at Hertugen vil holde god Orden og Mandstugt og drage Omsorg for, at Undersaatterne ikke besværes mere end nødvendigt.
12. Naar de ventede Hjælpetropper[1]) ankommer, skal der ske en Omordning af Indkvarteringen, saaledes at de fyrstelige Amter drages med ind under denne, og at de Fyrstelige indtil videre indesluttes i Linierne[2]) og afskæres fra al Forbindelse.
13. For at man i paakommende Tilfælde kan gaa offensivt frem, skal Hertugen lade Artilleriet sætte i tilbørlig Stand og anskaffe alt, som hertil behøves.
14. Angaaende alt, hvad der ellers kunde forefalde, og som ikke ovenfor er berørt, skal Hertugen indhente Kongens Befaling og derhos til denne indsende Relation om alt, hvad der maatte forefalde af Betydning.[3])

Instruktionen er udfærdiget paa Grundlag af et af Hertugen selv udarbejdet Forslag. De Ændringer, Kongen har fundet sig beføjet til at foretage, er kun faa, men ikke uden Interesse. Han har saaledes strøget Forslagets Punkt 2 og 3, der gik ud paa følgende:

[2.] Skulde det i Længden vise sig uoverkommeligt for de kongelige Undersaatter at præstere, hvad der behøves til Troppernes Underhold, skulde Hertugen for at undgaa at belægge de fyrstelige

[1]) D. e. Sachsernes, eventuelt de »korresponderende Fyrsters« Kontingenter.
[2]) D. e. de nedenfor omtalte feltfortifikatoriske Anlæg.
[3]) Instruktionen er indført i Gehejmeprotokollen.

Amter, opfordre de fyrstelige Embedsmænd og Magistraterne i Stæderne til at yde Proviant, Furage og andre Fornødenheder i saa stort Omfang som muligt. Hvis disse mod Forventning ikke vilde efterkomme Opfordringen, maatte de Fyrstelige tilskrive sig selv, om man tilvejebragte det Fornødne ved militær Exekution, eller om man indkvarterede en Del af Tropperne i deres Land. I sidste Tilfælde maatte det dog alvorlig overholdes, at de intet andet fik at besvære sig over, og at Ingen fik Aarsag til at klage over »Insolentier«.

[3.] Skulde man med Magt modsætte sig en saadan »billig« Exekution, og skulde de Fyrstelige, i Stedet for at yde Kongen pligtmæssig Hjælp, angribe de Kongelige, da skal man paa enhver Maade sætte sig til Modværge, forekomme Angrebet og forhindre Gentagelser deraf.

I Forslagets Punkt 15 omhandles nærmere de i Instruktionens Punkt 13 berørte Tilfælde, hvor man kunde komme til at gaa angrebsvis til Værks, idet Hertugen udtaler, at man i al mulig Stilhed skal træffe Forberedelser til ved Frostens Indtræden at angribe Skanserne og bombardere Tønning, hvorhos det i Punkt 16 antydes, at det vilde være ønskeligt, om man med det Gode kunde gøre sig til Herre over Bergedorf,[1]) med mindre Hamborg kunde stille Sikkerhed for, at det selv kunde hævde denne Besiddelses Neutralitet.[2])

I sit Forslag har Hertugen saaledes taget bestemtere Sigte paa de Begivenheder, der senere virkelig indtraf, medens Kongen paa flere Punkter er gaaet mere udenom Sagen. Grunden hertil kan maaske søges deri, at Frederik IV har haft en Følelse af, at de Midler, man raadede over, ikke stod i Forhold til det Maal, eller rettere de Maal, man søgte at naa. Efter at den militære Situation havde været Genstand for Forhandling i Konseillet den 28de November, blev følgende 4 Spørgsmaal forelagte Hertugen til Besvarelse:

1. Kan man besætte de gottorpske Amter og dog have Tropper nok baade til at forsvare Grænsen og til at angribe Befæstningerne?

2. Kan man, hvis man besætter Amterne og sætter Adelen i Kontribution, holde de gottorpske Tropper saaledes indespærrede,

---

[1]) Besiddelsen af dette Punkt var nødvendig, hvis den danske Hær vilde forsvare Bille-Linien, jfr. S. 330.

[2]) Koncept til Instruktionen, bilagt med Hertugens Forslag, findes i Ferd. Vilh. af Württembergs Papirer i Rigs A.

at de ikke kan brandskatte de kongelige Amter og de adelige Godser?

3. Kan man gøre dette og tillige hindre Lyneborgerne i at passere Elben?

4. Tør man, hvis man ikke kan hindre dette, alligevel indlade sig paa de under 1 og 2 omhandlede Foretagender?[1])

Den 2den December svarede Hertugen, at man vilde kunne besætte de fyrstelige Amter, angribe Skanserne, bombardere Tønning eller indeslutte denne Fæstnings Besætning saaledes, at den ikke kunde brandskatte de kongelige og de fælles Distrikter, og endda være stærk nok til at dække Grænsen mod Sverig alene; forenede Lyneborgerne sig derimod med denne Magt, vilde Kræfterne ikke slaa til. Denne Tanke gaar bestandig gennem Hertugens Breve saa vel til Kongen som til Lente: hele Foretagendet er haabløst, hvis Lyneborgerne blander sig i Sagen; vil Kongen naa sin Hensigt overfor Hertugen af Gottorp, maa han hindre de lyneborgske Fyrster i at gøre fælles Sag med denne.

Kongen formaaede imidlertid ikke i en Haandevending at ændre den Politik, han havde taget i Arv efter sin Fader. Han hverken vilde eller kunde bøje sig for de gottorpske Fordringer, og det lyneborgske Fyrstehus vilde ikke modtage de Tilbud, han i yderste Øjeblik gjorde det. Kurfyrsten af Hannover og Hertugen af Celle var for stærkt engagerede med Gottorp, til at de som »princes d'honneur« kunde trække sig tilbage,[2]) og ikke nok hermed: de havde ogsaa formaaet Kong Vilhelm III til bestemtere end nogensinde at stille sig paa Gottorps Side. De Forhandlinger, som Frederik IV i December gennem den tidligere danske Generalløjtnant ved Auxiliærkorpset i Sømagternes Tjeneste, nu kursachsisk General, Marquis de la Forest Suzannet, søgte at knytte med Lyneborgerne for at faa dem og derigennem Sømagterne til at holde sig neutrale, mislykkedes ganske.

I Slutningen af December stod det klart for Hertugen af Württemberg, at disse Underhandlinger ikke vilde føre til noget, og at man maatte gribe rask til, hvis ikke hele Planen skulde gaa i Stykker. Øjeblikket var ikke ugunstigt. De lyneborgske Rustninger var langt fra ikke endte, og Gottorperne var holdt inde

---

[1]) Udskr. af Konseillets Forhandl. i Memorialier for November 1699; Lente til Württemberg 28de November s. A.

[2]) Württemberg til Lente 22de December 1699.

med deres Skansearbejder; men i Løbet af et Par Maaneder kunde Forholdene ændre sig fuldstændig.[1])

Kongen vilde dog endnu ikke tillade noget som helst offensivt Skridt. Bergedorf blev ikke besat, hvad der siden hævnede sig. Hamborg maatte nemlig i det hele behandles med Varsomhed; Forholdet til denne Stad havde i lange Tider været spændt, og Stemningen gik stærkt imod Danmark.

For ikke at give Hamborgerne, »der ophidsedes af de fremmede Ministre«, Anledning til at søge Hjælp hos Danmarks Modstandere, blev endog den i Altona liggende Bataillon af Prins Carls Regiment i December forlagt til det Pinnebergske, og den her kantonnerende Bataillon af Prins Georgs Regiment sendt til Rendsborg.[2])

Til Lybæk var Forholdet bedre. Lybækkerne søgte, saa godt det lod sig gøre, at holde gode Miner baade med de Danske og med disses Modstandere. Ogsaa fra dansk Side søgte man at bevare det gode Forhold. I Januar Maaned indløb der til Hertugen af Württemberg gennem Dom- og Grossvoigt i Lybæk, Justitsraad Reimar Peter v. Rheder, Klage over, at Chefen for Jyske Regiment, Oberst Boyneburg, der kantonnerede længst mod Øst, havde skudt sine Poster ind paa Stadens Territorium, ikke blot til Herrenfähre, Øst for Byen, hvad man endda kunde gaa ind paa, men endog til Einsegel, et Værtshus lige Nord for Holstenthor, der laa saa tæt under Voldens Kanoner, at man ikke kunde finde sig i at have en fremmed Vagt der. Hertugen af Württemberg paalagde Boyneburg at respektere det lybske »Landwehr«[3]) og sendte Borgmester og Raad en Meddelelse herom, hvormed de erklærede sig tilfredse.[4])

Justitsraad Rheder gav ved samme Lejlighed Hertugen en Anvisning til at observere Travens Snævring mellem Herrenwik og Schlutup og bortfjærne de ved disse lybske Besiddelser liggende Baade. Dette Raad blev fulgt, og fremtidig fik de danske Gene-

---

[1]) Württemberg til Lente 29de December 1699.

[2]) Memorial fra Württemberg 9de December 1699; Kongl. Ordre til Samme 12te December; Brev fra R. Meier til Landdrost Ehrenschild 9de December (Statsark. i Slesv. B. XI. 4 Nr. 527).

[3]) Landwehr eller Landgraben er en over 3 Mil lang Kanal, der begrænser Lybæks Territorium.

[4]) Breve fra Rheder af 12te og 16de Januar 1700.

raler gennem Rheder jævnlig Oplysninger om Fjendens Foretagender og Rustninger. I det hele synes man paa dansk Side at have været ret vel betjent med Efterretninger. Fra den danske Agent hos Regeringen paa Gottorp, Sekretær Thomsen, indløb der saaledes regelmæssige Beretninger om Gottorps Skansebygninger og øvrige Foretagender. I Slutningen af December 1699 sendte Thomsen f. Ex. Meddelelse om, at det gottorpske Dragonregiment af Mangel paa Furage skulde forlægges fra Ejdersted til Wismar. De nærmest liggende Rytterregimenter fik strax Ordre til at modsætte sig Gennemmarchen og særlig til at forhindre Gottorperne i at tage Kvarter i Preetz Klosters Gods og de øvrige fælles Distrikter i det østlige Holsten. Muligvis paa Grund af disse Foranstaltninger blev den omhandlede Dislokation ikke til noget.[1])

---

[1]) Indberetninger fra Thomsen af 27de og 30te December 1699; Memorial fra Württemberg 29de December 1699; Kgl. Exped. 2den Januar 1700.

II. De gottorpske Fæstningsanlæg og Rustninger.

Da Hertugen af Gottorp i August 1699 havde paabegyndt Genopførelsen af de af Christian V i 1697 demolerede Værker i det sydvestlige Slesvig, gjorde Mæglerne ved Kongressen i Pinneberg ham Forestillinger i den Anledning. Han svarede imidlertid, at disse Skanser, der blev anlagte paa hans egen Grund, kun skulde tjene ham selv og hans Land til Sikkerhed, og at den ringe svenske Styrke, han havde optaget i dem, ikke kunde medføre nogen Fare for Danmark. I den sidste Sætning havde Hertugen for saa vidt Ret, som Skanserne, da de 3 Fjerdingaar senere blev angrebne, viste sig i Besiddelse af overmaade ringe Modstandskraft; men netop denne Omstændighed bestyrker paa den anden Side ingenlunde Hertugens Paastand, at Hensigten med Skansebygningen udelukkende var defensiv. Tvært imod er den snarere et Indicium for Rigtigheden af den bekendte Anekdote, at Hertugen til sin ledende Ingeniør, Major Zacharias Wolff, der mente, at den Nytte, man kunde vente sig af Skanserne, ikke stod i rimeligt Forhold til, hvad der ofredes paa dem, skal have ytret, at Skansebygningernes egentlige Formaal var at forlede de Danske til atter at sætte sig i Bevægelse for at rive Værkerne ned.[1]) Om Hertugen virkelig

---

[1]) Nordberg gør rigtignok i: Das Leben Carl des Zwölften, I, S. 14, det modsatte Ræsonnement gældende. — At Tanken, ved Hjælp af Skansebygningen at kalde de Danske ind i Landet, er kommen til Orde i gottorpske Kredse, ses af en Relation fra Thomsen af 26de August 1699.

har udtalt sig saaledes, faar staa hen; men sikkert er det, at, naar han vilde fremkalde et Fredsbrud fra Danmarks Side — hvad han utvivlsomt har ønsket, og hvad der under de givne politiske Forhold kun kunde gavne hans Sag — saa kunde han ikke have valgt noget bedre Middel dertil. Den danske Konge kunde ikke paa nogen Maade lade Skanserne staa. For ham gjaldt det ikke om, hvorvidt Anlæggene i Øjeblikket var mere eller mindre vanskelige at faa Bugt med, men Sagen rummede et Principspørgsmaal af allerstørste Betydning. Arvefjenden, Sverig, truede Monarkiets Sydgrænse saa vel i Øst, fra Wismar og Pommern, som i Vest, fra Bremen med Fæstningen Stade; Oldenborg var allerede paa denne Maade afskaaret fra Kongens øvrige Lande, og dersom Sverig nu ved Gottorps Hjælp fik Lov til at benytte de særegne Naturforhold i det sydvestlige Sønderjylland til at skabe sig en paa visse Aarstider saa at sige uindtagelig befæstet Lejr, saa vilde Holsten være opgivet og Slesvig tilligemed Resten af Danmark alvorlig truet.

At Danmark gjorde en Kraftanstrængelse for »at faa denne Torn trukken ud af Foden«,[1]) var begrundet i de simpleste Hensyn til egen Sikkerhed, især efter at Hertugen af Gottorp var begyndt paa midt i den dybeste Fred at trække svenske Tropper ind i den omhandlede Landsdel og derved tydelig nok havde vist den Vej, han agtede at betræde.[2])

Det gottorpske Befæstningssystem omfattede Landskaberne Stapelholm og Ejdersted.[3]) Det første af disse har Form som en Trekant eller rettere som et Kløverblad med Spidserne i Nord, Syd og Vest. Det begrænses i Syd og Sydvest af Ejderen, i Nord og Nordvest af Trenen, i Øst af de store Mosepartier, der fra Reide Aas Udløb i Trenen strækker sig til Ejderen og gennemstrømmes af Sorg-Flodens forskellige Arme. I Moserne laa der flere Søer; de største af disse var Megger- og Børmer-Sø, hvis Omdannelse

---

[1]) Württemberg til Lente 17de Marts 1700.

[2]) Denne Anskuelse deles ogsaa i nyere Tid af svenske Historikere (f. Ex. G. Björlin: Carl den Tolfte. Stockh. 1888. S. 41 og 49 ff.), medens C. Sarauw (Die Feldzüge Karls XII, 1881, S. 35 ff.) hævder det modsatte Standpunkt.

[3]) I 1697 havde man indskrænket sig til Forsvar af Stapelholm-Linien. Se herom J. H. F. Jahns Afhandling i Militært Repertorium 1840 samt »Land-Carte von dem Lande Stapelholm und deren Beschaffenheit im Jahr 1697« (Svenske Krigsarkiv XIII Nr. 1). Et Anlæg ved Husum har dog i det mindste været paabegyndt (Lass: Husumische Nachrichten, 1750, S. 143).

til inddigede Koge vel var paabegyndt i det 17de Aarhundrede, men ved dettes Udgang ikke nær fuldført. Selve Stapelholm bestaar hovedsagelig af Mose, Eng og Marsk; en Gestryg strækker sig fra Kløverbladets Midtpunkt, Norderstapel, mod Nord til Wolde, mod Vest forbi Süderstapel til Seeth; et lignende Parti findes mod Sydøst ved Ervde og er skilt fra det førstnævnte ved et Mosedrag, hvorigennem der er gravet en Kanal, den saakaldte Schlote, fra den gamle Sorge ud til Ejderen. De eneste Adgange, der Øst fra førte ind i Stapelholm, var Vejene fra Slesvig og Rendsborg, henholdsvis i Landskabets nordøstlige og sydøstlige Hjørne. For at spærre disse 2 Adgange var det, at Gottorperne anlagde Holmer og Sorger Skanse.[1])

Holmer Skanse[2]) var anlagt omtrent midtvejs mellem Landsbyerne Bünge og Wolde, paa det Punkt, hvor Afløbet fra Börmer-Sø til Trenen skærer Slesvig-Vejen, som man provisorisk havde givet en Bøjning Vest om Skansen. Det synes, at man havde paatænkt, endda i udvidet Skikkelse, at genopføre det 1697 demolerede Værk, en ret betydelig firesidet Bolværksskanse; men paa Grund af Vanskeligheden ved at hindre Værket i at synke i det fugtige Jordsmon, naaede man ikke videre end til foran den ældre Skanses nordlige Front at bygge et Hornværk, hvis Strube blev lukket med en Palisadering. Værket var omgivet af en vaad Grav, der tildels stammede fra det nedlagte Værk.

Sorger Skanse laa ligesom i 1697 umiddelbart Nordvest for Sandschleuse, Sammenstødspunktet for den gamle og den nye Sorge, en lille halv Mil fra deres Udløb i Ejderen.[3]) Det var et ret

[1]) Over de gottorpske Befæstningsanlæg findes Planer, hidrørende fra Z. Wolff, i det svenske Krigsarkiv og i Kopi i den danske Generalstabs Arkiv; de er for en Del gengivne i den tyske Udgave af Nordberg: Carl XII, Bind I. Et andet Sæt Planer, i Ingeniørkorpsets Arkiv, gør nærmest Indtryk af okulære Krokier, tagne fra dansk Side i Efteraaret 1699, og hidrører maaske fra en afskediget Ritmester Ahlefeldt, som 1ste September 1699 indgav en Rapport over Skansernes daværende Tilstand. (Indk. Memorialier s. A.) Rapporten, der gør et særdeles paalideligt Indtryk, blev indsendt efter Opfordring af Sekretær Thomsen; jfr. dennes Relationer, der ogsaa giver selvstændige Oplysninger om Skansebygningen.

[2]) Stapelholm kaldes i daglig Tale ogsaa kort og godt Holm.

[3]) Efter det hos Nordberg givne Oversigtskort over Skansernes Beliggenhed kunde man tro, at Sorger Skanse i 1700 var flyttet mod Vest, tæt hen til det Punkt, hvor Schlote udgaar fra den gamle Sorgflod; men dette er i Følge Detailplanen umuligt.

ubetydeligt Værk, en lille firesidet Redute med vaad Grav. Ogsaa ved selve Udløbet, Kohlhof, var der Tale om at anlægge et Værk, men dette kom ikke til Udførelse. Derimod opførte man ved Steinschleuse, Schlotens Udløb i Ejderen, en ligeledes meget uanselig, uregelmæssig Redute, der spærrede Vejen fra Ervde til Norderstapel. Tanken med at anlægge Værker ved selve Ejderen har dog sikkert tillige været at hindre de Danske i at benytte Floden til deres Transporter, og navnlig i, som i 1697, at føre Artilleri fra Rendsborg til Süderstapel, hvor Gestryggen naar lige ned til Ejderen.

Vejene fra Slesvig og Rendsborg forener sig i Norderstapel og gaar herfra stik i Vest til Ejdersted. Der, hvor Vejen passerer Skællet mellem de to Landskaber, ligger Byen Frederiksstad, der var dragen med ind i Befæstningssystemet; som man ved af senere Tiders Krigshistorie, havde den gode naturlige Betingelser herfor. Byen, der er grundlagt 1621 af Hertug Frederik III, er bygget som et Rektangel og paa alle 4 Sider omflydt af Vand: Trenen, dennes 2 Udløb i Ejderen og selve denne Flod. Foruden Sluserne ved de 2 sydlige Hjørner findes der kun én Adgang til Byen, nemlig Stapelholm-Vejen i det nordøstlige Hjørne. Til Forsvar af disse 3 Adgange var der, navnlig ved Hjælp af Palisader, anlagt smaa Brohoveder, paa Byens Nord- og Sydside endvidere Retranchementer; Syd for Havnen, paa den saakaldte Halvmaane, laa et Batteri, og endelig ved Barkmøllen, paa Digesammenstødet tæt udenfor den østlige Sluse, et lille lukket Værk.

Ejdersted er et fuldstændigt Marskland, hvor næsten al Færdsel foregaar ad Digerne. Paa Grænsen mellem dette Landskab og Gesten (Husum Amt) strækker sig fra Nordvest til Sydøst den store Südermarsch, der let kan sættes under Vand, saa at man kun kan passere den ved Endepunkterne Husum og Svabsted. Disse Adgange var spærrede henholdsvis af Husum Skanse og Svabsted eller Ramsted Skanse, der var forbundne med en 24 Fod bred Kommunikationsgrav, som fra Svabsted Skansen var forlænget til Ejderen. Paa denne Maade havde man Baadforbindelse lige fra Husum til Frederikstad, fra Heveren til Ejderen, paa en Strækning af ca. $1^1/_2$ Mil.

Svabsted Skanse laa et Par Tusinde Alen Vest for Landsbyen Ramsted, tværs over det Dige, der skiller Südermarsch's sydlige Del, den saakaldte Svabsted Vesterkog fra Kogen Herrenhallig. Det var et ret betydeligt, uregelmæssigt Værk, hvis Linier var

brudte saaledes, at man saa vel i østlig som i vestlig Retning kunde bestryge begge Sider af Diget samt de 2 Kommunikationsgrave. Værket var omgivet af en palisaderet Bærme og en vaad Grav.

Husum Skanse endelig laa ca. 1000 Alen Sydvest for Byen Husum, paa det saakaldte Finkenteich, som, efter paa det første Stykke at have fulgt Husum Aas sydlige Bred, bøjer mod Syd, tæt Vest for det Sted, hvor Skansen laa.[1]) Naar Vejene gennem Südermarsch var gjorte ufarbare,[2]) var Diget den eneste Vej fra Husum til Ejdersted. Værket var bygget tværs over Diget; Nord for dette laa en palisaderet Tenaille med Reduit, paa selve Diget til begge Sider var der anlagt smaa Afsnit, og Syd for Diget, med Struben lukket af dette, laa en ret betydelig femsidet Redute med bastioneret og palisaderet Faussebraie. Hele Skansen var omgiven med en forholdsvis bred vaad Grav, der mod Sydøst stod i Forbindelse med Kommunikationsgraven og mod Vest med en lille Vejle, der havde Afløb til Husum Aa. Fra Skansen havde man bl. a. Skud mod Husum Havn, der var en Udvidelse af Aaen, og mod den Vej, som, lodret paa Finkenteich, gaar fra Husum til Landsbyen Rödemis.

Til Montering af Skanserne var der anvendt ca. 25 Kanoner, for Størstedelen af ringe Kaliber.

Som Reduit for hele Systemet tjente endelig Fæstningen Tønning ved Ejderens Udløb i Nordsøen eller rettere i Ejderstrømmen, der paa en Strækning af henved 4 Mil løber mellem Grunde og Plader, inden den naar det aabne Hav.

Allerede 1580—83 opførtes i Tønning et befæstet Slot, men først 1644 blev selve Byen befæstet. Den blev omgiven af en Vold med 11 Bastioner, vaad Grav og 3 Porte: i Øst, Nord og Vest, med tilhørende Broer. Af Udenværker fandtes kun de til først- og sidstnævnte Port hørende Raveliner. Foran Graven laa et Glacis med dækket Vej.[3])

I Aaret 1675 maatte Hertug Christian Albrecht overgive Fæstningen til sin Svoger, Kong Christian V, der lod den sløjfe, men da Hertugen 14 Aar senere fik sine Lande tilbage, lod han Fæstningen genopføre, og 1692 var Arbejdet fuldført. Den nye Fæstning lignede i Hovedtrækkene den gamle; dog var der taget Hensyn

---

[1]) Diget er nu tildels Sødige, men adskilte den Gang Südermarsch fra Padelak Kog, som for Størstedelen gik under 1717.

[2]) Ifølge Ahlefeldts Rapport var disse Veje i Efteraaret 1699 »aufgehoben«.

[3]) Jvf. Joh. Meiers Plan af 1651 i C. Danckwerth: Landesbeschreibung.

til Krigsbygningskunstens Fremskridt i den sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede. Bastionerne fik et Vaubansk Præg, dog var Gravene paa Grund af Naturforholdene selvfølgelig vaade. Bastionernes Antal blev reduceret til 9, hvis Navne, naar man begyndte fra det sydøstlige Hjørne og gaar mod Nord, var følgende: Ditmarsken, Christian Albrecht, Friderica Amalia, Frederik, Christian August, Sophia Amalia, Ejdersted, Sophia Elisabeth og August Frederik, den sidste umiddelbart Vest for Havneindløbet (Sydporten). Vest-, Nord- og Østporten forsynedes med Raveliner (Ahlefeldt, Slesvig og Grothusen), og paa Vestfronten anbragtes endnu en saadan (Gottorp). Foran den dækkede Vej lagdes en smal Forgrav, og Adgangen ad Digerne vanskeliggjordes ved Batterianlæg.[1]) Fæstningen havde enkelte bombesikre Rum, men disse var egentlig kun beregnede til at optage Ammunition og kunde ikke rumme Besætningen. Byens spredte Bebyggelse forringede imidlertid Faren ved et Bombardement. Bestykningen bestod i Aaret 1699 af 103 Kanoner og 15 Morterer.[2]) Tønning maa betegnes som en stærk Fæstning, og dens sumpede Omegn vilde i høj Grad besværliggøre Belejringsarbejderne. Til Byen hørte en Havn, der kunde optage Fregatter og lignende Smaaskibe.

Saaledes saa altsaa det gottorpske Befæstningssystem ud ved Begyndelsen af Aaret 1700. Hertug Frederik IV havde, da han i 1698 begyndte at sysle med Planer om Genopførelsen af de af Christian V Aaret forud demolerede Skanser, tænkt paa at gøre Frederiksstad til Hovedfæstning i Stedet for Tønning, dels fordi Byen laa mindre afsides, dels fordi han troede, at den bedre kunde dække Ejdersted, og at hele Forsvarssystemet derved vilde blive simplere. Maaske har den svenske Generalmajor Johan Gabriel Banér, der i Slutningen af Aaret 1697 havde overtaget Befalingen over de gottorpske Tropper, indgivet ham denne Tanke. Den bekendte svenske Generalkvartermester Carl Magnus Stuart, som Carl XII sendte over til Hertugen for at staa ham bi med sine Raad, tog imidlertid bestemt Afstand fra den. I en Betænkning af 1ste Oktober 1698 erklærer han de anførte Grunde for uholdbare: Frederiksstad er ikke den eneste Adgang til Ejdersted, og af Hensyn

---

[1]) Se Planer over Tønning i Ingeniørkorpsets og Generalstabens Arkiver.

[2]) Schlesw.-holst. Acten T. II, 1, 1. (Oldenborg). Af Kanonerne var henad Halvdelen fra 8—24 Pd.s Kaliber. Af Morterene var de fleste af 60—80 Pd.s Kaliber. Jfr. A. XX, 1378. (Slesvig).

til Sluserne maa der alligevel ligge et Værk ved Tønning. Til Gunst for at bibeholde den oprindelige Hovedfæstning anfører han en Mængde Grunde, af hvilke som de vigtigste skal nævnes, at den ligger ved Havet, at den, dækket af de to »Linier«, har bedre Tid til at sætte sig i Forsvarsstand, og endelig som det afgørende Moment, at Tønning er fuldført, medens den paatænkte nye Hovedfæstning ikke engang er paabegyndt, hvorfor man kan anvende Tid og Penge bedre end til at sløjfe Tønnings Volde og befæste Frederiksstad.[1]) Stuart indgav derhos en Række Forslag, dels til Forbedring af Tønnings Værker, dels til »Linierne«s Indrettelse.

Det er utvivlsomt Stuarts Forslag, man har benyttet som Grundlag, da man 1699 tog fat paa Arbejdet. Dette udførtes dels af tilkommanderede Soldater, saa vel hertugelige som svenske, dels af udskrevne Bønder, »Ausschuss«. Arbejdet standsedes allerede sidst i Oktober eller i Begyndelsen af November; dette skete vistnok af politiske Grunde,[2]) men Rygtet vilde vide, at den sande Aarsag var, at Banér var misfornøjet med Arbejdets Plan og truede med at tage sin Afsked.[3]) Muligvis staar denne Misstemning i Forbindelse med, at Spørgsmaalet om Frederiksstad atter blev sat paa Dagsordenen. I December 1699 afæskede Banér de højere Officerer en Erklæring om, hvor vidt det, naar Ejderen var tilfrossen, overhovedet kunde lade sig gøre at forsvare dette Punkt. Efter at have undersøgt Forholdene paa Stedet erklærede Flertallet, at et Forsvar under saadanne Forhold vilde medføre, at Besætningen til ingen Nytte blev opofret. Kun Oberstløjtnant Otto Reventlow og Major Zacharias Wolff, hvis Stemmer ganske vist betød nok saa meget som Majoritetens, holdt paa, at man alligevel burde vove 2—300 Mand og 7—8 Kanoner paa at forsøge et Forsvar.[4])

I en senere Erklæring af 1ste Marts 1700 udtalte Wolff sig efter Banérs Befaling udførligere om Frederiksstads Befæstning. Idet han i det væsentlige støtter sig til de samme Grunde som Stuart, til hvis Erklæring han henholder sig, forkaster han Tanken om at gøre Frederiksstad til en Hovedfæstning eller blot til en Fæstning af

---

[1]) Stuarts Betænkning blandt Rechtsgutachten etc., I. (Oldenborg).
[2]) Jfr. S. 47 f.
[3]) Fuchs til Lente 8de November 1699; Sekretær Thomsen til Kongen s. D.
[4]) Schlesw.-holst. Acten T. II, 1 Nr. 4 (Oldenborg); jfr. Relationer fra Thomsen af 10de og 31te Januar 1700.

2den Rang. Han raader til at blive staaende ved, hvad der allerede er gjort for at udnytte de naturlige Forsvarsbetingelser, som Byen i Følge sin Beliggenhed frembyder. Dog indrømmer han, at Byens Omkreds er noget for udstrakt til at kunne forsvares af et Par hundrede Mand, og foreslaar derfor, at der, hvis Tiden tillader det, anlægges en temmelig stor ottekantet Redute ved Barkmøllen, hvor der jo alt fandtes en lille Skanse.[1])

Dette Anlæg, der skulde koste 7000 Rdlr., kan ikke være bleven udført inden Fjendtlighedernes Udbrud i Begyndelsen af April. Snarere har dette været Tilfældet med en Del af de Arbejder, vistnok især Palisaderinger, som Wolff samtidig foreslog udførte ved Husum og Svabsted Skanser, hvor der skulde anvendes henholdsvis 1200 og 1000 Rdl. til Forstærkningsarbejder og 2800 og 500 Rdlr. til Anlæg af Barakker m. m. Desuden blev det bestemt at anvende nogle Hundrede Rdlr. paa »die kleinen Werke, so zu Holm angefangen«. Medens Husum—Svabsted-Linien nemlig var beregnet paa at yde kraftigere Modstand, var Værkerne i Stapelholm-Linien meget svage, kun skikkede til at holde fjendtlige Strejfpartier borte fra Landskabet, som man saa længe som muligt ønskede at benytte til Indkvartering. Under et alvorligt Angreb skulde denne Linie, ved at gøre Modstand i nogle Dage, sikre Tønnings Proviantering og hele Ejdersteds Forsyning med Brændsel, der i Hovedsagen bestod af Tørv fra de store Moser i og omkring Stapelholm.

Af Befæstningsanlæg besad Hertugen endnu kun Gottorp Slot, hvis Værker dog var forældede og meget svage, da Punktet var uden strategisk Betydning og navnlig ikke kunde sikre Forbindelsen med Østersøen. For at bøde herpaa og neutralisere den danske Fæstning Frederiksort, der beherskede Indløbet til Kielerfjord, var der en Plan oppe om at anlægge et Værk ved Herregaarden Ø, der ligger paa et Næs ved Nordsiden af Sliens Munding.[2]) Planen blev dog aldrig realiseret.

Foruden paa Gottorp Slot havde Hertugen ogsaa en ringe Garnison paa Helgoland, men i øvrigt havde han allerede i Efteraaret 1699 bag »Linierne« koncentreret hele den væbnede Magt, hvorover han raadede, saa vel hans egne Tropper som de svenske Afdelinger, der var overladte ham. Korpsets etatsmæssige Styrke var følgende:

---

[1]) Rechtsgutachten etc. I (Oldenborg).

[2]) Thomsens Relationer 15de November 1699, 17de Januar 1700.

Fodfolk.

Hertugens Livregiment.

1ste Bataillon,	1 Grenader-, 4 Musketerkomp., Oberstløjtnant v. d. Meden	850 Hoveder.	
2den —	1 Grenader-, 4 Musketerkomp., Oberstløjtnant Bergholtz		

Hertugindens Livbataillon (svensk)

5 Musketerkompagnier, Oberst Mardefelt	540	—

Prins Christian Augusts Regiment.

1 Grenader-, 7 Musketerkomp., Oberstlt. Reventlow	690	—

Oberst Bautzens Regiment.

8 Musketerkompagnier, Oberst Bautzen	720	—

Generalløjtnant Liewens Regiment (svensk).

12 Kompagnier, Oberstløjtnant Hempel	1200	—

Generalløjtn. Vellingks Regiment (svensk).

1 Bataillon, 6 Kompagnier......................	600	—
	4600 Hoveder.	

Rytteri.

Drabanterne, Major Behr	85	—

Dragon-Garden.

6 Kompagnier, Oberst Grev v. Dernath	300	—
	385 Hoveder.	

Artilleri.

1 Kompagni under Kaptajn Brandt	50	—

Hele Styrken skulde altsaa være omtrent 5000 Mand, men har næppe været komplet.

Overkommandoen var, som ovenfor omtalt, betroet den svenske Generalmajor Baron Banér. De ledende Ingeniørofficerer, Majorerne Wolff og Pritzel, havde ligesom Artilleriets Chef, Kaptajn Brandt, længe staaet i gottorpsk Tjeneste; derimod var en Del af de yngre Artilleriofficerer tilkommanderede fra Stade. Forplejningsvæsenet ledede af Krigskommissær Tych.

Af Altona-Forligets Garanter, Gottorps Venner, havde i Løbet af Vinteren kun Sverig foretaget Krigsforberedelser af nogen Betydning. Efter at denne Magt i Sommeren 1699 havde overladt Hertugen af Gottorp endnu $1^1/_2$ af sine i Nordtyskland garnisonerende hvervede Infanteriregimenter, blev der i Oktober samme Aar sendt 4 inddelte svenske Fodfolksregimenter til Pommern,[1]) hvorhos der blev gjort Skridt til Komplettering af de i de tyske Provinser staaende Regimenter og til Oprettelsen af et nyt hvervet Dragonregiment under Oberst E. D. v. Krasssow.[2]) I November blev der endvidere truffet Bestemmelse om Sammensætning m. m. af det Korps, hvormed Sverig i paakommende Tilfælde vilde komme Hertugen til Hjælp. Det skulde bestaa af de 2 tyske hvervede Rytterregimenter, de 4 sidst ankomne svenske Fodfolksregimenter, 1 hvervet pommersk Fodfolksregiment samt det fornødne Artilleri m. m., alt under Kommando af Generalguvernøren i Bremen, General Baron Nils Gyllenstierna. I Januar 1700 begyndte Korpsets Koncentration i og omkring Wismar, og ved Udgangen af Marts var det rede til med kort Varsel at rykke i Marken. Ogsaa i selve Sverig var der gjort Skridt til at forberede en yderligere Mobilisering. Allerede 6te December fik alle Cheferne Ordre til at holde deres Regimenter rede til Opbrud, og 12te Januar fik Guvernøren i Skaane, Generalløjtnant C. G. Rehnsköld, Bevilling til at hverve et »Livregiment Dragoner« paa 600 Heste. Det skulde bestaa af »indfødte Svenske», men det blev dog siden (9de April) tilladt at antage et begrænset Antal Skaaninger. En lignende Tilladelse var kort forinden (13de Februar) given til Chefen for det hvervede Garnisonsregiment i Malmø, Oberst Axel Faltzburg.[3]) Man ansaa altsaa nu, 40 Aar efter Løsrivelsen fra Danmark, Skaaningerne for at være tilstrækkelig gode Svenske til, at man turde anvende dem i en Krig mod det gamle Moderland. Det var jo nemlig Danmark, de svenske Rustninger gjaldt. Carl XII tørstede efter Krigerhæder, men hans udprægede Retfærdighedsfølelse forbød ham at begynde en Krig uden en, i det mindste i hans egne Øjne, gyldig Grund. Det var hans Haab, at Danmarks Forhold til hans Svoger og kæreste Ven, Hertug Frederik IV,

---

[1]) Generalguv. Mellin til Kgl. Maj. 26de September, 28de Oktober 1699. (Pommerania. Sv. Rigsark.).

[2]) Fältkapitalbok uthi Tyskld. (Sv. Krigsark.); Riksregistratur (Sv. Rigsark.).

[3]) Riksregistratur.

skulde give ham den ønskede Anledning, og han holdt sig rede til at gribe den.

De lyneborgske Hertuger var langt mindre ivrige end Sverig for en Krig. I Løbet af Vinteren arbejdede de kun saa smaat paa at bringe deres efter Freden i Rijswijk stærkt reducerede Regimenter paa Krigsstyrke og foretog enkelte Omdislokationer for at lette en eventuel Mobilisering.

Sømagterne havde i Marts Maaned endnu ikke samlet nogen Flaade eller sammendraget noget Troppekorps.

III. De danske Troppers Indrykning i de hertugelige Amter.

I Overensstemmelse med, hvad han havde antydet i sit Instrux-Forslag,[1]) havde Hertugen af Württemberg allerede i December 1699 truffet Forberedelser til Angrebet paa Skanserne ved »i al Stilhed« at transportere Artilleri- og andet Belejringsmateriel fra Glückstadt til Rendsborg. Det var oprindelig paatænkt at leje Forspand hertil, og Etatsraad Meier havde i den Anledning forhandlet med Vognmandslavene i Itzehoe, Neumünster og Hamborg, men da Prisen blev skruet op til 2—3 Rdlr. om Dagen for hvert Par Heste, foretrak man at tilvejebringe det nødvendige Antal, 100 Par Heste og 6 firspændige Marskvogne, ved Udskrivning i Kremper Marsk. Samtidig blev der truffet Forberedelser til Tilvejebringelse og Fordeling af de Forspand og Vogne, som man mente at faa Brug for under eventuelle Operationer, i alt 350 Heste og 582 bespændte Vogne.[2])

Hele Januar og en Del af Februar gik dog hen, uden at der blev foretaget noget, vistnok paa Grund af ugunstigt Vejr. Om Vinteren kunde Skanserne paa Grund af deres Beliggenhed i Marsker og Moser kun angribes i Frostvejr. Den 13de Februar blev der endelig givet Hertugen Ordre til at benytte den nu indtraadte Frost til at føre sit Belejringsartilleri saa langt frem, som Sikkerheden tillod det[3]), og dette stemte godt med, hvad Hertugen selv

[1]) Se S. 257.
[2]) Memorialier fra Württemberg og Meier af 25de Novbr. og 6te Decbr. 1699.
[3]) Gehejmeprotokollen.

attraaede. Inden han havde modtaget Ordren, havde han nemlig selv skrevet til København og udbedt sig Bemyndigelse til at begynde Angrebet. Uheldigvis indtraadte der Tøvejr, faa Dage efter at Hertugens Brev var afgaaet, og den 17de Februar skrev han til Lente, at Angrebet maatte opsættes til den tørre Aarstid; Mellemtiden burde benyttes til at skaffe Rekrutter og til at fortsætte Underhandlingerne »pour avoir plus d'acteurs«.[1]) I førstnævnte Henseende toges hans Raad til Følge, idet Kongen udstedte Befalingen af 6te Marts[2]) om Forstærkning af de bestaaende Fodfolkskompagnier og om Oprettelsen af nye.

Det var imidlertid Kongens Vilje, at der skulde en Ende paa Uvirksomheden, og da det var umuligt at angribe Skanserne, fik Württemberg Ordre til at træffe de nødvendige Forberedelser til paa nærmere Befaling at besætte »de 4 Amter«, det vil sige de gottorpske Amter Tremsbüttel, Steinhorst, Trittau og Reinbek, der skilte den kongelige Del af Holsten fra Lauenborg. Overfor Garanterne for Altona-Forliget skulde dette Skridt undskyldes med, at det var det mindste, Danmark kunde gøre, for at dække sine Grænser mod et Indfald fra de svenske Besiddelser i Nordtyskland. Det skulde »til en Begyndelse kontesteres«, at de fyrstelige Undersaatter vilde faa Godtgørelse for alt, hvad de ydede de kongelige Tropper. Samtidig skulde der holdes vaagent Øje med den fyrstelige Besætning i Ejdersted og sendes de nødvendige Tropper til Gottorp-, Husum- og Bredsted Amter for at dække Ryggen mod »Excursioner« fra denne Side. Gottorp Slot maatte dog foreløbig ikke besættes.[3])

Den 6te Marts modtog Kongen Meddelelse om Sachsernes Indfald i Lifland, og samme Dag udgik der Ordre til Hertugen af Württemberg om at rykke ind i de gottorpske Amter. Det blev eftertrykkeligt paalagt de Tropper, der forlagdes dertil, at holde god Orden, behandle Befolkningen læmpelig og omgaas sparsommelig med Proviant og Furage. Hertugen af Württemberg mente dog, at det var for tidligt at foretage dette Skridt, som Lyneborgerne i Egenskab af Naboer sikkert vilde betragte med megen Skinsyge; han bad Kongen om at maatte vente med at besætte »de 4 Amter«,

---

[1]) Württemberg til Lente 14de og 17de Februar 1700.
[2]) Se S. 251 ff. Det erindres, at den 1ste Marts 1700 fulgte umiddelbart paa den 18de Februar, jfr. S. 10.
[3]) Gehejmeprotokollen: Ordre af 1ste Marts.

indtil Skanserne var tagne, men som Svar fik han en den 15de Marts udstedt peremptorisk Ordre til »fordersamst« at iværksætte Besættelsen.[1]) »Grundene dertil kender jeg ikke«, skriver Lente Dagen efter til Hertugen »men de maa være vægtige«. Det synes, som om Kongen har tænkt, at Lyneborgerne ikke vilde betragte Besættelsen af Grændsedistrikterne som et Fredsbrud, og at den derfor ikke vilde komme til at gribe forstyrrende ind i de Neutralitetsforhandlinger, som han paa dette Tidspunkt gennem Grev Frederik Ahlefeldt førte med Kabinettet i Celle. Hertugen af Württemberg saa med god Grund mere skeptisk paa Forholdet. Han klagede bittert over, at man kun gjorde Sagerne halvt og gav Gottorperne for lang Tid til at befæste deres Stillinger. »Skade, at vi ikke har benyttet det gode Vejr til at trække Tornen ud af Foden!« skriver han til Lente.[2])

Efter den sidst modtagne kategoriske Ordre havde Hertugen ikke længer noget Valg, og den 21de Marts lod han de 4 Amter besætte. Styrken, der anvendtes hertil, bestod af 5 Rytterregimenter, de 2 Dragonregimenter og 4—5 Bataillоner med nogle faa Kanoner, alt under Kommando af Prins Carl Rudolf af Württemberg og Generalmajor Johan Rantzau. Hertugen fulgte foreløbig selv med og tog Kvarter i Reinbek. For at holde de gottorpske Tropper i Ejdersted og Stapelholm indespærrede afsendtes samtidig 3—4 Batailloner (21 Kompagnier) under Brigadér Haxthausen til Nord-Ditmarsken, der tilhørte Hertugen af Gottorp, og Fodgarden til Bredsted. Endvidere sendtes 5 Batailloner af Prins Christians, Prins Georgs og Fynske Regiment samt 2 Rytterregimenter, 2det og 4de Jyske, alt under Befaling af Generalmajor Cormaillon, til Slesvig. Her flød det første Blod. Ved Slagbommen udenfor Friedrichsberg, Slesvigs sydlige Forstad, stødte den danske Fordækning, der førtes af Oberst Palle Krag, Chef for Prins Christians Regiment, den 22de Marts paa en Vagt, bestaaende af en Sergent med 7—8 Mand. Om det første Skud løsnedes fra kongelig eller fyrstelig Side, kan næppe afgøres, da Kilderne er uenige; men den gottorpske Sergent faldt med en af sine Folk, 2 saaredes, Resten flygtede til Gottorp, som kun havde

[1]) Geh. Prot. Jfr. Brev af 26de Marts 1700 fra Fr. Ahlefeldt til Conrad Reventlow. (Danske Kongers Hist. Nr. 216.)

[2]) Württemberg til Lente 17de og 20de Marts; Samme til Kongen 24de Marts 1700.

en Besætning paa 60 Md., og som foreløbig ikke maatte foruroliges.[1]) De gottorpske Amter blev besatte, og overalt blev der opslaaet et kongeligt Patent om Udskrivning af Kontribution.[2]) Cormaillon synes at have holdt god Orden.[3])

Disse halve Forholdsregler gjorde ikke nogen Nytte, men bidrog kun til at ophidse og advare Fjenden. Den danske Hærs Indrykning i de »4 Amter« og i de gottorpske Dele af Ditmarsken og Slesvig vakte en pinlig Opsigt hos Hertugen af Gottorps Allierede. Lyneborgerne erklærede, at de, som Garanter for Altona-Forliget, maatte gribe ind, og Frederik Ahlefeldt, der nu maatte afbryde Neutralitetsforhandlingerne med Hertugen af Celle, sendte Hertugen af Württemberg Meddelelse om, at hans Mission var strandet. Denne, som stedse havde holdt paa, at der maatte handles hurtigt, skrev den 24de Marts til Kongen og bad ham indtrængende om Tilladelse til at rykke mod Skanserne. Den Styrke, han havde staaende ved den lauenborgske Grænse, var ikke tilstrækkelig til at tilbagevise et svensk-lyneborgsk Angreb, og de Tropper, der var sendte til Slesvig, stod indtil 8 Dagsmarcher fjærnede fra Grænsekorpset; trak man dem til sig, kunde Gottorperne med 3—4000 Mand falde den danske Hær i Ryggen. Den 29de Marts gentog han i endnu stærkere Udtryk sin Forestilling, men netop den Dag havde Kongen afsendt sin Generaladjutant, Oberst de la Pottrie, med Ordre til ham om under nødvendigt Hensyn til Grænsens Dækning at angribe, indtage og sløjfe Skanserne. Ogsaa Gottorp Slot skulde besættes, men der skulde tages alle mulige Hensyn til Hertugens Familie og Privatejendom; alle Møbler og Effekter skulde forsegles, og Plyndring behandles som Røveri. I en supplerende Ordre af 3dje April udtalte Kongen, at det var hans Hensigt ogsaa at tage Tønning, hvorfor der ikke maatte kapituleres med Skansernes Besætning om fri Afmarche dertil. Kun Officererne maatte der tilbydes en ærlig Kapitulation, hvorimod Mandskabet skulde tages i dansk Tjeneste eller behandles som Krigsfanger; dette sidste gjaldt alle indfødte Svenske. Hertugen fik i øvrigt efter Omstæn-

---

[1]) Sekretær Thomsen til Kongen 24de Marts 1700; Amthor; Albrecht: Gesch. d. innerlichen Krieges in Holstein (Altona 1800); Kürzlich abgefassetes Tage Register (se nedf. S. 278, Note 1.); Statsark. i Slesvig A. XX. Nr. 904 og A. VII Nr. 166; Nordberg: Leben Carls d. Zwölften I, 161.

[2]) Approberet 13de Marts. Aftrykt hos Nordberg I, 161.

[3]) Württemberg til Lente 30te Marts; Thomsen til Kongen 31te Marts.

dighederne Handlefrihed, men Kongen vilde ved Expresser stadig holdes underrettet om Begivenhedernes Gang.

Vejrforholdene var efter Aarstiden overordentlig gunstige. En vedholdende Østenvind havde gjort Vejene saa tørre som ellers midt om Sommeren, saa at man i Marskerne og Udendigslandene over alt kunde komme frem med store Læs.[1])

Angrebet skulde understøttes af Søekvipagen i Glückstadt, hvis Chef, Admiral Matthias Paulsen, i Januar havde faaet Ordre til at underlægge sig Hertugen af Württemberg. Han fik nu Befaling til at lægge 3 Fregatter og 4 Jagter ud paa Strømmen ved Elbens og Ejderens Mundinger for at afskære Tønning Tilførslen fra Søsiden. I Følge en kongelig Ordre af 30te Marts skulde han desuden træffe Forberedelse til et Par Foretagender af en decideret offensiv Karakter, nemlig til et Forsøg paa med Fregatterne »Dragonen« og »Hummeren« at opsnappe et svensk Krigsskib, der laa ved Tønning, og til en Expedition mod Helgoland.[2]) Disse Foretagender blev dog ikke til noget. Paulsen afgik i April til Hovedflaaden, hvornæst Kaptajn Frederik Helt overtog Kommandoen over den glückstadtske Søekvipage.

[1]) Amthor.
[2]) Gehejmeprokol.

IV. De gottorpske Skansers Erobring og Tønnings Belejring.[1])

For at have Ryggen fri under Angrebet paa de gottorpske Befæstninger maatte Hertugen af Württemberg efterlade en temmelig betydelig Styrke som Observationstropper ved Sydgrænsen og som Garnisoner i de holstenske Fæstninger.

Grænsekorpset under Generalmajorerne Prins Carl Rudolf af Württemberg og Johan Rantzau bestod af følgende Styrke, i Hovedsagen den samme, som kort forinden havde besat »de 4 Amter.«

---

[1]) Foruden de officielle Aktstykker, der har dannet det almindelige Grundlag for Arbejdet, foreligger der særlig for dette Afsnit en Del Førstehaandskilder, saavel fra dansk som fra gottorpsk Side, nemlig: 1) En Relation fra Generalmajor A. Fuchs, i Original dog kun for Dagene 15de—20de April (Danske Kongers Hist., Nr. 216), men i Afskrift for 6te—9de April og 21de April til 2den Juni (Scheels Papirer). 2) Extract aus einem alten Journal so der Adjutant Simon Johann Otto von Ihr Durchl. Printz Christian Augusts Regiment Anno 1700 währender Belagerung der Husumer Schantze und der Bombardirung von Tönningen gehalten (7de April—10de Maj, Arkivet i Oldenborg). — 3) Journal Tönningscher Bombardirung Anno 1700 (21de April—3dje Juni. Formentlig forfattet af en Overauditør. Trykt i Neues Staatsbürg. Magasin VIII, S. 259 ff. Originalen i Ark. i Oldenborg.) — 4) Copia Journals dessen wass bey der Bombardirung Tönningen und der bald darauf erfolgten Attaque von Tage zu Tage vorgegangen, Anno 1700 (Scheels Papirer). De to sidstnævnte, der nedenfor vil blive citerede henholdsvis som »Oldenborgske Journal« og »Scheels Journal«, er ligesom Ottos førte i Fæstningen; alle tre gør et i det hele paalideligt Indtryk.

Endvidere maa nævnes: 5) Kürzlich abgefassetes Tage-Register über die Feldzüge der Königl. Dänischen Armee und Truppen im Schleswig-Hol-

Rytteri.

Livregimentet	Oberst	Grev C. D. Reventlow.[1])
Bernstorffs Regiment	—	E. D. Bernstorff.[2])
3dje Jyske —	—	D. Brockdorf.
5te — —	—	A. E. Prehn.
2det Fynske —	—	F. Ahlefeldt.

Dragoner,

Livregimentet	Brigadér U. F. V. Løvendal
Holstenske Regiment	Oberst C. Labatt.

Fodfolk.

Prins Carls Regiment,	2	Batailloner	og 1	Grenaderkomp.,	Brigadér C. Bielke.
Sjællandske —	1	—	og 1	—	Oberst G. C. Puttkamer.
Jyske —	1	—			Oberstløjtn. Thomas Weinygel.

Artilleri.

21 Mand.[3])

Garnisonerne havde følgende Sammensætning:

Rendsborg. Kommandant ad interim: Oberst H. D. Schorr af Jyske Regiment.

4 Komp. af Jyske Regiment.
2 — af Prins Carls —
Artilleri: 21 Mand.

---

steinischen vom 20de Martii im Jahre 1700 (gaar indtil 26de Juli. Trykt. St. kgl. Bibl.) og — 6) Friherre Johan Gabriel Banérs lefverne (trykt i C. C. Giörwells Nya svenska Biblioteket, I. 1. Stockh. 1762.) Biografien er forfattet paa Grundlag af General Banérs egenhændige Journal. »Tage-Register« er en i Dagbogsform holdt Fremstilling af Felttoget, der synes at være inspireret af den danske Regering; den er ikke altid paalidelig.

Endelig giver en Del af de S. 264 omtalte Planer over Fæstningsværkerne Oplysninger om Angrebet og Forsvaret.

[1]) Da Reventlow jævnlig var fraværende i diplomatiske Sendelser, førtes Regimentet i hans Sted af Oberstløjtnant M. D. Zepelin.

[2]) I Bernstorffs Sygdomsforfald førtes Regimentet af den ved »Generalstaben« opførte Oberst de Saignol.

[3]) Grænsekorpsets Styrke og Sammensætning fremgaar af Proviantforvalternes Regnskaber og af »Feld- u. Reserve-Artillerie Rechnung«.

Frederiksort. Vicekommandant: Oberstløjtnant J. S. Fuchs.
2 Komp. af Prins Carls Regiment.
2 — af Jyske —
Artilleri: 7 Mand.[1])

Glückstadt. Kommandant: Brigadér H. Passau.
6 Komp. af Dronningens Livregiment.
2 — af Prins Carls Regiment.
Artilleri: 12 Mand.

Hitler Skanse. Kommandant: Major T. Haliborton.
1 Frikompagni.
Artilleri: 3 Mand.

Steinburg Skanse. Kommandant: Major F. Redegelt.
30 Mand kommanderede fra Glückstadt.[2])

Foruden denne Styrke synes det, at 1ste Fynske Rytterregiment, Oberst Schack Brockdorff, er bleven efterladt i Holsten.[3])

Den Styrke, som havdes til Raadighed til Angrebet paa Befæstningerne i Slesvig, bestod af følgende Tropper:

Rytteri.

1ste Jyske Rytterregiment, Oberst F. Leegaard.
2det — — — A. M. Uterwick.
4de — — — Jørgen Rantzau.

Fodfolk.

Garden til Fods,	3 Bataillоner,	2 Grenaderkomp.,	Brigadér H.C.Schønfeld.
Dronningens Livregiment,	2 —	2 —	Brigadér J. D. Haxthausen.
Prins Christians Regt.,	1 —	1 —	Oberst Palle Krag.
Prins Georgs —	3 —	1 —	C. U. Roepsdorff.

---

[1]) Fra 15de April forlagdes de jyske Kompagnier til Rendsborg, der afgav Kompagnierne af Prins Carl til Frederiksort.

[2]) Besætningernes Sammensætning fremgaar af Regnskaberne.

[3]) Regimentets Anvendelse i April og Maj fremgaar ikke af de benyttede Kilder. I Følge Proviantforv. L. Jessens Regnskab har det den 25de Marts forladt sine Kvarterer i Uetersen. Af Regimentets Regnskab ses det, at det i Maj har modtaget Rekrutter i Holsten, hvor det ogsaa i Juni og Juli deltog i Felttoget, og at det under hele Krigen ikke har haft Faldne.

Jyske	Regt.,	1 Bat.,	1 Grenaderkomp.,	Oberst	H. F. Boyneburg,
Fynske	—	2 —	1 —	—	H. H. Erffa.
Schacks	—	1 —	1 —	Oberstløjtn.	V. Eickstedt.

Artilleri.

5	Kompagnier af Holstenske Artilleri,	Generalmajor	A. Harboe.
1	— af Danske —	Kaptajn	E. Grolau.

Ingeniører.

Holstenske Fortifikationsetat, Generalmajor J. Scholten.

Den 2den April om Aftenen forlod Hertugen af Württemberg Reinbek og rejste over Glückstadt til Rendsborg for at foretage det Angreb paa de gottorpske Stillinger, der efter hans Mening var udsat alt for længe, og som nu ikke paa nogen Maade turde opsættes. Det var hans Hensigt at angribe Ejdersted- og Stapelholm-Linierne paa én Gang og at begynde med en Fremrykning mod Stillingernes venstre Fløje, hvorved han opnaaede at have Ryggen fri, hvis Garanterne faldt ind i Holsten. Broerne ved Treja og Hollingsted havde han ladet istandsætte, Gottorp Slot vilde han foreløbig lade ligge, da »det vilde vække for meget Skraal«, hvis han begyndte med at angribe dette Punkt, som ogsaa var uden al Betydning i militær Henseende.[1])

Hertugen inddelte Styrken i 2 Kolonner, af hvilke den første under hans egen Kommando skulde angribe Husum. Den bestod af følgende Tropper:

2det Jyske Rytterregiment.

Brigadér Schønfelds Brigade { Garden til Fods,
Prins Christians Bataillon,
Prins Georgs Regiment.

Desuden medførte Overgeneralens Kolonne et ret betydeligt Artilleri. Dettes Styrke kan ikke nøjagtig opgives, men det

[1]) Württemberg til Lente 2den og 6te April (Scheelske Afskr. i Generalstaben).

bestod mindst af 12 sværere Kanoner og 8 Morterer.[1]) Med Hertugen fulgte foruden hans Generaladjutanter, F. V. v. Schmettau og Frands Rantzau, samt hans Generaladjutantløjtnant, G. H. Brügmann, tillige Generalmajorerne Cormaillon og Scholten. Saa vel disse som de øvrige Generalmajorer var hver normeret med en Generaladjutantløjtnant.[2])

Den anden Kolonne, der førtes af Generalmajor A. Fuchs, bestod af følgende Tropper:

1ste Jyske Rytterregiment.
4de — —

Brigadér Haxthausens Brigade	Dronningens Livregiment, Jyske Regiment, Fynske — Schacks Bataillon

Fuchs medførte en Del Artilleri af noget lettere Kaliber; han angiver selv, at han havde nogle 6 og 12 Pds. Kanoner samt nogle Morterer, men nævner ikke Antallet. Med Fuchs's Kolonne fulgte Generalmajor A. Harboe.

I alt talte Expeditionskorpset altsaa 8 Rytterregimenter, 13 Batailloner og 9 Grenaderkompagnier foruden Artilleristerne, hvis Antal kan anslaas til ca. 300 Mand. Den samlede Styrke bliver 11—12000 Mand, idet Kompagnierne gennemgaaende næppe talte mere end 100 Underofficerer, Menige og Officersknægte.[3])

[1]) Hert. af Württemberg til Hert. af Pløn 14de April (A. VII. Nr. 53 b, Statsark. i Slesvig, jfr. Rel. fra Borgmester og Raad i Husum 16de April 1700 A. X. Nr. 1299 ibidem).

[2]) R. Meier til Lente 9de August 1700. (Scheels Afskr.)

[3]) Der findes ingen samlet Ordre de bataille og ingen specificeret Oversigt over Kolonnernes Styrke og Sammensætning. I Hertugen af Württembergs ovenfor citerede Brev til Hertugen af Pløn, siges kun, at Fuchs havde 2 Rytterregt. og et Korps Fodfolk. Fuchs angiver i sin Relation, at Hertugens Kolonne talte 7 Bat., 4 Grenaderkomp. og 1 Regt. Rytt., medens hans egen bestod af 6 Bat., 5 Grenaderkomp. og 2 Regt. Rytt. I »Reserve u. Feldartil. Rechnung« omtales jævnlig Schønfelds. og Haxthausens Brigader med den i Texten anførte Sammensætning. Af et Brev af 14de April fra Hertugen til Kongen fremgaar det, at han da har detacheret 2det Jyske Rytterregt. til Ditmarsken, og dette har saaledes hørt til hans Kolonne. I samme Skrivelse omtaler Hertugen, at Garden og »Prins Georg« stod under hans specielle Befaling, og endelig fremgaar det af »Tage-Register«, at Prins Christians Bat. fulgte Hertugen.

Der mangler fyldestgørende Oplysninger om Forplejningstjenestens Ordning. For en Del er Korpset blevet forplejet fra Magasinet i Rendsborg[1]), for en Del ved Naturalydelser, udskrevne af de gottorpske Distrikter. Til Modtagelse af disse havde Etatsraad Meier beskikket 3 Kommissærer: Amtsforvalter Nissen, Sekretær Thomsen, hvis Funktioner hos den gottorpske Regering jo faldt bort ved Fjendtlighedernes Udbrud, og Hornung. I det mindste den sidste synes direkte at have haft med Troppernes Forplejning at gøre.[2])

Om Trainvæsenet er der allerede talt. Som Generalvognmester var ansat afskediget Ritmester Elias Døscher, som Stabens Vognmester nævnes Christian Sander, som Staldmester ved Artilleriet Bendix Gorries.[3])

I Glückstadt var der i Vinterens Løb forfærdiget en stor Del Belejringsmateriel, som den 4de April afgik sammen med Artilleriet.[4]) Med Expeditionskorpset fulgte næsten hele den holstenske Fortifikationsetat forstærket med en Del Ingeniører fra Kongeriget.

Den 6te April brød Generalmajor Fuchs med sit Korps op fra Rendsborg og marcherede til Gr. Reide, hvor han gik i Bivuak.[5]) Samme Dag forlod ogsaa Hertugen af Württemberg Rendsborg og begav sig til Treja, hvor hans Kolonne i Løbet af Dagen samledes. Fodgarden kom fra Flensborg, de øvrige Tropper fra Omegnen af Slesvig, som de i Slutningen af Marts havde besat.[6])

Den 7de April marcherede Fuchs til Bünge for derfra at naa Frederiksstad. Vejen var imidlertid fuldstændig behersket af Holmer Skanse, og dennes Kommandant, Løjtnant Heydebreck, besvarede Opfordringen til Overgivelse med den Erklæring,

[1]) Notater til L. Jessens Proviantregnskab fra Glückstadt.
[2]) Württemberg til Lente 30te Marts 1700; Besvarelser af Notater til Averhoffs Brødregnskab.
[3]) R. Meier til Lente 9de August 1700 (Scheels Afskr.)
[4]) Passau til Lente 12te Marts til 6te April 1700.
[5]) Fuchs's Relat.; jfr. Tage-Register.
[6]) Tage-Register; Relation fra Thomsen 7de April. Naar det i Fuchs's Relat. og Tage-Register hedder, at Hertugen den 6te April brød op fra Rendsborg med 7 Bat. m. m., da er dette ikke at tage bogstaveligt.

at han vilde forsvare sig til sidste Blodsdraabe. Fuchs besluttede da at foretage en omgaaende Bevægelse og angribe Skansens sydlige, endnu ikke fuldførte Front. Han efterlod en mindre Styrke i Bünge og marcherede med Resten samme Eftermiddag over Dørpsted og uden om Børmer Sø til Wolde c. $^1/_2$ Mil Syd for Bünge, hvor han bivuakerede om Natten. Marchen gennem Moradserne havde været yderst besværlig. Kolonnens Tømmermænd, der var sendte forud, havde maattet bygge Sumpbroer og nedrive adskillige Bygninger for at skaffe Materiale til at fylde de Huller, der spærrede Passagen.[1]) Den næste Morgen blev der taget fat paa Belejringsarbejderne. Der blev bundet Faskiner, og Artilleriet blev gjort rede. Kl. 4 om Eftermiddagen brød Oberstløjtnant Christian Brockdorff af Dronningens Livregiment op fra Bivuaken i Wolde med 400 Musketerer og 6 Regimentsstykker for at foretage Stormen. Midt imellem Bivuaken og Skansen blev Kanonerne opstillede paa begge Sider af Vejen, hver af dem afgav 2 Skud, medens Fjenden kun skød én Gang. Bønder fra Omegnen blev tvungne til at trille Faskiner hen til Skansens Grav, og Stormkolonnen fulgte efter, uden at blive beskudt. Besætningen nægtede nemlig at forsvare sig og tvang Kommandanten til at hejse den hvide Fane, hvis han ikke vilde udsætte sig for at blive kastet over Volden ned i Graven. Heydebreck lod da »slaa Chamade«, men hans Anmodning om at maatte kapitulere blev afslaaet; han maatte med sine 48 Mand overgive sig »paa Diskretion«.[2])

Den 9de April tidlig om Morgenen mødte en Del af Omegnens Bønder for efter Ordre at jævne Holmer-Skansen med Jorden. Fuchs marcherede med sin Hovedstyrke til Seeth c. $^3/_4$ Mil Øst for Frederiksstad, medens Oberstløjtnant Justus Vogt af Fynske Regiment med et Detachement ved Middagstid gik fra Wolde til Steinschleuse- og derfra til Sorger Skanse, der overgav sig uden Blodsudgydelse henholdsvis Kl. 4 og Kl. 7 om Eftermiddagen. Besætningerne, der bestod af 2 Underofficerer og 24 Mand i den første, 1 Underofficer og 15 Mand i den anden

[1]) For at hindre en saadan Omgaaen af Skansen havde man i 1697 anlagt et Par Smaaværker (Mühlen-Schanze og Kreuz-Schanze) ved den sydlige og den vestlige Adgang til Diget omkring Børmer Sø. Et lignende Anlæg var i 1700 paatænkt (Relation fra Thomsen) men kom ikke til Udførelse.

[2]) Nordberg giver paa samme Plan som Grundridset af Holmer Skanse et Billede af et Angreb paa denne. Dette fremstiller imidlertid Angrebet 1697.

Skanse, blev gjorte til Krigsfanger, og Værkerne delte Skæbne med Holmer Skanse.

Samme Dag marcherede Generalmajor Fuchs til Frederikstad, og den 11re April begyndte han og Generalmajor Harboe et regelmæssigt Angreb mod Byens østlige Udkant.[1])

Medens Fuchs saaledes uden synderlige Ofre gjorde sig til Herre over Stapelholm-Linien, stødte Hertugen af Württembergs Kolonne paa noget alvorligere Modstand, da den søgte at ødelægge Ejdersted-Linien. Den 7de April naaede Hertugen Husum By, hvor Major Grumbkow var Kommandant. Skønt Byen var indrettet til Forsvar, mente Majoren dog, at han ikke var stærk nok til at holde den, han lod Sluserne aabne, satte Terrænet Vest for Byen under Vand og afmarcherede med Garnisonen.[2]) De Danske rykkede ind, Hertugen tog Kvarter paa Slottet, og hans Tropper belagde Byen. Samme Aften rekognoscerede han Husum Skansen, som var besat af den gottorpske Oberstløjtnant Otto Reventlow med 4—500 Mand af Prins Christian Augusts og Vellingks Regimenter.[3]) Det viste sig snart, at Reventlow vilde gøre Modstand, og Hertugen besluttede sig til at begynde et regelmæssigt Angreb. Natten til den 8de April aabnede Generalmajor Scholten Løbegravene paa Diget uden at lide synderlig, og i Løbet af Morgenen naaede han med sine Approcher saa tæt ind under Skansen, at de danske Grenaderer kunde tilføje Fjenden ret følelige Tab. Fra de Hertugeliges Side blev der afgivet nogle Kanonskud, der ikke gjorde synderlig Virkning, og da de Danske om Aftenen gjorde Mine til at storme et Brystværn, der gik tværs over Diget foran Skansen, lod Reventlow dette lille Udenværk rømme.

I Løbet af Natten til den 9de (Langfredag) anlagde Scholten et Batteri paa Porrenkog Diget, Nord for Heveren, og udgravede 2 Morterkedler ved »Klei-Kuhle«[4]) og paa Rødemis Diget. Hele Dagen igennem blev der vexlet Skud mellem Skansens Besætning og Angriberne, som foreløbig maatte nøjes med at beskyde Fjenden med Geværild. Langfredag og Paaskeaften gik hen paa samme Maade, men Paaskenat blev Batterierne monterede med 12 svære

---

[1]) Fuchs's Relat.; Bilag til Brev af 24de April 1700 fra Generalguv. Mellin (Svensk Rigsarkiv, Pommerania); Relation fra Württemberg til Kongen 14de April.

[2]) Nordberg: Carl XII, I. S. 162 (Tysk Udg.)

[3]) Ottos Journal.

[4]) Som det synes ved det sydvestlige Hjørne af Husum By.

Kanoner og 8 Morterer, og Paaskemorgen den 11te April begyndte Artilleribeskydningen, som gjorde god Virkning. Flere fjendtlige Kanoner blev demonterede, og et Krudtmagasin fløj i Luften. Skønt de Belejrede led ret betydelige Tab, holdt de dog ud, og Hertugen af Württemberg ansaa det ikke for raadeligt at storme, da Fjenden stadig tilbageviste de Forsøg, de danske Grenaderer og Musketerer gjorde paa at gaa frem fra Approcherne, som kun var 90—100 Skridt fra Volden.[1]) Om Natten og den følgende Formiddag fortsattes Beskydningen, der tilføjede Forsvarerne ret betydelige personelle og materielle Tab. Palisaderingen blev aldeles ødelagt; der blev lagt Breche, og Skansens Stormfrihed var dermed ophævet. Oberstløjtnant Reventlow indsaa, at Stillingen var uholdbar; Brechen kunde ikke forsvares, og da han endvidere opdagede, at et Detachement af de kongelige Tropper havde sat sig i Bevægelse gennem Südermarsch for at afskære ham fra Tønning, besluttede han at forlade Skansen. Den 12te April om Eftermiddagen afmarcherede han i al Stilhed, idet han medførte sine Saarede og noget af sit Artilleri. Da Afmarchen ikke bemærkedes af Angriberne, har Reventlow formodentlig benyttet en Overgang, der fra Skansens sydvestlige Face var ført over Graven til Südermarsch. Tilbagetoget maskeredes af en lille Styrke, som han efterlod i Skansen, hvorfra der vedligeholdtes en langsom Artilleriild. Først da Skydningen helt hørte op, blev de Danske opmærksomme paa, at Skansen var forladt, hvorpaa de tog den i Besiddelse; de fandt 17 faldne Fjender, deriblandt Løjtnant Leucke, endvidere 7 Jærnkanoner, samt en Del Ammunition og Provision. Reventlow kom med sine Tropper endnu samme Dag til Oldenswort, $^3/_4$ Mil Nord for Tønning, dækket af gottorpske Dragoner, som Banér havde sendt ham imøde, og det lykkedes saaledes ikke de Danske at afskære ham. Gottorperne angiver at have mistet 21 Mand, de Kongeliges Tab er ukendt. Forsvaret maa betegnes som haardnakket; efter danske Opgivelser blev der kastet 331 Stkr. 100 Pds. og 360 Stkr. 50 Pds. Granater ind i Skansen.[2])

---

[1]) I opsnappede Breve fra forskellige Officerer af Tønnings Garnison, der i det hele give en Del Oplysninger om Skansernes Erobring, tales om gentagne Stormangreb paa Husum Skansen, men der fandt ingen egentlig Storm Sted. (Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 222).

[2]) Ottos Journal; Beretning af 16de April fra Borgm. og Raad i Husum (A. XX. Nr. 1299, Slesvig); Artilleri-Rechnung; Banérs lefverne; Württembergs Brev af 14de April til Hert. af Pløn (A. VII. Nr. 53 b, Slesvig); Sammes

Den 13de April om Morgenen afmarcherede Hertugen af Württemberg med sin Kolonne for at angribe Generalmajor Banér, der med Størstedelen af Tønnings Garnison havde taget Stilling ved Koldenbüttel for at spærre Vejen til Frederikstad. Ved Husum efterlod han et Par Kompagnier af Prins Georgs Regiment under Oberstløjtnant v. Støcken, der skulde føre Tilsyn med Skansens Sløjfning. Denne udførtes af tilsagte hertugelige Bønder, 3 Mand af hver Plov, der, for at det ikke skulde være nødvendigt at afløse dem, maatte medføre Proviant for 4 Dage. En Del af Bønderne sendte imidlertid Smaadrenge eller Piger i Stedet for voxne Mænd, og der blev derfor sat en Mulkt af 1 Mark lybsk daglig for hver udebleven.[1]) Paa Tomten blev der opstillet en Tavle med følgende Indskrift:

»Kleine Stücken und grosse Granaten,
Kleine Schantzen und grosse Palisaten,
Viel geschossen und wenig getroffen,
Viel geprahlet und davon geloffen.«

Ved Husum blev ogsaa det svære Artilleri og Bagagen efterladt, for at Korpset kunde være lettere i sine Bevægelser.

Da Hertugen af Württemberg nærmede sig Koldenbüttel, forlod Banér sin Stilling og trak sig tilbage til Tønning. Hertugen gjorde Holdt, red selv ad Diget saa nær til Friedriksstad som muligt for at rekognoscere Byen og lod derpaa Gardens Grenaderkompagnier med 100 Mand Arbejdstropper og nogle Regimentskanoner nærme sig den vestlige Udkant paa Geværskudsafstand. Ilden blev aabnet, men gjorde ingen Virkning. Da Hertugen imidlertid havde set, at Byen kun var svagt befæstet, besluttede han at prøve et voldsomt Angreb og beordrede Garden og Prins Christians Bataillon, der skulde have stormet Skansen ved Husum, til at holde sig rede. Først sendte han dog den svenske Oberst Mardefelt, der med 5—600 Mand stod i Byen, en Opfordring til Overgivelse. Obersten erklærede sig rede til at rømme Frederiksstad mod at faa fri Afmarche til Tønning, men Hertugen erklærede, at kun Officererne kunde rejse, medens Mandskabet skulde være Krigsfanger. Marde-

---

Beretning til Kongen af s. D. Originalen til denne er ikke funden, men en Afskrift findes som Bilag til et Brev af 15de April fra Carl Rud. af Württemberg til Hert. af Pløn (A. VII. Nr. 63, Slesvig).

[1]) Tage-Register; Ordrer fra R. Meier 12te og 26de April (C. VIII. Nr. 76, Slesvig).

felt svarede da, at han »hellere vilde prøve den Hazard end lægge sit Hoved paa Skafottet«.

Klokken var henad 5 om Eftermiddagen den 13de April, da Hertugen modtog dette Svar, og han skred strax til Storm. Garden og »Prins Christian«[1]) gik frem mod »Güldenthor« og Havnen og trængte under stærk Modstand ind i Byen, hvor der udviklede sig en voldsom Kamp. Oberst Palle Krag var nær bleven dræbt af en Haandgranat, der faldt mellem hans Ben; men i det kritiske Øjeblik blev han reven bort af sin Adjutant Bomstedt. Samtidig med at Hertugen trængte ind fra Vestsiden, forcerede Generalmajor Fuchs »Holmerthor«, efter at have stormet Møllen og Afsnittene, og spærrede Gottorperne inde i Byen. Henad Kl. 7 opgav Mardefelt at gøre Modstand og overgav sig med Resten af sin Styrke til Hertugen af Württemberg; Kampen havde været haardnakket og blodig, Forsvarerne opgav deres Tab til 40 Døde og Saarede, deriblandt 2 Officerer. Angriberne angiver at have mistet 30 Mand, deriblandt Løjtnanterne Woldenberg og Théhillac af Garden samt Roepstorff af »Prins Georg«, af hvilke dog kun den første var dødelig saaret.

Det lykkedes Hertugen at hindre de ophidsede Soldater i at plyndre Byen, der slap med en Brandskat paa 4000 Rdlr., og han fik Blodbadet til at standse ved at love Soldaterne en Dukat for hver usaaret Fange.

De fleste af Fangerne, i alt henved 500, hørte til Liewens Regiment, der paa denne Dag ogsaa mistede 2 Faner. De Fanger, som ikke var indfødte Svenskere, blev fordelte til de af Hertugen af Württembergs Batailloner, som havde deltaget i Stormen, Garden valgte først. De fangne Svenskere førtes til Rendsborg, Officererne sendtes til Flensborg.[2])

Efter at Frederiksstad og Husum var tagne, laa Vejene til Ejdersted aabne, og Ejderen kunde benyttes til Transport af

---

[1]) Ifølge Württembergs Brev til Hertugen af Pløn udførtes Stormen alene af Gardens 20 Kompagnier. Tage-Register siger imidlertid, at Prins Christians Bat. var i Spidsen, og dets Beretning om Oberst Krags Livsfare er næppe opfunden, men maa antages at være paalidelig; af andre Beretninger fremgaar det, at ogsaa Dele af Prins Georgs Regiment har været med.

[2]) Württembergs Rel. af 14de April; Sammes Brev til Hert. af Pløn s. D. Kapt. L. Brun til Generalguv. Mellin 15de April; Generalguv. Mellin til Kong Carl 24de April; General Liewen til Samme s. D. (alle i Sv. Rigsark.); Tage-Register.

Belejringsparken fra Rendsborg til Tønning. Den 14de sendte Hertugen af Württemberg Artillerimajor Joachim Jacob Wilster til Rendsborg med Ordre til at forestaa Indskibningen. Samme Dag sendtes 2det Jyske Rytterregiment til det nordlige Ditmarsken for at hindre det gottorpske Dragonregiment i at forlade Tønning, medens Expeditionskorpsets Hovedstyrke blev staaende ved Frederiksstad til den 21de April, beskæftiget med at lave Faskiner og andet Belejringsmateriel. Det havde utvivlsomt været rigtigere, om Tønning strax var bleven cerneret, og om Overgeneralen havde benyttet Ventetiden til en grundig Rekognoscering af Fæstningen. Han havde da maaske undgaaet den skæbnesvangre Fejltagelse at tro, at Tønning kunde tvinges til Overgivelse ved et Bombardement.

Af de hertugelige Skanser var nu kun Svabsted Skanse eller, som den ogsaa kaldtes, Ramsted Skanse tilbage. Dette forholdsvis betydelige Værk, der ved Kommunikationsgraven stod i Forbindelse med Husum Skanse, holdtes besat af Oberstløjtnant v. d. Meden med henved 300 Mand af Livregimentet og Liewens Regiment. Det havde været Hertugen af Württembergs Mening at angribe ham den 14de eller senest den 15de April; men paa Grund af vedholdende slet Vejrlig udsattes Angrebsstyrkens Afmarche til den 16de. Brigadér Haxthausen med 8 Kompagnier, 4 Kanoner og 2 Morterer skulde angribe Skansen fra Vestsiden, medens Oberst Erffa med en ganske lignende Styrke skulde tage den fra Øst. Haxthausen kom samme Aften til Ramsted og anlagde et Batteri, der kom i Kamp med v. d. Medens Artilleri; men Erffa, der havde en betydelig længere Vej at tilbagelægge, kom først den 18de April saa vidt, at han ved Middagstid kunde aabne Ilden mod Skansen. Inden Angrebet begyndte, lod Hertugen af Württemberg, der var redet ud til Haxthausen, v. d. Meden opfordre til Overgivelse; men da denne forlangte fri Afmarche til Tønning med skuldret Gevær, fik han det sædvanlige Svar, at Mandskabet skulde give sig paa »Diskretion«, medens Officererne frit kunde rejse; hvis han ikke overgav sig inden Aften, kunde han ikke vente at faa »Kvarter«. For at give sine Trusler større Vægt, lod Hertugen Haxthausens Kolonne forstærke med et Par Kompagnier af Garden og lod Brigaderen anlægge endnu et Batteri. Kl. 6 om Eftermiddagen slog v. d. Meden Chamade, men hans Kapitulationstilbud blev ikke modtaget; først Kl. 11 om Aftenen den 18de April overgav han sig paa Naade og Unaade. Han og hans Officerer fik fri Afmarche med 6 Bagagevogne, medens Mandskabet blev gjort til

Fanger. Tabet var paa begge Sider højst ubetydeligt: 1 Falden og nogle faa Saarede. Oberstløjtnant v. d. Meden blev ogsaa senere sat under Tiltale for sit slappe Forsvar.[1]).

Den 19de April og følgende Dage blev Svabsted Skanse jævnet med Jorden af de hertugelige Bønder.

Det havde været Hertugen af Württembergs Hensigt den 20de April at marchere til Tønning, og Fuchs havde allerede faaet Ordre til med sin Kolonne at gaa til Oldenswort; Planen blev dog opgiven, da Vind og Strøm forsinkede Belejringsparkens Transport ned ad Ejderen, og Marchen blev først tiltraadt den næste Dag. Et Detachement af Fuchs's Kolonne paa 6 Kompagnier med 4 Kanoner og 2 Morterer under Kommando af Oberst Armand de Balagny af Holstenske Fortifikationsetat, blev den 21de beordret til at marchere til Slesvig By; Kongen havde nemlig den 17de sendt Befaling til at tage Gottorp Slot. Balagny rykkede mod Slottet Nord fra, og, da han havde bragt sit Skyts i Batteri paa Hesterbjerg, opfordrede han den 23de April om Morgenen Kommandanten, den svenskfødte Løjtnant Lilljesträng til at overgive sig, samtidig med at han foreslog Prinsesse Anna Dorothea af Gottorp at forlade Slottet, inden Angrebet begyndte. Da begge Dele afsloges, og Gottorperne tilmed aabnede Ilden, begyndte de Danske at beskyde de svage Værker. Inden disse eller Slottet havde lidt noget, slog Kommandanten Chamade og overgav sig paa de sædvanlige Betingelser. Det lykkedes 10 Mand af Besætningen at flygte i en Baad; de øvrige 50 toges til Fange. Paa dansk Side var der en Falden. Oberst de Balagny efterlod Kaptajn af Jyske Regiment Christopher Henrik Moltke med 50 Mand paa Gottorp og marcherede med Resten af sit Detachement til Ejdersted. Skytset fra Gottorp bragtes til Rendsborg.[2])

Saaledes var hele Slesvig med Undtagelse af Tønning i Kongen af Danmarks Magt. Skansernes Erobring havde kun kostet hans Tropper 30—40 Døde og Saarede. Fjendens Tab var langt større, idet alle Besætninger med Undtagelse af Husum Skanses var tagne til Fange, I alt toges henved 1000 Mand, hvoraf 6—800 blev stukne ind i de danske Regimenter. »I Svabsted Skanse staar 300 Mand, det er lige saa mange Rekrutter til Kongen,« skriver Württemberg den 14de April; men det var daarlige Re-

---

[1]) Fuchs's Relat.; Tage-Register; Opsnappet Brev fra Hertug Frederik IV.

[2]) Fuchs's Relat.; Tage-Register; Relation af 24de April fra Sekretær Thomsen.

krutter, der deserterede, naar Lejlighed gaves. Af Officerer var kun Kommandanten i Holmer Skanse og de, der hørte til Frederiksstads Besætning, tagne til Fange;[1]) de var endnu i Juni i Flensborg;[2]) de øvrige vare frigivne. Af Gottorperne faldt og saaredes næppe mer end 50—60 Mand.

Af Trofæer erobredes 25 Kanoner af forskellige Kalibre (fra 12 Pds. til 2 Pds. Jærnkanoner) og mindst 5 Faner. De 3 af disse hørte til Livregimentets 1ste Bataillon og var hvide med Hertugens Navnetræk, de 2 tilhørte Liewens Regiment og var blaa og hvide »rutenweise«.[3])

Ved Sløjfningerne af Skanserne fik man endvidere Raadighed over en Del Palisader, der blev sendt til Frederiksort og Hitler Skanse, for at sætte disse i bedre Forsvarsstand.[4])

Da Hertugen af Württemberg den 6te April brød op for at falde ind i Hertug Frederik IV's slesvigske Amter, søgte Mæglerne i Pinneberg[5]) at besværge Stormen ved at love de danske Underhandlere at forsøge paa at faa Hertugen til godvillig at sløjfe de Værker, som Kongen af Danmark særlig ønskede fjærnede. Hertil svarede imidlertid Gehejmeraad J. H. Lente og Landraad C. Blome, Kongen af Danmarks Ministre i Pinneberg, at alle de ulovlig opførte Fæstningsværker skulde jævnes med Jorden, og herimod havde Mæglerne intet væsentligt at indvende; kun udbad de sig en Erklæring om, at der ingen Fjendtligheder vilde blive øvet mod Hamborg og Vierlandene. Først da Skansernes Erobring og Sløjfning var en fuldbyrdet Kendsgerning, protesterede de »læmpeligt« uden at prøve paa at afkræfte de danske Ministres Paastand, at Forargelsen var kommen fra Hertugen, der havde

---

[1]) Kaptajnerne L. Brun, Grev Bernt Mellin, Faltzburg og Wulfradt, Løjtnant Rosenhane, Fændrik Köhler, alle af Liewens svenske Regiment, endvidere Oberstlt. Mardefelt, Kaptajnerne Preusser og Pincier, Fændrikkerne Vyfhäusel, Behr og Wohnsfleth af forskellige gottorpske Regimenter, (Breve fra Genlnt. Liewen og L. Brun af 24de April og 15de April, jfr. Tage-Register).

[2]) Brev fra Magistraten i Flensborg af 7de Juni 1700 (C. XIX. Nr. 57, Slesvig).

[3]) Regnsk. f. d. store Reserve og Feltart. 1713 (Artilleriets Arkiv); Feld u. Res. Art. Rechn. 1700 (Rigsark.); Memorial fra Genlnt. Liewen 20de August 1700 (Wismariensia, Sv. Rigsarkiv).

[4]) Feld u. Res. Art. Rechn.; Acta C. VIII Nr. 76 (Statsark. i Slesvig).

[5]) Kejseren, Brandenborg og Sachsen.

krænket Altona-Forliget ved at indkalde svenske Tropper og ved at anlægge Værker i det sydlige Slesvig.

De gottorpske Ministre tog Sagen med stor Sindsro, men de forhandlede ivrigt med Sverigs og Sømagternes Repræsentanter i Pinneberg, der i Begyndelsen af April lod sig forlyde med, at en kombineret Flaade vilde blive sendt til de danske Farvande; denne Trusel imponerede dog ikke de danske Ministre i nogen væsentlig Grad.

Altona-Forligets Garanter[1]) tog i det hele Sagen alvorligere end Mæglerne, og i den anden Uge af April forhandledes der i Celle mellem Sverig og de brunsvig-lüneborgske Hertuger om en fælles væbnet Indskriden mod Danmark, medens den engelske Afsending i Pinneberg, Cresset, rejste til Berlin for at faa Kurfyrsten af Brandenborg til at erklære sig mod den danske Konge. De Modtræk, der blev gjorte fra dansk Side, blev ikke kronede med Held. Statholder Frederik Ahlefeldts Sendelse til Celle fik et absolut uheldigt Udfald, og Gehejmeraad Hans Henrik Ahlefeldt, Danmarks Afsending i Berlin, formaaede ikke at faa Kurfyrsten, der dog var Kong Frederik IV's Allierede, til at love Danmark Hjælp. Den brandenborgske Regering indskrænkede sig til at advare Sømagterne og Lyneborgerne mod at sende Tropper og Skibe til de danske Provinser og Farvande, men den vilde Intet gøre for at hindre svenske Troppetransporter til Tyskland, og vilde ikke love at give de Auxiliærtropper, som Sachsen skulde sende Danmark, fri Gennemmarche.[2]) De danske Envoyéer i Holland og Sverig, v. Støcken og Sehested, gjorde i April fortvivlede Forsøg paa at modarbejde Gottorps Indflydelse; deres Anstrængelser var fuldstændig spildte. Hollænderne afviste med Kulde de danske Tilnærmelser og syntes ikke at bryde sig om de Handelsfordele, som deres Neutralitet under de nordiske Stridigheder vilde skaffe dem; den svenske Konges varme Venskab for hans gottorpske Svoger gjorde ham døv for alle Forestillinger.[3])

Da den kongelige Hær efter Skansernes Erobring marcherede mod Tønning, nedlagde Mæglerne en bestemt Protest. De udtalte, at Skansernes Ødelæggelse „var „en Handling, som maaske

---

[1]) Sverig, Sømagterne, Brunsvig-Lyneborg.
[2]) Ordrer til H. H. Ahlefeldt af 10de, 13de, 16de og 24de April.
[3]) Hollandske og svenske Gesandtskabspapirer.

kunde forsvares, men et Angreb paa Tønning var en casus belli, en fuldstændig Kuldkastelse af Altona-Forliget. Herimod indvendtes fra dansk Side, at Skansernes Opførelse ikke var den værste Forsyndelse, Hertugen havde begaaet mod nævnte Forlig; hans Indkaldelse af svenske Tropper var et langt eklatantere Brud paa alle Overenskomster med Danmark; kun Tønnings Erobring kunde sone denne Brøde; Danmark var ikke en overvunden Magt, der maatte finde sig i alt.[1]) Den brandenborgske Afsending i Pinneberg v. Busch, der, betegnende nok, paa dette Tidspunkt var den eneste af Mæglernes Gesandter, der var oven Senge, søgte forgæves at standse den danske Hærs Marche mod Tønning ved at love, at de svenske Tropper skulde afgaa fra den gottorpske Hær; fra dansk Side blev der bestandigt svaret, at Danmark var den fornærmede Part, Fredsforslaget maatte udgaa fra Hertugen, der maatte give en rundelig Satisfaktion.

Saa snart den danske Hær var rykket ind i de hertugelige Amter i Sønderjylland havde man i Tønning gjort alt, hvad der kunde gøres, for at sætte Fæstningen i Forsvarsstand. Omegnens vaabenføre Mandskab var indkaldt til Byen, og særlig havde man sørget for at faa fat paa saa mange Tømmermænd som muligt for af dem at formere et Brandkorps. Husene var tømte for Værdigenstande og brændbare Sager, Tagene var dels afbrudte, dels dækkede med Huder, Jord, Gødning o. l., der holdtes fugtigt. Langs Volden var der opført Hytter og Barakker til midlertidig Underbringelse af Borgerskab og Garnison. Volden var bestykket med 120 Kanoner og Morterer; Ammunition af alle Slags fandtes i rigelig Mængde, og Byen var vel forsynet med Proviant. Voldene var i god Stand, derimod var det paa Grund af det tørre Foraar ikke lykkedes at sætte Marsken under Vand; de Forsøg der senere anstilledes i denne Retning, blev afværgede af de kongelige Tropper.

Fæstningens Fodfolksbesætning bestod af følgende Tropper:[2])

---

[1]) Protokol der Pinneberger, Travendahler und Hamburger Tractaten Marts —April 1700; Ordrer til J. H. Lente og Blome i April 1700 (Geh. Reg.).
[2]) Oldenb. Journal.

	Officerer	Underofficerer og Menige
Livregimentets 1ste Batl. . .	9	182
— 2den — . .	10	334
Hertugindens Livbatl.	9	377
Pr. Chr. Aug. Regt.	18	575
Bautzens —	20	525
Liewens —	15	592
Vellingks —	12	593
	92	3178

Alle Afdelingerne var under den etatsmæssige Styrke; Liewens Regiment og Livregimentets 1ste Bataillon havde lidt meget betydelige Tab ved Frederiksstads og Svabsted Skanses Erobring, og flere af de andre Regimenter havde mistet en Del Folk i de øvrige Skanser. Derimod har Rytteriet og Artilleriet næppe lidt synderlige Tab, og deres Styrke kan formentlig anslaas til henholdsvis ca. 400 og ca. 50 Mand. Udsigterne for Forsvaret var gode. Fæstningen var i god Stand og vel forsynet, Besætningen rigelig og af god Beskaffenhed, og, hvad der var det vigtigste, Kommandanten, Generalmajor Banér, og hans vigtigste Medhjælpere var fuldt ud deres Stilling voxne. Det gjaldt jo kun om at holde ud en begrænset Tid; Hjælpen var i saa Fald sikker nok.

Den 21de April om Morgenen brød Hertugen af Württemberg altsaa op fra Frederiksstad og Koldenbüttel og marcherede ad Ejderdiget direkte til Tønning. De gottorpske Dragoner, som stod ved Gaarden Elwort, en halv Fjerdingvej Nordøst for Fæstningen, trak sig tilbage og efterlod kun en Observationspost, som ogsaa veg, da det danske Fodfolk Kl. 2 om Eftermiddagen nærmede sig Gaarden. Fra Fæstningens Volde blev der affyret et Par Kanonskud mod den fremrykkende Fjende, der gjorde Holdt. Hertugen besatte Gaarden, der laa forholdsvis højt, og slog med sin Hovedstyrke Lejr ved Harblek, et Par Huse paa Ejderdiget en Fjerdingvej Nordost for Fæstningens Glacis,[1]) hvor han var nogenlunde udenfor Skudvidde; enkelte Projektiler skal dog være faldne mellem Teltene.[2]) Samme Morgen Kl. 5 var Generalmajor Fuchs

[1]) En Lokalitet, der nu kaldes Harblek, ligger $^3/_4$ Mil N. O. Tønning; men af samtidige Kort ses det, at de her omhandlede Huse har ligget langt nærmere, hvilket ogsaa fremgaar af den nedenfor citerede Journal.

[2]) Scheels Journal.

brudt op fra Seeth. Han marcherede til Oldenswort, hvor han forefandt noget gottorpsk Fodfolk og Rytteri, der veg uden synderlig Modstand. Han efterlod 4de Jyske Rytterregiment i Witswort og marcherede den 22de til Kotzenbüll 1½ Fjerdingvej Nordvest for Tønning, hvor han slog Lejr. Først den 26de April blev Cerneringen fuldført, idet 1ste og 4de Jyske Rytterregiment detacheredes til Kating, ½ Mil Vest for Fæstningen. Samme Dag ankom Fregatten »Dragoneern«, Snaven »Flyvende Drage«, Jagterne »Støren« og »Prins Frederik« samt nogle Smaaskibe under Kaptajnløjtnant Joachim Brütt fra Glückstadt for at afspærre Ejderen, hvis venstre Bred blev bevogtet af 2det Jyske Rytterregiment, der jo var detacheret til det nordlige Ditmarsken.[1]) Hertugens Hovedkvarter var paa Hoyerswort, et Herresæde ½ Mil Nord for Tønning.

Af mange Grunde, blandt andet ogsaa fordi den danske Regering var i Forlegenhed for Penge, var det af Vigtighed, at Tønning saa hurtig som muligt blev tvungen til Overgivelse. Om et voldsomt Angreb var der dog ikke Tale, dertil var Fæstningen for stærk og Besætningen for talrig. Et regelmæssigt Angreb vilde tage lang Tid; Hertugen af Württemberg besluttede da at forsøge, om han kunde naa sit Maal gennem et Bombardement. Hvis han nøje havde kendt Forholdene i Fæstningen, havde han dog næppe grebet til denne Udvej.

I de første Dage efter deres Ankomst foran Fæstningen indskrænkede de Danske sig til at besvare den i øvrigt ikke meget virksomme Ild fra Voldene med deres lettere Skyts. Derimod tog de med Kraft fat paa Opførelsen af de Batterier, der skulde monteres med det fra Rendsborg kommende svære Artilleri. Anlæggene, der bestod af et Kanonbatteri og 3 Morterkedler, udførtes under Dækning af et tæt Vest for Elwort liggende Dige. Lejren forlagdes fra Harblek til Terrænet Øst for Elwort, ½ Fjerdingvej fra Bastionen Friderica Amalias Saillant. Fra Fæstningen saa man, hvorledes Arbejdet skred frem, uden at være i Stand til at hindre det; Skytset kunde paa Grund af Diget ingen Virkning gøre, og Terrænet var meget ugunstigt for Udfald. Den 24de var en Deputation af Gejstlige hos Hertugen af Württemberg for at bede ham skaane Byens Kirker; han svarede, »at Ild og Kugler havde man ingen Magt over, men med Forsæt skulde der ikke blive skudt paa dem.«[2])

---

[1]) Fuchs's Relation; Hert. af Württemb. Beretn. af 14de April.

[2]) Oldenb. Journal; Scheels Journal.

Det længselsfuldt ventede Belejringsskyts kom endelig. Den 25de om Morgenen blev Batterierne demaskerede, og Kl. 2 om Eftermiddagen aabnede Hertugen personlig Bombardementet med 20—22 Morterer af forskellige Kalibre og 10—14 Kanoner.[1]) Ilden blev kraftig besvaret fra Bastionerne Friderica Amalia og Christian Albrecht. Bombardementet varede med nogle Pauser lige til den 27de Kl. 10 om Formiddagen; der opstod kun en enkelt Ildebrand, som hurtig slukkedes. Den 28de Kl. 9 om Morgenen begyndte Beskydningen paa ny med stor Hæftighed og vedvarede hele Dagen; om Natten var alt stille, men den næste Morgen Kl. 6 aabnedes Ilden atter. I de følgende Dage fortsattes Bombardementet, som i Reglen ogsaa vedvarede om Natten. Ved Værtshuset Kreuz, paa Vejen til Frederiksstad 600—700 Alen fra »Christian Albrechts« Saillant, anlagde de Danske en Kedel til 3 svære Morterer, og Natten til den 1ste Maj ramte en herfra udkastet Bombe Laurentius Kirkens høje Spir, der gik op i Flammer. Kirken led megen Skade, Hvælvingerne blev slaaede igennem paa mange Steder, men Orgel, Prædikestol og Alter blev mærkelig nok ikke ramte. Den 2den og 3dje Maj blev Beskydningen mattere, og den 4de forstummede den ganske.

»I alt har jeg kastet 4000 Bomber ind i Fæstningen,«[2]) skriver Hertugen af Württenberg den 7de Maj til Hertugen af Pløn, »Brandkuglerne har ikke gjort stor Skade, Ildebrandene blev strax slukkede. Byen er stærkt medtagen af Bomberne. De har skudt meget stærkt ud paa os, den første Dag over 1200 Kanonskud med meget store Kalibre. I alt har vi kun 6 Faldne, deriblandt en Løjtnant,[3]) og 15 Saarede. De har ikke forsøgt det ringeste Udfald.«[4]) Med andre Ord, Bombardementet havde været saa godt som resultatløst. Fæstningens Modstandskraft var usvækket; Kommandanten havde ikke blot truffet gode Foranstaltninger til at modarbejde Virkningen af den fjendtlige Ild, men han havde ogsaa ført et virksomt Artilleriforsvar. Fra de Bastioner, der kunde bære

[1]) I et Brev til Hertugen af Plön af 7de Maj angiver Hertugen Kanonernes Antal til 10 Stkr. 12 Pds. og Morterernes til 21. Fuchs nævner foruden disse Kanoner endnu 4 Stkr. 18 Pds. og angiver i alt Morterernes Antal til 22, fordelte til de 3 Kedler med henholdsvis 12, 7 og 3. De 3 gottorpske Journaler anslaar Morterernes Antal til 14—19, Kanonernes til 12. Paa Zach. Wolffs Planer nævnes 12 Kanoner og 21 Morterer.

[2]) Dette Tal svarer godt til det i Feld u. Res. Art. Rechn. angivne (3832).

[3]) Vistnok C. C. Rabe af Jyske Infanteriregiment.

[4]) Statsark. i Slesvig, A. VII Nr. 53 b.

paa de danske Batterier, blev disse beskudte med 28 Kanoner og 7 Morterer, under Kaptajn Fock, Løjtnant Grüner og Stykjunker Michel Andresen. Den angrebne Front og Nabofronterne var besatte med Fodfolk, men det ugunstige Terræn og den tætte Indeslutning lagde uovervindelige Hindringer i Vejen for Udfald; kun paa Vestsiden lykkedes det den 27de April at afbrænde nogle Gaarde, der kunde komme til at maskere Ilden. Garnisonens Tab var forholdsvis ringe, og den materielle Skade indskrænkede sig til, at en Del Huse ødelagdes.

Under hele Bombardementet var Vejret slet, hvad der forringede Virkningen af Beskydningen; men Hovedaarsagen maatte efter Hertugen af Württembergs Mening søges i hans Artilleristers ringe Antal og Mangel paa Duelighed.[1]) Allerede efter nogle faa Dages Beskydning indsaa han, at man ikke ad denne Vej kunde naa Maalet, og den 30te April foreslog han Kongen at gaa over til en regelmæssig Belejring, som han haabede at kunne tilendebringe 14 Dage efter Løbegravens Aabning, naar han blot ikke blev forstyrret af Lyneborgerne. Kongens Svar af 4de Maj var meget imødekommende. Hertugen fik fuld Raadighed over Artillerimagasinerne i Holsten tillige med de nødvendige Penge til Anskaffelse af Artillerister og Materiel; dog raadede Kongen ham til ikke at indlade sig paa et Foretagende, som han ikke kunde slippe ud af igen. Hertil svarede Hertugen, at Krigsforetagender altid til en vis Grad afhang af Lykken, men man havde kun udført et halvgjort Arbejde, hvis man ikke tog Tønning; Fæstningens Blokering vilde kræve 5000 Mand, og derved vilde den aktive Hær svækkes for stærkt.[2]) Hertugen havde fuldstændig Ret. Tønning maatte tages, inden Garanterne overskred Grænsen; han burde derfor fra første Færd have sat alt ind paa at naa dette Maal i Stedet for at spilde Tiden med at prøve paa, om han ikke kunde slippe med et Bombardement. Dette Misgreb blev skæbnesvangert for Felttogets Udfald.

Samme Dag, som Kongens Svar afgik fra København, udførte Hertugen sin Plan at standse Bombardementet og indlede et regelmæssigt Angreb mod Fæstningens Vestside. I Løbet af den 4de og 5te Maj lod han Skytset tage ud af Værkerne ved Elwort og føre til Rothenspieker, en lille Ladeplads ved Ejderen, hvorfra

---

[1]) Württemb. til Kongen 4de Maj 1700.

[2]) Samme til Samme 7de Maj 1700.

der førte Vej til Oldenswort og videre ind i Ejdersted. Fra de holstenske Fæstninger afgaves omtrent samtidig 3 Kompagnier af Dronningens og 4 af Jyske Regiment til Belejringshæren, der atter afgav 1 Kompagni af Prins Christians, 1 af Sjællandske og 3 af Prins Georgs Regiment til Glückstadt, hvorfra 2 Kompagnier af »Prins Carl« afmarcherede til Reinbek. Af Fynske Regiment afgik 2 Kompagnier og af Schacks 1 fra Tønning til Rendsborg.[1]) Garnisonerne blev saaledes endnu mere brogede i deres Sammensætning end oprindelig; men Hensigten har maaske været at fordele Tabene nogenlunde ligelig paa Regimenterne.

I Tønning bemærkede man den 4de Maj, at der var noget paa Færde i Hertugen af Württembergs Lejr; Desertører, der kom ind i Fæstningen meldte, at et Angreb paa Vestfronten var forestaaende. Man observerede fra Volden, at Værkerne ved Elwort sløjfedes, og den 5te om Morgenen saa man, at Batterierne var raserede.[2]) Samme Dags Aften foretog Hertugen en Rekognoscering mod Tønnings Vestside for at vælge Angrebsfronten. Valget faldt paa den sydligste Front mellem Bastionerne Ejdersted og Maria Elisabeth, hvorved Ejderdiget kunde benyttes som Fremrykningslinie. Foreløbig beholdt Belejringshæren sine Stillinger; det blev saaledes Fuchs's Kolonne, der kom til at tage Affære. Den 6te Maj rekognoscerede Tønnings Kommandant Terrænet udenfor Westerthor, og i de følgende Dage lod han under Smaakampe med de danske Forposter Ejderdiget og de til Vestfronten førende Veje gennemskære og anlagde 3 smaa Værker til Forsvar af Gennemskæringerne.[3])

Den 10de Maj lod Hertugen af Württemberg disse Værker angribe. Brigadér Haxthausen rykkede ca. Kl. 6½ Formiddag frem med Leegaards Ryttere, 500 Grenaderer og ligesaa mange Musketerer af forskellige Regimenter under Hertug Philip Ernst af Glücksborg, Major Joachim Henrik Barner af Fynske og Oberstløjtnant Valentin Eickstedt af Schacks Regiment. Den gottorpske Feltvagt paa Ejderdiget, en Løjtnant og 50 Mand, blev kastet af Eickstedt, der i Spidsen for 300 Grenaderer stormede 2 af Værkerne. Forsvarerne lod deres Skyts spille paa Angrebskolonnen og sendte nogle Kompagnier ud for at undsætte det

[1]) Fuchs's Relat.; Passaus Breve.
[2]) Ottos Journal.
[3]) Ifølge Tage-Register 2 Reduter og 1 Halvmaane. Saavel i Oldenb. som i Scheels Journal kaldes Værkerne kun for Traverser.

3dje, endnu ikke erobrede Værk; men Haxthausen gik med hele sin Styrke løs paa dem, kastede Fjenden tilbage til Kontreskarpen og gik først tilbage, efter at alle 3 Værker var sløjfede. Der blev taget 6 Fanger. De Danskes Tab angives til 2 Faldne og 10 Saarede; blandt de sidste var Major Barner og Kaptajn J. V. Oetken af Dronningens Livregiment.[1])

Den 14de Maj blev Lejrene ved Elwort, Kotzenbüll og Kating ophævede, og begge Kolonners Fodfolk samledes i en ny Lejr ved Gross Alversum, en Landsby ved Ejderdiget $1^1/_2$ Fjerdingvej Sydvest for Tønning. Fæstningens nordlige og østlige Tilgange afspærredes af de 3 Rytterregimenter, af hvilke 2det Jyske var kommet tilbage fra Ditmarsken. Foran Osterthor havde Hertugen anlagt en Redute, hvis Besætning, 1 Kaptajn og 110 Mand, havde fremskudt en Feltvagt paa 1 Løjtnant og 30 Mand. Den 12te Maj afgik fra Glückstadt 21 Fartøjer under Konvoj af nogle Jagter af Søekvipagen; de medførte 24 Belejringskanoner (18 og 24 Pds.), 10 Morterer, en Mængde Ammunition og en stor Beholdning Arbejdsredskaber. I Løbet af den næste Dag kom de alle til Katingsiel, Vest for Alversum, hvor de lossede; Generalmajor Harboe havde selv været i Glückstadt for at paaskynde Indladningen.[2]) Tillige ankom fra Rendsborg en Del Vogne med Bromateriel og andre Sager, der var førte derhen fra Glückstadts Arsenal. Alt var saaledes rede til at begynde Belejringen; men nu var der ogsaa gaaet omtrent 3 Uger, siden Fæstningens Indeslutning var fuldendt.

Den 14de Maj om Aftenen gik et Kommando paa 2000 Mand fra den nye danske Lejr frem langs Ejderdiget og naaede uden Modstand ind til en Afstand af 300 Skridt fra Kontreskarpen. Dækket af denne Styrke tog Arbejdstropperne fat, og i Løbet af Natten til den 15de blev Tranchéen aabnet 4—500 Skridt fra »Ejdersteds« Saillant. Forsvarerne, der havde stukket et tæt udenfor Fæstningen liggende Hus i Brand, for bedre at kunne se, beskød fra Volden Angriberne baade med svært Skyts og med Haandskydevaaben, men Tabene paa begge Sider var meget ringe. I de følgende Dage skred Belejringsarbejderne rask frem under Ledelse af Generalmajorerne Fuchs, Cormaillon og Scholten, der

[1]) Fuchs's Relat. og Scheels Journal. I Oldenb. Journal fremstilles Kampen som en Sejr for Gottorperne.

[2]) Brigadér Passau til Lente, 4de, 7de og 11te Maj 1700. Fuchs's Relat.

skiftevis for et Døgn ad Gangen havde Kommando i Tranchéerne, Natten til den 16de lagdes 2den Parallel 300 Skridt fra »Ejdersteds« Saillant, men fra nu af maatte man sapere sig frem. I Løbet af den følgende Nat naaede Scholten med Sapen 36 Skridt fremad. Samme Nat og Natten til den 18de fuldendtes ogsaa de første Batterianlæg nemlig en Kedel til 7 Morterer i 1ste Parallel, et Batteri til 14 Stkr. 18 Pds. og et til 6 Stkr. 12 Pds. Kanoner i 2den Parallel, hvor der ogsaa blev anlagt 2 Smaabatterier, hvert til 2 Stkr. 6 Pds. Kanoner, og en Kedel til et Par lette Morterer. Sidstnævnte Smaaværker, der strax monteredes, skulde bekæmpe en »Kaponiere,« der laa foran Maria Elisabeths Bastion. Hertugen af Württemberg var imidlertid ikke fornøjet med sine Artillerister og beklagede sig stadig over deres Klodsethed; maaske det var denne, der var Skyld i, at Laboratoriet, som var etableret ved Harblek, den 15de sprang i Luften, hvorved 7 Fyrværkere dræbtes. Denne Begivenhed sinkede naturligvis yderligere Belejringens Fremgang.[1]) Da Hertugen havde udtalt Ønsket om at faa flere Teknikere: Bombarderer, Ingeniører og Minører,[2]) blev der foretaget forskellige Skridt for at imødekomme ham. Det var saaledes lykkedes »i al Hemmelighed« at skaffe 9 Fyrværkere fra Berlin, der allerede den 19de Maj var i travl Virksomhed med at lave Brandrør.[3]) Fra København sendtes Kaptajn Morten Eilersen af Norske Artilleri og Minørmester Peter Kinck med 4 Minører til Tønning,[4]) og fra Glückstadt kom der Erstatning for det tabte Materiel.

I Fæstningen foretog Generalmajor Banér de Forandringer i Troppefordeling m. m., som den forandrede Situation krævede. Paa Angrebsfronten samledes efterhaanden Hertugens Livregiment, Hertugindens Livbataillon, Liewens Bataillon og 3 Grenaderkompagnier i Maria Elisabeths Bastion (Hornværket), medens Christian Augusts Regiment og Vellingks Bataillon besatte »Ejdersted«. I Nabobastionen, »Sophia Amalia«, stod Oberst Bautzens Regiment. Artilleriet kommanderedes af Kaptajn Joachim Brandt, understøttet af Kaptajn Fock, Løjtnant Granatenhjelm og Stykjunker

---

[1]) Fuchs's Relat.; Scheels Journal; Z. Wolffs Planer over Belejringen; Tage-Register. Batteriet til de 6 Stkr. 12 Pds. Kanoner omtales i alle de danske Kilder, men ikke i de gottorpske.

[2]) Württemb. til Lente 7de Maj 1700.

[3]) Württemb. til Kongen 20de Maj (trykt i Sorø Akademis Indbydelsesskrift 1860); Tage-Register.

[4]) Generalkom. dsk. Kopibog 12te Maj; Tøjhusregnskabet 1700.

Meyer, der havde den specielle Kommando over Skytset henholdsvis paa »Ejdersted« og paa Maria Elisabeths og Sophia Amalias Bastioner. Om Natten blev den dækkede Vej holdt meget stærkt besat. Bevogtningen af Østfronten blev i Hovedsagen overladt til Dragonerne og Drabanterne. De truede Bastioner forsynedes med Afsnit; Adgangen til Maria Elisabeths Bastion blev spærret ved 3 Værker, hvoraf de 2 lagdes mellem Fæstningsgraven og Ejderen, vinkelret paa disse, medens Adgangen til Ejdersteds Bastion spærredes ved den »store Kaponiere« paa Diget ud for Bastionens Saillant. Forgravens Udmunding i Ejderen, hvor der før havde været en Sluse, forsvaredes af et lille Værk, »den grønne Kontreskarpe«, medens Forgraven flankeredes af »den lille Kaponiere«.[1])

Under en livlig, men ikke synderlig virksom Beskydning fra Forsvarernes Side avancerede de danske Sapører frem mod Fæstningens Forgrav; den 21de om Natten var Approchen naaet ind paa en Afstand af 100 Alen fra den dækkede Vej. Samtidig havde Artilleristerne fuldt op at gøre med at anlægge nye Batterier og med at montere dem, der allerede var anlagte. Natten til den 20de anbragtes 2 Stkr. 200 Pds. og 2 Stkr. 100 Pds. Morterer samt 3 Stkr. 50 Pds. Haubitser i Morterkedlen i 1ste Parallel. Foran 2den Parallel, paa Ejderdiget og til Højre for dette anlagdes 2 Kedler til 8 og 9 Morterer. Det store Batteri i 2den Parallel forstærkedes, og et nyt til 16 Kanoner blev paabegyndt uden for Diget 50 Skridt foran de sidst nævnte Morterkedler; Natten til den 21de blev det næststørste Kanonbatteri i 2den Parallel monteret, men Bestykningen forandredes til 6 Stkr. 18 Pds. Kanoner. Den 25de Maj var alle Batterier og Kedler monterede med Undtagelse af det største Kanonbatteri, som først den 27de blev forsynet med 16 halve Kartover (24 Pds.)[2]

Forsvarernes Ild blev, medens Batterianlæggene gik for sig, besvaret, ikke blot med Musketter, Rifler og let Skyts, men ogsaa med »Pardonsedler«. I Fæstningen fandtes nemlig et forholdsvis betydeligt Antal danske Desertører, og for om muligt at faa dem til at vende tilbage til deres Pligt, indkastedes Træ- og Blikbøsser, fyldte med Sedler, hvori der lovedes samtlige Desertører »General-

---

[1]) Scheels Journal; Z. Wolffs Planer over Belejringen.

[2]) Fuchs's Relat. har en Lakune fra 19de—29de Maj. Tage-Register, der i dette Tidsrum danner Hovedkilden, kan nogenledes kontrolleres ved Hjælp af de i Fæstningen førte Journaler.

amnesti og Pardon«, hvis de strax vendte tilbage, eller hvis de, naar dette ikke var muligt, ved Stormangreb eller lignende Lejligligheder, undlod at følge deres nye Officerer »til Præjudice af deres til den danske Krone aflagde Ed«. Disse sælsomme Projektiler blev i øvrigt for en stor Del returnerede, fyldte med nye Sedler, der udsagde, at Desertørerne for det første ikke kunde slippe bort, og at de for det andet havde det saa godt, hvor de var, at de ingen Grund havde til atter at gøre sig til Menedere.[1]) Fra Tønning kom der i øvrigt ikke faa Desertører til den danske Lejr med gode Oplysninger om Tilstanden i Fæstningen, hvor man endnu havde rigelige Forraad af Brød og Øl, medens det begyndte at skorte paa Kød og Flæsk. Uden for Norder- og Osterthor fandt der jævnlig Smaakampe Sted mellem begge Parters Ryttere, der søgte at udfouragere de i Fæstningens Nærhed liggende »Heuberge« (Bøndergaarde).

Allerede i April hed det sig, at Kongen vilde rejse til Krigsskuepladsen; men hans Raadgivere i København, der ikke ventede gavnlige Følger af hans Nærværelse derovre, søgte at faa ham til at afstaa fra dette Forsæt.[2]) Hertugen af Württemberg var ogsaa helst fri for det kongelige Besøg,[3]) han har vistnok frygtet for, at hans Handlefrihed skulde blive indskrænket, og at hans Stilling i det hele skulde tabe i Betydning. Det havde ogsaa været rigtigst og naturligst, om Kongen var forbleven i sin Hovedstad. Han og hans Raadgivere havde faaet Underretning om, at en kombineret engelsk-hollandsk Flaade sandsynligvis vilde blive sendt til Sundet; de maatte ogsaa kunne sige sig selv, at den svenske Konge, der tog sin Rolle som Garant for Altona Forliget med saa megen Alvor, ikke vilde nøjes med at gaa over Elben, men vistnok ogsaa vilde prøve paa at passere Sundet. De vidste endelig, at Danmark kun disponerede over en eneste erfaren Fører, som tillige var i Besiddelse af Initiativ og Selvstændighedsfølelse,

---

[1]) Journalerne fra Fæstningen.
[2]) Se f. Ex. Lentes Brev til Württemberg af 20de April 1700.
[3]) Württemberg til Lente 14de Maj 1700.

nemlig Hertugen af Württemberg, medens der hverken paa Flaaden eller i Hærstyrken paa Sjælland fandtes en overlegen Personlighed, der i paakommende Tilfælde turde handle efter Forholdenes Bydende uden højere Ordre. Man tør ikke tvivle om, at Reventlow, Jessen og Lente har foreholdt Kongen Faren ved at forlade Hovedstaden og ved at fjærne sig fra Flaaden, men Lysten til at se Krigen paa nært Hold har faaet Overhaand hos den unge Konge, der nærede en brændende Interesse for Krigsvæsenet, men som i øvrigt ikke var og ikke prætenderede at være Feltherre. Den 22de Maj forlod han Residensen og begav sig til Hertugdømmerne, ledsaget af alle sine vigtigste Ministre, saaledes at Hovedkvarteret blev Regeringens Sæde.

Ved Kongens Afrejse var den store danske Flaade rede til at stikke i Søen under Kommando af hans unge, uerfarne Halvbroder Ulrik Christian Gyldenløve. Paa Sjælland var der efterladt en lille Hærstyrke, og der var truffet nødtørftige Foranstaltninger til Kystens Sikring og Bevogtning ved Kystvagt og Landeværn. En Del af Regeringens Arbejde var overdraget til et nyt Kollegium »Slotsloven«. Men Kongen havde ikke indsat nogen Regering, ikke udnævnt nogen Øverstbefalende, hverken til Lands eller til Vands. Han havde forbeholdt sig selv Afgørelsen af alle Spørgsmaal; de Kommanderendes Hænder var godt og forsvarligt bundne; fra sit Hovedkvårter i Hertugdømmerne vilde han lede Forsvaret af København og af Sjælland, hvis Fjenden vilde angribe denne, Danmarks vigtigste Provins. Men paa Muligheden af denne nærliggende Eventualitet synes han ikke ret at have villet tro.

Den 24de Maj kom Kongen til Frederiksstad, hvor Hertugen af Württemberg modtog ham, og den følgende Dag tog han Kvarter i Rickelsbüll i Kating Sogn. Den 26de Maj inspicerede han Lejren, den 27de Approcherne; trods den stærke Ild gik han helt ud til den yderste Sape, der var naaet lige til den ydre Fæstningsgrav ved den lille Kaponiere. I Fæstningen havde man, mærkelig nok, ingen Anelse om, at Kongen var i Lejren. Den 25de havde man nok hørt Salut-Skydning fra Jagterne ved Katingsiel, men man havde troet, at det var til Ære for de »holstenske Prinser« (Glücksborgerne), der var hos Hertugen af Württemberg. Først den 30te Maj erfarede General Banér af en Fange, at Kong Frederik var i Lejren. I øvrigt stod Tønning, trods Indeslutningen, i ret livlig Forbindelse med Omverdenen. Baade den 22de og den

23de var der saaledes kommet Expresbud ind i Staden med Løfte om Undsætning; inden 10 Dage skulde den komme.[1])

Medens Saperingen gik for sig, var Forsvarernes hæftige, men ikke meget virksomme, Ild kun bleven svagt besvaret; men den 27de Maj Kl. henad 4 om Eftermiddagen demaskeredes paa Kongens personlige Kommando Belejringsbatterierne, og nu begyndte en voldsom Beskydning, der især rettedes mod Bastionerne Maria Elisabeth og Ejdersted samt mod den saakaldte store Kaponiere. Haand i Haand med Artilleriangrebet gik Mineangrebet, der ligeledes rettedes mod den store Kaponiere. Indtil Kl. 10 Aften varede Beskydningen, hvorunder der ogsaa kastedes Bomber ind i Staden. Den 28de Maj Kl. 6 Morgen tog Belejringsbatterierne atter fat; fra 11—1½ var der Pause, saa begyndte Ilden paa ny og vedvarede til Kl. 8 Aften. Fra en dækket Standplads i 1ste Parallel oppe paa Ejderdiget betragtede Kongen Artilleriangrebet, ledsaget af Frankrigs og Sømagternes Repræsentanter paa Kongressen i Pinneberg, der havde begivet sig til Regeringens nye Sæde. Ved Solnedgang stormede de Danske den lille Kaponiere, der forsvaredes af Løjtnant Wilstorp med 30 Mand. Løjtnanten faldt med 17 af sine Folk efter en kort Kamp, og de Kongelige gik løs paa den grønne Kontreskarpe; men paa Grund af den voldsomme Ild fra den store Kaponiere og fra Volden, fik de ikke fast Fod i dette Udenværk. Derimod var den store Kaponiere paa et hængende Hær bleven ødelagt. De Hertugelige havde undermineret den for at lade den springe i Luften, hvis den blev tagen, og den vagthavende Konstabel blev saa forvirret, da han saa den voldsomme Kamp om den lille Kaponiere og den grønne Kontreskarpe, at han antændte Brandrøret i den Tanke, at alt var forbi. Heldigvis for de Belejrede var Brandrøret slet og forsagede, saa at Katastrofen blev afværget; ellers var Værket gaaet i Luften med 300 gottorpske Soldater.[2]) De Kongeliges Tab var 1 Officer og 72 Mand.

I Løbet af den 29de Maj blev Beskydningen fortsat med stor Kraft, og der blev lagt Breche i Maria Elisabeths Bastion. Om Aftenen imellem Kl. 7 og 8 angreb de danske Grenaderer paa ny den grønne Kontreskarpe; Værket blev taget, og de Kongelige trængte gennem de 2 Traverser, som var anlagte tværs over den

---

[1]) Journalerne fra Fæstningen.

[2]) Scheels Journal.

Landstrimmel, der skilte Fæstningsgraven fra Ejderen. De var allerede tæt ved Brechen, som de skulde rekognoscere, og de Belejrede, hvis Kræfter begyndte at svinde, var komne i Forvirring, da Generalmajor Banér personlig bragte Orden til Veje. De fyrstelige Drabanter og Dragoner, der var blevne afløste ved Portene af Borgerskabet, 3 fyrstelige og 2 svenske Grenaderkompagnier ilede Angriberne i Møde; Oberstløjtnant Otto Reventlow og den svenske Oberstløjtnant Hempel kom til med deres Musketerer; Bastionen Ejdersted og den store Kaponiere blev stærkt besatte, og de Danske, der blev beskudte i Front og Flanke, maatte gaa tilbage til den lille Kaponiere, hvis Strube de lukkede med et Brystværn.

Ved Midnatstid søgte Banér ved et Udfald at fordrive dem derfra. Et Kommando paa 150 Grenaderer og Musketerer under Kaptajn Hoppe, Kaptajnløjtnant Barwick, Løjtnanterne Bergholtz, Donner og Andersen angreb den nærmeste danske Approche ved den grønne Kontreskarpe og drev Løbegravsvagten tilbage. Men dette Held blev kun af kort Varighed; de danske Reserver greb ind i Kampen og aabnede en saa voldsom Ild mod Udfaldsstyrken og dens Reserve, at Fjenden maatte gaa tilbage. Oberstløjtnant Otto Reventlow, der som Fører for Gottorpernes Reserve, søgte at indrette den lille Kaponiere til Forsvar, da de Danske havde forladt den, blev dødelig saaret, og samme Skæbne havde Løjtnant Bergholtz. Udfaldet mislykkedes fuldstændigt, de Danske tog ikke blot Kaponieren tilbage, men satte sig ogsaa fast paa den saa længe omstridte grønne Kontreskarpe.

Den 30te og 31te Maj fortsatte Belejrerne Beskydningen af Værkerne og Bombardementet af Byen. Det lykkedes ikke at bringe Forsvarernes Artilleri til Tavshed, men Brechelægningen havde god Fremgang; saa vel i de angrebne Bastioner som i den saakaldte »Kontreskarpe foran Hornværket« var der lagt praktikable Brecher, og Mineanlægget mod den store Kaponiere var næsten fuldført. Tidspunktet for Generalstormen var nær, da Kong Frederik Natten til den 1ste Juni fik Underretning om, at en forenet svensk-lyneborgsk Hær var gaaet over den holstenske Grænse. Nu kom Straffen for den Fejl, der var begaaet ved ikke strax at begynde det regelmæssige Angreb: Belejringen maatte hæves. Det svage Observationskorps ved den lauenborgske Grænse kunde ikke holde Fjenden tilbage; Belejringshæren maatte rykke det til Undsætning; men den maatte efterlade Tropper, der kunde holde Øje med Tønnings talrige Besætning,

og da den ikke var stærk nok til at efterlade et virkeligt Cerneringskorps, maatte den kongelige Hær vente at se sine Forbindelser truede af de fyrstelige Tropper, der tillige kunde brandskatte de kongelige Amter. Hvis Svenskerne og Lyneborgerne vilde føre Krigen med Energi, maatte man ogsaa frygte for, at Dele af deres Hær vilde forene sig med Gottorperne, hvorved den danske Armé vilde komme i en temmelig mislig Stilling.

Den 1ste Juni, 3dje Pinsedag, gav Frederik IV Ordre til at hæve Belejringen; men for at de Belejrede intet skulde mærke, blev Beskydningen fortsat med fordoblet Kraft. Og dog anede de Uraad; thi det var ikke længer Fæstningsværkerne, der var Maalet; Ilden rettedes ganske planløst mod hele Byen. Gaderne blev overstrøede med Bombestykker, det regnede ned med Begkranse, og Kuglerne haglede ned om det hertugelige Slot. Det var, som om Belejrerne vilde skille sig af med saa megen Ammunition som muligt, for at slippe for den Ulejlighed at slæbe den med. Henad Aften standsede Skydningen pludseligt, og fra Voldene saa man, at Skydeskaarene i de danske Batterier blev blændede. Da tordnede Kanonerne fra Fæstningen; hele Volden rundt affyredes Stykkerne 3 Gange; og da Glædessalverne var til Ende, hørtes Raabet »Vivat Carl Friederich« fra de i de angrebne Bastioner opstillede Soldater. Det var den nyfødte Arveprins, hvis Fødsel man fejrede.[1]) Om Morgenen var der sunget Te Deum i Kirken; nu bragte Belejringens Ophævelse Glæden til sit Højdepunkt.

Fra Løbegravene besvarede de kongelige Soldater Gottorpernes Glædesraab med et Leve for den danske Krone,[2]) men det har næppe haft nogen rigtig ægte Klang.

Natten til den 2den Juni rejste Kongen til Rendsborg. Skytset blev taget ud af Batterierne, ført til Katingsiel og indskibet for at føres til Glückstadt. Garden og et Par andre Batailloner[3]) afmarcherede om Morgenen til Rendsborg, medens Fuchs med Resten blev staaende for at dække Indskibningen og sløjfe Belejringsarbejderne. Lav Vandstand besværliggjorde Afsejlingen; først den 4de Juni Kl. 3 Eftermiddag gik Skibene under Sejl. Fuchs brød strax op og marcherede til Seeth, som han naaede ved Midnatstid;

---

[1]) Prins Carl Frederik, ældste Søn af Hertug Frederik IV og Hedevig Sophie af Sverig, var født i Stockholm den 19de April 1700.

[2]) De i Fæstningen førte Journaler.

[3]) Vistnok Schønfelds Brigade.

her overnattede han med Fodfolket, medens Rytteriet gik til Ervde. De Fyrstelige fulgte efter med 500 Mand, men det kom ikke til Kamp.[1]) Derimod deserterede en Del af de kongelige Soldater, særlig af dem, der før havde staaet i gottorpsk Tjeneste.

Tabene under Belejringen kendes ikke nøje. De Fyrstelige opgiver deres til c. 150, de Kongelige deres til 200 Mand, men det er næppe rigtigt. Foruden de tidligere anførte danske Officerer nævnes Ingeniørkaptajn Jean de la Vit og Underkonduktør Chr. Siemensen som faldne, Overkonduktør Louis de L'Isle som saaret og død s. A.[2]) Under Angrebet paa Vestfronten, var der kastet c. 5000 Bomber ind i Byen,[3]) der havde lidt meget. Endnu i Aaret 1703 var der mange Tomter, som efter Hertugens Befaling bortsolgtes ved Auktion, da Ejerne ikke kunde eller vilde genopføre deres Huse.[4])

Under Tønnings Belejring var der fra Mæglernes Side flere Gange gjort Forsøg paa at faa de Danske til at ophøre med Fjendtlighederne. De lovede at udøve et Tryk paa Hertugen af Gottorp, naar Danmark blot for Alvor vilde forhandle med dem. Deres Bestræbelser strandede imidlertid bestandig paa den danske Regerings Fordring: at Gottorperne skulde gøre det første Skridt.[5]) Men disse var ikke forsonlig stemte. De hertugelige Afsendinge optraadte med stor Sikkerhed; Wederkopp nægtede at melde sin Herre, at Danmark ventede Tilnærmelser fra hans Side; han erklærede, at Gottorp kun vilde kræve, men intet yde, og han ytrede, at Hjælpen ikke længe kunde udeblive. Hans Haab var jo heller ikke ugrundet. Sidst i Maj samledes svenske og lyneborgske Tropper paa den venstre Elbbred, og et hollandsk Troppekorps havde midt i Maaneden overskredet Weseren.[6])

Skønt Danmark tilsyneladende optraadte med Fasthed, rede til at sætte alt ind paa at hævde sine Rettigheder, var dets Stilling

---

[1]) Fuchs til Kongen 4de Juni; Samme til Lente 3dje og 4de Juni.
[2]) Tychsen: Fortifikationsetaterne og Ingeniørkorpset, Personalh. Oversigt.
[3]) Oldenb. Journal og Tage-Register; Feld. u. Res. Art. Rechn.
[4]) Neues staatsbürg. Mag. IV. S. 677.
[5]) Prot. d. Pinneb. Trakt. 4de og 7de Maj; Ordre til J. H. Lente og Blome 11te Maj.
[6]) Prot. d. Pinneb. Trakt. 14de, 21de og 28de Maj.

dog overordentlig vanskelig. Medens Hertugen af Gottorp havde mange, paalidelige Forbundsfæller, var Kongen af Danmark ganske isoleret. Hos Mæglerne var kun ringe Trøst at vente. Kejseren var vel ugunstig stemt mod Sømagterne, men den dansk-russisk-sachsiske Alliance var ham paa den anden Side ogsaa meget imod. Kurfyrsten af Brandenborg, der stod i Begreb med at antage Kongetitlen, vilde forholde sig strængt neutral for ikke at skabe sig Fjender, der vilde nægte at anerkende hans Ophøjelse, og Kurfyrsten af Sachsen var som Mægler i en meget skæv Stilling, da han med Rette betragtedes som Part i Sagen. Som Allieret var han heller ikke meget værd. Det Hjælpekorps han endelig Begyndelsen af Juli overlod Danmark, var af en saa elendig Beskaffenhed, at dets Optræden nærmest blev en Tragikomedie. Indirekte kunde han ved sit Angreb paa Lifland have gjort Danmark stor Nytte, men dette Foretagende, der blev paabegyndt midt i Februar, var saa slet forberedt og blev saa daarlig ledet, at det kun i ringe Grad bandt Sverigs Stridskræfter. Alliancen med Rusland var heller ikke synderlig fordelagtig for Danmark. Afstanden var for stor, og Czaren havde ingen Flaade. Vel havde Peter I stor Lyst til at angribe Sverig, men han turde ikke bryde løs, før Freden med Tyrkiet var sluttet, og dette var endnu ikke sket sidst i Maj. Desuden nærede han ingen Interesse for Danmarks Sag; for ham gjaldt det kun om at bane sig Vej til Østersøen. Allerede i April vidste man i Danmark, at han havde valgt Narva til Angrebsobjekt, og dermed var man ilde tilfreds, da han paa denne Maade ikke kunde komme til at operere sammen med Sachserne. Den danske Regering paalagde sidst i April sin Envoyé, Heins, at meddele Peter I, hvorledes Sagerne nu stod: de gottorpske Skanser var tagne, men Sverig og Sømagterne truede Danmark, Frankrig havde søgt at formaa England og Holland til ikke at sende en Flaade til de danske Farvande, og Czaren kunde støtte Ludvig XIV's Bestræbelser ved at lægge et Tryk paa Hollænderne. Heins skulde dog optræde med Varsomhed for ikke at støde Czaren, men han skulde af al Kraft arbejde hen til, at Russerne direkte støttede Sachserne ved ligeledes at vende sig mod Lifland.[1])

Fra de tyske Smaafyrster kunde Danmark ikke vente virksom Hjælp. »De korresponderende Fyrster« kom efter lange Forhand-

---

[1]) Russ. Gesandtsk.-Papirer, April og Maj 1700.

linger i Goslar til det Resultat, at de kun vilde yde Kongen af Danmark Bistand, hvis han blev angreben paa Grund af sit Forhold til dem, og de brunsvig-wolffenbüttelske Hertuger blev mere og mere tilbageholdende, jo nærmere Afgørelsens Øjeblik kom. Brandenborg havde bifaldet en Plan om, at Oldenborg og Delmenhorst skulde dækkes af Kredstropper, men herimod rejste Münster Indsigelse, og Hessen indfriede lige saa lidt som de andre Smaastater sine Løfter om at bidrage til at hæmme Lyneborgernes ærgerrige Hensigter.[1])

Den 31te Maj modtog de danske Underhandlere i Pinneberg af den svenske og den lyneborgske Afsending, Lissenhaim og Fabritius, Meddelelse om, at deres Herrer som Hertugen af Gottorps Allierede og Altona Forligets Garanter havde set sig nødsagede til at lade deres Hære rykke i Marken for at fremtvinge Ophævelsen af Tønnings Belejring. Medens Lissenhaims Optræden var meget fjendtlig, erklærede Fabritius, at de lyneborgske Fyrster paa ingen Maade ønskede Krig, deres Folk var kun Auxiliærtropper. Den franske Gesandt i Danmark, Grev Chamilly, foreslog en Vaabenstilstand, da hans Regering ikke ønskede Sverig indviklet i en Krig, der kunde hindre det i at yde Bistand i det spanske Arvefølgespørgsmaal; men Forslaget faldt foreløbig til Jorden.

Den 3dje Juni udsendte den danske Regering en Rundskrivelse til sine Afsendinge i Paris, Berlin, Haag, Wolffenbüttel og Hamborg (Pinneberg), hvori det hed: at da Sverig, Celle og Hannover havde sendt deres Tropper ind over den holstenske Grænse, havde Kongen af Danmark ophævet Belejringen af Tønning, skønt Fæstningens Fald var nær forestaaende. Hans Maal var kun at hævde Freden i eget Land. Han satte sig nu i Spidsen for sin Hær og marcherede de indrykkende Fjender i Møde, fast bestemt paa at forjage dem; nu maatte det staa klart for alle, at Garanternes Fredskærlighed var en Maske, medens deres sande Øjemed var at vække Uro og Forvirring; hvis Krigsluen bredte sig videre, var det deres og ikke Kongens Skyld.[2])

Den 6te Juni fik Mæglerne i Hamborg og Pinneberg officiel Meddelelse om, at den danske Hær havde opgivet Belejringen af Tønning.

---

[1] Ordrer til Mencken og Oetken i April og Maj 1700.
[2] Geh. Reg.

Felttogets 1ste Akt var til Ende. Den danske Armé ved Sydgrænsen havde ikke formaaet at løse den offensive Del af sin Opgave: at tilintetgøre den gottorpske Hertugs Stridsskræfter; den skulde nu under vanskelige Omstændigheder skride til at tage fat paa Opgavens defensive Del: at forhindre Altona Forligets Garanter i at trænge frem i den danske Krones Lande.

Endnu paa dette Tidspunkt mente man, at Hovedfaren kom fra Syd; at den kunde komme fra Øst vilde den danske Regering ikke tro; derimod var man ikke ganske rolig overfor Faren for mindre fjendtlige Angreb mod den jyske Halvøs nordlige Del, og, medens der kæmpedes i Sydslesvig, blev der truffet forskellige Foranstaltninger for at sikre denne temmelig udsatte Landsdel.

Efter at de 5 jyske Rytterregimenter i Efteraaret 1699 var sendte til Sydgrænsen, var der i hele Jylland Nord for Fredericia ikke andre Tropper tilbage end Besætningen i Hals og Fladstrand, tilsammen c. 50 Infanterister og 14 Artillerister. Da Sverigs Holdning imidlertid blev truende, fik Oberst Matthias Numsen under 16de Marts 1700 Ordre til med 2det Sjællandske Rytterregiment at afgaa til Vendsyssel.[1] Den 8de April kom han til Aalborg,[2] passerede Limfjorden og fordelte sit Regiment langs Østkysten mellem Skagen og Hals. Efter at have rekognosceret Kysten, delte han den i 2 Kommandodistrikter; Major Hannibal Henrik Schwanewedel fik den nordlige Del indtil Sæby, medens Obersten selv tog Kommandoen i Distriktet herfra til Asaa. Strækningen fra dette Punkt til Hals ansaas sikret mod Landgang ved Grundene, der strækker sig »fast en maadelig Mil fra Stranden«.[3])

Artilleriet i Fladstrand og Hals forstærkedes med i alt 6 Konstabler og 12 Haandlangere; hvert af de omtalte Kommandodistrikter fik 3 Feltkanoner, der kommanderedes af en Konstabel og, ligesom de tilhørende Ammunitionsvogne, transporteredes ved Hjælp af Bønderheste. Til Hals blev der sendt 6 smaa Kanoner i Skibsrapperter, der havde henstaaet i Skagen siden skaanske Fejde og nu var i en meget brøstfældig Tilstand.[4]

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 16de og 20de Marts 1700.
[2]) Biskop Jens Bircherods Dagbøger.
[3]) Numsen til Kongen 20de April 1700.
[4]) Kgl. udf. Exped. 3dje og 27de April; Memorialier 20de April 1700.

Til Forstærkning af den lille regulære Styrke blev der sidst i April udskrevet c. 500 Bønder, der forsynedes med Vaaben og Ammunition fra Tøjhuset i Fladstrand.[1]) Dette »Landeværn« indexerceredes om Søndagen af gamle udtjente Underofficerer, der boede omkring i Sognene, og Vaabnene opbevaredes i Kirkerne. Ogsaa Borgerskabet i Skagen, Fladstrand og Sæby forsynedes med Geværer. Der blev indrettet Bavner, og Beboerne fik Befaling til at melde nærmeste Officer mulige fjendtlige Foretagender.[2])

Frygten for en svensk Landgang i Vendsyssel tabte sig dog efterhaanden, medens det viste sig, at Forsvaret af Sydgrænsen vilde kræve alle disponible Troppers Medvirken. Numsen fik derfor Befaling til med sit Regiment at begive sig til Sønderjylland. Den 22de Maj kom Ordren ham i Hænde, og faa Dage efter brød han op for at marchere til Haderslev, som han skulde naa i 16 Dage. Inden Afmarchen fordelte han Landfolket til Kystvagterne, og da det havde vist sig, at der blandt de Udskrevne herskede Uvilje over, at en Del af deres Jævnlige slap fri for Tjeneste, foranledigede han, at alt vaabenført Mandskab fik Tilhold om, naar Bavnerne tændtes, eller de fik særlig Tilsigelse, at møde med Leer, Høtyve og lignende landlige Vaaben. Til at have Inspektion over Landeværnet foreslog Numsen Kaptajn Petersen til Gjærumgaard, »en dansk Normand«, der forstod at omgaas Landbefolkningen; der fandtes nemlig ingen Stiftsbefalingsmand paa Stedet, da Embedets Indehaver, Etatsraad Henning Meyercrone, var Envoyé i Paris. Viceamtmanden, C. Bartholin, synes at have manglet militære Egenskaber. Blandt Egnens Godsejere var der heller ingen, der ret egnede sig til at træde i Amtmandens Sted; den bedste var efter Oberst Numsens Mening den 61-aarige forhenværende Marinekaptajn Otto Arenfeldt til Knivholt.[3])

Det vendsysselske Landeværn blev heldigvis ikke sat paa nogen alvorlig Prøve; en svensk Expedition, bestaaende af Elfsborgs Regiment, 4 Kompagnier af Baahuslen-Hallands Kavalleriregiment samt 4 Feltkanoner, skulde ganske vist midt i Juni være afgaaet fra Gøteborg til Aalborg, for derfra at brandskatte Landet Nord og Syd for Limfjorden; men denne Plan blev ændret til

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 27de April 1700; Jyske Tegn. s. D.

[2]) Jyske Tegn. 20de Marts 1700.

[3]) Numsen til Kongen 25de Maj 1700.

et Togt til Ejdermundingen, som skulde gaa for sig sidst i Juli.[1]) Heller ikke denne Tanke kom til Udførelse, men Rygtet om, at et svensk Angreb kunde ventes, naaede sidst i Juli til Vendsyssel, hvor det vakte Panik. Landbefolkningen flygtede i store Hobe til Aalborg med alle deres rørlige Ejendele.[2])

---

[1]) Riksreg. 12te Juni; Carlson VI., S. 322.
[2]) Bircherods Dagbøger.

V. De svenske og lyneborgske Rustninger.

Den Fare, der truede Jylland, var saaledes af mindre alvorlig Beskaffenhed, og den vakte heller ikke nogen virkelig Bekymring i det danske Hovedkvarter; derimod nærede man med fuld Føje Ængstelse for det fjendtlige Indbrud over Sydgrænsen; thi under Kampen om de hertugelige Befæstninger i Sønderjylland var Rustningerne i Sverigs tyske Provinser og i de brunsvig-lyneborgske Lande drevne med lige Kraft, om end ikke med lige Lyst. De svenske Rustninger fandt tilmed ikke blot Sted i Pommern, de meklenborgske Besiddelser og Stift Bremen, men de dreves i alle de udstrakte og vidt fra hinanden liggende Lande, der hørte under den svenske Krone; thi Carl XII's brændende Ønske var gaaet i Opfyldelse; han kunde faa Krig med alle sine Naboer uden paa uretfærdig Vis at bryde Freden.

Midt i Marts fik den unge Konge paa en Bjørnejagt Efterretning om Sachsernes Indfald i Lifland,[1]) og kort efter naaede den Tidende Stockholm, at de Danske havde besat de gottorpske Amter og stod i Begreb med at angribe Hertugens Skanser. Ordre gik strax til Finland, at alle de i denne Landsdel staaende Tropper skulde ile Lifland til Hjælp, og snart efter fik Regimenterne i Sverig Krigsberedskabsordre. Krigen maatte føres med Front til alle Sider, men hertil var Armeen ikke stærk nok, en Udvidelse var paatrængende nødvendig.

---

[1]) Se S. 51.

I Østersø-Provinserne blev der kapituleret om Hvervning af nye Infanteri-[1]) og Dragonregimenter;[2]) men i det egentlige Sverig og Finland greb man til paa Grundlag af det bestaaende Inddelingsværk at oprette Reserveregimenter, saakaldte »Tremänninger«, der tilvejebragtes ved, at 3 Roter stillede en Knægt, 3 Rustholdere en Rytter udover den Styrke, de kontraktmæssig skulde stille. Paa denne Maade tilvejebragtes i Sverig 3 Rytterregimenter med 2400 Heste og 5 Fodfolksregimenter med 5300 Mand, medens man i Finland oprettede 1 Rytterregiment og 2 Fodfolksregimenter med henholdsvis 1000 Heste og 2000 Mand. Adel og Præsteskab maatte stille 2 Regimenter »Ståndsdragoner« med 1800 Mand, i »Bergslagerne« oprettedes et Bjergregiment paa 600 Mand, og paa Gotland blev der opsat Dragoner til Øens eget Forsvar. Til Befalingsmænd ved Tremännings- eller, som de ogsaa kaldtes, Fordoblingsregimenterne toges dels afskedigede Officerer, dels svenskfødte Officerer, der havde staaet i polsk Tjeneste, men som ved Fredsbrudet havde taget deres Afsked.

Disse Nyformationer, der selvfølgelig ikke blev fuldt udviklede før i Løbet af Sommeren,[3]) var ikke forudsatte ved Inddelingsværkets Oprettelse, men det blev forestillet Befolkningen, at det nu, da den mangeaarige Fred ganske uformodentlig var bleven brudt ved Kongen af Polens Indfald i Lifland, var nødvendigt at gribe til overordentlige Forholdsregler til Rigets Forsvar. Blev man nødsaget til at blotte Landet for regulære Tropper, vilde en i Hob samlet Almue ikke være i Stand til at modstaa en Fjende, der angreb paa Krigsmanér; den vilde blive betagen af ræd Hu og utidig Skræk og lade Vejen staa aaben for Fjenden. Der maatte altsaa udtages Mandskab for at øves i Krigsexercits, men det skulde kun bruges inden Rigets Grænser, og naar Faren var overstaaet, vilde det strax blive hjemsendt.[4])

---

[1]) 10de Marts Guvernør Grev De la Gardie et Regiment paa 1000 Mand, 12te Maj General O. Vellingk ligesaa, 28de Juni Oberstløjtnanterne Liewen og Stackelberg hver en Bataillon paa 500, resp. 480 Mand (Riksregistr.).

[2]) 26de Marts Oberstløjtnant A. J. Schlippenbach en Eskadron, 200 Heste, 11te Maj General O. Vellingk et Regiment, 600 Heste, 9de Juli Oberst Albedyhll ligesaa. (Riksregistr.).

[3]) Obersterne udnævntes først 18de Juli, de andre Officerer 13de August (Kgl. Maj. Bref til Defensionskomm. og Riksreg. Svensk Rigsark.).

[4]) Se bl. a. Carl XII's Brev til Landshøvdingerne af 26de April 1700 (Acta historica, Svensk Rigsark.); Riksreg. s. D.

Hæren i Sverig blev inddelt i 4 Korps af meget ulige Størrelse. I Jemteland, i Vermland og i Vestergötland opstilledes 3 mindre Korps under Generalmajorerne A. v. Schaar, F. Fägersköld og Generalløjtnant R. Rehbinder; i Skaane samledes et større Korps under Kongens egen Befaling for efter Omstændighederne at føres til Danmark eller til de tyske Provinser.

For disse 4 Korps blev der strax opsat »Feltstater«, og, efter at Koncentrationen var udført, var Dislokationen i Hovedsagen følgende:

I. I Skaane, Halland og Bleking.

Rytteri og Dragoner.

Drabantkorpset,	Generalmajor	A. Horn,
Livregiment til Hest,	—	J. Spens,
Vestgöta Kavalleri,	Oberst	G. Zelow,
Smaalands —	Generalmajor	C. Nieroth,
Østgöta —	—	C. G. Mørner,
Nørre Skaanske —	—	(H. J. Ridderhjelm),[1]
Søndre — —	—	A. Stromberg,
2 Komp. af Adelsfanen (som Strandvagt),		
Livregiment Dragoner	General	C. G. Rehnsköld.

Fodfolk.

Garden til Fods,	Oberst	K. Posse,
Dalregimentet,	Generalmajor	M. Stenbock,
Vestmanlands Regiment,	Oberst	A. Sparre,
Calmar —	—	N. Diurclow,
Upplands —	—	O. V. Løwen,
Malmø Garnisonsregiment[2]	—	A. Faltzburg,
Tyske Livregiment til Fods[2]	—	R. v. Liewen.

I alt ca. 7500 Ryttere og 8600 Mand Fodfolk. Af Fodfolket var dog Calmar og Upplands Regimenter med 2400 Mand paa Flaaden som Soldateske.

II. I Vestergötland og Bohus Len.

Rytteri og Dragoner.

Baahuslen-Hallands Kavalleri,	Oberst	C. L. Ascheberg,
Baahuslens Dragoner,	—	P. Weinholz.

---

[1]) Oberstltnt. L. Gyllenpamp førte Regimentet, jfr. S. 319, Note 1.

[2]) Opføres ikke i Feltstaterne, da det var Garnisonsregimenter.

Fodfolk.

Elfsborg Regiment, Oberst A. Sparrfelt,
Vestgöta-Dal — — J. Fägersköld,
Vesterbottens — — R. J. Fersen,
Svenske Livregiment til Fods — G. Maclear.[1])

I alt ca. 1300 Ryttere og 4250 Mand Fodfolk.

III. I Vermland.

Rytteri.

2 Kompagnier af Adelsfanen.

Fodfolk.

Nerike-Vermlands Regiment, Genltnt. R. Rehbinder.

I alt omtrent 200 Ryttere og 1600 Mand Fodfolk.

IV. I Jemteland.

Rytteri.

Jemtelands Kavallerikompagni,
2 Kompagnier af Jemtelands Dragonregiment.

Fodfolk.

Jemtelands (uberedne) Dragoner, Oberst C. Hård,
Helsingelands Infanteri Regiment, — G. Knorring,

I alt omtrent 300 Ryttere og 1800 Mand Fodfolk.[2])

Alle 4 Korps forsynedes med Feltartilleri med tilhørende Knægte og Heste. En Del af de menige Infanterister i Fæstningerne var indøvet i Skytsbetjening for at at erstatte de bortdragende Artillerister.[3])

Flaaden udrustedes, og en lille Flotille blev organiseret paa Venern.[4])

Først og fremmest blev der dog sat Kraft paa at gøre det i de tyske Provinser samlede Korps krigsberedt. En »Feltstat«, som fastsatte Korpsets Sammensætning og Forplejning, var allerede udgiven i December 1699, og Overgeneralen, Generalguvernør

---

[1]) Opføres ikke i Feltstaterne, da det var et Garnisonsregiment.
[2]) Projekt til Feltstaterne 1700. (Sv. Rigsarkiv).
[3]) Riksregistratur 21de April 1700.
[4]) Flaadeudrustningerne omtales nærmere i et følgende Afsnit.

Nils Gyllenstierna, fik i Marts Ordre til at antage og lønne alle de paa denne opførte Personer, som ikke var i fast Tjeneste.[1])

Korpsets Sammensætning var følgende:[2])

Generalstab.

Generalløjtnant B. v. Liewen, Guvernør i Wismar,
Generalmajor til Hest H. J. Ridderhjelm, Chef f. Nørre Skaanske Kavalleriregiment,
Generalmajor til Fods N. Stromberg, Chef f. Skaraborgs Regiment,
2 Generaladjutanter,
1 Superintendent,
1 Feltmedikus,
1 Generalvognmester,
26 Ordonnansryttere.

Fortifikationsstat.

1 Generalkvartermester med
2 Officerer.

Kammerstat.

1 Overkommissarius med
14 Betjente.

Justitsstat.

1 Generalauditør med
13 Betjente.

Artilleri.

8 Officerer,
5 Underofficerer,
118 Konstabler og Haandlangere,
12 Officianter og Understabsbetjente,
18 Haandværkere,
1 Staldmester,
24 Forherrer og Skaffere,
120 Kuske,
i alt 300 Personer med 262 Heste til:

[1]) Riksregistratur.
[2]) Fältkapitalbok uthi Tyskland. (Svensk Krigsarkiv).

4 Stkr.	12 Pd.s	Kanoner.	
4 —	6 —	—	
10 —	3 —	—	

Artilleriets Personel og Materiel afgaves fra de pommerske Fæstninger, der skulde have Erstatning fra Moderlandet. De pommerske Landstænder skulde formaas til at afgive Kuske og Heste. Om fornødent kunde man tage Soldater til Kuske og erstatte dem med nyhvervede Folk.

Rytteri.

Pommerske Kavalleriregiment (Generalguvernør Grev J. Mellin),[1]
Bremiske — Oberst G. Horn.

Fodfolk.

Enkedronningens Livregiment[2]) Genrlm. C. L. Müller v. d. Lühnen
Skaraborgs Regiment — N. Stromberg,
Södermanlands — Oberst A. A. Mardefelt,
Kronobergs — — G. Heidenfelt,
Østgöta — — G. Ulfsparre.

I alt ca. 1200 Ryttere og 5800 Mand Fodfolk.

Af disse Regimenter var de 4 inddelte svenske siden Januar indkvarterede i Wismar med tilliggende Amter Pöhl og Neukloster, de øvrige laa i deres Standkvarterer. Ved Oprettelsen af Magasiner var der sørget for, at Tropperne til en rimelig Pris kunde faa Levnedsmidler til Købs. Livsfornødenhederne var nemlig paa Grund af Troppekoncentrationerne blevne saa uforholdsmæssig kostbare, at Kronen maatte bære Forskellen mellem de gængse Priser og dem, Soldaterne kunde betale[3]). I øvrigt synes det, som om Officerer og Mandskab af de inddelte Regimenter kun har faaet en Del af deres Lønning udbetalt, medens Resten er bleven anvist til deres Familier i Hjemmet.

Foruden det mobile Korps stod endnu følgende Tropper i de tyske Provinser: I Pommern Generalguvernør Jørgen Mellins Infanteriregiment i Stettin og Oberst C. G. Klinckowstrøms i Stralsund. I Wismar Jönköpings Regiment under Oberst L. Clerck og den ene Bataillon af Oberst M. Palmquists Regiment. I Bremen,

---

[1]) Mellin forblev i Stettin, Regimentet førtes af Oberstlnt. Kønigsheim.
[2]) Hvervet, pommersk Regiment.
[3]) Riksreg. 12te Januar 1700.

hvor Generalløjtnant M. Vellingk i Generalguvernørens Fraværelse førte Kommandoen, laa sidstnævntes Bataillon og den ene Bataillon af Vellingks eget Regiment samt Krassows Dragonregiment, der endnu var under Oprettelse. Liewens Regiment, den anden Bataillon af Palmquists og Vellingks Regimenter stod i gottorpsk Tjeneste.[1])

I Betragtning af, at Krigen var nær forestaaende, blev der givet Overgeneralen en i flere Henseender udvidet Magtfuldkommenhed. Han fik Myndighed til »i alt, hvad Armeen samt Artilleriet og Fortifikationen angik, at agere og disponere saaledes, som han fandt det bedst for Kgl. Maj.'s Tjeneste og Interesse, uden at han eller hans Efterkommere skulde derfor graveres«. Han skulde være sparsommelig med Penge, men kunde til »Kundskab« (d. e. Spejdere) m. m. anvende, hvad der behøvedes. Han kunde besætte ledige Officersposter, dog forbeholdt Kongen sig selv at udnævne Oberster. Han fik Ret til at stadfæste Krigsretsdomme og fik en udvidet arbitrær Straffemyndighed. Endelig fik han, hvis det kom til Krig, frie Hænder til at agere efter Omstændighederne.[2]) Her var altsaa ikke Tale om den omhyggelige »Deliberation« med det samlede Generalitet, der spillede en saa vigtig Rolle i danske Instruxer.

Det mobile svenske Korps i Tyskland var imidlertid alt for svagt til alene at optage Kampen mod den danske Hær i Holsten; det kunde ikke gaa over Grænsen uden i Forbindelse med Lyneborgerne, og disse var ikke særlig opsatte paa Krig. Sagen trak i Langdrag til stor Skade for den svenske Krigskasse, der ikke var synderlig rigt doteret. Sachsernes uventede Indfald i Lifland i Februar tilintetgjorde det Haab om »Rigiske Rimesser«, der under Udrustningens Begyndelse havde holdt Modet oppe hos Gyllenstierna. Statskontoret i Stockholm kunde ikke strax komme ham til Hjælp, og det Laan, hvormed den gottorpske Gehejmeraad Pincier v. Königstein forstrakte ham, hjalp kun en kort Stund; indtil Pengevæsenet var solidt ordnet, maatte han »temporisere«.[3])

---

[1]) Forskellige svenske Kilder, der støtter sig paa Adlerfelt »Hist. mil. de Charles XII«, angiver, at Nørre Skaanske Kavalleriregiment i Vaaren 1700 sendtes til Tyskland. Af Regimentets Breve i den Zimmerman'ske Samling i Svensk Rigsarkiv fremgaar det, at Regimentet hele Sommeren stod i Skaane. Misforstaaelsen er vel opstaaet derved, at Chefen, Generalmajor Ridderhjelm, var i Tyskland.

[2]) Svar af 22de Marts paa Generalguvernør Gyllenstiernas Memorial. Riks-Registratur.

[3]) Riks:Registr. 14de Marts, 29de Marts.

Hertil kom, at Generalguvernørerne i Bremen og Pommern var bekymrede for deres Provinsers Skæbne, naar Felthæren var afmarcheret. Gyllenstierna frygtede for, at danske Strejfpartier fra Holsten og Oldenborg skulde forurolige Bremen, og Mellin var urolig for, at Brandenborg, paa hvis Neutralitet han ikke ret stolede, skulde benytte de Tropper, det trak sammen ved den pommerske Grænse, til et Indfald i Landet. Begge bad Carl XII om Forstærkning, særlig af Rytteri; men Kongen erklærede, at han bedst kunde tjene dem ved med det skaanske Korps at gøre en Diversion mod Danmark og saaledes splitte dettes Stridskræfter. Han henviste yderligere til Sømagternes Flaade, der snart vilde afgaa til Sundet, men lovede i øvrigt at overveje Sagen nærmere.[1])

Adelsfanen i de tyske Provinser blev opbudt. Den pommerske mønstredes i Juni,[2]) den bremiske blev derimod fritagen for at stille sine 140 »slet beskafne og disciplinerede Ryttere« mod at betale 3000 Rdlr. Deres Vaaben udlaantes til Krassows Dragoner; Pengene benyttedes til at forøge Gyllenstiernas Regiment med et Grenaderkompagni.[3])

Om de svenske Rustninger i Tyskland fik den danske Regering gode Efterretninger gennem sine talrige Spioner, der i høj Grad generede Svenskerne; de forstod at forklæde sig saaledes, at man ikke kunde vare sig for dem, og de fandt virksom Støtte hos Beboerne. I Wismars Omegn havde de Danske paa deres Side hele den meklenborgske Adel,[4]) hvis Sønner jo paa dette Tidspunkt kunde betragte Danmark som deres andet Fædreland, og i Bremen havde Glückstadts Kommandant, Brigadér Passau, forstaaet at skaffe sig gode Forbindelser ved gæstfrit at aabne sin Fæstnings Porte for de Beboere af det Bremiske, der ønskede at faa deres Ejendele anbragte paa et sikkert Sted.[5]) I April forlagde Svenskerne Skaraborgs og Södermanlands Regimenter fra det Wismarske til Egnen om Buxtehude og Horneburg, medens Horns Ryttere bevogtede Elbens nedre Løb indtil Freiburg. Herved blev der sat en Stopper for Forbindelsen mellem de to Elbbredder.

---

[1]) Riks-Reg. 29de Marts; Mellin til Kongen 1ste og 8de Maj. (Pommerania. Svensk Rigsarkiv).

[2]) Mellin til Kongen 11te Juli.

[3]) Riks-Reg. 7de April.

[4]) Liewen til Kongen 3dje April. (Wismariensia).

[5]) Passaus Breve i de Scheelske Samlinger.

Fæstningen Stade blev sat i Forsvarsstand, og Gyllenstierna fik Bemyndigelse til at tilvejebringe nogle armerede Fartøjer i Hamborg eller i det Bremiske, hvormed han kunde bekæmpe den danske Søekvipage i Glückstadt.

I den sidste Del af Vinteren havde de lyneborgske Hertuger, skønt de stadig haabede at undgaa Krigen, arbejdet alvorligere paa at bringe deres Hær paa Krigsfod. I Fredstid var Kompagniernes Styrke temmelig ringe, og deres Dragoner var ligesom en stor Del af deres Ryttere uberedne; ogsaa Artilleriet manglede Heste. Fredsstyrken maatte forøges med 3000 Mand og ligesaa mange Heste. Kompagniernes Krigsstyrke var i Hannover: ved Rytteriet 70, ved Dragonerne 63, ved Fodfolket 100 Mand, medens den i Celle var henholdsvis 50, 80 og 85 Mand. Da Danmark i April aabnede Fjendtlighederne mod Gottorp, var man i Celle naaet saa vidt, at Rekrutterne og Rytterhestene var anskaffede, og at Dragonhestene var udtagne hos Bønderne, men endnu ikke afleverede til Regimenterne; Artillerihestene var derimod endnu ikke tilvejebragte.[1]) Nu blev der imidlertid baade her og i Hannover taget kraftigere fat for at afhjælpe Manglerne i Hærens Udrustning.

I Expeditionen skulde hele Hertugen af Celles Armé deltage, nemlig:

Rytteri.

Garde du Corps, Oberst du Plat Marquis de Courgelon,
Generalfelttøjmester de Boisdavids Regiment,
Oberst Fréchapelles Regiment.

Dragoner.

Dragongarden, Generalmajor du Bocage,
Brigadér de Villers Regiment,
Oberst v. Bothmers —

De to Gardekompagnier dannede tilsammen 1 Eskadron, Rytter- og Dragonregimenterne var formerede paa 2 Eskadroner à 3 Kompagnier.

---

[1]) Meddelelse fra Statsarkivet i Hannover.

Fodfolk.

Brigadér D. Rantzaus Regiment,
— de la Mottes —
— de Lucs —
Oberst Carls —
— B. H. Bernstorffs —

De la Mottes og de Lucs Regimenter talte 2, de øvrige 1 Bataillon à 6 Kompagnier.

Hele Hærens Styrke udgjorde 1760 Ryttere og 3550 Mand Fodfolk. Overkommandoen førtes af Generalfelttøjmester Antoine Simon Marquis de Boisdavid.

Det hannoveranske Expeditionskorps havde følgende Styrke og Sammensætning:

Rytteri.

Garde du Corps, Generalmajor C. L. v. Weyhe,
Livregimentet (det gule Regiment), Oberst E. B. v. Podewils,
Generalmajor v. Voigts Regiment,
— Grev de Noyelles Regiment.

Garden udgjorde 1 Eskadron. Regimenterne var formerede paa 2 Eskadroner à 3 Kompagnier.

Fodfolk.

Garderegimentet, Generalløjtnant v. Sommerfeld,
Brigadér St. Pols Regiment,
— d'Herleville —
Oberst v. Schlägels —

Livgarden talte 2, de øvrige Regimenter 1 Bataillon à 7 Kompagnier.

Korpsets samlede Styrke var ca. 1500 Ryttere og 3500 Mand Fodfolk. Overkommandoen førtes af Generalløjtnant Sommerfeld.

I Hannover efterlodes følgende regulære Afdelinger:

Oberst	v. Gödens	Rytterregiment,
Generalmajor	C. J. v. Bülows	Dragonregiment,
Oberst	B. E. v. Weyhes	Infanteriregiment,
—	J. G. v. Gohrs	—
—	v. Hülsen v. Treuenfels	—
—	v. Amstenradts	—

I alt talte det hjemmeværende Korps ca. 900 Ryttere og Dragoner samt 2800 Mand Fodfolk, idet hvert af de 4 Infanteriregimenter kun var formeret som 1 Bataillon. Overkommandoen førtes af Generalmajor H. P. v. Ohr.[1])

Om Lyneborgernes Artilleri savnes fyldestgørende Oplysninger.

Tilsammen udgjorde den svensk-lyneborgske Hær henved 4500 Ryttere og Dragoner og 13000 Mand Fodfolk.

---

[1]) Celle Br. A. Des. 42. Holstein, Nr. 19. (Statsark. Hannover). I en af Hertugen af Württemberg indsendt Liste (Sorø Ak. Indbydelsesskr. 1860, S. 36 f.) er de enkelte Tal noget afvigende, men Hovedsummen stemmer temmelig nøje.

VI. Forsvarsforanstaltninger i Holsten.

Rustningerne i de lyneborgske Lande og i Sverigs tyske Provinser blev aabenbart kun foretagne med et Indfald i Holsten for Øje, og Danmark maatte derfor træffe sine Forholdsregler til Forsvar af denne Landsdel. Vestgrænsen var dækket af Nordsøen, og selv om Fjenden havde raadet over en Flaade, vilde de udstrakte Grunde have umuliggjort en større Landgang; Sydgrænsen var derimod mere udsat. Denne Grænselinie deltes ved det neutrale hamborgske Territorium i to Afsnit, et vestligt og et østligt. Det førstnævnte dækkedes af Elben, der dannede en ret solid Skillelinie mellem den danske og den svenske Krones Besiddelser, idet den frembød en naturlig Hindring, der næppe kunde overvindes, saa længe den glückstadtske Søekvipage ikke var ødelagt. Det østlige Afsnit derimod adskiltes kun ved det temmelig ubetydelige Vandløb, Bille, fra den lyneborgske Besiddelse Lauenborg, som laa ret bekvemt for Foreningen mellem de svenske og lyneborgske Stridskræfter. Vel vilde den danske Forsvarsstyrke under en Tilbagegang efterhaanden kunne søge Tilflugt bag Elbens Tilløb: Alster, Pinnau, Krückau og Stør, men disse Stillinger var ikke synderlig stærke i Fronten og kunde alle omgaas i venstre Flanke. Det var derfor sandsynligt, at Hovedangrebet vilde ske over den lauenborgske Grænse; men det var ikke umuligt, at mindre Angreb kunde blive foretagne mod Ditmarskens Kyst eller mod den højre Elbbred, og der blev derfor truffet en Række Foranstaltninger for at imødegaa saadanne Smaaforetagender.

Ledelsen af det lokale Forsvar af det vestlige Afsnit var overdragen til Kommandanten i Glückstadt, Brigadér H. Passau, der udviste megen Iver og Omtanke ved Løsningen af sin Opgave. Han søgte med Held at skaffe Oplysninger om Forholdene hos Fjenden og bestræbte sig for at ordne Bevogtningen af Nordsøens Kyst og Elbens højre Bred. Centralpunktet for Forsvaret var Fæstningen Glückstadt, hvis Tilstand dog lod en Del tilbage at ønske. Værkerne var ikke i den bedste Stand og havde i Vinterens Løb tilmed lidt meget af Stormflod. Skønt Passau arbejdede, saa godt han kunde, for at udbedre Skaden, var Manglerne endnu i Begyndelsen af Juni 1700 ikke helt afhjulpne.[1]) Besætningen var ikke synderlig talrig. Den bestod af 12 Artillerister, 3 Kompagnier af Dronningens Livregiment, 3 af Prins Georgs, 1 af Prins Christians og 1 af Sjællandske Regiment, ialt c. 800 regulære Soldater;[2]) hertil kom 4 Borgerkompagnier à 100 Mand og 1000 Marskbønder, hvoraf 600 var udskrevne i Syd-Ditmarsken, 225 i Wilster- og 175 i Kremper-Marsk. Dette »Ausschuss« organiseredes af Vicekommandanten i Glückstadt, Oberstløjtnant G. Ziegler og inddeltes i 5—6 Kompagnier. Officererne valgtes af Passau paa Kongens Approbation. Folkene lønnedes af Lægdsmændene eller, som de i Holsten kaldtes, »Hausleute«. Hvert Kompagni havde 6 Passevolants, hvis »Traktement« benyttedes til at lønne Officererne. Denne Lønningsmaade viste sig alt andet end hensigtssvarende, og der lød i det hele mange Klager over »Ausschuss«.[3])

Foruden til Besætningstropper blev Landeværnet fra Marskerne ogsaa brugt til Kystbevogtning. Hvert Sogns eller Gods's Beboere fik sin bestemte Strækning anvist. Alle sandsynlige Landgangspunkter blev besatte med Vagter, hvis Styrke varierede mellem 10 og 100 Mand, og hvis indbyrdes Afstand efter Forholdenes Bydende var fra 300 Skridt til 1/2 Mil. Den Afdeling af Opbudet i Distriktet, som ikke var paa Vagt, var fordelt saaledes, at den, naar Bavnen brændte, i Løbet af højst et Par Timer kunde møde ved det Punkt, som den skulde forsvare.

Ved Nordsøens Kyst var der kun oprettet et Par Vagter ud for Wøhrden og Barlt, hvor der fandtes et Par Smaahavne; men

---

1) Passau til Kongen 2den Juni 1700.

2) Om de Forandringer Glückstadts Garnison i April og Maj var undergaaet se S. 280 og S. 298.

3) Ordre til Stath. Fr. Ahlefeld 3dje Juni (Geh. Registr.) og til Passau af 3dje, 5te, 7de og 10de Juni 1700. (Kgl. udf. Exped.).

Elbbredden var stærkt besat. Fra Platenrønne, tæt Vest for Brunsbüttel, og til Glückstadt stod 19 Vagter med 454 Mand, og herfra til »Klosterau« (Pinnau?) 8 Vagter med 134 Mand. Hele Kystmilicens Styrke beløb sig til 4200 Md., der for Størstedelen synes at have været bevæbnede med Skydevaaben.[1]) Støttepunktet for venstre Fløj af Elbbevogtningen dannedes af Hitler Skanse, hvis Besætning skulde bringes op til 100 Mand,[2]) medens Elbforsvarets offensive Element udgjordes af den glückstadske Søekvipage. Størstedelen af denne var dog sendt til Ejdermundingen, men Fregatten »Hummeren« og et Par Jagter, »Junker« og »Havfruen«, krydsede paa Elben med Station ved Neumühlen for at hindre Fjenden i at passere Floden.

Passau var dog ikke blot betænkt paa at organisere Kystforsvaret, men traf ogsaa Foranstaltninger til at dække de for Hærens Forplejning saa vigtige Marsklande mod et fjendtligt Angreb fra Landsiden. Adgangen til Marsken fra Sydost spærredes oprindelig af Fæstningslinien, Glückstadt—Krempe—Steinburg; men af disse Fæstninger var alene den førstnævnte i Stand til at hindre en fjendtlig Fremtrængen langs Elben, Steinburg var kun en ubetydelig Skanse,[3]) og Krempe var nedlagt 1696. Sløjfningen var imidlertid ikke ganske fuldført; først i Slutningen af 1699 var der taget alvorlig fat paa Arbejdet af Byens og Omegnens Beboere, der fik Fæstningsgrunden til Ejendom som Vederlag for deres Umage.[4]) Til Gengæld blev der anlagt en Række smaa Feltværker, navnlig ved de vigtigere Veje: ved Neuendorf, Königsmoor, Siethwende og Grevenkopp, og, da Fjendens Strejfkorps i Begyndelsen af Juni begyndte at blive nærgaaende, besatte Passau Værkerne med i alt 100 Mand.[5]) Han sendte derhos en lignende Styrke til Elmshorn og lod denne Flække, hvor den vigtigste Overgang over Krückau findes, sætte i Forsvarsstand. Det var egentlig et Overgreb, Passau herved begik; thi Elmshorn hørte ikke til den kongelige Del af

---

[1]) Passau til Lente 4de Maj 1700. (Scheels Afskr.).

[2]) Se S. 104 og S. 253.

[3]) Det eneste Livstegn fra denne Fæstning er et Brev til Lente af 21de Aug. 1700, hvori Kommandanten, Major Redegelt, beretter om en Strid, han har haft med en Bondekone i Anledning af, at han havde kappet et Par Træer i hendes Have for at faa frit Skud.

[4]) Innländ Reg. 4de November 1699; Amthor.

[5]) Passau til Lente 9de Juni; jfr. Neues Staatsbürg. Magazin VIII, S. 336. Plan over Glückstadts Omegn i Sv. Krigsarkiv (XIII, Nr. 18).

Holsten, men til det rigsumiddelbare Grevskab Rantzau. Landsherren, Grev Christian Ditlev Rantzau, var dog tillige dansk og holstensk Godsejer samt kongelig Vicestatholder i Hertugdømmerne og Amtmand i Rendsborg, hvad der vel har gjort Frederik IV saa meget utilbøjeligere til at tage Hensyn til en Protest, som Grevens »Raad«, G. C. Hillebrand, nedlagde mod Besættelsen. Passau fik Ordre til ikke at lade sig intimidere af slige »prætenderede jura territorii«, men rolig fortsætte Arbejdet, dog paa en saadan Maade, at Egnen ikke blev udsat for Oversvømmelser.[1])

Forsvaret af Sydgrænsens østlige Afsnit var overdraget til Hertugen af Württembergs Broder, Prins Carl Rudolf, i Forbindelse med Generalmajor Johan Rantzau. Den 6 Mil lange Grænselinie dækkedes i Fronten for en Del af Billefloden, medens Fløjene støttede sig til Hamborgs og Lybæks Territorier. Stillingen var saaledes meget udstrakt, og den var tillige meget svag; Billen var ikke nogen virkelig Hindring, og Hansestæderne manglede baade Evne og Vilje til at forsvare deres Neutralitet. Faren for et Angreb i Fronten var dog ikke overhængende, da de store Skove paa Billes venstre Bred, navnlig Sachsenwald, efter den Tids Begreber var langt vanskeligere at passere for en Angriber end selv et større Vandløb; derimod var Fløjene, særlig den højre, mere udsatte, da man maatte frygte for, at Fjenden vilde gaa frem gennem Vierlandene, der tilhører Hamborg og Lybæk i Forening, og falde Forsvarerne i Ryggen. Forsvarsstyrken talte i alt omtrent 5600 Mand og vilde kun være tilstrækkelig under den Eventualitet, at Sverig var den eneste Angriber. Sluttede Brunsvig-Lyneborg sig til Angrebet, maatte det danske Detachement gaa tilbage. Retræten skulde da gaa i Retning af Rendsborg, og en Bataillon skulde detacheres til Glückstadt.[2])

Forsvarsstyrken var delt i 2 Kolonner. Den største under Prinsens egen Kommando havde belagt Reinbek og Trittau Amter,

---

[1]) Passau til Lente 6te og 9de Juni; Ordre til Passau 10de Juni; Zeitschrift der Gesellschaft f. Schl.-holst.-lauenb. Gesch. XVIII, S. 210 f. Dette skal være Begyndelsen til de Stridigheder mellem Kongen og Greven, som først endte, da Grevskabet, efter at sidst nævnte 1721 var bleven myrdet paa sin Broders Anstiftelse, tilfaldt Kongen. Da Grev Christian Ditlev indgav Klage til Kejseren over Besættelsen af Elmshorn, afskedigede Kongen ham fra hans Embeder som Vicestatholder og Amtmand.

[2]) Carl Rudolf til Ferd. Vilhelm 25de Maj 1700 (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 215).

den mindre under Generalmajor Rantzau stod i Steinhorst Amt paa Stillingens venstre Fløj. Styrken var fordelt paa følgende Maade:

I Reinbek Amt.

Livregiment til Hest	381	Underoff. og	Menige
— Dragoner	532	—	—
2 Batailloner af Prins Carls Regt. med 1 Grenaderkomp.	1160	—	—

I Trittau Amt.

Bernstorffs Rytterregiment	379	—	—
Holstenske Dragonregiment	536	—	—
1 Bataillon af Sjællandske Regt. med 1 Grenaderkomp.	763	—	—
Artilleri i begge Amter	17	—	—
	3768[1])		

Denne Styrke, der forplejedes fra Magasinet i Altona, havde forskanset sig bag Billeovergangene Reinbek og Trittau; ved førstnævnte Pas stod 4, ved sidstnævnte 6 Kanoner. Livregiment til Hest havde overtaget Elbbevogtningen fra Wedel til Lauenborg og havde Posteringer ved Schulau, Blankenese, ved Zollenspieker i Vierlandene og flere andre Steder. Et godt indrettet Spionvæsen skaffede yderligere Efterretninger om Fjenden. Prinsens Hovedkvarter var paa Reinbek Slot.

I Steinhorst Amt.

3dje Jyske Rytterregiment	381	Underoff. og	Menige
5te — —	381	—	—
2det Fynske —	384	—	—
1 Bataillon af Jyske Regt.	680	—	—
Artilleri	4	—	—
	1830[1])		

Styrken forplejedes fra Magasinet i Oldesloe. Rantzau havde taget Kvarter i Steinhorst.

[1]) I Styrken, der er uddragen af Brødregnskaberne, er Officerstjenere og Kuske medregnede.

VII. Felttoget i Holsten.

Midt i Maj beslnttede Lyneborgerne sig endelig til en aktiv Optræden. Endnu den 21de April havde Gyllenstierna modtaget et Brev fra Hertugen af Celle, der skrev, at han frygtede et Angreb fra Sachsen og derfor vilde vente, indtil den svenske Flaade havde brudt Danmarks offensive Kraft; men da Hertugen i Begyndelsen af Maj fik Meddelelse om, at Carl XII vilde gaa til Skaane for derfra at foretage en Diversion mod Danmark, at der vilde blive sendt svenske Tropper til Tyskland, og at en engelsk-hollandsk Flaade vilde afgaa til Sundet, saa han noget lysere paa Situationen, og da han saa yderligere erfarede, at Tønning var alvorlig truet, meddelte han den 12te Maj Gyllenstierna, at nu var han rede til at yde Hjælp. Generalløjtnant M. Vellingk blev derfor sendt til Celle for paa Sverigs Vegne at træffe nærmere Aftale om den fælles Optræden.[1])

I Dagene fra 24de til 26de Maj brød de svenske Tropper op fra deres Standkvarterer. Wismars Garnison forenede sig den 28de i Büchen paa Grænsen mellem Lauenborg og Meklenborg med Horns Rytterregiment, der kom fra Stade og havde passeret Elben ved Boitzenburg. De to svenske Regimenter, som havde staaet ved Buxtehude og Horneburg, passerede den 29de Elben ved Zollenspieker[2]) og marcherede gennem Vierlandene indtil Neuen Gamm.

[1]) Ovenstaaende Datoer er tagne fra Carlson, VI, S. 279. Denne Forfatter anvender i Reglen den svenske Tidsregning, men naar det drejer sig om Forhold udenfor Sverig anvender han undertiden ny Stil. Dette maa sikkert have fundet Sted i nærværende Tilfælde.

[2]) Theatrum Europæum XV. Carlson sætter Tidspunktet for Svenskernes Opbrud til »Slutningen af Maj« (VI, S. 280) og anvender saaledes atter her ny Stil.

Hertugen af Celles Tropper sluttede sig til de Svenske og passerede ligeledes Elben ved Boitzenburg og Zollenspieker.[1])

Billen har sit Udspring i Steinhorst Amt; ved Trittau optager den Schönbek og løber herfra i sydvestlig Retning forbi Reinbek til Bergedorf, hvor den beskriver en Bue og fortsætter sit Løb i nordvestlig Retning, indtil den ved Hamborg falder i Elben. Fra Reinbek er der kun en halv Milsvej til Bergedorf; hvis Fjenden gik over her, samtidig med at han angreb Reinbek i Fronten, vilde det danske Grænsekorps komme i en meget betænkelig Stilling. Selve Bropasset var vanskeligt at forsvare; den skovbevoxede venstre Bred dominerer den højre, og Vandløbet er kun 30—40 Alen bredt. Af faste Støttepunkter havde Forsvarerne kun det lille, men solidt byggede Slot, der laa tæt ved Broen. I Slotsgaarden og i Parken stod Livregiment Dragoner, medens en Del af Prins Carls Regiment og de 4 Feltkanoner havde faaet anvist Plads bag nogle Brystværn og Jorddiger nede ved Broen.

Den 30te Maj om Eftermiddagen var de svenske Tropper, der kom fra Meklenborg, og den Del af den celliske Hær, der havde passeret Elben ved Boitzenburg, naaede til den lauenborgske Landsby Wendtorf, som ligger en Fjerdingvej fra Reinbek og halvanden fra Bergedorf. Herfra rekognoscerede Gyllenstierna den danske Opstilling og foreslog derpaa Generalitetet, at lade de ved Zollenspieker overskibede Tropper angribe Prinsen af Württembergs Korps i Ryggen, medens han selv gik frem mod de Danskes Front. Her viste det sig strax, at Lyneborgerne nødig vilde slaas; thi Boisdavid havde mange Betænkeligheder ved at gaa ind paa sin Kollegas Planer; dog bøjede han sig tilsidst, da det blev gjort ham indlysende, at Tønning var stedt i den yderste Nød og kun kunde reddes, hvis et kraftigt Angreb over Holstens Sydgrænse tvang de Danske til at ophæve Belejringen. Der blev nu givet Ordre til Fremrykning i Fronten, og de i Neuen Gamm forsamlede Tropper fik Befaling til at passere Bille ved Bergedorf.

Svenskerne marcherede mod Passet ved Reinbek; 4 Feltstykker kørtes op paa Højderne ligeoverfor Slottet, og et Par Batailloner gik ned gennem Hulvejen, der førte til Broen, og opstillede sig til højre og venstre af denne. Der opstod nu en Skydefægtning, som var temmelig resultatløs. De danske Dragoner udholdt standhaftig Kanonilden og »sluttede op, naar Kuglerne rev

---

[1]) Tage-Register.

Huller i Geledderne«; Fodfolket og Artilleriet besvarede kraftigt Ilden. Kampen vedvarede til Mørkets Frembrud, da Prinsen af Württemberg lod Broen afkaste og i al Stilhed trak sig tilbage. De ved Trittau og længere mod Nord staaende Tropper fulgte Bevægelsen; en Del af dem var allerede den 30te om Morgenen marcherede til Ohe, en halv Mil Nordvest for Reinbek. Tabene i Fægtningen var paa begge Sider højst ubetydelige og oversteg næppe en halv Snes Mand. Gyllenstiernas Plan, at omgaa de Danskes Stilling, mislykkedes. Paa Grund af de usle Veje i Vierlandene kom Styrken fra Neuen Gamm først den 31te Maj om Morgenen til Reinbek, og da var de Danske allerede langt borte.[1])

Medens der blev kæmpet ved Reinbek, havde Resten af Prinsen af Württembergs Korps samlet sig ved Ost-Steinbek paa Vejen Ratzeborg—Hamborg, 1½ Mil Øst for sidstnævnte By. Her indtraf i Løbet af Natten Reinbeks Besætning, og den 31te Maj tidlig om Morgenen marcherede Styrken til Fuhlsbüttel 1 Mil Nord for Hamborg, hvor den passerede Alster. Oberst Christian Ludvig Tielemann af Prins Carls Regiment blev staaende her med 300 Mand Fodfolk og 50 Heste, medens Resten gik til Poppenbüttel ¾ Mil længere mod Nord, hvor der blev slaaet Lejr[2]), og hvor hele Grænsekorpset synes at være blevet samlet.

Skønt de allierede Tropper var meget udmattede, vilde Gyllenstierna den 31te Maj iværksætte Forfølgelsen, men »ukyndige eller ildesindede Vejvisere« førte ham ud i et Morads, saa at han maatte opgive den videre Fremrykning, som iøvrigt paa Grund af det danske Rytteris Overlegenhed kunde være bleven farlig nok. De Allierede slog da Lejr ved Wandsbek og Barmbek og holdt Rast den 1ste Juni. Fra Tønning havde de ingen Efterretninger faaet; de frygtede for, at Fæstningen var falden, og at de nu vilde faa hele den danske Hær imod sig; de vovede derfor ikke at forlade Elben, men gik den 2den Juni over Alster ved Eppendorf og derfra til Ottensen, hvor de slog Lejr.

Under Opholdet ved Ottensen havde de Allierede en lille Affære med den danske Fregat »Hummeren«, der laa paa Elben

---

[1]) Theatrum Europæum XV. Om Affæren ved Reinbek findes ingen udførlige Beretninger i de danske Arkiver. Den her benyttede Kilde er næppe fuldt paalidelig. Det er saaledes næppe rigtigt, at Broen først blev afbrudt under selve Kampen.

[2]) Brev fra Lejren ved Poppenbüttel 1ste Juni 1700 (F. W. af Württembergs Papirer i Rigsark.).

ud for Byen. Da Skibet den 3dje Juni blev beskudt af nogle Kanoner, som var kørte op ved Neumühlen, søgte Chefen, Kommandørkaptajn Frederik Helt ind i Tværløbet Köhlbrand; men her blev han modtagen med Kanonskud fra et lyneborgsk Landbatteri, vistnok paa Elbøen Ross (eller Neuhof). Helt gjorde et mislykket Forsøg paa at tage Batteriet. »Hummeren« kom paa Grund, sprang læk og maatte forlades af Besætningen, der reddede sig til Hamborg. Skibet blev den 5te Juni stukket i Brand vistnok af Besætningen, der den 3dje forgæves havde forsøgt at opbrænde det.[1]) Helt blev senere stillet for en Krigsret, der dømte ham fra Livet, men blev dog benaadet med Charges Fortabelse.[2]) Kaptajnløjtnant J. Brütt blev den 16de Juni udnævnt til Kaptajn og Chef for den Glückstadtske Ekvipage.

Da den svensk-lyneborgske Hær paa sin Marche til Ottensen passerede Altona, fandt den Byen forladt af sine Indbyggere. Gyllenstierna udstedte da et aabent Brev, hvori han opfordrede dem til at vende tilbage for mod Betaling at forpleje hans Tropper; i modsat Fald truede han med at gaa skaanselsløst til Værks mod de Flygtendes Ejendele. Et større Forraad af Hø og et mindre af Korn blev beslaglagt, og en Brandskat paa 5000 Rdlr. blev udskreven under Navn af »ordentlig Kontribution for 3 Maaneder«. Byen vægrede sig imidlertid ved at betale og bad, om der maatte blive udmeldt Kommissærer til at forhandle med Magistrat og Præsident. Inden Forhandlingerne var førte til Ende, afmarcherede de Allierede den 5te Juni, gik tilbage til Eppendorf og slog Lejr paa hamborgsk Grund mellem Fuhlsbüttel og Langenhorn, hvor Hannoveranerne stødte til dem.[3])

Grunden til de Allieredes Tilbagegang var Frygten for at træffe paa den danske Hovedhær, inden Hannoveranerne havde sluttet sig til dem. Fra Lejren ved Ottensen havde de udskrevet Kontributioner i det Pinnebergske, og deres fremsendte Partier havde hærget Landet lige til Wedel og Uetersen. Befolkningens Stemning var afgjort

[1]) Mitth. d. Verein f. Hamb. Gesch., 1879; Amthor og Brev fra Brigadér Passau til Lente 6te Juni 1700 siger udtrykkelig, at det var Besætningen, ikke Fjenden, der stak Ild paa Skibet; Scheel: Krigens Skueplads, S. 477, jfr. 480. Naar Theatr. Europ. XV siger, at Batteriet laa paa Grevenhof, er dette ikke rimeligt, da denne Ø var under dansk Højhed og det først under 10de Juni meldes, at den er bleven besat af Lyneborgerne (se S. 336).

[2]) Garde: Efterretn. om den danske Sømagt II, 51.

[3]) Landdrost i Pinneberg Ehrenschilds Relationer af 3dje og 6te Juni 1700; Prot. d. Pinneb. Trakt. 1ste, 2den og 6te Juni.

fjendtlig; Bønderne og Borgerne i nævnte Flækker gjorde væbnet Modstand, nedskød og fangede adskillige fjendtlige Soldater og forjog Patrouillerne. Af regulære Tropper traf disse kun paa Kaptajn Hans Henrik Bibow med 30 Mand af Livregiment Dragoner, der ved Pinneberg havde en heldig Affære med et stærkt svensk eller lyneborgsk Parti. Tilbagetoget til Eppendorf foregik saa hovedkulds, at de Allierede ikke gav sig Tid til at medtage hele deres Bagage. Et stort Antal Vogne, der var udskrevne i Pinneberg, efterlodes i Altona med en ganske utilstrækkelig Bedækning. Heraf benyttede Søekvipagens Matroser sig. Besætningen fra »Hummeren« og nogle Jagter angreb i Forening med Altonas Pøbel Trænkolonnen, tog 17 Vogne og 60 Heste, dræbte en Del af Bedækningen og bemægtigede sig bl. a. 18000 Brød. Et svensk Kompagni paa 50 Mand, der kom til Undsætning, blev slaaet, og Fangerne skal være blevne slemt mishandlede.[1]) Altona kom til at undgælde for denne Affære. Brandskatten blev sat op til 63000 Rdlr.; og da den ikke strax blev betalt, afbrændte de Allierede Værtshuset »Sägemühle«, der tilhørte Byens Præsident, Matthias Jessen, hvis Broder, Oversekretæren, de Allierede hadede, fordi de ansaa ham som Hovedophavsmand til Krigen. Syndikus Oldenburgs og Raadsherre Bøckelmanns Huse blev ogsaa demolerede, og nu tilbød Byen at betale 25000 Rdlr. De Allierede afslog at lade sig nøje med denne Sum, og tilsidst blev Brandskatten ved den franske Envoyé, Grev de Chamillys Mægling ansat til 38000 Rdlr. at betale i Løbet af 8 Dage.[2])

I Lejren ved Eppendorf indtraf Kurfyrsten af Hannover og Hertugen af Celle den 5te Juni,[3]) og den 8de marcherede den samlede Hær til Pinneberg, hvor den slog Lejr.[4]) Det var Meningen at øve et Tryk paa den danske Regering ved at demonstrere mod Glückstadt og Marskens sydlige Adgange. Den 9de Juni ankom Hertug Frederik IV af Gottorp til Hamborg. Han havde den 4de Juni om Bord paa den svenske Snav »Miöhunden« forladt Marstrand og var efter en stormfuld Rejse over Nordsøen den 8de Juni naaet til Freiburg ved Elben. I Stade vakte Rygtet om hans Ankomst stor Jubel, og Passaus Spejdere meldte til Glückstadt, at alle Voldens Kanoner havde skudt svensk Løsen, og at der var opsendt

[1]) Ehrenschilds Rel. af 6te Juni; Passau til Hertugen af Württemberg af s. D.; Sorø Akademis Indbydelsesskr. 1860, S. 28 ff.

[2]) Albrecht: Geschichte d. innerligen Krieges in Holstein 1700. S. 17 ff.

[3]) Ehrensch. Rel. af 6te Juni; Carlson har 7. Juni.

[4]) Prot. d. Pinneb. Trakt. 8de Juni 1700.

Raketter, hvoraf Brigaderen sluttede sig til Hertugens Ankomst. Frederik IV af Gottorp ilede strax til Pinneberg, hvor hans Broder, Christian August allerede befandt sig.[1])

Ved Hertugens Ankomst var der tilført de Allieredes Hovedkvarter et nyt offensivt Element; men hans og Gyllenstiernas Kamplyst blev holdt nede af de lyneborgske Fyrster, der ikke var til at drive ud af deres passive Holdning; de vilde paa ingen Maade gaa over fra at være Garanter til at være Krigsførende. Stillingen ved Pinneberg var ogsaa nærmest defensiv. Den dækkedes i Fronten af Vandløbet Pinnau; foran dette blev der anlagt et Brohoved, med Fløjene støttede til Aaen, som her danner en Bue. Vejen til Elmshorn spærredes af en Palisadering. Broen over Pinnau ved Uetersen blev afkastet, hvorimod der ved Prisdorf blev slaaet en Bro over Relsbek, der falder i Pinnaus højre Bred. Selve Stillingen, der laa mellem Pinneberg og den Vest herfor liggende Landsby Apen, støttede sin venstre Fløj til et Mosedrag, medens den højre dækkedes af et Forhug.[2])

Den forenede svensk-lyneborgske Hær talte omtrent 17000 Mand, hvoraf henved 4000 Ryttere og Dragoner. Artilleriets Styrke kendes ikke; inden Hannoveranernes Ankomst skal det have talt 26 Kanoner, hvoriblandt 8 Stkr. 18 Pds. De lyneborgske Tropper skal have set langt bedre ud end Svenskerne, af hvilke mange var »stive og krumme og endnu efter gammel Art bevæbnede med Piker«.[3])

Det danske Grænsekorps blev saaledes ikke forfulgt, men kunde i Fred og Ro trække sig tilbage. I Løbet af den 3dje Juni maa det være ankommet til Kellinghusen.[4]) Her besluttede Prinsen af Württemberg at blive staaende og oppebie sin Broder med Belejringskorpset fra Tønning. Stillingen var temmelig stærk; i Front og

[1]) Rapport af 30te Maj og 9de Juni 1700 fra Chefen paa »Miöhunden« (Convoyer i danske Kriget 1700. Sv. Rigsarkiv), jfr. Passau til Lente 9de Juni samt Prot. d. Pinneb. Trakt. 9de Juni 1700 og Ehrenschilds Rel. af 6te Juni.

[2]) Krokis vedlagt Württembergs Brev til Lente 16de Juni 1700.

[3]) Ehrenschilds Rel. af 6te Juni 1700.

[4]) Den 4de Juni meldes fra Lybæk. at Korpset stod i Kellinghusen; det kan saaledes ikke være ankommen der senere end den 3dje, men det kan heller ikke være kommen der tidligere, da Afstanden mellem denne By og Poppenbüttel er 5 Mil.

venstre Flanke dækkedes den af Størfloden, medens dennes Tilløb, Mühlenbarbek dækkede den højre Flanke. Prinsen synes at have forholdt sig temmelig passiv, han udsendte ingen større Rekognosceringskommandoer, kun Smaatroppe af Dragonerne gik paa Parti i det Pinnebergske; iøvrigt havde han gode Efterretninger om Fjenden, som stod flere Dagsmarcher borte.

Hertugen af Württemberg, der den 2den Juni var marcheret fra Tønning med en Del af Belejringskorpset, stod endnu den 5te i og ved Rendsborg; den 7de eller 8de kom han med sin Kolonne til Kellinghusen,[1]) og ikke længe efter ankom ogsaa Generalmajor Fuchs, der med Arrieregarden var afmarcheret fra Tønning den 4de Juni om Eftermiddagen. Den 10de Juni holdt Hertugen Krigsraad med sine Generaler, og det blev besluttet at marchere i sydvestlig Retning til Elmshorn for at dække Marskerne. Den 12te Juni indtraf hele den danske Hær ved nævnte Flække og slog Lejr mellem denne og den Sydost derfor beliggende Landsby Seth.

Den Styrke, hvorover Hertugen af Württemberg raadede, var omtrent jævnbyrdig med Fjendens. Den talte paa det nærmeste 11 Grenadér- og 96 Musketererkompagnier formerede i 20 Batailloner, 24 Rytter- og 6 Dragoneskadroner. Underafdelingernes Styrke kendes ikke nøje, men Fodfolkskompagnierne kan anslaaes til knap 100 Md., Ryttereskadronerne til 120, Dragoneskadronerne til godt 160 Heste. I alt talte Felthæren saaledes 11—12000 Md. Fodfolk, og c. 4000 Ryttere og Dragoner. Desuden fandtes i Garnisonerne 21 Kompagnier, detacherede fra alle Regimenter, Garden undtagen, og i Slesvig havde 1ste, 2det og 4de Jyske Rytterregiment hver efterladt 1 Eskadron, der skulde dække de kongelige Amter mod Streiftog fra Tønning. I Resten af Felttoget fik Felthæren ingen nævneværdig Forøgelse. De nye Regimenter og Kompagnier naaede ikke at blive fuldt organiserede, ligesom det heller ikke lykkedes at skaffe de bestaaende Kompagnier den Tilgang af Rekrutter, som man havde haabet.[2]) Derimod havde Hæren stor Afgang; thi Mandskabet desertede i en Udstrækning, der, som Hertugen af Württemberg skriver, var til at fortvivle over. Hans Breve til Lente strømmer over af Klager over denne Kalamitet, hvis Grund han søger i to Omstændigheder, dels i det daarlige Brød, der

[1]) Under 7de Juni skriver Prinsen fra Kellinghusen til Hertugen, medens denne den 8de sender et Brev til Lente sammesteds fra.

[2]) Se S. 233 ff.

leveredes fra de kongelige Magasiner, dels i, at Kongen ikke kunde bekvemme sig til at underskrive Dødsdommene over de paagrebne Desertører. Hertil kunde vel ogsaa føjes, at de gottorpske Soldater, der efter Skansernes Erobring blev stukne ind i de kongelige Regimenter, i Følge Sagens Natur var særlig tilbøjelige til at desertere. I August havde Feltbataillonerne 1000 Vakancer, medens Rytterne og Dragonerne havde haft en forholdsvis langt ringere Afgang.

Efterretningen om den danske Hærs Ankomst til Elmshorn, der kun ligger $1^3/_4$ Mil fra Pinneberg, vakte en vis Uro i de Allieredes Lejr. De forstærkede deres Stilling med Reduter og Løbegrave, anlagde Batterier ved Elben og forskansede sig stærkt paa Øen Grevenhof for at hindre den danske Elbflotilles Operationer.[1]) Om noget offensivt Foretagende var der ikke Tale, i det mindste ikke, førend det hollandske Hjælpekorps var indtruffet, og dette naaede først den 23de Juni den venstre Elbbred i Omegnen af Buxtehude.[2]) Naar den danske Hær vilde gaa angrebsvis til Værks maatte den gribe Øjeblikket, inden Fjendens Stilling var bleven for stærk, og inden hans Hær var bleven forøget.

Den 15de Juni samlede Hertugen af Württemberg Generalmajorerne Prins Carl Rudolf, Fuchs, Cormaillon, Scholten og Joh. Rantzau til en Raadslagning i Elmshorn for at fastslaa en Angrebsplan. Man enedes om, at man skulde gaa frem mod Fjendens venstre Flanke, idet man haabede herved at tvinge ham til at levere Slag eller til at gaa tilbage, hvorved den Del af de kongelige Besiddelser, hvor fra han nu fik sine Tilførsler, vilde blive befriet. Planen krævede imidlertid paa flere Punkter Kongens Sanktion, og samme Dag indsendtes derfor til denne et Forslag, der gik ud paa følgende:

1) Forinden noget foretages, maa Overgangene over Krückau ved Elmshorn saaledes forskanses, at de kan forsvares af 2000 Marskbønder, som i den Anledning opbydes.

2) Der rykkes i 2 Kolonner frem mod Uetersen, hvor den afbrudte Bro retableres, medens der slaas et Par Pontonbroer over Pinnau. Selv om Overgangen mislykkes, vil Seestermühe Marsk (mellem Pinnau og Krückau) blive dækket.

3) Lykkes Overgangen, anlægges paa Vejen til Apen en Forskansning, der besættes af et Par Batailloner, medens Resten marcherer

---

[1]) Ehrenschilds Rel. 15de og 17de Juni.

[2]) Samme 23de Juni.

til Højderne ved Heist, ½ Mil Sydvest for Uetersen, hvorved Haselauer og Haseldorfer Marsk dækkes. Kunde det lykkes over Holm og Wedel at naa Højderne ved Blankenese, da blev Fjenden afskaaren fra Tilførsel fra disse Byers Omegn, og man vilde tvinge ham til enten at levere et Slag eller til at forlade sin Lejr og gaa bag Alster; under Tilbagegangen vilde man kunne true hans Flanke og Ryg.

4) Rimeligvis vil Fjenden dog, naar vi er gaaede over ved Uetersen, møde os ved Holm eller Wedel, men i hvert Fald har vi saa dækket Haselauer og Haseldorfer Marsk.

5) Skulde Fjenden derimod, naar vi gaar over ved Uetersen, marchere mod Elmshorn, saa kan Bønderne opholde ham, indtil Hæren kan falde ham i Ryggen. Et fjendtligt Indfald i Marsken over Barmstedt anses ikke for sandsynligt.

6) Er vi komne forbi Uetersen, er vi tvungne til at levere Slag, naar Fjenden vil; uden Kamp kan vi næppe engang tiltvinge os Overgangen over Pinnau. Vi bør derfor handle saa snart som muligt, inden Fjenden er bleven forstærket.

7) Enhver Opsættelse er ogsaa skadelig af den Grund, at Fjenden daglig forstærker sin Stilling.[1])

Denne Operationsplan er i høj Grad karakteristisk for sin Tid. Den fjendtlige Hærs Tilintetgørelse omtales ikke med et Ord; Operationernes Hovedformaal er at manøvrere Fjenden bort og at vinde Land. Alle Eventualiteter drages frem og afvejes, Fremrykningen er metodisk, og alle Forberedelser til et sikkert Tilbagetog træffes. Planen er udarbejdet med Omtanke, Situationen er rigtig vurderet, man har valgt et rigtigt Angrebspunkt, man har forudset, at Fjenden ikke vilde forholde sig passiv, og man har haft en klar Forstaaelse af, at det gjaldt om nu at tage Offensiven, selv om kun den djærve Generalmajor Rantzau energisk raader til Slag. »Bedst er det i Tide at bruge Folkene, som er fulde af Ild og god Vilje, idet jeg ikke tvivler om Himlens Velsignelse for vore retfærdige Vaaben. Thi naar vi ikke i Tide byder Fjenden Spidsen og bringer ham paa andre Tanker, bliver det for silde . . . . . . Mit Forslag gaar absolut ud paa at vove et Slag, hvor vi maa sejre eller dø med Ære hellere end bøje os under Hertugen af Gottorps Aag.«[1])

---

[1]) Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 220.

Paa den anden Side led Angrebsplanen af store Mangler og indeholdt slemme Selvmodsigelser. Terrænet var ikke rekognosceret, og, hvad Rantzau ogsaa bemærker, man vidste ikke, om det var gunstigt for Rytteriet. Det værste var imidlertid, at sidste og næstsidste Punkt stod i aabenbar Modstrid med det første; thi det var umuligt at »handle strax«, naar der først skulde opbydes Mandskab til at befæste og forsvare Bropasset ved Elmshorn. Desuden var det højst sandsynligt, at man vilde træffe paa kraftig Modstand ved Uetersen. Vel kunde man, som Prinsen af Württemberg foreslog[1]), omgaa dette Pas ved at marchere over Barmstedt og Caden til Harksheide, hvorved Fjendens Forbindelse med Hamborg vilde trues; men derved kom man til at foretage en Flankemarche, der kunde blive farlig nok, selv over for saa lidet stridslystne Modstandere som de lyneborgske Fyrster; og Tilbagetoget til Elmshorn, der alligevel maatte befæstes, kunde blive umuliggjort. Endelig skulde Planen approberes af Kongen, hvad der ogsaa vilde tage Tid.

Natten til den 2den Juni var Kongen afrejst fra Tønning til Rendsborg, som nu i længere Tid blev Regeringens Sæde. Stemningen blandt Kongens Omgivelser synes at have været trykket, og Kongen selv synes efter Ophævelsen af Tønnings Belejring at have opgivet Tanken om en angrebsvis Krigsførelse. Allerede den 1ste Juni havde han sendt Flaaden, der siden den 24de Maj havde krydset i Farvandet mellem Bornholm og Carlskrona, Befaling til at gaa til Sundet, og Forhandlerne i Pinneberg fik Ordre til at stræbe hen imod Afslutningen af en Vaabenstilstand.

Medens Flaaden den 10de Juni udførte Kongens Befaling, var Forhandlerne i Pinneberg ikke i Stand til at udrette, hvad der var paalagt dem. Thi paa Kongressen var Ledelsen efterhaanden ganske gleden ud af Mæglernes Hænder, Garanterne var traadte i deres Sted, og Frankrigs Afsending, Grev de Chamilly, søgte at opkaste sig til en Slags Overmægler.

Saa snart den allierede Armé var bleven samlet, havde Mæglerne henvendt sig til dens Chefer. Den 7de Juni begav Kejserens

---

[1]) Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 221.

og Brandenborgs Afsendinge sig til Lejren ved Eppendorf, hvor de fik Foretræde for Kurfyrsten af Hannover; 2 Dage senere fik de Lejlighed til at fremstille sig for Hertugen af Celle og for den nys ankomne Hertug af Gottorp, men skønt de optraadte med megen Takt og havde ladet deres sachsiske Kollega blive hjemme for ikke at sætte ondt Blod, blev de afviste. De lyneborgske Fyrster erklærede, at Angrebet paa Tønning var en saa grov Krænkelse af Altona-Forliget, at den maatte hævnes. Den unge Hertug af Gottorp var ganske umedgørlig; Sømagternes Afsendinge havde lige meddelt ham, at en kombineret Flaade var paa Vej til Sundet, hvorfra den ikke vilde blive kaldt tilbage, før han var genindsat i alle sine Rettigheder.[1])

Frederik IV havde givet Lente og Blome Ordre til at vise sig saa imødekommende som muligt overfor Mæglerne, naar disse vilde optage den franske Afsending i deres Midte; men Mæglerne vovede ikke at gøre dette Skridt og svarede, at de gerne modtog Frankrigs bona officia, men ikke dets Mægling; som Paaskud anførte de, at den franske Konge var for gunstigt stemt mod Sverig.

De Vaabenstilstandsforslag, som tilstilledes den danske Konge i den første Halvdel af Juni, var aldeles uantagelige. Der forlangtes, at den danske Hær skulde rømme de hertugelige Amter, medens Garanternes Armé blev staaende i Holsten. Kongen tilbød at forlade de hertugelige Besiddelser, mod at de Allierede gik tilbage over Elben og modtog Frankrigs Mægling; men Lyneborgerne vilde ikke gaa længere tilbage end til »de 4 Amter«, medens de bestemt holdt paa, at den danske Hær skulde trække sig tilbage til de kongelige Dele af Hertugdømmerne.

Chamilly søgte forgæves at tilvejebringe et Grundlag, hvorpaa der kunde forhandles; han forfattede flere Udkast til en Vaabenstilstand, der forkastedes af begge Parter, og den 15de Juni tilsendte han Chefen for den kombinerede Flaade en Skrivelse, hvori han bønfaldt ham, om ikke ved krigerske Foretagender i de danske Farvande at lægge Hindringer i Vejen for det Fredsværk han havde indledet.

Under disse Omstændigheder approberede Kongen den 16de Juni Hertugen af Württembergs Operationsplan af 15de s. M., idet

[1]) Den kombinerede Flaade forlod dog først den 10de Juni de hollandske Farvande.

han dog yderligere henstillede til Hertugen, naar han var kommen over Pinnau ved Uetersen, »das nachbleibende gros d'armée in Gottes Namen zu attaquiren«, da Fjenden i Følge indkomne Beretninger skulde have detacheret en Del af sin Styrke til Oldesloe.[1]) Hertugen skulde endvidere tage alle Forsigtighedsregler for ikke at blive overfalden og for ikke at løbe den Risiko, at Fjenden vendte sig mod Marskerne og derved kom de kongelige Tropper i Forkøbet.[2])

Medens Hertugen af Württemberg forberedte sin Fremrykning mod Pinneberg, udfoldede det danske Rytteri, der ogsaa fra svensk Side betegnes som fortrinligt, en ret betydelig Virksomhed. Det »gik paa Parti« og hjemførte næsten daglig Fanger og Bytte til Lejren. Paa et af disse Strejftog, der fandt Sted midt i Juni, tog Chefen for 5te Jyske Rytterregiment, Oberst Prehn, nogle Brødvogne og en Drift Oxer paa den gottorpske Minister Wedderkopps Gods, Tangstedt, 2 Mil Nordvest for Hamborg; men Obersten havde kun ringe Glæde af sin dristige Expedition i Ryggen paa Fjenden; han maatte tilbagelevere eller erstatte sit Bytte, der var vurderet til 6—700 Rdlr., og det skønt han beraabte sig paa, at han kun havde taget Repressalier for den Skade, Godsforvalteren og Beboerne havde tilføjet hans Regiment under Tilbagegangen fra Grænsen den 1ste Juni.[3])

Ogsaa de Allieredes Ryttere og Dragoner strejfede vidt omkring i de kongelige Amter og gjorde ikke ringe Skade, selv om de i Sammenstødene med de Danske i Reglen trak det korteste Straa. Disse Strejftog var imidlertid det eneste Livstegn, den svensk-lyneborgske Hær gav fra sig; derimod udfoldede Tønnings Besætning efter den danske Armés Afmarche en ikke ringe Virksomhed, særlig i Ditmarsken, hvortil Adgangen stod den aaben.

Allerede den 9de Juni fandtes der paa flere Steder i Ditmarskens sydlige Del, der tilhørte Kongen af Danmark, opslaaet et Patent fra Hertugen af Gottorp, dateret Carlskrona 19de Maj, hvorved der

---

[1]) Denne Detachering var dog kun af ringe Betydning.

[2]) Dsk. Magasin 2, III, 112 f.

[3]) B. IX. 3. Nr. 159 (Slesvig); Lente til Württemberg 20de Juni; Tage-Register.

for April Kvartal indkrævedes 6 Rdlr. pr. Plov i Kontribution og Erstatning for, hvad Kongen havde udskrevet i de hertugelige Besiddelser. Beløbene skulde, under Trusel af militær Exekution, indbetales i Tønning inden den 16de Juni.

Den 10de Juni ankom til Fedderingen, en kongelig Enklave, der ligger midt i Nordditmarsken, den gottorpske Kaptajn Pierre Louis de Mascalari af Christian Augusts Regiment med 36 Mand, som besatte Landsbyen. Den kongelige Landfoged, Justitsraad Christian Gude, sendte Kongen en Melding om Begivenheden og bad om at faa nogle regulære Tropper, da der ellers ikke kunde være Tale om Modstand. Af det vaabendygtige Landfolk var 600 af de bedste indkaldte til Glückstadt[1]); Resten havde ingen Vaaben og kunde ingen faa for Penge. I de sidste 20 Aar var Mandskabet ikke bleven vaabenøvet, og i det sidste Aarhundrede var der intet gjort for at holde den gamle krigerske Aand vedlige. I de seneste Krige havde Befolkningen akkorderet med Fjenden; for ikke at miste alt, havde de ofret en Del af deres Ejendom. Oberstløjtnant Ziegler, der kort forinden havde organiseret det stedlige Forsvar, havde kun fundet ringe Beredvillighed, og Øvelserne havde kun givet et tarveligt Resultat.[2])

Bønderne gjorde dog i det mindste foreløbig Gudes daarlige Mening om dem til Skamme, og da Mascalari den 11te Juni vilde rykke ind i Sydditmarsken, gjorde de energisk Modstand. 3 Dage senere lod han sig fra Büsum sætte over til Wöhrdens Havn og forsøgte at bemægtige sig et Par der liggende Smaafartøjer; men da Ebben overraskede ham, medens han endnu var paa lavt Vand, fik Befolkningen Tid til at samle sig og tage Skibene tilbage. Foruden Kaptajn Mascalari, der blev dræbt, mistede de gottorpske Tropper ved denne Lejlighed 10 Mand. Derimod lykkedes det ved samme Tid Kaptajn Anton Casimir Frese, ligeledes af Christian Augusts Regiment, at føre nogle Fartøjer fra Meldorfs Havn til Tønning.[3])

---

[1]) Se Side 325.

[2]) Memorial fra Gude 11te Juni; Kgl. Ordre til Württemberg s D.

[3]) J. Hanssen og H. Wolff: Chronik des Landes Dithmarschen (1833) S. 368 ff; Tabsliste i Journal Tönnigscher Bombardirung (Oldenb.); Ordre til Gude 16de Juni til at lade Mascalaris Lig bringe til Tønning (Innländ. Registratur). Et flere Steder omtalt Sagn fortæller, at Ditmarskerne brændte en gottorpsk Officer levende i en Bagerovn, men herfor er ingen Hjemmel funden.

Efter Modtagelsen af Gudes Brev havde Kongen beordret saa vel Hertugen af Württemberg som Kommandanterne i Rendsborg og Glückstadt til at sende Ditmarskerne Hjælp. Brigadér Passau, der allerede af egen Drift havde afsendt 200 Geværer med Ammunition, lod nu Landeværnsfolkene fra Ditmarsken gaa fra Glückstadt til deres Hjem. Fra Rendsborg detacheredes 2 Kompagnier af Jyske Regiment under Oberstløjtnant Joachim Frederik Ahrenswald og Kaptajn Hans Bille, og endelig afgik fra Lejren ved Elmshorn Major Otto Didrik Friese af Prins Georgs Regiment med et kombineret Kommando paa omtrent 300 Infanterister og 200 Ryttere og Dragoner, udtagne af alle Felthærens Kompagnier. Dette var dog næsten for meget af det gode, thi de 2 Kommanderende blev strax uenige. Ahrenswald gjorde som den ældste Fordring paa at føre Kommandoen over den samlede Styrke, men Friese, der havde faaet en særlig Instrux fra Overgeneralen, vilde kun efter dennes udtrykkelige Ordre underlægge sig Oberstløjtnanten. Han fik da Befaling hertil, men, da et Angreb, der var ventet den 21de Juni, udeblev, blev han kaldt tilbage, og Forsvaret af Syd-Ditmarsken overladt Ahrenswalds 2 Kompagnier i Forening med Landfolket. Skællet mellem den kongelige og den hertugelige Del af Ditmarsken dannedes af en bred, vandfyldt Grav, der til Dels gik gennem en Ellemose. Hvor Grænsen skæres af Hovedvejen fra Heide til Hemmingstedt, laa et lille Krat, der kunde tjene Forsvaret til Støtte, og antagelig var det her, at Ahrenswald søgte at hindre Fjendens Fremtrængen ved at anlægge en Forskansning. Den 28de Juni om Morgenen blev han angreben af en fra Heide fremrykkende Styrke paa 2 Batailloner under Oberstløjtnant Hempel og Major Grumbkow, et Dragondetachement under Major Bischwang og 2 Kanoner. Ahrenswald maatte gaa tilbage for denne betydelige Overmagt og blev dreven ud i Marsken. Samme Eftermiddag havde han ved Ketelsbüttel et Sammenstød med Fjenden, hvis Brandskatninger han vilde søge at forhindre, men han kunde intet udrette, da Bønderne lod ham i Stikken; Oberstløjtnanten selv blev let saaret, og nogle Bønder slæbtes som Fanger til Tønning. De gottorpske Soldater skal derefter have huseret slemt, navnlig i Ketelsbüttel Sogn; de blev heri understøttede af en Skare Nord-Ditmarskere, navnlig Heide Borgere, der havde sluttet sig til dem og benyttede Lejligheden til at give deres Had til Nabolandskabets

Beboere Luft. En Folkevise tolker disses Klage over »de Heider Schelms und Deefe«.[1])

Landeværnet var dog nu fuldstændig sprængt, og Ahrenswald havde megen Vanskelighed ved at holde sig; den 5te Juli befalede Kongen derfor, at Hertugen af Württemberg skulde forstærke ham med 200 Infanterister og 1 Eskadron. Denne Styrke var dog altfor ubetydelig til at kunne udrette noget, og Kongen besluttede da at rømme Ditmarsken, afvæbne Bønderne og tillade dem at betale Kontribution.[2]) Den 14de Juli var Ahrenswalds Kompagnier atter tagne i Forplejning i Rendsborg.

Gottorpernes Angreb paa Ditmarsken var kommet noget overraskende; derimod havde den danske Regering nok tænkt sig, at Tønnings Besætning vilde udskrive Kontributioner i den kongelige Del af Slesvig, og den havde derfor efterladt nogle regulære Tropper i dette Hertugdømme. Oberst Numsen, der med 2det Sjællandske Rytterregiment var gaaet fra Vendsyssel til Nordslesvig, fik den 10de Juni Ordre til at marchere fra Haderslev til Egnen ved Treia for at hindre Gottorperne i at udskrive Kontributioner i Bredsted Amt og for selv at foretage lignende Udskrivninger i de fyrstelige Amter Husum og Svabsted. Det blev paalagt ham at træde i Forbindelse med Oberstløjtnant Bendix Brockdorff, der stod med en Eskadron af 4de Jyske ved Slesvig, hvor Oberstløjtnant af 2det Jyske Jacob Ernst Knuth snart efter ligeledes indtraf med en Eskadron af sit Regiment. Disse to Eskadroner synes at have haft den Hovedopgave at hindre den allierede Hær i at sende Strejfpartier ind i Slesvig gennem det østlige Holsten. I Flensborg var Magistraten midt i Juni meget bekymret for, at et saadant Korps skulde overfalde deres By, og bad derfor om et Par Kompagnier til Hjælp. Kongen lod imidlertid svare, at Numsen havde Befaling til at støtte dem

---

[1]) Breve fra Ahrenswald 16de Juni, 18de Juni, 28de Juni og 3dje Juli (Scheels Afskrifter); Kgl. udf. Exped. 14de Juni, 17de Juni; Hanssen og Wolff, anf. Sted; Nordberg: Carl XII (tysk Udg.) S. 177; Scheel: Krigens Skueplads S. 420 f.; Indk. Memorial fra 18 fangne Ditmarskere.

[2]) Brev fra Ahrenswald til Lente 6te Juli (Scheels Afskr.); Lente til Ahrenswald 5te Juli (Lentes Koncepter); Lente til Württemberg 7de Juli og 12te Juli; Kgl. udf. Exped. 5te Juli, 7de Juli.

efter Evne, men i øvrigt maatte »saa godt et Borgerskab« nok kunne værge sig selv.[1])

Den 17de Juni passerede Numsen Trenen ved Langsted, og den næste Dag tog han Stilling ved Arlevad, som ligger ved Arlaa, der hvor den østlige Vej fra Husum til Bredsted passerer Vandløbet. Han rekognoscerede strax de andre Overgange over Aaen ved »Bolvad, Valsbøl og Diget ved Bredsted«,[2]) der alle var lette at passere, og snart efter gav han sig i Færd med at befæste en Stilling bag Vandløbet med Bistand af en »Konduktørløjtnant«, der var stillet til hans Raadighed. Landeværnet (Ausschuss) fra Bredsted Amt, der havde faaet 200 Geværer fra Rendsborg, stødte den 23de Juni til ham under Landkaptajn Jørgen Ahlefeldts[3]) Kommando, og den 21de havde de 2 Eskadroner fra Slesvig ligeledes givet Møde ved Arlevad. Bevogtningen af Gottorp overtoges, synes det, af en Eskadron af Leegaards Kyrasserer (1ste Jyske).[4])

Det var ogsaa paa høje Tid, at Numsen fik Forstærkning; thi allerede den 19de Juni havde han haft et Sammenstød med en overlegen Fjende. Han vidste, at Gottorperne havde besat Husum med en Bataillon, og at Rytteriet ogsaa var i Anmarche; han var altsaa nogenlunde forberedt, da han nævnte Dags Morgen fik Melding om, at en fjendtlig Styrke paa 7—800 Mand havde passeret Aaen og var trængt frem lige til Valsbøl. Numsen efterlod en Repli ved Arlevad og gik Fjenden i Møde. I Bredsted klemtede man med Stormklokken, og Byens Borgere ilede i Forbindelse med Omegnens Bønder de sjællandske Ryttere til Hjælp. Skønt de kun var forsynede med Forke og lignende landlige Vaaben, optraadte de ret flinkt og modigt. Fjenden havde taget Stilling i Valsbøl, hvor der blev udskrevet og inddrevet Kontributioner. Fodfolket stod dækket bag Landsbyens Gærder, medens Dragonerne holdt i Skjul bag Huse og Gaarde. En levende Ild modtog Numsens

---

[1]) Innländ. Registratur 16de Juni; Acta C. XIX Nr. 57 (Statsark. i Slesvig).

[2]) Disse Lokaliteter, der nævnes i et Brev fra Numsen til C. Lente af 19de Juni, maa søges ved Hovedvejens, Valsbølkog Digets og Hatstedkog Digets Skæring med Arlaa. Senere Tiders Inddigninger har ganske forandret Egnens Udseende. Allerede 1691 havde det vist sig nødvendigt at lede Aaen ind i Hatsted Kog, da det tidligere Udløb gennem Valsbøl Kog slikkede til.

[3]) Ahlefeldt boede i Bredsted og havde 1684 været dansk Ritmester i la Forest's Rytterregiment. Det er rimeligvis den samme, der i Efteraaret 1699 gav den danske Regering Oplysninger om Gottorpernes Skansebygning (se S. 264).

[4]) Numsen til C. Lente 17de Juni, 20de Juni, 23de Juni, 27de Juni; jfr. S. 356.

Ryttere, der forgæves søgte at lokke Fjenden ud af Byen ved en forstilt Flugt. Først da Landfolket strømmede til, forlod Fjenden Byen, medtagende et Par Gisler og 150 Rdlr. Kl. 10 Formiddag tiltraadte han Tilbagemarchen til Hatsted, medens Numsen gik til Arlevad, hvor han indtraf ved Middagstid. Han havde 3 Saarede, hvoriblandt en Løjtnant, og havde mistet 9 Heste. Fjenden efterlod i Valsbøl 2 Faldne, af hvilke den ene ligeledes var Løjtnant.[1])

Numsen lod sig imidlertid ikke nøje med at befæste Arlaa Stillingen; han omgikkes endog med den dristige Tanke at vende Gottorpernes gamle Linier imod dem selv ved at sætte Husum, Frederiksstad og Svabsted Skanser i Forsvarsstand og derved indespærre de hertugelige Tropper i Ejdersted; men denne Plan vandt ikke Kongens Bifald: Opgaven var for stor for den ringe Styrke; alt, hvad Kongen forlangte af Numsen, var, at han skulde hindre Gottorperne i at udskrive Kontributioner og navnlig i at bortslæbe Kvæg fra de adelige Godser.[2])

Samtidig med, at Kongen bifaldt Hertugen af Württembergs Plan om en Fremrykning mod Pinneberg, gav han Statholderen i Holsten Ordre til at udskrive 2000—3000 vaabenføre Bønder af Steinburg Amt. Hertugen meddelte, at han vilde nøjes med ca. 1900, der den 22de Juni om Aftenen skulde møde med gode Leer og Forke i Elmshorn, hvor Generalmajor Scholten skulde tage Kommandoen over dem. Som ved saa mange andre Lejligheder kneb det dog med at faa Befolkningen til at adlyde; den 28de Juni klager Hertugen over, at der endnu kun er mødt 600 Mand.[3])

Generalmajor Harboe, der synes at have været den eneste i Hæren, der forstod sig paa Feltbroslagning,[4]) var imidlertid ankommen til Elmshorn fra Rendsborg, og Natten til den 24de brød Hertugen af Württemberg op og marcherede mod Uetersen. Allerede ved Ankomsten hertil viste det sig, at man var kommen for silde. Fjenden havde besat Pinnaus venstre Bred paa en saadan Maade, at

[1]) Numsen til Lente 19de Juni (Scheelske Afskr.); Breve fra T. Clasen (Clausen), Bredsted 16de Juni (Scheels Afskr.) og Flensb. 19de Juni (Dsk. Kgrs. Hist., 215).

[2]) Kgl. udf. Exped. 21de Juni.

[3]) B. II, 1 Nr. 228 (Slesvig); Sorø Akad.s Indbydelsesskrift 1860, S. 33.

[4]) Württemberg til Lente 15de Juni.

en Overgang var umulig uden Kamp, og der var saa meget mindre Grund til at vove en saadan, som Hollænderne samme Dag gik over Elben og derved tilførte de Allierede en saa betydelig Forstærkning, at deres Hær blev den danske absolut overlegen. Hertugen slog derfor Lejr ved Bashorn, lige Øst for Uetersen, og forskansede sig der.[1])

I henved en Uge blev de 2 Hære rolig staaende i 1 Mils Afstand fra hinanden. De lyneborgske Fyrster havde mest Lyst til at gaa tilbage til Eppendorf for at slutte sig til Hollænderne og i Forening med dem marchere til Oldesloe, men Hertugen af Gottorp og Gyllenstierna fik dem til at blive ved at forestille dem, at en saadan Bevægelse vilde ligne en Flugt. Den 30te Juni kom det hollandske Korps til Rellingen, $^1/_4$ Mil Sydøst for Pinneberg, og slog Lejr der.

Korpsets Sammensætning var følgende:

Rytteri.

Lord	Albemarles	Karabinerregiment,
Greven af	Ostfrislands	Eskadron,
Lord	Agrims	—

Dragoner.

Generalmajor Dopfs Regiment.

Fodfolk.

Hertugen af	Holsten-Becks	Bataillon.
Oberst	Wellers	—
—	Keppels	—
—	Capols	—

Albemarles Regiment synes at have været paa 3 Eskadroner, der ligesom de 2 selvstændige Eskadroner talte 3 Kompagnier à 40—50 Heste; Dopfs Regiment var paa 8 Kompagnier af omtrent samme Styrke. Bataillonernes Styrke varierede noget. I alt talte det hollandske Kontingent omtrent 1000 Ryttere og Dragoner, 2000 Mand Fodfolk. Blandt de sidstnævnte var en Del Schweizere, vistnok Capols Bataillon. Der siges, at hverken Mandskab eller Heste gjorde noget godt Indtryk.[2])

---

[1]) Tage-Register; Scheel: Krigens Skueplads, S. 460 f.; Sorø Akad. Indbydelsesskrift 1860, S. 33. Bashorn hører nu til Uetersen.

[2]) Ehrenschilds Rel. 26de Juni.

Korpset kommanderedes af Generalmajor Daniel Wolf Dopf, under ham af Generalmajorerne Domprè og v. Eip.[1])

Ved samme Tid blev der svenske Korps forstærket med Halvdelen, 400 Heste, af Krassows Dragonregiment.

Natten til den 1ste Juli brød Hertugen af Württemberg op for at gaa tilbage til Elmshorn. Tilbagegangen blev strax bemærket, og om Morgenen ganske tidlig fulgte Gyllenstierna efter med 800 Ryttere, der marcherede fra Pinneberg over Kummerfeld og Prisdorf. Han indhentede den danske Bagtrop tæt udenfor Lejren og tvang Hæren til at udvikle sig ved et Pas mellem Moserne. De Danske begyndte en springvis Tilbagegang over Passet, men Gyllenstierna holdt Bagtroppen fast og fik de Allieredes øvrige Tropper alarmerede. Kurfyrsten af Hannover fandt det imidlertid utilraadeligt at forfølge de Danske gennem det stærkt gennemskaarne Terræn; han gav Ordre til at vende tilbage til Lejren, og Hertugen af Gottorp og Gyllenstierna, der mente at have vundet Spil, led en stor Skuffelse. Tabet paa dansk Side var ubetydeligt; »men havde Hs. Durchl. Hertugen af Holsten raadet alene, havde de næppe sluppet saa let,« skriver en svensk Officer.[2])

Medens den danske Hovedhær foretog sit mislykkede Togt mod Pinneberg, ængstedes Kongen for, at de Allierede skulde inddrive de af Hertugen af Gottorp udskrevne Kontributioner i det østlige Holsten, og paalagde derfor Hertugen af Württemberg at sende Detachementer til Oldesloe, Lütjenburg og Lybæks Omegn; men Overgeneralen vilde grumme nødig gaa ind paa at splitte sit i Forvejen svage Korps, og det lykkedes ham at slippe derfor. I det hele synes Kongen at have indrømmet Hertugen en vis Selvstændighed, og han forblev i Rendsborg indtil den 10de Juli, skønt han allerede midt i Juni havde ytret Ønsket om at rejse til Itzehoe for at være Hovedhæren nærmere.[3])

---

[1]) Det er ikke lykkedes at tilvejebringe autentiske Oplysninger om Korpsets Sammensætning og Styrke. Ovenstaaende Opgivelser er støttede paa en Liste fra Hertugen af Württemberg, indsendt til Kongen med Brev af 10de Juli (Sorø Ak. Indbydelsesskr. 1860, S. 36 f.), Relation fra Ehrenschild af 26de Juni og Adlerfeld: Histoire militaire de Charles XII, I, Plan til S. 46. Sml. ogsaa forskellige Ordres de bataille i Generalstabens Arkiv og det svenske Krigsarkiv.

[2]) Theatrum Europæum; Tage-Register; Brev fra Fændr. Weidenhayn af Södermanlands Regiment, Pinneberg 2den Juli 1700 (Svsk. Krigsark.); Brev fra Genm. Scholten til C. Lente 3dje Juli; Skitse o. Sejrene v. Pinneberg, Uetersen og Elmshorn (XIII, Nr. 13, b, Svsk. Krigsark.).

[3]) Lentes Breve til Hert. af Württemb. Juni og Juli 1700.

Rygterne om, at de Allierede havde Planer mod det østlige Holsten, holdt sig med stor Haardnakkethed, og den 4de Juli beordrede Kongen Hertugen af Württemberg til at sende 1000 Mand til Oldesloe, der ansaas for særlig truet. Hertugen, som kort i Forvejen havde ytret til Lente,[1] at et Detachement, der sendtes derhen, vilde være fortabt, blev imidlertid ved Omstændighedernes Magt fritagen for at udføre den kongelige Ordre; thi just den Dag, Befalingen udgik, brød Hollænderne op, og Dagen efter marcherede hele den allierede Armé over Duvenstedt og Heidkrug til Oldesloe, hvor den slog Lejr Vest for Byen mellem Trave og dens Biflod Beeste, 1ste Træfning ved Wolkenwehe, 2den ved Blumendorf. Ved udsendte Detachementer besatte de Allierede de vigtigste Overgange over Trave mellem Oldesloe og Lybæk: Benstaven, Wesenberg, Hamberg og Moisling samt Slottet Reinfeld ved Travens Tilløb Heidbek.[2]) Nu var der ingen Grund for Hertugen af Württemberg til at blive staaende ved Elmshorn, og den 6te Juli marcherede han over Ulzburg til Heidmühlen, knap 3 Mil Nordvest for Oldesloe, hvor han tog Stilling bag et lille Vandløb i en skovrig og sumpet Egn. Hermed standsede Operationerne igen for et længere Tidsrum.

»Kongen keder sig i Rendsborg,« skriver Lente den 9de Juni til Hertugen af Württemberg, men denne Klage gentages ikke senere; thi den arbejdsomme Monark fik mere end nok at tage vare. Fra Hovedhæren, fra Detachementerne i Slesvig og Ditmarsken, fra Flaaden og fra København kom der idelige Meldinger, og fra Regeringens Sæde i Rendsborg udstedtes uafbrudt Befalinger angaaende Operationerne og Bestemmelser vedrørende de ringeste Bagateller i den civile og navnlig i den militære Administration. Ordrer sendtes til Numsen i Slesvig, til Ahrenswald i Ditmarsken, til Hertugen af Württemberg i Elmshorn, til Slotsloven i København, til Gyldenløve paa Flaaden og til Wedel i Norge. Kongen holdt alle Traadene i sin Haand, intet af Betydning kunde udføres uden hans Ordre. Uheldigvis bevirkede de store Afstande og de slette Forbindelsesmidler ofte, at Meldingen ved sin Ankomst var temmelig

[1]) Brev af 28de Juni 1700.
[2]) Scheel: Krigens Skueplads, S. 496 og 499.

gammel, saa at Situationen, naar Kongens Resolution endelig indtraf, var helt forandret, og dette viste sig især ved Forholdene i Sundet, hvor Begivenhederne i Slutningen af Juni og Begyndelsen af Juli tog Fart. I Begyndelsen af Juni havde Kongen beordret Flaaden tilbage til Sundet, den 27de Juni lagde den engelsk-hollandske Flaade sig udfor Gilleleje, og Dagen før var den svenske Flaade løbet ud fra Carlskrona, medens et svensk Troppekorps var samlet i det sydlige Skaane. Den 1ste Juli gav Kongen Gyldenløve Bemyndigelse til at angribe Svenskerne; men da denne Ordre kom ham i Hænde, var det ikke muligt at udføre den; den »kombinerede Flaade« var løben ind i Sundet, medens Svenskerne laa ved Dragør; Gyldenløve var udsat for at komme mellem en dobbelt Ild.[1])

I Norge var Stillingen kun lidet faretruende, hvorfor Kongen den 1ste Juli beordrede Wedel til at sende de 2 hvervede norske Regimenter til Holsten, hvorved Hertugen af Württemberg vilde faa en højst velkommen Forstærkning. Uheldigvis indtraf Normændene først, da det hele var forbi. Ogsaa paa anden Maade søgte Kongen at forøge sin Stridsmagt i Holsten; han paatænkte nemlig at lade Oldenborgske Bataillon gaa over Elben og sammen med det sachsiske Hjælpekorps, som det endelig var lykkedes at faa paa Benene, støde til Felthæren. Heraf blev der vel intet; men den 24de Juni udgik der Ordre til Generalmajor Frederik Ahlefeldt i Dresden om at bryde op og marchere ind i det Lyneborgske for at tvinge Hertugen af Celle til at svække sin i Holsten staaende Hær. Expeditionen kom i Stand, men gjorde ikke anden Nytte end, at Hertugen af Celle lod 1 Infanteriregiment (la Motte) og 1 Dragonregiment (Bothmer) marchere hjem.[1])

Rendsborg var imidlertid ikke blot Hovedkvarterets og den indenlandske Administrations Sæde, det var tillige det Punkt, hvor den udenrigske Politiks Traade løb sammen. Storkansleren og Oversekretær Jessen var i Kongens Følge, og fra Rendsborg lededes Forhandlingerne med de udenlandske Hoffer og med Gesandterne i Pinneberg.

Chamilly havde ufortrødent fortsat sine Forsøg paa at tilvejebringe Fred; han indsendte stadig sine Forslag til begge de stridende Parter, men fik dem bestandig tilbage, forsynede med saa mange Ændringer, at de ikke var til at kende igen. I Slutningen af Juni havde ingen af Parterne endnu nogen tvingende Grund til at give

---

[1]) Om disse Begivenheder se nedenfor.

efter. Danmarks Stilling var ganske vist vanskelig, men fortvivlet var den ingenlunde. Endnu holdt den danske Flaade Søen, og endnu havde den kombinerede Flaade ikke »deklareret« sig; den Ahlefeldske Expedition var endnu ikke strandet, og hertil kom, at Hollænderne og Lyneborgerne ikke var særlig krigslystne. De sidstnævnte følte sig heller ikke ganske trygge overfor Brandenborg, der havde samlet et stærkt Observationskorps ved Lenzen ved Elben; Hertug Georg Vilhelm af Celle traf i den Anledning Forberedelser til paa ny at befæste Ratzeborg, men dette Brud paa Traktaten af 1693 blev forhindret af Sømagterne og Brandenborg, der i sin Tid havde garanteret den.[1])

Den 30te Juni erklærede Frederik IV sig rede til at antage et af Chamilly stillet Forslag om en Vaabenstilstand, under hvilken de danske Tropper skulde rømme de hertugelige Besiddelser med Undtagelse af Tønder Amt og det nordlige Ditmarsken,[2]) men Garanterne nægtede at gaa ind derpaa. Fredsforhandlingerne derimod strandede bestandig paa Danmarks Vægring ved at underhandle med Gottorp, Sverig og Lyneborg under ét. Det vilde ikke finde sig i, at Sverig blandede sig i den gottorpske Sag, som det kun vilde drøfte med den hertugelige Regering; det vilde ikke tillade, at det gottorpske Spørgsmaal sammenblandedes med det lyneborgske, og endelig vilde det ikke forhandle med Sverig uden i Forbindelse med Sachsen-Polen. Derimod var Kongen villig til at lægge hele Mæglingen i Frankrigs Haand, og den 5te Juli stilledes et dertil sigtende Forslag.[3])

Den 7de Juli, samme Dag som den kombinerede Flaade løb ind i Sundet, tilstillede Kongen Hertugen af Gottorp et Fredsforslag, der gik ud paa, at Unioner og Arveforlig opretholdtes efter de tidligere Fredstraktater, medens Kommunionen skulde indrettes som før 1675; Hertugen og Kongen skulde begge have have »jus armorum et fortalitium«, men de maatte ikke indkalde fremmede Tropper i Hertugdømmerne, ikke slutte for hinanden skadelige Forbund og ikke uden hinandens Vidende træffe videregaaende militære Foranstaltninger; de øvrige Stridsspørgsmaal skulde afgøres ved mindelig Overenskomst inden et halvt Aar. Dette Forslag modtoges med megen Sympati af Sømagterne, som den 3dje Juli havde tilbudt deres Mægling, men Hertugen af Gottorp afviste baade For-

---

[1]) Se S. 17.
[2]) Ordre til Lente og Blome af 30te Juni.
[3]) Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 219 a.

slaget og Mæglingen, og Sverig og Lyneborgerne afslog at medvirke til en Særfred mellem Kongen og Hertugen.

Den 6te Juli sendte Frederik IV Chefen for den danske Flaade en Meddelelse om Sømagternes forsonlige Holdning og paalagde ham at opfordre den kombinerede Flaades Admiraler til at indstille Fjendtlighederne. Den engelske og hollandske Regering havde imidlertid ikke givet deres Eskadrechefer officiel Meddelelse om deres Mægling, og Henvendelsen blev derfor frugtesløs.

Den 10de Juli bragte Kejserens og Brandenborgs Afsendinge et nyt Vaabenstilstandsforslag til Rendsborg, men dette erklæredes for uantageligt baade af Danmark og Frankrig, da det medførte alt for store Fordele for Lyneborgerne. Chamilly protesterede mod, at det gottorpske og det lyneborgske Spørgsmaal behandledes under ét, og erklærede, at Frankrig intet vilde have med Kursagen at skaffe. Der opstod nu en ny Pause i Forhandlingerne.

Den 10de Juli forlod Kongen Rendsborg og begav sig over Itzehoe til det sikrere, men ogsaa mindre centralt beliggende Glückstadt, der fra den 12te Juli til den 11te August var Regeringens Sæde.[1]) Den 22de Juli var han ved Heidmühlen, ledsaget af sin Broder Prins Carl, og holdt Revue over sin Hær.

Under Marchen til Heidmühlen havde de danske Ryttere haft forskellige Sammenstød med Fjenden. Den 6te Juli ophævede Løvendal en fjendtlig Feltvagt ved Borstel, 1½ Mil Vest for Oldesloe, og den 10de Juli havde Oberst la Batt en uheldig Affære ved Segeberg. Han var udsendt som en højre Flankegarde med 100 af sine Dragoner og 200 Ryttere af Leegaards (1ste Jyske) og Bernstorffs Regimenter. Paa en falsk Efterretning om, at Segeberg var besat af en mindre, fjendtlig Styrke, vovede han sig ind i Byen, men blev overfalden af en betydelig Overmagt af hannoveranske Ryttere under Generalmajor Noyelles og hollandske Dragoner under Generalmajor Dompré. La Batt maatte vige efter en hidsig Kamp. Ritmester Weyher af 1ste Jyske faldt, 2 Løjtnanter og 70 Under-

---

[1]) Det har ikke været muligt at finde et Aktstykke, der bestemt angiver Dagen for Kongens Afrejse. Den 9de Juli sendtes Ordre til Passau om at sende 200 Mand til Itzehoe for at sikre Kongen, medens han er der. Denne Ordre kan da først være bleven udført den 11te; Kongen maa være kommen til Itzehoe s. D., da det første fra Glückstadt udgaaede Brev er dateret den 12te Juli. Den 11te August er det sidste Brev afgaaet fra Glückstadt, og fra den 13de er de kongelige Expeditioner udfærdigede i Rendsborg.

officerer og Menige blev dræbte, saarede eller fangne; Fjenden skal have haft 30 Faldne, deriblandt 1 Oberstløjtnant, 2 Kaptajner og 3 Løjtnanter.[1]) Uden at blive forfulgt naaede la Batt med Resterne af sin Skare Heidmühlen, men Kongen var forbitret over hans Uforsigtighed og lod ham og hans Officerer stille for en Krigsret. Dommen indsendtes den 7de August, men Hertugen af Württemberg bad Kongen om ikke at gaa for strængt frem, og dette Raad synes at være fulgt.[2])

Imidlertid led de Allierede Mangel paa Proviant og Furage ved Oldesloe og besluttede derfor at søge over til de frugtbare Egne ved Preetz. Den 25de Juli marcherede de til Segeberg efter først ganske hensigtsløst at have ødelagt Salinerne ved Oldesloe. Hertugen af Württemberg havde imidlertid været opmærksom paa deres Bevægelser, han flyttede sig ligeledes mod Øst og spærrede dem Vejen. Han slog Lejr $^1/_2$ Mil Nord for Fjenden ved Hamdorf og besatte tillige forskellige Passer, navnlig Bornhøved.[3])

Under disse Omstændigheder syntes et Slag uundgaaeligt. De to Modstandere stod lige over for hinanden, kun adskilte ved Trave og dens Tilløb Brandsau, der ikke frembød alvorlige Hindringer. Hertugen af Gottorp og Gyllenstierna gjorde deres Bedste, for at det skulde blive til Alvor. De havde lagt en Plan til et Angreb, der skulde udføres den 30te Juli: Hovedstyrken skulde over Gross Rønnau rykke frem mod den danske venstre Fløj, medens en anden Del af Hæren skulde gaa frem mod den højre over Schnackendorf. Hertugen af Württemberg havde belavet sig paa at blive angreben og havde anlagt en Redute ved Gross Rønnau.[4]) Gyllenstierna og Hertugen af Gottorp maatte imidlertid lægge en Dæmper paa deres Kampiver; Lyneborgerne og Hollænderne vilde nemlig ikke vove deres Tropper, idet de haabede, at den nu forenede svensk-engelsk-hollandske Flaades Optræden i Øresund vilde tvinge Danmark til Fred.[5]) Gyllenstierna fik end ikke Lov til at prøve paa ved en Kanonade at ødelægge de danske Feltforskansninger.[6])

---

[1]) Tage-Register; Sorø Akademis Indbydelsesskrift 1860, S. 34 f.

[2]) Württemberg til Lente 7de August, 9de August.

[3]) Tage-Register; Württemberg til Lente 26de Juli; Theatrum Europæum XV; Rheder til C. Reventlow 20de Juli, 23de Juli; Danske Kongers Hist. Nr. 216; Plan des derniers camps l'an 1700 (XIII, Nr. 18, Svsk. Krigsark.).

[4]) En »Mémoire ou disposition pour l'attaque des redoutes, faite le 30. juillet 1700« ligger iblandt Krigskanc.'s indk. Breve; Württemberg til Lente 30te Juli.

[5]) Foreningen af Flaaderne fandt Sted den 17de Juli, og Natten til den 21de blev den danske Flaade angreben. Kampen var dog uden Resultat.

[6]) Carlson VI, S. 303.

Krigsbegivenhederne var faktisk afsluttede paa denne Del af Krigsskuepladsen. Begge Parter forskansede sig efter bedste Evne; men man var stiltiende bleven enig om ikke at skyde paa hinanden, og da der en Dag i Begyndelsen af August blev tirailleret fra de Allieredes Side, medens Hertugen af Württemberg foretog sit daglige Inspektionsridt, sendte Generalfelttøjmester Boisdavid ufortøvet en Undskyldning i de lyneborgske Fyrsters Navn.[1])

Sammenstødet ved Valsbøl den 19de Juni havde vist den danske Konge, at den hertugelige Besætning i Tønning ikke vilde nøjes med en Tilskuers Rolle; Træfningen ved Ketelsbüttel i Ditmarsken den 28de s. M. viste yderligere, at Generalmajor Banér hverken manglede Vilje eller Evne til at gaa angrebsvis til Værks, og Numsen fik derfor Ordre til at være paa sin Post. Det danske Detachement i Sønderjylland var bleven yderligere forstærket med 2 Eskadroner af Livgarden til Hest[2]) og et Kompagni af Fynske Infanteriregiment. Brigadér Niels Krabbe, der i Generalløjtnant S. C. v. Plessens Sted var bleven Kommandør for Garden, var i Henhold til Ordre af 9de Juni afgaaet med disse to Eskadroner fra København til Kolding, hvor han foreløbig gik i Kvarter for at »skaane de nye Munderinger«.[3]) Her modtog han, vistnok den 29de Juni,[4]) Befaling til at afgaa til Tønder for at hjælpe Numsen med at inddrive Kontributioner, og samtidig fik Kommandanten i Fredericia, Oberstløjtnant Christian Wilcken, Ordre til at medgive ham et Kompagni af Garnisonen.

Den 30te Juni havde Kongen i Rendsborg modtaget Efterretning om, at den allierede Hær paatænkte en Expedition med 2000 Mand mod Kiel og Slesvig. Meddelelse herom sendtes til Numsen, der skulde lade den gaa videre til Krabbe for at begge i Forening kunde modsætte sig Fjendens Forehavende.[5]) Numsen modtog

[1]) Württemberg til Lente 7de August; Brev fra Boisdavid s. D.

[2]) Den 3dje Eskadron forblev i København under Kommando af Oberstløjtnant V. G. Henry de Cheusses.

[3]) Jfr. Krabbe til Kongen, Kbhvn. 12te Juni.

[4]) Befalingen (Kgl. udf. Expeditioner) afgik den 27de fra Rendsborg og har ikke kunnet naa Krabbe før den 29de.

[5]) Kgl. udf. Exped. 30te Juni.

Brevet den 1ste Juli og sendte det strax til Krabbe. Da Budet ikke var vendt tilbage den 2den Juli, blev der afsendt et nyt med den alarmerende Efterretning, at Gottorperne havde fremskudt 2000 Mand til Husum, hvorfra de antagelig vilde marchere ad Slesvig til for at slutte sig til det i det tidligere Brev omtalte Syd fra kommende Korps, i hvilken Anledning Numsen selv vilde gaa til Dannevirke, hvor han vilde oppebie Garden.[1])

Krabbe, der den 2den Juli var naaet til Tønder, modtog her Numsens første Brev og marcherede Dagen efter til Flensborg, hvortil han ankom Kl. 9 Aften efter en forceret Marche. Her fandt han Numsens anden Skrivelse og besluttede nu at gaa ad Haderslev til, da han ikke turde udsætte Livgarden for »en manifest Fare«![2])

Om disse Bedrifter sendte begge Førerne under 3dje Juli Melding til Overkrigssekretæren, der samme Dag skrev til Numsen, at Efteretningen om den fjendtlige Fremrykning vistnok var falsk, og at der næppe var noget til Hinder for, at Obersten paa ny besatte Stillingen ved Arlevad, dog maatte han under ingen Omstændigheder lade Garden i Stikken. Numsen havde imidlertid fortsat sin tilbagegaaende Bevægelse lige til Sorgwold, en Mil Nordvest for Rendsborg; her modtog han Lentes Brev og marcherede strax til Arlevad, som han naaede Søndag den 4de Juli Fjenden var borte, men havde sløjfet Forskansningerne og repareret de afbrudte Broer, saa at Numsen paa ny maatte tage fat paa Arbejderne til Passernes Sikring. Landfolket havde ikke gjort Modstand; Bønderne havde erfaret, hvorledes det var gaaet deres Brødre i Ditmarsken, de havde derfor besluttet at nedlægge deres Vaaben og sende dem til Flensborg, og Numsen fandt dem meget uvillige til paa ny at gøre Krigstjeneste,[3]) hvad de dog til sidst maatte gaa ind paa. Den 6te Juli afgik fra Rendsborg et Kompagni af Jyske Infanteriregiment under Kaptajn Edgar Ferdinand Haberloh og 2 Feltstykker til Arlevad.[4])

Krabbe fik den 4de Juli i Nærheden af Aabenraa Meddelelse om, at Numsen atter marcherede til Bredsted Amt; han gik da til Tønder, hvor han indtraf den 5te om Eftermiddagen, og hvor han oppebiede det Fodfolkskompagni, der under Kaptajn Christian

---

[1]) Numsen til Lente 3dje Juli.

[2]) Krabbe til Lente 3dje Juli.

[3]) Numsen til Lente 6te Juli.

[4]) Kgl. udf. Exped. 6te Juli.

Würcker var paa Marche fra Fredericia.[1]) Han tog strax fat paa at inddrive Kontributioner i Tønder Amt og modtog omtrent den 12te Ordre til efter fuldført Hverv at marchere til Rendsborg med sine Eskadroner,[2]) men Forholdene hindrede denne Befalings Udførelse; thi den 15de Juli ved Middagstid blev Brigadér Krabbe opskræmmet ved en Melding fra Numsen om, at Gottorperne angreb ham.[3])

Den 15de Juli om Morgenen var den gottorpske Oberst v. Dernath med Drabanterne, Gardedragonerne, 4 Kanoner og en Fodfolksstyrke paa over 1000 Mand, sammensat af Detachementer af alle Regimenterne i Tønning, langs Havdiget marcheret til Bredsted. Landfolket, der skulde forsvare de vestlige Overgange over Arlaa, var løbet bort uden at løsne et Skud, og først da de Hertugelige gennem Marsken var naaede op paa Gesten Syd for Bredsted, stødte de paa en Flok bevæbnede Borgere og Bønder, som begyndte at underhandle med dem. Inden man var kommen til noget Resultat, indtraf imidlertid Numsen med sit Regiment, og nu gav Landeværnet Ild paa Fjenden. Skønt Numsens Styrke kun bestod af 2det Sjællandske Regiment — de jyske Eskadroner stod ved Slesvig, og Haberlohs Kompagni var blevet ved Arlevad som Repli — attakerede han, men blev kastet og forfulgt fra Breklum til Drellsteig, Overgangen over Bomsted Aa, Syd for Trelstorp. Her udspandt der sig en lille Fægtning, hvorunder Numsen mistede en Rytter og to Heste; Oberst v. Dernath fik Hesten skudt under sig og standsede Forfølgelsen. Numsen, der ved sin Tilbagekomst til Arlevad fik at vide, at Major Zacharias Wolff med en Styrke af alle Vaaben stod Syd for Passet, gav sit Fodfolkskompagni Ordre til at slutte sig til Rytterregimentet og slog med den samlede Styrke ind paa Flensborgvejen, hvor han standsede ved Toldhuset, en halv Milsvej Syd for Vanderup. Om Aftenen den 16de stødte de 2 jyske Eskadroner fra Slesvig til ham, og den 17de om Morgenen rykkede den samlede Styrke igen ind i Lejren ved Arlevad.[4])

I Bredsted havde Fjenden holdt slemt Hus; han havde nedhugget nogle bevæbnede Borgere, taget en Del Heste, dræbt eller fanget nogle af Oberst Leegaards Rekrutter, og udskrevet en

[1]) Krabbe til Lente 6te Juli.
[2]) Kgl. udf. Exped. 10de Juli.
[3]) Krabbe til Lente 17de Juli.
[4]) Numsen til Lente 16de og 17de Juli; Nordberg: Carl XII (tydsk Udg.), I, S. 177.

Brandskat paa 10,000 Rdlr. Af denne Sum fik Fjenden dog kun 1000 Rdlr.[1])

Da Krabbe modtog Numsens Melding om Gottorpernes Angreb, satte han sig strax i Marche og naaede den 15de Kl. 7 om Eftermiddagen til Søholm Bro, en Mil Nord for Bredsted. Her fik han at vide, at Kampen var endt, og at Numsen var udenfor Fare; han gik derfor en Mil længere mod Nord til Læk, hvor han blev staaende nogle Dage, beskæftiget med at inddrive Kontributioner. Natten til den 18de Juli modtog han kongelig Ordre til 3 Dage efter Befalingens Modtagelse at marchere til Arlevad med sine 2 Gardeeskadroner og sit Fodfolkskompagni og overtage Kommandoen over den der samlede Styrke. Rygterne om en Expedition fra den fjendtlige Hovedhær over Kiel og Eckernførde ind i Flensborg Amt holdt sig imidlertid stadig; men Krabbe lovede at sørge for betimelige Efterretninger, han skulde søge at holde Retrætelinien til Rendsborg aaben, og han skulde nok vogte sig for at lytte til falske Rygter; men han var dog bange for at blive afskaaren og bad indtrængende om mere Fodfolk.[2])

Den Styrke, der stod til Krabbes Disposition, bestod af 8 Eskadroner og 2 Fodfolkskompagnier og havde, saa vidt man kan se, følgende Sammensætning:[3])

Rytteri.

af Garden til Hest	2 Eskadroner
2det Sjællandske Regiment	3 —
af 1ste Jyske —	1 —
- 2det — —	1 —
- 4de — —	1 —

Fodfolk.

af Fynske Regiment	1 Kompagni
- Jyske —	1 —

Artilleri.

2 Feltkanoner.

---

[1]) Overkrigskomm. Nissen til Lente 20de Juli.

[2]) Kgl. udf. Exped. 16de Juli; Krabbe til Lente 18de Juli.

[3]) Lente til Württemberg 8de og 9de Juli; Württemberg til Lente 14de Juli; jfr. S. 343 f. Numsen nævner i Breve til Lente Oberstløjtnanterne Knuth af 2det og Brockdorff af 4de Jyske Regiment samt »Kyrassererne«, »Kyrasserrekrutter«, »Leegaards Rekrutter«, altsaa rimeligvis de 2 nye Kompagnier af 1ste Jyske. Det er dog ogsaa muligt, at der af 4de Jyske har været 2 Eskadroner og af 1ste Jyske kun nogle under Uddannelse værende Rekrutter.

I alt raadede Krabbe over 10—1100 regulære Soldater,[1]) hvortil kom en Del Landfolk og Borgere, som dog ikke havde synderlig militær Værdi, da de hverken var kampdygtige eller kamplystne, men kun tænkte paa at komme hjem og bjerge Høsten.[2])

Det forventede Angreb over Kiel udeblev stadig, men Gottorperne holdt Husum besat med 800 Mand og havde henved 3000 Mand i Tønning og Ejdersted. Under disse Omstændigheder vovede Krabbe ikke at gaa offensivt til Værks, og skønt hans Tropper led Mangel, turde han ikke furagere af Hensyn til Fjenden. Han fik Ordre til at hjælpe Kommissærerne Schnell og Lüders med at sætte Husum og Svabsted Amter, Ejdersted samt Byerne Husum og Frederiksstad i Kontribution, men han erklærede sig ude af Stand dertil; kun hvis han fik saa meget Fodfolk, at han kunde besætte Passerne og derved sikre sit Tilbagetog, vilde han paatage sig at beskytte de kongelige Marsklande mod Udpresninger.[3])

Det lykkedes dog efterhaanden Lente at faa sat noget mere Mod i Krabbe, og i de første Dage af August begyndte han at foretage Udskrivninger af Furage i Husum Amt, som ogsaa maatte levere Proviant til Troppernes Forplejning. Han omgikkes endog med Planer om at angribe Husum,[4]) da han den 7de August fik Ordre til at afrejse til København for at overtage Befalingen over det derværende Rytteri. Svenskerne var nemlig den 4de August landede ved Tipperup Mølle, og der var saaledes Udsigt til, at de paa Sjælland staaende Tropper vilde komme i Kamp. Oberstløjtnant de Cheusses fik Ordre til at overtage Befalingen over de to Gardeeskadroner ved Arlevad, og Numsen fik Kommandoen over hele den der forsamlede Styrke.[5])

Den 9de August Kl. 4 om Morgenen blev Numsen angreben af en betydelig gottorpsk Styrke, der bestod af alle Vaaben under Kommando af Oberst v. Dernath. Han holdt imidlertid Stand, og da Gottorperne, efter at have kanoneret et Par Timer, mærkede, at de ikke kunde »delogere« ham, blev Angrebet opgivet, og Fjenden gik tilbage.[6]) Dette var det sidste Sammenstød i det

---

[1]) Lente til Krabbe 19de Juli.
[2]) Krabbe til Lente 22de Juli.
[3]) Krabbe til Lente 31te Juli.
[4]) Krabbe til Lente 5te August.
[5]) Kgl. udf. Exped. 7de August.
[6]) Numsen til Lente 9de August; Nordberg: Carl XII (tysk Udg.), S. 177.

Slesvigske. Den 16de August blev Grev C. B. Ahlefeldts nyoprettede Kyrasserregiment beordret til Arlevad som Erstatning for Brockdorffs Eskadron, der skulde gaa til Fyn, hvor en Styrke blev sammendragen under Brigadér Løvendals Kommando, men den 19de blev der sluttet Fred, og den 23de opløstes Detachementet.

Efter den ulykkelige Affære med »Hummeren« maatte Kommandørkaptajn Held afgive Kommandoen over Elb-Ekvipagen til Kaptajnløjtnant J. Brütt, der samtidig blev udnævnt til Kaptajn. Den lille Flotille blev delt i 3 Grupper; Hovedstyrken forblev paa Elben for at holde de Smaafartøjer, Fjenden der havde udrustet, i Skak; selv blev Brütt med »Dragoneren« sendt til Helgoland for at hindre Tilførsel af Krigsfornødenheder til Tønning, og i lignende Øjemed blev der stationeret en Jagt ved Listerdyb. Denne sidste blev Søndag den 27de Juni, medens Mandskabet var i Kirke, overrumplet og bortført af de Fyrstelige; men da Brütt i de samme Dage tog 2 svenske Jagter, blev den ene af dem sendt til List, bemandet med Matroser fra »Hummeren«. I Begyndelsen af Juli var Brütt atter paa Elben; den 5te Juli foretog han paa Efterretningen om, at de Allierede brød op fra Pinneberg, en Rekognosering indtil Blankenese og havde her et Sammenstød med en svensk og en gottorpsk Fregat. Han jog den første ind i Este-Mundingen og den anden i Köhlbrand, men, klog af »Hummerens« Skade, forfulgte han dem ikke yderligere. Han holdt nu Elben ren for fjendtlige Skibe, men begik for Resten ogsaa en Række Voldsomheder og Udpresninger mod neutrale Fartøjer.[1])

De her omtalte Smaakampe var dog uden Betydning for Krigens Gang i det hele; derimod var der, allerede inden Felttogets Begyndelse, fra dansk Side indledet en Operation, der, hvis den var bleven gennemført med Kraft, vilde have faaet stor Betydning, men som blev en Parodi paa, hvad den skulde have været. Dette Foretagende var den Ahlefeldtske Expedition.

[1]) Kgl. udf. Exped. 17de, 19de og 21de Juni, 1ste, 7de og 31te Juli samt 7de September; Brütt til Kongen 4de og 6te Juli.

VIII. Den Ahlefeldtske Expedition.[1]) — Forholdene i Oldenborg.

Ved det dansk-sachsiske Forsvarsforbund af 29de Marts 1698 var det fastslaaet, at de kontraherende Magter i Tilfælde af fjendtligt Angreb skulde støtte hinanden med 3000 Ryttere og 5000 Mand Fodfolk. I Slutningen af det følgende Aar tegnede alt til, at det Øjeblik var nær, da de givne Løfter skulde indfries, og mellem Hofferne i Dresden og København førtes der en livlig Diskussion om den Maade, hvorpaa Alliancen skulde træde i Kraft. Under 2den December skrev General Flemming endelig til Sekretær Meuschen, der repræsenterede Danmark ved det sachsisk-polske Hof, at Kong August var rede til at stille de lovede Tropper til den danske Konges Raadighed, de var fuldtallige og marchefærdige;

[1]) Danske Rapporter eller lignende Kilder vedrørende dette lille Felttog er ikke fundne; Amthor synes ej at have raadet over noget særlig paalideligt Materiale. Derimod har man foruden endel diplomatiske Aktstykker ved Udarbejdelsen benyttet nogle Førstehaands Kilder, hovedsagelig af lyneborgsk Oprindelse: 1. Kurzes Diarium bey der Expedition wieder den unter des Grafen von Ahlefeldt Commendo gethanen Einfall der von der Crohn Pohlen an die Crohn Dennemark überlassenen trouppen (Statsarkivet i Hannover). 2. Brevvexling mellem Generalløjtnant v. Ohr og Myndighederne i Hannover og Celle (sammesteds). 3. Des Herren Grafen von Ahlefeldten Einfall und Brand-Schatzung in Zell- und Hannoverischen Landen (smsteds.). 4. »Spottgedicht« (trykt i Zeitschr. d. hist. Vereins f. Niedersachsen. 1850.) Fra dansk Side stammer dog vistnok 5. Journal oder gründlicher und unpartheyischer Bericht von dem unter Commando d. Kgl. dän. Stath. u. Genm. Hrrn Gr. v. Ahlefeldt aus dem Fürstenthum Zell genommenen u. wiederum nach dem Fürstenth. Anhalt zurück gethanen Marche, samt was dabey v. Tag zu Tag vorgegangen (trykt i O. H. Moller: Hist. Nachricht. v. d. uralten adl. Geschl. d. v. Ahlefeldt u. s. w. Flensb. 1771. S. 429—32.)

naar Danmark blot opfyldte sine Forpligtelser, at forpleje Korpset med Brød og Furage og at skaffe det fri Gennemmarche gennem Nabolandene, saa skulde Sachsen ogsaa punktlig efterkomme Traktatens Bestemmelser. I Virkeligheden var dette kun tomt Praleri, de sachsiske Tropper var alt andet end marchefærdige, og efter Sekretær Meuschens Mening var der ikke den ringeste Udsigt til, at de overhovedet vilde blive det.[1])

Den 13de Februar 1700 kom Generalmajor Adam Frederik Trampe som dansk Gesandt til Dresden.[2]) Paa Henrejsen havde han været i Wolffenbüttel for at opnaa Tilladelse til at føre Korpset gennem Landet og anlægge Magasiner til dets Forsyning. Hertug Anton Ulrik stillede sig ret imødekommende til Sagen; han gav Udsigt til fri Passage og tillod, at der for dansk Regning opkøbtes Proviant og Ammunition[3]), men videre vilde han foreløbig ikke gaa. Det ser ud til, at han i denne Henseende har handlet efter Tilskyndelse af sin Broder Rudolf Augusts Svigersøn, Hertug Johan Adolf af Pløn, der af Vilhelm III var bleven opfordret til at forestille de wolffenbüttelske Hertuger, hvilken Fare de løb ved ikke at holde sig rolige. Dette Skridt blev Johan Adolf meget ilde optaget i Danmark, men har han gjort det, saa har han sikkert haft vægtige Grunde derfor.[4]) Baade før og senere viste han sig som en forstandig Politiker og en paalidelig Ven af den danske Konge, og faa Maaneder eftet gav denne Ordre til at takke Hertugen for hans Virksomhed i dansk Interesse.[5]) Hans Deltagelse i Fredsslutningen i Traventhal vil senere blive omtalt.

Trampes egentlige Hverv var at rekvirere de »polske« Hjælpetropper; men den sachsiske Regering holdt ham hen med tomme Talemaader. Kong August sagde vel ved Gesandtens første Audiens, at Tropperne var marchefærdige, men Trampe havde det bestemte Indtryk, at Korpset hverken var fuldtalligt eller i nogen Henseende feltdygtigt, og i denne Anskuelse bestyrkedes han yderligere, da Kongen udtalte, at han haabede, at Marcheordren ikke kom altfor

---

[1]) Sachs. Gesandtsk. Relat.

[2]) Smsteds.

[3]) Kongen til Anton Ulrik 17de Febr. 1700. (Geh. Reg.).

[4]) Chr. Lente til Hert. af Württemberg 10de Febr. 1700; Württemberg til Lente 14de Febr s. A.; Gensch v. Breitenau til Joh. Ad af Pløn 10de Febr. s. A. (A. VII, Nr. 103 b., Slesvig).

[5]) Gehejmeregistr. 4de Maj 1700.

snart.[1]) Midt i Marts havde Trampe en ny Sammenkomst med Kongen, der ytrede, at han ventede 4000 Mand fra Gotha, og dem vilde han overlade Danmark, hvis han fik fri Raadighed over dem. Dette Løfte var imidlertid aldeles værdiløst; thi disse Auxiliærtropper maatte ikke anvendes udenfor Kursachsens Grænser. Da den danske Gesandt krævede at faa Tropper fra Landet selv, fik han Anvisning paa 2 Fodfolks- og 2 Rytterregimenter, men han nedlagde den bestemteste Protest mod at lade sig nøje med disse Afdelinger, de sletteste i hele Arméen; de bestod af Polakker og alskens sammenløbet Pak og var aldeles uøvede.[2])

Skønt Trampes Indberetninger ikke lød meget opmuntrende, tabte den danske Regering dog ikke Haabet, men paalagde Gesandten at trænge ind paa det sachsiske Hof for at opnaa et bestemt Tilsagn om Troppernes Afsendelse. I de første Dage af April maatte Generalmajoren imidlertid følge med Hoffet til Warschau uden at have opnaaet noget Resultat, og Meuschen meldte fra Dresden, at alle brugelige Tropper var i Lifland; kun nogle ukomplette, slet udrustede Afdelinger stod endnu i Sachsen.[3]) Kong August lovede, at han vilde sende sit Kontingent ad Søvejen over Danzig,[4]) men dette Løfte kunde ikke tages alvorligt, og synderlig mere Vægt kunde der heller ikke tillægges den Løsning, som det sachsiske Kabinet foreslog sidst i April, nemlig at udfylde de i Kurfyrstendømmet tilbageblevne Rammer med Landeværn (Defensioner) og sende dem til Danmark; thi dette Mandskab maatte ikke anvendes i Udlandet.[5])

Det havde oprindelig været Tanken, at Trampe skulde føre Kommandoen over Hjælpekorpset;[6]) men da det saa ud til, at hans diplomatiske Virksomhed vilde komme til at trække længe ud, blev der udset en ny Chef, Frederik Ahlefeldt Greve af Langeland, der som Brigadér og Generalmajor havde deltaget i Felttogene i Flandern og Braband og nu var Statholder i Hertugdømmerne. Ogsaa han fik en diplomatisk Mission, idet han den 6te Marts sendtes til Celle med det ret haabløse Hverv at tilvejebringe en Alliance mellem Danmark og de brunsvig-lyneborgske Hertuger eller dog

---

[1]) Trampe til Kongen 14de Febr. og 2den Marts 1700.
[2]) Amthor.
[3]) Meuschen og Trampe til Kongen 16de og 17de April 1700.
[4]) Trampe til Kongen 20de April.
[5]) Trampe til Kongen 26de April; Meuschen til Kongen 7de Maj.
[6]) Amthor.

i det mindste at faa disse til at love at forholde sig neutrale.[1]) Det viste sig snart umuligt at komme til noget Resultat, og Ahlefeldt fik Ordre til at begive sig til Dresden, rekvirere Hjælpetropperne og føre dem til Wolffenbüttel. Han skulde sørge for at Korpset forplejedes for kurfyrstelig Regning, saa længe det var paa kursachsisk Grund, og han skulde tilholde de sachsiske Generaler, at de nøje vaagede over Disciplinen under Opholdet i Wolffenbüttel; Kongen var overbevist om, at Hjælpetropperne uden Vanskelighed vilde faa Tilladelse til at passere den smalle Strimmel af det brandenborgske Territorium, der laa mellem Sachsen og deres foreløbige Bestemmelsessted.[2]) Den danske Regering haabede, at Hertugerne af Wolffenbüttel vilde lade deres Tropper støde til Ahlefeldts Korps og beordre dem til sammen med dette at marchere til Holsten, naar Lyneborgerne kastede Masken og aabenlyst stillede sig paa Holsten-Gottorps Side.[3])

Ahlefeldt kom til Dresden, lige efter at Trampe var rejst. Gehejmeraad Beuchling modtog ham paa Regeringens Vegne og meddelte ham, at han ganske sikkert skulde faa de 8000 Mand, men Sachsen selv kunde kun stille 5000, Resten vilde komme fra Mainz eller Würzburg.[4]) Ahlefeldt kom imidlertid snart paa det rene med, at der ingen Udsigt var til, at Kong August kunde opfylde sine traktatsmæssige Forpligtelser; dette havde den danske Regering ogsaa indset, og Kongen af Danmark erklærede, at han vilde lade sig nøje med 2000 Ryttere og 4000 Infanterister, naar Korpset blot kunde blive marchefærdigt inden April Maaneds Udgang. I Kurfyrstendømmet herskede der stor Finansnød; der var ingen Mulighed for at faa opdrevet de 50000 Rdlr., som absolut krævedes for at give de disponible Afdelinger den nødtørftigste Udrustning; skulde Hjælpekorpset mobiliseres, maatte Danmark selv betale Omkostningerne; Ahlefeldt fik da anvist en Pengesum til at bestride disse.[5])

I Løbet af Maj Maaned lykkedes det endelig at faa den sachsiske Regering til at designere nogle Regimenter, der skulde danne det meget omstridte Hjælpekorps, og dette fik da følgende Sammensætning:

---

[1]) Ahlefeldts Instruktion og Fuldmagt af 6te Marts (Geh. Reg.); jfr. Side 275 f.

[2]) Kongen til Ahlefeldt 29de Marts 1700 (Geh. Reg.).

[3]) Ordrer til Mencken af 17de og 24de Juni (Geh. Reg.).

[4]) Amthor.

[5]) Ordrer til Ahlefeldt af 3dje og 10de April (Geh. Reg.).

Rytteri.
Kyrasserregimentet Banér,
— Reichenau.

Infanteri.
Regimentet Neidschütz,
— Venediger.

Hele Styrken beløb sig til lidt over 3000 Mand. Udrustningen var elendig, Halvdelen af Rytterne manglede Karabiner, og mange Infanterister havde hverken Gevær eller Kaarde. Regimenterne var langt fra ikke fuldtallige, Venedigers talte saaledes kun 400 Mand, og Korpset savnede ganske Feltartilleri.[1]) I Slutningen af Maj gik Regimenterne i Lejr ved Torgau.[2]) Med denne uøvede, udisciplinerede, slet organiserede og mangelfuldt udrustede Hob vilde Ahlefeldt næppe have vovet at tiltræde Toget til Lyneborg, hvis han ikke havde gjort sikker Regning paa at finde Understøttelse i Wolffenbüttel.

Juni Maaned gik hen med forgæves Forsøg paa at faa de sachsiske Autoriteter til at opfylde de i Forsvarstraktaten indgaaede Forpligtelser; det lykkedes hverken at faa flere og bedre Tropper eller at faa Udrustningen bragt i feltmæssig Stand. Kong August og hans Ministre viste saare liden Interesse for den danske Sag og lod ikke til at bryde sig synderlig om at se Angrebet paa Lyneborg udført; men heller ikke Nabostaterne var videre ivrige for at støtte Foretagendet. Brandenborg var ikke meget villig til at give Sachserne fri Gennemmarche gennem det Halberstadtske, og de wolffenbüttelske Hertuger blev mere og mere lunkne, jo nærmere det Tidspunkt kom, da de maatte tage Parti.

Den danske Envoyé i Berlin, Gehejmeraad H. H. Ahlefeldt, arbejdede paa at faa Kurfyrst Frederik III til at sende sine Tropper over Grænsen for ved Exemplets Magt at rive Wolffenbüttel og Hessen med ind i Krigen paa Danmarks Side — men uden Held. Kurfyrsten vilde ikke engang overlade Kongen Auxiliærtropper; han indskrænkede sig til at sende et Observationskorps paa 6000 Mand til Lenzen, som ligger ved Elben, der hvor denne Flod

---

[1]) Amthor; Schuster & Francke: Gesch. d. sächs. Armee, I, 147.
[2]) Meuschen til Kongen 28de Maj 1700.

danner Grænsen mellem Brandenborg og Lyneborg.[1]) I Wolffenbüttel, Münster og Hessen kæmpede Danmarks Repræsentant v. Mencken ihærdigt for at faa disse Magter til at deltage i et fælles Angreb paa Hannover—Celle. Han skulde fremstille Forhandlingerne med Brandenborg som langt videre fremskredne, end de i Virkeligheden var, for at animere Wolffenbüttel til sammen med Brandenborg at oversvømme de forsvarsløse lyneborgske Lande; han skulde formaa Münster til at overtage Forsvaret af Oldenborg, og endelig skulde han overtale Hessen til at slutte sig til den almindelige Alliance;[2]) Kongen skrev selv til Landgreven for at sikre sig hans Bistand.[3]) Men heller ikke disse Anstrængelser kronedes med Held, skønt Danmark fremhævede, at det, hvis det ikke fik hurtig og virksom Hjælp, kunde blive tvungen til at anerkende den 9de Kur.

Skønt disse Forhandlinger ikke førte til noget positivt Resultat, besluttede den danske Regering dog at skride til Handling, opmuntret af Wolffenbüttels Gesandt, der overfor de danske Ministre i Holsten havde erklæret, at hans Regering var rede til at opfylde sine Forpligtelser mod Danmark, og at 15—1800 Mand var marchefærdige.[4]) Den 24de Juni udgik der Ordre til Frederik Ahlefeldt om at bryde op og marchere til Wolffenbüttel med de sachsiske Tropper, der skulde tages i Ed og betragtes og forplejes som danske. Nogle Dage efter fik han Befaling til uden at vente paa Brandenborgs Tilladelse at marchere gennem det Halberstadtske for enten alene eller sammen med Brandenborgs og Wolffenbüttels Tropper at falde ind i de lyneborgske Lande, hvor han uden at fjærne sig for langt fra Grænsen, skulde udskrive Kontributioner.[5])

For at tvinge Wolffenbüttel til at erklære sig, lod Kongen v. Mencken beordre til at rekvirere de hertugelige Tropper; men Hertugerne modtog Forslaget om et fælles Brandskatningstog med Kulde og vilde ikke forpligte sig til andet end til at lade deres

---

[1]) Ordrer til H. H. Ahlefeldt af 14de, 17de og 24de Juni. (Geh. Reg.); Generalguvernøren i Svensk Pommern, Grev Mellin, angiver 14de Juni Korpsets Styrke til 7—8000 Md., 7de Aug. til 1400 Ryttere, 4550 Md. Fodfolk, 12 Kanoner og 2 Morterer; 27de Juli melder han, at Brandenborg trækker 5 Batailloner, 2 Rytter- og 2 Dragon-Regimenter sammen ved Stargard. (Sv. Rigsark. Pommerania.)

[2]) Instrux til Mencken af 31te Maj, 10de, 14de og 17de Juni.

[3]) Kongen til Landgreven af Hessen 10de Juni.

[4]) Protocoll d. Pinneberger Tractaten 18de Juni.

[5]) Instrux til Ahlefeldt af 24de og 28de Juni samt 1ste Juli.

Tropper marchere sammen med de brandenborgske, hvis Kurfyrsten gjorde fælles Sag med den danske Konge; dog lovede de Sachserne uhindret Gennemmarche og forpligtede sig til at lade Brød bage og transportere til dem.[1]) Udsigterne for Expeditionen var saaledes ikke synderlig lyse.

Den 7de Juli modtog Ahlefeldt Korpset ved Eisleben. Tropperne blev tagne i Ed, og Dagen efter blev Marchen tiltraadt. Den 11te naaede man Halberstadt, og den 14de stod de sachsiske Auxiliærtropper ved Schladen, nær ved den hildesheimske Grænse. Vanskeligheder af enhver Art havde sinket Marchen. I sidste Øjeblik blev der af de wolffenbüttelske Hertuger gjort et Forsøg paa at faa Ahlefeldt til at blive staaende ved Eisleben, idet de meddelte ham, at der i Halberstadt skulde forhandles mellem deres, Brandenborgs og Hessens Gesandter, for at disse Magter kunde enes om en fælles Optræden overfor Danmark. Ahlefeldt mente ikke at kunne oppebie Udfaldet af disse Forhandlinger, som iøvrigt heller ikke kom i Stand, men besluttede at benytte den omsider modtagne Tilladelse[2]) til at passere det Halberstadtske Territorium, hvad der ogsaa lykkedes, skønt Brandenborg tog Tilladelsen tilbage.[3]) I Halberstadt havde Ahlefeldt en Sammenkomst med v. Mencken,[4]) der meddelte ham, at han ingen Hjælp kunde vente af de wolffenbüttelske Hertuger, der lige saa lidt som Kurfyrsten af Brandenborg turde kompromittere sig. I det Halberstadtske blev Ahlefeldt meget ugæstfrit behandlet, men ved den wolffenbüttelske Grænse gik det endnu værre, idet Tropper, der var opstillede ved Kübitz-Damm og Hessen-Damm, hindrede ham i at rykke ind i Landet.[5]) Korpset marcherede da ind i det Hildesheimske, og den 15de holdt det Rast ved Gross Laffert. De wolffenbüttelske Tropper fulgte stadig efter Sachserne for at hindre dem i at betræde Landet, og først den 17de slap disse for det generende Følgeskab, da de ved Gross Schwülper kom ind paa Celles Territorium.[6]) Herfra sendte Ahlefeldt sine

---

[1]) Menckens Instruxer af 28de Juni, 1ste og 8de Juli. Sammes Indberetninger af 12te Juli.

[2]) Ahlefeldts Instrux af 5te Juli.

[3]) Amthor.

[4]) Menckens Relat. af 16de Juli.

[5]) Journal od. gründl. u. unparth. Bericht (se S. 359); Hert. Rudolf August til Hert. Joh. Ad. af Pløn 2den og 13de Juli (A. VII Nr. 40 d, Slesvig).

[6]) Nogle Kilder have den 16de, men i saa Fald maatte Korpset i 1 Dag have marcheret 6 Mil, hvad der under de givne Forhold var ganske umuligt.

Partier til Meinersen, Gifhorn, Fallersleben og Campen, medens smaa Rytterpatrouiller gjorde Celles nærmeste Omegn usikker. Byerne Abbensen, Ütze og Meinersen maatte hver vedtage en Brandskat paa 20000 Thlr.. medens Wathlingen slap med Halvdelen. Sachserne, der paa Henmarchen havde været meget indisciplinerede og vanskelige at styre, slog sig nu rigtig løs, de plyndrede af Hjærtens Lyst, drev Kvæget sammen og ødelagde Afgrøden.[1])

I de lyneborgske Lande var der ikke mange Tropper tilbage, og Landeværnet var ikke feltdygtigt. Hertugen af Celle sendte derfor det la Motteske Infanteriregiment og de Bothmerske Dragoner tilbage over Elben.[2]) Havde det Ahlefeldtske Korps været talrigere og af bedre Beskaffenhed, vilde de Allieredes Hær i Holsten være bleven betydelig mere svækket. Inden Forstærkningen fra Holsten var kommen, havde Generalløjtnant H. P. v. Ohr imidlertid samlet de disponible Tropper, og den 15de Juli brød han op fra Hannover med Bülows Dragonregiment, 2 Kompagnier af Oberst Gohrs Regiment og Bataillonerne Weyhe, Hülsen og Amstenradt. Dagen efter stødte Generalmajor C. J. Bülow, der var ilet forud for de fra Holsten kommende Tropper, til ham, og den 18de Iuli gjorde de Holdt $1/2$ Mil fra Gross Schwülper for at vente paa de Bothmerske Dragoner og de la Mottes Bataillоner.[3]) Saa snart Ahlefeldt fik Nys om Fjendens Nærmelse, tiltraadte han strax Tilbagemarchen over Ocker Floden og søgte paa ny ind i det Hildesheimske, da de wolffenbüttelske Tropper hindrede ham i at slaa ind paa den direkte Vej til Sachsen. General v. Ohr fik derimod Tilladelse til at foretage en »rigskonstitutionsmæssig« Gennemmarche gennem Wolffenbüttel for at forfølge »de Danske«.[4]) Disse kamperede Natten til den 19de ved Lamme, men brød allerede op Kl. 2 om Natten og fortsatte Marchen over Breustett mod Wotenberg i det Hildesheimske, hvor de slog Lejr. Lyneborgerne havde forfulgt dem temmelig skarpt, uden at det var kommet til noget egentlig Sammenstød; dog var en Del Bagagevogne tagne, ligesom Ahlefeldt mistede nogle Infanterister, der maroderede. Et ikke ringe Antal af disse blev efter Sigende ihjelskudt af celliske

---

[1]) Theatrum Europ. XV; Zeitschr. d. hist. Ver. af Niedersachsen, 1850, S. 355 f.

[2]) Protocoll d. Pinneberger Tractaten 16de Juli 1700. Jfr. Side 322 og 349.

[3]) Kurzes Diarium (se S. 359).

[4]) Journal od. gründl. u. unparth. Bericht.

Bønder. Ved Grastorp gik v. Ohr over Innerste, som Ahlefeldt kort forinden havde passeret, og det saa ud til, at det skulde komme til Kamp, idet det sachsiske Korps opmarcherede; men Lyneborgerne vilde ikke slaas, og ved Mørkets Frembrud gik begge Partier til Ro, de »Danske« paa Galgebjerget ved Wotenberg, Lyneborgerne ved Grastorp. Ahlefeldt gjorde hos de stedlige Myndigheder forgæves Forsøg paa at komplettere sine Forsyninger; han skal have budt 100 Dukater for et Centner Krudt. Den 20de brød han op tidlig om Morgenen og marcherede mod Syd, forfulgt af v. Ohr og Bülow, der endnu kun disponerede over den Styrke, der havde ligget i Garnisonerne. Afdelingerne fra Felthæren var imidlertid i Nærheden, men var temmelig anstrængte af Marchen. Det sachsiske Rytteri skal under Tilbagetoget have bevaret saa god en Holdning, at Lyneborgerne ikke vovede at angribe det; Fodfolket var derimod temmelig »verlauffen«, og en Del Soldater blev fangne eller nedhuggede.[1]) Ved Middagstid kom det ved den lille By Bockenem til et Sammenstød; Ahlefeldt havde gjort Holdt her for at uddele Proviant, men baade fra Byen og fra Lyneborgerne blev Ilden aabnet mod Korpset, der hurtigst fortrak og med Tab af en Del af Bagagen naaede til Klostret Lammspring, hvorfra det bøjede af i østlig Retning og tog Vejen til Langelsheim i det Wolffenbüttelske. Ahlefeldt fremskyndede sin Marche, da v. Ohr havde udspredt Rygter om, at hans Korps var bleven forstærket med 4 Regimenter fra Hæren i Holsten; til Gengæld havde Ahlefeldt overalt under Tilbagetoget fortalt, at han agtede sig til Oldenborg, og at han vilde passere Leine ved Greene, Weser ved Holzminden, hvorpaa han vilde gaa i nordlig Retning gennem Paderborn og Lippe. Under den ilsomme Marche til Langelsheim lykkedes det Ahlefeldt at skuffe sine Forfølgere, der tabte Sporet og gik til Byen Alfeld ved Leine i Haab om at afskære ham. Da de lyneborgske Generaler endelig opdagede Fejltagelsen, var det for silde; v. Ohr maatte om Aftenen til sin store Ærgrelse bekende, at han var bleven skuffet i sit Haab: »den Feind heute zu attrapiren und totaliter zu ruiniren.«[2])

---

[1]) Regeringen i Celle til Hertug Georg Vilhelm 21de Juli 1700 (Statsark. i Hannover).

[2]) v. Ohr til Regeringen i Celle 20de Juli 1700 Kl. 8 Eftmd.

Kl. 7 om Eftermiddagen naaede Ahlefeldt Langelsheim, og der blev han staaende til Kl. 1 den næste Morgen, da han fortsatte Marchen til Goslar. Fra nu af var Faren forbi; thi General v. Ohr naaede foreløbig ikke længere end til Lammspring, hvor han endnu den 24de havde sit Hovedkvarter. Hans Tropper var efter hans eget Udsagn meget udmattede, særlig de fra Holsten ankomne. Noget var Forfølgelsen ogsaa bleven sinket ved den Omstændighed, at Fjendens Bagagevogne skulde plyndres og Fangerne føres tilbage. Mærkelig skødesløst har Lyneborgerne omgaaedes begge Dele; thi de fleste af Fangerne undslap, skønt v. Ohr havde befalet, at der skulde passes godt paa dem, og Ahlefeldts egen Bagage, som var falden i Lyneborgernes Hænder, gik ved »ein besonderes Accident« igen tabt. Den sachsiske General v. Neidschütz, der paa egen Haand havde forladt Ahlefeldts Korps for at besøge sin Hustru, som opholdt sig i Wolffenbüttel, blev tagen til Fange og gjorde intet Forsøg paa at undslippe, hvorved han satte v. Ohr i stor Forlegenhed, da denne ikke ret vidste, hvad han skulde gøre med ham.[1])

Fra Goslar afmarcherede Ahlefeldt over Apenrode og Osterwick; den 24de stod han i Blankenburg, Sydvest for Halberstadt, hvor han fik Underretning om, at v. Ohr marcherede gennem det Wolffenbüttelske for at angribe ham. Paa Efterretningen om Lyneborgernes Fremrykning gik Ahlefeldt til Elbingerode for at tage Offensiven; men Lyneborgerne holdt sig paa Afstand og indskrænkede sig til at spærre Korpset Vejen til Oldenborg, der stadig sagdes at være Ahlefeldts Maal. De gik ikke videre end til Uppen, ikke langt fra Goslar.[2])

I de sidste Dage af Juli naaede Ahlefeldt tilbage til Sachsen; den 31te var han i Eisleben. Fjenden fulgte ikke efter, da v. Ohr vedblivende holdt fast ved den Tro, at det sachsiske Korps vilde marchere til Oldenborg; det hed sig nemlig, at Ahlefeldt havde rekvireret fri Gennemmarche gennem Hessen og Kurmainz.[3])

I Danmark fik Regeringen gennem Menckens Relationer af 20de og 21de Juli Meddelelse om Retræten til Sachsen. Ahlefeldt fik Ordre til at holde sit Korps samlet endnu i nogen Tid for at se,

---

[1]) v. Ohr til Regeringen i Celle 22de Juli 1700. Jfr. Diariet.
[2]) v. Ohr til Regeringen 25de Juli; Regeringen til Hertugen 24de Juli.
[3]) Regeringen i Celle til Hertugen 31te Juli.

om Danmarks Allierede ikke skulde komme det til Hjælp. Hvis der ikke 8 Dage efter Ordrens Modtagelse var kommen Undsætning, skulde Marchen til Oldenborg tiltrædes. Kongen beklagede meget, at Sachsernes Disciplin havde været saa slet; skulde Officererne vægre sig ved at rykke ind i det Lyneborgske, eller gøre Indvendinger mod at marchere til Oldenborg, skulde de strax afskediges.[1])

Der blev imidlertid ingen Lejlighed til at forsøge, om Disciplinen vilde blive bedre under en ny Expedition; thi den danske Regering indsaa Umuligheden af at foretage noget med de sachsiske Hjælpetropper, og den 12te August blev Korpset afleveret, hvorefter Regimenterne atter indtraadte i sachsisk Tjeneste. Expeditionen havde kun gjort ringe Nytte, men den havde givet et nyt Bevis paa, hvor lidet Alliancetraktaterne var værd. Sachsen havde kun daarlig opfyldt sine Forpligtelser, Brandenborg havde vist stor Lunkenhed, og hos de andre Forbundsfæller fandt Danmark dels Kulde, dels optraadte de ligefrem fjendtligt. I Lyneborg morede man sig over det uheldige Tog, og der blev skrevet Spotteviser om Ahlefeldt,[2]) hvem man i en af disse tilraabte:

»Fahrt wohl, und bleibt hinfort auf Eurem Langeland.«

Den mislykkede Ahlefeldske Expeditions Hovedøjemed havde været, at tvinge Lyneborgerne til at forlade Holsten for at værne deres eget Land; men Chefen for det sachsiske Auxiliærkorps havde faaet Ordre til, hvis han ikke kunde løse sin Hovedopgave, da at begive sig til »Grevskaberne« for at dække disse. Paa Grund af deres Beliggenhed dannede Oldenborg og Delmenhorst, adskilte som de var fra Resten af det danske Monarki ved svenske og lyneborgske Besiddelser, et Krigsteater for sig, der laa udenfor Hovedhærens Omraade. De var, som det hedder i et gammelt Aktstykke,[3]) i Krigstid ikke til nogen Nytte for Kongen; de maatte hævdes ved Alliancer, ikke ved Vaabenmagt, og hvis de gik tabt, maatte man ved Fredsslutningen stræbe at faa dem tilbage.

---

[1]) Kongen til Ahlefeldt 25de Juli 1700. (Geh. Reg.).

[2]) Zeitschr. d. hist. Ver. f. Niedersachsen, 1850; Des H. Grafen v. Ahlefeldten Einfall u. s. w. (se Side 339).

[3]) Mscr. Oldenb. gener., Topographie u. Statistik. (Oldenborg).

Det var dog ikke Meningen at lade Fjenden ganske uden Sværdslag trænge ind i Landet, og dette var ikke helt blottet for Forsvarsmidler. I de to Fæstninger, Oldenborg og Delmenhorst, laa der en fast Besætning af hvervede Tropper: en Bataillon Fodfolk paa 1 Grenader- og 5 Musketerkompagnier samt et Kompagni Artilleri. Under 6te Marts blev der givet Ordre til at forøge Fodfolkskompagniernes Antal med et 7ende, og at bringe deres Styrke op til 100 Menige.[1]) Artillerikompagniet talte omtrent 40 Hoveder. To Tredjedele af Styrken laa i førstnævnte, Resten i sidstnævnte Fæstning, der begge stod under Overkommandanten, Oberst Erhard Wedel, som tillige var Bataillonens Chef. Den danske Konge havde, som Medlem af den westphalske Kreds, Haab om en »Kredshjælp«, der kunde beskytte Grevskaberne mod fjendtlige Indfald, men dette Haab slog Fejl; i det afgørende Øjeblik holdt Danmarks tyske Forbundsfæller sig tilbage. Heller ikke det sachsiske Auxiliærkorps naaede det Maal, som subsidiært var bleven det anvist, og Oldenborg var henvist til sine egne Hjælpekilder. Man synes dog at have haft en Forudanelse herom; thi i Grevskaberne havde man tidligere end i Kongeriget og Hertugdømmerne truffet Forberedelser til at lade Landeværnet (Ausschuss) deltage i Forsvaret. Forslag til dettes Ordning indsendtes omtrent ved Aarsskiftet saa vel af Overkommandanten som af Overlanddrosten J. G. Holstein.[2]) Under 27de Januar fik »de til Regeringen i Grevskaberne Tilforordnede«, 5 Civilembedsmænd med Overlanddrosten i Spidsen, Ordre til at udarbejde et nøjere Forslag efter Forhandling med Wedel og paa Grundlag af det i 1689 foretagne Opbud.

Der blev udskrevet 800 Mand til Tjeneste i Garnisonerne. Styrken inddeltes i 6 Kompagnier, der kommanderedes af forhenværende Officerer, som var bosatte i Grevskaberne. Løjtnantsposterne og Underofficerspladserne blev ogsaa saa vidt muligt besatte med Folk, der tidligere havde tjent. I Spidsen for dette Landeværn stilledes afskediget Oberstløjtnant Peter Clemens Lehenner, som tillige fik Inspektionen over det Mandskab, der som en Slags Kystmilice bevogtede Weser-Grænsen. Denne Grænsevagt var dog i øvrigt en halvt civil Institution; det stred mod Traditionen at ansætte egentlige Officerer ved den. Landeværnets Officerer fik halv Sold, og Mandskabet forplejedes, naar det gjorde Tjeneste, paa samme Maade som

[1]) Se Side 253.
[2]) Lente til Württemberg 27de Januar 1700; Lentes Koncepter s. D.

de hvervede Tropper; Grænsevagten fik kun udleveret Brød, men ingen Lønning.[1])

Udskrivningen vakte stor Uro i Befolkningen. I 1677 havde Landet i Stedet for at stille Mandskab betalt Penge til Oprettelsen af et hvervet Regiment, og derved mente Oldenborgerne, at de for Tid og Evighed havde frikøbt sig for enhver Art af Værnepligt. Opbudet i 1689 havde rigtignok revet dem ud af Illusionen, men det var allerede glemt. Oldenborgs forholdsvis velhavende Landbefolkning nærede en sygelig Angst for Militærtjenesten, og »paa Grund af tidligere Tiders abusus« frygtede man for, at det udskrevne Mandskab skulde blive stukket ind under de hvervede Tropper.[2]) Størst Bryderier gjorde Bønderne i Herskabet Varel, der tilhørte den umyndige Greve Anton af Aldenburg; der maatte et Par Gange gøres militær Exekution for at faa dem til at præstere de dem paalignede 63 Mand.[3]) Men ogsaa i det øvrige Land var der store Vanskeligheder at overvinde, og det hjalp kun lidt, at Myndighederne fra første Færd optraadte med den største Forsigtighed. Skønt man forbød Befalingsmændene al »rude Kommando«, og skønt man fortrinsvis udskrev Besiddere af eller Arvinger til faste Ejendomme, saa rømte dog baade de, der var udskrevne, og de, der frygtede for at blive det, i Masse til Nabolandene. J Maj Maaned skal de Bortrømtes Antal være naaet op til 1100 Mand. Vistnok for at berolige Stemningen blev da 500 af de 800 Mand i Garnisonerne hjemsendte med Paalæg om at møde med kort Varsel, og det bestemtes, at de Tilbageblevne skulde afløses hver Maaned. I Juni blev hele Styrken dog paany indkaldt.[4])

Paa højre Weserbred ikke langt fra Flodens Munding ligger det lille Landskab Wührden. Det hørte den Gang som nu til Oldenborg, men paa Grund af den afsides Beliggenhed kunde det ikke forsvares, og Regeringen havde derfor paalagt Indbyggerne foreløbig at betale Kontribution, hvis Fjenden udskrev en saadan;

---

[1]) Innländ. Reg. 27de Januar; Memorialier, Litr. O; Kgl. udf. Exped. 16de Marts, 13de og 24de April og 22de Juni; E. Wedel til Lente 2den Maj; Interims Regl. f. Grænsebevogtn. i Oldenb. (Landes-Acten XXXV, Nr. 64 d. Oldbg.)

[2]) I Aaret 1700 fandt dette Sted paa Sjælland (se nedenfor), men hverken paa de andre Øer, i Jylland eller i Hertugdømmerne.

[3]) Varel, Tit XXVIII Nr. 3 a (Oldenb.).

[4]) Innländ. Reg. 14de Juni; Memorialier, Litr. O; Kgl. udf. Exped 4de Maj og 14de Juni.

siden kunde de saa altid søge Regres. I Slutningen af Juni tog den danske Elbflotille 2 Jagter fra Svenskerne,[1]) og disse hævnede sig ved at besætte Wührden med et Detachement af Krassows Dragoner, der idelig havde foruroliget Grænsebevogtningen. Den 19de Juli rømmede Svenskerne atter Landskabet.[2])

Endnu en Gang blev Grevskabernes Grænse overskreden af Fjenden, idet et svensk-lyneborgsk Korps, hvortil ogsaa Krassows Regiment hørte, den 14de August, altsaa umiddelbart efter, at de sachsiske Korps atter var traadt ud af dansk Tjeneste, under Generalmajor Bülows Kommando Syd fra trængte ind i Delmenhorst. Grænsevagten synes at være gaaet tilbage uden at løsne et Skud, og Bülow udskrev, vistnok som Repressalier for Ahlefeldts Udskrivninger i det Lyneborgske, en Brandskat, lig 1 Aars Kontribution. Fjendens Forsøg paa at trænge over Hunte-Floden hindredes dog af de kongelige Tropper, der havde besat Overgangene og udlagt en Jagt med 4 Kanoner paa Floden. Freden, der sluttedes den 19de August, gjorde Ende paa Fjendtlighederne; den 23de rømmede General Bülows Korps Landet. Tre Dage senere udgik der Ordre til Wedel om at hjemsende Landeværnet, og hermed var Fredsforholdene genoprettede paa denne Del af Krigsskuepladsen. Brandskatten blev senere tilbagebetalt.[3])

Operationerne paa den vestlige Krigsskueplads syntes ikke at ville føre til noget Resultat, idet alle Parter veg tilbage for at fremkalde en Afgørelse gennem et Hovedslag. Heller ikke i de diplomatiske Forhandlinger kom der nogen Fart, saa længe Danmark kun blev angrebet Syd fra. Først da Altona-Forligets Garanter sendte en overlegen Styrke mod Danmarks Hovedstad, den danske

---

[1]) Jfr. Side 358.

[2]) Innländ. Reg. 5te Juli; E. Wedel til Lente 11te og 21de Juli.

[3]) Innländ. Reg. 30te Aug., 16de Oktbr., 16de Novbr. og 28de Decbr. 1700; G. A. v. Halem: Gesch. d. Herzogth. Oldenburg III, S. 106 ff.; Scheel: Krigens Skueplads, S. 652, 655; Brev fra en svensk Officer Grönenberg til en unævnt Generalmajor, dat. Stade 24de Septbr. 1700 (Krigsark. i Stockh.)

Krigsmagts vigtigste Basis, blev den danske Regering tvungen til at gøre alvorlige Forsøg paa at skaffe sig i det mindste nogle af sine Fjender fra Halsen. Skønt der heller ikke paa den østlige Krigsskueplads blev leveret noget afgørende Slag, knytter Hovedinteressen sig derfor i Krigens sidste Periode til Begivenhederne paa Sjælland og i de omliggende Farvande.

IX. Rustninger til Krigen paa Sjælland og i de omliggende Farvande.

Den militære Styrke, som blev tilbage paa Sjælland, efter at Hovedhæren var bleven samlet i Hertugdømmerne, var forholdsvis ringe. Ved Nytaarstid 1700 bestod den af følgende Afdelinger:

Fodfolk.

Drabantgarden				Oberstløjtn. N. de Bergagne,[1])
2 Batailloner	af	Prins Christians	Regt.,	Oberst L. de Boisset,
2 —	-	Sjællandske	—	Oberstløjtn. J. Mohrstein, — F. P. Donop,
1 —	-	Schacks	—	— B. E. Kleist,
1 Kompagni	-	Fynske	—	Kaptajn C. A. Vogt.

Rytteri.

Livgarden til Hest				Brigadér	N. Krabbe,
1ste	Sjællandske	nationale	Rytterregiment	Oberst	C. v. See,
2det	—	—	—	—	M. Numsen,
3dje	—	—	—	—	B. F. Rabe.

Artilleri.

Tøjhuskompagniet 4 Artillerikompagnier	Generalmajor L. Munk.

[1]) Drabanthauptmanden, Brigadér C. Bielke, var ved Felthæren i Holsten.

Mohrsteins Bataillon og et Artillerikompagni laa paa Kronborg, Vogts Kompagni og nogle faa Artillerister i Korsør, de nationale Rytterregimenter i deres Distrikter; Resten af Styrken dannede Hovedstadens Garnison.

I Marts afgik Numsens Regiment og i Juni Krabbe med 4 Kompagnier af Livgarden til Halvøen.[1]) Den tilbageblivende Styrke var saaledes kun 5 Batailloner Fodfolk og 7 Eskadroner.

Antallet af regulære Troppeafdelinger paa Sjælland blev ikke forøget, men de bestaaende Rammer blev noget stærkere udfyldte. Ligesom ved Felthæren blev Fodfolkskompagniernes Styrke efterhaanden bragt op til 102 Menige, Prins Christians og Sjællandske Regiment forøgedes yderligere hvert med 1 Kompagni. Førstnævnte Regiment blev midt i Maj færdigt med Opsætningen og Udrustningen af sit nye Kompagni, medens Sjællandske Regiment først 2 Maaneder senere naaede saa vidt. De ældre Kompagnier fik deres Suppleringsmandskab i 3 Hold, i Januar, April og Juli, og Rekrutterne blev snarest mulig udrustede, bevæbnede og indøvede; men de nye Kompagnier blev ikke feltdygtige før efter Fredsslutningen.[2])

Rytteriet blev i Følge kongelig Ordre af 27de Maj forstærket med 10 Mand pr. Kompagni. Hvervningen gik let fra Haanden; i de første Dage af Juni mønstredes Rekrutterne, der næsten alle var indfødte Sjællændere; de fik strax Vaaben og Udrustning og synes meget hurtigt at have været i Stand til at gøre Tjeneste.[3])

Artillerikompagnierne forøgedes hvert med 10 Konstabler og 10 Underkonstabler, og Styrken beløb sig derefter for de københavnske Kompagnier tilsammen til 206, for det kronborgske Kompagni til 56 Konstabler og Haandlangere.[4])

Afdelingerne paa Sjælland forøgedes med et rundt Tal med 1000 Md., hvorefter den til Øens direkte Forsvar bestemte Styrke kan anslaaes til 4500 regulære Soldater.

Dette lille Korps var aldeles utilstrækkeligt til at bevogte Sjællands udstrakte Kyst og til at forsvare Hovedstaden; men dels

---

[1]) Se Side 310 og Side 353.

[2]) Kbh. Tøjhusregnskab 1700; Korsør og Kronborg Proviant- og Amm.-Regnskaber 1700, jfr. Side 251 ff.

[3]) Kgl. udf. Exped. 27de Maj 1700. Om Rytteriets Forøgelse findes udførlige Oplysninger i Assignationskontorets Kgl. Resol. samt i 1ste og 3dje nat. Rytterregts. Penge-, Korn- og Materialregnskaber 1699—1701.

[4]) Kgl. udf. Exped. 13. og 30. Marts; Kronb. Prov.-Regnskab.

ansaa Kongen et Angreb paa Sjælland for temmelig usandsynligt, og dels regnede han paa, at Flaaden vilde være tilstrækkelig til at afvise Fjendens Foretagender, ja han mente endog, at den vilde være stærk nok til at gaa angrebsvis til Værks.

I Spidsen for den danske Flaade, der under Niels Juels Forvaltning havde naaet en anselig Størrelse og faaet en ret kraftig Organisation, stod ved Fredsbrudet hans Broder, Gehejmeraad Baron Jens Juel, der 1699 var udnævnt til General-Admiral. Han var ikke Sømand, men havde dog deltaget i nogle af den skaanske Krigs Søkampe sammen med Broderen. Han var født 1631, var saaledes meget til Aars og tilmed svagelig. Var Juel temmelig gammel, saa var Flaadens næstøverste Befalingsmand, General-Admiral-Løjtnant Ulrik Christian Gyldenløve, lovlig ung; han var nemlig født 1678 og altsaa kun 19 Aar gammel, da han ved Niels Juels Død (1697) blev forfremmet til sin høje Stilling. Han var yngste Søn af Christian V og Grevinden af Samsø; han manglede hverken naturlig Begavelse eller Interesse for sit Kald, men det ligger i Sagens Natur, at han i Aaret 1700 ikke kunde være naaet til nogen betydelig Erfaring eller Indsigt. Hertil kom, at han ikke var stærk af Helbred.

Flaadens øvrige Flagmænd var Admiralerne Frederik Ejler Gjedde, Matthias v. Paulsen og Christopher Ernst v. Støcken. De to førstnævnte var modne Mænd, der i den skaanske Krig havde vist sig som dygtige og modige Skibschefer, men deres Krigserfaring var nu 20 Aar gammel, og ingen af dem besad den Energi og Selvstændighed, for hvilken der i saa høj Grad vilde være Brug under et Felttog som det forestaaende, med dets mange uklare Forhold baade overfor Fjenden udadtil og det komplicerede Regeringssystem indadtil. Særlig maa Paulsen, der siden 1681 havde været Chef for Søekvipagen i Glückstadt, betegnes som en tarvelig Eskadrechef. C. E. v. Støcken, der siden 1694 fungerede som Holmens Admiral, var endnu en ung Mand paa 36 Aar. Han var en fremadstræbende Officer, der ikke blot skyldte sine gode Forbindelser, men ogsaa sine flittige Studier den hurtige Karriere, han havde gjort. Han havde i 1689 overført de danske Auxiliærtropper til England, og skønt denne Expedition ikke var bleven særlig godt ledet, var han dog den dygtigste af Flaadens Admiraler og lagde under Felttoget baade Iver og Energi for Dagen ved de faa Lejligheder, hvor Flaaden kom til at gribe ind. Ogsaa i sin Stilling som Chef for Holmen gjorde han god Fyldest, skønt

han vel nok stod tilbage for sin Formand, den udmærket duelige Admiral Henrik Spann. Ved hans Side virkede den geniale Fabrikmester Ole Judichær, hvis stædige Karakter dog i Løbet af Felttoget flere Gange blev til Skade for Søforsvaret.

Ved Frederik IV's Tronbestigelse bestod Flaaden af 33 Linieskibe, af hvilke 4 imidlertid ikke blev udrustede: »Frederik IV« var endnu ikke fuldt færdigt, »Dragen« og »Lindormen« for gamle, og »Svanen« under Fortømring. Fremdeles talte Flaaden 20 Fregatter og Snaver, af hvilke en Del dog først blev udrustede, da Flaaden havde trukket sig tilbage til København, foruden en Del mindre Skibe med tilsammen ca. 3500 Kanoner. I Materiel var den omtrent jævnbyrdig med den svenske Flaade, men det skortede stærkt paa Personel. Besætningen var beregnet til 17800 Mand, men af denne Styrke var kun en ringe Del tilstede i Fredstid, ligesom ogsaa Officerskorpset ikke var nær stort nok. Indrulleringsvæsenet, der aldrig havde været populært, var ophævet, og af Stæderne afgaves kun et ringe Antal Baadsmænd. Regeringen maatte derfor tage sin Tilflugt til Hvervning, men det lykkedes ikke at skaffe hele det fornødne Antal Søfolk til Veje.

I Løbet af Vinteren blev der altsaa taget fat paa Flaadens Bemanding. I Kongerigerne, i Fyrstendømmerne, i Grevskaberne, ja endog i England, Holland og de nordtyske Søstæder hvervedes der, mer eller mindre aabenlyst, Mandskab til den danske Flaade. Fra Hamborg kom over 1300 Md., fra Holland over 500, men af disse var en stor Del danske og norske Matroser. Da der ved Fredslutningen blev gjort Afregning med de hvervede Baadsmænd, var deres Antal 9175 Md. foruden 577, som Stæderne havde leveret.[1]) Af denne Styrke havde man imidlertid i April Maaned endnu kun faaet 6542 Md. i Maanedstjeneste, hvoraf 75 Officerer.[2]) Den 3dje Maj indberettede Admiralitetet, at der til Flaadens Bemanding endnu manglede 1490 Sø- og Tøjhusfolk, og det lykkedes ingen Sinde at faa samlet hele den nødvendige Styrke.

Foruden Baadsmænd behøvede Flaaden en betydelig Soldateske.[3])

---

[1]) Assignationsprotokol September 1700.

[2]) Garde: Efterretninger, II, S. 44.

[3]) Et Linieskib af 1ste Klasse behøvede 120—150 Soldater, et Linieskib af 2den Klasse 80—100, en Fregat af 1ste, 2den og 3dje Klasse henholdsvis 70, 30 og 10—20 Soldater, medens en Snav kunde nøjes med 5.

Et af Hærens bedste Regimenter, det saakaldte »Regiment de Marine« under Oberst Lave Hohendorf var bestemt til at gøre Tjeneste om Bord. Det bestod ved Nytaarstid 1700 af 11 Kompagnier à 110 Gefrejtere og Menige. Under 13de Januar forstærkedes Kompagnierne til 125 Mand, og i Slutningen af Januar oprettedes 2 nye Kompagnier, hvortil der i Begyndelsen af April endnu kom 3. De sidste Kompagnier, som dog ikke naaede at blive fuldt feltdygtige, var opstillede og fuldtallige midt i Maj.[1]) Marineregimentets samlede Styrke beløb sig altsaa paa dette Tidspunkt til 16 Kompagnier med 2000 Mand, af hvilke 11 Kompagnier med 1375 Mand i April var stillede til Flaadens Disposition. Af Prins Christians Regiment afgaves midlertidig 2 Kompagnier, af Sjællandske 1 og af Schacks 1 Kompagni til Tjeneste paa Orlogsskibene.

Det havde oprindelig været Kongens Bestemmelse at lade de norske Marinere komme ned til Danmark for at gøre Tjeneste paa Flaaden;[2]) men da det viste sig, at disse Tropper var aldeles uøvede og desuden manglede baade Vaaben og Officerer, fik Feltmarskalk Wedel Ordre til at nedsende 1500 Md. af de nationale Infanteriregimenter. Vesterlenske Regiment afgav 6 Kompagnier under Chefen, Oberst F. Eppinger, medens Bergenhusiske Regiment afgav 5 Kompagnier under Oberstløjtnant J. A. Rocklenge. Den 1ste Maj kom 4 af de vesterlenske Kompagnier til København; Dagen efter passerede Livkompagniet og Mandalske Kompagni af samme Regiment Kronborg samtidig med de 5 Kompagnier Bergenhus.[3]) Eppingers Kommando talte 56 Befalingsmænd og 817 Menige, Rocklenge havde 53 Befalingsmænd og 732 Mand under sin Befaling. Flaadens samlede Soldateske løb saaledes op til henimod 3000 Md.[4]) Ved de norske Troppers Ankomst blev den værste Mangel paa Mandskab afhjulpen; de vesterlenske Soldater synes dog at have været af mindre god Beskaffenhed og skildres som »genegne at blive syge«, ligesom de ogsaa vare mindre vel øvede.

Udrustningerne gik imidlertid deres Gang. Allerede i Marts var Linieskibene »Sværdfisken« og »Neptunus«, Fregatterne »Lossen« og »Hejren« samt Fløjten »Johannes« sejlklare, og i Begyndelsen af

---

[1]) Tøjhusregnskabet 1700.

[2]) Kgl. udf. Exped. 20de Oktbr. 1699; Nsk. Tegn. 21de Decbr. s. A,

[3]) Brev fra Generalkommissariatet 8de Maj 1700; Brev fra Kommandanten paa Kronborg til Overkrigssekretæren (Scheels Afskr.).

[4]) Generalkom. dsk. Kopibog, Litr. M., Nr. 292—98.

April gik de til Norge for at afhente de der hvervede Søfolk. Da den danske Regering nærede Frygt for, at den svenske Admiral Ankarstierna fra Gøteborg skulde angribe de fra Norge hjemvendende Skibe, sendtes Fregatterne »Snarensvend«, »Sværmeren« og senere »Hvide Falk« op til Fladstrand for at forstærke Eskadren; Angrebet udeblev imidlertid. Fregatterne »Maagen« og »Phønix« sejlede, ligeledes for at afhente Baadsmænd, til Travemünde, og Snaven »Flyvende Abe« klargjordes til Togt i Østersøen for at hindre svenske Overførsler af Mandskab og Proviant.

I Løbet af Februar og Marts antoges Defensionsskibene »Enhjørningen«, »Flyvende Hjort«, »Beskærmer-Engel«, »Kronprinsen af Danmark« og »København«;[1]) disse Skibe synes dog ikke at være blevne benyttede under Felttoget.

Den 6te April var Arbejdet ved Hovedflaaden saa vidt fremskredet, at 1ste Afdeling kunde lægges udenfor Bommen, og 6 Dage senere kunde ogsaa 2den Afdeling udlægges, Men de fleste af Skibene havde stærkt reducerede Besætninger.

1ste Afdeling bestod af følgende Linieskibe:

Louise,	Delmenhorst,
Tre Kroner,	Engelen,
Fridericus Tertius,	Charlotte Amalie,
Vilhelm,	Prins Carl,
Slesvig,	Tumleren,
Tre Løver,	Dannebrog,
Anna Sophie,	Prins Christian,
Oldenborg,	Christianus Qvartus.
Gyldenløve,	

2den Afdeling bestod af Linieskibene:

Sophie Hedevig,	Elefanten,
Mars,	Nældebladet,
Prins Frederik,	Kurprinsen.[2])

I alt var der saaledes midt i April, med de til Norge sendte, udrustet 25 Linieskibe; foruden de allerede nævnte mindre Krigsskibe var endnu Fregatterne »Fønix«, »Maagen«, »Andrikken« og »Mynden« klargjorte, og der arbejdedes med Iver

[1]) Admiralitetsprotokollerne.
[2]) Dette Skib blev dog først udrustet noget senere.

paa at udruste Resten af Flaaden. Der blev indkøbt store Kvantiteter af Proviant og Ammunition, og Hvervningerne fortsattes ligeledes med Kraft. Den 1ste Maj holdt Kongen Revue over Flaaden.

Sjællands Forsvar var dog ikke udelukkende baseret paa det levende Værn. Der fandtes ogsaa nogle faste Støttepunkter, af hvilke København var af størst Betydning. Den var Flaadens eneste Basis, og naar denne Hovedfæstning blev tagen, var et videre Forsvar umuligt. Kronborg var af langt ringere Betydning for Forsvaret i det hele, og Korsørs lille Søbatteri var næsten uden Værdi for Øens Forsvar.

Københavns Befæstning var i Frederik III's og Christian V's Tid bleven noget udvidet og forbedret; men navnlig mod Landsiden var den dog langt fra at være tidssvarende. Graven mellem Nørreport og Citadellet var ikke vandfyldt, og der fandtes kun meget faa Udenværker. Foran Portene laa der Raveliner, og mellem Nørre- og Vesterport var der anbragt et eneste saadant Værk, ligesom der ogsaa mellem sidstnævnte Port og Stranden fandtes en enkelt Ravelin. Hovedvolden paa Sjællandssiden havde 12 Bastioner, af hvilke 4 var hule. Christianshavns Vold havde 5 Bastioner og var forsynet med en bred, vaad Grav uden Udenværker. Fæstningen manglede ganske detacherede Værker, med mindre man hertil vil regne de Rudera af Skanser og Linier, der skrev sig fra Christian IV's Projekt om at inddrage de smaa Ferskvandssøer i Hovedstadens Befæstning. Forterrænet var ikke stærkt bebygget, men de mange Haver og Plantninger hindrede Oversigten og Ildvirkningen fra Voldene. Mod Søsiden var København sikret ved Citadellet og det saakaldte »nye Værk«, der bestod af 7 Bastioner, og hvis nærmeste Formaal var at beskytte Flaadens Leje. Ved en Flydebro var »det nye Værk« forbundet med det Terræn, hvor nu Toldboden ligger.

Hvor stort Antallet af Voldenes Kanoner har været ved Krigens Udbrud, kan ikke opgives. I Aaret 1680 bestod den samlede Bestykning af 162 Kanoner, hvoraf kun 14 var af Metal, medens næsten alle de øvrige var Jærnkanoner af 6—12 Pds. Kaliber.[1]) I Krigen 1700 blev en Del af Tøjhusets og Flaadens Skytsbeholdninger slæbt op paa Volden, men det er ikke muligt at opgive Stykkernes Tal, da Flaadens Tøjhusregnskaber for denne Periode er gaaede til Grunde. I Citadellet fandtes dengang 177 Kanoner,

---

[1]) Indk. Sager 1680, Nr. 100.

1 Haubits og 6 Morterer, og Tøjhusets Beholdning bestod af 365 Kanoner, 18 Haubitser og 85 Morterer; af disse sidste var imidlertid omtrent Halvdelen Haandmorterer, og af Kanonerne var omtrent 100 under 3 Pd.s Kaliber. København var dog under alle Omstændigheder rigelig forsynet med Skyts.[1])

Mod et coup de main var Fæstningen nogenlunde sikret; derimod var det tvivlsomt, om Værkerne og Besætningen var stærke nok til at modstaa en virkelig Belejring. Som Kommandant i København og Citadellet fungerede Generalløjtnant Hans Christian Schack. Han var dengang 58 Aar gammel, havde siden sin Ungdom staaet i dansk Krigstjeneste og havde deltaget i den skaanske Fejde; siden 1681 havde han været Kommandant i København. Han havde aldrig særlig udmærket sig og var under vanskelige Forhold i ingen Henseende sin betydningsfulde Stilling voxen.

Kronborg var i Christian V's Tid bleven forstærket med det endnu existerende Kronværk, men Fæstningen var i Aaret 1700 i daarlig Stand, og Besætningen var kun tilstrækkelig til at føre et rent passivt Forsvar. Bestykningen bestod af 123 Stykker Skyts af alle mulige Kalibre; stærkest repræsenterede var de 8 Pd.s Jærnkanoner, men der fandtes ogsaa et ikke ringe Antal 18, 24 og 26 Pd.s Kanoner, af hvilke flere imidlertid var meget gamle.[2]) Kronborg formaaede ikke at spærre Sundets Indløb, men Fæstningen kunde dog yde den danske Flaade værdifuld Hjælp, naar denne skulde hindre en fjendtlig Flaade i at trænge ind i Øresund. Kommandant i Fæstningen var Brigadér Hans Erasmus v. d. Pfordten, der paa en hæderlig, om end ikke fremragende, Maade fyldte sin Plads.

Korsør Fæstning bestod kun af det af Carl X Gustav anlagte firsidede Citadel; den havde kun en yderst ringe Besætning og kunde kun betragtes som et befæstet Magasin, der tillige kunde bidrage lidt til at sikre Forbindelsen mellem Sjælland og Fyn. Dens Artilleri bestod af 16 Stykker Skyts, næsten udelukkende 4 og 6 Pd.s Kanoner.[3]) Kommandant var Oberstløjtnant Peter Knapsted.

Hovedoplagene af Vaaben og Ammunition fandtes i København, men ogsaa paa Kronborg og i Korsør fandtes mindre Forraad af Krigsfornødenheder, der i Løbet af Krigen udleveredes til Brug ved

[1]) Under Belejringen 1807 var Københavns samtlige Værker bestykkede med 321 Kanoner og 82 Stkr. Kasteskyts.

[2]) Kronborgs Regnskaber for 1700.

[3]) Korsørs Fortifikationsregnskab 1700.

Lokalforsvaret; de to sidste Fæstninger havde tillige Betydning som Korn- og Fouragemagasiner.

For at støtte den regulære Krigsmagt opbød Frederik IV ved en Forordning af 8de Maj 1700 »almindelig Vagt og Landeværn« over hele Kongeriget; det gjaldt om at forebygge »en og anden Besværlighed, som disse farlige og vanskelige Tider til Vore kære og tro Undersaaters Skade kunde med sig føre«. Amtmændene fik Ordre til herreds- og sognevis at lade mønstre »alt Mandskab over 18 og under 50 Aar«, optage Ruller over Folkene og Fortegnelser over alle brugelige Vaaben, der maatte forefindes, og siden, naar Kongen befalede det, holde Generalmønstring over hele Amtets Mandskab. »Da Værket er anset til Alles Frelse«, paalagdes det samtlige Proprietærer og Amtsbetjente at yde Amtmændene al den Bistand, der maatte forlanges. Herreds- og Ridefogderne skulde som Kaptajner kommandere under Amtmændene, der skulde udvælge Underofficererne blandt dem, »der i Krigstid tilforn sig haver ladet bruge«. De, som havde Helgaarde, skulde møde forsynede med Kaarde, Musket, 1 Pd. Krudt, 14 Kugler og 6 Alen Lunte, medens de mindre Landbrugere fik Tilhold om at forsyne sig med Kaarde, Pike og i Nødsfald med de Vaaben, de kunde opdrive.[1])

Forordningen bestemte endvidere, at der »paa Øerne og ved Strandsiderne« efter Amtmændenes nærmere Befaling skulde indrettes Bavner, som af de omliggende Sogne skulde forsynes med tørt Ved, Halm, Tjæretønder m. m. Bavnerne skulde indhegnes, og »en Dannemand af de næstboende« beskikkes til Bavnemester. Naar Bavnerne tændtes, eller naar Alarmtrommen eller Stormklokken lød, skulde Alle stille paa de befalede Mødepladser. Den, der udeblev uden lovligt Forfald, uden Tilladelse forlod Samlingspladsen, eller som endog nægtede Lydighed og »gav Aarsag til Oprør og Stempling«, vilde efter Forseelsens Art være at straffe paa Gods, Krop eller Liv.

Borgerskabet i Byerne inddeltes i Kompagnier, forsynedes med Vaaben og Ammunition og fik Ordre til at møde, hvor Stiftsbefalingsmanden fandt det fornødent. Deres Hovedopgave var at beskytte Købstæderne mod Kapere.

Stiftamtmændene skulde være Øverstbefalende hver i sit Stift. Det paalagdes dem at vaage over Forordningens tilbørlige Udførelse, og alle Grever, Friherrer, Amtmænd, Landsdommere, Borgmestre

---

[1]) Jfr. Side 87.

m. fl. fik Ordre til, hver indenfor sit Omraade, at bringe denne kongelige Befaling til almindelig Kundskab.

Den 11te Maj udstedtes en Forordning om Rostjeneste, hvorved det paalagdes dem, der var forpligtede til denne Ydelse, at betale 2 Mark pr. Td. Hartkorn i Stedet for at levere Ryttere in natura. Skatten, der paahvilede alle, som havde Jordegods i Danmark, og som ikke ved særlige Privilegier var fritagne derfor, skulde til Juni Termin indbetales paa Amtstuerne, og for det indkomne Beløb skulde der hverves Ryttere.

Det var selvfølgelig næsten ugørligt, naar Krig stod for Døren, at skabe en krigsdygtig Milits af det fuldstændig raa Materiale, der forefandtes. Der blev imidlertid med Alvor og god Vilje taget fat paa Udførelsen af Forordningen af 8de Maj; der blev organiseret et fast Landeværn, og der blev anvendt ikke saa lidt paa dets Udrustning og Indøvelse. I Maj Maaned naaede man dog ikke videre end til den foreløbige Mønstring af Folkene.

I København fandtes en organiseret Borgervæbning paa 10 Kompagnier under Stadshauptmand Niels Enevoldsen, der som Borgerkaptajn havde været med til at forsvare København mod Svenskerne 40 Aar tidligere. Denne Milits var ikke uden Betydning, skønt Officererne, som Københavns Præsident, Hans Nansen, ytrede, var »gode Borgere, men maadelige Militære«. Allerede under 4de Maj fik Stadshauptmanden gennem Magistraten Ordre til at sætte sig i Forbindelse med Kommandanten for med ham at overlægge, hvorledes Borgerne kunde supplere Garnisonen ved Vagttjenesten,[1]) og den 10de Maj begyndte Borgerne at trække paa Vagt, ligesom de tidligere havde gjort, inden denne Tjeneste overtoges af Garnisonen.

Medens der saaledes paa Sjælland blev truffet nogle Forberedelser for at imødegaa Fjenden, hvis det skulde lykkes ham at besejre Flaaden, en Eventualitet, paa hvilken man dog næppe troede, herskede der paa den anden Side Sundet stor Travlhed, og det var

---

[1]) Nye Danske Magasin III, S. 99.

øjensynligt, at de Krigsforberedelser, der blev trufne, ikke var af defensiv Art.[1]) Den danske Regering var godt à jour med de svenske Rustningers Fremgang; det sydlige Sverig var ligefrem oversvømmet af danske Spioner, der under Johan Hallanders[2]) Ledelse havde forstaaet at skaffe sig Forbindelser overalt, saa vel blandt den civile Befolkning som i Hæren og Flaaden. Enhver Dislokationsforandring, enhver Begivenhed af nogen Betydning, der vedrørte det svenske Krigsberedskab, blev trolig indberettet af »Korrespondenterne«, af hvilke de fleste var »Sønner af skaanske, ærlige danske Forældre«.

Ved Nytaarstid fik Adelsfanen i de sydsvenske Provinser og alle inddelte Ryttere og Dragoner Ordre til at holde sig marchefærdige, og Rygtet gik, at 4—5 Regimenter ventedes til Skaane, hvor der ved Aarets Begyndelse foruden Garnisonstropperne kun fandtes Provinsens to Rytterregimenter. I Baahus Len stod samtidig et Rytter- og et Dragonregiment, Göteborgs Garnison var 700 Mand stærk, i Marstrand, Varberg, Baahus Slot, Helsingborg m. fl. Steder langs Kysten laa ca. 1000 Mand. I Begyndelsen af April melder Spionerne, at der staar 10 Kompagnier Fodfolk i Malmö, og en særlig godt underrettet »Korrespondent«, Skriverkarl hos svensk Generalauditør Langenhjelm, erklærer med stor Bestemthed, at senest i Maj vil der i Skaane staa en svensk Hærstyrke paa 12000 Mand, der skal gøre Landgang paa Sjælland, hvis den svenske Flaade sejrer, medens den i modsat Fald skal værne Sverig mod danske Angrebsforetagender. Midt i April kommer der Meddelelse om, at der ved Landskrona udstikkes en Lejr til 14000 Mand, medens et betydeligt Train opsættes i Christianstad. I April blev der imidlertid ikke koncentreret større Troppemasser i Skaane, men Regimenterne i det egentlige Sverig gjordes mobile, og den danske Regering var paa det rene med, at de ikke, som Rygtet en Tid lang gik, var

---

[1]) Side 271 og 313 ff. er der efter svenske Kilder givet en Fremstilling, af, hvorledes de militære Forhold i Skaane faktisk var. I det følgende fremstilles de paa Grundlag af Spionefterretningerne, altsaa saaledes, som man kendte dem i København. De fleste af disse Spionefterretninger findes i »Danske Kongers Historie«, Pakke 217.

[2]) Hallander havde som Officer deltaget i den skaanske Fejde. Han havde været bosiddende i Skaane, hvor han havde ejet betydeligt Jordegods, som han mistede efter Fredsslutningen 1679. Han blev senere Regimentsskriver og deltog paany i Krigen 1709 som Spion. (Memorialier 1710).

bestemte til at angribe Norge. Der blev nemlig ikke anlagt Magasiner langs den svenske Vestgrænse.

I Sverig ligesom i Danmark var Regeringen ikke i Tvivl om, at det i første Linie kom an paa at faa Overmagten til Søs, og der blev med Iver arbejdet paa Flaadens Udrustning. I Vinterens Løb mønstredes Matroser og Fiskere langs de svenske Kyster, store Proviantforraad anskaffedes, rigtignok i private Købmænds Navn, og Defensionsskibe samt andre til Krigsbrug egnede Handelsskibe antoges eller købtes.

Paa den norske Grænse førtes en ret livlig Kappestrid mellem de danske og svenske Hververe. Kommandørkaptajn G. C. Nyebuhr, der tidligere havde tjent i den svenske Flaade, var af den danske Regering i Begyndelsen af Aaret 1700 sendt derop for at hverve og at indhente Efterretninger. Han var i Marts i Göteborg, hvorfra han meldte, at et Par Defensionsskibe laa under Udrustning for at afgaa til Carlskrona, men at de manglede Folk, Proviant og Ammunition. Han berettede ogsaa, at et finsk Troppekorps paa 6000 Mand, der var paa Marche mod Göteborg, havde maattet vende om paa Grund af Forplejningsvanskeligheder, samt at der i Sverig herskede stor Frygt for Angreb fra Norge. Han fortalte, at det gik slet med Admiral Ankarstiernas Hvervninger, men at han selv let kunde faa de af denne antagne Folk fra Baahus Len, »ja længere op i Sverig«, da de var meget dansksindede. Han hvervede virkelig 400 Mand til Flaaden, som han i Midten af April sendte ned med Branderen »St. Helena« og Fregatten »Lossen«, paa hvilken han selv vendte hjem.[1])

Størst Travlhed herskede dog i Carlskrona, hvor Orlogsflaaden under General-Admiral Grev Hans Wachtmeisters Ledelse og i Kongens Paasyn blev gjort sejlklar. Trods Pengemangelen, der allerede inden Krigens Udbrud var i høj Grad følelig, blev der arbejdet med Kraft og Energi. Ogsaa i den svenske Flaade havde den danske Regering sine Forbindelser, og der indløb ret detaillerede Beretninger om Rustningernes Fremskridt. Den 9de April indmeldtes, at 16 Smaaskibe var sejlklare, og den 11te Maj var i alt 26 store og smaa Skibe rede til at løbe ud.

De danske Fregatter »Ørnen«, »Phønix« og »Mynden«, til hvilken »Flyvende Abe« senere sluttede sig, beordredes i Begyndelsen af April til at tage Station mellem Hanø og Udklipperne for at

[1]) Adm. Reg. Prot. 1700.

rekognoscere den svenske Flaades Tilstand og opbringe svenske Transporter af Tropper og Proviant, der var bestemte til Østersøprovinserne. Fregatten »Andrikken« stilledes til den danske Spion Hallanders Raadighed. Denne var i Land i Cimbrishamn, hvor han hos Raadmand Anders Ebeltoft, en »ærlig dansk Mand«, fik værdifulde Efterretninger, der suppleredes af svenske Marineunderofficerer, blandt hvilke Højbaadsmand paa det svenske Admiralskib, Ole Andersen, var særlig virksom.

Fra Göteborg meldtes i Begyndelsen af Maj, at den derværende Eskadre ikke var udrustet. Den bestod af 11 Fartøjer, mest Defensionsskibe med 250 Kanoner. Den svenske Flaades Mobilisering gik ikke lettere fra Haanden end den danskes.

At den svenske Flaade vilde gaa mod København, vilde den danske Regering ikke tro paa; man mente, at den skulde dække Transporterne over Østersøen. Saa overtydet var Kong Frederik om, at Holsten vilde blive det egentlige Krigsteater, at han den 22de Maj forlod sin Hovedstad og rejste til Hertugdømmerne, ledsaget af sine nærmeste Raadgivere, Storkansleren Conrad Reventlow, Overkrigssekretæren Christian Lente og Oversekretæren i det tyske Kancelli Thomas Balthasar v. Jessen. Herved blev Sjællands Forsvar lammet, og Flaaden mistede sin offensive Betydning. Thi naar Kongen var borte, kunde Beslutning og Handling ikke hurtigt følge paa hinanden. Den belejlige Tid spildtes med at sende Kongen Meldinger og med at vente paa hans Ordrer.

Inden sin Afrejse havde Kongen ved »Brev og Befaling« af 21de Maj nedsat en Kommission, der som »Slotslovens Forvaltere skulde tage Hs. Kongelige Majestæts Tjeneste i Agt, medens Kongen var fraværende«, eller, som det hedder i Kommissionens Protokol, »have Opsigt med al Ting«. Kongen befalede Slotsloven[1]) at holde vaagent Øje med alt, hvad der paa nogen Maade vedkom hans Tjeneste og Interesse, og befordre samme paa bedste Maade, saa vidt det vedrørte »Enhvers Charge og Funktion«. Medlemmerne skulde mødes paa »Raadstuen for Københavns Slot« og flittig »deliberere« med hinanden. De skulde paa enhver Maade støtte Flaadens Foretagender og holde den kommanderende Admiral

[1]) I det følgende benævnes Kommissionen stadig med dette, dens gængse, Navn.

underrettet om den engelsk-hollandske Flaades Bevægelser.[1]) Hvis noget af Vigtighed forefaldt, skulde de uden Ophold, »førend noget derved gøres«, sende Kongen udførlig Beretning derom og afvente allernaadigst Resolution. I øvrigt skulde de jævnligt sende Kongen Indberetning om alt, hvad der gik for sig, og endelig paalagdes det dem at vaage over Ro og Orden i Byen, særlig ved Ildsvaade eller anden »Uordning«.[2])

Slotsloven blev saaledes ikke udrustet med nogen vidtrækkende Myndighed; den var ikke en Regering, der styrede en Del af Riget i Kongens Fraværelse, den var højt regnet et Slags Regeringskollegium, et Organ for den enevældige Konges Vilje. Forholdenes Magt gav senere de Tilforordnede en større Myndighed, end der var tiltænkt dem, men saa overvældede Ansvaret dem ogsaa i en saadan Grad, at de ikke kunde fatte, endsige gennemføre en kraftig Beslutning. I Virkeligheden vedblev al besluttende Myndighed at være hos Kongen; han kommanderede Troppestyrken paa Sjælland og ledede Flaadens Bevægelser fra Tønning, Rendsborg eller Glückstadt; der var ikke udnævnt nogen kommanderende General, og Flaadens Admiral maatte ikke paa egen Haand fatte nogen Beslutning.

De Tilforordnede i Slotsloven var følgende 11 Mænd:

Hs. Excellence Baron Jens Juel til Juellinge, General-Admiral og Præses i Admiralitetet, Gehejmeraad,
— — Knud Thott til Knudstrup og Gavnø, 1ste Deputeret i Rentekammeret, Gehejmeraad,
— — Hans Christian Schack, Generalløjtnant, Kommandant i København og Regimentschef, Gehejmeraad,
— — Christoph Gensch v. Breitenau, 2den Deputeret i Rentekammeret, Gehejmeraad,
Laurids Munk til Bregninge, Oberst for Artilleriet i Danmark, Generalmajor,

---

[1]) Om Sømagternes Rustninger havde man i Begyndelsen af Maj faaet Efterretninger gennem Kaptajnløjtnant Jacob Pahl, der var sendt til England som Spion; men allerede i Begyndelsen af April havde Sømagternes Ministre i Hamborg truet med, at en kombineret Flaade vilde blive sendt til Sundet.

[2]) Sjæll. Tegnelser. Aftrykt i Nye Dske Mag. III, S. 100.

Hans Nansen, Præsident i København, Etatsraad,
Oluf Hansen, Deputeret i Land- og Søetatens Generalkommissariat, Etatsraad,
Niels Benzon til Vaar- og Mørkegaard, Generalprokurør, Etatsraad,
Frederik Christian Adeler til Dragsholm m. m., Deputeret i Land- og Søetatens Generalkommissariat, Etatsraad,
Hans Rosencreutz, 3dje Deputeret i Rentekammeret, Etatsraad,
Claus Rasch, Politimester i København, Justitsraad.

Kommissionen bestod saaledes udelukkende af Mænd i fremtrædende Embedsstillinger.

Den 24de Maj afholdt Slotsloven sit første Møde, men da manglede General-Admiralen, der Dagen forud var afgaaet ved Døden, samt Etatsraad O. Hansen, der var om Bord paa Flaaden. Et Par Dage senere kaldtes Thott tillige med Breitenau over til Kongen, hvis Hovedkvarter var Regeringens egentlige Sæde, og nu blev Schack Kommissionens ældste Medlem. Juels Død var et stort Tab; han var en erfaren og prøvet Statsmand og havde desuden, skønt han ikke oprindelig var uddannet til Krigsmand, med Berømmelse deltaget i den skaanske Krig baade til Lands og til Vands. Af de tilbageblevne Medlemmer besad ingen tilstrækkelig moralsk Overlegenhed til at gøre Slotsloven til en virkelig Regering. Schack manglede Energi og Fasthed, Munk var gammel og svag, Adeler synes at have haft Mod og Handlekraft, men var for ung til at kunne gøre sig gældende. Af de ny Medlemmer, der efterhaanden tilgik Kommissionen, var der ingen, der ret formaaede at fjærne det Præg af ængstelig Forsigtighed og Frygt for Ansvar, der fra første Færd var dens Kendemærke.[1])

Omtrent samtidig med Kongen, den 25de Maj, forlod hans ældste Broder, Prins Carl, Hovedstaden. Derimod forblev Dronning Louise tillige med Kongens yngste Broder, Prins Vilhelm, og hans Søster Prinsesse Sophie Hedevig, i København indtil den 11te Juni, da de rejste til Koldinghus for at være Kongen nærmere. Dagen efter kom Enkedronning Charlotte Amalie fra

---

[1]) Der findes endnu en Forhandlingsprotokol fra Slotslovens Møder (Danske Kongers Hist. 219 b.), af hvilke der i alt blev holdt 63; i Begyndelsen fandt de Sted 1—2 Gange ugentlig, senere 1—2 Gange daglig. Slotslovens Relationer til Kongen er for Størstedelen bevarede, i det mindste i Extrakt. Derimod har dens øvrige Arkiv, i hvert Fald for Tiden, ikke været til at finde.

Gjorslev ind til Byen, hvor hun tog Ophold paa Charlottenborg.[1]) Hun forblev der under hele Krigen, og skønt hun ikke var udrustet med nogen Myndighed, virkede hun, uden direkte at indblande sig i Regeringssagerne, »encouragerende og animerende«.

Den 24de Maj, 2 Dage efter Kongens Afrejse, løb den danske Flaade ud, kun efterladende Fregatterne »Hvide Falk« og »Phønix« som Depecheskibe paa Rheden. Den 7de Maj havde General-Admiral Jens Juel definitivt nedlagt Kommandoen, som Gyldenløve havde overtaget med Admiral v. Paulsen som nærmeste Raadgiver, og den 11te havde Flaadens nye Øverstbefalende erholdt sin Instrux, der gik ud paa, at han skulde sejle til Hanø ved Carlskrona og derfra holde nøje Udkig med den svenske Flaade. Hvis denne løb ud, skulde han følge sin »secrete Instrux«,[2]) der meget omstændelig foreskrev, hvad han under denne Eventualitet havde at gøre. Hvis Vind og Vejr tillod det, skulde han angribe og slaa Svenskerne, derefter afgaa til Gulland, erobre denne Ø og forsyne den med Besætning. Løb Svenskerne ikke ud, skulde Gyldenløve med det ham tilforordnede Krigsraad nøje overlægge, hvorledes deres Flaade kunde angribes i Havnen. Var den svenske Flaade ved hans Ankomst løben ud, skulde han forfølge og slaa den, i Fald den var gaaet med Tropper til Lifland eller de tyske Provinser; dersom den havde sat Kursen mod Reval eller Riga, maatte han dog kun forfølge den, til han var kommen paa Højde af Danzig, derefter skulde han vende om og blokere Carlskrona. Svenske Troppetransporter uden Konvoj skulde opbringes, Handelsskibe anholdes. Det paalagdes ham at holde sig nøje underrettet om den engelsk-hollandske Flaadeexpedition til de danske Farvande, og Kongen lovede snarest at sende ham de Efterretninger, han selv fik derom.

Den »secrete Instrux« syntes saaledes ret klar, men ved »Generalinstruxen« var Gyldenløves Hænder stærkt bundne. Han maatte intet foretage sig, uden at det var nøje drøftet og med Stemmeflerhed vedtaget i Krigsraadet; han skulde høre det ham

---

[1]) Slotslovens Relat. 12te Juni.

[2]) Findes i Krigskanc. Geh.-Protokol.

medgivne Medlem af Slotsloven, Etatsraad Oluf Hansen, om hans Mening; han skulde fremdeles, saa vidt muligt, holde Forbindelse med Slotsloven, der selv ingen besluttende Myndighed havde, og endelig skulde han stadig indhente Forholdsordrer hos Kongen, den eneste, der under den i høj Grad forvirrede og forkvaklede politiske Situation kunde træffe en afgørende Beslutning.

Samtidig med at Jens Juel nedlagde Kommandoen, havde han i en Memorial til Kongen kort og klart gjort Rede for, hvad der maatte være den danske Flaades eneste Opgave: den burde saa snart som muligt, vel forsynet med »Slupper og Brandtøj«, løbe til Carlskrona for at ødelægge den svenske Flaade. Det var af yderste Vigtighed at gaa angrebsvis til Værks og det saa hurtigt som muligt, det hele maatte være afgjort i 3 Uger. Var man ikke i Stand dertil, kunde man lige saa gerne strax begynde paa Fredsunderhandlingerne, ellers vilde Sømagternes Flaade lægge sig for København, og da vilde Svenskerne spille Mestre i Østersøen. Den erfarne Diplomat nærede intet Haab om virksom Hjælp fra Danmarks Allierede, derimod var han overtydet om, at den svenske Konge vilde bruge al sin Kraft mod Danmark og lade Resten gaa, som det kunde.[1])

Den gamle General-Admirals Udkast til en Instrux for Flaaden blev uheldigvis ikke fulgt; vel synes det, som om det for Alvor var paatænkt at rette et afgørende Slag mod den svenske Sømagt, men da den danske Flaade løb ud, var den ikke forsynet med »Brandtøj«. Branderne var ikke færdige, og et Angreb paa den i Havnen liggende svenske Flaade var saaledes paa Forhaand udelukket.

Den Flaade, som Gyldenløve i Løbet af Sommeren kommanderede, bestod af følgende Skibe:

1. Christianus Qvintus. 100 Kan. 662 Md. General-Admiral-Løjtnant Ulrik Christian Gyldenløve, Admiral Matthias v. Paulsen, Kaptajn Frantz Trojel.
2. Dannebroge. 94 Kan. 680 Md. Admiral Ejler Frederik Gjedde, Kommandørkaptajn Georg Nyebuhr.
3. Sophie Hedevig. 76 Kan. 529 Md. Admiral Christoph Ernst v. Støcken, Kaptajn Henrik Gude.
4. Prins Christian. 76 Kan. 529 Md. Viceadmiral provisionel Johan Schinkel, Kaptajn Christopher Christophersen.
5. Prins Frederik. 84 Kan. 615 Md. Schoutbynacht provisionel Peter Beesemacher, Kaptajn Cornelis Justsen.

---

[1]) Danske Kgrs. Hist., Nr. 219. a.

6. Tre Kroner. 84 Kan. 554 Md. Schoutbynacht provisionel Niels Barfoed, Kaptajn Michel Boomvelt.
7. Elefanten. 84 Kan. 580 Md. Kommandørkaptajn Michel de Voss.
8. Mars. 80 Kan 540 Mand. Kommandørkaptajn Wichman Pedersen Hoftmand.
9. Dronning Louise. 78 Kan. 529 Md. Kommandørkaptajn Peter Raben.
10. Christianus Qvartus. 56 Kan. 393 Md. Kommandørkaptajn Jørgen Carstensen.
11. Kurprinsen. 74 Kan. 534 Md. Kommandørkaptajn Hans Schiønnebølle.
12. Mercurius. 74 Kan. 504 Md. Kommandørkaptajn Aman la Louche du Peron.
13. Tre Løver. 78 Kan. 529 Md. Kommandørkaptajn Knud Reedtz.
14. Prins Carl. 54 Kan. 404 Md. Kommandørkaptajn Christen Thomesen Sehested.
15. Prins Georg. 70 Kan. 490 Md. Kommandørkaptajn Ivar Huitfeldt.
16. Fridericus Tertius. 56 Kan. 391 Md. Kommandørkaptajn Christian Munk.
17. Norske Løve. 82 Kan. 528 Md. Kommandørkaptajn Just Juel.
18. Charlotte Amalia. 60 Kan. 446 Md. Kommandørkaptajn Jørgen Skeel.
19. Prins Vilhelm. 54 Kan. 404 Md. Kommandørkaptajn Mogens Sehested.
20. Anna Sophie. 60 Kan. 440 Md. Ekvipagemester Claus Güntelberg.
21. Nældebladet. 52 Kan. 360 Md. Kaptajn Michel Michelsen.
22. Sværdfisken. 52 Kan. 350 Md. Kaptajn Peter Petersen Beesemacher.
23. Oldenborg. 52 Kan. 398 Md. Kaptajn Jørgen Liebedantz.
24. Tumleren. 52 Kan. 350 Md. Kaptajn Peter Koningk.
25. Slesvig. 50 Kan. 290 Md. Kaptajn Søren Munk.
26. Gyldenløve. 56 Kan. 334 Md. Kaptajn Christian Ludvig Fuchs.
27. Delmenhorst. 48 Kan. 275 Md. Kaptajn Jørgen Bille.
28. Neptunus. 44 Kan. 258 Md. Kaptajn Carsten Florissen.
29. Englen. 50 Kan. 281 Md. Kaptajn Jan Petersen Vleugel.
30. Hvide Falk. 26 Kan. 118 Md. Kaptajn Marten van Beccum.
31. Lossen. 26 Kan. 90 Md. Kaptajn Nicolas Hendrick Hartwigs.
32. Hejren. 24 Kan. 114 Md. Kaptajn Daniel Jacob Wilster.
33. Pak an. 16 Kan. 64 Md. Kaptajnløjtnant Vilhelm Reesen.
34. Ørnen. 20 Kan. 70 Md. Kaptajn Peter Worm.
35. Maagen. 20 Kan. 70 Md. Kaptajnløjtnant Otto Jacob Thamsen.
36. Sværmeren. 16 Kan. 70 Md. Kaptajn Thies Carstensen Nyebuhr.
37. Phønix. 12 Kan. 64 Md. Kaptajnløjtnant Jens Svendsen Gad.
38. Frøken Elsken. 16 Kan. 58 Md. Kaptajnløjtn. Hans Christopher v. Offenberg.
39. Mynden. 12 Kan. 50 Md. Kaptajnløjtnant Bertel Bartholin.
40. Flyvende Abe. 12 Kan. 50 Md. Kaptajnløjtnant Samuel le Cercler de Lamonnerie.
41. Andrikken. 12 Kan. 50 Md. Kaptajnløjtnant Johan Hansen Grøning.
42. Snarensvend. 12 Kan. 50 Md. Kaptajnløjtnant Peter Wilders.
43. Flyvende Fisk. 8 Kan. 36 Md. Løjtnant Joachim Schack.
44. Makrelen. 8 Kan. 36 Md. Løjtnant Thomas Gottlieb v. Plessen.
45. Branderen Ravnen. 6 Kan. 20 Md. Fører Anders Gundersen Brun.
46. Branderen Helene. 6 Kan. 20 Md. Fører Adrian Jansen Hoff.
47. Branderen Hvide Fortuna. 8 Kan. 20 Md. Fører Pieter Jansen.

48. Branderen Kruset. 8 Kan. 20 Md. Fører Caspar Frandsen Hoop.
49. Branderen Stokfisken. 6 Kan. 20 Md. Fører Peter Taetsen.
50. Branderen Norske Bonde. 6 Kan. 20 Md. Fører Anthon Liste.
51. Hospitalskibet Søhunden. Kaptajnløjtnant Christian Henrik v. Hatten.

En stor Del af de lettere Fartøjer var imidlertid detacherede; af Branderne fulgte ingen strax med Flaaden, og af Bombarderskibene var ikke et eneste færdigt. Heller ikke Hospitalskibet var sejlklart ved Flaadens Afgang fra København.

Af Fregatterne krydsede »Sværmeren«, »Phønix« og »Snarensvend« i Kattegattet for at holde Udkig med Sømagternes Flaade; »Frøken Elsken« var stationeret som Vagtskib i Store Bælt, og »Hejren«, »Lossen« og »Maagen« var under 7de Maj under Kaptajn Wilsters Kommando sejlede til Elbing, hvorfra de konvoyerede sachsiske Tropper til Riga. Denne lille Eskadre, der var stillet til den sachsiske Generalløjtnant Flemmings Disposition, fik et meget besværligt Togt. Sygdom rasede paa Skibene, og fra svensk Side var det paatænkt at sende Admiral Siöstierna med 4 Orlogsskibe imod dem. Midt i Juli forlod Fregatterne deres Station ved Riga og begav sig ad Sundet til, men da de den 4de August fandt Køgebugt spærret af svenske Skibe, reddede de sig ind paa Strandegaards Red ud for Præstø, hvor de var i Sikkerhed.

Ved Hjælp af de endnu bevarede Skibsjournaler kan man let følge Hovedflaadens Bevægelser. Den 25de Maj krydsede den mod stiv sydlig Vind og ankrede om Aftenen ved Møn. Den 26de var den ved Ystad, Dagen efter til Ankers i Sandvigen ved Nordvestspidsen af Bornholm. Den 28de faldt Vinden østlig, og da den tiltog, skiftede man Ankerplads den 30te til ud for Hasle. Fra den 30te Maj til den 7de Juni holdt Flaaden gaaende mellem Bornholm og Sverig og laa derefter atter stille ved Sandvig. Den 10de lettede den og gik hjemad, kom den 12te til Ankers ved Møn, stod den 16de efter nogle Dages Stille Sundet ind og ankrede udfor Skovshoved.

Disse tilsyneladende ret planløse Bevægelser maa imidlertid nærmere kommenteres. Medens Flaaden laa til Ankers ved Hasle og senere ved Sandvig, rekognoscerede de lette Skibe. Et af dem, Fregatten »Ørnen«, vexlede endog Skud med en udsendt svensk Fregat, hvilken ringe Begivenhed let kunde have faaet Krigsfaklen i Brand. Krigsraadet bestemte imidlertid, at Sagen skulde ignoreres. Rekognosceringen viste, at den svenske Flaade var langt tilbage, og at Kommandoen kun var hejst paa 9 af de store Skibe i Havnen. Chancerne

for et Angreb paa Carlskrona var saaledes ikke ringe; men den danske Flaades Mangel paa Brandere og Bombarderskibe gjorde Sagen langt vanskeligere, end den vilde have været, om Jens Juels Plan var bleven fulgt. Ansvaret for Manglen paa Brandere og Bombardergalioter synes især at maatte tillægges Fabrikmester Judichær. Uagtet der havde været skrevet og talt meget om disse Skibe, og han følgelig maatte være vidende om den Betydning, de kunde faa, er det aabenbart, at der ingenlunde har været sat Kraft paa deres Udrustning. Flaaden skulde oprindelig have haft 6 Brandere med i Østersøen. Først den 29de Maj kom den ene (»Helene«), den 10de Juni Nr. 2 (»Hvide Fortuna«) og Nr. 3 (»Kruset«); med Nr. 4 (»Stokfisken«) havde det lange Udsigter, Nr. 5 (»Norske Bonde«) forlod Reden den 26de Juni, og Nr. 6 omtales aldeles ikke. Bombarderskibet »Hekla« og 2 Galioter, der vilde have kunnet gøre Nytte her, kom først ud fra Holmen i Slutningen af Juli, hvorimod 2 Pramme, der ikke kunde bruges i Søen, allerede var færdige, da Flaaden løb ud; Brandkugler til disse Fartøjer var ikke engang bestilte paa Tøjhuset.

En mere overlegen Personlighed end Gyldenløve kunde maaske alligevel have udrettet noget, men han var næppe den rette Mand paa den rette Plads. En mindre god Aand synes at have hersket mellem de Ledende paa Flaaden. Etatsraad Hansen fraraadede i Krigsraadet at slaa til, skønt det udtrykkelig var befalet i den »secrete Instrux«, og skønt den store Søstyrkes Togt ellers var ganske meningsløst. De danske Admiraler var indbyrdes uenige. Under 7de Juni skriver v. Støcken til Overkrigssekretæren: »De Danske har gjort Jagt paa et Par svenske Kornskibe, der var bestemte til Wismar; »Prins Carl« og »Oldenborg« opbragte dem paa et Togt Sønden om Bornholm,[1]) men blev ikke støttede af Admiral Gjedde. Flaaden er i øvrigt i Forlegenhed, thi siden Afrejsen har den ingen Ordre faaet af Kongen. Der er Mangel paa lette Skibe. »Delmenhorst« har haft Havari og er bleven sendt hjem.«[2]) Efter indtrængende at have opfordret til at presse Folk til Flaaden, der endnu mangler 1500 Mand, som efter Judichærs Erklæring ikke kan skaffes fra Holmen,

---

[1]) Disse Kornskibe indbragtes i al Hemmelighed til Christiansø, for at Sagen ikke skulde blive bekendt. Den 8de Juni gik Etatsraad Hansen med »Hvide Falk« derhen og frigav dem; jfr. Side 394.

[2]) »Delmenhorst« kom den 6te Juni til København og stødte først den 1ste Juli atter til Flaaden.

da han selv mangler Mandskab, klager v. Støcken over, at der mangler Enighed om Bord. »Man kunde skrive en hel Bog derom!« ytrer han, »I min Eskadre er der Ro, jeg befinder mig dog bedst i Søen for at blive fri for Skænderi.« Han slutter sit Brev med en Bemærkning om, at Gyldenløve er syg, lidende i sit Bryst, og her har man sikkert ogsaa en medvirkende Grund til, at der intet udrettedes.

Den 4de Juni havde den danske Flaade været Carlskrona saa nær, at man kunde tælle 27 Skibe i Havnen. Det er muligt, om end ikke rimeligt, at man den Dag har haft alvorlige Hensigter; men en stiv østlig Kuling tvang i hvert Fald Gyldenløve til at søge Læ paa Vestsiden af Bornholm.

Den 8de Juni ankom Fregatten »Hvide Falk« med en Ordre fra Kongen af 1ste Juni, vel egnet til at nedslaa enhver Lyst til aktiv Optræden: Gyldenløve skulde ufortøvet vende tilbage til Sundet og der alene holde sig til Defensiven, saa fremt »enten de Hollænder, de Englænder eller de Svenske did skulde komme«. Han maatte »ingen Gevalt mod nogen Fremmed forøve, med mindre Flaaden selv med nogen Gevalt blev angreben«. Tillige blev det forbudt at opbringe fremmede Skibe, hvilket medførte, at de tagne Kornskibe atter frigaves. Hele Expeditionen blev saaledes kun et Slag i Luften; det hovedkulds Tilbagetog var saa meget mindre fornødent, som »den kombinerede Flaade« først den 19de Juni ankom til Winga Sund ved Göteborg. Men Ordren, der var fremkaldt ved Svenskernes og Lyneborgernes Indrykning i Holsten, og som bar Præget af den forknytte Stemning, der herskede i Hovedkvarteret efter Opgivelsen af Tønnings Belejring, var kategorisk og maatte adlydes. Den 10de Juni tiltraadtes Hjemrejsen. Første Akt af denne daadløse Kampagne var til Ende.[1])

Hovedskylden for det slette Resultat maa søges i de modsigende Ordrer, hvormed Kongen havde forsynet Gyldenløve og Etatsraad Hansen. Systemet, at indskrænke den ansvarshavende Øverstkommanderendes Handlefrihed ved at gøre ham afhængig af en Majoritet i Krigsraadet, er under alle Omstændigheder forkasteligt og betegner en Hovedfejl ved Instruxerne, idet Initiativet slappes, og Ansvaret

---

[1]) Foruden Skibsjournalerne og v. Støckens Brev er ved ovenstaaende Fremstilling benyttet Oluf Hansens Breve til C. Reventlow (Dsk. Kgrs. Hist. 216) samt de i Nye Dske Mag. III aftrykte Aktstykker for Aar 1700.

for mulige Fejl eller Uheld forflygtiges, men den værste Ulæmpe er, at det bliver umuligt at benytte en pludselig forekommende gunstig Chance. At Forholdsordrerne var saa lidet bestemte i deres Udtryk og endnu mere i deres Aand, kan til Dels forklares derved, at de politiske Forhold var saa uklare: Danmark var ikke i aaben Krig med Sverig, end mindre med Sømagterne, og Frederik IV holdt haardnakket fast ved den Anskuelse, at Sjælland ikke var truet. Havde Kongen strax i Bevidstheden om, at i det mindste Sverig var hans Fjende, givet Gyldenløve den simple Ordre: Gaa hurtigst mulig til Carlskrona og ødelæg for enhver Pris den svenske Flaade — da vilde Svenskerne sandsynligvis slet ikke være komne i Søen det Aar, og den engelsk-hollandske Flaade vilde være bleven lammet i sin Optræden. Nu forspildtes den eneste gunstige Chance, som under Felttoget forelaa paa den østlige Krigsskueplads; det store Arbejde og den store Bekostning, der var anvendt paa Flaadens Udrustning, blev til ingen Nytte.

Da Gyldenløve den 13de kom til Ankers ved Dragør, modtog han en ny Instrux, affattet den 9de Juni. Den gik nu ud paa, at han med Magt skulde hindre den svenske Flaades Forening med den engelsk-hollandske, samt at han med al Flid skulde vaage over, at der ikke fra Göteborg eller noget andet Punkt blev foretaget nogen Expedition mod de danske Provinser. Da Kongen stod i Begreb med at modtage Frankrigs Mægling til Bilæggelse af den gottorpske Strid, var det ham nemlig særlig om at gøre, at Situationen i Sundet ikke blev alt for gunstig for Sverig. Ordren var dog i Følge hele sit Indhold ikke nogen Spore til kraftig Handling, Gyldenløves Holdning skulde være rent passiv, hele Initiativet lagdes i Fjendens Haand.[1])

Vi vender os herefter til den kombinerede Flaade. Den 29de Maj 1700 udstedte Vilhelm III en Instrux for Admiral Sir George Rooke, der var udset til at føre Kommandoen over den engelsk-hollandske Flaade, som skulde gaa til Sundet.[2]) Han skulde med den engelske Eskadre gaa til Texel, hvor han vilde træffe en hollandsk Eskadre under Admiral-Løjtnant Almonde. Ved første gunstige Vind skulde den kombinerede Flaade afsejle for efter Omstændighederne at gaa til Göteborg eller til Øresund. Expeditionens Formaal var Opret-

[1]) Trykt i Nye Dske Magasin III.
[2]) Publications of the Navy Records Society, Vol. IX.: The Journal of Sir George Rooke. Edited by Oscar Browning. 1897.

holdelsen af Altona-Forliget og Tilvejebringelsen af Fred i de danske Farvande. Det paalagdes Admiralen at indhente Oplysninger om den danske og den svenske Flaade samt at meddele den svenske Admiral, at det var Hensigten snarest at forene sig med ham. Da man kunde forudse, at de Svenske, der havde det største Antal Skibe, og som desuden befandt sig i deres egne Farvande, vilde gøre Fordring paa Overkommandoen, havde den engelske Resident i Stockholm, Dr. Robinson, faaet Ordre til at søge at faa dem til at afstaa fra dette Forsæt, saaledes at Rooke blev Chef for den samlede Flaade. Kunde dette ikke lade sig gøre, skulde den kombinerede og den svenske Flaade operere sammen, hver under sin Admiral. Hvis en overlegen dansk Flaade spærrede Adgangen til Sundet, skulde Rooke, efter at have meddelt de Danske Formaalet for Togtet, oppebie Svenskernes Komme. Da Store Bælt ikke var bevogtet, vilde den svenske Flaade let kunne benytte denne Vej. Gik den danske Flaade godvillig tilbage til København, skulde Rooke følge efter under Salut for Kronborg. Admiralen fik Ordre til at sætte sig i Forbindelse med de engelske Ministre i Haag, Stockholm, København og ved Pinneberg-Kongressen, og hvis han fra en af disse modtog Efterretning om, at der var kommet et godt Resultat ud af de Forestillinger, som ad diplomatisk Vej vilde blive rettede til den danske Konge, for at formaa ham til at standse Fjendtlighederne i Holsten, skulde han ligeledes afholde sig fra alle saadanne. Blev Kongens Svar derimod utilfredsstillende, skulde han med Magt gennemføre Kongen af Englands Vilje, der gik ud paa at genoprette Freden i Norden. Hvis Svenskerne vilde besætte Jylland eller Fyn, skulde han være dem behjælpelige dermed, i øvrigt overlodes det ham efter Omstændighederne at udføre det engelsk-hollandsk-svenske Krigsraads Beslutninger, og det paalagdes ham at sætte sig i Forbindelse med den svenske Øverstkommanderende til Lands. Han skulde gøre alt muligt for at beskytte Handelen paa Østersøen, og endelig skulde han holde sin Regering underrettet om sine Foretagender.[1])

Den 26de Maj kom den engelske Eskadre til Maasmundingen. Den næste Dag rejste Admiral Rooke til Haag og forhandlede her med Raadspensionæren Anton Heinsius og den engelske Envoyé Alexander Stanhope. Det blev bestemt, at de hollandske Skibe i Løbet af en Uge skulde mødes med Englænderne i Nærheden

---

[1]) Rookes Journal, S. 1—10.

af Alkmaer, hvorefter den kombinerede Flaade skulde løbe til Göteborg.

Forskellige Omstændigheder forsinkede Afrejsen, og først den 10de Juni lettede Flaaden. Nogle Dage forinden havde Admiralen faaet Underretning om, at de Danske havde hævet Belejringen af Tønning og var marcherede til Holsten for at møde den kombinerede Hær, der var gaaet over Elben. Den 19de Juni ankrede Rooke i Winga Sund ved Göteborg og traadte strax i Forbindelse med Guvernøren i denne By, Admiral Siöblad. Efter at have faaet at vide, at Kongen af Danmark ikke havde villet give efter for Garanternes Forestillinger, sammenkaldte Rooke den 21de Flaadens Admiraler til et Møde, hvori han gav dem Meddelelse om sin Instrux og sine Planer, og 2 Dage senere afholdt han om Bord paa den engelske Kongejagt »Mary« et Krigsraad, hvori ogsaa Dr. Robinson og Admiral Siöblad deltog. Det blev besluttet at afgaa til Sundet for at iværksætte Forbindelsen med den svenske Flaade; derimod blev Spørgsmaalet om, hvem der efter Foreningen skulde føre Kommandoen, foreløbig stillet i Bero.

Den 24de kom en dansk Fregat til den kombinerede Flaade og overbragte Admiralen en Skrivelse fra den franske Gesandt ved det danske Hof, Grev Chamilly, dateret Rendsborg den 15de Juni. Gesandten meddelte, at Kongen af Danmark havde antaget Frankrigs Mægling og udtalte det Haab, at den kombinerede Flaade ikke ved krigersk Optræden vilde lægge Hindringer i Vejen for den Vaabenstilstand, man var i Færd med at afslutte. Hertil svarede Rooke, at han maatte følge sin Ordre, der gik ud paa at tvinge Danmark til at holde Altona-Forliget, og at han ikke kunde afvige fra denne, før han fra sit Hof fik officiel Meddelelse om, at der var sluttet Vaabenstilstand.[1])

Den 26de Juni lettede den kombinerede Flaade og stod ned mod Gilleleje, og den 27de ved Middagstid ankrede den ud for dette Fiskerleje. Undervejs var den bleven prajet af den danske Fregat »Snarensvend«. Flaaden bestod af følgende Skibe:

---

[1]) Rookes Journal, S. 11—40. Smlg. Siöblads Korrespondancer i »Göteborg Eskadren 1700« (Svsk. Rigsark).

Den hollandske Eskadre:

1. De Unie. 94 Kan. 550 Md. Ltnt. Admiral Philip van Almonde.[1])
2. De eerste Edele. 72 Kan. 400 Md. Viceadmiral Ewertsen.
3. Dordrecht. 72 Kan. 375 Md. Schoutbynacht Paulus v. d. Dussen.
4. Katwijk. 72 Kan. 375 Md. Kaptajn Lijnslager.
5. 'tWapen van Alkmaer. 72 Kan. 375 Md. Kaptajn Bolck.
6. Aemilia. 66 Kan. 365 Md. Kaptajn Cleyburgh.
7. 'tWapen van Arnhem. 66 Kan. 365 Md. Kaptajn C. Cleijn.
8. Gouda. 64 Kan. 325 Md. Kaptajn Beeckmann.
9. Velume. 64 Kan. 325 Md. Kaptajn C. v. Brakel.
10. 'tWapen van Utrecht. 64 Kan. 325 Md. Kaptajn van Veen.
11. Vlissingen. 50 Kan. 225 Md. Kaptajn Trosel.
12. Batavia. 50 Kan. 210 Md. Kaptajn v. Tall.
13. Provincie van Utrecht. 50 Kan. 210 Md. Kaptajn Zass v. d. Bossche.
14. Beschutter. 38 Kan. 136 Md. Kaptajn Schaap.
15. Briel. 34 Kan. 136 Md. Kaptajn v. d. Graaf.
16. L'Aurore. 28 Kan. 135 Md. Kaptajn de Mauregnault.
17. En armeret Holk Blikkenburg. 12 Kan. 50 Md. Fører J. Coerte.

18—19. Bombardergalioter à 26 Md.
20—21. Brandere à 28 Md.
22—23. Ammunitionsskibe.[2])

Den engelske Eskadre:

1. Shrewsbury. 72 Kan. 465 Md. Admiral Sir George Rooke, Flag-Kaptajn Th. Ley.
2. Nassau. 64 Kan., 368 Md. Kontreadmiral Hopson, Kaptajn Ch. Myngs.
3. Eagle. 62 Kan., 398 Md. Kaptajn Wm. Kerr.
4. Portland. 46 Kan., 209 Md. Kaptajn Edw. Whitaker.
5. Severn. 46 Kan., 208 Md. Kapt. R. Fairfax.
6. Worcester. 46 Kan., 213 Md. Kapt. P. Watton.
7. Carlisle. 46 Kan., 208 Md. Kapt. F. Dove.
8. Salisbury. 46 Kan., 208 Md. Kapt. R. Lestock.
9. Hampshire. 44 Kan., 205 Md. Kapt. Andr. Leake.
10. Crown. 44 Kan., 206 Md. Kapt. Wynn.
11. Lowestoft. 30 Kan., 125 Md. Kapt. J. Underdown.
12. Queenborough. 22 Kan., 94 Md. Kspt. Ch. Croft.
13. Mary. 6 Kan., 5 Md. Kapt. J. Guy.
14. Carcass. 4 Kan., 31 Md. Kapt. J. Martin.
15. Vulture. 8 Kan., 45 Md. Kapt. J. Paul.
16. Vesuvius. 8 Kan., 45 Md. Kapt. Edw. Owen.[3])

---

[1]) Det var den samme Almonde, der 1676 havde kommanderet Hollændernes Hjælpeeskadre og i Forbindelse med Niels Juels Flaade havde kæmpet med Svenskerne, først ved Falsterbo, senere ved Øland.

[2]) de Jonge: Gesch. v. het neerl. Zeewesen.

[3]) Rookes Journal, S. 18 f.

Den 16de Juni laa den danske Flaade til Ankers ud for Skovshoved.[1]) Dagen efter lagde den sig i Orden ved Rungsted, og Etatsraad Hansen gik i Land for at rejse til København. Den 20de kom Fregatten »Phønix« med Melding om, at den havde observeret den kombinerede Flaade i Kattegat. Næste Dag lettede de Danske for at tage imod Fjenden, men da Fregatten »Snarensvend« meldte, at Englænderne og Hollænderne gik ad Göteborg til, ankrede Flaaden paa Disken, Syd for Kronborg. Den 22de holdtes Evolutionsøvelse; den 24de bragtes de Syge i Land, den 25de evoleredes atter, og om Eftermiddagen inspicerede Eskadrecheferne Skibene for at efterse, om alt var klart til Slag. Den 27de meldte Fregatten »Sværmeren«, at den kombinerede Flaade var under Opsejling, hvorpaa Gyldenløve lettede og »rangerede til Slag«. Da Englænderne og Hollænderne gik til Ankers ved Gilleleje, ankrede Gyldenløve ogsaa.

Omtrent Kl. 2 Eftermiddag blev Admiral Gjedde og Etatsraad Hansen sendte om Bord til den engelske Admiral for at spørge om Aarsagen til hans Komme og for at meddele, at ethvert Forsøg paa at passere Sundet vilde blive tilbagevist med Magt.[2]) Et Brev til Gyldenløve fra Rooke af $^{16}/_{27}$de Juni indeholdt Svaret:

»Jeg meddeler D. E., at jeg er kommen til disse Farvande for efter min Konges Ordre i Forbindelse med en hollandsk Eskadre at forsikre D. E., at Hs. Majestæt, min Herre, kun ønsker at opretholde Freden i disse Egne, og for at opfylde den Forpligtelse, min Konge har paataget sig i Altona-Forliget. Jeg haaber ikke at komme til at foretage noget til Skade for D. E. eller for Kongen, Deres Herre.«[3])

Om Bord paa den danske Flaade og paa Holmen i København var Forholdene kun lidet trøstelige. Sygdomme hærgede Flaaden. Alene Linieskibet »Prins Frederik« havde indtil 1ste Juli 30 Døde. Den 24de Juni havde Flaaden landsat sine Syge, men den 5te Juli afleverede »Prins Frederik« 30 Syge til »Søhunden«, som den 27de Juni endelig var stødt til Flaaden, der indtil da havde maattet und-

---

[1]) De efterfølgende Oplysninger angaaende den danske Flaades Bevægelser er gengivne efter Linieskibet »Elefanten«s Journal.

[2]) v. d. Pfordten til Lente 27de Juni 1700. (Scheels Afskr.).

[3]) Dsk. Kgrs. Hist. 219, a; jfr. Rookes Journal, S. 45. I en udførlig Skrivelse af 29de Juni til Grev C. Reventlow har Admiral Gjedde meddelt sine Indtryk fra Sendelsen.

være sit Hospitalsskib. Den 8de Juli afgav det yderligere 58 Syge til Kvæsthuset, men 5 Dage senere stod der atter 59 Mand paa Listen. At Mangelen paa Folk under disse Forhold blev meget trykkende, er en Selvfølge. I det ene Brev efter det andet anmodede Gyldenløve derfor ogsaa om Forstærkning af Mandskab og af lette Fartøjer, da de fleste af hans Fregatter og Snaver var detacherede. Han fik ogsaa nogle Folk fra de Skibe, der laa under Ekvipering paa Holmen, og man sendte ham Fregatten »Hvide Falk« tillige med Snaven »Flyvende Fisk«, men det forslog ikke.

Paa Holmen gik Ardejdet langsomt. Man opgav at udsende Linieskibene »Fridericus Qvartus«, »Svanen«, »Lindormen« og »Dragen«; al Kraft maatte sættes paa Udrustningen af Bombarderskibene. Judichær gjorde stadig Vanskeligheder, og i Admiralitetet herskede Uro og Usikkerhed, hvad der satte tydelige Spor i dets Korrespondance; Breve uden Underskrift afsendtes og modtoges; Kommandovejen blev ikke fulgt: Chefen for »Delmenhorst«, der laa paa Holmen, fik direkte Ordre fra Gyldenløve, v. Støcken sendte direkte Befalinger til Holmen o. s. v.

Gyldenløves Stilling var yderst pinlig. Han manglede, som Gjedde skriver, »recht positive Königl. Ordre«. Hvad skulde han udrette? Den sydlige Indgang til Sundet stod aaben for Svenskerne; kom de, var han indesluttet. Med den Magt, han raadede over, kunde han maaske slaa den kombinerede Flaade alene; men det var ham forbudt at gaa angrebsvis til Værks, og der var ingen Udsigt til, at hans Modstander vilde tage Offensiven; for Rooke gjaldt det kun om at trække Tiden ud, indtil Svenskerne kunde komme til Stede; han vilde ikke indlade sig i Kamp med den danske Flaade, før Svenskerne havde forenet sig med ham. Desuden herskede der paa dette Tidspunkt ikke fuld Enighed mellem den engelske og den hollandske Admiral; sidstnævnte var endog en Stund stemt for, at den kombinerede Flaade skulde forlade Indløbet til Sundet og gaa Nord paa.[1]) Havde Gyldenløve nu haft frie Hænder og kendt Stemningen hos Fjenden, kunde han ved en bestemt og truende Optræden have fordrevet ham fra de danske Farvande. Den 28de Juni skrev han til Kongen og bad om Forholdsordre. Han gav en Fremstilling af Tilstanden og erklærede, at han vilde være i Stand til at tage det op med den svenske eller den kombinerede Flaade hver for sig, men at han, selv om han

---

[1]) Rookes Journal, S. XVI.

vandt en Sejr over den ene af Flaaderne, var udsat for at lide et Nederlag, naar han derefter blev angreben af den anden.[1])

I en halv Snes Dage laa den danske Flaade overfor den kombinerede. Officielt var der dyb Fred; man aflagde og modtog Visiter, selv om man ikke, som der mentes i København, »gæsterede hos hinanden med allerstørste Divertissement«. De Allierede prøvede, om end uden Held, at afmærke de danske Farvande, og de plejede livligt Samkvem med Svenskerne i Helsingborg.

Dette sidste kunde observeres af de danske Brandvagter, og den 6te Juli kunde Slotsloven paa Grundlag af Spionefterretninger sende Gyldenløve Meddelelse om, at Rooke havde underrettet den svenske Konge om sin Ankomst og om sin Hensigt at løbe ind i Sundet, og at Kong Carl havde opfordret ham til at gøre Alt for at iværksætte sin Forening med den svenske Flaade.

Den 26de Juni var den svenske Flaade løben ud fra Carlskrona, og Dagen efter fejrede den unge Konge sin 18 Aars Fødselsdag om Bord paa Admiralskibet »Konung Carolus«. Vind og Vejr var dog i Begyndelsen Flaaden ugunstige. Den 3dje Juli meldte den danske Fregat »Ørnen«, at den havde set den svenske Flaade ud for Ystad, og først den 7de kom Fregatten »Pak an« med Efterretning om, at Svenskerne laa ved Dragør.

Flaadens Øverstbefalende var General-Admiral Grev Hans Wachtmeister, hvis Dygtighed og Energi Flaaden især skyldte det høje Standpunkt, hvorpaa den stod. Den var som sædvanlig delt i 3 omtrent lige stærke Eskadrer, af hvilke den ene kommanderedes af General-Admiralen personlig, de to andre af Admiralerne Cornelius Anckarstjerna og Fredrik Taube. Eskadrerne havde følgende Sammensætning:[2])

1ste Eskadre.

1. Konung Carolus. 108 Kan. 868 Md.[3]) General-Admiral H. Wachtmeister. Kaptajn J. Stjernanckar.
2. Drottning Hedvig Eleonora. 90 Kan. 648 Md. Kaptajn C. H. v. Löwe.
3. Princess Hedvig Sophia. 80 Kan. 424 Md. Viceadmiral J. de Prou, Kaptajn H. Liderus.

---

[1]) Danske Kgrs. Hist. Nr. 219. a.

[2]) Convoyer. Danska kriget, 1697—1700. (Svensk Rigsark.) Skibschefernes Navne efter Gyllengranat: Sveriges Sjökrigs Hist.

[3]) Af Besætningerne paa de svenske Skibe var gennemgaaende 12—16 % Soldater.

4. Göta. 76 Kan. 488 Md. Major P. Rump.
5. Carlscrona. 70 Kan. 497 Md. Kaptajn P. Anckarstjerna.
6. Wrangel. 70 Kan. 456 Md. Kaptajn J. R. Palm.
7. Båhus. 74 Kan. 560 Md. Kaptajn P. Andersson.
8. Fredrika Amalia. 64 Kan. 347 Md. Kaptajn C. Grund.
9. Pommern. 56 Kan. 311 Md. Kaptajn H. Anckarstjerna.
10. Estland. 56 Kan. 240 Md. Kaptajn H. Wulff.
11. Ösel. 56 Kan. 311 Md. Kaptajn C. Mannerfelt.
12. Göteborg. 50 Kan. 345 Md. Kaptajn N. Sjöhjerta.
13. Stettin. 46 Kan. 240 Md. Kaptajn G. Leijonsteen.
14. Stralsund. 32 Kan. 170 Md.
15. Fama. 16 Kan. 46 Md.
16. Svan. 16 Kan. 46 Md.

2den Eskadre.

17. Enigheten. 94 Kan. 705 Md. Admiral C. Anckarstjerna, Kaptajn G. Psilander.
18. Prins Carl. 80 Kan. 640 Md. Viceadmiral O. Sjöstjerna, Kaptajn J. Myrman.
19. Princess Ulrica Eleonora. 80 Kan. 642 Md. Schoutbynacht G. Wattrang, Kaptajn J. Brun.
20. Wenden. 80 Kan. 375 Md. Kaptajn C. Raab.
21. Småland. 70 Kan. 456 Md. Kaptajn G. Buhre.
22. Westmanland. 70 Kan. 339 Md. Kaptajn D. Anckarstjerna.
23. Uppland. 70 Kan. 456 Md. Schoutbynacht C. Ruuth, Kaptajn P. Krok.
24. Hercules. 60 Kan. 342 Md. Kaptajn J. Hogg.
25. Gotland. 56 Kan. 311 Md. Kaptajn G. Maclear.
26. Wachtmeister. 56 Kan. 311 Md. Kaptajn C. Kempenfelt.
27. Öland. 56 Kan. 240 Md. Kaptajn C. Brunian.
28. Wrede. 52 Kan. 456 Md. Kaptajn E. Ahlfort.
29. Wismar. 46 Kan. 210 Md. Kaptajn M. Bröms.
30. Stenbocken. 36 Kan. 190 Md.
31. Neptunus. 16 Kan. 46 Md.

3dje Eskadre.

32. Drottning Ulrika Eleonora. 68 Kan. 671 Md. Admiral F. Taube, Kaptajn O. Wernfelt.
33. Sverige. 82 Kan. 642 Md. Viceadmiral G. v. Numers, Kaptajn E. Anckarfjell.
34. Victoria. 70 Kan. 455 Md. Schoutbynacht C. Sparre, Kaptajn M. Henck.
35. Stockholm. 70 Kan. 431 Md. Kaptajn P. Ljung.
36. Blekingen. 68 Kan. 425 Md. Kaptajn P. Pley.
37. Finland. 64 Kan. 350 Md. Kaptajn E. Lillje.
38. Skåne. 64 Kan. 374 Md. Kaptajn P. Klöfversköld.
39. Södermanland. 56 Kan. 450 Md. Kaptajn G. Klick.
40. Halland. 56 Kan. 311 Md. Kaptajn G. Grubbe.
41. Lifland. 56 Kan. 328 Md. Kaptajn N. Ehrensköld.
42. Calmar. 46 Kan. 210 Md. Kaptajn H. Snack.

43. Norrköping. 52 Kan. 235 Md. Kaptajn G. Bagge.
44. Falken. 26 Kan. 120 Md.
45. Riga. 26 Kan. 120 Md.
46. Jägaren. 16 Kan. 46 Md.

I alt talte den svenske Flaade saaledes 38 Linieskibe og 8 mindre Skibe med tilsammen 2692 Kanoner.[1]) Den var altsaa, selv om enkelte Skibe var detacherede, ingenlunde den danske Flaade, der talte 29 større og 7 mindre Skibe, underlegen hverken i Tal eller Bestykning.

Fra dansk Side havde man imidlertid arbejdet videre paa at bevogte og sikre Sjællands Kyster. Dette Hverv blev i første Linie overdraget de 2 paa Sjælland tilbageblevne nationale Rytterregimenter, med hvis Chefer, Obersterne Rabe og See, Kongen gav Slotsloven Befaling til at konferere.[2]) Den 7de Juni fik Regimenterne Ordre til at bryde op fra deres Distrikter og blev fordelte til en Mængde smaa Strandvagter langs Øens udstrakte Kyster. Strækningen mellem Indløbet til Isefjorden og Stevns Klint blev bevogtet med størst Omhu; men der blev ogsaa udstillet Posteringer ved Rørvig, Kallundborg og paa forskellige, ikke nærmere specificerede Punkter i Vordingborg og Præstø Amter. Kysten var inddelt i Distrikter, hvert under sin særlige Kommandør, men Regimenterne synes iøvrigt at have været baade splittede og blandede. Saaledes kommanderede Oberstløjtnant H. F. Leegel af 3dje Sjællandske Regiment paa Strækningen mellem Isefjorden og Kronborg, men Posterne paa Halsnæs og ved Tisvilde hørte til 1ste Sjællandske. Naturligt var det, at sidstnævnte Regiment bevogtede Egnen om Kallundborg, førstnævnte derimod om Vordingborg, da disse Byer laa indenfor de respektive Regimentsdistrikter. Vagterne blev efter at være brudt op fra deres Kvarterer furagerede fra de

---

[1]) Engelske og hollandske Kilder stemmer overens i, at de 3 Flaader efter deres Forening talte 52 Linieskibe, hvoraf 20 var engelske og hollandske. Da nu den svenske Flaade, den Gang den passerede Flinterenden (se Side 415), maatte lade 6 af sine største Skibe blive tilbage, er det sikkert rigtigt, at den før dette Tidspunkt kun har talt 38 Linieskibe.

[2]) Sjæll. Tegnelser 29de Maj; Slotslovens Prot. og Relat. 1ste—5te Juni.

kongelige Magasiner; Bønder fra alle Nordsjællands Egne maatte saaledes køre til Esrom og Kronborg for at hente Hø og Havre, hvad der kunde være tungt nok for dem, der boede ved Roskilde Fjord.[1]) Paa Amager var der ingen Ryttervagt udstillet, da Øen ansaas for at være dækket af Flaaden, og da Hestgarden i Nødsfald kunde rykke derud fra København.[2]) Til Besørgelse af Regeringens Korrespondance maatte Rytterregimenterne etablere Relaislinier mellem København og Korsør og, saa længe Flaaden var ude, mellem København og Gedser.[3])

Efter Haanden som Situationen ved de fjendtlige Flaaders Tilsynekomst blev klarere og mere faretruende, blev Rytteriet trukket tættere sammen imod de mest udsatte Punkter. Den 26de Juni befalede Kongen, at Rabes Regiment skulde samles ved København. Slotsloven lod dog foreløbig 1 af Kompagnierne forblive ved Gilleleje, 1 ved Helsingør og sendte de øvrige 4 til Køge Bugt. Af Sees Regiment stod ved samme Tid 2 Kompagnier paa Halsnæs, Resten, saa vidt man kan se, langs Sundet.[4])

Samtidig med, at Kongen gav Befaling til Rytteriets Anvendelse til Kystbevogtning, beordrede han Stiftsbefalingsmanden over Sjællands Stift, Gehejmeraad Otto Krabbe, til »flittig og nøje at iagttage, om nogen Landgang eller Transport fra den svenske Side skulde foretages«, og i saa Fald »gøre Fjenden al kraftig Modstand.«[5]) Skulde dette virkelig iværksættes, maatte der imidlertid træffes nærmere Bestemmelse for Landeværnets Organisation, der ved Forordningen af 8de Maj kun var given i raa Træk, og den 8de Juni skrev derfor Amtmanden over Københavns Amt, Etatsraad Knud Juel, der var Søn af Søhelten Niels Juel og en ivrig Forsvarsven, til Gehejmeraad Thott og bad ham om hos Kongen at virke for, at Bønderne kunde blive organiserede, bevæbnede og

---

[1]) 1ste og 3die Sjæll. Rytterregiments Regnskaber; Frederiksborg Amts Jordebogsregnskaber; Kronborgs og Korsørs Fæstningsregnskaber; Slotslovens Protokol.

[2]) Sjæll. Tegnelser 9de Juni.

[3]) Da de fynske Regimenter var i Holsten, blev Forbindelsen gennem Fyn besørget ved ridende Bud, afgivne af Byernes Vognmandslav (Kgl. udf. Exped. 27de Marts; Fynske Tegnelser 3dje April). Linien København—Gedser blev altid etableret, saa snart Flaaden løb ud.

[4]) Slotslovens Prot. 29de Juni; Kronborg Proviantregnskab.

[5]) Sjæll. Tegnelser 29de Maj.

indøvede. I en direkte Skrivelse bad Juel derhos Kongen om at faa Vaaben udleverede fra Tøjhuset; de færreste Bønder ejede nemlig Skydevaaben, og Prisen paa gamle Musketter og Flinter var stegen i den Grad, at de ikke var til at opdrive for de Penge, Landfolket kunde betale. Juel var dog ikke ene om denne Tanke; Slotsloven havde et Par Dage forud gjort Indstilling i samme Retning, og Ordre fra Kongen var alt under Vejs.[1]) Fra Tøjhuset skulde der udleveres saa vel Musketter som Piker til Proprietærer og Amtmænd; slog de ikke til, maatte Bønderne bevæbne sig med Leer, der betegnes som »et godt Gevær, som Enhver kan have«. Der var 4 Uger tidligere med Københavns Bøssemagerlav og Skæftemagere sluttet Kontrakt om Reparation af Tøjhusets Beholdning af Haandvaaben, men da der var givet en Frist af 22 Uger til at tilendebringe Arbejdet, kan kun en mindre Del af Vaabnene være blevne istandsatte, da der blev Brug for dem. Landeværnets Bevæbning lod derfor meget tilbage at ønske, selv i de mest truede Egne. I Københavns Amt havde i Slutningen af Juli kun henved Halvdelen af Mandskabet Sidevaaben, og deres Skydevaaben, hvoraf der ligeledes kun var nok til Halvdelen, var af alle mulige Modeller. I øvrigt blev der fra Tøjhuset uddelt baade Haandvaaben og lettere Kanoner, ikke blot til de sjællandske Amter, men ogsaa til Laaland, Falster og Møen.[2])

Forordningen af 8de Maj havde bestemt, at Landeværnet skulde kommanderes af de lokale kongelige Betjente, og Kongen befalede derhos Proprietærerne, at de skulde bevæbne deres Fogeder og »andre dygtige Tjenere« og lade dem møde sammen med deres Bønder.[3]) Som forhenværende Militære kunde ogsaa en Del af disse Mænd nogenlunde gøre Fyldest som Førere; Bøndernes Indøvelse blev derimod, i det mindste for en stor Del, overdragen Officerer fra Hovedstadens Afdelinger, vistnok især Drabantgarden, der jo var

---

[1]) Københavns Amts Kopibog o. udg. Breve (Provinsark. f. Sjæll.); Slotslovens Prot. 5te Juni; Kgl. udf. Exped. 7de Juni.

[2]) Kgl. udf. Exped. 11te Maj, 7de og 22de Juni; Knud Juel til Stiftamtmanden 20de Juli; Slotslovens Protokol 13de—28de Juli; Københavns, Kronborgs og Korsørs Tøjhus- og Ammunitionsregnskaber. Fuldstændige Oplysninger om Antallet af udleverede Vaaben kan ikke gives, da Sager, der blev tilbageleverede s. A., som de var udleverede, ikke altid er optagne i Regnskaberne.

[3]) Sjæll. Tegnelser 12te Juni.

sammensat af tidligere (»reducerede«) Befalingsmænd.[1]) I Juni og Juli var 4 Kaptajner beskæftigede med at exercere Landeværnet i Frederiksborg Amt.[2]) Der blev holdt Øvelse hver Dag, men, uvante som Folkene var med at omgaas Vaaben, skete der baade ved Brugen af Musket og af Pike en Del Ulykkestilfælde.[3]) Noget Udbytte maa Øvelserne dog have givet; thi Slotsloven, der den 2den August mønstrede Roskilde Amts Landeværn, indberettede, at man »fandt hos dem, hvad man ej skulde vente hos Bønder, og man kan vente, at de endog skulle gøre nogen Modstand, skønt de ej ere saa fuldkomne, som om de vare regulære Landfolk.«[4])

Landeværnets samlede Styrke maa have været ret betydelig. Ifølge Indberetninger, som Slotsloven forlangte indsendte fra Amterne,[5]) mønstrede Roskilde Amt 3000, Københavns Amt 2777 Mand, af hvilke 650 hørte hjemme paa Amager. Styrken inddeltes i Kompagnier, der for de to nævnte Amter talte henholdsvis 500 og 350 Mand.[6]) Man kan imidlertid sige sig selv, hvilken militær Værdi man kunde tillægge et saadant Kompagni, slet bevæbnet, tarvelig indøvet og løst organiseret som det var, og kommanderet af en Amtsforvalter eller Ridefoged.

Der blev ogsaa gjort Forsøg paa at oprette en Art Landeværnskompagnier til Hest, sammensatte af Kuske fra Herregaarde, Præstegaarde, Møller og andre Landbrug, drevne af Folk udenfor Bondestanden. Det lykkedes dog kun Stiftsbefalingsmanden, Otto Krabbe, som Amtmand over Roskilde Amt at faa opstillet en saadan Afdeling. Derimod blev der under 27de Juli udstedt en kongelig Befaling til, at Skovridere og Skytter fra de kongelige Domæner og Herregaardene under Kaptajn Anders Trolle til Trolholm skulde samles til et beredent Korps, »Livkompagni Skytter«, der blev taget i Forplejning som en regulær Afdeling. Skytterne fik 1 Mark, Chefen 1 Rdlr. daglig foruden Kvarter og Furage. Styrken var i

[1]) Ifølge Kbhvn.s Tøjhusregnskab blev der til Drabantgarden udleveret Krudt til Brug ved Bøndernes Exercits.

[2]) Frederiksborg Amts Jordebogsregnskab.

[3]) Juels Brev af 20de Juli.

[4]) Slotslovens Relat. 2den August.

[5]) Slotslovens Protokol 19de Juni. Størstedelen af disse Indberetninger synes at være gaaede tabt.

[6]) Juels Brev af 20de Juli; Slotslovens Relat. af 2den August.

Begyndelsen 60 Heste, men blev siden betydelig forøget, idet den kongelige Jagtetats Betjente blev stukne ind i Kompagniet.[1])

Under 30te Juli blev der udstedt en Instrux for Indrettelsen af de i Forordningen af 8de Maj omtalte Bavner. Hele Sjælland blev delt i 3 Distrikter, der henholdsvis omfattede den nordøstlige, den nordvestlige og den sydlige Del af Øen. Naar en Bavn blev tændt, skulde Signalet gaa videre over hele Distriktet, men i Nabodistrikterne maatte Bavnerne kun tændes efter udtrykkelig Ordre fra Amtsforvalteren. Det var nemlig hændt, at Bavnerne for en ubetydelig Alarmerings Skyld havde staaet i Lue hele Sjælland over.[2])

Til Brug for Strandvagterne og Landeværnet blev der hist og her langs Kysten anlagt Kanonindskæringer, Løbegrave og lignende smaa Værker, ligesom der ogsaa paa enkelte Steder, f. Ex. ved Rørvig i Odsherred og ved Søholm Skov i Stevns, blev bygget Batterier af en mere permanent Karakter.[3]) Intet af disse har dog haft en saadan Bestykning, at det kunde tage Kampen op med et Orlogsskib. Derimod har der langs Kysten været opstillet ikke saa faa lettere Piecer; thi foruden dem, der var udleverede fra Tøjhusene, blev der fra Slotte, Herregaarde og Købstæder hentet en Del private Kanoner. I Juni Maaned mødte saaledes 3 Spand Heste paa Kronborg Ladegaard for at køre »Amtsforvalterens Stykker ned til Strandbakkerne til Landfolket«, og i den paafølgende Maaned blev nogle Falkonetter fra Frederiksborg Slot kørte samme Steds hen.[4]) Paa Amager blev der først senere, da man blev bange for Hovedstadens Sikkerhed, anlagt Værker som Led i dennes Befæstning.

Som Led i Forsvaret af den truede Del af Kysten maa endnu omtales Kronborg, hvis Kommandant, Brigadér H. E. v. d. Pfordten, gjorde, hvad der stod i hans Magt, for at sætte Fæstningen i bedst mulig Stand. Der blev udført en Del Jordarbejder, Palisaderinger og Blenderinger, der fuldstændig sikrede Fæstningen mod Overrumpling. Helsingørs Garnison, 6 Kompagnier af Sjæl-

---

[1]) Sjæll. Tegnelser 27de Juli og 6te August; Landetatens Assignationsprotokol; Tøjhusregnskabet.

[2]) Slotslovens Protokol 19de Juni; Sammes Relation 30te Juli, med Afskrift af Instrux til Obersterne Rabe og See.

[3]) Ny kgl. Saml., 4to, Nr. 1090; Stuarts Journal; Tøjhusregnskabet.

[4]) Bilag til Kronborg og Frederiksborg Amts Jordebogsregnskaber.

landske Regiment, blev trukken ind paa Slottet, og sidst i Juli blev Besætningen forstærket med 300 Bønderkarle, der blev stukne ind i de regulære Kompagnier og behandlede som Soldater.[1]) Helsingørs Magistrat fik Befaling til »for en billig Pris og mod fornøjelig Betaling« at forsyne Kommandanten med Sulevarer, Salt, Skibsøl m. m.; derimod skulde der kun leveres meget lidt Brændevin, da Slotsloven mente, at denne Drik »mere haver betaget den gemene Mand Fornuften at følge Kommando, end given ham Courage; i den Sted skulde en Parti Tobak holdes mere tjenlig, om den med Maade blev uddelt«. Der blev da indkøbt 200 Pund Tobak og 1200 Kridtpiber. I Juli Maaned fik Fæstningen sin Ammunitionsbeholdning kompletteret, men maatte samtidig til Hovedstaden afgive en Del af sit Metalskyts, der erstattedes med Jærnskyts. De trufne Forsvarsforanstaltninger fik dog kun indirekte Betydning; under hele Krigen førte Fæstningen ikke mere end 2 skarpe Skud i Afgang og fik i øvrigt kun anvendt sine Kanoner til Salutering.[2])

Under alt dette forblev den svenske Envoyé Anders Leijonclou, den engelske Sekretær Hugh Gregg og den gottorpske Sekretær Chr. Albrecht Callisen i København og sendte deres Regeringer Meddelelser om Forholdene. Der var jo nemlig den Ejendommelighed ved Krigen 1700, at den ikke medførte noget officielt Brud mellem de stridende Parter. Holsteneren blev ogsaa, særlig af Enkedronning Charlotte Amalie mistænkt for ligefrem at drive Spioneri; han havde sammen med sin engelske Kollega aflagt et yderst mistænkeligt Besøg paa Hveen, og sidstnævnte havde sammen med Leijonclou gjort Forsøg paa at slippe ud paa den kombinerede Flaade ved Gilleleje, men var bleven hindret deri af Oberstløjtnant Leegel.[3]) Af disse Grunde anbefalede Dronningen de nævnte Diplomater til Slotslovens særlige Opmærksomhed, hvad der utvivlsomt ogsaa var god Grund til.

---

[1] Af dette Mandskab deserterede inden Hjemsendelsen den 4de September ikke mindre end 44 Md.

[2]) Tøjhusregnskaberne; Kronborg Proviant- og Ammunitionsregnskab; Slotsloven til Helsingørs Magistrat 23de Juli.

[3]) Slotslovens Relation 26de Juni; Sammes Protokol 28de Juni.

De danske Spioner, der inden Fjendtlighedernes Udbrud havde sendt den danske Regering mange værdifulde Meddelelser om de svenske Rustninger, vedblev, ogsaa efter at de fjendtlige Flaader havde gjort sig til Herrer i Sundet, at holde Slotsloven og dergjennem Kongen underrettet om alt, hvad der foregik i Skaane.[1]) I Begyndelsen af Juni meldte de, at de to skaanske Rytterregimenter og Rehnskölds Dragoner var marchefærdige, samt at Smaalandske, Østgöta og Vestgöta Rytteri tilligemed Drabantgarden dels var ankomne, dels i de nærmeste Dage kunde ventes til Skaane; den 1ste Juni var Dalregimentet kommet ned til denne Provins; Garden til Fods kunde snart ventes fra Stockholm, medens Upplands og Calmar Regiment var gaaede til Carlscrona for at gøre Tjeneste paa Flaaden; i Malmö stod Faltzburgs hvervede Infanteriregiment; et »Ståndsdragon-« og et »Tremänningsregiment« var under Oprettelse, og Artilleri marcherede fra Göteborg og Landskrona til Carlskrona; Afdelingerne marcherede ikke samlede, men kompagnivis for ikke at vække Opsigt. En Indberetning af 6te Juli (26de Juni svensk Tid) giver følgende i det hele korrekte Fortegnelse over de til Skaane ankomne Tropper:

Rytteri.

Drabantgarden,
Livregimentet,
Smaaland,
Södermanland,
Vestgöta.

Fodfolk.

Garden til Fods,
Dalregimentet,
Upplands Regiment,
2 unævnte Regimenter.[2])

Medens Spionerne saaledes var i Stand til ret nøjagtigt at angive Sammensætningen af den i Skaane koncentrerede Troppestyrke, formaaede de ikke at skaffe paalidelige Efterretninger om,

[1]) De her benyttede Spionefterretninger findes dels i Scheels Afskrifter, dels i Danske Kongers Historie 219, a.

[2]) Jfr. Side 315. Södermanlands Regiment skal være Østgöta; de 2 unævnte Regimenter var Calmars og Vestmanlands.

hvad den skulde bruges til. Snart hedder det, at den skal bruges mod Sjælland, snart paastaas det, at der forberedes en Expedition til Jylland, og snart forlyder det med stor Bestemthed, at Kong Carl vil ile det betrængte Lifland til Hjælp. Det var iøvrigt ikke saa underligt, at Spionerne i denne Henseende var i Vildrede; thi Carl XII traf ikke nogen endelig Beslutning før den 30te Juli. Indtil dette Tidspunkt havde der vexelvis været Tale om en Expedition til Jylland,[1]) om et Indfald i Norge, om et Togt til Lifland og om en større Troppesending til Pommern. De ledende svenske Statsmænd holdt paa, at man skulde komme det af Sachserne betrængte og af Russerne truede Lifland til Hjælp; men Kongen selv vilde helst støtte sin gottorpske Svoger ved at sende Tropper til sine tyske Provinser.[2]) I den første Uge af Juli holdt han ved Ystad Revue over 6000 Md., og det hed sig almindelig, at denne Styrke skulde transporteres over Østersøen til Wismar, hvorpaa Flaaden skulde gaa til Køge Bugt.[3]) Hvis Kongen virkelig har paatænkt at sende Flaaden til Wismar, saa maatte han af Hensyn til Sømagterne opgive denne Plan; thi den 2den Juli sendte Admiral Rooke ham et Brev, hvori han indtrængende bad ham skynde paa den svenske Flaades Forening med den kombinerede.[4]) Carl XII sendte da strax en Page til den engelske Admiral for at meddele ham, at Wachtmeister om 3 Dage vilde være i Sundet. Der gik endog Rygter om, at Kongen selv havde været om Bord hos Rooke.[5])

---

[1]) Jfr. Side 311 f.
[2]) Carlson VI, passim.
[3]) Herman Breckling til Kongen. (Dsk. Kgrs. Hist. 215).
[4]) Rookes Journal, S. 52.
[5]) Dsk. Kgrs. Historie, Nr. 217 og 215; Besøget omtales ikke i Rookes Journal og har altsaa næppe fundet Sted.

X. Krigsbegivenhederne i Sundet.

Saa snart Gyldenløve den 7de Juli havde erfaret, at den svenske Flaade laa ved Dragør, afholdt han Krigsraad, lettede derefter med hele Styrken og gik ned Norden for Middelgrunden. Det var næsten stille, og Skibene havde Vanskelighed ved at komme paa Plads. Først Dagen efter blev Flaaden rangeret, man havde tilsidst maattet varpe sig frem. Da Gyldenløve ankom til Middelgrunden, observerede man 4 svenske Skibe i Hollænderdybet, men de trak sig ilsomt tilbage. Alle Dragør-Lodser bragtes om Bord paa den danske Flaade, hvorefter der paany blev holdt Krigsraad. Den 7de havde Gyldenløve nemlig erholdt en ny Instrux fra den danske Konge, der under 1ste Juli bemyndigede ham til at angribe Svenskerne, naar Forholdene tillod det, men naturligvis først efter nøje Konference med Krigsraadet.[1]) Ogsaa Slotsloven havde ladet høre fra sig, idet den allerede den 30te Juni havde tilsendt Gyldenløve en længere Skrivelse, hvori den udtalte, at den danske Flaade ved at lægge sig »i Renden for København« kunde dække Hovedstaden bedre end ved at blive liggende for Kronborg. Skulde den kombinerede Flaade ved at løbe ind i Sundet »deklarere sig«, hvad der dog paa Grund af den mæglende Rolle, Sømagterne havde paataget sig, ikke kunde ventes, da kunde »med dennem næst Guds naadige Bistand først afgøres«, inden Svenskerne passerede Drogden. Iøvrigt vilde Slotsloven ikke have sine »sentiments«

---

[1]) Paategning af 1ste Juli paa Gyldenløves Skrivelse af 28de Juni. (Dsk. Kgrs. Hist. 219 a).

betragtede som en Befaling; den henstillede til hans høje Excellences[1]) Godtbefindende at handle, »som Krigsvæsen til Søs medfører«.[2])

Næppe havde Gyldenløve forladt Helsingørs Red, før det svenske Løsen lød fra Helsingborg. Kl. 11 Form. faldt de 2 første Skud, og lidt efter endnu 2 Skud, der besvaredes fra den kombinerede Flaade. Kl. 5 begyndte Englænderne at passere forbi Helsingør, og Kl. 8 sejlede de forreste hollandske Skibe forbi Kronborgs Pynt. Vinden løjede af, og Englænderne ankrede Nord for Hveen. Sent paa Natten naaede Hollænderne Ankerpladsen. Alle Krigsskibe strøg deres Bramsejl for Fæstningen, der saluteredes af Rooke med 3 Skud og af de hollandske Flagmænd med 9 og 5 Skud. Saluten besvaredes, men kun med 3 Skud (dansk Løsen).[3])

Saaledes havde Sømagterne »deklareret« sig, rigtignok under Iagttagelse af alle Høflighedens Former. Men Gyldenløve turde endnu ikke betragte dem som Fjender og sendte den 8de Juli Chefen for Marineregimentet, Oberst Lave Hohendorf og Major Erik Juel af samme Regiment om Bord paa den kombinerede Flaade for at erfare, hvad denne vilde i Sundet. Rooke svarede, at han havde Ordre til at slutte sig til den svenske Flaade, støtte dennes Foretagender og i det hele virke for Opretholdelsen af Altona-Forliget.[4]) Den næste Dag modtog Gyldenløve Kongens Resolution af 6te Juli, der udtalte, at den danske Flaade, saaledes som det alt var sket, skulde tage Stilling mellem Saltholmen og Middelgrunden. Ethvert Landgangsforsøg skulde energisk tilbagevises, og hvis Svenskerne søgte at forcere Kongedybet, skulde de angribes og forjages. Med den engelsk-hollandske Flaade skulde der holdes gode Miner, kun i yderste Nød maatte den angribes. En Deputation skulde sendes til Rooke og Almonde for at meddele dem, at Kongen havde antaget Sømagternes Mægling, og at han som Følge heraf haabede, at deres Flaader vilde afholde sig

---

[1]) Gyldenløvernes officielle Titel.
[2]) Slotsl. Prot. 30te Juni 1700; Nye dsk. Mag. III, 116—118.
[3]) v. d. Pfordten til Lente 8de Juli 1700; Rookes Journal S. 59.
[4]) Slotsl. Prot. og Rel. 9de Juli 1700.

fra Fjendtligheder. Den 10de førte Fregatten »Sværmeren« Etatsraad Hansen og Admiral Gjedde ud til Flaaden, og den 11te konfererede de med Admiralerne. Rooke erklærede, at han intet vidste om Mægling, men saa snart han fik nogen officiel Meddelelse derom gennem de engelske Ministre, skulde han strax rette sig derefter; da Svenskerne havde undladt at benytte den gunstige Vind, vilde Meddelelsen nok komme, inden Flaadernes Forening var fuldbyrdet.[1]) Almonde indrømmede, at han »derom havde Notitz af Staternes ministris«, men ingen af Admiralerne vilde love Neutralitet; dog benægtede de paa det bestemteste, at de, som Rygtet sagde, stod under Hertugen af Gottorps Befaling.[2])

Saaledes havde Gyldenløve udført de to Punkter af Kongens Befaling, der gik ud paa at lægge sig ud for København og at forhandle med den kombinerede Flaades Admiraler. Hvad den tredje Del af Befalingen angik, at hindre Svenskerne i at gaa Sundet ind, da vilde den kun være udførlig, hvis Gyldenløve kunde være sikker paa, at de Allierede ikke vilde falde ham i Ryggen, og saafremt han kunde hindre, at Flinterenden blev benyttet til Gennemsejlingsfarvand. At den danske Admiral har haft Øje for, at Svenskerne kunde forsøge herpaa, er ikke Tvivl underkastet.

Allerede i Begyndelsen af Juni var Kongens Jagt »Elefanten«, ført af Kommandørkaptajn Erik Madsen Lorck, sendt ud i Sundet for at vigilere. Den 26de meldte Lorck, at to svenske Styrmænd havde pejlet og udlagt Tønder i Flinterenden, og den 28de modtog Generalkommissariatet en lignende Underretning ved en Skipper fra Malmö. De Deputerede saa ganske rigtig heri en »Koncert mellem Svenskerne, Englænderne og Hollænderne for paa denne Maade at konjungere sig«, og de meldte strax Sagen til Gyldenløve, for at der kunde blive gjort Skridt til at forsænke Renden. Gyldenløve lod Spørgsmaalets Afgørelse gaa videre til Slotsloven, der imidlertid, paavirket af Fabrikmester Judichær, svarede, at man foreløbig ikke behøvede at foretage noget; Lorck havde Ordre til at passe godt paa og i fornødent Fald at borttage Mærkerne.[3]) Den 6te Juli fik Slotsloven paany Meddelelse om, at der var lagt Tønder ud i Flinterenden, og Dagen efter forlangte

---

[1]) Rookes Journal, S. 64 ff.; jfr. S. 350 f.

[2]) Gjeddes og Hansens Indberetning af 11te Juli 1700. (Nye dsk. Mag. III, 124 ff.); jfr. Rookes Journal, S. 5.

[3]) Generalkomm. til Lente 29de Juni; Slotslovens Prot. 30te Juni.

Gyldenløve, efter personlig at have undersøgt Forholdene, at Løbet skulde forsænkes. Slotslovens karakteristiske Svar lød imidlertid paa, at nu, i Sigte af Fjenden, var det for sent at prøve derpaa. Samme Nat, Gyldenløve havde rekognosceret, ødelagde Lorck rigtignok Sømærkerne, men denne Foranstaltning viste sig ganske utilstrækkelig.

Slotslovens Svar til Gyldenløve afgjorde faktisk Søkrigens Udfald. Vejen stod derved aaben for en Forening af den svenske og den kombinerede Flaade, og Iværksættelsen heraf var det første Bevis, Carl XII gav Verden paa, hvad hans ubøjelige Vilje var i Stand til at gennemføre. Den svenske General-Admiral var nemlig i høj Grad utilbøjelig til at indlade sig paa en Passage gennem den bugtede og med Stenskær opfyldte Flinterende. Den 9de Juli sendte han Schoutbynacht Claes Sparre til Kongen for at forklare ham, hvor vanskeligt Løbet var at besejle; men Carl XII erklærede, at i en saa vigtig Sag maatte alle Betænkeligheder sættes til Side; de sværeste Skibe kunde sejle til Carlskrona, i Forbindelse med de allierede Flaader vilde den svenske Sømagt alligevel blive den danske i høj Grad overlegen.

To Dage gik hen; Vinden var gunstig, men Wachtmeister indskrænkede sig til ved Pejlinger og Lodninger i Flinterenden at forberede sin Gennemsejling. De engelske og hollandske Admiraler blev utaalmodige, og den 12te Juli skrev Kongen paa deres Tilskyndelse igen til sin General-Admiral og manede ham til snarest at forsøge paa at iværksætte Foreningen med den kombinerede Flaade, der havde lovet kraftig Bistand. Det stilledes ham frit at bane sig Vejen gennem den danske Flaade, der spærrede Drogden, eller at benytte Flinterenden. Dog Wachtmeister havde endnu mange Betænkeligheder; ogsaa den 13de laa han stille. Da blussede Kongens Harme op, og han sendte General-Admiralen et yderst skarpt og unaadigt Brev: »Det kan ikke andet end gaa Os til Sinde, at en stor gloire gaar Os af Hænde gennem allehaande raisonnements. Nu har Englænderne og Hollænderne nærmet sig Landskrona;[1]) det ser ud, som vilde Vi overlade dem den Ære at tage det første Stød og tage Hæderen fra Os. Thi kunne Vi ikke undlade herover at bevidne Eder Vort store Misnøje, som Vi ej kunne lade falde, medmindre I med Eders tapre Forhold og modnere

---

[1]) Dette var anteciperet; trods Kongens Opfordring var Rooke bleven liggende Nord for Hveen.

Konduite søger at reparere, hvad heri er fejlet«. Hertil svarede Wachtmeister, at, siden han første Gang drog Værget for Konge og Fædreland, havde intet været ham »sensiblere«, og han sluttede saaledes: »Jeg har nu Intet mere at menagere, og haaber at vise, at jeg i Tapperhed ikke staar tilbage for nogen«. Dette Brev skrev General-Admiralen paa Malmö Red. Vovestykket var da udført; Natten til den 14de Juli var den svenske Flaade gaaet igennem Flinterenden, hvis Grunde var afmærkede med Baade.[1])

Admiral Sjöstjerna var med de 6 største Skibe sendt tilbage til Carlskrona, som han efter en besværlig Rejse naaede den 17de Juli.[2]) Af de øvrige Skibe var en Del løbne paa Grund,[3]) men alle tagne af igen uden nævneværdig Skade.

Fra dansk Side blev der intet foretaget for at hindre Svenskernes dristige Daad. Da Gyldenløve den 13de Juli mærkede, at den svenske Flaade begyndte at røre sig, samlede han sit Krigsraad. Man enedes om at forholde sig rolig, da et Angreb paa den svenske Flaade vistnok vilde hidkalde Englænderne og Hollænderne. Der var intet andet for at gøre end at observere Svenskerne, og, naar disse havde forenet sig med den kombinerede Flaade, da at lægge sig indenfor Refshaletønden, »ikke i 2 Kolonner, men i 2 Diagonallinier«, for at Skibene ikke skulde ligge hinanden i Vejen.[4]) Havde den danske Flaade været kommanderet af en energisk og myndig, med Handlefrihed udrustet Mand, kunde et Angreb paa Svenskerne maaske med Udsigt til Held have været forsøgt den 12te Juli. Selv om dette havde faaet et lykkeligt Udfald, er det rigtignok ikke rimeligt, at den danske Flaade, medtagen, som den selv efter en Sejr maatte være, vilde have kunnet modstaa et nyt Angreb af den engelsk-hollandske Flaade, som sikkert ikke vilde være udebleven; men Æren vilde da have været reddet. Efter at Wachtmeister havde passeret Flinterenden, var de 3 Flaaders Forening en given Sag, og den danske Flaade var da indskrænket til

---

[1]) Carlson har (VI, 335) urigtigt henlagt Begivenheden til den $^{6}/_{16}$ Juli. Af Slotslovens Protokol af 14de, Schacks Brev til Lente af s. D. og det danske Søkrigsraads Protokol af 13de Juli fremgaar tydelig nok, at den fandt Sted mellem den 13de—14de Juli, hvilket ogsaa ses af Admiral O. Sjöstjernas Brev til Kongen af 7de August sv. Stil (svsk. Rigsarkiv) samt Rookes Journal, S. 67.

[2]) Sjöstjernas ovennævnte Brev.

[3]) I Rookes Journal anføres, at kun ét kom paa Grund.

[4]) Krigsraad af 13de Juli (Dsk. Kgrs. Hist. 219 a).

at spille en rent passiv Rolle. Den kunde kun trække sig tilbage til Hovedstaden og der paa bedste Maade værge sig mod de fjendtlige Brandere og Bombarderskibe. Gyldenløve indsaa vel dette, men begik iøvrigt den Fejl at spilde nogen Tid ved at indlade sig i Raadslagninger med Slotsloven om, hvor han skulde lægge sig. Selvfølgelig kom der intet ud af denne Raadslagning; Slotsloven svarede fornuftigvis, at det blev hans egen Sag at afgøre dette. Den 14de Juli gjorde han ved Oberst Hohendorf et nyt Forsøg paa at formaa Admiral Rooke til at forholde sig neutral i Overensstemmelse med den mæglende Rolle, Sømagterne havde paataget sig ved Fredsforhandlingerne i Holsten. Men baade den engelske og den hollandske Admiral erklærede, at de var bundne ved deres tidligere Ordrer.[1])

Den 14de og den 15de Juli laa den svenske Flaade rolig paa Malmö Red. Sidstnævnte Dags Eftermiddag gik den kombinerede Flaade under Sejl, stod forbi Hveens Østkyst og ankrede mellem denne Ø og Landskrona. Den følgende Dag krydsede Wachtmeister op imod den, og den 17de saa man fra Københavns Taarne de 3 Flaader forenede til en Sømagt, der var den danske langt overlegen.[2]) Den 18de Juli laa den forenede Flaade Syd for Hveen, og først fra denne Dag optraadte den nogenlunde som en Enhed. Til Trods for de indgaaende Forhandlinger, der inden den engelsk-hollandske Flaades Afsejling var bleven førte mellem svenske, engelske og hollandske Diplomater, var det ikke lykkedes forud at faa afgjort, hvem der skulde føre Kommandoen over den forenede Flaade. Svenskerne havde med stor Styrke holdt paa, at General-Admiralen skulde være Øverstkommanderende, medens Englænderne lige saa bestemt hævdede, at Rooke skulde føre Overbefalingen. Den engelske Minister Stanhope havde foreslaaet at løse Spørgsmaalet paa den Maade, at en Del af den svenske Flaade i Hertugen af Gottorps Navn skulde føres af Wachtmeister, medens Resten skulde kommanderes af en Viceadmiral; thi i saa Fald var det naturligt, at Rooke som den ældste Chef for en »kongelig Flaade« kommanderede det hele, men herpaa vilde det svenske Admiralitetskollegium aldeles ikke gaa ind, og Sagen henstod endnu uafgjort den 17de Juli.[3])

---

[1]) Rookes Journal, S. 69 ff.

[2]) Schack til Reventlow 14de—16de Juli; Slotsl. Prot. og Rel. 16de—17de Juli; Stuarts Journal.

[3]) Convoyer. Danska kriget 1697—1700 (Svsk. Rigsark.).

Den 19de Juli afholdtes der om Bord paa det hollandske Linieskib »Katwijk« et Krigsraad, hvori alle 3 Flaaders Flagmænd deltog. Her blev det besluttet, at Flaaderne skulde nærme sig København saa meget som muligt. Den svenske Flaade skulde ligge længst mod Syd, og saa snart det var gørligt, skulde de Danske angribes med Brandere og lette Fregatter. Hvis den danske Flaade lagde sig ind i sit »Harbour och Bassin«, skulde den bombarderes, og hvis den svenske Konge vilde foretage et Landgangsforsøg, skulde Wachtmeister med en Del af den svenske Flaade dække dette Foretagende, medens »wår hehla combinerade Flotta exeqverar den dessein och resolution, som nu er fattet, på den danska Flottan«.[1]) Det kan ikke ses, hvor vidt det kom til Afstemning om det svenske Forslag, at Wachtmeister og Rooke skiftevis for en Dag ad Gangen skulde føre Kommandoen,[2]) en Fremgangsmaade, som ikke var ukendt i hine Tider, da baade Hære og Flaader jævnlig var sammensatte af Korps og Eskadrer fra forskellige Lande. Men Forholdet mellem den engelske og den svenske Admiral var spændt, og en Uge gik hen, uden at sidst nævnte besøgte Rooke om Bord paa hans Flagskib »Shrewsbury«. Nogen Bestemmelse om, hvem der skulde være Flaadernes Øverstbefalende, blev vistnok aldrig truffen; i hvert Fald gik der et Krigsraad forud for hvert fælles Foretagende.[3])

Dagen efter, at Krigsraadet var afholdt paa »Katwijk«, henvendte Gyldenløve sig paa ny til Rooke og Almonde og bad, om de vilde udsætte Fjendtlighederne, indtil han havde faaet nye Ordrer fra sin Konge; men Admiralerne svarede, at de var bundne til at handle i Overensstemmelse med Svenskerne. Rookes Svar var holdt i en truende Tone, hvorover Gyldenløve i et nyt Brev af 20de til den engelske Admiral højlig beklagede sig. Han henviste til den Hen-

[1]) Convoyer. Danska kriget 1697—1700: Consilium af alle Flagmännerne (Svsk. Rigsark.); jfr de Jonge: Gesch. v. h. nederl. Zeewesen — og Rookes Journal S. 74 ff.

[2]) Convoyer. etc.: Koncept i »Betänkande öfver de tre Allierade Flottornes förening m. m.« (Svsk. Rigsark.).

[3]) Naar det i engelske Kilder (f. Ex. biografiske Notitser om Rooke i Naval Chronicle) paastaas, at denne fik Overkommandoen, beror dette paa en Fejltagelse. De svenske Kilder omtaler ikke, at Carl XII har befalet Wachtmeister at underordne sig Rooke, og det fremgaar af dennes ofte citerede Journal, at det ikke lykkedes Resident Robinson at ordne Spørgsmaalet inden Flaadernes Forening. Det skal dog bemærkes, at samtlige Krigsraad paa ovennævnte nær afholdtes paa det engelske Admiralskib.

synsfuldhed, hvormed han selv var optraadt, og erklærede, at han nu var rede til med Magt at modsætte sig de forenede Flaaders Foretagender.[1])

Den 19de Juli havde de tre allierede Flaader lettet Anker i den bestemte Hensigt om muligt at komme i Kast med den danske; de stod ned mod København og ankrede i Kanonskuds Afstand fra Gyldenløves Skibe, der imidlertid ogsaa havde lettet og derefter lagt sig mellem Kysten og Refshalen under Citadellets Kanoner, saa vidt det kan ses, i en Vinkel, hvis Toppunkt var paa Trekroners nuværende Plads.[2]) Endnu var Københavns Kommandant ikke paa det rene med, at et Angreb forestod,[3]) men den 20de modtog Slotsloven fra Skaane en Spionefterretning om, at Fjenden agtede at bombardere Flaaden og Hovedstaden; senere skulde Flaaderne dække en Landgang paa Sjælland, medens de Skibe, der ikke havde kunnet passere Flinterenden, skulde støtte et Forsøg paa at gaa i Land paa Amager.[4])

»Hele Natten mellem den 19de og 20de fortsatte den danske Flaade Varpningen,« hedder det i »Elefanten«s Journal, »den allierede Flaade kom alt nærmere og kastede en Parti af dem deres Ankere helt indenfor den nordre Tønde; imidlertid gjorde vi vort Bedste at bestyrke os at tage imod deres Brandere.» Disse Forholdsregler bestod deri, at der udenfor udlagdes Bomme og Flaader, som skulde hindre Branderne i at komme ind mellem Skibene. I samme Øjemed sænkedes 4 Skibe i Renden.[5]) Om Aftenen var alle Chalupperne armerede og laa med bevæbnet Mandskab paa Brandvagt for at forsvare disse passive Hindringer.

Da de Allierede saa, at den danske Flaade havde forskanset sig, lod de, som aftalt i Krigsraadet, deres Bombarderskibe gaa frem. De 4 Bombardergalioter dækkedes af 3 hollandske Fregatter. Gyldenløve sendte om Aftenen et Par Officerer til Rooke for at bede om Henstand, men da dette afsloges, lagde han sine Stykpramme »Arca Noæ«, »Hvalfisken« og »Helleflynderen« frem

---

[1]) Nye dsk. Mag. III, 128—129

[2]) I »Elefanten«s Journal staar anført den 18de Morgen: »Den danske Flaade ankrede indenfor Tønden. Nordre Tønde i Øst-Nord-Ost, Jægersborg Nord-Vest til Nord. Om Aftenen holdt Krigsraad. Varpede vor Flaade, det bedste den kunde, op ad Kongens Dyb til.«

[3]) Schack til Reventlow 19de Juli.

[4]) Slotsl. Prot. 20de Juli.

[5]) »Prins Frederik«s Journal.

foran Linien. Den 20de Juli Kl. 11½ Aften begyndte Fjenden Bombardementet, der med 1 Times Pavse fortsattes til Kl. 2½. De Allierede gjorde 186 Kast, som af Stykprammene og de nærmeste Orlogsskibe, deriblandt »Trekroner«, besvaredes med 189. Just Juel, Chef for »Norske Løve«, førte de danske Bombarderskibe. Den danske Flaade led kun ringe Skade. En Bombe traf »Prins Christian«, men dæmpedes af Baadsmand Michel Putjens, som for denne Daad forfremmedes til Underløjtnant. »Kurprinsen« og »Fridericus Tertius« fik hver en Kanon demonteret, »Prins Carl«, »Norske Løve« og »Louise« blev ligeledes trufne, men led kun ubetydeligt Havari. Tabet opgives til 7 Dræbte og Saarede. De Allieredes Tab kendes ikke, men de led en Del Havari, meget Vraggods flød om paa Søen, deres Morterer kom i Uorden, og Ordre blev given til, at hele Styrken skulde trække sig tilbage.

Skønt den danske Flaade saaledes var sluppen ret heldigt fra Bombardementet, blev det dog besluttet at varpe længere ind mod Byen, og en Del af Skibene gik endogsaa indenfor Bommen.[1]) I Løbet af den 21de udsendtes fra Holmen en Del Sprøjter, og de passive Hindringer blev forstærkede. Armerede Baade sendtes paa Brandvagt og forjog en svensk Brander; 7 lette Fregatter posteredes udenfor Linien. Efterhaanden var der paa Holmen udrustet følgende Stykpramme og Bombarderskibe, der sendtes ud til Flaaden:

Stykprammen	Arca Noæ	6	24	Pd.s,	8	18	Pd.s	Kanoner.	
—	Hvalfisken	6	36	—	6	18	—	—	
—	Helleflynderen	4	36	—	6	18	—	—	
—	Rokken	4	18	—	6	8	—	—	

Bombarderskibet	Bremer Schlüssel	10 Morterer fra 50—150 Pd.
—	Citronen	
—	Pommeransen	
—	Skrubben	
—	Hekla	
—	Pram Nr. 2	

Disse Fartøjer var til Dels forsynede med Skyts fra Landetatens Tøjhus og besatte med Landartillerister.[2])

[1]) Slotsl. Prot. og Rel. af 21de Juli. I Følge Politimester Ernsts Konceptbog, trykt i O. Nielsen: »København under Frederik IV«, S. 460 ff., blev 16 Skibe indlagte, men dette Tal er vist for højt.

[2]) Tøjhusregnskabet.

Den 22de om Aften kastede »Hekla«[1]) nogle Bomber paa de fjendtlige Skibe, der fortrak noget Nord efter. Den medførte noget Tømmer, der anbragtes som Bomme udenfor den danske Linie. Dette Arbejde foraarsagede en temmelig resultatløs Skydefægtning mellem de svenske og danske Fregatter.

Ud paa Aftenen den 22de Juli gjorde Fjenden et Landgangsforsøg ved Gyldenlund og Skovshoved, men Forsvarerne var paa deres Post. Bavnerne brændte; Landeværnet ilede til; fra København udsendtes Oberst Boisset med en Bataillon af Prins Christians Regiment, 2 Kompagnier Ryttere og 6 Kanoner,[2]) og Fjenden vistes eftertrykkelig tilbage efter en Kamp, der varede til Kl. 2—3 Morgen. Ogsaa Flaaderne deltog i Kampen. I »Prins Frederik«s Journal hedder det: »8 af vore Fregatter ginge langs Landet forbi Skovshoved og jagede en Del af de svenske Baade derfra. Fjenden gik saa stærk an at søge Lejlighed til at komme i Land paa forskellige Pladser«. Et Øjenvidne, Løjtnant Joachim Schack, Chef for Snaven »Flyende Fisk«, skriver i sin Journal: »Paa denne Vagt (den 22de Kl. 8—12) var Vejret ganske stille. Paa Slutningen af Vagten fik vi Ordre at sejle mod Fjenden, da de engelske, svenske og hollandske Chalupper og Baade, ladede med Mandskab, gik løs lige nedenfor Skovshoved, ledsagede af en Del engelske Fregatter, der kanonerede med Land, og som med Magt vilde gøre Landgang, dog var der ikke andre af vore Fregatter, der skulde frem, end jeg og »Phønix«; sidstnævnte kunde ikke sejle saa hurtigt, saa at jeg med mine 8 Stk. 2 Pd.s Kanoner maatte gaa forrest, »und was konnte ich allein gegen die englischen Fregatten thun . . .« Da Schack var kommen saa langt forud for de andre, at han tabte dem af Sigte, blev han bange for at blive entret og vendte igen. Kl. 12¾ traf han i Vartov-Bugten de andre Fregatter under Admiral v. Stöcken, der beordrede ham frem paany. Han deltog nu i Kampen mod de fjendtlige Baade og afgav 30 Skud. Da Fjenden fortrak, vendte han og traf Fregatterne og Snaverne »Phønix«, »Vindhunden« og »Sværmeren« samt nogle andre, vistnok »Snarensvend«, »Søhunden« og »Makrelen«. Disse Skibe, af hvilke »Sværmeren« var kommen paa Grund, skød heftig paa Fjenden, der løb, »som om han var gal«. Det lykkedes trods de fjendtlige Fregatters Ild at bringe

[1]) Af Folkevittigheden kaldt Hekkenfelt.

[2]) Slotsl. Rel. af 23de Juli siger, at Rytterne hørte til Garden, dens Prot. af s. D. nævner Oberst Sees Regiment.

»Sværmeren« af Grunden, og Kl. 7 om Morgenen vendte alle Fregatterne og Snaverne tilbage til deres Plads foran den danske Linie. Den lille Affære bidrog meget til at hæve Forsvarernes Mod. Den kække Amtmand Knud Juel, der havde ført Landeværnet, overvældedes med Ros af Slotsloven, og General Schack takkede Gyldenløve for godt Samarbejde. Slotsloven nærede Haab om, at yderligere Landgangsforsøg kunde afvises.[1])

Under Bombardementet Natten mellem den 20de og 21de Juli havde Flaaden kun faaet ringe Bistand fra Landbatterierne. Citadellets Søfronter var maskerede af de danske Skibe, og »det nye Værk« var ikke monteret. Den fjendtlige Flaades Nærmelse vakte i København Bekymring for mulige Landgangsforsøg paa Amager, eftersom Øen kun var beskyttet af Dragør Batteriet, som nu var bleven istandsat og monteret med 6 Stk. 8 Pd.s Kanoner. Den 22de Juli blev 6 Feltkanoner kørte ud paa Amager, hvis Landeværn siden den 28de Juni havde været »alart til al mulig Modstand«, og ved Sundby anlagde man et Batteri.[2])

Bombardementet paa Flaaden og Landgangsforsøget ved Skovshoved var ganske vist krigerske Operationer, skønt der kun blev lagt ringe Energi for Dagen for at gennemføre dem; men iøvrigt mærkede man vedblivende i mange Henseender, at der ikke blev ført Krig i Ordets egentlige Forstand. Handelen gik uforstyrret som i Fredstid, og der lagdes ingen Hindringer i Vejen for Postgangen. De svenske, engelske og hollandske Handelsskibe, der laa i Københavns Havn, var kun stoppede fra 8de til 20de Juli, danske Lodser førte dem gennem Sundet, Øresundstolden erlagdes af Englændere og Hollændere. Ja, det gik endog saa vidt, at et Fartøj med nyhvervede danske Dragoner ved højlys Dag fik Lov til at løbe forbi de fjendtlige Orlogsskibe og ind i Havnen.[3])

Begge Kongerne var imidlertid utilfredse med denne slappe Krigsførelse. Frederik IV befalede den 23de Juli Gyldenløve at gøre Fjenden alt muligt Afbræk med Bombarderskibe og Brandere,[4])

---

[1]) Slotsloven til Amtmand Juel 23de Juli (Kbh. Amts Arkiv); Schack til Gyldenløve 23de Juli. I Ny kgl. Saml. 1090 4to gives en meget livlig, men vistnok ganske upaalidelig Skildring af Landgangsforsøget, i Følge hvilken 300 Svenskere kom i Land, men vistes tilbage med et Tab af 6 Fanger og 3 Faldne. Samme Talangivelser findes i øvrigt i Theatrum Europæum XV.

[2]) Tøjhusregnskabet; Slotsl. til Amtmand Juel 23de Juli.

[3]) Slotsl. Prot. 9de, 20de, 23de og 24de Juli; Sjæll. Tegn. 27de Juli.

[4]) Nye dsk. Mag. III, 130—131.

og Carl XII optog meget unaadigt den Melding, han den 22de Juli fik om, at den danske Flaade nu var saa godt dækket, at et nyt Bombardement ikke havde Udsigt til at lykkes. Han skrev strax til Wachtmeister, at det ikke var for saa lidt, at han havde gjort saa store Udrustninger, og paalagde General-Admiralen at optræde med større Kraft og ødelægge den danske Flaade med Ild og Bomber.[1]) Da han imidlertid frygtede, at en skriftlig Ordre ikke strax vilde frugte, afsendte han sin Generalkvartermester, Carl Magnus Stuart, til Wachtmeister med Forslag, der skulde fremlægges for de 3 kommanderende Admiraler.

Den 23de Juli meldte Stuart sig om Bord hos Wachtmeister, der ikke blev særlig glad ved at erfare hans Ærinde. Heller ikke Stuart blev synderlig opbygget ved, hvad han saa. Flaaderne stod nemlig i Begreb med at forlade Københavns Red og lægge sig længere ud i Sundet for at blive mindre besværede af den danske flydende Defension. Der herskede ikke Harmoni mellem Admiralerne, og Wachtmeister erklærede, at han endnu ikke havde gjort Genvisit hos Rooke. Stuart gav dog ikke tabt; han formaaede General-Admiralen til samme Eftermiddag, efter at Flaaderne havde indtaget deres nye Stilling mellem Middelgrundens Nordspids og Hveen, at gaa om Bord paa det engelske Admiralskib, fulgte selv med, lod sig præsentere for Rooke og vandt ham fuldstændigt ved at gøre sin skotske Herkomst gældende og ved at benytte Admiralens Modersmaal. Resultatet af Besøget blev, at der blev truffet Aftale om, at der den paafølgende Dag skulde holdes kombineret Krigsraad om Bord paa »Shrewsbury«, det engelske Admiralskib. Her fremlagde Stuart sin unge Konges Forslag, der gik ud paa at bombardere og opbrænde den danske Flaade, at forsænke alle Indløb, der førte til København, at gøre Landgang paa Sjælland og at bombardere Kronborg.[2]) Alle fandt det ugørligt at forsænke Løbene, derimod var der Enighed om at foretage en Landgangsexpedition og om at forsøge et Bombardement. Englænderne og Hollænderne lovede at støtte et Landgangsforsøg mellem Skovshoved og Helsingør, og det blev vedtaget, at en Overgang fra Ystad til et Punkt ved Køge Bugt ogsaa burde foretages. Paa Stuarts Forslag blev det

---

[1]) Carlson VI, S. 341 ff.

[2]) Mærkeligt nok erfarede Kommandanten paa Kronborg s. D., at et Bombardement paa Kronborg var paatænkt (v. d. Pfordten til C. Lente 10de September 1700, Scheels Afskr.).

bestemt at forsøge et Bombardement paa Flaadens Leje og Christianshavn; 6 svenske Orlogsskibe blev i Forbindelse med 3 engelske og 3 hollandske designerede til denne Expedition, hvori alle Bombarderskibe skulde deltage. Samme Aften sendte Stuart Kongen Meddelelse om sin Missions Udfald og fremhævede Admiral Rookes store Beredvillighed til at imødekomme Svenskernes Ønsker.[1])

Den 24de om Eftermiddagen skød Fjenden med Kanoner paa de danske Skibe uden at træffe dem. Den følgende Dag observeredes fra Københavns Taarne, at der var Bevægelse blandt de forenede Flaaders Skibe. Den hollandske Admiral sejlede nemlig med 10 Orlogsmænd mod Nord, medens den svenske Schoutbynacht Claes Sparre med 12 Linieskibe, nogle Fregatter, Brandere og Gallioter af alle 3 Flaader gik Øst om Middelgrunden ind i Drogden.[2]) Af den førstnævnte Eskadre løb 5 Skibe, 3 engelske og 2 hollandske, den 26de Juli forbi Kronborg ud i Kattegat. De saluterede Fæstningen, der kun besvarede Hollændernes Salut, idet man her ansaa disse for at være mindre fjendtlig stemte mod de Danske end Englænderne og Svenskerne. Paa Vejen til Göteborg, hvor de skulde slutte sig til Admiral Sjöblads Eskadre, traf de flere danske og norske Handelsskibe, som de dog ikke forulæmpede.[3])

Sparres Eskadre ankrede ved søndre Tønde. (Kastrup Knæ). Under Vejs kom et Par Orlogsmænd paa Grund, men ved Hjælp fra de andre Fartøjer blev de snart halede af Grunden. Fra de danske Bombarderskibe kastedes 40 Bomber mod de strandede Skibe, og Brandvagterne observerede, at der var Ild i nogle af dem, men den udbrudte Brand blev snart dæmpet. I København vakte den detacherede Eskadres Bevægelse Bekymring for en Landgang paa Amager, og der blev sendt nogle regulære Tropper derud.

Den 26de Juli tidligt om Morgenen begav Generalkvartermester Stuart og Grev Wachtmeister sig ud paa den detacherede Eskadre, hvor Kaptajnerne paa Bombarderskibene erklærede, at de havde fundet en Plads, hvorfra man kunde opnaa god Virkning uden selv at blive ramt. Efter endnu at have foretaget en Rekognoscering af Amagers Kyst, vendte Stuart tilbage til Hovedflaaden, hvor han blev modtagen med en Ordre fra Kongen om strax at begive sig

---

[1]) C. M. Stuarts Journal, trykt i Kgl. Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar, 1816.

[2]) Slotsl. Rel. 25de Juli, Kl. 7 E. M.

[3]) Slotsl. Rel. 26de—29de Juli; Kronb. Amm. Regnskab.

til Malmö. Det var med blødende Hjærte, at han adlød denne Befaling, thi han tvivlede stærkt og med Grund paa, at Bombardementet, naar han selv var fraværende, vilde blive gennemført med Energi.[1])

Samme Dags Eftermiddag Kl. 3 havde Gyldenløve fra Rooke modtaget Meddelelse om, at København vilde blive bombarderet, og Kl. 10 Aften begyndte 2 fjendtlige Bombardergalioter, der laa paa 8 Fod Vand, at rette deres Ild mod Christianshavns Kirke og Krudtmøllen i »det nye Værk«. Bomberne gik alle for kort; 2 danske Stykpramme, der laa foran »det nye Værk«, hindrede Galioterne i at komme nærmere. Kl. 2 Nat ophørte Bombardementet, og de danske Fartøjer lagde ind paa Reden. Heraf benyttede Fjenden sig; han nærmede sig Byen og begyndte Kl. 3 at bekaste Christianshavn og den østlige Del af Byen. Men Virkningen var kun ringe. Af de 400 Bomber, der udkastedes, faldt vel en Del omkring Christianshavns Kirke, i Strandgaden og ved Børnehuset, en faldt ved Børsen, nogle paa Bremerholm, ved Kvæsthuset og ved Nyhavn; men ingen af dem tændte, og kun faa af dem sprang. Af Borgerskabet og Garnisonen kom ingen til Skade, og da de danske Pramme paa ny løb ud og optog Kampen, standsede Fjenden Bombardementet den 27de om Morgenen Kl. 8 og trak sig tilbage. Fra Christianhavns Volde blev der den Nat afgivet 10 Kanonskud og et eneste Kast med en 100 Pd.s Morter.[2]) Stuart klager meget over, at Bombardementet blev saa slapt gennemført; han var meget misfornøjet over, at Hollænderne og Englænderne ikke vilde gaa ind paa at beskyde Byen med gloende Kugler, og beskyldte førstnævnte for ikke at ville udrette noget alvorligt.[3])

Under Bombardementet havde man i København følt Savnet af Skyts paa »det nye Værk« og paa Amager. Sundby Batteriet blev derfor den 27de Juli monteret med en 24 Pd.s og 5 Stk. 18 Pd.s Metalkanoner, lige som ogsaa »det nye Værk« blev

---

[1]) Stuarts Journal.

[2]) Ernsts Konceptbog; Ny kgl. Saml. 1090; Amthor; Slotsl. Relat. 27de Juli; Tøjhusregnsk.; Fregatten »Hvide Falk«s Journal; Rookes Journal S. 87.

[3]) Stuarts Journal.

bestykket.[1]) Sundby Batteriet skal væsentlig have bidraget til, at Fjenden ikke fornyede Bombardementet den følgende Nat, men endnu den 28de Juli laa 8 fjendtlige Krigsskibe i Hollænderdybet.[2]) Trods Bombardementet var København dog ikke blokeret, den 29de Juli løb et større Antal jyske og norske Skibe uhindrede ind i Havnen.

Den 28de Juli fik Frederik IV, som den Gang var i Glückstadt, Slotslovens og Gyldenløves Meddelelser om, at 10 af de fjendtlige Skibe var gaaede mod Nord og 12 mod Syd. Han fik deraf det Indtryk, at den allierede Flaade var bleven saa stærkt svækket ved disse Detacheringer, at der kunde foretages noget alvorligt imod den, og han gav Slotsloven Ordre til at forhandle med Gyldenløve og de andre Admiraler om, hvorledes et Angreb kunde foretages uden at sætte Flaaden og Hovedstaden i Fare.[3]) Denne Ordre kom til København den 31te, og Slotsloven aabnede strax Forhandlingerne med Gyldenløve, som blev spurgt om, hvor mange Skibe han kunde lade løbe ud, hvor naar han kunde være sejlklar, hvor stærk han anslog Fjenden til at være, og hvor langt borte han mente, at de detacherede Skibe var. Efter afholdt Krigsraad svarede Gyldenløve samme Dag, at han i Løbet af et Par Dage vilde kunne løbe ud med 26—27 Skibe efter at have kompletteret Forsyningerne og optaget de sænkede Fartøjer;[4]) Fjenden disponerede over 45—46 Skibe; siden Flaaderne havde forenet sig, var i Virkeligheden kun 3 hollandske og 2 engelske Skibe detacherede; de øvrige laa i en Linie fra Middelgrundens nordre Tønde til et Punkt ¾ Mil Syd-Ost for Hveen; det Par Skibe, der laa i Hollænderdybet, og det ene, der laa i Malmö, kunde ikke regnes for at være detacherede.[5]) Da Kongen havde bestemt, at Flaadens Generalitet og Slotsloven skulde træde sammen i en Kommission for ved

[1]) Tøjhusregnskabet; Witt: Guds Vognborg. »Det nye Værk« er vist nok blevet bestykket fra Søetatens Tøjhus, da Landetatens Regnskaber intet indeholder derom. I Ernsts Konceptbog findes anført, at det blev monteret den 25de; dette er dog ikke rimeligt, da der intet Steds sés, at Bombardementet er bleven besvaret derfra.

[2]) Ernsts Konceptbog; Slotsl. Rel. 28de—29de Juli.

[3]) Sjæll. Tegn. 28de Juli 1700.

[4]) Det fremgaar af denne Ytring, at omtrent 12 af Skibene, vist nok alle Linieskibe, paa dette Tidspunkt var indlagte i »Hokken«, d. e. Flaadens Leje.

[5]) Krigsraadsforhandl. (Dsk. Kgrs. Hist. 219 a).

Stemmeflerhed at afgøre, om der skulde foretages noget eller ikke, spurgte Gyldenløve, om Slotsloven vilde deputere et Par af sine Medlemmer til ham, eller om han skulde sende et Par Admiraler til »Raadstuen for Slottet«. Slotsloven valgte det sidste Alternativ; men Forhandlingerne fik det negative Resultat, at der foreløbig intet var at gøre.[1])

---

[1]) Slotsl. Prot. 31te Juli og 1ste August.

XI. Carl XII's Landgang paa Sjælland.

Da Carl XII bemærkede den ringe Energi, Sømagternes Flaader udfoldede ved Angrebet paa København, opgav han næsten Troen paa, at han fra den Side kunde vente nogen virkelig Støtte for sine Landgangsplaner mod Sjælland, og han traf derfor omfattende Forberedelser til en Expedition til Tyskland under Generalløjtnant Rehnskölds Kommando. Der var allerede givet Befaling til at sende store Forsyninger af alle Slags til Wismar, da Stuart den 26de Juli om Aftenen Kl. 10 meldte sig tilbage fra sit Besøg paa Flaaden med bestemt Tilsagn fra Rooke og Almonde om Understøttelse ved et Landgangsforsøg, og Kongen gav ham da strax Ordre til at udarbejde en Plan for et saadant Foretagende.[1])

Næste Dag var Stuart færdig med sit første Udkast. Han gik herved ud fra, at der paa de til Landgang egnede Punkter fandtes »en tranchée défensive med Grav og Palisadering og par distance Flankeringer af Kanoner samt Batterier, der en front kunde beskyde Landgangsfartøjerne, alle vel forsynede med Kavalleri og Infanteri.« Paa dette Grundlag, der vidner om, hvor ufuldkomment det svenske Efterretningsvæsen havde løst sin Opgave, foreslog Stuart Kongen at lade Landgangen foregaa paa følgende Maade:

Overkommandoen over Landgangsexpeditionens samtlige Skibe og Tropper skulde føres af General-Admiralen, men Ledelsen af Enkelthederne skulde overlades Stuart — »ty hafve de att rätte sig efter det, han vid handen gifver«.

---

[1]) Carlson VI, S. 346.

Bag Hveen eller, hvis Vinden blev nordlig, en Mil Syd for Helsingør, skulde Landgangsfartøjerne samles saa betimelig, at de ved Daggry kunde ligge parat ud for Landingsstedet bag de 12 Linieskibe og 4 Fregatter, der skulde understøtte Landgangen. Skibene skulde saa aabne deres Ild mod »Strandbatterierne«, og, hvis disse ikke strax blev forladte af de Danske, skulde Ilden koncentreres mod et enkelt Batteri for, naar dette var raseret, at fortsættes til begge Sider og derved tilvejebringe en Breche, stor nok til, at den første Landgangsbataillon kunde bryde ind.

Følgende Afdelinger skulde deltage: Fodgarden, Upplands og Calmars Regiment paa henholdsvis 3, 2 og 2 Batailloner, ialt omtrent 3800 Mand; endvidere Smaalandske Kavalleri, 1000 Heste.

Garden og en Del af Rytteriet skulde landsættes i første Vending. Hver Bataillon skulde have sin særlige Baadkolonne, hovedsagelig sammensat af »Espinger«, d. e. større Skibsfartøjer med Mast; Rytterne skulde indskibes i Baade fra de skaanske Havnestæder og Fiskerlejer. Hver Kolonne skulde formeres paa 7 Linier i en Slags Kileform, idet der i de 4 første Linier blev sat henholdsvis 1, 2, 3 og 4 Espinger. I forreste Linie skulde Grenadererne anbringes, i næstforreste 5 spanske Ryttere og 80 Arbejdere med Spader og Skovle; i 3dje og 4de Linie kom Musketerer og Pikenerer, i 5te—7de Rytterne, fordelte med 176 til hver af Gardens 3 Kolonner.

Blev Landgangen afslaaet, skulde Forsøget gentages paa et nyt Sted.

Saa snart Tropperne var landsatte, skulde Espingerne vende tilbage til Flaaden for at afhente Upplands og Calmars Regiment, der var om Bord som Soldateske. Rytterbaadene skulde derimod gaa til Landskrona for at indskibe Resten af Rytterne og Gardens Telte.

Naar de 3 Gardebatailloner var komne i Land, skulde de strax rykke saa langt frem, at de med de spanske Ryttere, hvis samlede Længde for hver Kolonne svarede til en Bataillons Frontbrede (150 Fod), kunde afspærre en »Trekant«, inden for hvilken Arbejderne skulde opkaste et Retranchement. Naar dette var sket, skulde Rytteriet rykke frem, og Fodfolket følge efter for at formere Slagordenen: Garden i Midten, de 2 andre Regimenter paa Fløjene. Bag denne Opstilling skulde der inden Aften være fuldført en

befæstet Lejr for hele Styrken; Hovedkvarteret og Artilleriparken skulde anbringes inden for »Trekanten«.

Om end denne Plan siden maatte modificeres paa forskellige Punkter, blev den dog fulgt i sine Hovedtræk. Den 28de Juli fik Generalmajor Posse og Oberst Printzensköld, der kommanderede Garden og Smaalandske Rytteri, en dermed stemmende Instrux tillige med Paalæg om at forsyne sig med Proviant for 5 Dage, og Kommandanten i Landskrona fik Ordre til at signalisere Transportens Afgang fra denne By ved at tænde 2 store Bavner.

Samme Dags Aften tog Stuart paa ny ud til Flaaden, og den 29de Juli foretog han sammen med Wachtmeister paa Fregatten »Fama« en Rekognoscering af Kysten mellem Skovshoved og Espergærde. General-Admiralen var dog nu meget mod Planen; han vilde nødig risikere sine Baade, og Vejret var i et uheldigt Hjørne, saa at de smaa Fartøjer vanskelig vilde kunne holde Søen. Han maatte dog lade sine Indvendinger falde, da han, navnlig ogsaa overfor de fremmede Admiraler, var bunden ved sine Udtalelser i Krigsraadet den 24de Juli. Under Farten blev »Fama« beskudt af de danske Strandvagter, men uden Virkning. Da Stuart om Aftenen kom tilbage til Flaaden, forefandt han der sin Udnævnelse til Generalmajor. Efter et Besøg paa det engelske og det hollandske Admiralskib vendte han den 30te tilbage til Landskrona. Han modtog her en Meddelelse fra Kongen om, at Planen om en Expedition fra Ystad til Køge Bugt var opgiven. De i dette Øjemed samlede Tropper og Transportskibe skulde afgaa til Landskrona, men da det vilde vare en Stund, inden de naaede derhen,[1]) fik Stuart Raadighed over den ene Bataillon af Malmö Garnisonsregiment (Oberst Faltzburg). Han kunde altsaa begynde Landgangen med 8 Batailloner Fodfolk, tilsammen noget over 4000 Mand.

Under sit sidste Besøg paa Flaaderne havde Stuart søgt Oplysning om, hvor stort et Landgangsmateriel disse kunde stille til Raadighed; de modtagne Lister viste, at der kunde overføres godt 1700 Mand i hver Vending. I Landskrona modtog han derimod den højst ubehagelige Efterretning, at de Baade, man der kunde opdrive, aldeles ikke egnede sig til at overføre Heste, og at der

---

[1]) Wachtmeister foreslog at udsætte hele Expeditionen indtil disse Afdelingers Ankomst. Carlson VI, S. 347.

ganske manglede Indskibningsmateriel; som Følge heraf maatte man opgive at medføre Rytteri ved den egentlige Landgangsexpedition.

Den Del af Øresundskysten, Stuart og Wachtmeister under deres Rekognoscering havde udset som den bedst egnede for deres Forehavende, var Strækningen fra Tibberup Mølle hen imod Humlebæk, og Forholdene var her ogsaa ualmindelig gunstige. Dybdeforholdene tillod Krigsskibene at nærme sig Kysten indtil en Afstand af 1000 Alen. Ved Tibberup Mølle gjorde den smalle Forstrand, der var begrænset af en stejl Skrænt, det umuligt for Forsvareren med en større Styrke at imødegaa Angriberen under selve Landstigningen, medens Skrænten kunde beskydes fra Skibene over Hovedet paa Angriberne. Først 1000 Alen Syd for Søbæk-Bro eller, som den dengang kaldtes, Svinebæk-Bro bliver Skrænten fladere og trækker sig længere ind i Landet, efterladende en 300—400 Alen bred Forstrand, hvor Rytteriet, Angriberens farligste Modstander, nogenlunde uhindret kunde røre sig. Paa de sydligste 1000 Alen nærmest Humlebæk var Kysten skovbevoxet, og Strandvejen, der umiddelbart fulgte Kysten, havde paa sin vestlige Side et højt Stengærde; paa dette Sted vilde det derfor ikke være let at gøre Landgang.

Af Forsvarsværker var der kun opført meget faa; paa et svensk, nogenlunde samtidigt Kort[1]) findes vel indlagt et Batteri lige Syd for Espergærde og et andet paa Højden Nord for Humlebæk; men i de danske Beretninger omtales ingen saadanne. Da, som ovenfor omtalt, Kanonerne fra Frederiksborg og Jens Rostgaards Piecer var kørte ned til »Strandbakkerne«,[2]) er det dog rimeligt, at der er bleven gravet Indskæringer til den. Der omtales endvidere i de svenske Beretninger forskellige Retranchementer for Fodfolk; det ene af disse er uomtvisteligt identisk med det Stengærde, der endnu den Dag i Dag omgiver Skovparcellen tæt Nord for Humlebæk, det andet kan have været et Brystværn for en Strandvagt, der stod imellem Espergærde og Tibberup Mølle. Det nærmeste Terræn omkring Møllen danner et tresidet Højdedrag, hvis østlige Side falder temmelig brat ned mod Sundet, medens den nordvestlige skraaner

[1]) I Adlerfeld: Leben Carls des Zwölften, tegnet af Zach. Wolff.
[2]) Se Side 407.

ned mod den lille Dal, hvor Søbækken løber, og den sydvestlige falder af mod det Nord for Tibberupgaard liggende Engdrag. Det var som skabt til Anlæg af en befæstet Lejr.

Den 30te Juli udarbejdede Stuart en speciel Instrux for en Landgang ved Tibberup Mølle. Orlogsskibene skulde lægge sig i en Halvkreds med de største Skibe i Midten. Imellem de to midterste Skibe skulde der være et Mellemrum saa stort, at hele Baadkolonnen kunde gaa derigennem. Linieskibenes Opgave var at rense Højderne for Fjender; Fregatterne, der laa paa Fløjene, skulde skyde gennem Slugterne og hindre Forsvarerne i at samle sig bag Bakkerne. Da Forstranden var saa smal, at Forsvarerne maatte opholde sig paa Højderne, kunde Orlogsskibene fortsætte deres Ild, uden at denne blev maskeret af de i Land roende Baade; Bombekast vilde ogsaa være af fortrinlig Virkning. Naar Ilden havde overvældet de danske »Batterier«, og Landgangsbaadene var ordnede, skulde der hejses rødt Flag paa Admiralskibene. Yderst paa højre Fløj skulde Oberstløjtnant Palmqvist med 1ste Bataillon af Garden styre mod Møllen, 3dje Bataillon under Kaptajn Ehrensten fik anvist Højden Syd for denne, den Malmö'ske Bataillon og Gardens 2den Bataillon under Majorerne Buchwald og v. Numers skulde »debarkere paa den stenede Strand« (ud for den nuværende Tibberupgaard) og tage »Retranchementet« (d. v. s. Stengærdet) i Flanke og Ryg.

Det blev paalagt Officererne at vaage over Orden i Baadkolonnerne. Hvis nogle af Baadene rørte Grunden, inden der kunde vades i Land, skulde der lægges mindre Fartøjer foran dem. Var det umuligt at faa de spanske Ryttere i Land, maatte Pikenererne dække Musketererne. Hvis det danske Kavalleri red ud i Vandet, skulde Baadene danne en »Vognborg« med de største Fartøjer paa saa dybt Vand, at den ikke kunde omgaas. Hvis Landgangen lykkedes, maatte Fremrykningen ikke drives videre, end det var nødvendigt for at anlægge en Lejr til de 8 Bataillonér. De omliggende Højder, hvorfra man kunde se ind i Lejren, skulde besættes af Fodfolket, indtil Rytteriet kunde blive overført.

Ligesom efter den oprindelige Plan skulde Landgangen foretages i 2 Vendinger: Garden, hvortil nu kom Bataillonen fra Malmö, i 1ste, Upplands og Calmars Regiment i 2den, og hver Bataillon skulde have sin særlige Baadkolonne til 614 Mand foruden Matro-

serne. Kolonnernes Inddeling skulde ligeledes være paa 7 Linier, men disses Sammensætning skulde være en anden, nemlig:

1. 2 Slupper med Officerer,
2. 4 Baade med Grenaderer,
3. 8 Slupper med Matroser til Haandtering af de spanske Ryttere, der skulde tages paa Slæb af Slupperne,
4. 8 Slupper med Faskiner og Skanseredskaber,
5. 2 Espinger, hver med 2 Regimentskanoner og 48 Mand,
6. 9 Baade med 144 Mand og endelig
7. 5 Espinger med 312 Mand.

Heller ikke dette Skema kunde imidlertid følges nøjagtigt paa Grund af Fartøjernes Uensartethed. Til Garden havde man 22 svenske Espinger og 9 hollandske Storbaade, hvoraf hver rummede fra 30 til 90 Mand, samt 25 svenske Slupper, 7 hollandske Slupper og 5 engelske Pinasser til 6—10 Mand hver; disse Fartøjer skulde først benyttes ved selve Landgangen, idet Garden skulde afhentes i Skaane paa større Skibe. Derimod skulde Buchwalds Bataillon, der kom fra Malmö til Landskrona paa egne Fartøjer, under hele Expeditionen benytte disse — en broget Blanding af Færgebaade, Skuder og Fiskerfartøjer.

Hver Bataillons Baadkolonne fik et eget Flag eller en Vimpel som Kendetegn, og desuden blev der fastsat særlige Mærker for de forskellige Linier i Kolonnen. Grenaderbaadene var saaledes kendelige paa en grøn Gren, der var naglet til Masten, og Slupperne førte henholdsvis rejste Baadshager eller Faskiner i Stævnen, eftersom de førte spanske Ryttere eller Faskiner og Redskaber.

Den 31te Juli kom Carl XII til Landskrona, hvor Transportfartøjerne lidt efter lidt indfandt sig. Paa Grund af Storm maatte Indskibningen foreløbig udsættes. Den 2den August begyndte Tropperne at gaa om Bord under Kongens personlige Ledelse; Stuart var sejlet ud til Flaaden for at ordne Sammenspillet mellem denne og Landgangstropperne. Garden indskibedes i 3 svenske, 1 engelsk og 2 hollandske Fregatter, 4 svenske, 2 engelske og 2 hollandske Brandere, den svenske Admiralsjagt, 1 engelsk og 2 hollandske Bombardergalioter; de spanske Ryttere medførtes paa Branderne. Den 3dje August om Eftermiddagen var Transporten færdig til Afgang. Bavnerne antændtes ved Landskrona, fra hvis Volde der 2 Gange blev affyret svensk Løsen, og den unge Konge tiltraadte i Spidsen for 4 Batailloner sit første krigerske Togt.

Fra Flaaden blev Signalet observeret, og snart drønede Orlogsmændenes Kanoner som Tegn paa, at Flaaden var rede til at understøtte Hærens Foretagende.[1])

Som sædvanligt var Myndighederne i København ret godt underrettede om de svenske Foretagender.[2]) Den 25de Juli vidste man, at der samledes Baade ved Malmö; den 28de indberetter Slotsloven til Kongen, at en Mængde Fartøjer er trukne sammen langs Skaanes Kyst; Dagen efter rapporteres, at Svenskerne vil gaa over fra Malmö, og den 31te hedder det, at de ogsaa kan ventes fra Landskrona. Gyldenløve lod den 1ste August et Rekognosceringsfartøj under Kommandørkaptajn Lorck gaa over mod Malmö; denne vendte imidlertid tilbage med den Besked, at der ingen Landgangsfartøjer fandtes paa Reden, hvad der jo for saa vidt var rigtigt, som Major Buchwald netop samme Dag havde ført dem til Landskrona.[3]) Den 3dje August kom der Melding om Transportens Afgang fra Landskrona, og Slotsloven fik Meddelelse om, at Fjenden medførte Faskiner og spanske Ryttere.[4]) Men, hvor Landgangen skulde finde Sted, vidste man ikke.

Saa snart Efterretningerne om Svenskernes Forberedelser blev bekendte, blev der i Slotsloven forhandlet om Tilvejebringelsen af et mobilt Korps, der kunde afværge Landgangen. General Schack lovede bestandig, at Alt skulde blive gjort for at hævde Kongens »gloire«, og han udtalte i sine Breve til Storkansleren, at Alle i og udenfor Hovedstaden var opfyldte af den bedste Aand;[5]) men under Forhandlingerne i Slotsloven indvendte han altid, at han havde for faa Folk. Slotsloven havde henvendt sig til Gyldenløve for at faa ham til at sætte Marineregimentet i Land, da dets Nærværelse om

[1]) Stuarts Journal med Bilag.

[2]) I en Skrivelse til Wachtmeister af $^{14}/_{24}$ Juli klager Carl XII over, at der intet foregaar i »Conseillen på Skieppen«, uden at det »blir rycktbart, och at jemwäl till Dannemarck komma straxt tidningar derom«. (Convoyer. Danska kriget 1697—1700. Svensk Rigsarkiv).

[3]) Slotsl. Relat. 25de, 28de, 29de, 31te Juli og 1ste August; Stuarts Journal.

[4]) Indlæg til Sjæll. Tegn. 6te August 1700. (er egentlig en af Slotslovens Relationer).

[5]) Schack til Reventlow 21de, 24de, 26de, 27de og 31te Juli. (Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 216).

Bord maatte anses for mindre nødvendig, saa længe en Del af Skibene var indlagte i Flaadens Leje. General-Admiral-Løjtnanten vilde imidlertid ikke gerne indlade sig herpaa: han havde fremdeles mange Syge, Patrouilletjenesten krævede hver Nat 500 Mand, de 20 Skibe, der laa udenfor Bommen, turde aldeles ikke blottes, Besætningerne havde bestandig været for smaa, der var stadig Skibe, der skulde forhales, kort sagt, han havde mange Grunde til at holde paa Soldaterne, der ordonnansmæssig skulde udgøre en Fjerdedel af hvert Skibs Besætning, men som nu vel snarere udgjorde en Tredjedel deraf; den 24de Juli bad han endog Schack om flere Soldater. Endelig den 27de Juli lovede Gyldenløve dog at sende alle undværlige Soldater i Land, men Kongens ovenfor omtalte Ønske om, at Flaaden skulde være mere aktiv i sin Optræden, bidrog til, at der paa ny blev Brug for hele Soldatesken, og endnu den 3dje August hedder det, at Flaaden i høj Grad trænger til Soldater.[1])

Det havde været Slotslovens Ønske at danne et mobilt Korps til Øresundskystens Forsvar, bestaaende af Dele af Garnisonen og Flaadens Soldateske i Forbindelse med de 2 Rytterregimenter og noget Feltartilleri, samt at indkalde Landeværnet til Fæstningerne. Af denne Plan blev den sidste Del udført, idet Kronborg Amt afgav 300 unge Karle til Kronborg, og Københavns Amt fik Ordre til at sende de nærmeste Landeværnskompagnier til Hovedstaden.[2]) Derimod havde Schack i de sidste Dage af Juli ganske opgivet Tanken om at sende Tropper ud af Fæstningen. Han beredte sig paa at forsvare København og Amager, den eneste Opgave, han mente at kunne løse med de Kræfter, han raadede over, og lod til hver Infanterist i Garnisonen uddele 1 Pund Krudt og 10 Kugler.[3]) For Rytteriet udfærdigede Slotsloven derimod en Instrux, som man — uden at afvente Kongens Approbation, der først indtraf den 3dje August — den 30te Juli sendte til Obersterne Rabe og See, samt til Stiftamtmanden og Amtmændene paa Sjælland. I Følge denne Instruktion skulde 3dje Sjællandske Regiment fordeles saaledes: Oberstløjtnant Leegel med sit eget og Ritmester H. J. Schrøders Kompagni skulde etablere Hovedposter ved Helsingør og Esper-

---

[1]) Admiral Gjedde til Reventlow 3dje August 1700 (Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 216).

[2]) Kronborg Proviant- og Ammunitionsregnskab; Kbh. Amts Kollegial Kopibog 27de Juli 1700.

[3]) Tøjhusregnskabet. Udleveret 23de—25de Juli.

gærde og derfra afpatrouillere Kysten fra Hellebæk til Humlebæk, Livkompagniet og Ritmester J. C. Crulls Kompagni skulde fra deres Hovedposter ved Rungsted Kro og Taarbæk afpatrouillere Kysten mellem Humlebæk og Hovedstaden, medens Major S. H. Donops og Ritmester H. J. Meerheims Kompagnier skulde staa ved Roskilde Kro og danne Reserve baade for deres eget og for 1ste Sjællandske Regiment. Dette skulde afpatrouillere Kysten fra København til Stevns Klint[1]) fra sine 3 Hovedposter ved Køge Kro, Køge By og Søholm Skov. Obersterne fik Ordre til at udstille Feltvagter og jævnlig udsende Patrouiller. Rabe fik Overtilsynet med hele Kystbevogtningen og den specielle Kommando over Landfolket i Københavns, Kronborg og Frederiksborg Amter; See, der skulde tage Overkommandoen, naar den svagelige Rabe havde Forfald, fik Befaling over Landeværnet mellem København og Præstø. Ved hver Hovedpost var der anbragt 3 »Landryttere« som Ordonnanser. Naar der skete Landgang, skulde en af disse afgaa med Melding til Regimentschefen, en til København og en til nærmeste Amtstue. Hovedposterne skulde desuden strax sende Ordonnanser til nærmeste Bavnevagt og til Nabo-Hovedposterne, der skulde lade Meldingen gaa videre. Det var paalagt Obersterne at holde indbyrdes Forbindelse og understøtte hinanden med hele deres disponible Styrke. Blev Amager angrebet, skulde Rabe sende 3 Kompagnier derud. Endelig skulde begge Oberster flittig korrespondere med Amtmændene, der jo havde den umiddelbare Kommando over Landeværnet, samt med Slotsloven.[2]) Til Kystforsvaret blev der endelig udleveret nogle faa Feltkanoner.

Den Fordeling af Rytteriet, der var fastsat ved denne Instrux, blev dog ikke nøje fulgt. Af Rabes Regiment blev Donops og Meerheims Kompagnier foreløbig staaende paa Amager, hvor ogsaa 400 Mand af Prins Christians Regiment var lagte ud,[3]) og af Sees Regiment blev 2 Kompagnier, Ritmester G. Belows og vistnok Oberstløjtnant N. Munds staaende som Reserve ved København. Ved en Landgang paa Øresundskysten kunde saaledes foruden de 4 Kompagnier af 3dje Sjællandske ogsaa 2 af 1ste Sjællandske, ialt 360 Heste, give Møde.

---

[1]) Som omtalt Side 422 og 429 paatænkte Svenskerne virkelig en Expedition til Køge Bugt, der først blev opgiven den 30te Juli.

[2]) Instrux til Rabe og See; Bilag til Slotsl. Rel. af 30te Juli. Slotsl. Prot. 3dje August.

Den 3dje August observerede de danske Strandvagter, at en Flotille fra Landskrona sejlede op imod Hveen, og fra Københavns Red saa man, at en stor Del Krigsskibe og en Hob Baade fra den allierede Flaade lettede og stod Nord paa.[1]) Stiftamtmand Krabbe og Amtmand Juel sendte Bud til København om Hjælp. I Slotslovens Møde samme Dag blev Situationen grundigt drøftet. Schack erklærede, at han kun havde 4 Batailloner; en af disse, hans egen, laa i Citadellet og maatte efter Kongens udtrykkelige Ordre ikke fjærnes derfra; en Bataillon af Prins Christians tilligemed 2 Kompagnier af Rabes Regiment havde han detacheret til Amager. De sidste kunde maaske erstattes med Oberstløjtnant de Cheusses Gardekompagnier, men paa Grund af de stærke Afgivelser til Vagt talte disse i alt kun 70—80 Heste. Saa havde han endnu 5 nyoprettede Kompagnier (3 Marine, 1 Prins Christian, 1 Sjælland); men disse var ikke fuldt udrustede eller indøvede. Hertil kom, at han manglede Stabsofficerer, der kunde føre et Detachement mod en landgaaende Fjende; Oberst Boisset var paa Amager, Vicekommandant, Oberstløjtnant J. J. Hirschnack i Citadellet; der var kun Oberstløjtnant F. P. Donop tilbage. Under disse Omstændigheder vilde Schack ikke »hasardere« nogen Del af Garnisonen, især da han ikke turde blotte Amager. Dette Votum blev ubetinget tiltraadt af Rosencreutz og Nansen, medens Rasch vilde afgive de 2 Rytterkompagnier fra Amager. Alene Adeler, for en Del dog støttet af Hansen,[2]) var bestemt paa at handle energisk og erklærede i sit Votum, at der i København fandtes 4 regulære Batailloner foruden 5 nyoprettede Kompagnier, der kunde udstyres fra Tøjhuset; da Gyldenløve havde lovet at landsætte Marineregimentet, kunde man i alt disponere over 4000 Mand; i Nødsfald kunde Flaaden yderligere stille 1500 norske Soldater, og, hvis det kom til Belejring, endvidere 8—9000 Baadsfolk; der kunde altsaa let sendes 800—1000 Mand med 6 Kanoner til Rungsted Kro. Derimod mente han, at Rytteriet burde blive paa Amager. Adeler kunde dog ikke sætte sin Mening igennem mod Majoritetens, og Resultatet af Forhandlingerne blev, at al Kraft skulde sættes ind paa Hovedstadens Forsvar. Gyldenløve fik Anmodning om snarest at udskibe Marineregimentet og de andre Soldater samt om at sende

---

[1]) Admiral Gjedde til C. Reventlow 3dje August (Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 216).

[2]) I et Brev til Reventlow af 3dje August udtaler O. Hansen sig derimod i en meget mistrøstig Tone (Dsk. Kgrs. Hist. 216).

noget Artillerimandskab i Land; Amtmand J. D. Grüner fik Ordre til at sende 500 Landfolk fra Ringsted- og Sorø Amter ind til Hovedstaden; Oberstløjtnant Bergagne af Drabantgarden fik Kommandoen paa Amager, hvis Besætning forstærkedes med Gardeeskadronen, og endelig blev der givet Befaling til at anskaffe en Del Sager, som Artilleriet og Ingeniørerne trængte til.[1])

Medens Myndighederne i København saaledes enedes om intet at foretage for at imødegaa Landgangsexpeditionen, samledes den svenske Angrebsstyrke. Den 3dje August Kl. 9 Aften stødte Wachtmeister med 8 Linieskibe fra Flaaden til Kongen, som kom fra Landskrona. Eskadren ankrede og blev hele Natten liggende Syd for Hveen. Det blæste og regnede en Del, men Kongen lod dog Garden gaa om Bord i Landgangsfartøjerne, som Wachtmeister havde ført med sig; herved blev Fregatterne frie og kunde bedre understøtte Orlogsmændene. Den 4de August om Morgenen bedredes Vejret, men Vinden begunstigede ikke en hurtig Overfart til den sjællandske Kyst. Stormen havde i Løbet af Natten foranlediget en Del Havarier paa de smaa Fartøjer, og adskillige spanske Ryttere var drevne til Søs; men alt var dog klart til Afgang ved Morgenens Frembrud. Det kan ikke angives bestemt, naar Ankrene lettedes; det vides kun, at Eskadren allerede Kl. 5 var i Bevægelse og gik Syd paa, og at den henad Kl. 7 laa ud for Vedbæk.[2]) Det havde været Stuarts Hensigt strax med Orlogsskibene at løbe op til det udsete Landingssted, anbringe dem der paa deres Pladser og lade Baadene samle sig bag dem. Derfor var Krigsskibene ogsaa anbragte paa højre Fløj, medens Baadene sejlede til Venstre for dem, men denne Plan blev forstyrret dels af den ugunstige Vind og dels at en dansk Eskadre paa 12 Fregatter og Snaver, der for strygende Vind kom fra Syd tæt ind mod Kysten for at angribe Landgangsfartøjerne. Wachtmeister lod da sine Skibe krydse ned mod dem, og den engelske Flaade lettede og beredte sig til Kamp. Linieskibet »Hampshire« affyrede flere Lag, og de danske Skibe

---

[1]) Slotsl. Prot. 3dje August.
[2]) Slotsl. Rel. 4de August; Rookes Journal, S. 92.

trak sig nu tilbage, men havde dog forsinket Landgangsexpeditionen noget.[1])

Medens Orlogsskibene var beskæftigede med at tilbagevise de danske Fregatter, foretog Landgangsbaadene en Demonstration mod Rungsted Kro, der bevirkede, at alt paa Kysten kom i livlig Bevægelse; Bavnerne tændtes, og Ordonnanser sendtes afsted. Fra den svenske Flaade saa man Rytteri, Fodfolk og Artilleri komme Nord fra; det var Leegels Ryttere, Kronborg Amts Landeværn og Jens Rostgaards Kanoner, der ilede til. Fjenden gjorde dog intet virkeligt Forsøg paa at lande, men delte sin Styrke. En Del af Orlogsskibene gik lige paa »Debarquementspladsen«,[2]) dirigerede af Stuart, medens Resten af Skibene og alle Landgangsfartøjerne under Kongens egen Kommando gik langs Kysten. Den ved Rungsted forsamlede danske Styrke marcherede Nord paa. Noget Syd for Mikkelborg aabnede de Svenske Ilden fra de armerede Baade, og denne besvaredes af 6 danske Feltkanoner, nemlig de 3 ved Rungsted stationerede og Rostgaards 3 Piecer; førstnævnte bortskød 12 Kugler.[3]) Denne Affære maa have fundet Sted mellem Kl. 9 og 10. Flotillen gik derpaa længere mod Nord og ankrede ved Middagstid ud for Nivaa, hvor Ilden atter aabnedes mod Landfolket. Jens Rostgaards Falkonetter svarede efter Evne, men de 1 Pd.s Kugler gjorde næppe Fjenden synderlig Skade, ligesom Forsvarerne heller ikke led noget Tab. Feltkanonerne fra Rungsted synes at være blevne tilbage ved Mikkelborg.

Da Stuart med de forreste Skibe kom op til Humlebæk, saa han, at Kysten var blottet for Forsvarere; han fik Øje paa et

---

[1]) I »Hvide Falk«s Journal hedder det: »6 Glas udi den 4de (c. Kl. 11 Fmd.) gik vore Fregatter til Sejls og holdt neden om Skovshoved; samme Tid gik en Del af Fjendens Skibe til Sejls imod vore Fregatter, fyrede med Kanoner efter dem, vendte saa og gik til deres Flaade igen.« »Prins Frederik«s Journal angiver vore Fregatters Antal til 10, Fjendens til 3 engelske og 5 svenske Linieskibe, medens 6 svenske og 1 engelsk holdt gaaende mellem Hveen og Vedbæk. Begge Partier beskød hinanden uden Virkning. Denne Episode findes ligeledes omtalt i Stuarts Journal og i »Kort Relation om Descenten, som skedde på Seeland den 25de Juli Anno 1700« (uden Trykkested og Aarstal), ligesom den er afbildet paa et i det svenske Krigsarkiv beroende »Hydrografisk Charta«, som gengiver Flaadernes Stillinger under deres Ophold i Sundet. Ogsaa i Rookes Journal S. 92 er den beskreven, men det siges der, hvad der vist ogsaa er rigtigt, at den fandt Sted Kl. 7 Fmd.

[2]) Stuarts Journal.

[3]) Tøjhusregnskabet.

Batteri, som han mente kunde blive ret ubehageligt for Landgangsbaadene, naar disse skulde sejle forbi det for at komme op til deres Plads. Dette Batteri synes at have været et Kanonplacement lidt Nord for Humlebæk. Han foreslog Wachtmeister at sætte Folk i Land for at sløjfe Værket, inden det blev besat, men Admiralen fandt, at det var overflødigt. Skibene indtog deres Pladser, og der blev holdt Middagsmaaltid i Fred og Ro. Imidlertid havde Landgangsfartøjerne, Resten af Orlogsmændene og Fregatterne forladt Nivaabugten og sat Kursen mod Humlebæk; mellem Nivaa og Sletten blev de endnu en Gang beskudte af den ufortrødne Jens Rostgaard, der i Forening med Amtsforvalter Kaj Ahlefeldt fra Frederiksborg skyndede paa Landfolket, for at de kunde naa Humlebæk, inden Landgangen begyndte. Om Bord paa de opankrede svenske Orlogsskibe var man færdig med Maaltidet, og Oberst Løwen, der med 300 Uppländinger var om Bord paa Admiralskibet, bad Wachtmeister om Tilladelse til at gaa i Land og tage det før omtalte Batteri. Tilladelsen blev given, Obersten besteg en Slup, og 50 Mand blev indskibede i en Esping. Stuart, der havde travlt med at anvise Resten af Orlogsskibene, der efterhaanden ankom, deres Pladser Nord for de allerede opankrede, kunde ikke modstaa Lysten til at deltage i Expeditionen, og hans Slup roede ind mod Land. Det var imidlertid lykkedes Rostgaard og Ahlefeldt at faa Stengærdet besat, Falkonetterne var i Stilling, og en Del af Rytterne var komne frem Nord for Humlebæk. Da Løwen og Stuart kom indenfor Skudvidde, blev de modtagne med en Regn af Falkonet- og Musketkugler; Stuart fik en Kugle i det venstre Laar, en Soldat blev dræbt, og 5 saaredes. Svenskerne roede dog nærmere ind mod Land; først da de fik Øje paa Rytterne, indsaa de det haabløse i Foretagendet og vendte om. Denne Episode kan have fundet Sted omtrent Kl. 4 om Eftermiddagen.

Til Trods for sit Saar forblev Stuart paa sin Post. Han roede rundt i en Slup og sørgede for, at hvert Skib fandt sin Plads. Mellemrummet mellem de to Admiralskibe var c. 1500 Alen; venstre Fløj gik til Humlebæk, højre til de sydligste Huse af Espergærde; yderst paa Fløjene fik Fregatterne og Bombardergalioterne Plads. Kl. 5 aabnede Krigsskibene Ilden. Paa dette Tidspunkt synes en Del af det danske Rytteri, vistnok de 2 Kompagnier af Sees Regiment, der havde staaet ved Kjøbenhavn, at have befundet sig paa Strandvejen mellem Humlebæk og Skovparcellen. Paa Grund af Stendiget kunde de ikke vige ud til Siden og blev

derfor stærkt beskudte, indtil den stedkendte Jens Rostgaard fik dem ført ind paa Marken mellem Tibberup By og Tibberup Mølle, hvor de fandt Dækning. Hele Forsvarsstyrken, der højt regnet kan anslaas til 300—400 Ryttere og ligesaa mange Bønder,[1]) synes at have staaet paa én Linie: yderst paa højre Fløj langs Stengærdet nogle Hundrede Bønder og Rostgaards 3 Kanoner, i Midten Rytteriet og de 4 Kanoner fra Frederiksborg, Resten af Bønderne ved Tibberup Mølle. Stiftamtmand Krabbe, Amtmændene Juel og Raben og begge Rytterobersterne skal have været tilstede. Ilden fra Orlogsskibene skildres som saa heftig, at der i »Skov, Mark, Humlebæk og alt vedliggende fandtes ikke andet end idel Kugler.«

Medens de Danske besatte Stillingen, ordnede Stuart Baadene. Kl. 6 var Rangeringen færdig, og Admiralskibene lod de røde Flag gaa til Vejrs. Instruktionen af 30te Juli blev i Hovedtrækkene fulgt, og Bataillonskommandørerne styrede mod de Direktionspunkter, der var opgivne dem.[2]) Kongen, der var ledsaget af Stuart, Wachtmeister og Posse, var paa højre, Generalløjtnant Rehnsköld paa venstre Fløj. Da Baadene nærmede sig Land, blev de livligt beskudte; de armerede Baade besvarede Ilden, og Orlogsskibene fortsatte Kanonaden over Hovedet paa Landgangsstyrken. Under Bevægelsen naaede Svenskernes venstre Baadkolonne først Land; Grenadererne af Major Numers Bataillon, førte af Løjtnant Siegroth, var i Spidsen. Saa snart Baadene rørte Grunden, sprang Folkene i Vandet, der naaede dem til midt paa Livet. Løjtnanten ordnede dem, og de begyndte at vade i Land. Men inden de var komne saa vidt, blev de angrebne af Leegels Eskadron, der red ud i Vandet, afgav en Salve og begyndte Nærkampen. Grenadererne besvarede rolig Ilden med en Salve paa saa nært Hold, at Røgen gik ind mellem Rytterne, hvorefter de gik paa med Bajonetterne. Da Siegroth hurtig fik Forstærkning fra de efterfølgende Baadlinier, maatte Rytteriet ilsomt trække sig tilbage; Svenskerne steg i Land og tog Stilling, saa vidt det kan skønnes, omtrent ved den nuværende Tibberupgaard. Hertil ankom hele den svenske Fløjbataillon just i det Øjeblik, da alle 3 Eskadroner rykkede frem til Angreb med det blanke Vaaben. Attaken blev ført frem med stor Tapperhed, og der opstod en hidsig Kamp, under hvilken de

---

[1]) I »Journal des Campagnes de Charles XII par un officier Traban« (Kgl. Bibl. Stockholm) anslaas den danske Styrke til et Par Kompagnier Bønder og 1 Eskadron, men dette er for Rytteriets Vedkommende for lavt.

[2]) Se Side 431.

svenske Grenaderer kastede Haandgranater ind mellem Hestene, hvorved der opstod en Del Forvirring. De danske Ryttere blev atter tvungne til at vige, og de 4 frederiksborgske Kanoner faldt i Fjendens Hænder; i Følge danske Beretninger var de fornaglede forinden. Bataillonen blev staaende, vist nok paa Bakken Syd for den nuværende Tibberupgaard. Dens venstre Flanke dækkedes af et Kommando, der havde besat et Gærde, formodentlig det samme, der endnu fra den sydligste Villa (Narva) gaar i vestlig Retning. Da Rostgaard mærkede, at Fjenden ikke angreb højre Fløj, trak han sine Piecer ud paa Tibberup Mark og fortsatte herfra Beskydningen. Rytteriet og Landeværnet gjorde sig rede til et nyt Angreb, men inden dette blev udført, saa man det svenske Centrum i Fremrykning, medens højre Fløj under Kongens egen Kommando foretog en Svingning til Venstre fra Tibberup Mølle mod Syd. Da opgav Stiftamtmanden Forsvaret og gav Landfolket Ordre til at »salvere sig ved Flugten«; de trak sig tilbage til Skovene, medførende Kanonerne, som det lykkedes Rostgaard at redde; Rytteriet holdt endnu en kort Tid Marken og trak sig derpaa ligeledes tilbage. Klokken kan den Gang have været 8 Aften. I Kampen havde fra dansk Side kun Rytteriet, Kanonerne og en Del af Landfolket deltaget. Stengærdets Besætning kom ikke i Kamp, og Svenskernes højre Fløj synes ikke at have truffet paa Modstand.

Den 2den Echelon, Upplands og Calmars Regimenter, landede først efter Kampens Ophør. Hele Natten blev der med Iver arbejdet paa at befæste Lejren, og ved Morgenens Frembrud var Retranchementet færdigt. Lejren dannede et mod Søen aabent Værk; den blev senere udvidet og kom til at strække sig fra Svinebæk til nogle Hundrede Alen Øst for »Krogerup Stendiger«.[1]) Sikringsdelene blev nu inddragne; de har ikke været synderlig langt fremskudte, eftersom 17 Telte, som Oberstløjtnant Leegel havde benyttet i den sydlige Udkant af Egebæksvang, om Aftenen blev hentede ind til Kronborg.[2]) Engelske Søfolk skal have plyndret Krogerup.

Det danske Rytteri havde hævdet sit Ry og flere Gange »træffet« med Fjenden; det havde kæmpet baade med Karabinen og det blanke Vaaben. Landfolket havde holdt sig vel, saa længe Fjenden ikke var det paa Livet, det havde afvist Stuarts første Landgangsforsøg og havde betjent Kanonerne meget flinkt. Senere, da

---

[1]) D. v. s. den nordlige Begrænsning af Skoven.

[2]) Kronborg Proviantregnskab.

Svenskernes Hovedstyrke kom i Land, veg de, men da Tabet af Vaaben kun var ringe, kan Flugten ikke have haft Karakteren af en Panik.[1]) Paa dansk Side fremhæves Oberstløjtnant Leegel for sit udmærkede Forhold, og særlig Ros faar Jens Rostgaard, der fulgte Rytteriets Angreb, anviste det Fremrykningslinierne og angav, hvor det kunde »sætte sig«; desuden førte han sine Smaapiecer med stor Ufortrødenhed og afgav over 200 Skud.[2]) Kronborgs Kanoner eller Garnison var ikke i Stand til at gribe ind i Fægtningen.

Rabes Regiment havde 10 Faldne, Sees Regiment 1, desuden mistede det første 17, det andet 5 Heste. De Saaredes Antal kendes ikke, men det maa have været betydeligt, da Rabe i September fik anvist c. 100 Rdlr. til »de Blesseredes Underhold«. Løjtnant C. B. Blücher af Rabes Regiment havde faaet 16 Saar; ogsaa Løjtnant P. Didrichsen af Sees Regiment var bleven saaret; baade han og Kaptajnløjtnant J. E. Münchhausen af Rabes Livkompagni fik Hestene skudte under sig.[3]) Ogsaa Bønderne mistede en Del Folk, særlig af dem, der betjente Kanonerne, men Tallet findes ikke opgivet. I Landgilderegnskaberne for det følgende Aar nævnes adskillige Gaardmænd som »dødskudte« den 4de August. Derimod synes Fjenden ikke at have gjort andre Fanger end enkelte saarede Ryttere.

Svenskernes Landgangsforetagende var anlagt med Dygtighed og Omsigt og blev godt ledet og gennemført. Selv om Kong Carl ikke ved denne Lejlighed har spillet den fremragende Rolle, Sagnet senere har tillagt ham,[4]) skyldes det dog i første Række ham, at dette Foretagende, den eneste virkelige krigerske Bedrift paa den østlige Krigsskueplads, blev gennemført. Ihvorvel han ikke var den første, der sprang i Vandet, og maaske ikke engang

---

[1]) I Følge Tøjhusregnskabet manglede Frederiksborg og Kronborg Amter ved Afleveringen kun 64 Skydevaaben og 3 Huggerter.

[2]) Kronborg Prov.- og Ammunitionsregnsk.; Rostgaard havde i sin Ungdom tjent i Holland og havde som Fændrik i 1ste Sjællandske nationale Infanteriregiment deltaget i den skaanske Fejde.

[3]) Navnefortegnelse over de Faldne og enkelte Saarede findes i de Sjællandske Regimenters Regnskaber; udførlige Lister over Tab af Folk, Heste og Materiel i Assignationsprotokollen for 1700 samt i Kgl. udf. Exped. 14de Septb. 1700.

[4]) Skønt Carl XII befandt sig paa Baadliniens højre Fløj og saaledes var temmelig langt fra Land, da Kampen mellem Siegroths Grenaderer og Leegels Ryttere var i fuld Gang, hedder det dog allerede i et Brev af 10de August s. A. fra Etatsraad Oluf Hansen til Reventlow, at Kongen var den første, der sprang i Vandet. (Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 216).

personlig kom til at deltage i Kampen, fik han dog Lejlighed til at vise sit personlige Mod og sin fremragende Evne til at rive Soldaterne med sig. Æren for Foretagendets tekniske Del tilkommer Generalmajor Stuart, der med stor Dygtighed havde lagt Planen, og trods sit Saar til det sidste havde ledet dens Udførelse. De svenske Troppers Holdning var fortrinlig, særlig fremhæves Siegroths Grenaderer. Svenskernes Tab kendes ikke; naar Stuart opgiver det til 1 Død og 6 Saarede, er det urigtigt, da dette Tal efter hans egen Angivelse netop betegner det Tab, som Uppländingerne led under det af ham ledede mislykkede Landgangsforsøg. En anden samtidig svensk Kilde[1]) angiver Tabet til 1 saaret Gardist og 3 Saarede af Faltzburgs Regiment, men ogsaa dette Tal er sikkert for lavt.[2])

Den 3dje August Kl. 2 om Eftermiddagen landsatte Gyldenløve de 11 gamle Kompagnier af Marineregimentet,[3]) og de 2 af Regimentets nye Kompagnier, som var indøvede, men ikke havde tjent paa Flaaden, sluttede sig til dem. Endnu havde der altsaa været Tid nok til at sende et mobilt Korps til Øresundskysten for at støtte Landeværnet. Vel var Marineregimentet ikke strax marchefærdigt, men

---

[1]) Journal par un officier Traban.

[2]) Fremstillingen af Affæren den 4de August er bygget paa følgende nogenlunde samtidige Kilder: Svenske: 1) Stuarts Journal; 2) Kort Relation om descenten o. s. v.; 3) Texten til »Hydrografisk Charta«; 4) Journal par un officier Traban (alle tidligere citerede); 5) Tage-Register (trykt hos Adlerfeld). Danske: 6) »Kort og sandfærdig Beretning, om hvis sig haver tildraget ved landværnet mod de Svenske, som ved de Engellænders og Hollænders Hjælp den 4de Augusti 1700 en miil veigs fra Croneborg gjorde Landgang paa Teberupsmark. Skrevet fra Helsingør den 10de Augusti 1700«; 7) Slotslovens Relationer af 4de og 7de August; 8) Skrivelse af 20de Novbr. 1700 fra Jens Rostgaard (Kronb. Prov.- og Ammunitionsregnsk.); 9) Tøjhusregnskaberne, Landgilderegnskaberne m. fl. Regnskaber. Der er ikke forefundet Rapporter fra Rytterregimenterne eller Amtmændene. Kilderne stemmer godt overens med Hensyn til selve Kampens Forløb; men de svenske Kilder er meget uenige om Styrkeforholdene hos Modstanderen, ligesom de næsten ganske mangler Tidsangivelser. Slotslovens Relationer frembyder nogle flere Holdepunkter i denne Henseende, og navnlig er Rostgaards ganske korte Skrivelse af stor Vigtighed, da den med stor Nøjagtighed angiver de Stillinger, han i Dagens Løb indtog med sit lille Batteri.

[3]) Orlogsskibenes Journaler.

General Schack kunde uden ringeste Risiko have ladet i det mindste 3 af Garnisonens Batailloner afmarchere den 3dje om Eftermiddagen. Han nølede imidlertid, og den kostbare Tid gik ubenyttet hen. Først den 4de August besluttede Slotsloven sig til at sende et lille Korps ud for at »hindre Fjendens Descente«. Efter at Formiddagen var gaaet hen med Udlevering af Ammunition, afgik der Kl. 2 Eftermiddag 13 Kompagnier af Marineregimentet tillige med 8 4 Pd.s Feltkanoner, og først et Par Timer senere, da de norske Tropper var satte i Land fra Orlogsskibene, fulgte en Bataillon af Prins Christians Regiment (»Kroninfanteriet«) og en af Sjællandske efter; Schack turde nemlig stadig ikke »blotte Hovedstaden«.[1]) Hele Styrken talte 2000 Mand og blev kommanderet af Chefen for Marineregimentet, Oberst Lave Hohendorf, der havde Befaling til at »abouchere sig« med Obersterne Rabe og See samt Amtmand Juel for med dem at overlægge, hvorledes der bedst kunde gøres Modstand; hvis Rabe var syg, skulde Marineregimentets Chef have Kommandoen paa Kysten, og »da man ej her kan vide alt,« blev Sagens Enkeltheder overladte til hans Afgørelse.[2]) Til Rytteriets og Landeværnets Chefer afgik der Meddelelse om Hjælpen, der nærmede sig,[3]) og det synes, som om der ogsaa er gaaet Ordre til de Syd for København staaende Rytterkompagnier om at gaa mod Nord.

Hohendorf havde oprindelig faaet Ordre til at marchere til Skovshoved; men da Slotsloven i Løbet af Dagen fik Meldinger om Demonstrationerne mod Rungsted og længere mod Nord, gav Schack ham en ny Instrux, der lød paa, at, da det nu maatte anses for raadeligt at marchere ud over Skovshoved, skulde han grundigt overlægge med Obersterne Rabe og See, Stiftamtmanden, Amtmændene Raben, Scheel og Juel samt Bataillonscheferne, hvad der var at gøre; Beslutning skulde tages efter Stemmeflerhed, Marchen fremskyndes saa meget som muligt.[4])

Hohendorfs Kommando, til hvilket en Del Landeværn fra Københavns, Roskilde og Tryggevælde Amter, samt formodentlig nogle af Sees Ryttere havde sluttet sig, kan næppe have forladt

---

[1]) Slotslovens Prot. 4de August; Schack til Reventlow s. D. (Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 216); Tøjhusregnskabet; »Hvide Falk«s Journal.

[2]) Slotsl. Rel. 4de August. De originale Ordrer findes i Rigsarkivet i en Pakke: Aktstykker etc. vedrørende Krigen 1700.

[3]) Kbh. Amts Koll. Kopibog.

[4]) Slotsl. Rel. 4de August.

Skovshoved før henad Kl. $5^1/_2$ Eftermiddag. Marchen ad den næsten ufarbare Strandvej[1]) er sikkert gaaet meget langsomt, Korpset var heller ikke naaet videre end til Rungsted Kro, da de første Flygtninge indtraf og meldte, at alt var tabt. Hohendorf blev staaende ved Rungsted Natten til den 5te og stod der endnu, da han noget før Kl. 6 Morgen fik en ny Ordre fra Schack om »grundigt at overlægge«, om Fjenden kunde »repousseres«; hvis dette ikke kunde lade sig gøre, skulde han være belavet paa Tilbagetoget; kort efter fik han positiv Befaling til at tiltræde dette.[2]) Samtidig fik Obersterne Rabe og See Ordre til at »sætte sig paa Flanken ved Fuglestangen ved Staden og kampere der til nærmere Ordre«; Vagter skulde skydes frem, i det mindste til Gyldenlund, og en Officerspatrouille sendes til Rungsted Kro for at indhente Oplysninger om Fjenden; til General Schack skulde der jævnligt sendes Meldinger. Kl. 8 om Aftenen den 5te August var Rytteriet naaet til »Fuglestangen«.[3]) Saaledes endte det dødfødte Forsøg paa at tilbagevise Svenskernes Landgang. Da Afstanden fra København til Tibberup Mølle er $4^3/_4$ Mil, kunde Hohendorf umuligt være naaet derop med nogenlunde friske Tropper paa 1 Eftermiddag; men ganske anderledes havde Sagerne stillet sig, hvis alle Garnisonens mobile Tropper den 3dje August var marcherede til Skovshoved; da havde der dog været en Mulighed for, at en betydelig regulær Styrke i betimelig Tid kunde være mødt ved Landgangsstedet.

I Slotslovens Møde den 5te August blev Situationen atter grundigt overvejet. Gyldenløve havde indsendt et Forslag om at anlægge en »Circumvallationslinie« om København for at beskytte Staden og Flaaden mod et Bombardement fra Landsiden, og af flere af Kommissionens Medlemmer blev der fremsat Planer om at forsvare Byen fra fremskudte Stillinger. Oluf Hansen vilde spærre Defiléerne over Mølleaaen, Adeler og Benzon anlægge en Lejr ved

[1]) Endnu ved det 19de Aarhundredes Begyndelse var Strandvejen i en meget maadelig Forfatning. (Jfr. F. L. Liebenbergs Anmærkninger til A. Oehlenschläger: St. Hansaften Spil).

[2]) Slotsl. Rel. 5te August.

[3]) Slotsl. Rel. 5te August. Fuglestangen stod paa »Danske Kompagni«s Skydebane omtrent ved Tagenshus.

Gamle Vartov, sidstnævnte tillige en Skanse ved Lundehuset. Den Gang var Lersøen vandfyldt og »Ryerne« impassable; Adgangen til Byen Nord fra gik gennem virkelige Passer. Rasch, Rosencreutz og Nansen stemte derimod for et aldeles passivt Forsvar; og de fandt afgjort Støtte hos Schack, der gav en Oversigt over Forsvarsmidlerne: Den regulære Styrke bestod af 14 Kompagnier Ryttere à 50—60 Mand, 7 Batailloner à 500 Mand og 570 norske Soldater. Deraf var 1 Bataillon bunden til Citadellet, 4 Kompagnier Ryttere og de norske Soldater til Amager; af de øvrige 3000 Mand var en Tredjedel nødvendig til Vagttjenestens Bestridelse, medens yderligere 2—300 Mand behøvedes til Arbejde m. m. Tilbage var 1800 Mand, og — »hvad Bataille kan dermed holdes?« Gyldenløve fik da Brev om selv at sørge for Flaadens Sikkerhed, da det var umuligt at anlægge fremskudte Værker af nogen Art. Samtidig blev der skrevet til Amtmændene i Roskilde, Tryggevælde, Københavns og Holbæk Amter om at sende alt »værbart« Mandskab ind til Hovedstaden.[1])

Blandt Københavns Borgerskab herskede der stor Misfornøjelse med Slotslovens og særlig med Schacks energiløse Holdning. Følelsen af, at Hovedstaden nu var udsat for Fare, greb alle og fandt sit Udtryk i en Memorial, som Borgernes Repræsentanter, »de 32 Mænd«, den 5te August forfattede og ved en Deputation overleverede Slotsloven. Memorialen, der senere sendtes til Kongen, opfordrede Kommandanten til at træffe Anstalt til at hindre Fjenden i at postere sig udenfor Hovedstaden. Borgerne lovede at køre Infanteriet, hvorhen det behøvedes, og erklærede sig rede til selv at »gaa til Volds«. Fæstningen og dens Udenværker burde snarest sættes i »Defension« og forsynes med Skyts og Ammunition. Til Stadens Bedste burde der etableres en Lejr udenfor Byen, der kunde holde Fjenden paa Afstand og hindre et Bombardement fra Landsiden. Sluttelig anmodede Borgerskabet om, at Konsumptionen midlertidig maatte blive ophævet.

Deputationen fik en meget høflig Modtagelse, og Slotsloven søgte med »Raisons« at forklare sit Standpunkt: Der var gjort alt muligt for ved Landeværnets Hjælp at forhindre Landgang; men Soldaterne var for sent afgivne fra Flaaden, og nu var de trætte af de sidste Dages Marcher; selv om man transporterede dem til Vogns, vilde de ikke formaa at fordrive Fjenden, der stod i en forskanset Lejr,

---

[1]) Slotsl. Prot. 5te August.

hvis Volde var spækkede med Kanoner. Fæstningen skulde blive sat i Forsvarsstand. Rytteriet kamperede allerede udenfor Byen, og flere Tropper skulde følge efter. Sluttelig fik Deputationen Meddelelse om, at der var skrevet til Kongen om Ophævelse af Konsumptionen paa alle Slags Fødemidler.[1])

Dette Svar tilfredsstillede ikke Borgerskabet; men Memorialen gjorde et dybt Indtryk paa Schack, der den 6te August meddelte sine Kolleger i Slotsloven, at, »da Borgerskabet presserte paa at have et Kampement udenfor Byen, da han var bange for, at de skulde blive utaalmodige, og da det var Krigsraison at have Soldater til Felts saa længe som muligt, saa havde han udsendt 10 Rytterkompagnier og 2000 Mand Infanteri under Hohendorf til Gamle Vartov.« Han tilføjede, at han ikke var uden Bekymring for Amager, thi fra den Lejr, som han »for at styre den gemene Mands Snak« havde anlagt, kunde Øen ikke understøttes; han var ogsaa betænkelig ved at have blottet Citadellet, og han fortrød næsten, at han havde sendt 300 Mand af sin egen Bataillon ud til Hohendorf. Rasch, Adeler og Oluf Hansen billigede i høj Grad det skete, sidstnævnte vilde endog have, at man skulde besætte de til København førende Defiléer og anlægge et Søbatteri ved Gamle Vartov. Kun Rosencreutz protesterede mod Kommandantens Handling, men var dog enig med sine Kolleger i, at 4 Rytterkompagnier og 1 Bataillon Fodfolk var rigelig nok til at forsvare Amager.[2])

Saa vidt det kan skønnes, har Schack indskrænket sig til at lade den fra Rungsted retirerende Hohendorf den 5te om Aftenen gøre Holdt ved Gamle Vartov; der blev ikke anlagt nogen egentlig Lejr derude, og Tropperne vendte snart tilbage til Byen.[3]) De Fortifikationsarbejder, som nedenfor nærmere skal omtales, krævede nemlig Garnisonens Tilstedeværelse i Hovedstaden; dog synes det, som om Trolles Skytter og maaske nogle Kompagnier Studenter senere har haft »Posto« et Stykke ud ad Strandvejen.

I Slotslovens Møde den 6te blev det bestemt at skrive til Rektor og Professorer ved Universitetet med Anmodning om at animere Studenterne til at gribe til Vaaben og om fornødent gaa

---

[1]) Paategning paa de 32 Mænds Memorial; Slotsl. Prot. 5te August og Slotsl. Rel. 5te August Kl. 10 Eftmd.

[2]) Slotsl. Prot. 6te August.

[3]) Jfr. Schacks Udtalelse i Slotslovens Møde 12te August (nedenfor Side 455).

til Volds; Staten skulde forsyne dem med Vaaben og med Officerer indtil Kaptajner inklusive; Løjtnanter og Underbefalingsmænd skulde de vælge af deres egen Midte.[1]) Et Reglement og en Instrux til Anders Trolle blev udfærdiget, og Jægermesteren i Sjællands Stift, Frederik Gram, fik Befaling til at stille den kongelige Jagtetats Personale til hans Raadighed. Oberst Rabe fik Ordre til at lade patrouillere indtil Nivaa.[2])

Den næste Dag var Stemningen i Kommissionen næsten helt krigersk. Admiral Gjedde kom fra Flaaden med et Forslag om at anlægge et Kystbatteri Nord for Citadellet, hvortil Marinen vilde give Besætning. Forsamlingen stillede sig meget imødekommende dertil, og Generalkvartermesterløjtnant G. Ph. Müller fik Befaling til at træde i Forhandling med Flaadens Generalitet. Dette var endda kun et defensivt Foretagende; men Gyldenløve havde ogsaa et offensivt Forslag at forelægge Slotsloven. Han udtalte deri, at, da Fjenden næppe var over 4000 Mand stærk, medens Garnisonen talte 700 Ryttere og 5000 Mand Fodfolk, burde man formere et Korps, der kunde afskære Fjenden al »Subsistence«. Flaadens Mandskab og Borgerne vilde kunne beskytte Hovedstaden mod et coup de main. Dette Forslag blev med Begejstring modtaget af Adeler og Rasch, der endog fik Rosencreutz med; Adeler vilde rykke ud med 8000 Soldater og Matroser og angribe Lejren. Slotslovens ældre Medlemmer saa imidlertid mere skeptisk paa Sagen. Oluf Hansen frygtede for, at Fjenden, naar Garnisonen var borte, skulde lande paa Amager, og Nansen erklærede, at under en saadan Eventualitet kunde Borgerskabet ikke gøre Fyldest. Amtmand Raben og Stiftamtmanden, der var tilkaldte, fraraadede begge et Angreb paa Lejren, dog mente førstnævnte, at en udgaaende Bevægelse vilde være af stor Betydning, da Svenskerne endnu var uden Rytteri. Gehejmeraad Krabbe derimod erklærede, at Forsigtighed var en stor Dyd for en svag Magt; man burde intet »hasardere«, end ikke en »Blokering« af Lejren; særlig fraraadede han at bruge Matroserne; thi »det dyrebare og kostbare Søfolk« kunde ikke anvendes til Lands.

Saa vidt var man kommen i Forhandlingerne, da man pludselig hørte en stærk Kanonade, og et Øjeblik efter kom der Melding om, at Fjenden landede paa Amager. Denne Efterretning slog

---

[1]) Skrivelsen er trykt i Dsk. Mag. 3, VI, 179.

[2]) Schack til Rabe 6te August; Slotsl. Prot. s. D.; jfr. S. 407.

koldt Vand i Blodet paa de dristigste, og alle Angrebsplaner blev opgivne.[1]) Den Begivenhed, der saa brat havde afbrudt Slotslovens Møde, var i sig selv ubetydelig nok. Nogle svenske armerede Baade havde forsøgt at tage et Par Skuder fra Dragør, der tyede ind under Land. Den ene var allerede bleven entret, da Oberstløjtnant Rocklenge af Bergenhusiske Regiment med 400 Mand og 3 Feltkanoner ilede de betrængte Skippere til Hjælp; men efter en længere Skydefægtning, hvori ogsaa et Par fjendtlige Skibe greb ind, lykkedes det Normændene at fravriste Fjenden Byttet.[2])

Tilstanden i den svenske Lejr var fra den 4de—9de August temmelig kritisk. Tropperne var kun provianterede for 5 Dage, og da der endnu intet Rytteri var sat over, kunde der ikke være Tale om at inddrive Levnedsmidler ved udsendte Partier. En Patrouille paa 10 Mand under Fændrik Pohl af Faltzburgs Regiment, der den 8de var gaaet til Dagelykke, en halv Mils Vej fra Lejren, blev opsnappet af Oberstløjtnant Leegel, som med 150 Ryttere den foregaaende Dag var sendt ud paa Rekognoscering.[3]) Uroligt Vejr hindrede Overskibningen af de Smaalandske Ryttere, der stadigt laa i Landskrona og ventede paa Lejlighed, og Modvind sinkede Transporterne fra Ystad. I det svenske Hovedkvarter var man ingenlunde rolig; den 5te August var Lejren endnu alt andet end uindtagelig, særlig da Vejrliget hindrede Krigsskibene i at understøtte den. For hver Dag, der gik, blev den dog stærkere, og den 9de August begyndte nye Troppesendinger at gaa over Sundet. I den første Uge efter Landgangen behøvede København saaledes ikke at frygte for noget Angreb.[4])

Det synes heller ikke, som om det uforsagte københavnske Borgerskab har næret nogen Bekymring i saa Henseende. Den 8de August meddelte Schack i Slotsloven, at en Del af Gejstligheden samt andre fornemme Mænd og flere Borgere havde været hos ham og erklæret, at der blandt den gemene Mand var megen Misfornøjelse med Kommissionen og særlig med ham. De

[1]) Slotsl. Prot. 7de August.
[2]) Rocklenge til C. Lente 10de August (Scheels Afskr.).
[3]) Tage-Register hos Adlerfeld; Schack til Rabe 7de August.
[4]) Jfr. Carlson VI, S. 359.

havde klaget over, at deres Raad aldrig blev fulgte. De havde baade tilbudt at drage ud og fordrive Svenskerne og at forsvare »Circumvallationslinien«, men deres Tilbud, som var dikterede af den bedste Vilje, var ikke blevne benyttede. Schacks Stilling var i det hele vanskelig. Paa den ene Side var han bange for at »hasardere« noget, og paa den anden Side frygtede han for, at Borgernes ulmende Misfornøjelse skulde bryde ud i lyse Luer. Hertil kom, at han heller ikke følte sig tryg overfor Kongen, der, som det snart viste sig, krævede mere Energi i Forsvarets Ledelse. I sin Vaande foreslog han da, at man skulde stævne nogle af Borgerskabet op paa »Raadstuen for Slottet«, for at man altid kunde føle dets Stemning og om muligt rette sig derefter. Fra den Dag af var en Deputation paa 4 af Stadens 32 Mænd stedse tilstede i Forsamlingen.[1])

Den 5te August havde Oberstløjtnant M. C. Schnitter fremlagt en Plan til en Feltbefæstning om København.[2]) Den gik ud paa følgende: alle Haver omkring Staden raseres; en Kommunikationslinie lægges fra Stranden til Hjørnet af Sortedamssøen og fortsættes langs dennes og de andre Søers indre Side; i den østlige Del af Linien lægges et mod Citadellet aabent Værk, og langs Søerne opføres nogle Batterier; foran Dæmningen mellem Peblinge- og Sortedamssø anlægges et Brohoved; Christian IV's gamle Skanser (ved Ladegaarden) retableres, bag dem lægges en »Coupure« med Brystværn for at sikre Dæmningen, og endelig anlægges fra Søernes sydvestlige Hjørne til Kallebod Strand en Kommunikationslinie med meget stærke Batterier.

Denne Plan blev i Hovedsagen vedtagen, og Arbejdet blev strax sat i Gang. Den 6te August blev der anskaffet flere Tusinde Spader og Skovle, 13—1400 Hjulbøre m. m., og Søbatteriet blev paabegyndt; det blev anlagt »paa hin Side Fiskerhuset«, d. v. s. paa den Odde, hvor Gl. Kalkbrænderi senere blev bygget. Risværket fra de raserede Haver benyttedes til Skansekurve og Faskiner, og Borgere, Landeværnsfolk, Soldater og Matroser arbejdede med Flid og Iver, navnlig de førstnævnte, der daglig afgav 4 Korporalskaber af hvert Kompagni til den venstre Fløj af Linien. I Midten arbejdede Bønderne og Soldaterne, paa højre Fløj Matroserne.

---

[1]) Slotsl. Prot. 8de August.

[2]) Findes i Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a, dog uden Tegninger. I Ingeniørkorpsets Arkiv findes et Par samtidige, næsten enslydende Projekter.

Disse Skanser og Batterier monteredes fra Tøjhuset, der afgav c. 30 Stkr. 3—6 Pd.s Metalkanoner med Ammunition til Landbatterierne og 12 Jærnkanoner af 8—12 Pd.s Kaliber til Søbatteriet. Paa Amager blev der arbejdet under Ledelse af Kaptajn Morten Møller af Drabantgarden. Ved Sundby og Dragør var der alt anlagt Batterier; nu blev der ogsaa ved Kastrup opført et Par lignende, der bestykkedes med en 24 Pd.s Metalkanon, 8 Stkr. 18 Pd.s og 12 Stkr. 12 Pd.s Kanoner. De norske Soldater arbejdede herude; Redskaber og Materiale, især Tømmer, udleveredes af Fortifikationen. Det er muligt, at der endvidere ved Lundehus-passet er bleven anlagt en Skanse; i det mindste blev der den 7de—8de August slæbt en Mængde Redskaber for Jordarbejdere ud til Vibenshus.[1])

Den nye Linie fik tildelt faste Besætninger, og udenfor alle Porte samt paa Amager blev der opført Hyttelejre til disses Underbringelse. Ved Østerport stod 7 Kompagnier af Prins Christians Regiment, paa Amager Normændene og et Par Marinekompagnier. I Mangel af Lejrstraa blev der udleveret Hø til Soldaterne. Dragør Batteriet blev besat af Søfolk under Kaptajn Carsten Floris, Kastrup Batterierne underlagdes Kommandørkaptajn Lorck og forsvaredes ligeledes af Flaadens Mandskab.[2])

De Landeværnsfolk, der efter Carl XII's Landgang var indkaldte til København, blev stukne ind i de regulære Kompagnier, som saaledes hver forstærkedes med c. 50 Mand. Den 16de August var der 2212 Landfolk i Forplejning ved Regimenterne. De lønnedes med 4 Skilling Danske og $1^1/_2$ Pd. Brød daglig. Ved Kompagnierne blev en Del af de flinkeste hvervede Menige gjorte til midlertidige Underofficerer for at kommandere de nye Soldater, der var saa mange, »at de ikke ret vel kunde regeres af Officererne«.[3]) Aanden blandt Landeværnsfolkene var ikke altid den bedste. Skønt Kongen havde lovet alle, der viste »Iver og Mandighed til at gøre Værn og Modstand«, Frihed for Vornedskab for dem selv, Børn og Afkom,[4]) deserterede de dog i Hobetal, og de viste megen

[1]) Kbhvn.s Tøjhusregnskab og Fortifikationsregnskab; O, Nielsen: København under Frederik IV, S. 466; Witt: Guds Vognborg; Slotsl. Prot. 10de Aug.
[2]) Kbhvns. Fortifikationsregnskab; Slotsl. Prot. 9de og 11te August.
[3]) Landetatens Assignationsprotokol; Assignationskont. Kgl. Resolut.; Kmjkr. F. Weyberg til Chr. Lente 13de August; Slotsl. Prot. 15de August.
[4]) Sjæll. Tegn 3dje August 1700.

Modvilje ved Fortifikationsarbejderne, idet de sønderbrød Værktøjet og løb deres Vej.[1])

Københavns Borgerskab fik den 10de August i Stedet for den gamle og affældige Stadshauptmand Niels Enevoldsen en kraftig og energisk Chef i Raadmand Johannes Christensen Meller, der allerede i nogen Tid havde været adjungeret sin Forgænger.[2]) Borgerskabets Misfornøjelse med Kommandantens og Slotslovens passive Holdning var imidlertid bleven saa stor, at man ikke kunde svare for, paa hvad Maade den vilde skaffe sig Luft. Da sendte Enkedronning Charlotte Amalie den 10de August sin Hofmarskal, F. E. Kötschau, og Kong Christian V's Overkrigssekretær, Gehejmeraad J. Harboe, hen paa Raadhuset for at opmuntre Borgerne til at vise samme Troskab mod Kongen som deres Forfædre; Enkedronningen lovede dem, at hun vilde blive hos dem, hvad der end skete. Dette Budskab blev meget vel optaget, og 3 Dage efter mødte en Deputation af de 32 Mænd paa Charlottenborg med Forsikring om »allerunderdanigst Nidkærhed for det kongelige Arvehus«.[3]) Borgerne var gennemgaaende besjælede af Iver og god Vilje, siges der i et Brev fra Hovedstaden, navnlig de, der havde noget at miste; thi blandt dem, der kun besad lidt eller intet, var der her som alle Vegne mange, der var »aussi méchants que grands raisonneurs«.[4])

Ogsaa Embedsstanden i København viste megen Patriotisme. Den tegnede sig for et Kompagni paa 78 munderede og beredne Ryttere, men denne Afdeling synes dog ikke at være bleven oprettet. Et slaaende Udtryk for Stemningen i denne Klasse af Befolkningen findes i Renteskriver Johan Neves Brev til Slotsloven, hvori han udtaler sine Tanker om Hovedstadens Forsvar; han fremsætter sundt og ædrueligt sin Kritik, paaviser, hvorledes Landgangen kunde have været afværget, og lover personligt med

---

[1]) Kbhvn.s Fortifikationsregnskab; Oberst Boisset melder 22de August, at af 650 unge Karle, som var ansatte ved Prins Christians Regiment, var 121 deserterede (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a).

[2]) Slots. Prot. 10de August.

[3]) Witt: Guds Vognborg etc.; Kbhvns. Diplomatarium III, S. 778.

[4]) Kmjkr. Weyberg til Chr. Lente 13de August 1700. Naar det almindelig fortælles, at Borgerne frivillig besørgede Voldarbejdet, skal det bemærkes, at Byens Vognmænd fik henved 300 Rdlr. for at køre Kanoner op paa Volden. (Assignationskont.s Kgl. Resolut.).

begge sine Sønner at indtræde i Forsvarernes Rækker, samt at afgive alt, hvad han ejer af Pretiosa til Brug for Forsvaret.[1])

Hos Studenterne derimod fandt Slotslovens Opfordring af 6te August i Begyndelsen ikke megen Anklang. Den 7de Kl. 2 Eftmd. blev Skrivelsen oplæst af Rector magnificus, Dr. Masius, paa Universitetet for samtlige Studenter, der var tilkaldte ved et paa Latin affattet af Rektor og »det akademiske Senat« udfærdiget Opraab. »Det er ej altid mellem Bøger og Hylder, at man bør kæmpe; Statens Vel fordrer ogsaa, at man væbner sin Arm; thi Kærlighed til Fædrelandet kræver, at man hellere ofrer sig selv end ser sit Lands Undergang.« Saaledes begynder Opraabet, der kalder Studenterne til Vaaben for at holde Fjenden borte fra Kongestadens Mure, i Erindring om den Troskab og Kækhed, som de akademiske Borgere i den selvsamme By fordum havde lagt for Dagen, hvorved de havde indlagt sig saa megen Ære. »Saa fatter da kækt Mod og viser Eder som Pallas's ægte Fostersønner, der forstaar at stride ej blot med Pennen, men ogsaa med Sværdet.« Men hverken disse varme Ord eller Slotslovens Opfordring frugtede synderligt; kun nogle faa Hundrede Studenter meldte sig. Dagen efter udstedte Masius en ny Opfordring, der i skarpe Udtryk formanede Studenterne til at gøre deres Skyldighed. »Vi forundrede os i Gaar over, at der indfandt sig saa faa, der opfyldte deres Pligt. . . . . I skammer Eder ikke ved i Fredstid at bære Vaaben, og dog skælver I for at bruge dem, naar Nøden kræver det. Dette er just ikke meget mandigt eller passende for Sønner af Pallas. . . . . Derimod kan man ej andet end berømme deres priselige Kappelyst, der, besjælede af en fyrig Aand og ædel Drift, alt har fremstillet sig for os, redebonne til at værge for Fædrelandet. . . . . Men de øvrige, hvis Nærværelse vi i Gaar savnede, vil vi have oprigtig formanede til, at de ufortøvet indfinder sig her i Morgen i Consistorio og ved deres Navns Nævnelse forpligter sig til at efterkomme deres Skyldighed og den kongelige Befaling. . . . . Vi haaber, at ingen udebliver, som har mindste Æresfølelse i Brystet.« Opraabet slutter med en Meddelelse om, at de mødende vil blive inddelte i Kompagnier med egne Faner, og i varme Ord beder Rektor de akademiske Borgere forsage Fejghed og Frygt; uforgængelig Ære vil følge deres Daad.[2])

---

[1]) Dsk. Kgrs. Hist., 219 a (Liste over Bidrag til Rytterkomp.); Neves Brev er flere Gange trykt, bl. a. i Journal for Politik, 1808, 2det Kvartal.

[2]) Opraabene er trykte i Universitets- og Skole-Annaler, 1808, II, S. 161 ff.

Nu fulgte Studenterne Opfordringen og blev strax organiserede i 5 Kompagnier, som hvert fik sin Fane: Sjællandske (blaa), Norske (hvid), Jyske (gul), Fynske (grøn) og Tyske (rød). Styrken opgives forskelligt, varierende mellem 600 og 1000 Mand. Det sidste Tal er sikkert for højt, i det mindste udleveredes der fra Tøjhuset den 11te August kun 600 Flinter med 600 Pd. Krudt og 7200 Kugler samt 32 »Korsgeværer«.[1]) Chef for Korpset blev den gamle Oberst Mikkel Skov, bekendt fra Københavns forrige Belejring og for sin Virksomhed under den Ulfeldske Sag.[2]) Men Studenterne fandt ham for affældig og ønskede en kraftigere Kommandør, ligesom de ogsaa ønskede Kaptajner, paa hvem de kunde stole.[3]) Hvo disse var, kan ikke opgives; men Kompagnierne førtes vist nok af Officerer af Drabantgarden. Den 12te August udleveredes Vaabnene paa Studiegaarden, og strax efter begyndte Øvelserne; de blev drevne med Iver, saa at Studenterne efter 3 Ugers Forløb »med Skikkelighed udførte deres Krigs-Exercitser«. Over for Fjenden kom Korpset ikke til at optræde.

Hvad Hovedstadens Forsyning angaar, maa det erindres, at saa længe Svenskerne ikke havde faaet Rytteri over, var Tilførselen fra Landsiden fri. Endnu den 11te August førtes Furage fra Esrom til København;[4]) det er allerede omtalt, at Byen ikke var blokeret. For yderligere at lette Tilførselen blev Konsumptionen midlertidig ophævet; Magistraten satte Taxt paa Fødevarer, og Myndighederne i Provinserne fik Anmodning om at sende Kvæg og Korn ind til Staden. Under 14de August udstedte Kongen fra Rendsborg en Ordre til Borgmester og Raad i alle Købstæder om at forsyne København, da de engelske og hollandske Admiraler havde udtalt, at al Færdsel med Handelsskibe var tilladt.[5])

Endnu kan nævnes en Forsvarsforanstaltning af en ret ejendommelig Art. Den 10de August mødte i Slotsloven en fransk

---

[1]) Weyberg til Chr. Lente 13de August; Ny kgl. Saml. 1090 4to; Univ.- og Skole-Ann., anf. St.; Tøjhusregnsk.

[2]) At der ved den af Weyberg omtalte »gamle Oberst Skov« forstaas Oberst M. S., er aldeles utvivlsomt, da Herman Breckling i et Brev til Kongen af 6te Juli 1700 udtrykkelig siger, at Oberst Mikkel Skov nu er helt rask og kun forlanger at føre den største »Blokhuspram« for at vise sin Tapperhed, om han dertil kunde beordres. (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 215).

[3]) Weyberg til Chr. Lente 13de August.

[4]) Bilag til Jordebogsregnskaberne.

[5]) Slotsl. Prot., passim; Kopibog over de fra Rentekammeret udgangne Missiver.

Ingenieur, de la Colombière de Vulson, og bad om noget Materiale fra Tøjhuset, hvoraf han kunde fremstille sine vidunderlige Krigsfyrværkerisager. Det blev bevilget; han modtog en Mængde Krudt, Salpeter, Bly o. s. v. og præsterede efter eget Sigende højst mærkelige Ting, f. Ex. »un ballon foudroyant«, der kunde ødelægge en hel Garnison, »deux formidables carcasses«, hvormed en Orlogsmand eller en Bataillon kunde reduceres til Atomer, Brandkugler, Ildkugler m. m., ja endog »Krudt af dobbelt Kraft, hvormed Kugler kunde udslynges paa dobbelte Afstande«. Vulson fik anvist c. 150 Rdlr., men hans Opfindelser synes ikke at have haft synderlig Værdi; i hvert Fald kom de ikke til at spille nogen Rolle.[1]

Da den første Skræk efter Svenskernes Landgang havde sat sig, gik det op for Myndighederne i København, at Hovedstaden ikke truedes af nogen overhængende Fare. I de første 5 Dage vovede Svenskerne næsten ikke at forlade Lejren, og selv efter at deres Rytteri var kommet over, kunde de ikke foretage noget afgørende offensivt Skridt, da de manglede Belejringsskyts. Forsvarsarbejderne i og omkring København gik deres rolige Gang, og midt i August var Hovedstaden fuldstændig sikret mod et voldsomt Angreb. Generalløjtnant Schack begyndte at se lidt mindre mørkt paa Forholdene, og i Slotslovens Formiddagsmøde den 12te August udtalte han, at, da Forsvarsarbejderne nu var i god Gænge og Sindene beroligede, kunde Tropperne paa Amager inddrages og sammen med en Del af Garnisonen udlægges i en Lejr ½ Mil fra Hovedstaden. Mærkelig nok vandt Forslaget ikke Anklang. Rosencreutz, der fandt Støtte hos Nansen, Krabbe og Benzon, bekæmpede det paa det kraftigste, og det faldt til Jorden; men Schack, der var lige ængstelig over for Fjenden, Kongen og Borgerskabet, havde dog opnaaet at vise sin gode Vilje.

I den første Tid efter Landgangen gjorde Svenskerne altsaa ikke Mine til at rykke nærmere mod København. Den 8de August kom Oberst Leegel med sine Fanger tilbage til København fra

[1] Slotsl. Prot. 10de August; Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a; Tøjhusregnskabet; Assignationskont.s Kgl. Resolut.

sit dristige Rekognosceringsridt,[1]) og Dagen efter udsendtes Oberstløjtnant Niels Mund af Sees Regiment med 150 Ryttere og en Del Skytter for at »nærme sig Fjendens Lejr, undersøge hans Contenance, se, om han nærmer sig, om han har faaet Forstærkning, hvori denne bestaar, om han har udsendt Partier, og hvori disse bestaar«.[2]) Dette Kommando kan dog næppe være naaet ret vidt; thi nu fik Carl XII sit længselsfuldt ventede Rytteri ført over. Den 9de August kom Smaalandske Regiment, og Dagen efter rykkede det ud paa »Parti«. Den 12te og 14de kom Østgöta, den 16de Vestgöta Kavalleri, den 18de Livregimentet og Drabanterne, ialt 4 Rytterregimenter med 4500 Mand foruden de 200 Drabanter. Fodfolket var den 10de August bleven forøget med Dalregimentet[3]) og talte saaledes 10 Batailloner med en etatsmæssig Styrke af 6000 Mand. Hele det svenske Korps's virkelige Styrke kan følgelig ikke anslaas til mere end 10000 Mand.[4])

For at sikre Lejrens Proviantering udgav Carl XII den 11te August[5]) et i Lund trykt Skytsbrev til Indbyggerne paa Sjælland, hvori han opfordrede dem til at blive rolige ved deres Hjem, Haandtering og Næring og ubetinget lystre den svenske Overkommando, der paatog sig at beskytte dem mod enhver Overlast fra dansk eller svensk Side.[6]) Dette Patent blev imødegaaet af et Kontrapatent, udfærdiget af Slotsloven i Kongens Navn den 13de August, som skulde oplæses paa alle Prædikestole, og hvori Undersaatterne mindedes om deres Ed og Pligt mod Arvekongen. De, der ydede Fjenden Hjælp og Bistand, stempledes som gudsforgaaende Mennesker, hvis Handlinger til alle Tider vilde være uforsvarlige, strafværdige og beskæmmelige for dem selv og deres Efterkommere.[7])

---

[1]) Slotsl. Prot. 8de August; jfr. Side 449.

[2]) Schack til Rabe 9de August 1700.

[3]) Tage-Register hos Adlerfeld; Carlson VI, S. 359. Paa en Plan i først nævnte Værk opføres urigtigt tillige Vestmanlands Regiment (jfr. ndf. S. 498).

[4]) I Slotsl. Prot. 11te, 14de og 18de August anslaaas Fjendens Styrke de nævnte Dage til 6500, 8000 og 9000 Mand.

[5]) Tage-Register; maaske allerede den 8de August, fra hvilken Dag Brevet er dateret.

[6]) Kgl. Maj. af Sverige nådigste Skydde ock Försäkrings Bref för samptl. Indb. på Seeland. Gifwet uthi Fältlägret wid Humlebäck der sammestädes den 29de Julii 1700. (Trykt bl. a. hos Nordberg: Carl XII, I, S. 185 f., tysk Udgave).

[7]) Slotsl. Prot. 13de August; Helsingør Raadstueprotokol (Provinsark.).

Det synes ikke, som om Almuen har været synderlig villig til at bringe sine Varer til Torvs i den svenske Lejr, og det er heller ikke saa underligt; thi den svenske Taxt var kun Halvdelen af Dagens Pris.[1]) Fra Helsingør kom der heller ingen Tilførsel, før Byen blev tvungen dertil. Borgmester Frederik Bartels maatte med nogle af Borgerskabet den 12te August begive sig ud i Lejren for at tale Kong Carl tilfreds.[2]) Indtil Rytteriet kom, maatte Svenskerne indskrænke sig til at plyndre i de nærmeste Byer og Fiskerlejer; Humlebæk, Espergærde, Skotterup, Nyrup og Toelt blev stærkt medtagne, men senere udstraktes Udskrivningerne over et større Omraade, skønt Asminderød og Tikøb Sogne vedblivende maatte bære Hovedbyrden. Fra den 7de—28de August leverede disse Sogne 600 Læs Hø, og efterhaanden blev alle Sogne i Nordsjælland satte i Kontribution og maatte præstere en Masse Kørsler for de Svenske.[3]) Hørsholm med tilliggende Gods blev i høj Grad hjemsøgt; i de 3 Sogne Karlebo, Blovstrød og Birkerød var der ikke en Gaard, der gik Ram forbi. Vallerød blev udplyndret, ligesaa Usserød og især Birkerød; de svenske Partier tog ikke blot Levnedsmidler og Furage, men ogsaa Heste, Køer, Faar, Svin, Gang- og Sengklæder, Møbler og Husgeraad. Den Skade, der saaledes tilføjedes Hørsholms Gods, vurderedes til 3754 Rdlr. 5 ℳ 14 ß, en ret betydelig Sum, da en Hest taxeredes til 16 Rdlr., 8 Faar og Lam til 5 Rdlr. 2 ℳ. De Bestjaalne henvendte sig til den svenske Konge, der gav hver af dem 10 Rdlr., men derved dækkedes kun en ringe Del af Tabet.[4]) Om de svenske Rekvisitioner og Plyndringer i de øvrige Dele af Nordsjælland foreligger der ikke detaillerede Oplysninger, men i Jordebogsregnskaberne for det følgende Aar motiveres den betydelige Nedgang i Landgildeindtægterne ved de »uhyre Udgifter med Skatter af Penge, Kvæg, Faar, Smør og Furage til de Svenske«; Aaret var iøvrigt usædvanlig frugtbart.[5]) I Helsingør og Roskilde blev der udskrevet Brandskat, og i Frederiksborg Amt indsatte de Svenske en ny Amtskriver,[6]) men det største Overgreb, de begik, var dog det, at de midt i August udlagde et Orlogsskib ved Helsingør for at ind-

---

[1]) Kgl. Resolut. paa Rentekammerets Indstilling af 14de December 1700.
[2]) Helsingør Raadstueprotokol.
[3]) Kronborg Amts Jordebogsregnskaber.
[4]) Kgl. Resolut. paa Rentekammerets Indstilling af 14de December 1700.
[5]) Frdbg. Amts Jordebogsregnskaber.
[6]) Slotsl. Prot. 17de—23de August; Sjæll. Tegn. 18de August 1700; Tage-Reg. hos Adlerfeld.

kræve Sundtolden. Dette Skridt blev meget ilde optaget af Englænderne og Hollænderne, og den 20de August maatte Carl XII inddrage sit Toldskib.[1]) Den 16de August afgik en Expedition fra den svenske Lejr til Frederiksborg, men Udbyttet blev kun ringe; alle Kostbarheder fra Slottet var allerede i Juli flyttede til København, og fra Stutteriet var »Kongens Jagttøj« transporteret samme Steds hen. Omtrent den 11te August havde Anders Trolle med sine Skytter været ved Esrom for at afhente de Stod, som græssede i »Tumlinge-Vang« og de andre Vænger i Gribskov. Svenskerne havde imidlertid faaet Nys om Expeditionen og lagde et Baghold for dem, men Trolle, der i Tide var bleven advaret af en Bonde, slap lykkelig ind til København med de kostbare Dyr.[2])

---

[1] Slotsl. Prot. 15de—21de August; Rookes Journal S. 98 f.
[2] Assignationskont.s Kgl. Resolut.; Slotsl. Prot. 10de August; Ny kgl. Saml., 4to, Nr. 1090; Bilag til Frederiksborg Amts Jordebogsregnskaber.

XII. Freden i Traventhal.

Frederik IV modtog omtrent samtidig Efterretningerne om de fjendtlige Flaaders nær forestaaende Forening og om det uheldige Udfald af den Ahlefeldtske Expedition. Den 23de Juli gik han derfor ind paa at forhandle om et af de Allierede stillet Forslag til Vaabenhvile, og den 29de gav han sine Befuldmægtigede Ordre til at forhandle om Fredspræliminarierne. Endnu holdt han dog fast ved, at Striden kun stod mellem Kongen og Hertugen af Gottorp; vilde denne have sine Allierede med, maatte Kongen ogsaa have sine. Særlig betonede han, at det lyneborgske Spørgsmaal ikke kunde afgøres uden de »korresponderende Fyrster«s Medvirkning. Denne Anskuelse deltes ganske af Frankrig, hvem det var i høj Grad magtpaaliggende, at Kurspørgsmaalet blev holdt aabent, da Ludvig XIV derved kunde faa Anledning til at blande sig i Tysklands indre Anliggender; opgav Kongen af Danmark derimod sin Modstand mod den 9de Kur, formaaede de mod Frankrig velsindede »korresponderende Fyrster« intet og maatte bøje sig for Lyneborgernes Overmagt. Paa den anden Side var det af Vigtighed for Frankrig, at Striden i Norden blev bilagt, da de nordiske Magters Garanti i den spanske Arvefølgesag ellers blev betydningsløs.[1]) Tanken om en Særfred mellem Kongen og Hertugen bekæmpedes derimod hæftigt af sidstnævnte og Sveriges Repræsentant, men Frankrig og Sømagterne gik strax ind derpaa, og Lyneborgerne sluttede sig ogsaa til den, efter at det under Haanden var bleven dem betydet, at Danmark ikke agtede at afbryde Forhandlingerne med dem; nu maatte Sverig

[1]) Chamillys Relationer for Aaret 1700. (Archives du ministère des affaires étrangères. Paris).

og Gottorp give efter. Lyneborgernes Føjelighed vakte den franske Gesandt, Grev Chamillys Mistanke, og han fik Frederik IV til at gaa ind paa, at Danmark kun maatte love Hannover ikke at forsøge med Magt at berøve det, hvad det besad med Rette. Forhandlingerne, som den 31te Juli aabnedes i Bramstedt og fortsattes den 4de, førte derfor ikke til noget Resultat; man stredes om de holsten-gottorpske Spørgsmaal og enedes kun om et Forslag om Fangernes Udvexling. Chamilly triumferede, han indbød samtlige Underhandlere til et Møde hos sig i Altona den 8de August, og det var hans Haab, at Forhandlingerne fremtidig skulde føres der under hans Ledelse.[1])

Den 8de August mødte da en Del af Garanternes og Mæglernes Repræsentanter i den franske Gesandts Hus, men de danske og gottorpske Ministre kom ikke. Chamilly tog ikke deres Undskyldningsskrivelser for gode Varer, men indsaa strax, at han var ført bag Lyset: der blev sikkert ført hemmelige Underhandlinger, som angik Huset Lyneborg.[2]) Saaledes forholdt det sig virkelig ogsaa, Underhandlingerne var begyndte den 7de. Om Aftenen havde Frederik IV faaet Underretning om Carl XII's Landgang paa Sjælland og havde strax indset, at Situationen nu var saa faretruende, at han for Alvor maatte søge at faa sluttet Fred, selv om det ikke kunde ske uden Ofre. Endnu samme Aften havde han sendt Ordre til J. H. Lente om i dybeste Fortrolighed at meddele Hertugen af Celles Minister, Bernstorff, at Kongen var villig til fuldstændig at give efter i det lyneborgske Spørgsmaal, og at han lagde sin Sag i Hertugens Haand.

Omsider var den danske Regering slaaet ind paa en Vej, der kunde føre til Fred paa taalelige Vilkaar; ved at give efter i det lyneborgske Spørgsmaal drev den en Kile ind mellem sine Fjender og svækkede Sammenholdet mellem disse. Forhandlingerne med Lyneborgerne holdtes absolut hemmelige og førtes dels mellem de danske og lyneborgske Befuldmægtigede, dels mellem de brunsviglyneborgske Fyrster og Hertug Johan Adolf af Pløn. Denne, der havde stor Indflydelse baade hos Kongen af Danmark og hos Georg Vilhelm og Georg Ludvig, havde længe arbejdet paa en Udsoning mellem disse og Frederik IV, og da det gunstige Øjeblik

---

[1]) Chamilly til Ludvig XIV 6te August 1700. Det var oprindelig paatænkt at vælge J. H. Lentes Gods Fresenburg til Mødested, men det blev opgivet, da de Allierede foretrak Bramstedt.

[2]) Chamilly skriver til Marquis de Torcy 9de August 1700, at Hertugen af Pløn i de sidste Dage har ført hemmelige Forhandlinger med Lyneborgerne.

nu syntes at være kommet, paatog han sig at være Mellemmand, hvad han saa meget lettere kunde, som Forhandlingerne, hvortil Mæglerne og Garanterne ikke blev indbudne, efter Hertugen af Celles Ønske fra den 7de August var forlagte fra Bramstedt til det pløneske Jagtslot Traventhal, der laa nærmere ved Hovedkvartererne.

Alerede i Mødet den 8de August enedes Danmarks, Gottorps og Lyneborgs Repræsentanter om en af Bernstorff foreslaaet Ordning af de 3 vigtige Stridsspørgsmaal: Unionerne, Kommunionen og jus armorum; men saa gik Forhandlingerne i Staa, da Gottorperne, der ogsaa havde faaet Efterretning om Svenskernes Landgang paa Sjælland, havde stillet Fordringer om Satisfaktion i Form af Landafstaaelser. De krævede Afstaaelsen af Sydditmarsken, Segeberg Amt, Herskabet Pinneberg og en Del af Oldenborg (Halvdelen af Stat- og Butjadingerland).

Da Kongen, som opholdt sig i Glückstadt, fik Indberetning om Udfaldet af de første Dages Forhandlinger, erklærede han, at han, der stod ene og var forladt af alle sine Forbundsfæller, gik ind paa Bernstorffs Projekt, der saaledes ikke blev Genstand for videre Diskussion, men i næsten uforandret Form optoges i Fredstraktaten.[1]) Han gav Lente og Blome Ordre til at smigre for Lyneborgerne; de skulde love, at Kongen vilde afholde sig fra enhver Indblanding i deres indre Forhold, og de skulde udtale, at Kongen haabede, at Hertugen af Celle vilde være Voldgiftsmand, hvis det ikke skulde lykkes at komme til Enighed med Gottorperne. Overfor disse vilde Kongen i Nødsfald vise yderligere Eftergivenhed, saaledes var han beredt paa mod et passende Ækvivalent at give Afkald paa sine Pengefordringer paa Domkapitlet i Lybæk; men han vilde ikke finde sig i, at Forhold, der ikke vedrørte Lyneborgerne eller Gottorperne, inddroges i Forhandlingerne.

Paa Mødet den 9de i Traventhal blev imidlertid en Mængde efter Kongens Mening uvedkommende Spørgsmaal tagne under Behandling. Der blev krævet »Amnesti« saa vel for Altona-Forligets Garanter, hvad der var ensbetydende med Fred med Sverig, som for Hansestæderne, der kun slet havde overholdt deres Neutralitet; endvidere blev der stillet Forslag om, at Kongen skulde indrømme Lybæk Jurisdiktionen (Højhedsretten) over Moisling og Stockelsdorf, der rigtignok laa indenfor det lybske »Landwehr« og ejedes af lybske Patriciere, samt afstaa Øen Grevenhof til Hamborg. Kongen gjorde,

---

[1]) Jfr. Side 464.

om end modstræbende, Indrømmelser overfor flere af de fremsatte Begæringer, ligesom ogsaa overfor en Fordring om en »Satisfaktion« paa 200000 Rdlr. til Hertugen af Gottorp; men det lykkedes ham dog ikke at tilfredsstille denne. Han fastholdt sit Forlangende om Landafstaaelser og vilde i modsat Fald ikke høre Tale om Vaabenstilstand, end sige om Fred.

For Kongen var det af yderste Vigtighed snarlig at faa Fred, medens det for Hertugen gjaldt om at trække Tiden ud for at give Carl XII Lejlighed til at gøre yderligere Fremskridt paa Sjælland. Gottorperne nærede derfor sikkert Haab om, at Danmark maatte gaa ind paa deres ublu Fordringer; men de Forhandlinger, som Hertugen af Pløn under Haanden havde ført med de lyneborgske Fyrster, gav Sagen en anden Vending.

Johan Adolf af Pløn havde, da han en Menneskealder tidligere tiltraadte Regeringen i sit lille Fyrstendømme, taget det Parti i Stridighederne mellem Danmark og Gottorp at stille sig paa Kongens Side. Han havde 1676 som dansk Overgeneral glimrende indledet den skaanske Fejde, men var samme Efteraar bleven afskediget paa en i flere Henseender krænkende Maade; alligevel havde han konsekvent holdt fast ved den Politik, han en Gang havde valgt. Han havde i 1689, da Christian V med Vaabenmagt vilde tilvejebringe en Løsning af det gottorpske Spørgsmaal, indtrængende fraraadet dette som ubetimeligt; desuagtet var han gaaet ind paa Kongens Anmodning om atter at overtage Kommandoen over den danske Hær, men Fredsbrudet blev forhindret ved Forliget i Altona. Den Sejr, den gottorpske Sag vandt ved dette Forlig, havde harmet Johan Adolf dybt, og nu, 11 Aar efter, saa det endog ud til, at Hertug Frederik IV fuldstændig skulde triumfere over sin kongelige Navne. Da var det, at den plönske Hertug besluttede at prøve paa at kuldkaste den fælles Fjendes Forhaabninger, og som den kloge og energiske Politiker, han var, lykkedes det ham virkelig bedre, end man kunde have ventet. Allerede den 11te August indberettede Lente og Blome, at Hertugens Forhandlinger med Lyneborgerne var saa vidt fremskredne, at Freden kunde betragtes som sikret. Deres Tilføjelse, at Konferencen rimeligvis kunde sluttes samme Dag, viste sig rigtignok noget forhastet, da de fremmede Ministre først sent paa Aftenen ankom til Traventhal fra Hamborg; men de Vanskeligheder, der endnu stod tilbage at overvinde, var saa ringe, at Kongen endog beredte sig paa at tage til København. Da svenske Krydsere gjorde Overfarten usikker, maatte dette Forehavende dog opgives.

I de paafølgende Dage skred Forhandlingerne om det gottorpske Spørgsmaal rask frem, især efter at Kongen havde givet Bernstorff en betydelig Foræring. Gottorperne fandt nu kun Støtte hos Sverig; efter at Lyneborgerne var stillede tilfreds, havde disse og Sømagterne tabt Interessen for Hertug Frederik IV. Den 14de var Traktatudkastet færdigt, men efter Sømagternes og Sverigs Forlangende blev det underkastet endnu en Behandling for at sikre sig mod tvetydige og uklare Udtryk.

Paa samme Tid forhandlede Lente og Blome om det lyneborgske Spørgsmaal med Gehejmeraad Fabricius. Den 16de August meddelte denne paa Hertugen af Celles Vegne, at saafremt de med de brunsvig-lyneborgske Fyrster trufne Aftaler blev opsatte i Traktatform og underskrevne, paatog disse sig at faa Sverig og Sømagterne til at stanse Fjendtlighederne paa Sjælland. Skønt de ingen Fuldmagt havde, underskrev Lente og Blome Traktaten, men med »stort Forbehold«, og saaledes at den skulde blive i Hertugen af Pløns Værge, indtil Kongens Approbation indtraf. Samme Eftermiddag sendtes lyneborgsk Hofjunker Fabricius og gottorpsk Kammerjunker Blome som Kurerer til Sjælland i det anførte Øjemed. Næste Dag fik Lente og Blome den ønskede Fuldmagt med den Besked, at Forholdet mellem Kongen og de lyneborgske Hertuger alt var ordnet af Hertugen af Pløn personlig, men at den underskrevne Traktat først udleveres Hertugen af Celles Ministre, naar de fjendtlige Troppers Afmarche var begyndt. I dette Aktstykke, der er dateret 18de August, lovede Kongen af Danmark ikke at blande sig i de lyneborgske »domestica«, i Særdeleshed Indførelsen af Primogenituren, Foreningen af de celliske og lyneborgske Lande og den 9de Kur; Kongen erklærede derhos ikke at ville forny Stridighederne om Lauenborg.

Den egentlige Fredstraktat mellem Kongen og Hertugen af Gottorp blev ligeledes den 18de August underskreven af begge Parters Underhandlere; den bestod af en Hovedtraktat paa 15 Artikler og 6 Separatartikler.[1])

---

[1]) Foranstaaende Fremstilling af Forhandlingerne er bygget paa Protocoll der Pinneberger etc. Tractaten, Kongens Ordrer til Lente og Blome (Geh. Reg.), Amthor: Regierung und Thaten u. s. w., Indkomne Breve til Overkrigssekretæren fra J. H. Lente og Grev Chamillys Indberetninger (Archives du min. d. aff. étr.). Traktaten, hvis Original findes i Rigsarkivet, er i Udtog trykt i Reedtz: Répertoire des traités.

Efter at have fastsat en almindelig Amnesti for den Skade, de to Parter i Krigens Løb havde forvoldt hinanden (Art. 1), ordnede Traktaten de 3 gamle Stridsspørgsmaal, der var den egentlige Anledning til Krigen, paa den af Bernstorff foreslaaede Maade: Unionerne skulde forblive i Kraft, saaledes som de var blevne ordnede ved de før 1675 sluttede Overenskomster og Altona-Forliget; Meningsforskelligheder, der ikke kunde jævnes i Mindelighed, skulde afgøres ved Voldgift (Art. 2). Kommunionen skulde vedblive at bestaa over Prælater, Ridderskab og visse Stæder, saa at enhver Bestemmelse, for at have Gyldighed, skulde udgives af begge Landsherrer i Forening. I Amterne og de Stæder, der var delte mellem Landsherrerne, skulde hver af disse have fuld Suverænitet (Art. 3). Det blev udtrykkelig fastslaaet, at Kongen i Hertugdømmerne kun kunde optræde som regerende Hertug, og at han som saadan var ligestillet med og ikke havde noget Fortrin fremfor Hertugen af Gottorp (Art. 4). Det anerkendtes formelt, at et Angreb paa Hertugdømmerne udefra skulde mødes med forenede Kræfter; Midlerne hertil skulde bevilges af Landdagen, og ingen af Parterne var forpligtet til at tage Del i Stridigheder, hvori den anden uden hans Indvilligelse havde indladt sig. Hertugens jus armorum anerkendtes, dog med følgende Indskrænkninger: Af de 6000 Mand, som hver af Parterne maatte holde i Hertugdømmerne, skulde Hertugen have Ret til at overtage indtil 3000 Mand fra sine Allierede i den nedersachsiske Kreds; Tropper, der var løste fra deres Ed til den fremmede Magt og havde svoret til Hertugen, skulde regnes for dennes egne, men han maatte dog ikke fra nogen enkelt Magt overtage mere end i alt 3000 Mand. Hver af Parterne havde Ret til Gennemmarche gennem den andens Territorium, men ikke til Indkvartering eller andre Ydelser. Ingen af Parterne maatte opføre Befæstningsanlæg nærmere end 2 Mil fra den andens Fæstninger, eller 1 Mil fra den andens Territorium, eller 1 Mil fra Hovedlandevejene, der fra Flensborg fører til Rendsborg, og derfra til Itzehoe, Glückstadt og Hamborg (Art. 5). Der var fremsat Fordringer om, at Kongen skulde sløjfe Frederiksort og Hitler Skanse; for den førstnævnte Fæstnings Vedkommende slap han dog med at love, at den ikke skulde »gravere« Staden Kiel (Art. 7), medens Spørgsmaalet om Hitler Skanses Demolering af Hensyn til Elbhandelen skulde afgøres ved Voldgift af England, Generalstaterne og Frankrig (Separatart. 6). Den Skanse, Lyneborgerne havde anlagt paa Grevenhof, skulde strax demoleres af

disse; Kongen lovede ikke at lægge Skibsfarten Hindringer i Vejen fra denne Ø (Art. 12), men undgik at afstaa den til Hamborg.

Kongen skulde betale Hertugen en Skadeserstatning paa 260000 Rdl., og, saafremt Pengene ikke blev anviste i rette Tid, give Bredsted eller Nørre-Goes Herred (»Norgesharde«) i Pant. Forskellige ældre Fordringer skulde hermed være afgjorte. Ydelser, der var udskrevne inden 15de August, skulde begge Parter beholde, hvorimod de, der var udskrevne efter denne Dag, skulde erstattes; de hos Prælater og Ridderskab udskrevne Kontributioner skulde svares til Maanedens Udgang (Art. 9, Separatart. 3).

Godset Gottesgabe paa Ærø skulde i Henhold til Altona-Forliget overlades Hertugen, dog med Forbehold af det plønske Huses Rettigheder (Art. 6). Forskellige kongelige Enklaver i de fyrstelige Besiddelser (bl. a. Fedderingen i Ditmarsken) skulde søges mageskiftede (Art. 10).

Kongen anerkendte den af Gottorp med Domkapitlet i Lybæk i 1647 sluttede Pagt, hvorefter Bispestolen skulde besættes med 6 gottorpske Prinser efter hinanden (Art. 8). Han gav Afkald paa nogle Pengefordringer, han i Medfør af kejserlige Assignationer mente at have paa Stiftet (Separatart. 5).

Fyrstelige Undersaatter samt Koffardiskibe, der førte Varer til Tønder, skulde være fri for Told i Lister-Dyb (Art. 11).

Hertugen af Gottorp lovede endnu samme Aften at sende en Kurér til Kongen af Sverig[1]) for at formaa denne til strax at ophøre med Udskrivning af Kontributioner paa Sjælland og at rømme Øen, saa snart Ratifikationerne var udvexlede, og Vind og Vejr tillod Overfarten (Separatart. 2).

Hertugen af Pløn fik for sig og Efterkommere garanteret den frie og uhindrede Besiddelse af sine Lande (Separatart. 1).

Staden Lybæk, der tillige med Hamborg var indbefattet i Amnestien (Art. 1), fik overladt Højhedsretten over Landsbyen Moisling. Med Hensyn til nogle andre Godser, der ejedes af Stadens Patriciat, lovede Kongen at rette sig efter den Kendelse, som Rigshofretten maatte fælde. (Separatart. 4).

Kongen udstedte fuldstændig Amnesti for Garanternes, navnlig Brunsvig-Lyneborgs og Sverigs Forhold i Krigen,

---

[1]) Under 19de August udfærdigedes Pas for Generaladjutant Daldorf og Kaptajn Wolfradt for at rejse i Hertugen af Gottorps Ærende til Sjælland. (Kgl. udf. Exped.).

og disse gjorde Gengæld. Kejseren og Altona-Forligets øvrige Garanter samt Frankrig skulde indbydes til ogsaa at garantere denne Traktat. Ratifikationerne skulde inden 7 Dage udvexles i Segeberg (Art. 13—15).

Kort efter Fredsslutningen gav Kong Frederik IV Befaling til at Gottorp skulde rømmes, og for at give et Bevis paa sin »Generøsitet og Moderation« bød han, at Hertugens Artilleri skulde efterlades paa Slottet. Han tillod, at fangne gottorpske Soldater, der var traadte i dansk Tjeneste, maatte tilbagegives, imod at der blev godtgjort vedkommende danske Kompagnichefer Midler til at hverve andre i deres Sted. Alle arresterede fyrstelige Undersaatter blev løsladte.[1])

Samtidig begyndte man saa smaat at afruste. Landeværnet, der var opbudt til Forstærkning af Fæstningernes Garnisoner,[2]) blev hjemsendt. Detachementet ved Arlevad blev opløst; Livgardeeskadronerne afmarcherede den 22de til Sjælland, Numsens Regiment et Par Dage senere.

I de sidste Dage af August brød den allierede Armé op fra Segeberg — Hollænderne og Lyneborgerne gik tilbage over Elben ad samme Vej, de var komne, henholdsvis den 25de og 27de, Gyllenstiernas Korps gik mod Øst over Traven ved Herrenfähre den 28de.[3]) Hertugen af Württemberg havde alt tidligere (23de August) faaet Ordre til at udarbejde Planer for de i Danmark garnisonerende Afdelingers Hjemmarche, saa vel under Forudsætning af, at der indtraadte fuldstændig Fred, som ogsaa med den Mulighed for Øje, at Svenskerne ikke vilde forlade Landet. Saa snart de fremmede Tropper

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 23de Aug.

[2]) Foruden den Styrke, der tidligere er omtalt, var der midt i Juni i Rendsborg bleven samlet 5 Kompagnier Ausschuss fra de kongelige Amter, til hvilke Overgeneralen fik Ordre at afgive nogle af de Officerer, der uden Ansættelse opholdt sig ved Hæren. (Kgl. udf. Exped. 19de Juni). Fæstningen anvendtes bl. a. som foreløbigt Samlingssted for Saarede og Syge (jfr. Kgl. udf. Exp. 12te Juni til Garnisonsmedicus Dr. Würger og til Byens Amtsbarberer).

[3]) Hert. af Württemberg til C. Lente 24de, 25de og 28de August; Lübsches Dom Arch. III. E. 6 (Oldenborg).

havde forladt Holsten, lod Hertugen ogsaa de danske Afdelinger sætte sig i Bevægelse mod Nord, men en Koncentration til Sjælland kunde, som han bemærkede, ikke ske saa hurtigt som ønskeligt, thi Tropperne havde kun én Vej at marchere ad, og tilmed var der Fare for, at Passagen over Store Bælt kunde blive spærret af svenske Krigsskibe. Denne Frygt viste sig dog ugrundet. Carl XII gik ind paa at trække sine Tropper bort fra Sjælland, og da Afdelingerne fra Holsten naaede Nyborg for at gaa over til Sjælland, havde de svenske Skibe forlængst forladt Bæltet.

XIII. Forholdene paa den østlige Krigsskueplads under og efter Fredsslutningen.

Under Fredsforhandlingerne i Traventhal var Sverig paa en Maade skubbet til Side, og Frederik IV kunde ikke være ganske sikker paa, at Carl XII vilde bøje sig for de Bestemmelser, som vedtoges af Altona-Forligets øvrige Garanter. Han synes ogsaa at have indset Umuligheden af fra sit Hovedkvarter i Holsten at føre Kommandoen paa den østlige Krigsskueplads og at have faaet Øjnene op for Nødvendigheden af at indsætte en virkelig Regeringsmyndighed i København. Det havde imidlertid vist sig, at ingen af Slotslovens Medlemmer besad Myndighed eller Dygtighed nok til at handle paa egen Haand, og han besluttede derfor at sende sin Storkansler, Grev Conrad Reventlow, til Hovedstaden, udstyret med Fuldmagt til i Forbindelse med Slotsloven at »iværksætte alt, hvad der kan tjene til Københavns og Sjællands Sikkerhed og til at forjage de fjendtlige Tropper derfra, ganske som om Vi selv havde været til Stede.« »Alle civile og militære Betjente, Undersaatter og Borgerskabet i København, hvis tapre Holdning Vi med Velbehag har hørt omtale,« fik Ordre til at staa Storkansleren bi med Raad og Daad.[1])

Da Kongen udstedte ovenstaaende Fuldmagt, havde han allerede faaet Melding om Svenskernes Landgang, ligesom han ogsaa havde læst Borgerskabets Memorial af 5te August, der gjorde et stærkt Indtryk paa ham. Den Tillid, han havde næret til Schack, var allerede i Forvejen rystet, og han havde i nogen Tid været

[1]) Fuldmagt for Grev Reventlow, Glückstadt 8de August 1700 (Geh.-Reg.).

betænkt paa at sende ham en Næstkommanderende; nu besluttede han at sende en hel Stab af højere Officerer over til Sjælland. Generalmajor Cormaillon, Brigadér Niels Krabbe, Oberstløjtnant C. F. C. Bjelke af Prins Christians Regiment, Oberstløjtnant M. J. Wilster af Holstenske Artilleri samt en Del yngre Officerer af samme Korps fik Ordre til at slutte sig til Storkansleren. Valget af Cormaillon viser ret, hvor misfornøjet Kongen var med Schack, der ikke havde nogen argere Fjende end denne iltre Franskmand. Hertugen af Württemberg og vistnok ogsaa Lente havde raadet Kongen til hellere at vælge Generalmajor Fuchs, der var det danske Sprog mægtig, nøje kendt med Forholdene i København og en god Ven af Schack,[1] men Kongen blev ved sit. Oberstløjtnant Bjelke var Overbringer af en skarp Skrivelse til Slotsloven frå Kongen, der befalede, at Borgerskabet skulde »begegnes« med Høflighed; selv om deres Forslag var »impraktikable«, maatte de ikke overlegent afvises. Kongen savnede Oplysninger om Fjendens Styrke, men hvis den virkelig ikke oversteg 3000 Mand, »skulle Vi hellere set efter Borgernes Forslag, at man havde søgt, saa meget muligt var, Fjenden igen af Landet at uddrive«. Kongen fandt det ingenlunde ugørligt at omgive Staden med fremskudte Værker, 3—4000 Bønder kunde godt sættes i Gang med Arbejdet; Konsumptionen skulde ophæves, som Borgerne havde ønsket det; Generalmajor Cormaillon vilde blive sendt til København for at staa Schack bi, og saavel han som Stiftamtmanden skulde adjungeres Slotsloven.[2] Denne Skrivelse, som den 11te August blev afleveret til Schack, har naturligvis gjort sit til, at han den næste Formiddag optraadte med større Energi end sædvanlig. Gennem Bjelke fik Slotsloven tillige Ordre til strængt at bevogte den svenske Envoyé og den engelske Sekretær, der mistænktes for Spioneri.[3])

Den 11te August ankom Reventlow til København, fik Audiens hos Enkedronningen og »Prinsen«[4] og mødte den 12te om Eftermiddagen i Slotsloven. Han oplæste sin Fuldmagt og holdt en Tale, hvori han forsikrede, at Freden var saa godt som sluttet; der kunde ikke være Tvivl om, at Sverig jo vilde gaa ind

---

[1]) Hertugen af Württemberg til Lente 8de August 1700; Samme til Kongen u. D. (Sorø Akad.s Indbydelsesskr. 1860).

[2]) Nye Dsk. Mag. III.

[3]) Jfr. Side 455 og 408.

[4]) Formodentlig den etaarige Kronprins, om hvis Bortrejse eller Tilbagekomst der intet forlyder, hvorfor det maa antages, at han er bleven i København.

paa de af Gottorp godkendte Betingelser.[1]) Samme Dag skrev Reventlow til Kongen og gav ham en Oversigt over, hvad han havde set og hørt i de to første Dage efter sin Ankomst. Han skildrer »den gemene Mand«s Misnøje med de utilstrækkelige Foranstaltninger, der var trufne til at afværge Fjendens Landgang, han klager over det slette Samarbejde mellem Hær og Flaade og udtaler Ønsket om, at der maatte blive overført noget Rytteri fra Halvøen til Sjælland, da Svenskerne havde faaet en Del Ryttere sat i Land.[2]) Dagen efter skriver han til Jessen og udtaler, at der ikke er stort Haab om at fordrive Svenskerne, saa længe Sømagterne staar paa deres Side; i øvrigt roser han Borgerskabet og erklærer, at Kongen trygt kan forlade sig paa dette.[3])

Gennem Admiral Gjedde, der midt i August vendte tilbage fra en Sendelse fra Enkedronningen til Kongen, modtog Reventlow nogle Direktiver fra Hs. Majestæt.[4]) Disses Ordlyd kendes ikke, men formodentlig maa de have indeholdt en Opfordring til at gøre et Fremstød mod den svenske Lejr. Thi den 18de August, altsaa samme Dag, som Freden i Traventhal blev undertegnet, fremsatte Reventlow i Slotsloven et Forslag om at formere et Korps af Rytteriet, Garnisonen og 6000 Matroser og dermed søge at »delogere« Fjenden. Rosencreutz, Krabbe, Nansen og Munk fraraadede paa det bestemteste hele Foretagendet. Benzon havde mange Betænkeligheder: da han ansaa Matroserne for aldeles ubrugelige i Land, mente han, at Korpset faktisk kun vilde komme til at bestaa af 5—6000 Mand; Fjendens Styrke anslog han til 9000 Mand, og han var overtydet om, at Svenskerne, der skulde kæmpe for deres Konges Øjne, vilde »fægte med Desperation«, saa meget mere, som det ikke var dem muligt at trække sig tilbage; ud for Lejren laa der nemlig efter de sidste Efterretninger kun 3 Orlogsmænd og 34 Smaafartøjer. Rasch, Adeler, Cormaillon og O. Hansen fandt, at Forslaget var lovlig sent fremsat, men var i øvrigt villige til at vove Forsøget; men Schack var den eneste, der udtalte sig med Begejstring. »Han vil med Glæde udføre Kongens Vilje; kunde et Korps opstilles, vil han med Lyst tage fat paa Værket. Sejren kommer fra Herren, han haaber, Herren vil give den.«

---

[1]) Slotsl. Prot. 12te August.
[2]) Reventlow til Kongen 12te August 1700 (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a).
[3]) Reventlow til Jessen 13de August (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a).
[4]) Jfr. Kongen til Reventlow 15de August 1700 (Geh.-Reg.).

Man bliver lidt mistænksom ved pludselig at se Schack udtale sig saaledes, han maa vist have anet, at Reventlow selv vilde lade Forslaget falde. Storkansleren afsluttede nemlig brat Forhandlingen med den Erklæring, at mod Fjendens 9000 Mand kunde man kun stille 5400 Soldater, Ryttere og Skytter; paa Matroserne regnede han lige saa lidt som paa Landfolket; i forrige Krig havde han i en Bataille set dem løbe bort uden at gøre Modstand.[1]) Ganske i samme Aand havde han i øvrigt Dagen forud udtalt sig i et Brev til Jessen, hvori han bl. a. ogsaa havde udtalt, at Admiral Gjedde »burde være bleven om Bord paa sit Skib for at forjage Fjenden«, i Stedet for at give Kongen en overdreven mørk Skildring af Forholdene i København.[2])

Den danske Flaade vedblev efter Carl XII's Landgang at forholde sig passiv. Den havde afgivet sin Soldateske og afgav yderligere til Landbefæstningen en Del Baadsmænd og et Antal Kanoner. Den 11te August skrev Slotsloven til Gyldenløve, at Flaaden burde blive, hvor den var, hvis »det nye Værk« var i Stand til at beskytte den, og hvis han ikke mente, at de nyeste og bedste Skibe var udsatte for alvorlig Fare. Hertil svarede Hs. høje Exellence, at han maatte have positive Ordrer om, hvor vidt han burde indhale de nye og udlægge de gamle Skibe, samt om, hvor mange Orlogsmænd han skulde beholde paa Reden, og hvor disse skulde have deres Plads. Slotsloven afslog imidlertid at indlade sig paa Detailler og lod sig nøje med at fastslaa det Princip, at de nyeste Skibe fortrinsvis burde bevares.[3]) I Flaadens Krigsraad blev det da besluttet at lade Stykpramme, Galioter, Fregatter, Snaver og 10 ældre Orlogsskibe blive liggende paa Reden. De 3 største af disse Skibe blev lagte ud for Indløbet til København, 2 langs Landsiden og 5 bag Refshalen.[4])

Den kombinerede Flaade udrettede heller intet. Den 13de August havde Rooke nemlig fra Sekretær Gregg faaet Meddelelse om, at Freden var saa godt som sluttet. De svenske Skibe forsøgte, men uden Held, at besværliggøre de fortifikatoriske Arbejder langs Sundet og vexlede flere Gange Skud med Batterierne paa Amager. Den 18de August fandt der en lille Træfning Sted under Kastrup.

---

[1]) Slotsl. Prot. 18de August.

[2]) Reventlow til Jessen 17de August (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a).

[3]) Slotsl. Prot. 9de, 10de, 11te, 12te og 13de August.

[4]) Engelstoft: Blik paa Københavns Stilling og Farer i Sommeren 1700, Side 75.

Et Par svenske Spaniefarere var strandede ved Dragør; Stykprammene og Bombarderskibene »Helleflynderen«, »Skrubben« og »Pram Nr. 2« stod ned imod dem og kom Kl. 10 om Formiddagen i Kamp med 5 Orlogsskibe: 3 svenske, 1 engelsk og 1 hollandsk. Kastrup Batterierne deltog i Fægtningen og gjorde 52 Skud med deres svære Kanoner. »Skrubben« kastede 32 Stkr. 100-pundige Bomber, medens »Nr. 2« afgav 10 Kast med sin 150 Pd.s Mortér.[1]) Paa »Helleflynderen« sprang en Kanon, Løjtnant Jan Leem blev dræbt, og flere Folk saaredes. Spaniefarerne kom af Grunden, og Kl. 7 søgte Prammene tilbage efter at have tilføjet de fjendtlige Orlogsskibe adskillig Skade.[2]) Dagen efter gjorde den engelske Sekretær Gregg Storkansler Reventlow en Undskyldning for det engelske og det hollandske Skibs Deltagelse i denne Affære: de Danske havde begyndt Angrebet, og Svenskerne havde indtrængende anmodet om Hjælp.[3])

Den 15de August meddelte Kongen Reventlow, at Freden kunde betragtes som sikret, hvis Fjenden ikke kom med nye Fordringer og Chikanerier. Fra England og Holland truede ingen Fare, og hvis Sverig rejste Vanskeligheder, vilde Sømagterne støtte Danmark. Den 16de skriver Kongen, at han har givet sine Generaler Ordre til at indstille Fjendtlighederne, i Haab om at Fjenden vil gøre det samme, og Dagen efter meddeler han, at Hertugen af Lyneborg-Celle har sendt en Hofjunker til Carl XII og Flaadernes Admiraler for at meddele dem, at Fjendtlighederne er standsede. Den 18de blev Freden sluttet, og 2 Dage senere modtog Slotsloven fra Kongen Meddelelse derom.[4])

Just paa den Dag, da Traktaten i Traventhal blev undertegnet, gav Carl XII Generalfelttøjmester Sjøblad og Generalkvartermester Stuart Ordre til at udkaste en Plan til en Belejring eller et Bombardement af København. Ved Rungsted Kro blev der udstukket en ny Lejr, og det blev besluttet at rykke ind i den den 19de August. Under disse Omstændigheder var den lyneborgske Hofjunker Fabricius[5]) ikke særlig velkommen, da han den 18de meldte sig i Lejren ved Tibberup Mølle for paa sin Herres Vegne at meddele Kongen, at Freden var sikret, og at det vilde være

---

[1]) Tøjhusregnskabet.

[2]) Witt: Guds Vognborg; Tøjhusregnskabet; Rookes Journal, S. 99 f.

[3]) Gregg til Reventlow, dateret Københavns Red 19de August 1700. (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a).

[4]) Geh.-Reg.; Slotsl. Prot. 20de August.

[5]) Jfr. Side 463.

meget ønskeligt, om de Svenske vilde indstille alle Fjendtligheder og forlade Sjælland, naar Ratifikationerne var udvexlede. Fra den svenske Underhandler i Pinneberg, Lissenhaim, kom der Bekræftelse paa den af Fabricius bragte Efterretning, men alt dette gjorde intet Indtryk paa Kong Carl, der erklærede, at Freden endnu ikke var en Kendsgerning, og at der fuldstændig manglede Oplysninger om, hvor vidt Danmark havde sagt sig løs fra sit Forbund med Rusland og Sachsen. Han fastholdt derfor sin Beslutning om at marchere mod København, kun blev Marchen opsat til den 21de.[1]) Paa denne Dag mødte 600 udskrevne Bøndervogne ved Lejren, og i 3 Kolonner marcherede Hæren mod Rungsted Kro. Rytteriet længst mod Vest, Fodfolket i Midten og Bagagen langs Sundet. Bataillonen fra Malmø forblev i den gamle Lejr.[2])

Storkansler Reventlow havde, strax efter at have modtaget Kongens Brev af 17de med Efterretningen om Fabricius's Mission, afsendt en Skrivelse til Carl XII med Bøn om at standse Fjendtlighederne. Uheldigvis var Grev Polus, til hvem Brevet var adresseret, i Helsingborg, og skønt Grev Piper paatog sig at besørge det til ham, blev det dog en Del forsinket.[3]) Heldigere var Reventlow med en Henvendelse af samme Dato til Admiral Rooke. Denne svarede, at han endnu intet havde hørt fra de engelske og hollandske Ministre i Holsten, men han vilde holde inde med Fjendtlighederne og arbejde paa at faa Svenskerne til at forlade Sjælland, saa snart han fik Fredsinstrumenterne. Den 20de, sent om Aftenen, fik Admiralen fra den engelske Minister i Holsten, Cresset, Melding om, at Freden var sluttet, og strax meddelte han Storkansleren, at han havde givet Ordre til at standse Fjendtlighederne.[4]) Admiralens Brev var Reventlow yderst kærkomment; thi, naar Sømagterne vilde holde sig neutrale, kunde der være Tale om at tvinge Svenskerne til at forlade Sjælland. Han skrev til Kong Frederik, at da Sverig kun havde 18 Linieskibe ved København, kunde den danske Flaade tilkæmpe sig Herredømmet i Sundet;

---

[1]) Carlson VI, S. 362.

[2]) Bilag til Frederiksborg og Kronborg Amts Jordebogsregnskaber; Tage.Reg. (Adlerfeld); Giese til Reventlow 2den September 1700 (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 216). Paa Adlerfelds Kort er Malmø Bataill. fejlagtig anbragt i Lejren ved Rungsted.

[3]) Reventlow til Kongen 21de August (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a).

[4]) Rooke til Reventlow $^{9}/_{20}$ og $^{10}/_{21}$ August 1700 (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a); Rookes Journal, S. 100.

naar saa Hæren fra Holsten blev sat over til Sjælland, vilde Kong Carl komme i en farlig Situation; København kunde let holde sig, til Hjælpen kom.[1]) Allerede fra den 19de havde Reventlow truffet Foranstaltninger til at gøre Flaaden sejlklar.

Den 21de sendtes Kaptajn Jørgen Lund af Schacks Regiment til Lejren ved Rungsted med de svenske Fanger, som blev givne tilbage uden Løsepenge; han kom dog ikke ind i Lejren, men saa det svenske Rytteri, baade Drabanterne og de 4 Regimenter.[2]) Dagen efter afsendte Reventlow følgende Brev til Kongen af Sverig: »Saasom Hs. Kongelige Majestæt, min allernaadigste Arvekonge og Herre, mig har ved et allernaadigst Reskript kundgjort, at det allerede med Traktaterne i Holsten er kommen saa vidt, at Freden aldeles er sluttet og underskrevet, og at Hs. Kongelige Majestæt en af sine Kammerjunkere har affærdiget Eders Kongelige Majestæt saadant at tilkendegive, saa vel som og, at Hs. Durchl. Hertugen af Holsten-Gottorp en Expresse tilligemed har afsendt for at erholde hos Eders Kongelige Majestæt, at en Separatartikkel tilbørligen vorder efterkommet, og at efter dens Formelding alle Hostiliteter ufortøvet maatte ophæves, og at Eders Kongelige Majestæts Krigsfolk, saa snart Ratifikationen af foromførte er udvexlede, af Landet uden Ophold udføres, saa har jeg efter Allerhøjeste Hs. Kongelige Majestæts Ordre hos Eders Kongelige Majestæt herved allerunderdanigst skullet fornemme, hvad Resolution det maatte behage Eders Kongelige Majestæt at tage. Til hvilken Ende min Søn har den Naade dette allerunderdanigst at insinuere og Deres allernaadigste Svar derpaa at afvarte«. Brevets Overbringer, Oberst Grev Chr. D. Reventlow, blev af Faderen tillige anbefalet til Grev Piper.[3])

Storkansleren sendte Meddelelse om dette Skridt til Admiralerne Rooke og Almonde, hvem han bad paasé, at de Svenske ikke førte flere Tropper over til Sjælland, men tvært imod trak deres Krigsfolk bort. Han tilføjede, at den danske Flaade vilde løbe ud, hvis Kong Carl ikke vilde rømme Landet, og at de danske Admiraler havde Ordre til at handle i Overensstemmelse med Englænderne og Hollænderne.[4]) Den 23de August blev der holdt Krigsraad hos Admiral Rooke, hvori det blev besluttet at meddele Wachtmeister,

[1]) Reventlow til Kongen 21de August 1700 (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a).

[2]) Slotsl. Prot. 21de August.

[3]) Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a.

[4]) Reventlow til Admiralerne for den kombinerede Flaade 22de August 1700 (sammesteds; trykt i Rookes Journal, S. 101—102).

at den kombinerede Flaade, saaledes som man Dagen forud foreløbig havde meddelt, vilde skille sig fra den svenske og gaa op til Hveen, da den ingen Fuldmagt havde til længere at samvirke med denne; derimod var man rede til at hjælpe med at transportere Hæren tilbage over Sundet.[1]) Denne Beslutning blev strax meddelt Reventlow.

Herved var Situationen fuldstændig forandret. Ene kunde den svenske Flaade ikke optage Kampen med den danske, og mod København kunde den svenske Hær, der ganske manglede Belejringsskyts, intet udrette. I København var man sig fuldkommen den forandrede Situation bevidst, og allerede den 21de gav Reventlow Gyldenløve Ordre til at udlægge 20 Orlogsskibe,[2]) en Forholdsregel, som Kongen, der opholdt sig i Kolding, ganske billigede, dog med det Forbehold, at de allierede Admiraler først skulde udstede en skriftlig Neutralitetserklæring, og at den svenske Konge skulde have en Frist af 3 Gange 24 Timer til at forlade de danske Riger og Strømme, inden Fjendtlighederne begyndte.[3])

Kong Carl gav imidlertid kun langsomt og modstræbende efter. Den 21de August havde han fra Hertugen af Gottorp faaet Meddelelse om, at Freden var sluttet, og Anmodning om at standse Fjendtlighederne, da Hertugen havde paataget sig at formaa sin Svoger til at holde inde med Fremrykningen. Endnu nølede han, men de svenske Statsmænd trængte ind paa ham; Piper og Åkerhjelm forelagde Kongen en skriftlig Betænkning, hvori de forestillede ham, at han burde gaa ind paa Gottorps og Lyneborgs Forslag. »Der var jo ingen Tvivl om, at Freden var sluttet, og han havde selv erklæret, at han kun som Garant var rykket i Felten; fortsatte han nu Krigen, efter at England, Holland, Lyneborg og Gottorp var faldne fra, saa var han Angriber og maatte være belavet paa, at disse Magter og Brandenborg blev hans Fjender. Guds Hævn og Verdens Had vilde blive hans Lod, om han begyndte Krig nu, da han kunde faa en hæderlig Fred. Sluttede han derimod Fred uden selv at opnaa Vinding, vilde Verden sige, at han havde ført en retfærdig Sag til en lykkelig Ende, og at han havde ofret Udsigten til egen Fordel for det fælles Vel. Sluttede han Fred nu, kunde han ogsaa understøtte Lifland, der var i stor Nød.«[4])

---

[1]) Afskr. i Dsk. Kgrs. Hist., 219 a; trykt i Rookes Journal, S. 103—104.
[2]) Reventlow til Kongen 21de August 1700 (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a).
[3]) Kongen til Reventlow. Kolding 23de August (Geh.-Reg.).
[4]) Carlson VI, S. 365.

Da Chr. D. Reventlow den 22de August kom til Lejren, var Kongen just i Færd med at forhandle med Piper og Åkerhjelm og vilde derfor intet Svar give ham.[1] Først den 23de tog Kongen sin Beslutning, da han havde faaet Melding om Udfaldet af Krigsraadet paa det engelske Admiralskib, og om Eftermiddagen modtog Storkansleren et Brev fra Grev Piper, hvori det hed, at Kongen nu gennem den engelske Admiral havde faaet Meddelelse om »Amnestipunktet« (d. e., at Gottorps Allierede var indbefattede i Fredsslutningen); han var derfor beredt til at standse alle Fjendtligheder, mod at den danske Regering viste fuld Gensidighed; Generalkrigskommissær Adlersten og Envoyé Leyonclou skulde forhandle med Reventlow om Troppernes Hjemtransport.[2] Om Aftenen Kl. 8 kvitterede Reventlow for Pipers Brev. Kongen af Danmark vilde sikkert holde Fredstraktaten i alle Maader, og fra dansk Side vilde alle Fjendtligheder strax blive standsede; Reventlow vilde udnævne et Par Befuldmægtigede til at forhandle med de svenske Delegerede.[3])

Samme Dag fik Wachtmeister Ordre til at standse Fjendtlighederne til Søs og til at takke de allierede Admiraler for deres Tilbud om at hjælpe med ved Troppetransporterne. General-Admiralen sendte strax sine Kolleger en varm Tak for godt Kammeratskab og meddelte, at Freden var antagen af de Svenske, og at alle detacherede Skibe vilde blive tilbagekaldte.[4]

Den 24de August om Morgenen kom de svenske Deputerede til København for at forhandle med Gehejmeraad Otto Krabbe og Etatsraad Ole Hansen om Hjemrejsen. Forhandlingerne gik ikke aldeles glat. Fra dansk Side klagede man blandt andet over, at et svensk Parti paa 600 Ryttere var sendt til Roskilde for at inddrive Brandskat, hvad der stred mod Fredstraktaten. Først den 26de kunde Reventlow melde Kongen, at der var opnaaet Enighed, men at dette havde kostet 500 Dukater. Der blev truffet Aftale om at samle Baade fra Sjælland, Amager og Skaane ved Vedbæk og Helsingør, hvor ogsaa Flaadernes disponible Smaafartøjer skulde møde. Sidstnævnte Sted skulde Rytteriet overskibes, medens Fod-

---

[1]) Carlson VI, S. 365; Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a.

[2]) Dette Brev krydsede en Skrivelse fra Storkansleren til Piper, hvori det udtaltes, at den gottorpske Generaladjutant Daldorf maatte have overbragt den Artikel i Fredstraktaten, der angik Kongen af Sverig (jfr. Side 465).

[3]) Samtlige Breve findes i Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a.

[4]) Afskr. i Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a.

folket skulde overføres fra Vedbæk. Bagagen skulde transporteres paa danske Vogne til Udskibningsstederne. Justitsraad Gothard Braëm skulde lede Kavalleriets Transport, og danske Betjente kunde følge med de danske Fartøjer, der ikke maatte beordres andre Steder hen end til Helsingborg og Landskrona. De danske Myndigheder paatog sig at sørge for Furage, men alle Kontributioner skulde ophøre, og intet Parti maatte udsendes.[1])

Det varede dog flere Dage, inden den svenske Hær afmarcherede. Den 28de August var Kong Carl med et stort Følge nær ved København,[2]) og mange svenske Officerer besøgte Hovedstaden, hvis Beboere i stort Tal gæstede den svenske Lejr; men trods disse fredelige Besøg var Tilliden ikke genoprettet. Den 27de melder Reventlow, at den danske Flaade er sejlklar, kun Vejrliget har hindret den i at løbe ud. Dagen efter spørger Gyldenløve, om han skal lægge sig uden for Stubben og Refshalen, og den 29de faar han Ordre til at løbe ud og postere sig saaledes, at han om fornødent kan afskære Svenskerne al »Sukkurs«. Dette blev iværksat den paafølgende Dag.[3])

Den danske Flaades krigerske Holdning ængstede Wachtmeister. Hans Skibe var splittede, de største var i Carlskrona, nogle var i Store Bælt, andre paa Jyllands Vestkyst. Besætningerne var svækkede, Soldatesken i Land. Udsigterne var lidet lovende, hvis Danmark i Tillid til Forbundet med Rusland begyndte en Særkrig, medens Sømagterne unddrog Sverig deres Bistand. Den 1ste September om Morgenen gik Wachtmeister derfor om Bord paa »Shrewsbury« og bønfaldt Rooke om ikke at svigte ham. Han ilede dernæst til Lejren, raadslog med Piper og Åkerhjelm og fik dem til at forhandle med den engelske Resident Dr. Robinson, der samme Dag gav Møde ved Rungsted Kro. Residenten lovede at udvirke, at den engelsk-hollandske Flaade blev liggende for København, indtil den svenske Hovedflaade var kommen ud i Østersøen; Wachtmeister skulde efterlade 7—8 Skibe, for at den kombinerede Flaade kunde blive den danske jævnbyrdig, og disse Orlogsmænd skulde saa under engelsk-hollandsk Eskorte gaa til Göteborg.[4])

---

[1]) Reventlows Breve til Kongen af 24de—26de Aug. (Dsk. Kgrs. Hist., Nr. 219 a).
[2]) Tage-Register (Adlerfeld).
[3]) Dsk. Kgrs. Hist, 219 a; Slotsl. Prot. 24de August; Rookes Journal, S. 108
[4]) Carlson VI, S. 373; Rookes Journal, S. 110.

Paa dette Tidspunkt var Opbrudet fra Lejren imidlertid i fuld Gang. Den 29de indskibedes Upplands og Calmars Regimenter i Vedbæk, hvorfra Transporten lededes af den danske Kaptajnløjtnant N. J. Tofte. Dagen efter overførtes Garden og Dalkarlene, men saa gik Arbejdet i Staa paa Grund af slet Vejr. Den 31te red Smaalandske Regiment til Helsingør, hvortil Vestgöta Ryttere Dagen forud havde begivet sig. Den 1ste September blev Vagtmandskabet fra Lejren ved Rungsted tilligemed 300 Ryttere af Livregimentet overførte fra Vedbæk til Landskrona, medens Resten af Livregimentet tillige med Østgöta Rytterregiment marcherede til Helsingør. Sent paa Aftenen den 1ste September var Vedbæk og Rungsted rømmede. Den 2den September overførtes de 500 Mand Fodfolk, der havde staaet ved Humlebæk, ligesom ogsaa Rytteriet blev transporteret fra Helsingør til Helsingborg. Arbejdet fortsattes den næste Dag, og Kl. 3 Eftermiddag forlod de sidste svenske Soldater, 3 Kompagnier af Østgöta Rytterregiment, Sjællands Grund.[1])

De svenske Troppers Transport over Sundet blev til Dels betalt af den danske Regering. Kommandoer af de danske Rytterregimenter vaagede over Ordenens Opretholdelse ved Indskibningen saa vel ved Vedbæk som i Helsingør.[2])

Medens Indskibningen ved Vedbæk gik for sig, skal Carl XII have opholdt sig paa Enrum. Den 1ste September begav han sig til Helsingør; han besøgte Byen, hvor hans Hofstat tog Kvarter, men selv spiste og sov han udenfor Staden i sit Telt, omgiven af sine Ryttere. Den 2den September Kl. 7 om Morgenen red Kongen, kun ledsaget af 1 Officer og 3 Lakajer, til Søndre Teglværk tæt udenfor Helsingør; her blev Hestene opstaldede; Kongen besteg en Kullebaad og satte over til Helsingborg. De svenske Tropper vidste intet om denne »Eskapade«.[3])

Frederik IV var allerede den 1ste September vendt tilbage til sin Hovedstad.[4]) Slotsloven blev strax opløst, og skønt Sven-

---

[1]) Breve fra Giese og Braëm af 1ste, 2den og 3dje September. (Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 216).

[2]) Slotslovens Prot. 26de—28de August. Skipperne fik udbetalt 800 Rdl.; de Svenske fik 600 Tdr. Øl forærende (Assignationskont.s Resolutionsprot.).

[3]) Anf. Breve fra Giese og Braëm.

[4]) Slotslovens Prot. s. D.

skerne endnu ikke fuldstændig havde rømmet Landet, og de forenede Flaader endnu laa udenfor Hovedstaden, begyndte man at afruste de irregulære Tropper: Bønder, Borgere og Studenter blev permitterede den 3dje September.

Hertug Ferdinand Vilhelm af Württemberg, der den 4de ankom til København, aflagde Dagen efter et Besøg paa den kombinerede Flaade, hvor man modtog ham med store Æresbevisninger, og i de følgende Dage gæstede forskellige danske Stormænd og fremmede Diplomater Admiral Rooke.[1] Englænderne og Hollænderne, hvis Proviant var paa Hældingen, længtes efter at komme afsted, men de turde ikke forlade Svenskerne, hvis Opbrud hindredes af ugunstig Vind. Endelig den 8de September blev Vinden vestlig, og Kl. 2 om Eftermiddagen gik Wachtmeister under Sejl. $2^1/_2$ Time senere afsejlede den engelsk-hollandske Flaade, og tidlig næste Morgen passerede den Kronborg for en frisk sydlig Kuling.[2]

I Løbet af Sommeren havde der af og til været Tale om, at de Allierede vilde gøre Landgang paa Fyn, der næsten ganske var blottet for Tropper. Kun i Nyborg laa en lille Garnison paa 3 Kompagnier af Fynske Infanteriregiment og nogle faa Artillerister af det Kompagni, hvis Hovedstyrke under Chefen, Kaptajn Grolau, var sendt til Holsten.[3] Som Kommandant ad interim fungerede Major A. Elnberger af Fynske Regiment.

Sidst i Juli blev Landeværnet opbudt, og ligesom paa Sjælland blev der oprettet et Kompagni Skytter, hvis Fører, Major Hans Frederik Pultz til Rygaard, tillige fik Befaling over hele Landeværnet, da Stiftsbefalingsmanden, Gehejmeraad Didrik Schult, ikke turde paatage sig dette Hverv. Der blev endvidere af Karle fra Herre- og Præstegaarde oprettet endnu et Kompagni til Hest

---

[1]) Rookes Journal, S. 111. Denne Kilde nævner ikke et Besøg, som Frederik IV den 3dje September skulde have foretaget paa den kombinerede Flaade (se bl. a. Guds Vognborg 3. Septbr.), og som følgelig næppe har fundet Sted.

[2]) Rookes Journal S. 112; Kronb. Ammun.-Regnskab.

[3]) Jfr. Side 256.

paa 100 Hoveder, og endelig blev Landeværnet ogsaa forsynet med Artilleri, 9 smaa Kanoner og et Par Konstabler fra det ved Nyborg stationerede Vagtskib, »Frøken Elsken«, Kaptajnløjtnant Offenberg.[1])

Henimod Midten af August viste svenske Krigsskibe sig udfor Fyn. Den 13de laa de i Langelandsbæltet, og den 15de blev Overfarten, dog med Undtagelse af Postgangen, standset af 7 Krigsskibe under Kommandør H. Anckarstjerna.[2])

Paa dette Tidspunkt var Freden jo saa godt som sikret med alle Danmarks Fjender undtagen Sverig; Frederik IV bestemte derfor at forøge den regulære Forsvarsstyrke paa Fyn med Rodsteens nyhvervede Dragonregiment og den Eskadron af 4de Jyske Regiment, som under Major B. Brockdorff hørte til Detachementet ved Arlevad; Ledelsen af Øens Forsvar blev overdragen til Brigadér Løvendal, og Oberst H. D. Schorr af Jyske Regiment, der under en Del af Felttoget havde fungeret som Kommandant i Rendsborg, blev udnævnt til Kommandant i Nyborg. Der blev givet Ordre til, at man skulde være paa sin Post overfor Svenskerne, men i øvrigt skulde disse have Lov til mod Betaling at forsyne sig med Proviant og Vand.[3])

Løvendal ankom til Nyborg den 18de August. Han fandt Fæstningen slet forsynet og vedligeholdt og satte strax Arbejder i Gang til dens Udbedring og til Batterianlæg ved Kysten. Beboerne fandt han opskræmmede ved Synet af den svenske Eskadre, men snart bragte Efterretningen om Fredsslutningen i Traventhal Ro i Sindene. Løvendal gav nu Landeværnet, hvis Aand og Holdning han iøvrigt roser, Lov til at gaa hjem og høste, paa Skytterne og nogle faa Kystvagter nær, og han stillede Skanseanlæggene i Bero. Kun paa Knudshoved fortsatte man Arbejdet paa et der paabegyndt Værk, nærmest som Protest overfor et af Anckarstjerna i truende Udtryk nedlagt Forbud. De nærmest foregaaende Dage havde Svenskerne plyndret paa Romsø, Aggersø og Omø, men paa selve

---

[1]) Fynske Tegn. 27de Juli, 3dje, 15de og 16de August; Brigader Løvendal til Kongen 20de August (Scheels Afskr.).

[2]) Breve fra Raadstuen i Korsør og Kommandanten i Nyborg (Scheels Afskrifter).

[3]) Kgl. udf. Exped. 15de, 16de, 19de og 24de August; Fynske Tegnelser 15de og 20de August.

Fyn øvede de ingen Fjendtligheder, og i Slutningen af Maaneden forlod de Bæltet. Allerede forinden, den 26de August, var der givet Befaling til at »forløve Almuen fra Landeværn og Strandvagt at gøre«.[1])

[1]) Løvendal til Kongen 20de, 23de og 24de August (Scheels Afskr.); Kgl. udf. Exped. 24de August; Fynske Tegn. 26de August.

XIV. Rustninger i Norge.

Naar den dansk-norske Stat havde Krig med Sverig, maatte man selvfølgelig altid være forberedt paa et Indfald i Norge, og Faren var saa meget større, naar, som i det foreliggende Tilfælde, Sømagterne stod paa Modstandernes Side. Det var saa ikke blot Landgrænserne, men ogsaa Kysterne, der var truede. Den norske Hær og den lille norske Flaade blev derfor satte paa Krigsfod, samtidig med at den danske Hær og Flaade blev mobiliserede.

Feltmarskalk Grev Gustav Vilhelm Wedel-Jarlsberg, der var udnævnt til Ulrik Frederik Gyldenløves Efterfølger som kommanderende General i Norge, men som endnu opholdt sig i Oldenborg, modtog den 3dje Oktober Kongens Befaling til at begive sig til sin nye Post. Han rejste strax til København for at faa sin Instrux og derpaa over Fyn og Jylland til Norge. Den 28de Oktober var han i Christiania og sendte derfra en meget misfornøjet Skildring af Situationen: Tropperne var gaaede tilbage i Brugbarhed, Fæstningerne forsømte, Efterretningsvæsenet slet og Kassen tom.[1])

Hærens Styrke var følgende:

1 Rytterregiment	600	Mand
1 Dragonregiment	1250	—
2 hvervede Infanteriregimenter	1640	—
2 — Garnisonskompagnier	240	—
6 nationale Infanteriregimenter	8460	—
at overføre	12190	Mand

[1]) Wedel til Kongen 3dje og 28de Oktober, 4de November 1699 (Indk. Memorialier); Samme til Jens Juel 28de Oktober (Wedels Kopibog).

overført	12190	Mand
Artilleri	200	—
5 Marinekompagnier	1270	—
tilsammen . . c.	13660	Mand

alt foruden Befalingsmænd m. fl. (prima plana).[1])

Af hele denne Styrke var dog kun Rytteriet og det hvervede Fodfolk i nogenlunde god Stand. Frikompagnierne var stærkt svækkede ved Detacheringer, idet f. Ex. det bergenske skulde afgive den lille Besætning, der mere for »Kongens høje Respekts Skyld« end af militære Grunde holdtes paa Vardøhus; da denne Besætning blev afløst hvert halve Aar, laa en større Del af Kompagniet bestandig paa Rejse. Artilleriet behøvede paa Krigsfod en Forøgelse af ikke mindre end 13 Officerer og 120 Konstabler m. fl. Ved Dragonerne, af hvis 10 Kompagnier kun de 3 var beredne, stod det ligesom ved det nationale Fodfolk temmelig daarlig til, saa vel hvad Udrustning som hvad Uddannelse angik, og endnu værre stillede var Marinerne, der bar deres Navn med Urette, da de for en stor Del bestod af Fjældbønder.[2])

Der maatte altsaa tages fat paa at forøge Hærens Styrke, forbedre dens Bevæbning og udvikle dens militære Brugbarhed.

Wedel havde ønsket at bringe de hvervede Regimenter op til 1000 Mand hvert, hvad dog Kongen ikke mente var gørligt, skønt han indrømmede, at det var ønskeligt. Derimod blev Frikompagnierne i Bergen og Trondhjem forøgede til henholdsvis 150 og 200 Mand.[3])

For at tilvejebringe den nødvendige Forøgelse af Artilleriet sendtes i Begyndelsen af Marts 1 Kaptajn, 4 Løjtnanter og 3 Stykjunkere foruden 7 Fyrværkere fra Danmark til Norge. Flere kunde man ikke undvære, og Wedel fik derfor Bemyndigelse til at forfremme dertil egnede Underofficerer. De fornødne Haandværkere

---

[1]) Memorialier fra C. Gyldenløve, Wedel, Vibe og Felber, jfr. Side 140 ff. Rytter- og Dragon-»Drengene« er talte med i Regimenternes Styrke, hvad der giver en Forøgelse af 25 %. Det nationale Fodfolks Styrke er c. 200 Mand lavere end efter den Side 142 benyttede Opgivelse: for de enkelte Regimenter falder Afvigelsen mellem ÷ 94 (Bergenhusiske) og + 47 (Vesterlenske).

[2]) Memorialer fra Wedel 27de Januar og 10de April 1700, fra Felber 9de November 1699.

[3]) Kgl. udf. Exped. 3dje og 17de April.

skulde engageres i Norge. Til Feltartilleriet blev der i December 1699 udtaget Heste.[1])

Af Reservemandskabet til de nationale Afdelinger var intet andet tilstede end de saakaldte Rytter- og Dragon-Drenge, som, da de paa en Maade hørte med til Hæren, ogsaa er medregnede i foranstaaende Styrke; deres Udrustning lod dog meget tilbage at ønske. Til de uberedne Dragonkompagnier blev der i December 1699 udskrevet Heste, men uagtet man vilde lade sig nøje med Kløvsadler til disse, var Sagen endnu ikke bragt i Orden ved Fredsslutningen i August 1700.[2])

Nationalinfanteriets Reserver skulde i Krigstid formeres i særlige Kompagnier, men Rammerne til disse fandtes ikke, og Mandskabet var heller ikke udpeget.[3]) Strax efter sin Ankomst til Norge foreslog Wedel at oprette Reserven, men først den 6te Marts udgav Kongen Befaling dertil.[4]) Den hele Reserve skulde dog kun opbydes for Bergenhusiske Regiment, der havde afgivet en stor Del af sin Styrke til Flaaden; for de andre 5 Regimenter nøjedes man med den halve Reserve. Den skulde indrettes paa samme Fod som i 1681, men Chefen for den civile Administration, Vicestatholder Frederik Gabel, erklærede, at man savnede Oplysning om, hvorledes Sagen da var ordnet. Wedel mente dog, at Bønderne nok havde den Ting i frisk Minde, og en ny kongelig Befaling af 20de Marts søgte at hjælpe paa Gabels Hukommelse og gøre ham villigere til at staa de militære Myndigheder bi. Allerede forinden havde han dog indset det uholdbare i sit Standpunkt og givet vedkommende Embedsmænd fornøden Ordre til at være behjælpelige ved Udskrivningen.

Den 19de Marts udgav Wedel Bestemmelserne for denne, der saavidt muligt skulde finde Sted indenfor Kompagnidistrikterne. Undtagelser fra Reglen skulde dog finde Sted, hvor den kongelige Tjenestes Tarv paabød det, og det blev i det hele strængt paalagt de militære Befalingsmænd at lade Tjenestens Tarv være deres eneste Rettesnor.

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 25de November 1699, 30te Januar, 2den Marts og 10de Juli 1700; Memorial fra Wedel 8de December 1699.

[2]) Memorial fra Wedel 8de December 1699; Samme til Lente 21de August 1700; jfr. Side 139 f.

[3]) Jfr. Side 138 f.

[4]) Norske Tegnelser.

Reservens Styrke skulde efter Beregningen være følgende:

Agershusiske	Regiment,	3	Kompagnier,	669	Mand.
Smaalenske	—	3	—	669	—
Oplandske	—	3	—	598	—
Vesterlenske	—	3	—	648	—
Bergenhusiske	—	6	—	1359	—
Trondhjemske	—	5	—	1024	—
tilsammen . .		23	Kompagnier,	4967	Mand.

De nødvendige Officerer til Rammer for de nydannede Kompagnier var ikke vanskelige at finde. Der levede i Norge mange Officerer, der efter at have deltaget i Krigene i Flandern og Ungarn nu var uden Ansættelse, ligesom der ogsaa ved Regimenterne tjente en Del reformerede Løjtnanter og endnu flere Underofficerer, der ventede paa Forfremmelse til Officerer. Disse Befalingsmænd nærede dog Betænkelighed ved at lade sig engagere til Reserven, da de var bange for at blive afskedigede, naar Krigen var omme, men de lod sig alligevel overtale, da Wedel lovede dem samme Løn som Officererne ved de staaende Tropper og snarlig Forsættelse til disse.[1])

Da der nu skulde tages fat paa Reservernes Uddannelse, stødte man atter paa Vanskeligheder fra de civile Myndigheders Side; bl. a. nægtede Vicestatholderen at anvise Reserveofficererne Kvarter i Distrikterne. Gennemgaaende lykkedes det dog at overvinde Friktionen, og i Begyndelsen af Maj var Sagen for de fleste Regimenters Vedkommende bragt i Orden.[2])

Ogsaa ved Marinerne — der formeredes i Batailloner, af hvilke den ene, den Trondhjemske, rigtignok kun havde 1 Kompagni — blev den halve Reserve oprettet, og sidst i Maj blev deres samlede Styrke anslaaet til 1663 Mand. En enkelt Amtmand havde dog endnu midt i Juni ikke tilendebragt Udskrivningen. Med Øvelserne gik det kun smaat; i Begyndelsen af Juli indberettede Wedel, at de 512 vesterlenske Marinere endnu aldrig havde haft et Gevær i Haanden. Nogle af Kompagnierne blev i Juni Maaned samlede i Christianssand og Staværn for at anvendes paa Galejflaaden.[3])

[1]) Memorial fra Wedel 20de Marts.

[2]) Memorial fra Wedel 24de April og 1ste Maj.

[3]) Norske Tegnelser 17de April; Kgl. udf. Exped. 13de Februar 1700; Memorialer fra Wedel 15de Maj og 3dje Juli; jfr. nedf. Side 491.

Af en endnu løsere Organisation end Reservekompagnierne var de saakaldte Udvalgte, som man mere smukt end betegnende kaldte den Institution, der svarede til Landeværnet i Danmark og »Ausschuss« i Hertugdømmerne. De blev allerede opbudte i December og mønstrede i Januar, men skønt Wedel roste Mandskabets Udseende og Holdning, havde han ingen Tro til, at der var noget at stille op med denne udisciplinerede Folkevæbning. I Maj Maaned beløb de »udvalgte« Bønders Antal sig til over 8000 Mand, hvoraf den ene Fjerdedel hørte hjemme nordenfjælds. De skulde for en Del anvendes som Besætningstropper, men kun, »naar de virkelig agerede«, skulde de staa under Feltmarskalkens Kommando. Omkostningerne ved at holde dem under Vaaben var dog forholdsvis store, og Kongen befalede derfor, at de kun i Nødsfald maatte indkaldes.[1])

Endnu maa nævnes Borgervæbningerne i Købstæderne, til hvis nødtørftige Indøvelse der ligeledes blev givet Befaling.

For at hjælpe paa den mangelfulde Bevæbning blev der i November 1699 givet Befaling til fra Tøjhuset paa Agershus at udlevere de nye Vaaben, der fandtes i Beholdningerne, og at inddrage de ældre til Reparation. I Begyndelsen af April var der udleveret nye Flinter (i alt 4820) til Gyldenløves, Agershusiske, Oplandske, Smaalenske og Vesterlenske Regiment, nyskæftede Musketter (1300) til Bergenhusiske og nyskæftede Snaphanegeværer (200) til Dragonerne. Nye Bajonetter kunde Tøjhuset kun udlevere til Gyldenløves Regiment; til de andre Regimenter blev der anskaffet en større Beholdning, som betaltes af Lægdspengene.[2])

De »udvalgte« Bønder var i enkelte Distrikter i Besiddelse af brugelige Vaaben, men i Reglen var de vaabenløse. De udrustedes da med 14lødige Geværer, som indkøbtes i Holland, og med de fra Regimenterne afleverede Musketter, der var istandsatte paa Tøjhuset.[3]) Ogsaa Borgervæbningerne fik tildels Vaaben paa samme Maade, men i øvrigt Befaling til selv at sørge for saadanne.[4])

---

[1]) Wedels Memorialer 3dje December 1699, 27de Januar og 16de Maj 1700; Norske Tegn. 8de Maj 1700; Kgl. udf. Exped. 9de Juni.

[2]) Generalkommissariatet til Wedel 24de April.

[3]) Memorial fra Wedel 17de Februar; Gabel til Lente 12te April.

[4]) Kgl. udf. Exped. 30te December 1699; Norske Tegn. 6te Marts 1700.

Af Krudt kom der fra Danmark, hvor man dog selv ingenlunde havde rigeligt af denne vigtige Krigsfornødenhed, forskellige Sendelser, mindst 1800 Centner; med en af disse fulgte 20000 Flintestene. [1])

En af Hovedvanskelighederne ved Krigsførelsen i Norge var Provideringsspørgsmaalet, da Landet ikke kunde brødføde sig selv, ikke engang naar Høsten, som i 1699, var forholdsvis god. I November s. A. fik derfor Magistraterne i de norske Købstæder Tilladelse til at indkøbe Korn i Jylland eller andet Steds, hvor der ikke bestod noget udtrykkeligt Udførselsforbud; [2]) endnu i samme Maaned og senere i Foraarsmaanederne blev der saavel af Generalkommissariatet som af de Deputerede for Finanserne sendt ikke ubetydelige Kvantiteter, navnlig af Rug og Byg, til de norske Garnisonsbyer. Forsyningen af den i Holsten samlede Hær stillede dog ligeledes store Krav; da man derfor ikke kunde undvære mere Magasinkorn, blev der stillet en Sum til Feltmarskalkens Raadighed, for hvilken han kunde anskaffe Rug og Malt til Priser, der ikke maatte overstige henholdsvis 4 Rdl. og $2^1/_2$ Rdl. for Tønden. Til Bagning blev der anvist 4075 Rdl. I April fik den kommanderende General nordenfjælds Ordre til at lade bage haardt Brød. Endnu i Juli sendtes der fra København 1260 Td. Rug, som man der havde til overs, men det var ogsaa den sidste Transport, thi kort efter blev Hovedstaden indesluttet fra Søsiden. [3])

En Mobilisering var i Norge en forholdsvis meget kostbarere Foranstaltning end i Danmark, da de nationale Tropper, der under Fredsforhold kun i ringe Grad faldt den kongelige Kasse til Byrde, nu skulde lønnes paa samme Fod som de hvervede. I Stedet for en Del af Pengelønnen — $1^1/_2$ Rdl. maanedlig for en Infanterist, 2 Rdl. for en Rytter foruden de Beløb, der indeholdtes til Mundering m. v. — kunde der udleveres Naturalforplejning, og kort efter sin Ankomst til Norge havde Wedel gjort Indstilling om Anskaffelse af »Sulevarer«. Den daglige Portion var meget beskeden, nemlig foruden $1^1/_2$ ℔ Brød, blødt eller haardt,

---

[1]) Generalkomm. til Wedel, Maj og Juni 1700.
[2]) Geh. Prot. og Kgl. udf. Exped. 18de November 1699.
[3]) Breve fra Generalkomm. til Wedel.

2 Potter Øl,
1/8 — Byggryn,
1/4 — Bygmel til Vælling,
1/80 Otting Spegefisk (Sild eller Makrel),
1/200 — spansk Salt

og endelig et yderst ringe Kvantum Brændevin og Tobak med tilhørende Kridtpiber.[1])

Befalingspersonalets Lønningsforhold gav Anledning til meget Skriveri og meget Bryderi. I Marts 1700 blev Halvdelen af det foregaaende Aars Afregning anvist af Generalkommissariatet, og de Officerer, der sendtes ned til Danmark, fik ogsaa inden Afrejsen dette Beløb udbetalt; men midt i Juni klagede de hjemmeværende nationale Officerer »paa utjenstlig Vis« over, at de i 1 1/2 Aar ikke havde set en Skilling af deres Lønning. Pengemangelen var nemlig meget stor, idet f. Ex. Kop- og Ildstedskatten, der skulde have været anvendt til de militære Lønninger, kun indbragte Halvdelen af de budgetterede 24849 Rdl. I Juli blev der givet Befaling til at betale de i Fæstningerne indlagte nationale Befalingsmænd Gagen forud for en Maaned ad Gangen.[2])

For Reservens Officerer fik Wedel først i Slutningen af Juli efter lange Forhandlinger Approbation paa det Løfte, han havde givet dem, at de skulde lønnes lige med de faste Officerer paa Feltfod. De mest trængende af dem fik Lønningen udbetalt bagud for en Maaned ad Gangen; med de andre synes der paa én Gang at være gjort Afregning for hele Tjenestetiden.[3])

Munderingsvæsenet var, da der blev givet Ordre til at mobilisere, i en mere eller mindre maadelig Forfatning ved alle de nationale Afdelinger. Saaledes var Dragonerne, da Fölckersam 1698 havde overtaget dem efter Oberst Marschalck, »næsten nøgne«, og Infanteriregimenterne havde 1699 til Kongens store Fortrydelse endnu ikke faaet de nye Uniformer, som de skulde have haft i 1698. Marinerne var fuldstændig uden Mundering, og deres Lægder var for fattige til at anskaffe saadanne; Vicestatholderen fik da Ordre til at afhjælpe denne Mangel. Reserverne skulde nøjes med de staaende Kompagniers aflagte

---

1) Memorial fra Wedel 16de November 1699; Kgl. udf. Exped. 16de November og 9de December s. A.

2) Kgl. udf. Exped. 6te Marts 1700; Wedel til Lente 19de Juni; Generalkommissariatet til Wedel 31te Juli.

3) Kgl. udf. Exped. 27de Juli og 3dje August.

Sager, men disse var f. Ex. ved Trondhjemske Regiment 17 Aar gamle, saa at de ligefrem faldt af Kroppen paa Folkene. Efter Generalmajor Vibes Indstilling blev det derfor bestemt, at Folkene skulde iklædes i »Lybskgraat« til 20 Skilling Alen, af hvilket Stof en Pikjole og Kabuds kunde faas for 3 Rdl. Af andre Bestemmelser vedrørende Beklædningen kan anføres, at Lægderne fik Befaling til at udbetale Soldater og Reserver deres Undermunderingspenge, og Generalkommissariatet til at give Underofficererne et Forskud til Anskaffelse af Munderingssager. At ogsaa Officerernes Udrustning lod meget tilbage at ønske, behøver ingen nærmere Forklaring, efter hvad der er anført om deres Lønningsvilkaar.[1])

Sundhedsvæsenet stod paa en ret primitiv Fod og omtales ikke ofte. I Følge en Erklæring fra Livkirurg Buchwald og Hofapoteker Becker maatte et norsk Regiment paa Feltfod kunne nøjes med for 90 Rdl. Medicin for en Sommer, da de kun saa kort Tid ad Gangen kunde være i Felten. Trondhjemske Regiment, der jo var det største, fik dog i Marts Ordre til at indkøbe for 150 Rdl. Medicin til »Regimentsfeltkisten«; »Generalfeltkisten«, hvis Fyldning vilde koste 300—400 Rdl., skulde derimod vente, til Fjendtlighederne virkelig brød ud. Fra København blev der ogsaa sendt 3 Feltskærsvende til Trondhjem. De ved Grænsen samlede Tropper fik siden Medicin for 841 Rdl.[2]) Sundhedstilstanden hos samtlige norske Tropper, saavel i Hjemlandet som i Danmark, var i øvrigt ingenlunde god, da man under Indkaldelsen ikke kunde give dem den Kost, de var vante til.

Fæstningerne[3]) søndenfjælds var gennemgaaende i en maadelig Forfatning, uagtet der, som Kongen udtalte, i hans Faders Tid var anvendt saa store Summer paa deres Vedligeholdelse, at den brøstfældige Tilstand var ganske uforklarlig. Kommandanten i Frederiksstad, Oberst A. C. Storm, der tilmed var Chef for Norske Fortifikationsetat, fik en skarp Irettesættelse, fordi han ikke havde holdt sin Fæstning i bedre Stand. Der blev givet Ordre til,

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 25de November, 9de og 23de December 1699, 9de Juni 1700; Norske Tegn. 20de Marts 1699.

[2]) Generalkomm. til Wedel 2den Januar og 26de Juni; Kgl. udf. Exped. 20de Marts 1700.

[3]) Jfr. Side 147 ff.

at Alt, hvad der kunde spares fra Provianteringen, skulde anvendes til Værkernes Udbedring, og der blev arbejdet ikke saa lidt herpaa.[1])

I det Nordenfjældske var Tilstanden bedre. Munkholm saavel som Skanserne Stene og Skonæs betegnes som vel vedligeholdte; Anlæggene ved Trondhjem blev ligesom Elsnæs Retranchement i Værdalen, omtrent 2 Mil Nordost for Stene Skanse, i Løbet af Sommeren sat i god og brugbar Stand, og endelig blev der anlagt Forskansninger i Omegnen af Røraas.[2])

I Købstæderne fik Magistraterne Befaling til at opføre Blokhuse til Beskyttelse mod Kapere. Levninger af saadanne, hidrørende fra Gyldenløve-Fejden, fandtes endnu ved de fleste af Byerne.[3])

I den for Fæstningerne normerede Bestykning manglede 209 Kanoner og 40 Morterer. Heraf laa Jernværkerne inde med 80, mest lette, Kanoner og 8 Morterer, rigtignok næsten alle uprøvede, og desuden var der bestilt 84 Stk. 12—18 Punds Kanoner og 28 Morterer.[4])

Den Del af Søværnet, der var bestemt til Norges Forsvar og var stationeret i Christianssand,[5]) talte hverken mange eller store Skibe: 6 Galejer, 1 Galejfregat og 1 Galiot; de største af disse førte 7 Stk. 10 Punds Kanoner. I Christianssand var endvidere stationeret en Brigantine, der var uden Bestykning, og oplagt et ikke nærmere angivet Antal Skærbaade, der i Løbet af Foraaret synes at være blevet noget forøget.[6])

Ved Mobilisering skulde denne Flotille forøges ved Hjælp af Defensionsskibene, og i Begyndelsen af 1700 blev der derfor nedlagt Forbud mod, at disse Skibe maatte gaa til Spanien. Kort efter blev der med vedkommende Magistrater kontraheret om følgende 7 Skibe, hvis Redere for hvert Skib fik 3000 Rdl. i Forskud til Hjælp ved Udrustningen:

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 18de November, 16de og 30te December 1699; Wedel til Lente 21de August 1700.

[2]) Memorialer fra Vibe 28de Oktober 1699 og 18de September 1700.

[3]) Norske Tegn. 8de Maj 1700; jfr. Rosencreutz's Relation.

[4]) Memorial fra Felber 30te December 1699.

[5]) Jfr. Side 222 og 230 f.

[6]) Den 9de Juni 1700 befaledes, at der ikke skulde bygges flere Skærbaade (Kgl. udf. Exped.).

»Christian Gyldenløve« af Bergen,
»Langesund« af Bergen,
»Christiania« af Christiania,
»St. Johannes« af Christiania,
»Prins Christian« af Christianssand,
»Prins Christian« af Arendal,
»Immanuel« af Strømsø (Drammen).

I Marts Maaned blev der fra Danmark sendt Ordre om at paaskynde Udrustningen, da Skibene skulde bruges til at holde Forbindelsen aaben mellem Jylland og Norge. Man paatænkte den Gang endnu at dække den norske Kyst ved Hjælp af en let Eskadre, men da dette snart viste sig ugørligt, blev Defensionsskibene saa meget uundværligere.[1])

Udrustningen gik dog kun langsomt fra Haanden. Det første Skib var færdigt til at løbe ud midt i Juni, og i alt blev kun 4 færdige, nemlig: »De to Gyldenløver« (i Stedet for »St. Johannes«), »Christiania«, »Langesund« og »Prins Christian« af Arendal. Det førstnævnte Skib førte 44 Kanoner foruden 6 »Basser«, men da hele Besætningen var knap 100 Mand, kan Skytset ikke have været af svært Kaliber. Rederne i Christiania fik som Belønning for Raskhed og Villighed et særligt Provianteringsforskud.[2])

Midt i Maj var Galej- og Skærbaadsflotillen for saa vidt udrustet, at den kun manglede Mandskab for at kunne løbe ud. Den faste Besætning paa Galejerne, 10—12 Mand, behøvede nemlig en Forøgelse af indtil det sexdobbelte til Betjening af Aarer og Kanoner, og til Skærbaadene havdes intet fast Mandskab. Egentlige Søfolk var meget vanskelige at opdrive, da en stor Del af disse var afgaaede til Hovedflaaden i Danmark, og Marinerne, af hvilke en Del ogsaa skulde bruges som Soldateske paa Defensionsskibene, var paa dette Tidspunkt endnu ganske uanvendelige. Midt i Juni var dog den nødtørftigste Besætning fordelt til Skibene.[3])

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 6te Januar, 6te og 20de Marts; Norske Tegn. 20de Januar.
[2]) Generalkomm.s danske Kopibog, 24de April; Wedel til Lente 12te Juni; Kgl. udf. Exped. 17de April og 7de September.
[3]) Memorial fra Wedel 15de Maj; Norske Tegn. 3dje April; Kgl. udf. Exped. 10de og 17de April, 19de Juni.

Under den skaanske Fejde havde den øverste militære og civile Styrelse i Norge været forenet paa én Haand; Ulrik Frederik Gyldenløve havde været baade kommanderende General og Statholder. Der havde været Enhed i Kommandoen, og Krigsførelsen havde derfor ogsaa været kraftig og energisk. Da Gyldenløve 1699 trak sig tilbage, vidste man, at Krigen stod for Døren, men alligevel foretog man en Adskillelse mellem den militære og den civile Myndighed, et Fejlgreb, der utvivlsomt vilde have straffet sig, saafremt Krigen ogsaa havde strakt sig til Norge. Nu kom det ikke videre end til Krigsforberedelser i denne Del af Monarkiet, men under disse blev Friktionen ogsaa meget stor, langt større end den var i Danmark. Thi i Norge, hvor Armeen var en national, man fristes til at sige halv borgerlig Institution, greb Hjulene i den militære og den civile Administration ind i hinanden paa en saadan Maade, at hele Maskineriet let kunde gaa i Staa, naar der ikke herskede absolut Harmoni imellem Styrelsens Spidser, og det var netop det, som det skortede paa.

Gehejmeraad Frederik Gabel, tidligere Amtmand i Sorø og Ringsted Amter, der var udnævnt til Vicestatholder, rejste til Norge den 3dje Februar 1700. Kort efter sin Ankomst begyndte han mundtlig at forhandle med Feltmarskalk Wedel om Sager vedrørende Landets Forsvar, men Samarbejdet var fra første Færd slet. I sine Breve til Overkrigssekretæren giver Wedel jævnlig sin Misfornøjelse Luft: snart lægger Gabel Hindringer i Vejen for Reservens Opstilling, snart nægter han sin Medvirkning ved Defensionsskibenes Udrustning, snart afslaar han at anvise Kvarter til de ny udskrevne Soldater. Men ogsaa Gabel beklager sig: den civile Øvrighed bliver skubbet til Side, og dens Virksomhed bliver ikke tilbørlig paaskønnet. Især er han vred over, at de militære Myndigheder paa egen Haand skaffer sig Erstatningsmandskab. Men ogsaa om den eventuelle Krigsførelse kives han med Wedel, hvis Energi han ingen Tro har til: »Feltmarskalken er ganske anderledes,« skriver han, »end vi har set ham i Skaane. Gud bevare os for et farligt Sammenstød med Fjenden. Han synes kun lidet om, at man har begyndt Aktionen i Holsten, og frygter for, at vi faar hele den svenske Armé paa Halsen.« Selv tror Gabel ikke, at der fra Landsiden er noget »konsiderabelt« at være bange for; langt snarere frygter han for, at et Angreb truer fra Søsiden, naar den engelsk-hollandske Flaade løber ud.[1])

---

[1]) Gabel til Conr. Reventlow 2den Maj; Samme til Lente 12te April.

Da det hurtigt havde vist sig, at der ikke kom noget godt ud af de mundtlige Forhandlinger, fik Vicestatholderen allerede i Marts Befaling til fremtidig kun at træde i skriftlig Forbindelse med Feltmarskalken. Men ogsaa med Pennen kunde Stridighederne fortsættes. Kongen gav i de fleste Tilfælde Feltmarskalken Medhold; Gabel fik Ordre til i Forsvarssager at bøje sig for Sagkundskaben; og da han atter beklagede sig over Wedels Overgreb, fik han et skarpt Tilhold om at forliges med sin militære Kollega: »Til Slutning,« skriver Kongen, »er det Vor allernaadigste Vilje og Befaling, at Du lever i al Rolighed med Feltmarskalk Wedel, og lader intet det particulier, som Eder kan imellem være, i disse Tider være Aarsag til Vor Tjenestes Forsømmelse.« Senere paa Aaret befalede Kongen yderligere, at al Strid mellem Feltmarskalken og Vicestatholderen skulde være glemt.[1])

Den næsthøjeste Befalingsmand i den norske Hær var Kongens Halvbroder, Feltmarskalkløjtnant Christian Gyldenløve. Han var udset til Wedels Stedfortræder eller Afløser, naar denne »enten formedelst Svaghed i den Tilstand skulde geraade, at han sit Kommando over Vores Milice ej virkeligen kunde føre, eller og ved Døden skulde afgaa.« Herom var han alt under 10de Oktober 1699 bleven underrettet, og der var tilstillet ham et »Paritions-Patent«, hvorved han, hvis det anførte Tilfælde skulde indtræde, kunde legitimere sig som Wedels Efterfølger. Indtil da skulde han hemmeligholde baade Ordren og Patentet.[2]) I øvrigt fik han en udtrykkelig Befaling til at erkende Wedel for sin Foresatte, og han synes at have staaet paa en meget god Fod med denne. Han var jo tillige Regimentschef og blev i Sommerens Løb anvendt som Kommandør for smaa mobile Styrker; men han var ked af sit Ophold i Norge og ytrede i sine Breve jævnlig Ønsket om at komme til Danmark, hvor han haabede at finde Lejlighed til at udmærke sig.

I den norske Hær tjente endvidere 3 Generalmajorer: Johan Vibe, Hans Ernst Tritzschler og Frederik Gersdorff. De to første var fødte i Udlandet, men havde i en lang Række Aar tjent i Norge, hvorimod Gersdorff, der maaske var født i Norge, havde tjent i Danmark indtil Tronskiftet. Vibe havde Kommandoen nordenfjælds, hvor han paa Grund af Afstanden havde

[1]) Norske Tegnelser 20de Marts, 8de Maj, 20de Aug. og 18de Decbr. 1700.
[2]) Gehejmeprot. og Krigskanc. udf. Expeditioner.

en ret selvstændig Stilling. Han var ganske vist underlagt Wedel og skulde konferere med denne, men han stod dog ogsaa i umiddelbar Brevvexling med de civile Myndigheder i Norge og med Regeringen i Danmark. Allerede inden sin Afrejse til Norge havde Wedel faaet kongelig Approbation paa en Fordeling af Hærens øvrige Afdelinger mellem de 2 andre Generalmajorer. Tritzschler skulde have Kommandoen »søndenfjælds« over de 2 hvervede Regimenter (med Undtagelse af de 2 til Christianssand detacherede Kompagnier), Agershusiske og Oplandske Regiment og de søndenfjældske Ryttere (under Oberst J. M. Sehested), medens Gersdorff skulde have Kommandoen »paa Vestkanten« over Garnisonerne i Bergen og Christianssand, Bergenhusiske og Vesterlenske Regiment, men rigtignok ligeledes over Smaalenske Regiment og de i samme Egn som dette dislocerede søndenfjældske Dragoner (under Oberst Fölckersam). Han fik ogsaa Kvartér paa Moss, altsaa ikke paa Vestlandet.[1])

Ogsaa blandt Regimentschefer og Kommandanter var der sket nogle Forandringer efter Tronskiftet.[2]) B. H. Lützow havde faaet Smaalenske Regiment i Stedet for L. Hohendorf, F. Eppingen Vesterlenske i Stedet for J. Arnold. Oberst H. M. Pogrell var bleven ansat som Kommandant paa Frederikssten; men Feltmarskalken var ikke rigtig tilfreds med den nye Kommandant, og en Tid lang var der endog Tale om at lade ham træde tilbage.[3]) Trondhjems Kommandantskab, der længe havde været ubesat, blev i April tildelt Oberst Ole Brun. Endelig afløste Kommandørkaptajn J. H. Bjørn Schoutbynacht C. Vibe som Chef for den Christianssandske Søekvipage.

De første Befalinger, Kongen gav, vedrørende Troppedislokationer i Norge, tyder ikke paa, at han ventede, at dette Rige skulde blive draget med ind i Krigsbegivenhederne. I Oktober 1699 blev der nemlig givet Ordre til, at de 2 Marinekompagnier fra Lister og Stavanger strax skulde sendes til Danmark og de øvrige snart følge efter. Det danske Marineregiment var nemlig ikke tilstrækkeligt til Flaadens

[1]) Kgl. udf. Exped. 4de Oktober 1699.
[2]) Side 242; jfr. Side 141 ff.
[3]) Memorial fra Wedel 6te og 20de Januar; Kgl. udf. Exped. 13de Januar.

Behov, og man vilde derfor supplere det med de norske Kompagnier. Men, medens Regimentet var en af den danske Hærs bedste Afdelinger, bestod de norske Marinere af ganske uøvede Bønder og Fiskere, der manglede Vaaben, Klæder og Befalingsmænd, og Admiralitetet frabad sig derfor indtrængende denne Assistance. Kongen tillod da først, at de maatte blive i Norge til Foraaret, og befalede senere, at de skulde erstattes med 1500 norske nationale Infanterister. Der skulde imidlertid sørges for, at Kompagnierne, der som tidligere omtalt formeredes i 3 Batailloner, kom i god og komplet Stand.[1])

Allerede i Efteraaret 1699 havde Kongen billiget Bergenhusiske og Vesterlenske Regiments »Anrykning«, d. v. s. deres Mobilisering og Forlæggelse til det sydøstlige Norge. I December laa 6 Kompagnier af sidstnævnte Regiment omkring Tønsberg og Laurvig, medens 5 Kompagnier af Bergenhusiske var paa Marche over Filefjæld mod Vang i Valders, hvorfra de skulde dirigeres til Kantonnementer i Hedemarken, Toten og Øvre Romerige.[2]) Disse Tropper kom nu til at træde i de norske Marineres Sted. De Vesterlenske Kompagnier talte 56 Befalingsmænd og 817 Menige og førtes af Regimentschefen, Oberst Eppingen; de Bergenhusiske, hvis Styrke var 53 Befalingsmænd og 732 Mand, førtes af Oberstløjtnant J. A. Rocklenge, da Regimentschefen, der tillige var Kommandant i Bergen, ikke kunde forlade Fæstningen. I de første Dage af Maj kom begge Batailloner til København.[3])

Feltmarskalk Wedel havde oprindelig gjort Regning paa, at der, naar Reserverne og de »udvalgte« Bønder var opbudte, kunde disponeres over 16000 Mand i det Søndenfjældske. Af disse vilde han anvende omtrent Halvdelen, 7340 Mand,[4]) til et mobilt Korps og fordele Resten paa følgende Maade:

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 20de Oktober og 11te November 1699, 19de og 20de Januar, 10de og 13de Februar 1700.

[2]) Kgl. udf. Exped. 25de November og 9de December 1699; Memorial fra Wedel 3dje December 1699.

[3]) Generalkomm.s danske Kopibog 10de Februar 1700; jfr. Side 378.

[4])

5	Komp. Ryttere	355	Mand.
7	— Dragoner	748	—
6	— af Agershusiske Regiment	963	—
5	— - Vesterlenske —	765	—
de 2 gevorbne Regimenter		1815	—
Reserver		2694	—

Frederikshald	2000	Mand.
Frederiksstad	2000	—
Agershus	2500	—
Kongsvinger	1000	—
Christiansfjæld	1000	—
Basmo	300	—
Christianssand	125	—

De i det nordenfjældske staaende regulære Tropper, 3000 Mand, skulde ved Hjælp af 3 Kompagnier af Bergenhusiske Regiment, Reserver og bevæbnede Bønder bringes op til c. 7400 Mand.[1])

Det er indlysende, at denne Fordeling, hvorefter der af samtlige regulære Tropper, kun bestemtes 4—5000 til det mobile Korps, ikke havde noget offensivt Øjemed, og efter at Styrken var bleven formindsket med de 1500 Mand, der blev sendt til Danmark, har man naturligvis i saa meget højere Grad betragtet sig som henvist til Defensiven. For at spare Penge blev hverken de nationale Afdelinger, Reserverne eller »de Udvalgte« indkaldte, før der var paatrængende Brug for dem. Først i Januar, da Sundhedstilstanden ved de hvervede Tropper paa Grund af den extraordinære Vagttjeneste begyndte at blive betænkelig, blev der indkaldt 5 nationale Kompagnier, der fordeltes ligelig til Christiansfjæld, Kongsvinger, Basmo, Frederiksstad og Frederikshald. Kompagniet fra Basmo blev dog af Mangel paa Plads snart forlagt til Agershus, hvor der var god Brug for det, da Garnisonen kun talte 3 svage Kompagnier, og »der var mange Svenskere i Byen«.[2]) Nogle Kompagnier af Smaalenske Regiment havde Ordre til med kort Varsel at kunne rykke ind i Frederikshald.

Strax efter sin Ankomst havde Wedel ogsaa taget fat paa at organisere Efterretningsvæsenet. Han fik anvist 500 Rdl. til »Kundskabere« og »Korrespondenter« foruden, hvad der tidligere var sparet paa denne Konto. Ogsaa Generalmajor Vibe fik 200

---

[1]) Memorialer fra Wedel 10de November og 3dje December 1699. I den først anførte findes en specificeret Opgivelse af, hvorledes Besætningen i de enkelte Fæstninger tænkes sammensat; Besætningen til Agershus er her kun sat til 1500 Mand. Bergenhusiske Garnisonskompagni og de 2 vestlandske Marinebatailloner er ikke omtalte.

[2]) Memorialer fra Wedel 13de og 20de Januar.

Rdl. til »Kundskabspenge«,[1]) og saa vel sønden- som nordenfjælds arbejdede Efterretningsvæsenet roligt og uforstyrret indtil midt i April, da Postforbindelsen mellem Norge og Sverig blev afbrudt.

De indløbne Efterretninger tydede paa, at man heller ikke i Sverig nærede Angrebsplaner overfor Norge. Rigtignok indberettede en af Wedels »Korrespondenter« i Begyndelsen af December, at 5 Infanteriregimenter og 8 Rytterkompagnier havde Ordre til at gaa til Jemteland for derfra at falde ind i det Trondhjemske, og en Maaned senere fik Feltmarskalken Meddelelse om et forestaaende Angreb paa Kongsvinger. Med Rette betragtede han dog begge Dele som løse Rygter. Den 20de Januar meddelte en »Kundskaber«, at der i Østergötland holdtes Slæder parate til at transportere Fodfolk, og en Uge senere, at der i Vestergötland var samlet 8000 Mand til Afløsning for de der hjemmehørende Regimenter, der skulde sendes til Tyskland.

Wedel, der ikke nærede Frygt for et Angreb ved Vintertid, nøjedes med at paalægge Kommandanterne i Grænsefæstningerne omhyggelig at være paa deres Post; han forstærkede dog deres Artilleri og traf Forberedelser til med kort Varsel at kunne forøge Besætningerne. Men Grænsen var rigtignok paa sine Steder aaben, ligesom de lange Kyststrækninger saa at sige ganske var blottede for Tropper.[2])

I Foraaret 1700 opstillede man i Sverig følgende 3 Korps mod den norske Grænse:

i Vestergötland og Baahus Len, under Generalløjtnant Rehbinder, 2 Regimenter til Hest (1300 Mand) og 4 til Fods (4250 Mand);

i Vermland, under Generalmajor Fägersköld, 2 Kompagnier til Hest (200 Mand) og 1 Regiment til Fods (1600 Mand);

i Jemteland, under Generalmajor v. Schaar, 3 Kompagnier til Hest (300 Mand) og 2 Regimenter til Fods (1800 Mand).

Der blev derhos givet Befaling til Oprettelse af nye Afdelinger, »Tremänninger«, til Hest og til Fods.[3])

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 18de November 1699, 3dje Februar og 20de Marts 1700.

[2]) Memorialer fra Wedel 9de December 1699, 6te, 13de og 27de Januar, 17de Februar 1700.

[3]) Jfr. Side 314 ff.

Rehbinders Korps, hvis ene Regiment var Garnisonstropper, synes senere at være bleven forstærket med et Regiment (Vestmanlands, 1200 Mand), der efter den oprindelige Bestemmelse skulde have hørt til det Korps, som under Carl XII's personlige Kommando blev samlet i Skaane.

Chefen for Jemtelands-Korpset traf udelukkende defensive Forholdsregler. Han lod Hjerpe Skanse sætte i Forsvarsstand og i Forbindelse med det paa Stedet byggede Magasin. Endvidere anlagde han Forskansninger til Spærring af de Veje, som Normændene tidligere havde benyttet ved Indfald i Provinsen, saaledes ved Kallsjön og ved Dufve. Det vigtigste Punkt var dog Hjerpe, hvorfra man kunde sende Understøttelse til de truede Steder. Der var ikke Tale om nogen Troppekoncentration før i Juni Maaned.[1])

Heller ikke det lille vermlandske Korps kunde tænke paa at træde angrebsvis op. For Vestgöta-Arméens Vedkommende var der derimod til forskellige Tider Planer oppe om Indfald, ikke blot i det for Tropper blottede Jylland, men ogsaa i det søndenfjældske Norge. Blandt andet paa Grund af Pengemangel blev det dog ikke til Alvor med nogen af disse Planer.[2])

Endnu i Midten af Maj havde Wedel ikke foretaget andre Troppebevægelser end at lægge nogle enkelte nationale Kompagnier ind i Grænsefæstningerne. Men mod Slutningen af Maaneden modtog han fra Kongen en Chifferdepeche, der tydede paa, at alvorligere Tidet nærmede sig. Feltmarskalken skulde, for at give Svenskerne »Jalousie«, samle Tropper ved Grænsen og derved binde saa stor en Del af deres mobiliserede Styrke som muligt. Noget Angreb maatte han derimod ikke foretage uden Kongens Ordre. »Det er muligt, at Vi mod Vor Vilje kommer i Krig med Sverig.«[3])

I sit Svar paa Kongens Skrivelse meddelte Wedel, at han af mange Grunde havde maattet opgive sin første Tanke, at opstille hele Hæren ved Grænsen. Derimod paatænkte han mellem Frederikshald og Frederiksstad at udstikke en Lejr til 6000 Mand, der strax skulde tages i Brug af de 2 hvervede Regimenter tilligemed 3 Kompagnier af Agershusiske Regiment, nogle Kompagnier Ryttere og Dragoner og endelig Feltartilleriet fra Frederiksstad. Smaalenske

---

[1]) v. Schaar til Defensionskommissionen 8de Juni 1700 (Svensk Rigsarkiv).
[2]) Carlson VI, S. 322; jfr. ovenfor Side 311 f.
[3]) Indk. Kgl. Resolut. til Wedel 17de Maj.

Regiment og 2 telemarkske Kompagnier (af Vesterlenske Regiment) skulde foreløbig blive staaende ved Frederikshald, men en Del af denne Styrke skulde dog af og til lægges ud i Lejren. Ved Kongsvinger skulde udstikkes en anden Lejr til 4000 Mand, men foreløbig skulde denne dog kun besættes med nogle Kompagnier Ryttere. Nogle Reservekompagnier kunde trækkes ned til Frederiksstad, hvor ogsaa Skærgaardsflotillen burde have Station. Ogsaa i det Nordenfjældske var der givet Ordre til med den mindst mulige Bekostning at foretage nogle »mouvements«. For virkelig at kunne udrette noget, erklærede Wedel sluttelig, manglede han Penge; skulde han indlade sig paa noget offensivt Foretagende, maatte den Styrke, han raadede over, forøges med et Par Dragonregimenter, noget Feltartilleri og de Infanteribatailloner, der var sendte til Danmark.[1])

Uden at vente paa Kongens Approbation tog Wedel fat paa Udførelsen af sine Planer. Han oprettede en Lejr paa Sletten ved Huseby i Berg Sogn, Nordvest for Frederikshald, og gav den en Besætning paa 2500 Mand under Kommando af Christian Gyldenløve. Med de Tropper, der laa paa Frederikssten og i Frederiksstad, var der saaledes i Smaalenene samlet i alt henved 4200 Mand, en Styrke, der med Lethed yderligere kunde forøges.[2])

Svenskerne blev naturligvis snart underrettede om Koncentrationen, men synderlig Hensyn tog de ikke dertil. De sendte ingen større Troppestyrke til Grænsen, men lod tværtimod nogle Afdelinger, der en kort Tid havde staaet i Baahus Len, marchere til Skaane. Hertugen af Gottorp, der i Göteborg havde haft en Sammenkomst med Kong Carl, gik den 4de Juni ved Marstrand om Bord i en lille Snav (»Mjöhunden«) og sejlede til Elben.[3])

Lejren ved Huseby maatte efter kort Tids Forløb atter hæves paa Grund af Vanskeligheder ved Forsyningen, og Wedel lagde derfor Tropperne i Kantonnement mellem Frederikshald, Frederiksstad og Moss. Yderligere turde han ikke sprede dem, da det i Slutningen af Juni hed sig, at Svenskerne udrustede en Eskadre ved Göteborg, hvor den engelsk-hollandske Eskadre var løben ind, og at de samlede Ryttere og Dragoner i Omegnen af denne By.[4]) Disse Efterretninger var gennemgaaende paalidelige.

---

[1]) Memorial fra Wedel 29de Maj.

[2]) Memorial fra Wedel 5te Juni; Gyldenløve til Kongen 10de Juni (Scheels Afskrifter).

[3]) Memorial fra Wedel 12te Juni; jfr. Side 333.

[4]) Memorialer fra Wedel 19de og 26de Juni.

Kongens Approbation paa Wedels Forslag af 29de Maj blev given under 12te Juni; men da den ankom til Norge, var Lejren ved Huseby altsaa baade oprettet og atter hævet; Gyldenløve havde igen taget Ophold i Christiania.[1]) Kongen stillede 10000 Rdlr. til Raadighed i extraordinære Øjemed og paalagde Feltmarskalken at gøre Fjenden saa megen »ombrage« som muligt. Wedel lovede nu at foretage nogle »mouvements«, der skulde imponere Fjenden nok saa meget som en Lejr. Svenskerne havde allerede af Hensyn til de norske Rustninger forøget Grænsevagterne betydelig, og Vestgöta-Dalregimentet havde i den Anledning passeret Götaelven. Ogsaa til Søs rørte Normændene sig. Kommandørkaptajn Bjørn havde faaet Befaling til at krydse mellem Marstrand og Göteborg med Defensionsskibene og Brigantinen »Næsvis« som Aviso. Som Fører for Galej- og Skærbaads-Flotillen havde Bjørn sat en »Spaniefarer« Henrik Larsen, uagtet Wedel havde ønsket, at denne Kommando atter skulde overlades Schoutbynacht Vibe.[2])

Faa Dage efter blev der ved en Befaling fra Kongen paa ny gjort en Streg i de Planer, Wedel havde lagt for sine Troppers Optræden. Den 7de Juli ankom Generaladjutant F. C. Cicignon med en Depeche af 1ste s. M., hvorefter Wedel paa Grund af Garanternes Indfald i Holsten skulde afgive endnu 2 Regimenter, hvoraf mindst det ene skulde være gevorbent. Til Transporten skulde han benytte Defensionsskibene og i øvrigt lejede Fartøjer, som han kunde tage, hvor han kunde faa dem fra; til Transportudgifter maatte der anvendes 10000—15000 Rdl.

Da saa vel Folk som Fartøjer var rede, kunde Wedel forholdsvis hurtigt iværksætte den kongelige Befaling. Den 17de Juli gik 16 gevorbne Kompagnier om Bord i Larkullen ved Christiania-Fjord; i Christianssand skulde de 2 der garnisonerede Kompagnier indskibes. Brigadér Hausmann førte selv sit Regiment, hvorimod Gyldenløve blev i Norge og lod sit Regiment kommandere af Oberstløjtnant Sesterfleth. Vinden, der i 8 Uger havde været sydvestlig, gik den 24de om til Nord; Transporten satte sig i Bevægelse, men inden den var naaet forbi Flækkerø, drejede Vinden atter om i det gamle Hjørne, og den 14de August laa de 2 gevorbne Regimenter endnu ud for denne By.[3])

---

[1]) Gyldenløve til Kongen 3dje Juli.

[2]) Memorial fra Wedel 3dje Juli.

[3]) Memorialer fra Wedel 7de, 17de og 24de Juli, 14de August.

Ved de hvervede Troppers Afgang maatte de nationale indkaldes til Fæstningerne. Enhver Tanke om »mouvements« ved Grænsen var nu naturligvis udelukket. Kun Rytterne og Dragonerne var til Observation af denne fordelte i et meget udstrakt Kantonnement.[1]) Under disse Omstændigheder blev Wedel bekymret for Landets Forsvar. Han satte ingen Lid til de nyoprettede Reservekompagnier og de bevæbnede Bønder. De sidste var uden Førere, og de første bestod af ganske ungt Mandskab, der knap kunde taale at lægges ind i Fæstningerne. Han havde nu ogsaa faaet Efterretninger om, at der i Sverig blev oprettet nye Regimenter til Hest og til Fods; han frygtede tillige for et Angreb fra Søsiden og havde nu ikke en Gang Defensionsskibene at sætte imod dette. Den daarlige Tilstand, hvori Agershus's Fæstningsværker befandt sig, bekymrede ham ogsaa. Da langt om længe Transportskibene var gaaede under Sejl til Holsten, fik Wedel Bud om, at der var bedre Brug for dem paa Sjælland, og da det ikke længere var muligt at dirigere dem derhen, blev han næsten fortvivlet ved Tanken om, at han kunde blive beordret til at afgive endnu flere Tropper.[2]) Det har derfor været med en Følelse af Befrielse, at Feltmarskalken den 28de August atter modtog Cicignon, der overbragte Kongens Ordre om ikke at sende Tropper til Sjælland, men indstille Fjendtlighederne, da der var sluttet Fred.

---

[1]) Memorialer fra Wedel 24de og 31te Juli.
[2]) Memorialer fra Wedel 14de August; jfr. Kgl. udf. Expedition af 10de s. M.

XV. Slutning.

I Begyndelsen af September var der altsaa ikke blot sluttet Fred, men de fremmede Invasionshære havde forladt Monarkiet. Landeværnet i de forskellige Provinser var opløst; nu skulde ogsaa den regulære Forsvarsstyrke sættes paa Fredsfod.

De ældre Rytter- og Dragonregimenter gik tilbage omtrent til de samme Standkvarterer, som de havde haft før Krigen. Da der ikke var Ryttergods til de nyhvervede Kompagnier af 1ste Jyske Regiment, blev disse indkvarterede i Købstæderne Aalborg, Thisted og Nykøbing paa Mors. Ahlefeldts Kyrasserer og Hertugen af Glücksborgs Dragoner blev staaende i Hertugdømmerne, Rodsteens Dragoner blev sendte til Sjælland.

Om Fodfolkets Dislokation blev der under 7de September givet Generalkommissariatet Ordre til at træffe Aftale med Hertugen af Württemberg. Dette er vel blevet iværksat i Løbet af Maaneden, og Fordelingen kan ikke have været synderlig forskellig fra tidligere; kun blev de Kompagnier af Jyske og Fynske Regiment, der havde garnisoneret i Rendsborg, forlagte til Danmark.

Den 4de September fik Admiral Paulsen Ordre til at vende tilbage til Glückstadt, aftakle og oplægge Elbekvipagens Skibe og aftakke Maanedstjenerne. Kort efter blev det samme iværksat for Hovedflaadens Vedkommende, hvor Kommandoen blev strøgen den 14de September.

Samme Dag gik de 11 Kompagnier af Vesterlenske og Bergenhusiske Regiment, der havde gjort Tjeneste paa Flaaden, under Sejl til deres Hjemstavn. De havde under Opholdet i Danmark lidt meget af Sygdom og talte nu kun 1454 Underofficerer

og Menige. De Syge skulde foreløbig blive tilbage under Tilsyn af nogle af deres egne Officerer og Feltskærer. Ogsaa paa Hjemvejen døjede de norske Tropper en Del; ikke mindre end 16 Mand af Vesterlenske Regiment døde under Vejs.[1])

De 2 hvervede norske Regimenter, hvis langsomme Rejse over Nordsøen havde givet Anledning til megen Bekymring, var endelig i de sidste Dage af August ankomne til Glückstadt, hvor de blev satte i Land for at udhvile sig. Den 29de August blev de her inspicerede af Hertugen af Württemberg. Der blev givet Ordre til, at de skulde vende hjem paa de samme Skibe, som havde ført dem over, og at disse skulde afgaa, efter Haanden som de blev færdige, uden at vente efter hinanden; for at undgaa Ulejlighed med Salutering skulde de paa Hjemvejen ikke føre Vimpel.[2]) Den 19de September gik de under Sejl, og den 23de Oktober indberettede Feltmarskalk Wedel, at samtlige norske Tropper var komne hjem. Strax efter, at han havde modtaget Underretning om Fredsslutningen, havde han hjemsendt Størstedelen af de nationale Tropper. Kun henved 1800 Mand af de Lægder, der laa nærmest Fæstningerne, var holdte tilbage som midlertidig Besætning i disse; ved de hvervede Regimenters Tilbagekomst blev ogsaa disse Tropper hjemsendte.[3]) De norske Defensionsskibe blev aftakkede, de kongelige Skibe lagte op. De Kanoner og Projektiler, som endnu ikke var støbte ved Jærnværkerne, blev afbestilte. Det overflødige Magasinkorn blev bortsolgt.[4])

Den danske Hær var næppe nok kommen paa Fredsfod, da Forbundet med Sachsen fik et ret ejendommeligt Efterspil.

August II havde haabet, at den Amnesti, der i Traventhal blev tilsagt Danmarks Modstandere, ogsaa skulde komme dets Allierede til Gode. Dette blev imidlertid ikke Tilfældet; det saa meget mere ud til, at Svenskerne vilde falde ind i de sachsiske Arvelande, og det hed sig almindeligt, at de svenske Tropper, der havde kæmpet mod Danmark, fra Sjælland skulde føres til Pommern.[5]) I sin Vaande

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 4de og 7de September; Assignationskont.s kgl. Resolut.; Generalkommis. til Wedel 19de September; Wedel til Lente 23de Oktober.

[2]) Kgl. udf. Exped. 30te August og 7de September; Württemberg til Lente 24de og 28de August.

[3]) Wedel til Kongen 11te September; Samme til Lente 23de Oktober.

[4]) Kgl. udf. Exped. 13de September.

[5]) Prot. d. Pinneb. Trakt. 31te August 1700; jfr. Carlson VI, S. 393.

henvendte August II sig strax til Frederik IV for at rekvirere Hjælp.[1]) Kongen af Danmark havde vel forpligtet sig til ikke at deltage i et Angreb paa Sverig, men der var intet i Vejen for, at han kunde opfylde de Forpligtelser, han havde paataget sig i Alliancetraktaten af 1698,[2]) det vilde endog være ham behageligt at faa en Del af sine Tropper underholdt udenlands og derved undgaa at reducere sin Hær. Han erklærede sig altsaa villig til at sende Hjælpetropper og fremskynde disses Udrustning og Afmarche. Men nu fik August II Betænkeligheder og aabnede Fredsforhandlinger med Sverig. Disse førte ganske vist ikke til noget, skønt de fandt Anklang hos flere af de mere fremragende svenske Statsmænd, der paavirkedes af Frankrig;[3]) men Faren for et svensk Angreb drev dog foreløbig over, da Carl XII med hele sin Magt gik mod Rusland, og bad August II sig derfor fri for Danmarks Hjælp. Frederik IV vilde imidlertid ikke lade ham slippe; han forestillede ham, at Situationen vedblivende var farlig, henviste til hans gentagne Rekvisitioner om Hjælp og truede med, at han, naar der blev virkelig Fare, ikke vilde staa ham bi, hvis han ikke strax tog de danske Tropper i sin Sold. Nu faldt den polske Konge til Føje;[4]) men da havde Tropperne allerede tiltraadt Marchen.

Den 19de Oktober var der givet Ordre til, at et Korps paa 8000 Mand skulde samles i Holsten — de fra Jylland og Øerne kommende Afdelinger blev satte i Land ved Ellerbeck ved Kielerfjord — for derfra gennem Meklenborg og Brandenborg, der var gaaede ind paa at give det fri Gennemmarche, at marchere til Sachsen. Prins Carl Rudolf af Württemberg blev Chef for Korpset og samtidig Generalløjtnant; Generalmajor Harboe og Brigadér Haxthausen fulgte med. Korpsets Fodfolk bestod af 8 Batailloner; de 7, hver paa 7 Kompagnier, blev afgivne af Dronningens og de 3 Prinsers Regimenter, samt Sjællandske, Jyske og Fynske; den 8de bestod af 5 Kompagnier af Marineregimentet. Til Korpset hørte derhos alle 4 Dragonregimenter, der blev slaaede sammen 2 og 2: Glücksborgs Regiment med Livregimentet, der blev givet til La Batt, og dennes tidligere Regiment med Rodsteens.[5])

---

[1]) Württemberg til Lente 24de August 1700.

[2]) Se Side 32 f.

[3]) Carlson VI, S. 394 ff.

[4]) Frederik IV til August II 27de November 1700; Sehested til Flemming 4de December s. A.

[5]) Kgl. udf. Exp. 19de og 26de Oktober; Generalkommis.s tyske Kopibog 30te Oktober.

Efter at dette Korps var udskilt, blev den endelige Dislokation af de hjemmeblivende Afdelinger fastsat saaledes:

paa Sjælland: Garden til Hest, de 3 sjællandske Rytterregimenter; Garden til Fods, Prins Christians, Sjællandske, Schacks og Marineregimentet; Danske Artilleri paa 1 Kompagni nær;

i Jylland og Fyn: de Rytter- og Infanteriregimenter, der havde Navn efter disse Provinser, dog laa 1 Kompagni af Fynske Infanteriregiment i Korsør, 7 Kompagnier af Jyske i Haderslev og Flensborg; 1 Kompagni af Danske Artilleri;

i Hertugdømmerne: de 3 hvervede Kavalleriregimenter (Livregimentet, Bernstorffs og Ahlefeldts); Dronningens, Prins Georgs og Prins Carls Regimenter; Holstenske Artilleri;[1])

i Grevskaberne: Oldenborgske Bataillon og 1 Artillerikompagni.

Kompagnierne, saa vel ved de Afdelinger, der gik til Sachsen, som ved dem, der blev hjemme, beholdt foreløbig den forhøjede Styrke, de havde faaet under Mobiliseringen.[2])

I Kommandoposterne skete der en Del Forandringer kort efter Freden. Foruden Prinsen af Württemberg udnævntes Cormaillon og Scholten til Generalløjtnanter. Cormaillon afløste Generalløjtnant Schack som Kommandant i København og Citadellet Frederikshavn; Scholten fik Inspektion over Infanteriet i Hertugdømmerne i Stedet for Generalmajor Fuchs, der ligesom Schack traadte ud af Hæren og som Kommandant i Rendsborg blev efterfulgt af Generalkvartermesterløjtnant ved Fortifikationen i Holsten, nu Oberst M. C. Schnitter. Generalmajor Johan Rantzau fik Inspektion over Nationalrytteriet i Danmark, Løvendal, der afgav Kommandoen over Livregiment Dragoner og ligeledes blev Generalmajor, over de 3 hvervede Rytterregimenter i Hertugdømmerne. Hertugen af Glücksborg tog sin Afsked, fordi han ikke havde Lyst til at gaa med sit Regiment til Udlandet. Generalmajor Gersdorff blev kaldt tilbage fra Norge, hvor der ellers ingen væsenlige Personalforandringer skete, for at overtage Inspektionen over Infanteriet i Jylland og paa Fyn. Fodgardens Næstkommanderende,

---

[1]) Kgl. udf. Exped. 13de November.

[2]) Kgl. udf. Exped. 20de November; jfr. Reglement for 1701 (udstedt 31te Maj).

Brigadér Schønfeld, blev Chef for Fynske Infanteriregiment efter Oberst Erffa, der døde; Gardens 2den Oberstløjtnant, J. B. Schwärtzel, blev Oberst for Schacks tidligere Regiment.

Fuchs blev ved sin Afgang udnævnt til Amtmand i Rendsborg[1]) og Gehejmeraad; der er derfor ingen Grund til at tro andet, end at han selv paa Grund af sin Alder har ønsket at trække sig tilbage fra Krigstjenesten. Ogsaa Schacks Afsked (23de November) skete formelt efter Ansøgning, men faktisk i Unaade. Der kan ingen Tvivl være om, at Kongen har delt den almindelige Misfornøjelse med den Mangel paa Energi, han havde lagt for Dagen under Angrebet paa Sjælland. Den Utilfredshed, som Borgerskabet gentagende højlydt havde ladet komme til Orde, deltes i fuldt Maal af Hæren, og General Cormaillon havde givet den Udtryk paa en saa utvetydig Maade, at de to Generaler havde trukket blank mod hinanden udenfor Storkanslerens Hus paa Købmagergade og først sluttede Forlig, da Reventlow personlig i Kongens Navn bød dem stikke Kaarderne i Skeden.[2]) Det var ganske naturligt og ikke ufortjent, at Schack blev Syndebukken, om end en stor Del af Skylden for det slappe Forsvar indirekte laa hos Kongen selv. Det var ham, der havde bundet Hænderne paa de Kommanderende, saa at ethvert Initiativ var berøvet dem; og det var ham, der havde stillet sig selv den uløselige Opgave, i det enkelte at styre Begivenhedernes Gang fra et Hovedkvarter, der laa flere Dagsrejser borte fra den østlige Krigsskueplads.

Lignende Grunde lader sig anføre som Undskyldning for, at Flaaden ikke gjorde den Nytte, den burde have gjort; selv Hertugen af Württemberg havde maattet lide under Frederik IV's Utilbøjelighed til at overlade sine Førere den nødvendige Handlefrihed. Han havde saaledes ikke kunnet faa Lov til at angribe de gottorpske Linier i den belejligste Aarstid. At Tønning ikke faldt i de Danskes Hænder, inden de Allierede rykkede ind i Holsten, maa Hertugen derimod selv bære Ansvaret for; var dette sket, havde han under Felttoget i Holsten ganske anderledes haft frie Hænder overfor sine Modstandere end nu, da han bestandig maatte tage Hensyn til, at han foruden den Fjende, han havde i Fronten, havde en anden i Ryggen. Derimod var det atter, fordi han Intet turde foretage sig uden allerhøjeste Approbation, at det ikke blev til noget med det Stød, han havde paatænkt at føre mod de

---

[1]) Efter Grev Chr. D. Rantzau, jfr. Side 327.

[2]) Reventlow til Kongen 26de August (Dsk. Kgrs. Hist. Nr. 219 a).

Allieredes Stilling ved Pinneberg, inden de havde faaet samlet hele deres Styrke. Men for øvrigt bærer Ferdinand Vilhelms Ledelse af Felttoget i sin Helhed et Præg af Ulyst til at vove, der gjorde det umuligt for ham at vinde. Aarsagen til denne Ængstelighed, der saa lidet stemmede med Hertugens Færd under Krigen i Irland og Nederlandene, laa ikke i, at han nærede Tvivl om sine egne Evner som Feltherre eller om sine Troppers Brugbarhed;[1]) den maa sikkert søges i Overbevisningen om, at et Nederlag i Holsten kunde blive skæbnesvangert for det danske Monarki, medens en Sejr, paa Grund af Fjendernes Overlegenhed til Lands og til Vands, ikke kunde hidføre nogen Afgørelse.[2]) Hertugen havde Ret, naar han, som det klart fremgaar af hans Breve, ingen Tro nærede til, at den danske Politik kunde føre til det Maal, den havde sat sig: at tilvejebringe en tilfredsstillende Løsning af det indviklede gottorpske eller, om man vil, det sønderjyske Spørgsmaal. Forsøget herpaa strandede, og det maatte strande, fordi Danmark i Stedet for at sætte hele sin Kraft ind paa denne sin Livssag samtidig vilde blande sig i de nordtyske Staters indre Anliggender. Det var Christian V's usalige Lyst til at føle sig stor mellem de tyske Smaafyrster, der havde bragt ham til at modsætte sig en Sag af saa underordnet Betydning for Danmark som den 9de Kur og de brunsvig-lyneborgske Landes Forening paa samme Haand, og hans Søn og Efterfølger traadte her desværre i Faderens Fodspor. Havde Frederik IV, da han skred til at løse det gottorpske Spørgsmaal med Vaabenmagt, resolut kastet det lyneborgske Spørgsmaal over Bord, kunde han maaske have naaet et bedre Resultat; thi Lyneborgernes og Sømagternes Interesse for Gottorp var af en ret platonisk Art. Kun den unge svenske Konge var fuldt ud Hertugen af Gottorps Ven og derfor ogsaa Danmarks Fjende; men selv om Carl XII havde ønsket at føre Krigen med hele den Energi, han raadede over, havde Sømagterne og Frankrig under andre Forhold snarere lagt ham Hindringer i Vejen, i Stedet for at de først nævnte nu støttede ham. Thi disse Magter var lige med stort Besvær komne til Enighed i det spanske Arvefølgespørgsmaal og ønskede nu at sikre sig de nordiske Kongers Garanti; men denne var ganske værdiløs, saa længe Danmark og Sverig var indviklede i Krig med hinanden. Det var disse Hensyn, der fik

---

[1]) Chamilly til Ludvig XIV 15de Maj 1700 (Arch. du min. d. aff. étr. Paris).
[2]) Jfr. Chr. Lente til Württemberg 16de Juni.

Vilhelm III til at sende sine Flaader til Sundet, og det var for sine Venner Lyneborgernes Skyld, at han lod dem optræde mod Danmark. Da Frederik IV omsider besluttede sig til at give efter i det lyneborgske Spørgsmaal, blev Freden derfor ogsaa hurtig tilvejebragt.

At Danmark ved Freden i Traventhal slap uden større materielle Ofre, skyldtes især Hertugen af Pløns Mægling. Men allerede Opretholdelsen af status quo betegnede et grundigt moralsk Nederlag for den danske Politik; det var, som J. H. Lente udtrykte sig, »une paix honteuse et très préjudiciable«.[1]) Overfor Lyneborgerne havde Danmark fuldstændig maattet give Køb; til sine Allierede Rusland og Sachsen-Polen var det ved Særfreden kommet i et skævt Forhold, og med Sverig og Gottorp var Striden kun afbrudt, ikke afsluttet. Da Frederik IV gav sit Samtykke til Fredsbetingelserne, trøstede han sig med, at »hvad der tabes ved Tidernes Ugunst, vil ved Guds Almagt en Gang i Tiden blive erstattet«.[2]) Det varede derfor heller ikke mange Aar, inden Striden blussede op paany.

---

[1]) J. H. Lente til Chr. Lente 10de August 1700.
[2]) Kongen til J. H. Lente 15de August 1700.

NAVNEREGISTER.

RETTELSER OG TILFØJELSER.

Side	51	Linie	16	f. n.	»85aarige«, læs »75aarige«.
—	76	—	1	- -	Krigskollegiets Betænkning af 22. Marts 1670 er, tillige med et Par sig dertil sluttende Aktstykker, bleven trykt i Milit. Tidsskr. XXVIII. (Landforsvarets Tilstand ved Tronskiftet 1670)
—	79	—	1	- -	»1676, Nr. 573«, læs: »1675, Nr. 593« (jfr. Side 159, Note 5).
—	140	—	15	- -	»Christian IV«, læs: »Christian V«.
—	141	—	8—9	f. o.	»Barthold Henrik Lützow«, læs: »Lave Hohendorf« (jfr. Side 242).
—	146	—	12	f. n.	»Gustav Vilhelm Schade«, læs: »Frands Henrik Schade«.
—	—	—	2	- -	»Henrik Bonsach«, læs: »Johan Bonsach«.
—	151	—	3—4	f. o.	»næppe en eneste født Normand«, læs: »kun en eneste født Normand, nemlig P. B. Holst«. (Jfr. Brev fra Wedel til Lente 10de Februar 1700).
—	160	—	1	f. n.	»Side 77«, læs: »Side 177«.
—	247	—	13	- -	»Hans Ulrik Roepstorff«, læs: »Claus Ulrik Roepstorff«.
—	280	—	15	f. o.	1ste Fynske Rytterregiment stod i Maj ved Tønning. (Bilag til Grev Chamillys Relation af 14. s. M. i Franske Udenrigsmin.s Arkiv).
—	282	—	5	- n.	»8 Rytterregimenter«, læs »3 Rytterregimenter«.
—	288	—	9	- o.	»Bomstedt«, læs: »Bornstedt«.
—	—	—	18	- -	»Roepstorff af Prins Georg«, læs: »Restorff af Prins Christian«.
—	318	—	6	- n.	»C. G. Klinckowstrøm«, læs »J. Klinckowstrøm«.
—	334	—	1—9	- o.	Ifølge en paa Grundlag af afholdte Forhører forfattet Relation af 28de September 1700 fra Krigsfiskalen i Holsten (Søetatens indkomne Sager s. A.), sammenholdt med et Brev af 4de Juni fra et Øjenvidne, Grev Chamillys Sekretær (Franske Udenrigsmin.s Arkiv), er Tabet af »Hummeren« foregaaet paa følgende Maade: »Da Skibet den 2den Juni blev beskudt af nogle Kanoner, der var kørte op ved Neumühlen, og da det

paa Grund af Modvind og Lavvande hverken kunde komme ned ad Elben til Glückstadt, eller op ad Floden til Hamborg, søgte Chefen, Kommandørkaptajn Frederik Helt, ind i Tværløbet Køhlbrand for at oppebie gunstigere Vind- og Vandstandsforhold Den 3dje om Morgenen sendte han Føreren for Soldatesken, Kaptajn Hans Knobelsdorf af Dronningens Livregiment, ud med 2 bemandede Chalupper for at rekognoscere, men de faldt i et Baghold, og Størstedelen af Styrken blev dræbt eller som fangen ført til Harburg, hvor Knobelsdorf døde af sine Saar den 4de Juni. Lyneborgerne begyndte nu at opkaste et Batteri (vistnok paa Øen Ross eller Neuhof, der stod halvt under lyneborgsk, halvt under hamborgsk Højhed), for at beskyde Skibet, ligesom de ogsaa traf Forberedelser til at gaa over til Grevenhof. Da Betingelserne for at slippe bort bestandig var lige ugunstige, forlod Helt sit Skib og gik med Besætningen til Hamborg. Han lod dog først stikke Ild paa Skibet og sætte en Lunte til Krudtbeholdningen, men hverken det ene eller det andet er blevet udført forsvarligt. En Skipper fra Hamborg, der skyndte sig derud, fik slukket Ilden og strøget »Hummerens« Flag og Vimpel, som dog atter blev »bortpraktiserede« af 2 danske Matroser. Den næste Dag blev Skibet stukket i Brand af Lyneborgerne.«

Side 354 Linie 9 f. n. »Edgar«, læs: »Edzard«.
— 358 — 5 f. o. } »19de August«, læs: »18de August«.
— 372 — 17 - - } »19de August«, læs: »18de August«.
— 402 — 5 - - »P. Klöfversköld«, læs: G. Klöfversköld«.

FORTEGNELSE OVER KORT OG PLANER.

I. Slesvig og Holstens politiske Inddeling 1700.

Efter K. F. L. Samwer: Die Staatserbfolge der Herzogthümer Schleswig-Holstein und zugehöriger Lande, 1844.

II. Sverig ved Aar 1700.

III. Rusland ved Aar 1700.

IV. Polen ved Aar 1700.

V. Nordtyskland ved Aar 1700.

De 4 sidstnævnte Kort er udførte paa Grundlag af C. Droysen: Allgemeiner historischer Handatlas. Bielefeld & Leipzig, 1886.

VI. De gottorpske Linier 1700.

Terrainet er fremstillet efter »Landcarte von dem Lande Stapelholm und dessen Beschaffenheit im Jahr 1697« (Svenske Krigsarkiv); Skanseanlæggene er indlagte efter Planer i de Scheelske Samlinger.

VII. Plan over Angrebet paa Tønning 1700.

Kopi af en samtidig Plan i det svenske Krigsarkiv.

VIII. Kort over Krigsskuepladsen i Slesvig og Holsten 1700.

Udarbejdet paa Grundlag af Johannes Mejers Kort i Caspar Danckwerths Landesbeschreibung, 1652.

IX. Plan over Krigsbegivenhederne i Sundet 1700.

Kopi af et i det danske Søkortarkiv beroende svensk »hydrografisk Charta«.

X. Projekt til Københavns Bombardement 15.—25. Juli 1700.

Kopi af en i det svenske Krigsarkiv beroende Plan.

XI. Carl XII's Lejr ved Tibberup 1700.

Kopi af en til de Scheelske Samlinger hørende Plan.

Samtlige Kort og Planer er fotolitograferede ved Generalstabens topografiske Afdeling.

Gottorp A.
Husum A.
Husum
Gottorp
Slesvig
L. Nordstrand
Pelvorm
Schwabstedt A.
Frederiksstad
Hütten A.
Eckernförde
L. Fehmern
Burg
L. Eiderstedt
L. Stapelholm
Garding
Tönning
Heiligenhafen
Frederiksort
Eideren
L. Norddithmarsken
Rendsborg
Cronshagen A.
Kiel
Oldenborg
Heide
Kiel A.
Lytjenborg
Oldenborg A.
Preetz
Rendsborg A.
Cismar A.
Meldorf
Bordesholm A.
Bispd.
Eutin
Plön A.
Lybæk
Sydditmarsken
Ht.
Neustadt
Neumünster A.
Ahrensböck A.
Itzeho
Elben
Wilster
Segeberg
Krempe
Segeberg A.
Travendal A.
Steinburg A.
Glückstadt
Grevsk.
Plön
Lybæk
Reinfeld A.
Ranzau
Elmshorn
Oldesloe
Rethwisch A.
Hertugdömmet
Tremsbüttel A.
Uetersen
Herskabet
Steinhorst A.
Meklenborg
Pinneberg
Trittau A.
Reinbeck A.
Altona
Hamborg
Hertugdömmet
Lauenborg
Hannover
fælles
kgl. ældre Linie
kgl. yngre Linie
gottorpske Linie
Grevskabet Ranzau
Herskabet Pinneberg med Altona

SLESVIG OG HOLSTENS POLITISKE INDDELING 1700

Plan I.

Bergen
Stavanger
Christianssand
Christiania
Götaborg
Aalborg
Kjöbenhavn
Malmö
Ystad
Karlskrona
Upsala
Stockholm
Åbo
Helsingfors
Viborg
Kexholm
Ingermanland
Narva
Reval
Estland
Lifland
Riga
Danzig
Slesvig
Rendsborg
Lübeck
Stade
Hamburg
Wismar
Bremen
Verden
Rügen
For-
pommern
Stettin
60
55
10
15
20
25
30
1:10000000
100 0 1 2 3 400 Kilometer.

SVERIG VED AAR 1700.

Plan II.

1:18000000

250 125 0 125 250 375 500 Kilometer.

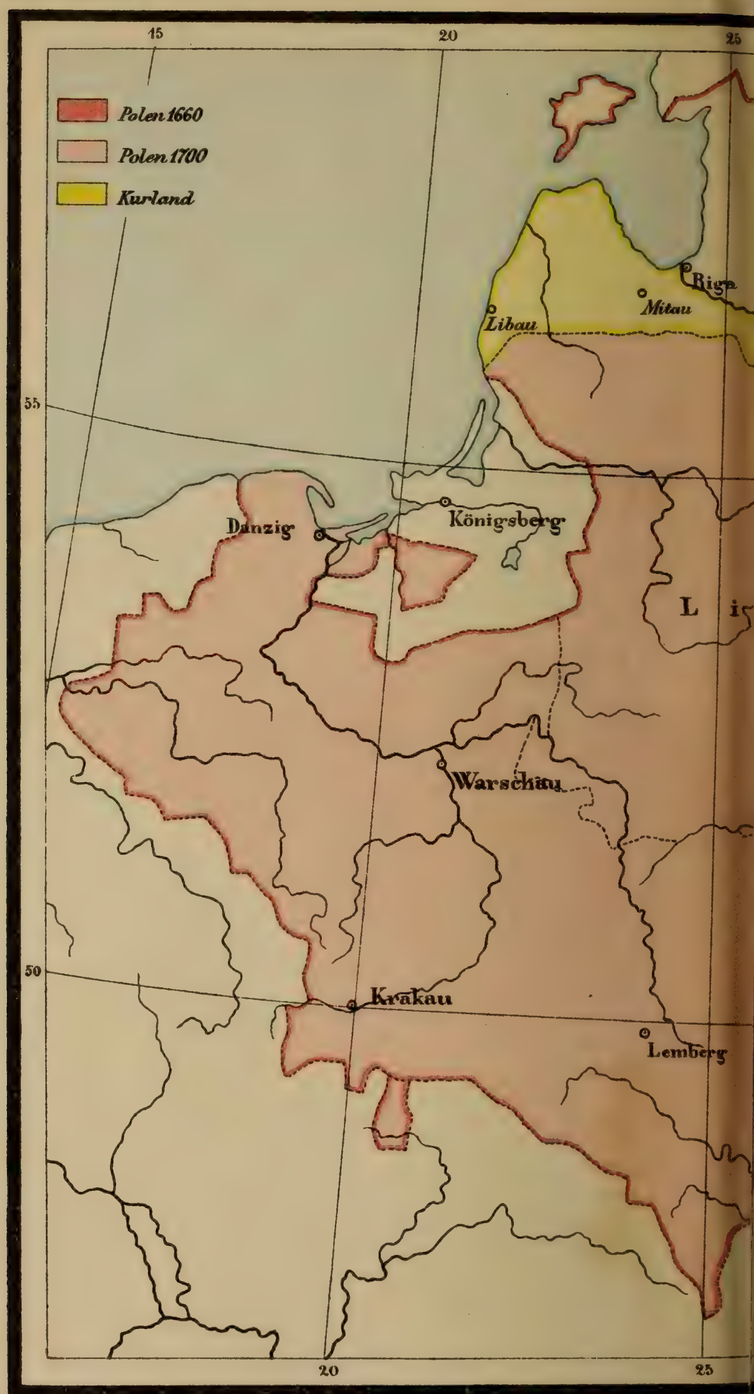
Plan III.

RUSLAND VED AAR 1700.

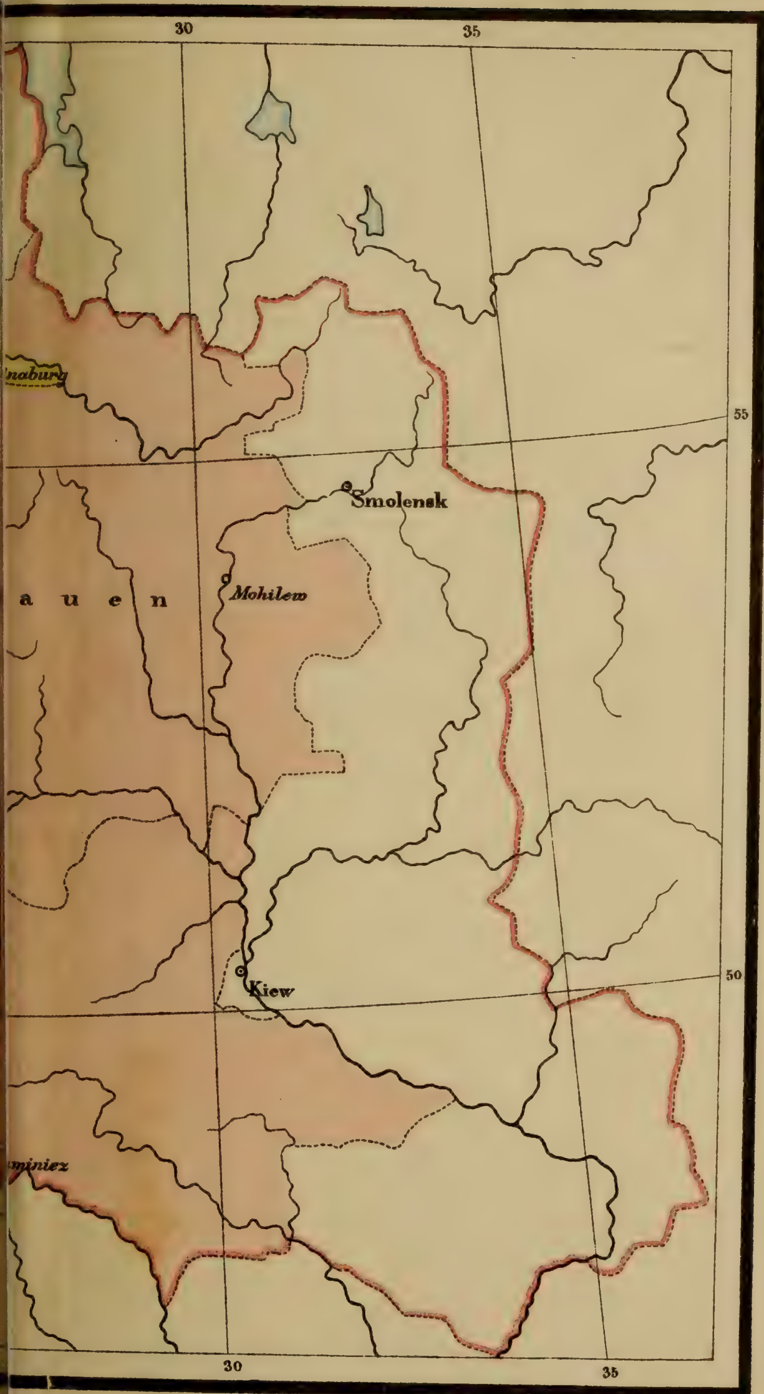

Plan IV.

POLEN VE

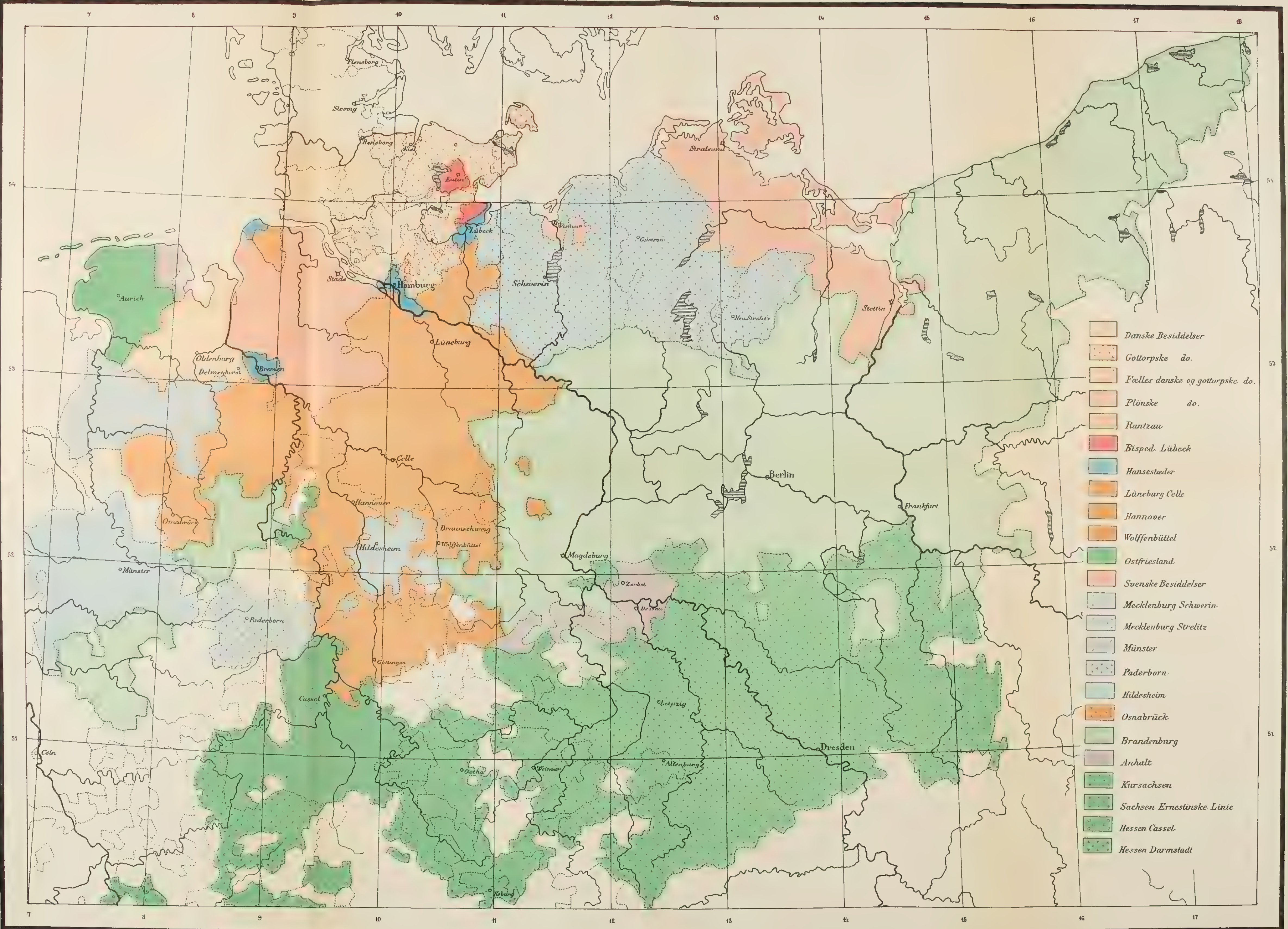
AAR 1700.

3 400 Kilometer.

Plan V.

NORDTYSKLAND VED AAR 1700.

Plan VI.

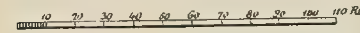
DE GOTTORPSKE LINIER
1700.
Ein Theil der Aempter Husum und Schwabstädt
Husum
Rosendahl
Ostenfelt
Hollingstedt
Groten Reid
Dörpstedt
Ein Theil des Ampts GOTTORP
Rantrum
Wisch
Holmer Schantz
Börmer See
Dorpstedt oder Börm
Schwabstedt
Suderhoeft
Ramstedt
Middelburg
Treen Flus
Witzwort
Oster Seite des Landes EYDERSTEDT
Coldenbüttel
Fridrichstadt
Das Land STAPELHOLM
Nord Stapel
Süder Stapel
Seeth
Drage
Megger See
Megger Dorf
Olde Sorck Flus
Sorck Schantz
Delver Orth
Barg Wörde
St. Annen
Lunden
Tönningen
Delve
Tielenhemm
Schwienhusen

Plan VII.

Plan von Tönningen nebst die Königl. Dänische Wercke so zu dem bombardement als auch nachgehends zu der Attaque gebraucht worden.

1, Kessel von 17 Mortiers auf die höhe von Elwort von wannen die Festung 1700 von 26te April bis den 4te May Bombardirel. 2, Batterie von 12 Canonen zu glüenden Kugeln. 3, ein Epolement. 4. ein Kessel auf dem hogen Weg nach Friderichstadt von 3 schwere Mortier 5. ein Spolement. 6, das Oster Thor 7, das Süder Thor an der Eyder 8, Ein abschnitt 9, das Norder Thor. 10, das Wester Thor 11, abschnitte vor und hinter den grossen baraque. 12, der grosse abschnit bey dem Mühlen Haus. 13, der abschnitt in Bollwerck Maria Elisabeth 14. ein anderer an August Friederich. 15, die verdeckte Eingange in die Franchee 16, die Lauf Graben inner dem Teich nach der Höhe. 17, Ein Kessel bey Johann Boxen Hoff von 7. Mörser 18, Epolement und die Stelle wo der König sich täglich pflegte aufzuhalten 19, Batterie von 12 - 12^{tige} Canonen. 20. zweij Batterien von 3 - 6^{tige} Canonen 21. Kessel auf dem Teich von 3 Mort 22, Kessel von 8 Mörser 23, Batterie von 16 halbe Cartauen 24 Kessel von 9 Mörser. 25, zwey Eingange aus der Sappirung in der Minen 26 die Contra Mine. 27, die verlorne Caponier. 28, die letzte Sappe 29, die gegen abschnitte. 30, Oeffnung in den Teschen der Batterie II. 31 hinter dieser Bucht ist die Bedeckung gestanden. 32, bedeckung hinter dieser hügle. 33, Cammerrath Holmers Hoff. 34. Walters Hoff

A	Bastion	Eyderstedh.	K.	Ravelin	Ahlefeld.
B.	.	Sophie Amalia.	L.	.	Gottorp
C	.	Christian August	M.	.	Slesvig
D	.	Friederich	N.	.	Grothusen.
E	.	Frederica Amalia.			
F	.	Christian Albrecht.			
G	.	Ditmarschen			
H	.	August Friederich			
J	.	Maria Elisabeth.			

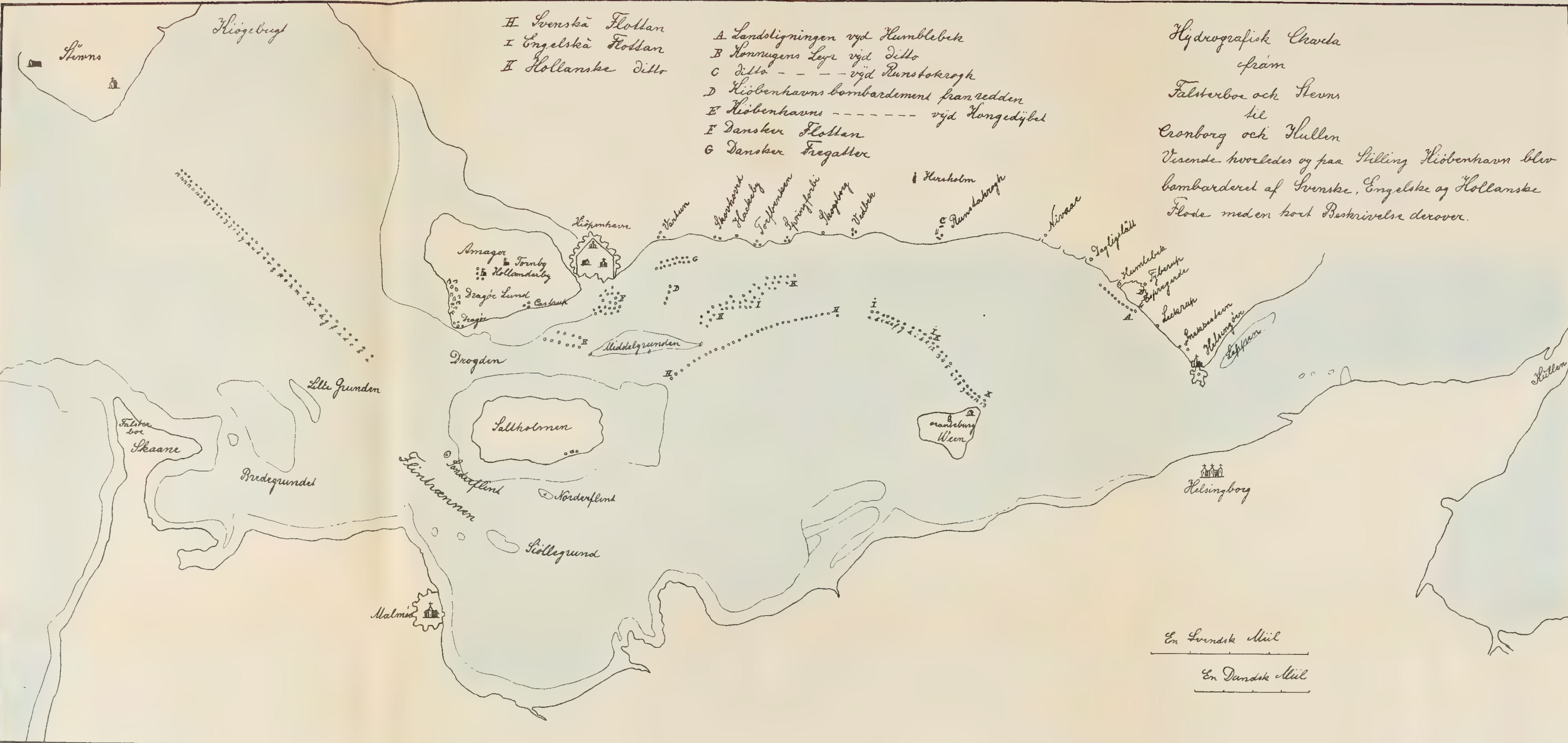

Plan VIII.

KORT
over
KRIGSSKUEPLADSEN
i
SLESVIG OG HOLSTEN
1700
1 ½ 0 1 2 3 4 5 6 7 danske Mil
Tönder
Læk
Valsbol
Flensborg
Glücksborg
Kreuz
Soholm
Vanderup
Bredsted
Trelstorp
Bomsted
Langsted
Slesvig
Gottorp
Mysunde
Husum
Treia
Dannevirke
Friederichsberg
Hollingsted
Eckernförde
Heneratröm
Frederikstad
Stapelholm
Ejderstedt
Gardbuy
Tönning
Kropp
Frederiksort
Rendsborg
Kiel
Preetz
Lütjenburg
Heide
Hemmingsted
Büsum
Tensbüttel
Meldorf
Ditmarsken
Hohenhorn
Jevenstedt
Bordesholm
Plön
Eutin
Neustadt
Neumünster
Bornhoved
Barlt
Marne
Bostedt
Itzehoe
Wilster
Bramstedt
Segeberg
Brunsbüttel
Elben
Freiburg
Grevenkopp
Krempe
Glückstadt
Elmshorn
Oldesloe
Lybæk
Uetersen
Pinneberg
Poppenbüttel
Ratzeborg
Molln
Altona
Wandsbeck
Hamborg
Bergedorf
Lauenborg

Plan IX.

Copi

O.T.
95

Plan X.

Een dhel af Amacker

Kiöpenhambns Hambn

Härliggia många Skiepp

Citadellet

Många små Fahrtüstar

Fembton stoora Danska Skiepp

Fembton små Danska Skiepp

Fladt Wattn och Gründh

Refwet

Reßhall som

Bombarder Galliotter

16 Stycken Eschalouper

Fama

Neptunus

Hit in till räckia Canonskotten ifrån Fästningen och Skieppen

10 Swenska Engelska och Holländska Skiepp

Brandare

Brandare

Brandare

Kung dirpet 8 Söber Canalen

A

B

C

D

E

50 100 200 300 400 500

Något längre ûth Paralelt med denna Linie ligger den Allierade Flåttan

Project till Bombarderingen på Kiöpenhambn ... den Danske Flåttan, uppsatt den 15 Julij A:o 1700.

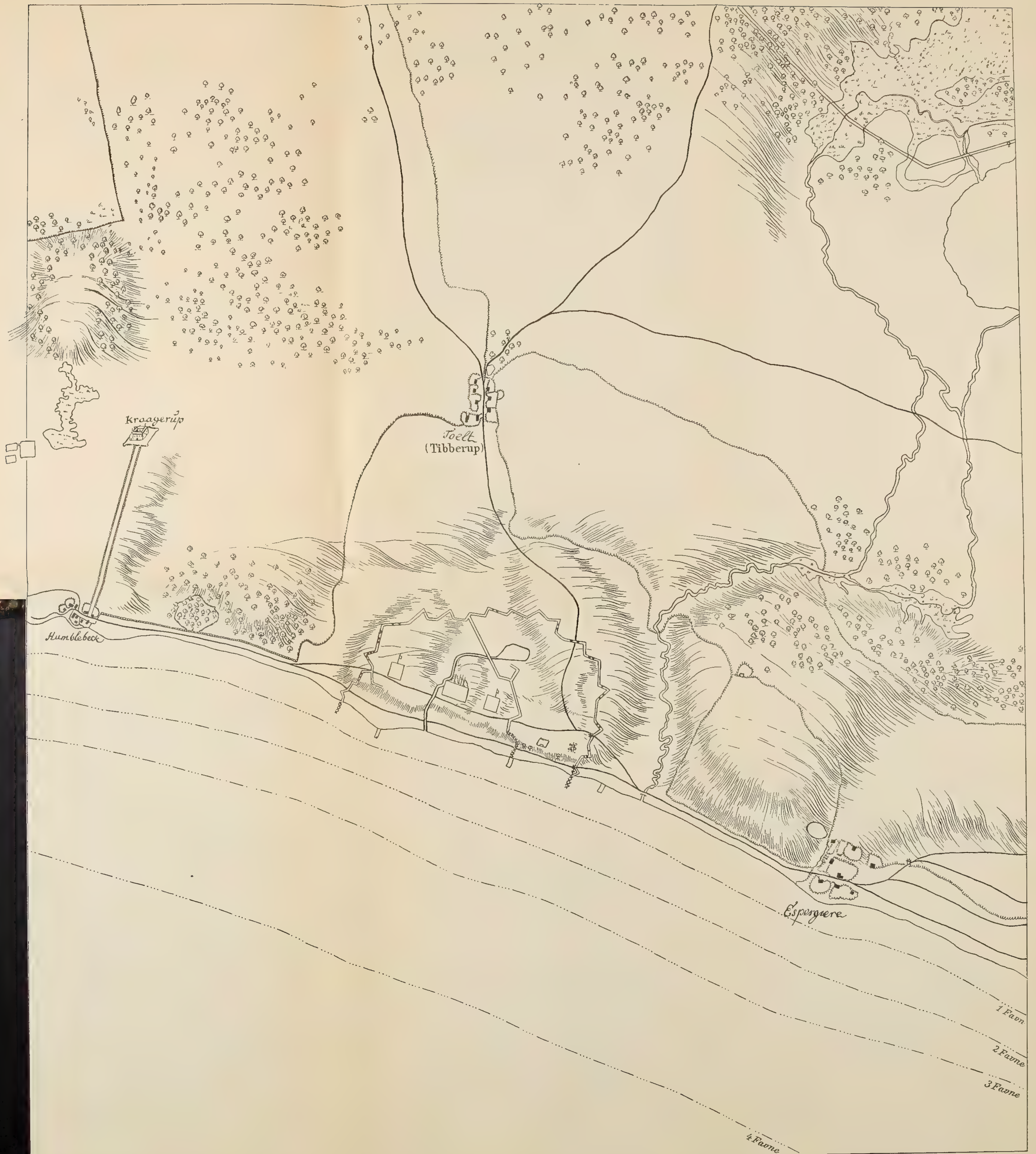
C. Stuart

Likheten med originalet i Kongl. Krigsarkivet intygar

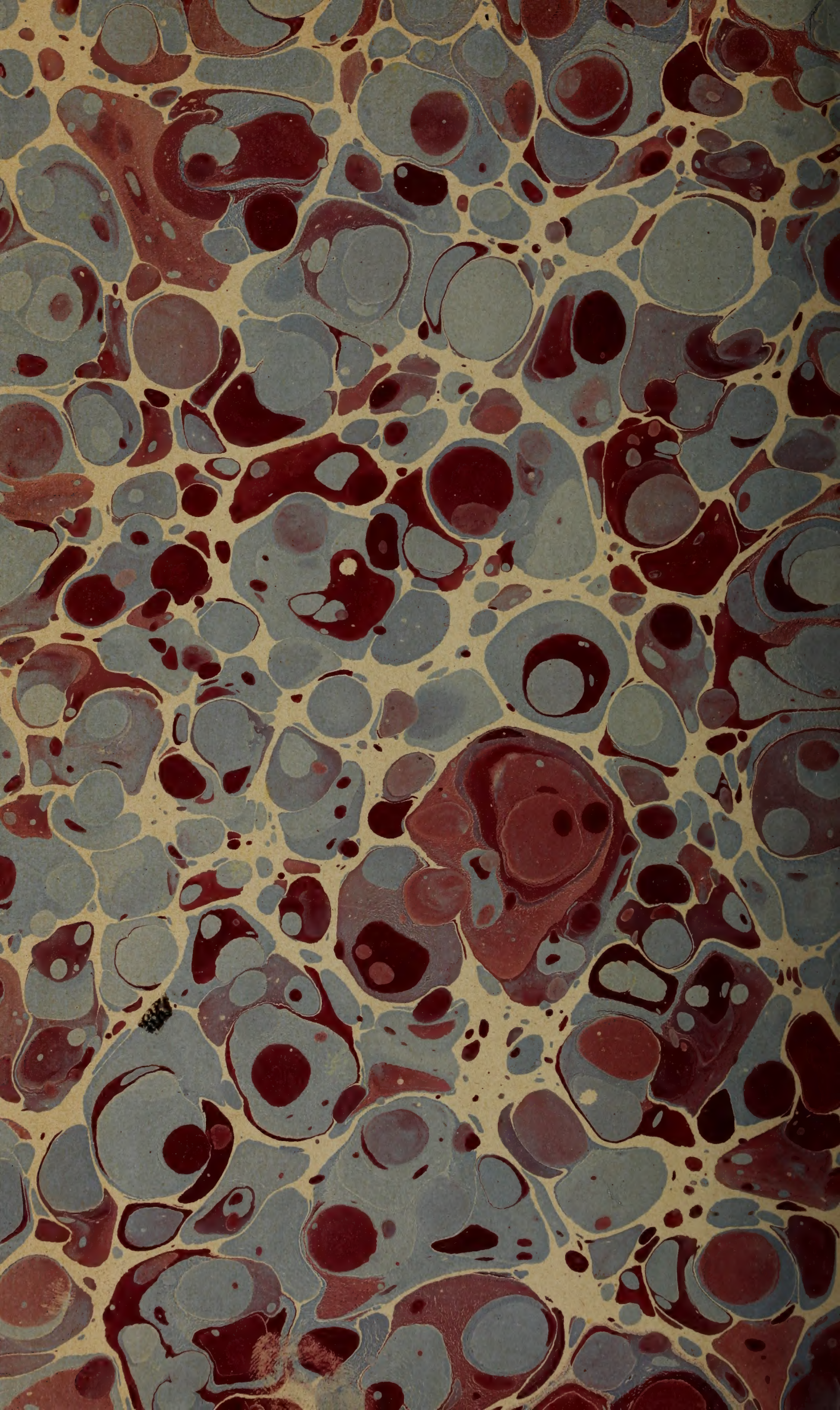
Stockholm d. 5 mars 1897

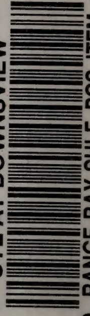
Joh. Petrelli

Plan XI.

Kroagerup
Toelt
(Tibberup)
Humblebeck
Espergiere
1 Favn
2 Favne
3 Favne
4 Favne

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 06 03 08 11 002 1